

ธรรมบทเทศนา

เล่ม ๒

สมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ (อาภ ภาสภมทาเถระ)

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

กรุงเทพมหานคร

ธรรมบทเทศนา เล่ม ๒

สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (ฮาด ฮาสนมหาเถระ)

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ISBN 978-974-7539-32-5

พิมพ์ครั้งแรก : มกราคม ๒๕๕๕

จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย : พระครูวรปัญญาคุณ

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๒๕

เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐ ๒๒๒๒ ๒๙๗๙, ๐๙๖ ๘๙๘ ๖๘๓๖

พิมพ์ที่ : บริษัท ธนาเพรส จำกัด

๔๘/๒๖-๓๑ ซ.จุฬา ๒ (ปัจจุบัน จุฬา ๗)

ถ.บรรทัดทอง แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน

กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

โทร. ๐-๒๒๑๕-๖๓๗๖ โทรสาร ๐-๒๒๑๔-๐๐๓๘

คำปรารภ

พระพุทธนิพนธคาถา คือพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ มีเนื้อหาสาระสั้นบ้าง ยาวบ้าง ส่วนใหญ่จะตรัสเป็นธรรมภาษิต โดยมีได้ทรงระบุถึงชื่อบุคคลและสถานที่หรือเวลา เช่นพระพุทธพจน์ส่วนใหญ่ที่ทรงแสดงไว้ จึงเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจความหมายของพระพุทธนิพนธคาถาที่ตรัสไว้เป็นธรรมภาษิตนั้น

ธรรมบท เป็นพระพุทธพจน์อีกส่วนหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ เป็นพระพุทธนิพนธคาถา มีเนื้อหาสาระเป็นธรรมภาษิตล้วน ๆ พระสังคีติกจารย์ได้ตรวจชำระแล้วจัดเนื้อหาสาระของธรรมบทแบ่งออกเป็นวรรค จากวรรคแบ่งออกเป็นเรื่อง ๆ แต่ละวรรคมีจำนวนเรื่องไม่เท่ากัน คืออย่างน้อยมี ๘ เรื่อง อย่างมากมี ๔๐ เรื่อง รวมสรุปแล้วมี ๒๖ วรรค ๓๐๕ เรื่อง ๔๒๓ คาถา แล้วประมวลไว้เป็นส่วนหนึ่งในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ ๒๕ ซึ่งประกอบด้วยขุททกปาฐะ อัมมบท อุทาน อิติวุตตกะ และสุตตนิบาต

ต่อมา**พระพุทธโฆสาจารย์**ผู้เป็นพระอรรถกถาจารย์นามอุโฆษ ชาวอินเดีย (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๐) ซึ่งมีความรู้แตกฉานในภาษาบาลีพระไตรปิฎก ได้รจนา**อัมมปัทฏฐกถา**เป็นภาษาบาลี เพื่ออธิบายขยายความพระพุทธนิพนธคาถา ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นธรรมภาษิต โดยผูกเค้าโครงเรื่องประกอบแต่ละเรื่อง มีเนื้อหาสาระสั้นบ้าง ยาวบ้าง นอกจากจะยกหลักธรรมเข้ามาเสริมแต่ละเรื่องได้อย่างผสมกลมกลืนแล้ว

ยังกล่าวถึงบุคคลทั้งที่เป็นพระภิกษุ และอุบาสกอุบาสิกา เวลาและสถานที่
เข้ามาประกอบแต่ละเรื่อง ทำให้มองเห็นเป็นภาพพจน์ได้ชัดเจนว่า
พระพุทธเจ้าตรัสพระพุทธนิพนธคาถานั้น ๆ แก่ใคร เวลาใด ที่ไหน
พร้อมทั้งอธิบายความหมายของหลักธรรมที่มีอยู่ไว้ในคาถาแต่ละคาถา
และมีการประเมินผลเป็นบทสรุปไว้ด้วยว่า พระภิกษุหรืออุบาสกและ
อุบาสิกาที่ได้ฟังพระพุทธนิพนธคาถานั้น ๆ แล้วได้รับผลานิสงส์ตาม
กระแสพระธรรมเทศนานั้นอย่างไรบ้าง

ธัมมปัทฏฐกา ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดีภาษาบาลีที่มี
ความสมบูรณ์ครบถ้วนด้วยอรรถรสทั้งในด้านการผูกเค้าโครงเรื่อง การยก
หลักธรรมเข้ามาเสริมทั้งในส่วนที่เป็นคติโลกและคติธรรม การอธิบาย
หลักธรรม การนำบุคคล เวลาและสถานที่ เข้ามาประกอบเรื่อง และ
ความสละสลวยในการใช้ภาษาทุกอย่างดูสอดคล้องและผสมกลมกลืนกัน
ชนิดยากที่นักปราชญ์ทางภาษาบาลีรุ่นต่อมาจะจินตนาการได้เช่นนี้

เหล่านี้คือความลึกซึ้งอันเป็นเสน่ห์ของธัมมปัทฏฐกา ที่นอกจาก
คณะสงฆ์จะกำหนดให้เป็นหลักสูตรหนังสือเรียนสำหรับพระภิกษุสามเณร
ในชั้นบาลีประโยค ๑-๒ เปรียญธรรม ๓ - ๔ - ๕ และ ๖ ประโยคแล้ว
พระภิกษุสามเณรโดยทั่วไป และพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า ที่สนใจ
ศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ยังนิยมอ่าน ฟัง และนำไปอ้างอิง
ประกอบการเขียนหนังสือ การเทศนา และการบรรยายธรรม ตลอดถึง
วงสนทนาธรรมมากที่สุดกว่าคัมภีร์อรรถกถาเรื่องอื่น ๆ อีกด้วย

เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕ **เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์** (อาศภ-มหาเถร) อดีตอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ใต้จนาธรรมบท เทศนาเป็นภาษาไทย สำนวนเทศนาโวหาร เพื่ออธิบายธัมมปทัฏฐกถา ต่อจากที่พระพุทธโฆสาจารย์ได้รจนาไว้ แม้สภาพแวดล้อมจะไม่เอื้ออำนวย แต่ก็ถือช่วงโอกาสนั้นพลิกผันรจนาขึ้นจนสำเร็จ (รวมทั้งแปลและเรียบเรียง คัมภีร์วิสุทธิมรรค) ถึงแม้จะหาคัมภีร์และเอกสารหลักฐานประกอบการ ค้นคว้าได้ยากอย่างยิ่ง แต่สิ่งเหล่านี้ก็มีได้เป็นปัญหาหรืออุปสรรคต่อความ เป็นบัณฑิตหรือความเป็นปราชญ์ของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ ที่จะทำให้ท่าน ล้มเลิกความตั้งใจที่จะรจนาธรรมบทเทศนาแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ตรงกันข้ามเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ กลับรจนาธรรมบทเทศนาได้ อย่างไรเพราะสละสลวย ทั้งในส่วนของการใช้ภาษา การพรรณนาเนื้อเรื่อง การอธิบายเนื้อเรื่อง และหลักธรรมในแต่ละเรื่องให้เป็นปรมัตถนัย ได้อย่างผสมกลมกลืนกับหลักวิชาการสมัยใหม่ และเหตุการณ์ของโลก ในปัจจุบันนี้ได้ที่น่าอัศจรรย์ดังเช่นเรื่อง **“พราหมณ์ซื้ออัครกัณฑ์ตะ”** ซึ่งแสวงหาที่พึ่งให้แก่ตนเองและคณะศิษยานุศิษย์ในทางที่ผิดจนกระทั่ง ได้มาพบกับพระพุทธเจ้า และได้ฟังคำสอนที่ถูกต้องว่า พระรัตนตรัยคือ ที่พึ่งอันเกษมสูงสุด และจะทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้อย่างแท้จริง ซึ่งเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ ได้อธิบายขยายความส่วนนี้ว่า การจะเข้าถึง พระรัตนตรัยจนกระทั่งสามารถหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้อย่างแท้จริงนั้น ทุกคนจะต้องเริ่มต้นด้วยการสมาทานรักษาศีล แล้วเจริญสมถกัมมัฏฐาน

ต่อเนื่องไปจนถึงการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเท่านั้น อื่นนอกจากนี้มีใช้ช่องทางที่จะเข้าถึงพระรัตนตรัยแท้จริงและไม่อาจหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้แต่อย่างใดเลย

เจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธิบดีเจ้าพระยาแสนภูพานเมืองเชียงทอง ได้รจนาธรรมบทเทศนาเป็นสำนวนเทศนาโวหารครบทั้ง ๓๐๕ เรื่อง บางเรื่องมีเนื้อหาสาระยาว ท่านก็จะแบ่งออกเป็นหลายกัณฑ์ เพื่อเป็นการอนุเคราะห์แก่พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่จำพรรษา ณ วัดในชนบท ซึ่งไม่ถนัดที่จะแสดงธรรมเป็นเทศนาโวหารได้ ก็จะได้อ่านธรรมบทเทศนานี้ให้อุบาสกและอุบาสิกาที่ไปสมათานรักษาศีลอุโบสถประจำทุกวันพระได้ฟังธรรม เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญาและเป็นพื้นฐานให้เกิดกุศลจิตอยากจะทำเจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไป แต่น่าเสียดายต้นฉบับที่เจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธิบดีเจ้าพระยาแสนภูพานเมืองเชียงทองได้สูญหายไปเป็นส่วนมาก คงค้นพบได้เพียง ๖๖ กัณฑ์ ที่ท่านรจนาประกอบเรื่องได้เพียง ๕๑ เรื่องเท่านั้น เมื่อรจนาจบแต่ละกัณฑ์ก็บันทึก วัน - เดือน - ปี และเวลาไว้ ในการตีพิมพ์ครั้งนี้ ได้นำต้นฉบับที่ท่านเขียนด้วยลายมือมาถ่ายลงตีพิมพ์ เป็นตัวอย่าง ๑ กัณฑ์

อาตมภาพมีความดำริที่จะตีพิมพ์ธรรมบทเทศนาทั้ง ๖๖ กัณฑ์นี้ เป็นรูปเล่มอยู่เสมอ ๆ แต่ก็มีเหตุทำให้ความดำรินี้ยังคงเป็นเพียงความดำริเท่านั้น ต่อเมื่อกัลยาณมิตรคือ อาจารย์แสวง อุดมศรี ได้กระตุ้นเตือนและเร่งเร้าเป็นระยะ ๆ ว่า “ถ้าหลวงพี่ไม่ตีพิมพ์ธรรมบทเทศนาเป็นรูปเล่มออกเผยแพร่ ก็คงไม่มีใครสามารถดำเนินการตีพิมพ์ได้อย่างแน่นอน เมื่อ

กาลเวลาผ่านไปนานเข้าก็อาจทำให้ต้นฉบับธรรมบทเทศนาอันทรงคุณค่า
ที่เหลืออยู่ ซึ่งเป็นกระดาษที่เขียนด้วยลายมือนี้ กรอบหรือฉีกขาด และ
เลื่อนสูญหายไปได้ ทั้งที่มีกำลังและสติปัญญาพอดำเนินการตีพิมพ์ได้
แต่ไม่ดำเนินการตีพิมพ์เป็นรูปเล่มออกมาเผยแพร่ แล้วจะมานั่งเสียดาย
และเสียดใจในภายหลังไม่ได้” จึงขออนุโมทนาในกุศลจิตของกัลยาณมิตร
ท่านนี้ไว้

การตีพิมพ์ธรรมบทเทศนา ที่มีเนื้อหามากกว่า ๑,๐๐๐ หน้า
จึงได้แบ่งตีพิมพ์ออกเป็น ๒ เล่ม เพื่อสะดวกต่อการหยิบขึ้นมาอ่าน หรือ
นำติดตัวไปในสถานที่ต่าง ๆ สำหรับงานตีพิมพ์ธรรมบทเทศนาสำเร็จ
ลุล่วงด้วยดี ด้วยอาศัยกุศลจิตของอุบาสิกา ๒ ท่าน ได้ช่วยจัดพิมพ์
ต้นฉบับพร้อมทั้งตรวจทานให้ถูกต้อง คือ คุณอุดมพร (หมู) สิรสุทธิ
และการจัดรูปเล่มได้อย่างประณีตสวยงาม คือ คุณลักษณะพัสูกานต์ (หญิง)
สุขพินิจ ส่วนทุนทรัพย์ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายในการตีพิมพ์นั้น เป็นทุนทรัพย์
ที่ได้รวบรวมสะสมไว้ ที่เหลือจากการตีพิมพ์คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับที่
เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาสภมหาเถร) ได้แปลและเรียบเรียงไว้
และจากทุนทรัพย์ที่สาธุชนร่วมบริจาคอีกส่วนหนึ่ง

ขอน้อมรำลึกอนุสสติคุณ และน้อมถวายกุศลและคุณงามความดี
ที่จะพึงเกิดมีจากการตีพิมพ์ธรรมบทเทศนา นี้ แต่เจ้าประคุณสมเด็จพระ
พุฒาจารย์ (อาสภมหาเถร) ผู้รจนา ขออนุโมทนาแด่ทุกท่านที่มีกุศล
เจตนาช่วยให้ การตีพิมพ์ธรรมบทเทศนา นี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี และด้วย

อำนาจจิตอันเป็นกุศลธรรมวิद्याทานนี้ ขอจงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริม
ให้ทุกท่านพ้นจากทุกข์ภัยพิบัติอุบัติวันตรายทุกประการ และได้เจริญ
ธรรมกรรมฐานจนถึงความประสพสุขเกษมศานต์ทั้งในภพนี้และภพหน้า
ตราบเข้าสู่อมตมหานิพพานด้วยเทอญ.

จิรั ทิฏฐตุ โลกสฺมี สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสนํ

ขอพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จงดำรงอยู่ในโลกสืบกาลนาน

(พระครูวรปัญญาคุณ)

มหาสังฆมมโชติกธชะ

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๒๕

เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒ ๒๙๗๙, ๐๙๖-๙๙๙ ๖๙๓๖

สารบัญ

เล่ม ๒

คำปรารภ	[๑]
สารบัญ	[๗]

อรหันตวรรค ที่ ๗

เรื่องพระอนรุทธเถระ	๑
เรื่องพระมหากัจจายนเถระ	๑๕
เรื่องพระสารีบุตรเถระ เรื่องที่ ๑	๒๙
เรื่องสามเณรของพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี	๔๓
เรื่องพระสารีบุตรเถระ เรื่องที่ ๒	๕๗
เรื่องพระเวทเถระผู้อยู่ในป่าสะแก	๖๙

ปาปวรรค ที่ ๘

เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก	๙๕
เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกเกะ	๑๐๗
เรื่องพระติสสเถระ ผู้อาศัยตระกูลนายช่างแก้วมณี	๑๑๙
เรื่องชนสามจำพวก	๑๓๓
เรื่องพระเจ้าสุปปพุทธศากยะ	๑๔๗

ทัณฑวรรค ที่ ๑๐

เรื่องภิกษุมิฬรรคหก เรื่องที่ ๑	๑๕๙
เรื่องภิกษุมิฬรรคหก เรื่องที่ ๒	๑๖๙

เรื่องกุมารจำนวนมาก	๑๘๑
เรื่องพระโกณฑธานัตเถระ	๑๘๓
เรื่องอุโบสถกรรม	๒๐๘
เรื่องอชครเปรด	๒๒๓
เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ	๒๓๕
เรื่องภิกษุมีภันฑะมาก	๒๔๘
เรื่องสันตติมหาอำมาตย์	๒๖๓
เรื่องพระปิโสดิกเถระ	๒๗๘
เรื่องสุขสามเณร	๒๘๓

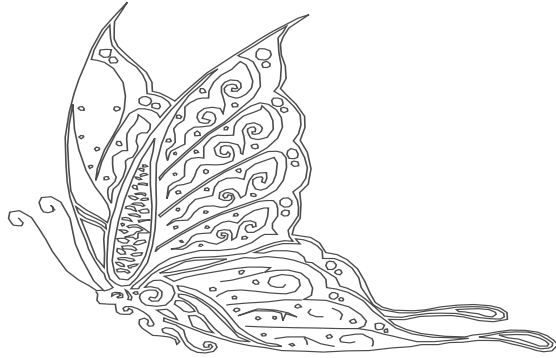
ชราวรรค ที่ ๑๑

เรื่องหญิงสหายนางวิสาขา	๓๑๓
เรื่องนางสิริมา	๓๒๗
เรื่องพระเถรีชื่ออุตตรา	๓๓๘
เรื่องภิกษุมีความสำคัญผิด	๓๕๑
เรื่องพระเถรีรูปนันทา	๓๖๑
เรื่องพระโลพูทายีเถระ	๓๗๕
เรื่องตรัสรู้ครั้งแรก	๓๘๗
เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก	๓๙๘

พุทธวรรค ที่ ๑๔

เรื่องเทโวโรหณะ กัณฑ์ที่ ๑	๔๐๘
เรื่องเทโวโรหณะ กัณฑ์ที่ ๒	๔๒๘
เรื่องเทโวโรหณะ กัณฑ์ที่ ๓	๔๔๘
เรื่องพราหมณ์ช้ออัคคิทัตตะ	๔๖๘

เรื่อง พระอนุรุธเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยสฺสาสวา ปริกฺขิณา อาหาเร จ อนิสฺสิตโต
สฺยญโต อนิมิตฺโต จ วิโมกฺโข ยสฺส โคจโร
อากาเสว สกฺขุนตานํ ปาหนตฺตสฺส ทุรฺนุนยฺนฺติ.

บัดนี้ จะวิสันาพระธรรมเทศนาเรื่องพระอนุรุธเถระ อันมี
มาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย อรหันตวรรค แห่งสุตตันต-
ปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๗๔ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรม
เทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับ
รับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็น
มหากุศลบุญคุณอันมีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์

ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภพระอนุรุทธเถระให้เป็นอุปกัณฑ์เหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เอกสมิ หิ ทิวเส เถโร - ก็พระอนุรุทธเถระมีผ้าจีวรเก่าชำรุดควรจะผลัดเปลี่ยนจีวรผืนใหม่ วันหนึ่งจึงได้ไปเที่ยวแสวงหาผ้าบังสกุลจีวรในสถานที่ต่าง ๆ มีกองหยากเยื่อเป็นต้น ก็ภริยาเก่าของท่าน ตั้งแต่ในชาติที่สามถอยหลังแต่เมื่อไป ได้ไปบังเกิดเป็นเทพธิดาชื่อซาลินี อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพ ได้เห็นพระเถระกำลังเที่ยวแสวงหาผ้าเก่าอยู่ด้วยทิพยจักขุ จึงถือเอาผ้าทิพย์ ๓ ผืน ยาว ๑๓ ศอก กว้าง ๔ ศอก คิดว่าถ้าเราจักถวายผ้าทิพย์เหล่านี้อย่างธรรมดาสามัญนี้ พระเถระคงจักไม่รับ จึงเอาผ้าทิพย์ ๓ ผืนนั้น ไปหมกไว้ในกองหยากเยื่อกองหนึ่งข้างหน้าของพระเถระ ซึ่งกำลังเที่ยวแสวงหาผ้าอยู่นั้น โดยให้ปรากฏเห็นผ้าเหล่านั้นแต่เพียงชาย พระเถระเที่ยวแสวงหาผ้าเก่าไปโดยทางนั้น มองเห็นชายผ้าทิพย์เหล่านั้นแล้ว จึงจับที่ชายผ้าดึงออกมาเห็นเป็นผ้าทิพย์ ๓ ผืน คิดว่า “นี่เป็นผ้าบังสกุลอย่างวิเศษหนอ” จึงถือเอาผ้านั้นหนีกลับไป

อกสุส จีวรการทิวเส - ครั้นถึงวันที่จะทำจีวรของพระอนุรุทธเถระนั้น สมเด็จพระบรมศาสดามีภิกษุ ๕๐๐ เป็นพุทธบริวาร ได้เสด็จไปประทับนั่งเป็นประธานอยู่ที่พระวิหาร แม้พระอสีติมหาเถระ ๘๐ องค์ก็ได้ไปนั่งร่วมอยู่ด้วยเหมือนกัน พระมหากัสสปเถระนั่งอยู่ต้นแถว พระสารีบุตรเถระนั่งอยู่กลางแถว พระอานันทเถระนั่งอยู่ปลายแถว เพื่อช่วยกันเย็บจีวร ภิกษุสงฆ์ทั้งหมดช่วยกันกรอด้าย สมเด็จพระบรมศาสดาช่วยทำหน้าที่สอดด้ายนั้นเข้าในรูเข็ม ฝ่ายพระมหาโมคคัลลานเถระผู้ทรงฤทธิ์ เมื่อสงฆ์ต้องการด้วยวัตถุสิ่งใด ก็เที่ยวไปนำวัตถุสิ่งนั้นมา ส่วนเทพธิดาซาลินีนั้น เข้าไปยังภายในหมู่บ้าน แล้วชักชวนให้จัดแจงตกแต่ง

เรื่อง พระอนรุทธเถระ

ภิกษุहारไปถวายสงฆ์ว่า “ชาวเราผู้เจริญทั้งหลาย วันนี้สมเด็จพระบรมศาสดามีพระอสีติมหาสาวก ๘๐ องค์ห้อมล้อม พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์อีก ๕๐๐ องค์ ประทับนั่งอยู่ในพระวิหาร ช่วยทำจีวรให้แก่พระอนรุทธเถระพระผู้เป็นเจ้าของเราทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงพากันตระเตรียมเอาอาหาร มีข้าวต้มเป็นต้น แล้วนำไปยังพระวิหาร”

ฝ่ายพระมหาโมคคัลลานเถระ ก็ไปนำเอาผลหญ้าใหญ่มาในระหว่างกำลังฉันภัตตาหาร ภิกษุ ๕๐๐ องค์ ไม่อาจจะฉันภัตตาหารให้หมดสิ้นได้ ท้าวสักกเทวราชผู้เป็นจอมเทวดาได้เสด็จมาทำหน้าที่ประพรมสถานที่ที่ทำจีวร ภูมิภาคพื้นปฐพีได้เกิดเป็นสีแดง เป็นราวกะว่าย้อมด้วยน้ำครั่ง ข้าวต้มของเคี้ยวและข้าวสวยที่ภิกษุทั้งหลายฉันนั้น เหลืออยู่เป็นกองมากมายเหลือหลาย ภิกษุทั้งหลายจึงพากันกล่าวโทษพระอนรุทธเถระว่า “ภิกษุจำนวนเท่านี้ ทำไมจึงต้องการข้าวต้มของเคี้ยวและข้าวสวยมากมายถึงอย่างนี้ ธรรมดาจะต้องคำนวณดูเสียก่อน จึงจะบอกญาติและอุปัฏฐากทั้งหลายว่า จงนำอาหารมาเท่านั้นเท่านี้ มิใช่หรือ ชะรอยพระอนรุทธเถระต้องการที่จะอวดว่าญาติและอุปัฏฐากของตนมีมากดอกกระมัง”

อถ เณ สตถา - ขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า “พวกเธอพูดถึงเรื่องอะไรกันเล่า ภิกษุทั้งหลาย” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ตรัสซักถามอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอเห็นจะสำคัญว่า สิ่งของทั้งนี้อนรุทธะให้นำมาอย่างนั้นหรือ”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลรับว่า “ใช่อย่างนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าข้า” จึงทรงแสดงความจริงให้ภิกษุทั้งหลายได้ทราบว่า “**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อนรุทธะบุตรของเราจะไม่โอ้อวดอย่างนั้น ความจริงพระ

ธรรมบทเทศนา

ชีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่พุดถ้อยคำที่เสียบเคียงถึงปัจฉยสี่ ส่วนบิณฑบาต
นี้ ได้บังเกิดขึ้นด้วยอานุกาภาพแห่งเทวดาต่างหาก”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรด
ภิกษุทั้งหลายสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็น
ปัจฉิมพจน์ ดังนี้

ยสุสสาวา ปริกุชชีณา	อาหาเร จ อนิสฺสลิโต
สุญฺญโต อนิมิตฺโต จ	วิโมกฺโข ยสุส โคจโร
อากาศเสว สกฺขุदानิ	ปทนต์สุส ทฺรุนฺนยํ.

ร่องรอยของพระชีณาสพ ผู้มีอาสวะทั้ง ๔ หมด
สิ้นแล้ว ผู้ไม่ติดอยู่ในอาหารด้วยตัณหาและทิจิ
ผู้มีสุญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ และอปปณฺหิต-
วิโมกข์เป็นอารมณ์ไปตามได้ยาก เหมือนร่องรอย
ของฝูงนกในอากาศ ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลายมากด้วยกัน ซึ่งพึงธรรมอยู่ในสมาคมนั้น ส่งญาณ
ไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบ
พระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิไลสนาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และใน
พระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถโน-
มัตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาबारมี เพิ่มพูน
กุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

เรื่อง พระอนุรุธเถระ

ท่านพระอนุรุธเถระนี่นั่น เป็นกษัตริย์ศากยวงศ์ เป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมศาสดา ได้พากันเสด็จออกทรงผนวชตามเสด็จพระพุทธบาทยุคล พร้อมกันกับกษัตริย์อีก ๕ องค์ คือ พระภัททียเถระ ๑ พระอานันทเถระ ๑ พระภาคเถระ ๑ พระกิมพิลเถระ ๑ พระเทวทัตเถระ ๑ รวมเป็น ๖ องค์ทั้งพระอนุรุธเถระนี้ กับมีนายช่างกลบกประจำอีกคนหนึ่งได้แก่พระอุบาลีเถระ ที่เสด็จออกทรงผนวชครั้งนั้น เป็นกษัตริย์ศากยวงศ์ ๖ องค์ ๗ ทั้งพระอุบาลีผู้เป็นช่างกลบกประจำองค์กษัตริย์เหล่านั้น ในจำนวนพระ ๗ องค์นั้น เว้นแต่พระเทวทัตเถระองค์เดียว นอกนั้นได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ซีณาสพด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น

ส่วนพระเทวทัตเถระ ได้สำเร็จฌานสมาบัติชั้นโลกีย์แล้ว เกิดเป็นมิจฉาทิภูฏฐิ ตั้งตนเป็นศัตรูกับสมเด็จพระบรมศาสดา ในที่สุดก็ถูกแผ่นดินสูบ ดังมีความพิสดารแจ้งอยู่ในเรื่องของพระเทวทัตลำดับเรื่องที่ ๑๒ ในยมกวรรคนี้แล้ว

ส่วนพระอนุรุธเถระนี่นั่น เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว ปรากฏว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญเกี่ยวกับการจัดงานพระบรมศพของสมเด็จพระพุทธองค์รองจากพระมหากัสสปเถระ คราวคณะสงฆ์องค์พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ประชุมทำปฐมสังคายนาพระพุทธรวณะ หลังจากสมเด็จพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้วสามเดือน ซึ่งมีท่านพระมหากัสสปเถระเป็นประธานนั้น ท่านพระอนุรุธเถระนี้ ก็ได้เป็นกำลังสำคัญขององค์หนึ่ง เป็นหัวหน้านำสังคีติการกสงฆ์ ๒๕๐ องค์ มายังกรุงราชคฤห์ อันเป็นที่ประชุมทำปฐมสังคายนา ส่วนพระอุบาลีเถระซึ่งเคยเป็นช่างกลบกนั้น ก็ได้เป็นพระเถระที่มีความสำคัญพิเศษ สมเด็จพระพุทธองค์ทรงยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางมีความชำนาญพระวินัย เมื่อคราว

ทำปฐมสังคายนา ท่านก็ได้ถูกคณะสงฆ์อุปโลกน์ให้เป็นผู้มีหน้าที่วิสันชา
พระวินัย คู่กันกับพระอานันทเถระ ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่วิสันชาพระธรรม

ก็พระอนุรุทธเถระนั้น แม้เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ และเคยเป็น
หน่อเนื้อเชื้อกษัตริย์สุขุมาลชาติมาถึงเพียงนั้น ครั้นออกทรงผนวชแล้ว
ก็ถือองค์เสมอเหมือนกับพระสามัญญธรรมดาทั้งหลาย โดยถือพระธรรม
พระวินัยเป็นประमाण ไม่ถือเอาเชื้อชาติตระกูลมาเป็นประमाण จะพึงเห็น
ในนิทานเรื่องนี้ เมื่อจีวรของท่านเก่าชำรุดแล้ว สมควรที่จะต้องผลัดเปลี่ยน
จีวรใหม่ ท่านก็เที่ยวแสวงหาผ้าบังสุกุลตามกองหยากเยื่อ เป็นต้น ทั้งนี้
มิใช่ที่ท่านเป็นผู้ยากจนจะหาผ้าที่ดี ๆ ในที่อื่นไม่ได้ ที่ต้องปฏิบัติเช่นนั้น
ด้วยเคารพในพระวินัย ที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสรรเสริญว่า การใช้
ผ้าบังสุกุลจีวรนั้น เป็นข้อปฏิบัติอันประเสริฐสำหรับพระสมณคากยบุตร
ทั้งหลาย ซึ่งเป็นหลักการแห่งความประหยัด ดังวิสันชามาแล้วในเรื่อง
ที่ ๗๓ แต่โดยที่ท่านพระอนุรุทธเถระเป็นผู้มีบุญญาภิหาร ที่ได้สร้างไว้
ในชาติปางก่อนมามาก ท่านจึงได้ผ้าบังสุกุลพิเศษ คือผ้าทิพย์ที่เทพธิดา
ชาลินี ผู้ซึ่งเคยเป็นภริยาเก่ามาแต่ชาติที่ ๓ นำมาทำเป็นผ้าบังสุกุล โดย
เอาไปหมกซุกไว้ในกองหยากเยื่อดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นนั้น

คำว่า **ผ้าบังสุกุล** หมายถึงผ้าที่เประอะเปื้อนหม่นหมองไปด้วย
ขี้ฝุ่น อันเป็นผ้าที่มหาชนเขาทิ้งกันแล้ว หรือเป็นผ้าที่เขาใช้ห่อพันซากศพ
ซึ่งเขาทอดทิ้งไม่หวงแหนแล้ว ผ้าเช่นนี้เรียกว่า ผ้าบังสุกุล พระสงฆ์
สาวกที่ถือใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ซึ่งเป็นธุดงค์วัตรประการ ๑ ในธุดงค์
๑๓ ประการนั้น ท่านย่อมไม่รับผ้าที่ทายกทายิกานำมาถวาย เมื่อแสวงหา
ได้ผ้าบังสุกุลเช่นนั้นแล้ว ก็เอามาซักฟอกให้สะอาดดีแล้ว จึงตัดเย็บเป็น
ผ้าจีวร ถึงจะเป็นผืนเล็กบ้างใหญ่บ้าง ก็เอามาเย็บปะติดปะต่อกันเข้า

เรื่อง พระอนุรุธเถระ

ให้เป็นผืนแล้วก็ใช้นุ่งห่ม ย่อมให้สำเร็จประโยชน์คือป้องกันสัตว์เลื้อยบงกช บั้วร่าน หรือป้องกันเย็นร้อน หรือห่อหุ้มอวัยวะที่น่าเกลียดได้ดีเท่ากันกับ ผ้าสามัญทั้งหลาย แต่ที่มีคุณค่าสูงนั้น คือไม่ใช่สิ่งที่ชาวโลกเขาเห็นเป็น เครื่องยั่วเย้าเร้าเรงกิเลสตัณหาให้เฟื่องฟู จึงนับถือว่าเป็นปฏิบัติทางอัน ประเสริฐสำหรับพระสมณศากยบุตรในพระพุทธศาสนา พระอนุรุธเถระแม้ท่านจะเคยเป็นกษัตริย์สุขุมลชาติถึงเพียงนั้น ครั้นทรงออกผนวชแล้ว ก็ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เมื่อถึงคราวจะผลัดเปลี่ยนจีวร จึงไปเที่ยวแสวงหาผ้าบังสุกุลตามกองหยากเยื่อเป็นต้น นางเทพธิดาชาลินี จะเอาผ้าทิพย์มาถวายอย่างสามัญธรรมดาก็คิดว่า ท่านคงไม่รับจึงได้ เอาไปทิ้งซุกหมกไว้ในกองหยากเยื่อข้างหน้าพระเถระซึ่งกำลังเที่ยวแสวงหา อยู่ เหลือให้มองเห็นได้เฉพาะชายผ้า ครั้นพระเถระไปเห็นเข้าจึงได้ถือเอา ด้วยบังสุกุลสัญญาตามเยี่ยงสมณศากยบุตร ปฏิบัติทางนี้แลที่เป็นมูลเหตุ ให้ทายกทายิกาทุกวันนี้ ถวายผ้าป่าหรือผ้ามหาบังสุกุลด้วยวิธีนำไปทอด ทิ้งไว้เฉย ๆ ไม่ถวายต่อไม้ต่อมือ เพื่อเป็นสัญญาณให้ทราบก็ใช้ดีสัญญาณ ด้วยกลอง ด้วยระฆังบ้าง หรือบางทีก็จุดประทัดบ้าง แล้วก็หลีกหนีไป โดยพระภิกษุผู้รับไม่ทราบว่าเป็นของใครผู้ใด ด้วยประการฉะนี้

ในการทำจีวรของพระอนุรุธเถระครั้งนั้น มีสมเด็จพระบรม- ศาสตราเสด็จไปเป็นประธาน พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ ผู้้อครสาวก พระอสีติมหาสาวก ๘๐ องค์ และพระสงฆ์เถระชั้นสามัญ จำนวน ๕๐๐ องค์ ก็ไปร่วมในการทำจีวรนั้นด้วย ข้อนี้นอกจากพระ อนุรุธเถระเป็นผู้มีบุญญาธิการดังกล่าวแล้ว การทำจีวรนั้นถือว่าเป็นงาน สำคัญ เพราะต้องตัดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย และต้องทำให้ถูกต้องตามแบบ ที่ทรงอนุญาตไว้ พระสงฆ์ทั้งหลายครั้งพุทธกาล ถือเป็นหน้าที่ต้องช่วย กันทำ จะเพิกเฉยเสียมิได้ จะพึงเห็นตัวอย่างในการทำจีวรครั้งนั้น แม้

สมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งเสด็จไปเป็นประธานนั้น มิใช่เพียงประทับนั่ง เป็นพระประธานอยู่เฉย ๆ พระองค์ทรงทำหน้าที่เป็นผู้สนเข็ม พระมหากัสสปเถระซึ่งเป็นผู้เจริญด้วยอายุพรรษาารองจากสมเด็จพระบรมศาสดา นั่งเย็บอยู่ต้นแถว พระสารีบุตรเถระนั่งเย็บอยู่กลางแถว พระอานันทเถระนั่งเย็บอยู่ปลายแถว ส่วนพระมหาโมคคัลลานเถระซึ่งเป็นผู้มีฤทธิ์นั้น คอยไปแสวงหาเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ที่จำเป็นในการนั้น พระสงฆ์ที่เหลือ ไม่ได้ทำหน้าที่เย็บก็ช่วยกันกรอด้าย พันด้าย ไม่ใช่สักแต่จะไปร่วมงาน ถือโอกาสฉันทอาหารบิณฑบาตให้อิ่มหมีพิมันไปเท่านั้น

ปฏิบัติอันนี้เป็นเหตุให้พระสงฆ์ทั้งหลายในสมัยปัจจุบันนี้ยัง ถือปฏิบัติอยู่ในสมัยทำผ้าจีวรกฐิน คือถ้าผ้ากฐินนั้นเป็นผ้ายังไม่สำเร็จรูป หลังจากทายกทอดถวายแล้ว พระสงฆ์ผู้รับกฐินจะต้องช่วยกันทำจีวรให้สำเร็จเป็นผืน ในการทำจีวรเช่นนั้น ถ้าภิกษุรูปใดไม่ไปช่วยในการเย็บ ในการย้อม คอยรอแต่กรานกฐินอยู่เพื่อรับอานิสงส์เฉย ๆ ท่านปรับเป็นโทษทางพระวินัย ปฏิบัติเช่นนี้เป็นมูลฐานให้เสริมสร้างความสามัคคีและความเสียสละร่วมกันอีกสถานหนึ่ง ซึ่งแสดงว่าสมเด็จพระบรมศาสดานั้น ได้ทรงสร้างสามัคคีธรรม และทรงนำการเสียสละร่วมแรง ร่วมกำลังกันไว้เป็นแบบอย่าง แม้แต่เพียงงานทำจีวรผืนหนึ่ง หรือเพียง ๓ ผืน พระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ องค์ ให้มีส่วนร่วมการกระทำร่วมอยู่ในงานนั้นทุกรูป ไม่ให้นั่งดูตาย อันแสดงถึงชีวิตไร้ค่าไม่มีประโยชน์ แม้สมเด็จพระพุทธองค์เอง ก็ทรงลงมือทำเป็นตัวอย่างไม่ทรงดูตายโดยถือว่าเป็นพระพุทธรูปแล้ว ชื่อนี้ควรที่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจะพึงศึกษาสำเหนียก แล้วนำไปปฏิบัติในกิจการส่วนรวม ที่สละแรงร่วมกันนั้น ๆ ไม่ดูตายหรือไม่คอยหาช่วงหลบหลีกเลี่ยงตัวเสีย โดยไม่ได้มีส่วนเสียสละร่วมแต่อย่างใด ที่คนโง่ทั้งหลายมักเห็นเป็นการได้เปรียบคนอื่น แต่ที่ลูกนั้นเป็นการเสียเปรียบ

เรื่อง พระอนรุทธเถระ

โดยแท้ เพราะเมื่อไม่ได้ลงทุนทำด้วยตนเองแล้ว ก็เชื่อว่าไม่มีส่วนจะได้
ผลอะไรเป็นเครื่องตอบแทน แม้แต่ความสุขใจว่าตนได้ทำสิ่งที่ควรทำ ได้
เสียสละช่วยมิตรในคราวที่ควรเสียสละก็ไม่มี ด้วยประการฉะนี้

ในงานทำจีวรของพระอนรุทธเถระครั้งนั้น โดยที่เทวดาช่วย
บันดาล จึงทำให้อาหารเครื่องบริโภคขบฉันของภิกษุทั้งหลาย ซึ่งมีจำนวน
มากถึงเพียงนั้น มีมากจนเหลือเฟือเป็นกองเป็นกอง จนทำให้ภิกษุ
ทั้งหลายซึ่งไม่ทราบเหตุ เกิดความสำคัญผิด พวกกันกล่าวโทษพระ
อนรุทธเถระว่า “ภิกษุจำนวนเท่านี้ ไม่ควรที่จะนำอาหารมาเลี้ยงให้มาก
ถึงเพียงนี้ ควรที่จะคำนวณให้พอดี แล้วจึงบอกให้ญาติหรืออุปัฏฐาก
ทั้งหลายนำอาหารมาแต่พอดี มิใช่หรือ แต่ที่พระอนรุทธเถระไม่ทำเช่นนั้น
ชะรอยจะมีความประสงค์เพื่อจะอวดว่าตนมีญาติและอุปัฏฐากมากดอก
กระมัง”

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงทราบดังนั้น จึงทรงแสดง
ชี้แจงเหตุความจริงแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า “อนรุทธะบุตรของเรามิได้กล่าว
เช่นนั้น ก็ธรรมดาพระชีนาสพทั้งหลายย่อมไม่กล่าวด้วยถ้อยคำที่เสียเปรียบ
ด้วยปัจจัยสี่ ส่วนบิณฑบาตที่มากมายนี้ บังเกิดขึ้นด้วยอำนาจของเทวดา
ต่างหาก”

ครั้นแล้วเมื่อสมเด็จพระพุทธรองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนา
โปรดภิกษุเหล่านั้นสืบต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธานิพนธ์คาถาสู่ภิกษิต ซึ่ง
มีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**ร็องรอยของพระชีนาสพผู้มีอาสวะทั้ง ๔
หมดสิ้นแล้ว ผู้ไม่ติดอยู่ในอาหารด้วย
ตัณหาและทิฐิ ผู้มีสุญญตวิโมกข์ อนิมิตต-**

วิโมกข์และอัปภินิหิตวิโมกข์เป็นอารมณ์
ไปตามได้ยาก เหมือนร่องรอยของฝูงนก
ในอากาศ ฉะนั้น

พระพุทธนิพนธคาถาสภาษิตนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงถึงคุณสมบัติของพระชินาสพ ๓ ประการคือ พระชินาสพไม่มีอาสวะทั้ง ๔ เหลืออยู่ในชั้นธัมมทาน ๑ ไม่หลงติดอยู่ในอาหารด้วยตัณหาและทิลุ ๑ เป็นผู้มืวิโมกข์ ๓ คือสุญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ และอัปภินิหิตวิโมกข์เป็นอารมณ์ ๑ แล้วทรงแสดงในที่ลุดวาร์องรอยของพระชินาสพผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวนั้น ไปตามได้ยาก คือไม่สามารถจะรู้ได้ เปรียบเหมือนร่องรอยของนกทั้งหลายซึ่งบินไปในอากาศ ก็ไม่มีร่องรอยปรากฏให้รู้ได้ ฉะนั้น มีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้

อกุศลธรรม ๔ อย่าง คือ **กามราคะ** ความกำหนัดยินดีในกามอารมณ์ ๑ **ภวราคะ** ความกำหนัดยินดีในภพทั้งสาม ๑ **มิจฉาทิฏฐิ** ความเห็นผิดในขันธห้า ๑ **อวิชชา** ความไม่รู้แจ้งได้แก่ความหลงผิด ๑ เรียกว่า **อาสวะ** เพราะอกุศลธรรมทั้ง ๔ ไหลไปเป็นอารมณ์จนกระทั่งถึงโคตรภูญาณ หรือกระทั่งภวคคพรหม คือพรหมชั้นสุดยอด อีกอย่างหนึ่ง อกุศลธรรมทั้ง ๔ นี้ ย่อมไหลออกมาทางทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่มีได้สำรวมระวัง แล้วทำให้ทวารสกปรกเศร้าหมอง เหมือนน้ำไหลออกจากช่องทะลุของหม้อ ทำให้ช่องเปราะด้วยสนิม ชี้โคล อีกอย่างหนึ่ง อกุศลธรรมทั้ง ๔ นี้ย่อมทำให้ประสบกับทุกข์ในสังสารวัฏ เพราะมันหลั่งออกอยู่เป็นนิจ ด้วยเหตุนี้อกุศลธรรมทั้ง ๔ นี้ จึงได้นามว่า **อาสวะ** เรียกชื่อตามลำดับว่า **กามาสวะ** อาสวะ คือ ความกำหนัดยินดี

ในกามอารมณ์ ๑ **ภวาสวะ** อาสวะ คือ ความกำหนดยินดีในภพ ๑
ทัญญาสวะ อาสวะ คือ ความเห็นผิด ๑ **อวิชชาสวะ** อาสวะ คือ
อวิชชา ๑ อาสวะทั้ง ๔ ประการนี้ ทัญญาสวะ โสดาปัตติมรรคญาณละได้
เด็ดขาด ดังนั้นพระโสดาบันอริยบุคคลจึงเป็นสัมมาทัญญูปุคคล กามาสวะ
อนาคามีมรรคญาณละได้เด็ดขาด ดังนั้นพระอนาคามีอริยบุคคล จึงไม่มี
ความกำหนดยินดีในกามอารมณ์ ไม่มาบังเกิดในกามโลกนี้อีก ส่วน
ภวาสวะ กับ อวิชชาสวะ ๒ ประการนี้ อรหัตมรรคญาณละได้เด็ดขาด
โดยใจความ พระอรหันต์ชีนาสพ เป็นผู้ละอาสวะทั้ง ๔ ได้หมดโดย
เด็ดขาด คือ กามอารมณ์ไม่มาบังเกิดขึ้นในจิตสันดานของท่านอีกต่อไป

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า พระชีนาสพมี
อาสวะทั้ง ๔ หมดสิ้นแล้ว ฉะนั้น

คำว่า **อาหาร** นั้นมีอยู่ ๔ อย่าง คือ **กพพิงการอาหาร** ได้แก่
อาหารที่ทำเป็นคำ ๑ **ผัสสอาหาร** ได้แก่ อาหารคือผัสสะหก ๑ **มโน-**
สัณฺเจตนาอาหาร ได้แก่ อาหารคือมโนสัณฺเจตนา ๑ **วิญญาณาหาร**
ได้แก่ อาหารคือวิปากวิญญาณ ๑๙ ดวง ๑ อาหารทั้ง ๔ ประการนี้
ที่ได้ชื่อว่า อาหาร เพราะนำผลมาให้แก่ตน กล่าวคือ **กพพิงการอาหาร**
โดยใจความ ได้แก่โอชาอันมีแทรกอยู่ในชนิดของอาหารนั้น ๆ ย่อมนำมา
ซึ่งผล คือ อวินิโภครูป ๘ อาหารชนิดนี้ย่อมทำหน้าที่หล่อเลี้ยงอวินิ-
โภครูปให้ทรงอยู่ได้หรือให้เติบโตขึ้น **อวินิโภครูป ๘** นั้น คือ ดิน น้ำ
ไฟ ลม สี กลิ่น รส และโอชา ซึ่งประกอบกันอยู่ ไม่อาจที่จะแยกออก
จากกันได้ ดังนั้น จึงได้ชื่อว่า อาหาร **ผัสสะ ๖** นั้น ได้แก่ จักขุสัมผัส
โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส และมโนสัมผัส ที่ได้

ชื่อว่า อาหาร เพราะนำมาซึ่ง เวทนา ๓ คือ เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ๓ นั้นเอง **มนัสสญเจตนา** นั้น ได้แก่กุศลเจตนา และอกุศลเจตนาที่เกิดร่วมกับจิตในภุมิทั้ง ๓ คือ กามภุมิ รูปภุมิ อรูปภุมิ ที่ได้ชื่อว่า อาหาร เพราะนำมาซึ่งภพทั้ง ๓ คือ เป็นปัจจัยให้เกิดในภพทั้ง ๓ นั้นเอง ส่วน **วิญญาน** ในที่นี้ ได้แก่ วิบากจิต ๑๙ ดวง คือ อเหตุกวิบากจิต ๒ ดวง อันได้แก่ อุกเบกขาสันติริณะ ๒ และมหาวิบากจิต ๘ ดวง รูปาวจรวิบากจิต ๕ ดวง อรูปาวจรวิบากจิต ๔ ดวง ที่ได้ชื่อว่า อาหาร เพราะนำมาซึ่ง นามปฏิสนธิ และรูปปฏิสนธิ คือ เป็นปัจจัยให้เกิดนามเกิดรูปนั้นเอง **วิญญาน ปจฺจยา นามรูป** เพราะวิญญานเป็นปัจจัย นามรูปจึงเกิดขึ้น ตามหลักปฏิจฺจสมุปปาตนัย แต่ในที่นี้หมายเอาเฉพาะ **กพฺพิงการอาหาร** อย่างเดียว

ตามปกติสามัญชนนั้น ย่อมหลงติดอยู่ในอาหารด้วยตัณหา คือ หลงเพลิดเพลินยินดีในรส โดยมีค้อยจะได้คำนึงถึงคุณประโยชน์ของอาหารเลย และเห็นผิดไปว่าจะนำอาหารนั้นมาบำรุงบำเรอชั้น ๕ หรือ รูปนามของตน เห็นว่าตนได้ตนเสียเพราะเหตุแห่งอาหารเป็นต้น อันเป็นลักษณะของสักกายทิฏฐิ ส่วนพระอรหันต์ซึ่งนิสาสนนั้น ท่านละตัณหาและทิฏฐินั้นได้เด็ดขาดแล้ว จึงไม่มีความหลงติดในรสอาหาร หรือสำคัญผิดว่าบำรุงเลี้ยงตนของตนด้วยอาหาร หากแต่เพียงบริโภคอาหารเพื่อให้ อวินิโภครูปทั้ง ๘ ดำรงอยู่ได้จนกว่าจะสิ้นอายุขัยเท่านั้น อันเป็นธรรมชาติธรรมดาที่จะต้องบำรุงเลี้ยงตามควรแก่เหตุ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า พระชินาสพไม่ติดอยู่ในอาหารด้วยตัณหา และทิฏฐิ ฉะนี้

เรื่อง พระอนุรุธเถระ

วิโมกข์ ทั้ง ๓ คือสุญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ และอัปปณิหิต-
วิโมกข์ เป็นชื่อของพระนิพพานนั่นเอง คือ สุญญตวิโมกข์ เพราะออกสู่
พระนิพพานทางอนัตตา อนิมิตตวิโมกข์ เพราะออกสู่นิพพานทางทุกขัง
อัปปณิหิตวิโมกข์ เพราะออกสู่นิพพานทางอนิจจัง พระชีณาสพนัน
ขณะที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์ ท่านย่อมเข้าพักอยู่ในผลสมาบัติ ที่เรียกว่า
เข้าผลสมาบัติ การเข้าผลสมาบัตินั้น นอกจากเป็นการพักผ่อนแล้ว
ชื่อว่าเป็นวิธีที่เสวยวิมุตติสุขในปัจจุบันของพระอรหันต์ชีณาสพทั้งหลาย
ซึ่งท่านเปรียบเหมือนเทวดาเสวยทิพยสมบัติของตน หรือพระเจ้าจักร-
พรรดิทรงเสวยราชสมบัติของพระองค์ ฉะนั้น การเข้าอยู่ในผลสมาบัตินั้น
จิตได้นิพพานเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลา อารมณ์อื่น ๆ ไม่มีโอกาสได้เข้า
ไปรบกวนจิตได้เลย จึงเรียกว่า เสวยวิมุตติสุข หรือสันติสุข หรือบรมสุข
ในปัจจุบัน

ส่วนที่ท่านจะได้วิโมกข์ข้อไหนใน ๓ ประการนั้นเป็นอารมณ์
ก็สุดแล้วแต่ท่านจะขึ้นสู่อารมณ์นิพพานโดยทางไหน คือทางอนิจจัง ทุกขัง
อนัตตา ดังกล่าวมาแล้ว แต่ทางใดทางหนึ่ง ไม่ใช่คราวเดียวพร้อมกัน
ทั้ง ๓ ทาง ส่วนพระนิพพานซึ่งเป็นอารมณ์นั้นจะออกทางไหนก็ตาม ก็คง
มีอันเดียวเท่านั้น โดยลักษณะพระชีณาสพเป็นผู้มีวิโมกข์ทั้ง ๓ เป็นอารมณ์
ฉะนี้

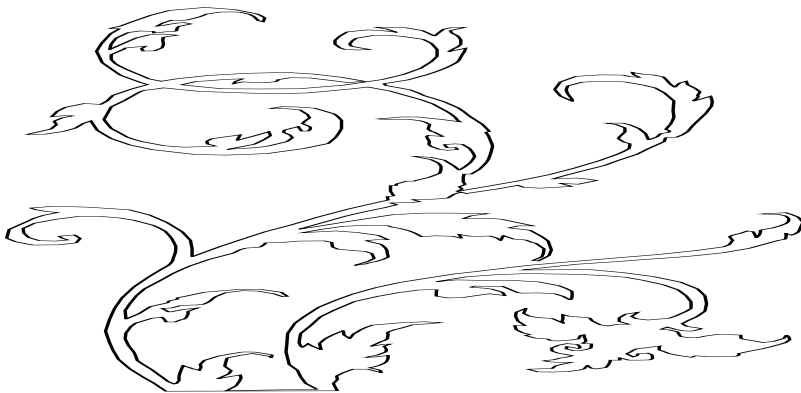
ก็ร่องรอยของนกทั้งหลาย ซึ่งมีธรรมชาติต้องบินไปโดยทางอากาศ
ย่อมไม่อาจที่รู้ได้ว่า นกฝูงนี้เอาเท้าเหยียบตรงนี้แล้วบินไป นกฝูงนี้เอาอก
ตีอากาศตรงนี้แล้วบินไป นกฝูงนี้เอาศีรษะกระทบอากาศตรงนี้แล้วบินไป
นกฝูงนี้เอาปีกตบอากาศตรงนี้แล้วบินไป ฉนใด ร่องรอยของพระชีณาสพ

ผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้วนั้น ก็ไม่อาจจะรู้ได้ว่า ท่านไปโดยทางไปนรก โดยทางไปสู่กำเนิดเดียรัจฉาน หรือโดยทางไปสู่ภพใด ๆ ฉะนั้น ทั้งนี้ เพราะเหตุว่า พระชินาสพนนั้น ไม่ไปบังเกิดในภุมิต่าง ๆ อีก คือ ภพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญูญาณฐิติ ๗ สัตตาวาส ๙ อันเป็นภุมิที่บังเกิด ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงไม่อาจที่จะรู้ได้ว่าพระชินาสพน นั้นท่านไปบังเกิดในภพนี้ หรือกำเนิดนั้นกำเนิดนี้เป็นต้น ดังนี้

ด้วยเหตุตั้งพรรณนามา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสพระ พุทธานิพนธคาถาสู่ภาสิตว่า “ร่องรอยของพระชินาสพผู้มีอาสวะทั้ง ๔ หมดสิ้นแล้ว ผู้ไม่ติดอยู่ในอาหารด้วยตัณหาและทิฏฐิ ผู้มีวิโมกข์ ๓ คือ สุกญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ และอัปปณิหิตวิโมกข์ เป็นอารมณ์ ไปตามหาได้ยาก เหมือนร่องรอยของฝูงนกในอากาศ ฉะนั้น” ซึ่งมี อรรถธิบายดังรับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

๒๒ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๐.๓๐ น.

เรื่อง พระมหากัจจายนเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยสฺสึนุทฺริยานิ สมถฺกคตานิ

อสุสา ยถา สารถินา สุทฺนฺดา

ปหฺนึมานสฺส อนาสวสฺส

เทวาปิ ตสฺส ปิหฺยนฺติ ตาทิโนติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระมหากัจจายนเถระ อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย อรหันตวรรค แห่ง สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๗๕ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วน ธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจ สดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จ เป็นมหากุศลบุญคุณฤๅธิ ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดถา ปุพฺพารามะ วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดบุพพารามมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง ปรรวาทพระมหากัจจายนเถระให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เอกสุมิ หิ สมเย สตุถา - ก็ในวันมหาปวารณาออกพรรษา สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาล้วนแต่พระมหาสาวกห้อมล้อมเป็น พุทธบริวาร ประทับนั่งอยู่ในมหาปราสาทของมหาอุบาสิกาวิสาขา ผู้มีคารมารดา ก็สมัยนั้น พระมหากัจจายนเถระไปอยู่ที่วันดีชนบท โดยปกติท่านพระมหาเถระนั้น แม้ถึงจะมาแต่ที่ไกลก็ย่อมใคร่ต่อการฟัง ธรรมนั้นเทียว เพราะฉะนั้น พระมหาเถระทั้งหลายที่ตามเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดาไปนั้น เมื่อนั่งจึงเหลืออาสนะไว้ที่หนึ่งเพื่อพระมหากัจจายนเถระ ทำวสักกเทวราชผู้จอมเทวดาพร้อมด้วยเทพบริษัทก็ได้เสด็จมาจาก เทวโลกชั้นสอง ทรงบูชาสักการะสมเด็จพระบรมศาสดาด้วยของหอม และดอกไม้เป็นต้นอันเป็นทิพย์ แล้วประทับยืนตรวจดูอยู่ ครั้นมิได้ ทอดพระเนตรเห็นพระมหากัจจายนเถระ จึงทรงพระดำริว่า “เหตุไรหนอ พระผู้เป็นเจ้าของเราจึงไม่มาปรากฏในสมาคมนี้ ก็ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของเราจะพึงมา ก็จะเป็นการดีนักหนา”

ฝ่ายพระมหากัจจายนเถระ ได้มาแสดงตนให้ปรากฏนั่งอยู่บน อาสนะของตนในขณะนั้นทันที ทำวสักกเทวราชจอมเทวดา พอทอด พระเนตรเห็นพระเถระเท่านั้น ก็เสด็จเข้าไปใกล้ ทรงจับข้อเท้าทั้งสอง ของพระเถระไว้อย่างแน่น แล้วตรัสว่า “พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้ามาถึง แล้วหนอ ข้าพเจ้าหวังอยากให้พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้ามาอยู่นั้นเทียว” เอาพระหัตถ์ ทั้งสองบีบเท้าถวายพระเถระ และบูชาสักการะด้วยของหอมและดอกไม้ทิพย์ ถวายนมัสการแล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง

ภิกขุ อุชุนายีสุ - ภิกษุทั้งหลาย ครั้นเห็นการกระทำของ ทำวสักกเทวราชดังนั้น จึงพากันกล่าวโทษว่า ทำวสักกะทรงทำสักการะ โดยเห็นแก่หน้า พระมหาเถระที่เหลืออื่นไม่ได้ทรงทำสักการะเช่นนั้น พอทอดพระเนตรเห็นพระมหากัจจายนเถระ ก็รีบเสด็จไปทรงจับข้อเท้า

เรื่อง พระมหากัจจายนเถระ

ทั้งสองแล้วตรัสว่า “ตักหนาพระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้ามาถึงแล้ว ข้าพเจ้าหวังอยากจะให้พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้านั้นเที่ยว” แล้วก็ทรงเอาพระหัตถ์ทั้งสองบีบเท้าพระมหากัจจายนเถระ บุษาสักการะถวายนมัสการแล้ว ประทับยืนอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง

สดฺดา เตสํ กถํ สุตฺวา - ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นได้ทรงสดับคำกล่าวโทษท้าวสักกะของภิกษุทั้งหลายตั้งนั้น จึงตรัสพระพุทธานุญาตชี้แจงเหตุให้ทราบ ว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายที่รักษาตาวารในอินทรียทั้ง ๖ เช่นกับมหากัจจายนะบุตรของเรา ย่อมเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั้นเที่ยว”

ครั้นตรัสตั้งนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธานุญาตเป็นปัจฉิมพจน์ดังนี้

ยสฺสินุทฺตริยานิ สมถกฺคตานิ

อสุสา ยถา สารถินา สฺทฺหนฺตา

ปหฺนฺมานสฺส อนาสวสฺส

เทวาปิ ตสฺส ปิหฺยนฺติ ตาทิโน.

ภิกษุใดมีอินทรีย ๖ ที่ได้รับการฝึกฝนแล้ว เหมือนม้าที่นายสารถีฝึกดีแล้ว ละมานะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ เป็นผู้คงที่ทั้งเทวดาและมนุษย์ย่อมรักภิกษุนั้น

ภิกษุทั้งหลายมากด้วยกัน ซึ่งฟังธรรมอยู่ในสมาคมนั้น ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิชันนาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยอรรถกถาณัยและโดยอรรถนิมิตตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมีเพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้ทราบถึงปฏิปทาอันงดงามของพระมหากัจจายนเถระเป็นพิเศษ อันเป็นเหตุให้จอมเทวดาท้าวสักกเทวราชมีความเคารพบูชาเป็นพิเศษกว่าพระมหาเถระทั้งหลาย ก็พระมหากัจจายนเถระนี้นั้น ตามที่เราชาวพุทธบริษัทรู้จักกัน ท่านมีลักษณะรูปร่างอันวิเศษยิ่งพิสดารน่าเกลียด แม้รูปปั้นของท่านที่พุทธบริษัทสร้างขึ้นเป็นที่สักการบูชาก็มีลักษณะเช่นนั้น เพราะเหตุไรท่านจึงมีรูปร่างลักษณะเช่นนั้น ความจริงชั้นเดิมนั้น ท่านพระมหากัจจายนเถระนั้น เป็นพระเถระที่มีรูปร่างลักษณะและผิวพรรณงดงามมาก ฉวีวรรณผิวพรรณของท่านงามเหมือนสีทอง จนครั้งหนึ่ง ท่านเดินเที่ยวบิณฑบาตอยู่ในโสเรยยนคร บุตรของโสเรยยเศรษฐี ได้เห็นผิวพรรณของท่านแล้ว มีความเจริญตาและพอใจเป็นอันมาก จึงคิดขึ้นในใจด้วยความหลงรักว่า “พระเถระนี้น่าจะเป็นภริยาของเรา หรือผิวพรรณภริยาของเราน่าจะเป็นเหมือนผิวพรรณของพระเถระนี้” พอลคิดในใจเพียงเท่านั้น เศรษฐีบุตรนั้นก็ได้กลายเพศเป็นเพศหญิงขึ้นทันที จนภายหลังเมื่อได้ขอขมาโทษท่านแล้ว จึงกลับคืนเพศเป็นชายอีก ความนี้มีพิสดารแล้วในเรื่อง พระโสเรยยเถระ ลำดับที่ ๓๒ ในจิตตวรรค โดยเหตุที่รูปร่างลักษณะ และผิวพรรณของพระมหากัจจายนเถระงดงาม เป็นที่ตั้งแห่งความหลงใหลของคนทั้งหลายผู้ยังมีกิเลส เช่น บุตรโสเรยยเศรษฐี เป็นต้น ในกาลต่อมาท่านจึงอธิษฐาน

เรื่อง พระมหากัจจายนเถระ

รูปร่างลักษณะสัณฐานให้ปรากฏเป็นลักษณะอ้วนเตี้ยและพุงโต ตามที่ชาวพุทธบริษัทเข้าใจกันอยู่โดยมากนั้น

ความจริง ความมีรูปร่างสัณฐานดี มีผิวพรรณงดงามนั้น เป็นผลสำเร็จมาจากกุศลที่บุคคลได้สร้างไว้แต่ชาติปางก่อน โดยเฉพาะคือได้บริจาคทาน รักษาศีล ตำรวมรักษาศีลอินทรีย์ และฝึกฝนจิตใจให้บริสุทธิ์ แต่สมบัติเหล่านี้ เมื่อได้มาแล้วก็กลายเป็นศัตรูทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น เพราะเป็นกามอารมณ์ที่ยั่วเย้าเราหลอกให้คนโง่เขลาเบาปัญญาหลงใหลไว้สติสัมปชัญญะ เพราะเหตุนี้ พระมหากัจจายนเถระท่านจึงอธิษฐานทำลายรูปลักษณ์ และผิวพรรณของท่านเสีย

เรื่องท่านเองเดียวกันนี้ มีปรากฏเป็นเรื่องเล่าในประเทศญี่ปุ่นอยู่เรื่องหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่คนญี่ปุ่นนับถือพุทธศาสนานิกายเซน โดยมีเรื่องเล่าว่า มีนางชื่อนิกายเซนคนหนึ่ง ชื่อ **รโยเนน** เกิดเมื่อปี ค.ศ. ๑๗๙๗ (พ.ศ.๒๓๔๐) นางเป็นหลานสาวของชินเกน นักรบผู้มีชื่อเสียงของญี่ปุ่น เพราะความสามารถทางกวี และความมีรูปร่างอันน่ารักของนาง ทำให้นางได้เข้าไปรับใช้พระมหาราชินีของพระมหากจักรพรรดิในราชสำนักตั้งแต่นางมีอายุ ๑๗ ปี ต่อมาพระมหาราชินีผู้เป็นที่เคารพของนางได้สวรรคตไปอย่างกะทันหัน ทำให้ความใฝ่ฝันของนางสิ้นสูญไป นางจึงได้สติ รู้สึกถึงความไม่แน่นอนของชีวิตในโลกนี้ ดังนั้น นางจึงปรารถนาอยากจะทำกุศลเพื่อพระศาสนาในนิกายเซน ซึ่งชาวพุทธในญี่ปุ่นนับถือว่าเป็นนิกายที่น่าเคารพเลื่อมใส แต่บรรดาญาติของนางไม่ยินยอมอนุญาต และได้บังคับให้นางมีเหย้าเรือนตามประเพณี แต่มีข้อตกลงกันว่า จะอนุญาตให้บวชชีได้ในเมื่อนางให้กำเนิดแก่บุตรสามคนแล้ว นางจึงยินยอมตกลงทำตามคำร้องขอของญาติ

เมื่อนางมีอายุยังไม่ถึง ๒๕ ปี นางก็มีบุตรครบสามคนตามข้อตกลง ดังนั้นสามีและญาติของนางจึงไม่อาจเห็นยวรั้งความปรารถนาของนางไว้ได้ นางโกนผมใช้ชื่อว่า รโยเนน ซึ่งหมายความว่า ผู้สำนึกอย่างชัดแจ้ง แล้วนางก็ออกเดินธุดงค์ นางเดินทางมาถึงเมืองอีโดขอให้ท่าน **เตตสุเกียว** รับนางเป็นศิษย์ เมื่อท่านเตตสุเกียวมองดูนางเพียงครั้งเดียว ก็บอกปฏิเสธไม่ยอมรับนางเป็นศิษย์เพราะเหตุที่นางสวยเกินไป รโยเนนจึงไปหาอาจารย์อื่นอีก ชื่อ **ฮาคุโ** ท่านอาจารย์ฮาคุโก็ปฏิเสธนางด้วยเหตุผลเช่นเดียวกัน โดยพูดว่าความงามของนางมีแต่จะทำความลำบากให้เกิดขึ้น รโยเนนเห็นว่าความสวยงามของร่างกายเป็นเครื่องกั้นประตูตัวเอง จึงได้หาแท่งเหล็กร้อนมา แล้วนำลงบนใบหน้าของตนเอง ความงามของนางก็ได้สูญสิ้นไปตลอดชีวิตแต่บัดนั้น และท่านอาจารย์ฮาคุโ ก็ตกลงรับนางไว้เป็นศิษย์คนหนึ่งต่อไป เพื่อเป็นบันทึกรความจำในชีวิต นางได้เขียนคำโคลงไว้ด้านหลังกระຈกเล็ก ๆ ว่า “เมื่อรับไข้อยู่ในพระมหาธาตุนี ข้าพเจ้าได้เผาเครื่องอบกาย และเครื่องแต่งตนอันสวยงามของข้าพเจ้า บัดนี้เป็นเหมือนยาจากผู้ไร่บ้านเรือน ข้าพเจ้าเผาหน้าของข้าพเจ้า เพื่อเข้าวัดเซน” การที่แม่ชีรโยเนน เผาหน้าตนเอง ก็เหมือนท่านพระมหากัจจายนเถระอธิษฐานทำลายรูปร่างของท่านต่างแต่ รโยเนน ไม่มีฤทธิ์ต้องอาศัยเหล็กแดงเข้าช่วยเท่านั้น ส่วนการกระทำเพราะเหตุที่มีร่างกายสวยงาม แต่เกิดเป็นศัตรูแก่ตนและบุคคลอื่นเช่นเดียวกัน นี้ก็แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาคือคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แท้จริง แม้จะตกลงไปอยู่ในมุมโลกส่วนไหนก็ตามก็ยังคงเหมือนกันอยู่ ซึ่งเปรียบด้วยธาตุทองคำ จะตกไปอยู่ ณ ที่ไหน หรือจะเปื้อนเปรอะด้วยมลทินอย่างไรก็ตาม เมื่อผู้มิด้วงตาแล้ว ก็ให้เห็นเป็นทองคำธรรมชาติอยู่เสมอ

เรื่อง พระมหากัจจายนเถระ

ในประเทศญี่ปุ่น นับถือพระพุทธศาสนาลัทธิมหายานสืบต่อมาจากประเทศจีน โดยเฉพาะนิกายเซนนั้น เขาปฏิบัติธรรมกันอย่างจริงจังกันอยู่มาก เมื่อข้าพเจ้าไปประเทศญี่ปุ่นปี พ.ศ.๒๕๐๒ ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมวัดเซนแห่งหนึ่ง อยู่ภายนอกกรุงโตเกียวเล็กน้อย ได้เห็นนักปฏิบัติธรรมนั่งทำสมาธิอยู่เป็นแถว ๆ ในที่อันสงบ ซึ่งเขาทำขึ้นโดยเฉพาะเป็นที่นั่งสมาธิ และมีอาจารย์คอยควบคุมตรวจดูอย่างใกล้ชิด ซึ่งเป็นภาพที่น่าเลื่อมใสและน่าอนุโมทนาอยู่ไม่น้อยเลย ชาวพุทธในประเทศญี่ปุ่นเขาเป็นอย่างไรบ้าง จงพิจารณาดูปฏิบัติทาของแม่ชี รโยเนน ซึ่งได้เล่ามาแล้วนั้นด้วยวิจาร์ณญาณ ก็จะทำราบได้ว่าเพื่อนชาวพุทธในต่างประเทศเขามีกำลังใจ และความเสียสละมากน้อยเพียงไร

ส่วนพระมหากัจจายนเถระนี้นั้น ตามปกติประชาชนพุทธบริษัททั้งหลายเคารพเลื่อมใสท่าน ไม่ใช่แต่ประชาชนคนสามัญเท่านั้น แม่เทวดามีท้าวสักกเทวราชผู้จอมเทวดาเป็นต้น ก็เคารพเลื่อมใสท่านเป็นพิเศษ ดังจะเห็นในนิทานเรื่องนี้

สมัยเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา พร้อมด้วยพระมหาสาวกชั้นผู้ใหญ่เสด็จไปโปรดนางวิสาขามหาอุบาสิกา ณ ภายในมหาปราสาทของนางในวันมหาปวารณาออกพรรษาครั้งหนึ่ง ซึ่งมีพระมหากัจจายนเถระรวมอยู่ด้วย ก็ปรากฏว่าท้าวสักกเทวราชผู้จอมเทวดาได้ทรงทำสักการบูชาท่านพระมหาเถระเป็นพิเศษ ทรงแสดงความเคารพนับถือจนถึงทรงปีบนิ้วเท้าถวาย เพราะท่านเดินทางมาแต่ไกล จนเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายพากันกล่าวโทษท้าวสักกเทวราช ว่าเป็นผู้ทรงทำการสักการบูชาโดยเห็นแก่หน้า เพราะมิได้ทรงกระทำแก่พระมหาเถระอื่น ๆ ในทำนองเดียวกัน

สมเด็จพระบรมศาสดาผู้เป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะทรงแก้ความสำคัญผิดของภิกษุทั้งหลาย จึงได้ตรัสชี้เหตุว่า “ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่รักษาทวารในอินทรียทั้ง ๖ เช่นอย่างมหากัจจายนะ บุตรของเรา ย่อมเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั้นเกี่ยว”

ตามพระพุทธโอวาทนี้ มิได้ทรงดำนิว่าทำวสัถกเทวราชทรง เห็นแก่หน้า หรือเลือกที่รักผลักที่ชัง แต่ทรงแสดงถึงเหตุที่ให้งบังเกิดผล เช่นนั้นว่า ไม่ว่าใครทั้งสิ้น ถ้าเป็นผู้รักษาทวารในอินทรียทั้ง ๖ เป็นอย่างดี เหมือนอย่างพระมหากัจจายนเถระแล้ว ก็ย่อมจะอำนวนยผลให้เป็นที่รัก ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทั่วไปเหมือนกัน การสำรวมรักษาทวาร ในอินทรียทั้ง ๖ นั้น นับว่าเป็นเหตุให้เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์

พระมหากัจจายนเถระ เพราะท่านเป็นผู้หนักในการสำรวม รักษาทวารมาแต่ชาติก่อนแล้ว จึงเป็นเหตุให้ท่านมีรูปร่างสัณฐานและ ผิวพรรณงดงามเป็นพิเศษดังกล่าวแล้ว แม้ในปัจจุบันชาติ ซึ่งเป็นพระ อรหันต์ศีณาสพแล้ว ท่านก็ยังคงเป็นผู้มีปฏิบทาหนักอยู่ในการสำรวม รักษาทวาร ๖ อย่างเคร่งครัดจนตลอดอายุขัย เพราะท่านมีคุณสมบัติ เป็นพิเศษกว่าพระมหาเถระทั้งหลายเช่นนั้น ทำวสัถกเทวราชจึงได้ทรง กระทำการสักการะและทรงแสดงความเคารพเป็นพิเศษอย่างคู่ควรกัน มิใช่เป็นการที่ทรงกระทำด้วยการเห็นแก่หน้า ดังที่ภิกษุทั้งหลายสำคัญ ผิดนั้น

อนึ่ง โดยที่พระมหากัจจายนเถระเป็นผู้ทรงคุณสมบัติพิเศษ จนเป็นที่เคารพสักการะของเทวดาและมนุษย์เป็นพิเศษดังพรรณนามาแล้ว นั้นแล แม้เมื่อท่านปรินิพพานไปแล้วจนกระทั่งปัจจุบันทุกวันนี้ พุทธบริษัท ทั้งหลายผู้ทราบเรื่องมาดี จึงยังเคารพสักการบูชาพระคุณของท่านเป็น

เรื่อง พระมหากัจจายนเถระ

พิเศษอยู่ จนสร้างรูปอนุสาวรีย์ของท่านไว้เป็นที่เคารพบูชาเป็นพิเศษกว่าพระมหาเถระองค์อื่น ๆ เช่น สร้างรูปขนาดใหญ่ขึ้นไว้ในวิหารพิเศษ เพื่อให้เป็นที่สักการบูชาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนเมื่อท่านยังดำรงชนมายุอยู่ เรียกกันอย่างง่าย ๆ ตามสะดวกปากว่า หลวงพอกัจจายฯ หรือวิหารของหลวงพอกัจจายฯ จำพวกที่นับถือภายนอกไปยิ่งกว่านั้น ยังนิยมสร้างรูปของท่านขนาดเล็กไว้บูชาตามบ้านเรือน หรือชนิดอาราธนาติดตัวไปได้ โดยถือว่าจัดเป็นเหตุให้เกิดเมตตามหานิยม และบันดาลให้เกิดโชคลาภ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่ท่านพระมหากัจจายนเถระเป็นผู้มีคุณสมบัติประจำองค์ของท่านเป็นพิเศษ ทั้งคุณสมบัติภายใน คือ การสำรวมอินทรีย์ ๖ เป็นอย่างดีเลิศ และคุณสมบัติภายนอก คือ มีรูปร่างงาม มีผิวพรรณเหมือนทอง ดังวิสัยนามมาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายสืบต่อไป ได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาสุภาสิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**ภิกษุใดมีอินทรีย์ ๖ ที่ได้รับการฝึกฝนแล้ว เหมือน
ม้าที่นายสารถีฝึกดีแล้ว สละมานะได้แล้ว ไม่มี
อาสวะ เป็นผู้คงที่ ทั้งเทวดาและมนุษย์ย่อมรัก
ภิกษุนั้น**

ในพระพุทธนิพนธคาถาสุภาสิตนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงคุณสมบัติของพระอรหันต์ซึ่งนาคพไว้ ๔ ประการ คือ เป็นผู้มียินทรีย์ทั้ง ๖ ที่ได้รับการฝึกฝนแล้ว อินทรีย์ที่ฝึกฝนแล้วนั้น ย่อมมีลักษณะเหมือนม้าที่นายสารถีผู้ฉลาดฝึกดีได้ที่แล้ว ย่อมบังคับได้ตั้งประสงค์ ๑ เป็นผู้สละมานะได้หมดแล้ว ๑ เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ๔ ใน

จิตตสันดาน ๑ เป็นผู้มึนจิตใจคงที่ไม่แปรผัน ๑ แล้วทรงแสดงว่าพระอรหันต์ซึ่งนิมิตผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติเช่นนี้ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมรักใคร่เคารพบูชา มีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้

คำว่า **อินทรีย์ ๖** นั้น ได้แก่ **จักขุนทรีย์** คือ ตาเป็นใหญ่ในการเห็นรูป ๑ **โสตอินทรีย์** คือ หูเป็นใหญ่ในการฟังเสียง ๑ **ฆานินทรีย์** คือ จมูกเป็นใหญ่ในการดมกลิ่น ๑ **ชีวหินทรีย์** คือ ลิ้นเป็นใหญ่ในการลิ้มรส ๑ **กายินทรีย์** คือ กายประสาทเป็นใหญ่ในการสัมผัสกับสิ่งที่เย็นร้อนอ่อนแข็ง ๑ **มณินทรีย์** คือ ใจเป็นใหญ่ในการรู้ธรรมารมณ์ ๑ สิ่งทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจนี้ ที่ได้นามว่าอินทรีย์ เพราะแต่ละอย่างเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ทำแทนกันไม่ได้ เช่น ตาจะฟังเสียงแทนหูไม่ได้ อีกอย่างหนึ่ง สิ่งทั้ง ๖ นี้ เรียกว่า **ทวาร** คือ ประตู เพราะเป็นประตูของจิตและเจตสิกที่จะออกมารับอารมณ์ภายนอก ถ้าประตูช่องไหนเสื่อมคุณภาพเสียไป จิตออกไปรับอารมณ์ภายนอกทางประตูนั้นไม่ได้ เช่น ประตูตาเสีย คือตาบอด จิตก็ไม่มีโอกาสที่จะเห็นรูปได้

ประตูทั้ง ๖ นี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญทั้งทางดีและทางเสีย ถ้าไม่ระวังรักษาให้ดีแล้ว จิตก็จะออกไปชักจูงผู้ร้ายเข้ามาทำลายตนเอง เช่น นำเอารูปที่ได้เห็น นำเอาเสียงที่ได้ยินอันเป็นส่วนชอบใจ มาเข้ายั่วก่อกวนใจให้หลงรักใคร่พอใจถึงกับนอนไม่หลับ หรือตื่นอยู่ก็ไม่เป็นสุข ฝ้าแต่รับรู้จนครวญคร่ำพรั่นถึงรูปเสียงที่ชอบใจ ซึ่งจิตออกไปเห็น ไปได้ยินมาแล้วนั้น ในทำนองเดียวกัน ถ้าจิตได้ออกไปเห็นรูป ฟังเสียงอันเป็นส่วนไม่ชอบใจ รูปเสียงนั้นก็เข้ามาบีบคั้นให้เกิดความทุกข์โทมนัสขัดเคือง ถ้าเป็นชนิดที่ร้ายแรงก็ย่อมจะบีบคั้นย่ำยีบดยีให้เป็นทุกข์จนเหลือที่จะทนทาน ขนาดถึงทำลายตนเองหรือทำลายผู้อื่นก็มี ที่เรียกว่าบันดาลโทษะ

เรื่อง พระมหากัจจายนเถระ

กฎธรรมดาย่อมปรากฏเป็นความจริงอย่างนี้เหมือนกันทุกสัตว์ทุกบุคคล ไม่เลือกชาติชั้นวรรณะและเพศวัยแต่อย่างใด ยกเว้นแต่ท่านที่สำรวมรักษาประตุ หรือฝึกฝนอินทรีย์ได้ดีแล้ว เช่น พระอรหันต์เป็นต้นเท่านั้น

การรักษาทวารนั้น คือทำอะไร จะอธิบายต่อไป ธรรมดาศาวโลกนั้น เมื่อจะรักษาทวารก็ตั้งคนยามขึ้นให้อยู่ประจำประตุ เพื่อสำรวจตรวจค้นคนที่ออกเข้า คนยามประตุนั้นยอมอนุญาตคนที่ควรออกให้ออก คนที่ควรเข้าให้เข้า เมื่อเป็นเช่นนี้ คนคิดคดทรยศมุ่งจะทำลายทั้งอยู่ภายในและอยู่ภายนอกย่อมไม่มีช่องโอกาสที่จะทำลายตามที่คิดร้ายไว้นั้น แต่ถ้าไม่มีคนยามประจำประตุ หรือมี แต่รักษาไม่รัดกุม ปล่อยให้คนที่ไม่ควรเข้าออก ได้เข้าออก หรือกีดกันคนที่ควรเข้าออก ปล่อยให้เข้าออกเช่นนี้ ผู้คิดคดทรยศนั้นย่อมจะได้ช่องโอกาสทำลายได้สมประสงค์ฉันทใด แม้การรักษาประตุภายในตัวเรา คือ ประตุ ๖ ดังกล่าวมาแล้ว ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน คือต้องตั้งยาม คือสติกับสัมปชัญญะ ไว้ประจำประตุทั้ง ๖ สติทำหน้าที่กำหนดดูอารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางประตุทั้ง ๖ สัมปชัญญะทำหน้าที่ตรวจพิจารณาอารมณ์นั้น ๆ ว่าควรให้เข้าหรือไม่ประการใด และต้องใช้วิริยะ คือ ความเพียรเป็นผู้คอยบังคับคนยาม คือ สติกับสัมปชัญญะ ให้ทำงานตามหน้าที่เป็นนิจ ไม่ให้หลบหนีหรือหลับยาม

การพยายามใช้สติสัมปชัญญะ คอยกำหนดพิจารณาดูอารมณ์ที่อินทรีย์หรือประตุทั้ง ๖ อยู่เสมอ ๆ ทุกขณะที่ตาจะดูรูป หูจะฟังเสียง จมูกจะดมกลิ่น ลิ้นจะลิ้มรส กายจะสัมผัสกับเย็นร้อนอ่อนแข็ง ใจจะรู้ธรรมารมณ์ นับเป็นจำนวนวัน จำนวนเดือน หรือจำนวนปี ขณะที่พยายามกระทำอยู่อย่างนั้น เรียกว่า ฝึก คืออยู่ในระยะการฝึกฝน การฝึกฝนอยู่โดยทำนองนี้นาน ๆ นับเป็นวัน เดือน ปี นี้แล เรียกว่า เจริญพระ

กรรมฐาน ตั้งแต่สมถกรรมฐาน จนถึงวิปัสสนากรรมฐาน เมื่อฝึกอยู่นาน ๆ หรือเจริญกรรมฐานนาน ๆ สติสัมปชัญญะก็จะเกิดความชำนาญ เมื่อชำนาญแล้วเขาก็จะกำหนดรู้เท่าทันกับอารมณ์ ว่าอารมณ์อย่างไร เป็นคุณ และเป็นโทษ หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่า รู้แจ้งอารมณ์ตามความเป็นจริง เมื่อถึงขั้นนี้อารมณ์ทั้งหลายก็จะล่องหลอกไม่ได้ เหมือนคนคิดร้าย หลอกยามประตู่เข้าไปทำลายไม่ได้ ฉะนั้น

เมื่อรักษาประตู่ที่อินทรีย์ได้ดีจนอารมณ์ร้ายรั่วไหลไม่ได้ สติสัมปชัญญะชำนาญ เกิดความว่องไวแก่กล้าขึ้นได้ที่แล้ว ชื่อว่าฝึกฝนสำเร็จแล้ว เป็นแล้ว ได้ที่แล้ว อินทรีย์ ๖ ที่ฝึกฝนแล้ว เป็นแล้ว ได้ที่แล้ว ก็จะเป็นเหมือนม้าที่นายสารถีผู้ฉลาดฝึกดีแล้ว ย่อมจะนำรถไปสู่ทิศที่ประสงค์ ได้สมปรารถนา ม้าย่อมไม่พยศ ไม่โงง ไม่ลากรถออกนอกทาง บุคคลที่มีอินทรีย์ ๖ ที่ได้รับการฝึกฝนดีแล้วด้วยสมถวิธีและวิปัสสนาวิธี อันมีนัยดังแสดงมาโดยสังเขปนั้น จิตก็ไม่พยศ ไม่คิด ไม่โงง ย่อมจะนำชีวิตประจำวันไปในทางอันปลอดภัย จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง คืออมตมหานิพพาน ด้วยประการฉะนี้ นี่เป็นอรรถาธิบายคุณสมบัติของพระอรหันต์ ข้อที่หนึ่ง

คำว่า **มานะ** ได้แก่ การถือตัว หรือความสำคัญผิด เช่น สำคัญตนว่าดีกว่าเขา หรือเสมอเขา หรือเลวกว่าเขา เป็นต้น เป็นกิเลสเครื่องเดียวกับโลภะ เพราะมีความปรารถนามาก มักใหญ่ใฝ่สูงในอารมณ์ จึงสำคัญตนผิด และอยู่ในกิเลสเครื่องเดียวกับมัจฉาทิฐิด้วย ดังนั้นในที่บางแห่ง ท่านจึงยกไปเข้าเครื่องเดียวกับว่า **ตัณหา มานะ ทิฏฐิ** กิเลส ๓ อย่างนี้ เป็นเครื่องสร้างจิตให้เข้าใจผิด สำคัญผิด เห็นผิดในชั้น ๕ ให้ยึดเอาชั้น ๕ เป็นตัวตน เป็นสัตว์ บุคคล เป็นของเขา ของเรา โดยเฉพาะตัณหา กับมานะนั้น เป็นกิเลสที่ละเอียด และมีกำลังมาก ต้องละ

เรื่อง พระมหากัจจายนเถระ

เด็ดขาดได้ด้วยอรหัตตมรรคญาณ คือ เป็นพระอรหันต์ชัณาสพแล้ว จึงจะละตัณหาภานะนี้ได้อย่างขาดสูญ

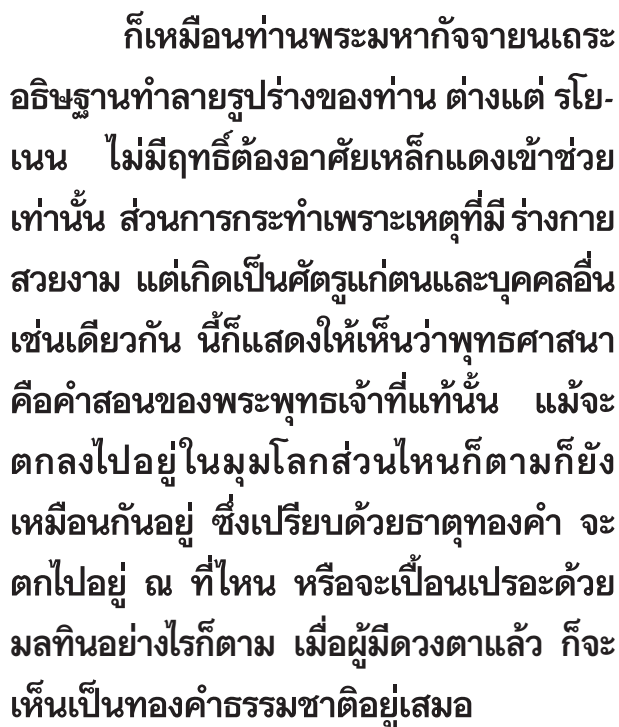
ส่วน **อาสวะ** คือ กิเลสเป็นเครื่องดองสันดาน และไหลซึมออกมาเปื้อนอยู่ที่ทวารทั้ง ๖ นั้น มี ๔ อย่าง คือ **กามาสวะ** อาสวะ คือความกำหนัดยินดีในกามอารมณ์ ๑ **ภวาสวะ** อาสวะ คือความกำหนัดยินดีในภพทั้งสาม ๑ **ทิฏฐาสวะ** อาสวะ คือความเห็นผิดในขั้นห้า ๑ **อวิชชาสวะ** อาสวะ คือความไม่รู้แจ้งในอารมณ์ ๑ ทิฏฐาสวะ ละได้ด้วยโสดาปัตติมรรคญาณ กามาสวะ ละได้ด้วยอนาคามิมรรคญาณ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ ละได้ด้วยอรหัตตมรรคญาณ โดยนัยนี้จะเห็นว่า อาสวะทั้ง ๔ นั้น พระอรหันต์ชัณาสพ จึงจะละได้ครบทั้ง ๔ ประการ

และท่านผู้ที่มีอินทรีย์ ๖ ที่ได้รับการฝึกฝนแล้ว ละมานะได้แล้ว และไม่มีอาสวะทั้ง ๔ เหลืออยู่ในจิตสันดานนั้น ย่อมเป็นผู้คงที่ คือ ดำรงสภาพอยู่โดยความเป็นผู้มั่นคง ไม่เอนเอียงไปในทางขวาสุดและทางซ้ายสุด ในทางสูงหรือในทางต่ำ เพราะเป็นผู้รู้แจ้งในอารมณ์ทั้งปวงตามความเป็นจริง อารมณ์ทั้งหลายจึงไม่มีอำนาจทำให้ท่านหวั่นไหวเอนเอียงไปตามอารมณ์ได้ ฉะนั้น

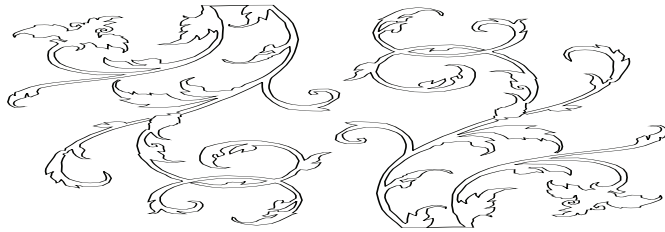
ด้วยเหตุดังได้พรรณนามานี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภปฏิบัติทาของพระมหากัจจายนเถระให้ เป็นเหตุว่า “ภิกษุใดมีอินทรีย์ ๖ ที่ได้รับการฝึกฝนแล้ว เหมือนม้าที่ นายสารถีฝึกดีแล้ว ละมานะได้แล้ว เป็นผู้คงที่ ทั้งเทวดาและมนุษย์ย่อม รักภิกษุนั้น” ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

๒๓ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๓.๒๕ น.

ก็เหมือนท่านพระมหากัจจายนเถระ
อธิษฐานทำลายรูปร่างของท่าน ต่างแต่ รโย-
เนน ไม่มีฤทธิ์ต้องอาศัยเหล็กแดงเข้าช่วย
เท่านั้น ส่วนการกระทำเพราะเหตุที่มีร่างกาย
สวยงาม แต่เกิดเป็นศัตรูแก่ตนและบุคคลอื่น
เช่นเดียวกัน นี่ก็แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนา
คือคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แท้ นั้น แม้จะ
ตกลงไปอยู่ในมุมโลกส่วนไหนก็ตามก็ยัง
เหมือนกันอยู่ ซึ่งเปรียบด้วยธาตุทองคำ จะ
ตกไปอยู่ ณ ที่ไหน หรือจะเปื้อนเปรอะด้วย
มลทินอย่างไรก็ตาม เมื่อผู้มีดวงตาแล้ว ก็
เห็นเป็นทองคำธรรมชาติอยู่เสมอ

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปจฺวี โม โจน วิรุชฺฌติ

อินฺทขีลูปโม ตาทิ สฺพุพฺโต

รหฺโทว อเปตกทฺทโม

สํสํรา น ภวนฺนติ ตาทิโนติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนา เรื่องพระสารีบุตรเถระ อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย อรหัตตวรรค แห่งพระสุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๗๖ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤๅศีลส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตฺถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภพระสารีบุตรเถระให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เอกสุมิ หิ สมเย อายสุมา สาริปุตโต - ก็ในสมัยกาลครั้งหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรเถระผู้มีอายุ ครั้นปวารณาออกพรรษาแล้ว มีความปรารถนาที่จะหลีกไปสู่ที่จาริกตามสมณวิสัย จึงกราบทูลลาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบถวายบังคมแล้ว ก็เตรียมออกเดินทางพร้อมกับทั้งบริวารของตน แม้ภิกษุทั้งหลายอื่น ๆ จำนวนมากด้วยกันก็ไปร่วมส่งพระเถระ พระสารีบุตรเถระทักทายปราศรัย ระบุชื่อและนามสกุลกับภิกษุทั้งหลายที่ปรากฏชื่อและนามสกุลโดยทั่วถึงกัน แล้วก็นิมนต์ให้กลับได้

มีภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏชื่อและนามสกุล คิดอยู่ในใจว่า “เออหนอ ขอให้พระเถระพึงยกย่องเรา กล่าวระบุชื่อและนามสกุลเราแล้ว จึงบอกให้กลับ” แต่โดยที่ภิกษุรูปนั้นรวมอยู่ในระหว่างหมู่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งไปตามส่งเป็นอันมาก พระสารีบุตรเถระมิได้สังเกตเห็นภิกษุรูปนั้นจึงมิได้ทักทายปราศรัยเหมือนภิกษุอื่น ๆ ภิกษุรูปนั้นจึงได้ผูกความอาฆาตในพระเถระว่า “ไม่ยกย่องเราเหมือนกับภิกษุอื่น ๆ” และบังเอิญชายผ้าสังฆาฏิของพระเถระได้ไปถูกตัวของภิกษุนั้นเข้าอีก ด้วยเหตุนั้น ทำให้ภิกษุนั้นผูกความอาฆาตในพระเถระหนักขึ้นอีก เธอรู้ว่าขณะนี้พระสารีบุตรเถระพึงจักเลยอุปจารวัดไป จึงรีบเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วกราบทูลแก่ลี้กกล่าวโทษพระสารีบุตรเถระว่า “พระพุทธเจ้าข้า พระสารีบุตรผู้มีอายุ สำคัญตนว่าเป็นอัครสาวกของสมเด็จพระพุทธองค์ ได้ดบเข้าพระพุทธองค์เหมือนหนวกหูกะวี แล้วเฉยไม่ขอขมาโทษ หลีกไปสู่ที่จาริกแล้ว”

สตถา เถโร ปกุโกสาเปลิ - ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงทราบดังนั้น จึงมีพระพุทธดำรัสตรัสสั่งให้ตามพระสารีบุตรเถระคืนมาเฝ้า ก็ขณะนั้น พระมหาโมคคัลลานเถระ และพระอานันทเถระ

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่หนึ่ง

ทราบเหตุนี้แล้วจึงปรึกษากันว่า “มิใช่ว่าสมเด็จพระบรมศาสดาจะไม่ทรงทราบ ว่าพี่ชายใหญ่ของเรามีได้สติภิกษุนี้ แต่คงจักทรงมีพระพุทฺธ-ประสงค์ที่จะให้พี่ชายใหญ่ของเรานั้นลือถึงหนาท เราจักเรียกประชุม คณะบริษัททั้งหลาย” ดังนี้แล้ว พระเถระสององค์นั้น ก็เอาลูกตาลไปเปิดประตูบริเวณทั้งหลาย แล้วนิมนต์ให้ภิกษุสงฆ์จำนวนมากหลายไปประชุมว่า “ผู้มีอายุทั้งหลายจงพากันรีบออกไป ผู้มีอายุทั้งหลายจงพากันรีบออกไป พระสารีบุตรผู้มีอายุจักบันลือถึงหนาทต่อพระพักตร์ของ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเดี๋ยวนี้”

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระ กลับมากราบถวายบังคมสมเด็จพระบรม-ศาสดาแล้ว ก็นั่งรอรับพระพุทฺธบัญชาอยู่ ขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา ตรัสถามเรื่องที่ภิกษุนั้นกล่าวโทษต่อพระสารีบุตรเถระ

เถโร อุตตโน คุณกตํ กเตนุโต - พระสารีบุตรเถระมิได้กราบทูลปฏิเสธว่าตนไม่ได้สติภิกษุนี้ แต่เมื่อจะกราบทูลถึงคุณธรรม ของตน ได้กราบทูลความนี้ว่า “พระพุทฺธเจ้าข้า กายคตาสติมิได้ปรากฏ ในกายของภิกษุใด ภิกษุนั้นกระทบกับเพื่อนพรหมจารีคนใดคนหนึ่ง ในพระธรรมวินัยนี้ จะพึงไม่ขอขมาโทษ แล้วหลีกไปสู่ที่จาริกอย่างแน่นอน”

ครั้นแล้ว ได้ประกาศถึงภาวะที่ตนมีจิตเสมอด้วยแผ่นดิน เสมอด้วยน้ำ เสมอด้วยไฟ เสมอด้วยลม เสมอด้วยผ้าขี้ริ้ว เสมอด้วยเด็กจันทาล เสมอด้วยโคสุภราชเขาหัก และประกาศถึงความรังเกียจในกายของตน เหมือนซากงู เป็นต้น ประกาศถึงการบริหารกายของตน เหมือนบริหาร ภาชนะมันข้น โดยนัยพระบาลีอันมีมาในคัมภีร์นวกนิบาต อังคุตตรนิกาย แห่งสุตตันตปิฎก เป็นต้นว่า “พระพุทฺธเจ้าข้า เหมือนอย่างแผ่นดินที่ คนทิ้งของสะอาดบ้างของไม่สะอาดบ้างลงใส่ ฯลฯ” ก็แหละ เมื่อพระ

สารีบุตรเถระกล่าวพรรณนาคุณของตนด้วยอุปมา ๙ ประการเหล่านี้อยู่ในมหาปฐพีแผ่นดินใหญ่ได้ไหวกระเทือนถึงนํ้ารองในวาระถึง ๙ ครั้ง

อนึ่ง ในเวลาที่พระเถระนำมาซึ่งอุปมาด้วยผ้าขี้ริ้ว อุปมาด้วยเด็กจันทาล อุปมาด้วยภษาณะมันขี้มันนั้น บรรดาภิกษุปุถุชนทั้งหลายไม่อาจที่จะอดกลั้นน้ำตาไปได้ ส่วนพระชีณาสพทั้งหลายก็เกิดความสังเวชสลดใจ ขณะพระเถระกำลังพรรณนาถึงคุณของตนอยู่นั้นแล ภิกษุที่แกล้งกล่าวดูใส่ความพระเถระนั้น ก็เกิดความเร่าร้อนกระวนกระวายขึ้นทวีนในสรรพางค์กาย เธอได้หมอบศีรษะลง ณ ที่พระบาททั้งสองของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วประกาศโทษคือการแกล้งกล่าวดูของตน แสดงความล่องเกินให้ทรงทราบในขณะนั้นนั้นแล

สตถา เถร อามนเตตวา - สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสเรียกพระสารีบุตรเถระมา ณ ที่ใกล้แล้ว ทรงรับสั่งให้ทูลโทษว่า “สารีบุตร เธอจงทูลโทษให้แก่โมฆบุรุษนี้เสีย โดยวิธีนี้ ศีรษะของเขาจักไม่แตกกระเด็นออกเป็น ๗ เลี้ยว”

พระสารีบุตรเถระนั่งกระโหย่งประนมมือ แล้วกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์จึงทูลโทษให้แก่ภิกษุผู้มีอายุนั้น และขอผู้มีอายุนั้นจงอดโทษต่อข้าพระองค์ ถ้าว่าโทษของข้าพระองค์จะมีอยู่”

ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย บัดนี้ท่านทั้งหลายเห็นภาวะที่พระเถระมีคุณอันประเสริฐใหม่แล้ว พระเถระไม่ทำ ความโกรธหรือความขุ่นเคืองแม้แต่น้อยแก่ภิกษุผู้แกล้งกล่าวดูด้วยมุสาบาทเห็นปานนี้ กลับนั่งกระโหย่งประนมมือให้มาโทษเสียด้วยตนเอง”

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่หนึ่ง

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับคำวิพากษ์วิจารณ์ของภิกษุทั้งหลายดั่งนั้น จึงตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดกันถึงเรื่องอะไร”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสแสดงถึงคุณธรรมของพระเถระว่า “**ภิกษุเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ใคร ๆ ไม่อาจที่จะทำความโกรธ หรือความขุ่นเคืองให้เกิดแก่พระชีนาสพทั้งหลาย เช่นอย่างสารีบุตรได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตของสารีบุตรเป็นเช่นกับแผ่นดินใหญ่ เป็นเช่นกับเสาเขื่อน ผ่องใสเช่นกับห้วงน้ำใส”

ครั้นตรัสดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิโปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป ได้ตรัสพระพุทธานิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

ปจวิ โม โน วิรุชฺฌติ

อินุทฺธิลุปโม ตาทิ สุพฺพโต

รหโทว อเปตกทฺทโม

สํสารา น ภวนฺนติ ตาทิโน.

พระชีนาสพโตเป็นผู้คงที่ เป็นผู้มึนพรตดี พระชีนาสพนั้นยอมไม่ตีใจ ไม่เสียใจ เป็นผู้เสมอด้วยแผ่นดินและเสาเขื่อน เป็นผู้มึนใจผ่องใสเหมือนห้วงน้ำที่ปราศจากเปือกกตม สังสารวัฏทั้งหลายยอมไม่มีแก่พระชีนาสพเช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ๙,๐๐๐ องค์ ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนา โดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะวิสันนาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถานัยและโดยอรรถโนมัตตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบาารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวณมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ **ประการแรก** แสดงให้เห็นธรรมเนียมอันดีงามของภิกษุบริษัทครั้งพุทธกาล คือ เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นเพื่อนพรหมจารีร่วมวัดร่วมอุปัชฌาย์อาจารย์กันแล้ว ถึงคราวเพื่อนภิกษุจำนวนหนึ่งจำนวนใดจะจากกันไปสู่ที่อื่นก็มีการตามส่ง เพื่ออำนวยความสะดวกให้พรแก่กันและกันตามควรแก่วิสัยของผู้จะจากไปนั้น ๆ เช่น พระสารีบุตรเถระ สมัยเมื่อจำพรรษาอยู่วัดพระเชตุพนมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ร่วมกับสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้งหนึ่ง ครั้นปวารณาออกพรรษาแล้ว พระเถระพร้อมด้วยภิกษุบริวารกราบทูลลาสมเด็จพระบรมศาสดา จะไปสู่ที่จาริกเพื่อปลีกตนออกจากความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ไปแสวงหาวิเวกความสงบกาย และความสงบใจ หรือเพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรมแก่มหาชนทั้งหลายตามบ้านเล็กบ้านน้อย ซึ่งเป็นการสงเคราะห์มหาชนด้วยเมตตากรุณาครั้งนั้น ปราภกฐาว่ามีภิกษุทั้งหลายเป็นอันมากไปส่งพระเถระก่อนจะออกเดินทาง ฝ่ายพระสารีบุตรเถระก็แสดงอหยาตัยต้อนรับขอบคุณ โดยพยายามกล่าวโอภาปราศรัย มีการระบุถึงชื่อและนามสกุลโดยทั่วกัน อันนับว่าเป็นปฏิบัติอันดีงามสำหรับผู้ใหญ่ หรือผู้ที่จากไปควรถือไว้เป็นหลักปฏิบัติ การกล่าวโอภาปราศรัย ทักทายด้วยอหยาตัยไมตรีให้ทั่วถึงกันนั้น เป็นสิ่งที่ให้เกิดกำลังใจหรือความพอใจแก่อีกฝ่ายหนึ่ง เป็น

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่หนึ่ง

เครื่องให้ระลึกถึงกันและเคารพนับถือกันตลอดกาลนาน ถ้าไม่โอภาปราศรัย หรือทักทายปราศรัยไม่ไพเราะก็ดี ทักทายไม่ทั่วถึงก็ดี ย่อมเป็นเหตุให้เสียกำลังใจ หรือเสื่อมมิตรไมตรีอย่างตรงกันข้าม เว้นแต่เป็นสิ่งที่สุตวิสัย เช่น คนมากมายเหลือหลาย ยากที่จะทักทายให้ทั่วถึงได้ เป็นต้น

ประการที่ ๒. นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นปฏิปทาที่ต่ำทรามของ ภิกษุสมัยครั้งพุทธกาล ซึ่งไม่ผิดแผกแตกต่างจากภิกษุสมัยปัจจุบันนี้ ที่มีจิตใจต่ำทราม ซึ่งได้แก่ภิกษุรูปหนึ่งที่ไปร่วมส่งพระสารีบุตรเถระ ครั้งนั้น เพียงแต่พระเถระทักทายไม่ถึงตน เพราะเหตุที่มีพระภิกษุสงฆ์ จำนวนมากด้วยกัน ก็เกิดความอาฆาตมาดร้ายขึ้นในใจ และบังเอิญ ชายผ้าสังฆาฏิของพระเถระไปถูกตัวเข้าเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ก็เกิดความ อาฆาตขึ้นอย่างทวีตรีคุณ ถึงกับไปร้องกล่าวโทษท่านพระสารีบุตรต่อ สมเด็จพระบรมศาสดาด้วยมุสาวาท ความจริงพระภิกษุรูปนั้น ศึกษา ปฏิบัติอยู่ในสำนักสมเด็จพระพุทธองค์ด้วย และท่านพระสารีบุตรนั้นเล่า ก็เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ดำรงอยู่ในตำแหน่งอัครสาวก เป็นที่ไว้วางพระ พุทธหัตถ์ของสมเด็จพระพุทธองค์ดุจพระหัตถ์เบื้องขวา และเป็นที เคารพนับถือของภิกษุสงฆ์และมหาชนเป็นอันมาก ถึงแม้ท่านจะขาดตก บกพร่องไปเพียงทักทายไม่ถึงตนเท่านั้น ก็ไม่น่าจะเป็นเหตุให้เกิดความ พยาบาทอาฆาตถึงเพียงนั้น แต่ก็ได้บังเกิดขึ้นเป็นตัวอย่างเป็นความจริง มาแล้ว ซึ่งถ้าได้พิจารณาด้วยวิจรรณญาณแล้ว ก็ย่อมจะเห็นว่าเป็นสิ่ง ที่มีได้เป็นได้ เพราะกิเลสคือความโลภความโกรธความหลงนี่นั่น ไม่ว่าจะ ในกาลใดในสมัยไหน หรือจะอยู่ในที่ไกล ที่ใกล้ คนดีอย่างไรก็ตาม ถ้า ปลอ่ยโอกาสให้มันเกิดขึ้นครอบงำจิตด้วยความประมาทแล้ว มันก็ย่อม จะทำหน้าที่ของมันโดยไม่เลือกบุคคลว่า ใหญ่หรือเล็ก ดีหรือชั่ว และไม่ เลือกว่า กาลใดเวลาไหนทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น อันความประพฤติของภิกษุ

ที่กล่าวต่อท่านพระสารีบุตรด้วยจิตดำทรมเพราะโลกโกรธหลงเข้าครอบงำนั้น จึงไม่เป็นสิ่งที่แปลก คือ ย่อมมีได้เป็นได้ตามธรรมดาของคนถูกกิเลสครอบงำ พระภิกษุรูปนั้น ครั้งแรกก็ถูกความหลงและความโลภเข้าครอบงำใจ จึงอยากให้ท่านพระสารีบุตรยกย่องทักทาย ระบุชื่อเสียงเรียงนามของตน ครั้นไม่ได้สมความโลภอยากได้ ก็แปรเป็นความโกรธกับความหลงประกอบกัน จึงทำให้เกิดอาฆาตและหลงลืมคุณความดีของผู้อื่น จนถึงแกล้งใส่ความด้วยมุสาวาท และกลายเป็นเรื่องใหญ่โตขึ้นดังปรากฏในท้องนิทานนั้น เพราะฉะนั้น สาธุชนพุทธบริษัทจึงไม่ควรประมาท ปลดปล่อยโอกาสแก่กิเลสเกิดขึ้นย่ำยีทำลายจิตใจของตน ให้ดำทรมเหมือนอย่างภิกษุรูปนั้น

ประการที่ ๓. ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นพระปฏิบัติอันสูงส่งของสมเด็จพระพุทธรองค์ คือเมื่อพระภิกษุรูปนั้นไปกราบทูลฟ้องร้องเช่นนั้น แม้พระองค์จะทรงทราบอยู่ว่า ย่อมเป็นไปไม่ได้ พระสารีบุตรจักทำเช่นนั้นไม่ได้อย่างแน่นอน แต่ถึงกระนั้น ความจริงอีกด้านหนึ่ง คือ ความอาฆาตได้เกิดแต่ภิกษุรูปนั้นจริง และเขาก็ได้นำมากราบทูลจริง ดังนั้นพระองค์จึงไม่ทรงประมาท หรือดูหมิ่นไปว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยซึ่งเปรียบเหมือนไฟ แม้จะเป็นเพียงไฟไม้ขีดอันเดียว แต่ถ้าประมาทปล่อยทิ้งไว้ไม่ดับเสีย ก็เกิดลุกลามไหม้บ้านไหม้เมืองให้เรียบร้อยได้ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระพุทธรองค์จึงทรงรับฟัง หรือทรงรับพิจารณาเพื่อระงับดับเหตุอันเล็กน้อยนั้นเสียแต่ต้นมือ โดยทรงรับสั่งให้เรียกพระสารีบุตรกลับมาแก้คดีทันที ทั้ง ๆ ที่ท่านออกเดินทางไปแล้ว พระพุทธปฏิบัติทานนี้ เป็นแบบอย่างอันดีและมีคุณค่าสูงที่สาธุชนพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ควรศึกษาสำเหนียกไว้ และนำไปเป็นหลักปฏิบัติสืบไป

ประการที่ ๔. ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นปฏิปทาอันดีเลิศ ในฐานะของจำเลยผู้มีหน้าที่จะต้องแก้คดีข้อกล่าวหา คือท่านพระสารีบุตร นั้น เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ทรงซักถามถึงการกระทำตามคำกล่าวหาเท็จ ของภิกษุนั้น ท่านมิได้กราบทูลปฏิเสธอย่างตรงไปตรงมา ว่าไม่ได้ทุบตี ภิกษุนั้นแต่อย่างใด เพราะถ้าท่านกราบทูลตามความจริงเช่นนั้น ก็จะทำให้ภิกษุนั้นเก้อเขินหรือน้อยเนื้อต่ำใจ หรือเกิดความอาฆาตมาดร้าย มากขึ้นอีก อันเป็นเรื่องทำลายคนผิดหรือคนเลว โดยทางหนึ่ง ท่านพระ สารีบุตรได้กราบทูลเลี่ยงไปหาความจริงอีกมุมหนึ่งว่า “**กายคตาสติ** คือ สติกำหนดพิจารณาดูกายของตน ไม่ปรากฏชัดในกายของภิกษุใด ภิกษุ นั้นกระทบกับเพื่อนพรหมจารีคนหนึ่งคนใดแล้ว ก็จะไม่ขอมมา หลีก ไปสู่ที่จาริกโดยแน่นอน”

ก็พระสารีบุตรนั้น ท่านเป็นพระอรหันต์ซึ่งนิสาพแล้ว ธรรมดา พระอรหันต์นั้นย่อมมีสติปัญญาไม่มีทางจะบกพร่อง เป็นส่วนธรรมนิยาม เพราะฉะนั้น คำกราบทูลของท่านก็คือคำปฏิเสธนั่นเอง แต่สำหรับคน โง่เขลาเบาปัญญาอาจจะฟังไม่รู้เรื่อง ถึงแม้จะฟังรู้เรื่องบ้าง ก็เป็นคำตอบ ที่ไม่ระคายเคืองแก่ผู้กล่าวหา นี่คือปฏิปทาของบัณฑิตซึ่งมีปรกติ ทำ พุท คิด ไม่ให้เบียดเบียนตน และเบียดเบียนบุคคลอื่น ซึ่งควรที่พุทธบริษัท จะพึงศึกษาสำเหนียกไว้เป็นหลักปฏิบัติสืบไปเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ เพื่อแสดงให้เห็นมวลภิกษุบริษัททั้งหลายเป็นอันมากได้ ซาบซึ่งถึงคุณธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะขณะนั้นพระมหาโมคคัลลานเถระ กับพระอานันทเถระ ได้นิมนต์พระภิกษุมาประชุมอยู่เป็นอันมาก ท่าน พระสารีบุตรจึงแสดงปฏิปทาอันมีประจำจิตของท่าน โดยเป็นข้ออุปมา ถึง ๙ ประการ คือ

๑. ท่านมีจิตเสมอกับด้วยแผ่นดิน ซึ่งใคร ๆ จะเทของสะอาดหรือของสกปรกตก ก็ไม่ยินดียินร้าย
๒. มีจิตเสมอด้วยเสาเรือน ซึ่งใคร ๆ จะถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดลง ก็เหมือนกัน
๓. มีจิตเสมอด้วยไฟ ซึ่งไหม้ทั้งของสะอาด และของสกปรกเหมือนกัน
๔. มีจิตเสมอด้วยน้ำ ซึ่งจะนำไปชำระล้างสิ่งทีสะอาดและสิ่งทีสกปรก ก็ไม่ดีใจ และเสียใจเช่นกัน
๕. มีจิตเสมอด้วยผ้าซีริ้ว ซึ่งจะนำไปถูไปเช็ดทั้งสิ่งสะอาดและสิ่งสกปรก ก็เหมือนกัน
๖. มีจิตเสมอด้วยเด็กจันทาล ซึ่งไม่มีเกียรติอะไรที่จะนำมาถือให้เป็นกฐิฐิมานะแล้ว
๗. มีจิตเสมอด้วยโคอุสุภราชเขาหัก ซึ่งหมดความอวดดีถือดีถือดีถือดีเป็นผู้เลิศประเสริฐกว่าใครแล้ว
๘. ท่านมีความรังเกียจเบื้อหน่ายในร่างกายของตน เห็นเป็นเหมือนซากงู
๙. ท่านเห็นการบริหารรักษาร่างกายของตน เป็นเหมือนรักษาภาชนะมันชั้น ซึ่งจำต้องเป็นภาชนะต้องคอยเช็ดคอยล้างอยู่เป็นนิจ เป็นสิ่งที่น่าเบื้อหน่ายระอาใจ

ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า ท่านไม่ถือโกรธเกลียดและขุ่นเคืองในภิกษุทีกล่าวโทษนั้น ซึ่งเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยเท่านั้น นอกจากนี้ ปฏิปทาอันน่าบูชาและควรศึกษาปฏิบัติตามนั้น คือ เมื่อภิกษุรูปทีแกล้งกล่าวโทษนั้น รู้สึกสำนึกถึงความผิด รับสารภาพแล้ว และสมเด็จพะพุทธองค์ทรงมีพระบัญชาให้งดโทษแก่เธอ ท่านพระสารีบุตรไม่ถือโทษ ไม่มีความ

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่หนึ่ง

โกรธชุนเคืองอะไรแม้แต่น้อย รีบนั่งกระโหรงประนมมือตบโศกให้ทันที และในขณะที่เดียวกันนั้น ท่านยังขอให้ภิกษุที่นั่งตบโศกให้ท่าน ถ้าโศกของท่านจะพึงมีดังนี้

ตามธรรมดาผู้ใหญ่ซึ่งมีอำนาจวาสนามากนั้น จะลงโทษผู้น้อย ซึ่งเป็นผู้ผิดอย่างไร หรือจะถือตบให้เหนื่อผู้น้อยซึ่งมีความผิดนั้นอย่างไรก็ได้ แต่ท่านพระสารีบุตรไม่ปฏิบัติดังนั้น ตรงข้าม กลับเป็นผู้แสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนลงยิ่งกว่าผู้ผิดเสียอีก การกระทำของท่านที่อ่อนน้อมถ่อมตนลงอย่างต่ำดังนั้น แทนที่จะเป็นการเสื่อมเสียศรีศักดิ์ ดังที่คนส่วนหนึ่งถือกันอย่างเคร่งครัด แต่ตรงกันข้าม แทนที่จะเสียศักดิ์ศรี ภิกษุทั้งหลายก็นำคุณธรรมของท่านไปกล่าวสรรเสริญกันว่า “ท่านทั้งหลาย เห็นคุณประเสริฐของพระเถระไหมเล่า ท่านไม่โกรธไม่ชุนเคืองแก่ภิกษุผู้แก่งกล่าวตู่ด้วยมุสาวาทเห็นปานนี้ ตนเองกลับนั่งกระโหรงประนมมือให้ขมาโทษเสียเอง” ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงเหตุแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ถึงใคร ๆ ก็ไม่อาจที่จะทำความโกรธหรือความชุนเคืองให้เกิดแก่พระขีณาสพเช่นสารีบุตรได้ จิตของสารีบุตรเป็นเช่นมหาปฐพีแผ่นดินใหญ่ เป็นเช่นเสาเขื่อน ผ่องใสเช่นห้วงน้ำใส” ครั้นแล้ว ได้ตรัสพระพุทธนิพนธ์คาถาสุภาสิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**พระขีณาสพใดเป็นผู้คงที่ เป็นผู้มืพรตดี
พระขีณาสพนั้นย่อมไม่ตีใจ ไม่เสียใจ เป็น
ผู้เสมอด้วย แผ่นดินและเสาเขื่อน เป็นผู้
มีใจผ่องใสเหมือนห้วงน้ำที่ปราศจาก
เปลือกตม สัจสารวัฏทั้งหลายย่อมไม่มีแก่
พระขีณาสพเช่นนั้น**

ในพระพุทธนิพนธคาถาสภาขัตตินี้ สมเด็จพระพุทธองค์ทรงแสดง
คุณสมบัติของพระอรหันต์ชื่อนาสพไว้ ๕ ประการ คือ พระชื่อนาสพเป็นผู้
คงที่ ไม่หวั่นไหวเอนเอียงไปตามโลกธรรมทั้งแปด ๑ พระชื่อนาสพเป็นผู้
มีพรตพรหมจรรย์อันดีงาม ๑ พระชื่อนาสพยอมไม่ยินดียินร้ายไปตาม
อารมณ์ เปรียบเหมือนแผ่นดิน หรือเสาเขื่อน ๑ พระชื่อนาสพเป็นผู้
บริสุทธิ์ผ่องใสเหมือนห้วงน้ำใสที่ปราศจากตม ๑ และสังสารวัฏคือการ
เวียนเกิดเวียนตายในสุดดีและทุกดี ย่อมไม่มีแก่พระชื่อนาสพ ๑ ซึ่งมี
อรรถาธิบายดังต่อไปนี้

พระอรหันต์ชื่อนาสพนั้น ได้ประหानกิเลสอันเป็นเหตุให้หวั่นไหว
คือยินดีในโลกธรรมส่วนอิฏฐารมณ์ และเสียใจในโลกธรรมส่วนอนิฏฐา-
รมณ์แล้ว กล่าวคือ ความโลภอันเป็นเหตุให้ยินดีในอิฏฐารมณ์ คือ
อารมณ์ที่น่ารักใคร่ชอบใจนั้น ท่านประหानแล้วด้วยอรหัตมรรคญาณ
โทสะคือความโกรธ ความไม่ชอบใจ อันเป็นเหตุให้เสียใจในอนิฏฐารมณ์
คืออารมณ์ที่น่าเกลียดน่าชังนั้น ท่านประหानแล้วด้วยอนาคามิมรรคญาณ
เพราะฉะนั้น เมื่อได้ประสบลาภ ยศ สรรเสริญ และสุข อันเป็นโลกธรรม
ส่วนอิฏฐารมณ์ก็ดี เมื่อได้ประสบความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ความนินทา
และความทุกข์ อันเป็นโลกธรรมส่วนอนิฏฐารมณ์ก็ดี พระอรหันต์ยอม
ไม่หวั่นไหว คือ ไม่ดีใจไม่เสียใจ จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้คงที่

พระอรหันต์นั้น ได้เป็นผู้ประพฤติพรตพรหมจรรย์จนถึงที่สุดแล้ว
หรือเป็นผู้เสร็จกิจที่จะละความชั่วและบำเพ็ญความดีแล้ว ความประพฤติ
ปฏิบัติในชีวิตประจำวันของท่าน ไม่ตกไปในฝ่ายดีหรือชั่ว และในฝ่าย
ย่อย่อยอน เป็นไปในสายกลางเสมอ จึงชื่อว่าเป็นผู้มีพรตพรหมจรรย์อัน
ดีงาม

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่หนึ่ง

อนึ่ง คนทั้งหลายย่อมเทกึ่งของสะอาด เช่น ของหอมและดอกไม้ เป็นต้นบ้าง ย่อมเทกึ่งของไม่สะอาด เช่น ปัสสาวะ อุจจาระ เป็นต้นบ้าง ลงในแผ่นดิน และคนไร้เดียงสา เช่น เด็กเป็นต้น ย่อมถ่ายปัสสาวะรด บ้าง ย่อมถ่ายอุจจาระรดบ้าง ซึ่งเสาเชือกที่ฝังไว้ ณ ประตูเมือง แต่คน พวกที่เคารพนับถือ ย่อมสักการบูชาเสาเชือกนั้นด้วยของหอมและดอกไม้ เป็นต้น แม้เมื่อเป็นดั่งนั้น ความดีใจและความเสียใจย่อมไม่บังเกิดมีแก่ แผ่นดินหรือเสาเชือกนั้น ฉนใด พระซีณาสพนัน เมื่อมหาชนทำการสักการบูชาก็ดี ไม่ทำการสักการบูชาก็ดี ย่อมไม่ดีใจ ย่อมไม่เสียใจ ว่าชนพวกนี้ย่อมสักการบูชาเราด้วยปัจจัยสี่ ส่วนชนพวกนี้ไม่ได้สักการบูชาเรา ฉนนั้นเหมือนกัน คือ มีจิตใจเหมือนกับแผ่นดินและเสาเชือก

อนึ่ง พระอรหันต์นั้นเป็นผู้ไม่มีเปือกตม คือราคะ โทสะ โมหะ แล้ว เพราะได้ประหามเสียว่างขาดสูญด้วยญาณนั้น ๆ มาแล้ว ท่านจึงเป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์ผ่องใสอยู่ตลอดเวลาเป็นนิจ ถึงจะมีอารมณ์มายั่วเย้า เจ้าหลอกรบกวนอย่างไร ๆ ก็ไม่รู้จักขุ่นมัว และเป็นผู้มีชีวิตสดชื่นและสดใสร้อยตลอดเวลา ซึ่งมีลักษณะเหมือนห้วงน้ำที่ไม่มีตม ถึงจะมีลมโบกพัดซัดไปมา หรือมีการกระทบกระเทือนกับสิ่งใด ๆ ห้วงน้ำนั้นก็ไมขุ่น ย่อมเป็นสภาพที่ใสอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้น

อนึ่ง สังสารวัฏ คือการเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในภพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ สัตตาวาส ๙ ย่อมไม่มีสำหรับพระอรหันต์ ซีณาสพทั้งหลาย เพราะท่านตัดพีช คือวัฏฏะทั้ง ๓ ขาดสูญแล้ว ด้วยอรหัตมรรคญาณ คือ **กิเลสวัฏ** อันเป็นพีชให้เกิดอีกขาดสูญไปแล้ว แม้จะทำการกรรมก็ไม่เป็นบุญเป็นบาป แต่เป็นกิริยาไปหมด ชื่อว่า **กรรมวัฏ** ได้ขาดสูญไป เมื่อไม่มีกรรมแล้ว ผลวิบากของกรรมก็ย่อมไม่มีเป็นธรรมดา จึงชื่อว่า **วิปากวัฏ** ก็พลอยขาดสูญไปด้วย ฉะนั้นแล

ธรรมบทเทศนา

ด้วยเหตุตั้งพรรณนามา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัส
พระพุทธรูปนันทกาตาสภาษิตโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยปฏิบัติทา
ของท่านพระสารีบุตรเถระเป็นเหตุว่า

พระชีณาสพิต เป็นผู้คงที่ เป็นผู้มีพรตดี พระ
ชีณาสพนั้น ย่อมไม่ตีใจเสียดใจ เป็นผู้เสมอด้วย
แผ่นดินและเสาเขื่อน เป็นผู้มึนจิตผ่องใสเหมือน
ห้วงน้ำอันปราศจากเปือกกม สังกสารวัฏทั้งหลาย
ย่อมไม่มีแก่พระชีณาสพเช่นนั้น

ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัชนามา ด้วยประการฉะนี้

๒๔ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๒๔ น.

เรื่อง สามเณรของพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส.

สนฺต์ ตสฺส มนํ โหติ
สมฺमतญฺญา วิมุตตสฺส

สนฺตา วาจา จ กมฺม จ
อุปสนฺตสฺส ตาทีโนติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องสามเณรของพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย อรหันต-วารวค แห่งพระสุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๗๗ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณยถาสถิตส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี โดยทรงปรารภสามเณรของท่านให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เอโกลี กิร โกลัมพีวาตี กุลปุตโต - ได้ยินมาว่า ยังมีกุลบุตรชาวเมืองโกลัมพีคนหนึ่ง ได้บรรพชาเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา ครั้นอุปสมบทเป็นภิกษุแล้ว ปราภฏชื่อเป็นที่รู้จักกันว่า “โกลัมพีวาตี-ติสสเถระ” ครั้งหนึ่ง เมื่อพระติสสเถระนั้นจำพรรษาอยู่ในเมืองโกลัมพี ครั้นปวารณาออกพรรษาแล้ว โยมอุปัฏฐากได้นำผ้าไตรจีวร และเนยใส น้ำอ้อยมาวางไว้ที่ใกล้เท้าของท่าน ขณะนั้นพระเถระถามโยมอุปัฏฐากว่า “นี่อะไร อุบาสก”

โยมอุปัฏฐากเรียนพระเถระว่า “พระคุณเจ้าขอรับ โยมได้นิมนต์พระคุณเจ้าให้อยู่จำพรรษาแล้วมิใช่หรือ ธรรมเนียมภิกษุทั้งหลายที่อยู่จำพรรษาในวัดของโยมแล้ว ย่อมได้ลาภนี้ ขอนิมนต์พระคุณเจ้ารับสิ่งของนี้เถิด ขอรับ”

พระเถระพูดปฏิเสธว่า “ไม่ต้องดอก อุบาสก อาตมาไม่ต้องการสิ่งของนี้”

โยมอุปัฏฐากเรียนถามว่า “เพราะเหตุไร พระคุณเจ้าจึงไม่ต้องการขอรับ”

พระเถระตอบว่า “เพียงแต่สามเณรผู้เป็นกบปียการก ในสำนักของอาตมาก็ไม่มี อุบาสก”

โยมอุปัฏฐากจึงมอบถวายบุตรว่า “พระคุณเจ้าขอรับ ถ้าสามเณรผู้เป็นกบปียการกไม่มี โยมจักให้บุตรชายบวชเป็นสามเณร รับประทานสำนักของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”

พระเถระตกลงรับคำแล้ว อุบาสกก็ได้ นำบุตรของตนซึ่งอายุเพียง ๗ ขวบไปยังสำนักของพระเถระ แล้วได้มอบถวายพร้อมกับเรียนว่า “ขอพระคุณเจ้า จงบวชสามเณรให้แก่เด็กนี้เถิด”

เรื่อง สามเณรของพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี

ในลำดับนั้น พระเถระโกณณมให้เด็กเรียบบร้อยแล้ว สอนตจ-
ปัญจกรรมฐาน บวชให้เป็นสามเณรต่อไป ก็สามเณรนั้นได้บรรลุพระ
อรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ คาปลายมีตโกณณนั้นเกี่ยว

เถโร ตั ปทุพาเซตวา - ฝ่ายพระเถระ ครั้นบวชเด็กนั้นเป็น
สามเณรแล้ว ก็พักอยู่ที่วัดนั้นอีกกึ่งเดือน ตั้งใจจักไปเฝ้าสมเด็จพระ
บรมศาสดา จึงให้สามเณรสะพายห่อสิ่งของ แล้วออกเดินทางไป ถึง
เวลาเย็นได้เข้าไปพักแรมในวัดแห่งหนึ่งในระหว่างทาง สามเณรได้เลือกเอา
เสนาสนะ ชำระปัดกวาดถวายพระอุปัชฌาย์ เมื่อสามเณรชำระปัดกวาด
เสนาสนะให้พระอุปัชฌาย์อยู่นั้น ก็เลยค้ำมีด หมดเวลาพอดี เพราะฉะนั้น
สามเณรจึงไม่อาจที่จะชำระปัดกวาดเสนาสนะสำหรับตน

ในเวลาที่สามเณรมานั่งอุปัฏฐากอยู่ พระเถระจึงถามสามเณรว่า
“พ่อสามเณร ที่อยู่ของเธอชำระปัดกวาดเรียบบร้อยแล้วหรือ”

สามเณรเรียนตอบว่า “ไม่มีเวลาที่จะได้ชำระปัดกวาด ขอรับผม”

พระเถระพูดว่า “ถ้าเช่นนั้น จงเข้าไปอยู่ในที่ของฉันท่วมด้วยกัน การที่
จะอยู่ ณ ที่พักสำหรับอาคันตุกะข้างนอก จะเป็นการลำบาก” แล้วก็พา
สามเณรเข้าไปพักในเสนาสนะเดียวกัน

เถโร ปน ปุถุชฺชโน - ก็พระเถระนั้นยังเป็นปุถุชนอยู่ พอล้มตัว
ลงนอนเท่านั้นก็หลับเลย ส่วนสามเณรคิดว่า “วันนี้เป็นวันที่สามแล้ว
ที่เราอยู่ในเสนาสนะเดียวกันกับพระอุปัชฌาย์ ถ้าเราจักนอนหลับเลย
เวลาไป พระอุปัชฌาย์ก็จะพึงต้องอาบัติ **สทสเวยย** (นอนร่วมกับอนุ-
ปสัมบันถึงสามราตรี ภิภษตุตถอาบัติปาจิตตีย์ อาบัตินั้นชื่อ สทสเวยย
หมายถึงการนอนร่วมกัน) ดังนั้น เราจักต้องนั่งอยู่ตลอดคืน ครั้นแล้วจึง
นั่งขัดสมาธิอยู่ใกล้ ๆ เติงของพระอุปัชฌาย์ตลอดราตรี

พระเถระตื่นแต่ก่อนรุ่งคิดว่า “ควรจะให้สามเณรออกไปข้างนอก” จึงจับพัดที่วางอยู่ข้างเตียง เอาปลายใบพัดเคาะเสื้อลำแพนของสามเณร แล้วเงื้อพัดขึ้นพลางพูดว่า “พ่อสามเณร จงออกไปข้างนอก” ซี่ใบพัด ได้ทิ่มเข้าไปในตาของสามเณร ทำให้เนย์นตาแตกในทันใดนั้น

สามเณรนั้นจึงเรียนว่า “อะไร ขอรับผม”

เมื่อพระเถระว่า “จงลุกออกไปข้างนอก”

สามเณรมิได้เรียนว่า “เนย์นตาของกระผมแตก ขอรับ” เอามือข้างหนึ่งกุมเนย์นตาเดินออกไป

แม้ถึงจะเป็นเช่นนั้นแล้วก็ตาม ครั้นถึงเวลากระทำวัตรปฏิบัติ สามเณรก็มีได้นั่งนิ่งเสีย โดยถือเหตุว่าเนย์นตาของตนแตก แต่เอามือข้างหนึ่งกุมเนย์นตาเอาไว้ มืออีกข้างหนึ่งถือค้ำไม้กวาด กวาดวัจจุกฎีกวาดที่สำหรับล้างหน้า จัดตั้งน้ำล้างหน้า กวาดบริเวณ เหมือนหนึ่งไม่มีอะไรเกิดขึ้นแก่ตน ก็เมื่อสามเณรจะถวายไม้ชำระฟันแก่พระอุปัชฌาย์ ก็ได้ถวายด้วยมือข้างเดียวนั้นเทียว

ขณะนั้น พระเถระจึงพูดกับสามเณรว่า “สามเณรนี้ยังมิได้ศึกษาหนอ จึงถวายไม้ชำระฟันแก่พระอุปัชฌาย์อาจารย์ด้วยมือข้างเดียว”

ฝ่ายสามเณรเรียนตอบว่า “กระผมทราบอยู่ขอรับ ว่าการทำเช่นนี้ไม่ถูกต้องกระเปียบ แต่ว่ามือข้างหนึ่งของกระผมไม่ว่าง”

พระเถระซักถามว่า “เป็นอะไรพ่อสามเณร” สามเณรจึงได้เรียนถวายพฤติการณ์ที่เกิดแก่ตนนั้นตั้งแต่ต้นจนตลอด

เรื่อง สามเณรของพระตีสเถระชาวเมืองโกสัมพี

เถโร สุตฺวา จ สวักคฺคฺมานโส - พระเถระพอได้ทราบพฤติการณ์
ดังนั้น ก็เกิดความสังเวชสลดใจว่า “โอ เราทำกรรมหนัก” แล้วประนมมือนั่ง
กระโห้งอยู่แทบเท้าสามเณรอายุ ๗ ขวบ พลังพูดขอโทษกับสามเณร
ว่า “พ่อสัตบุรุษ เธอจงอดโทษให้แก่ฉัน ฉันไม่ทราบเหตุนั้นเลย เธอจง
เป็นที่พึ่งแก่ฉัน”

ขณะนั้น สามเณรได้เรียนพระอุปัชฌาย์ว่า “ท่านขอรับ กระผม
มิได้พูดเพื่อต้องการที่จะให้ทำอย่างนี้ กระผมต้องการจะรักษาจิตใจของ
ท่านจึงได้พูดอย่างนี้ ในเพราะเหตุนี้ นั้น โทษของท่านไม่มีเลย โทษของ
กระผมก็ไม่มี ข้อนี้เป็นโทษของวิภูฏะต่างหาก ท่านอย่าได้คิดมากไปเลย
เพื่อจะรักษาความเดือดร้อนใจให้แก่ท่าน กระผมจึงมิได้ทราบเรียนให้ทราบ”

ฝ่ายพระเถระ แม้สามเณรจะได้พูดให้เบาใจ ถึงอย่างนี้ก็ไม่เบาใจ
เกิดความสลดสังเวชเป็นกำลัง จึงได้รับเอาห่อสิ่งของจากสามเณร แล้วไป
สู่สำนักของสมเด็จพระบรมศาสดา แม้สมเด็จพระบรมศาสดา ก็ได้ประทับ
นั่งคอยดูการมาของพระเถระนั้นอยู่เช่นเดียวกัน

เมื่อพระเถระไปถึง กราบถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว
แต่นั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทำความยินดีตอบแล้วตรัสถามว่า “เธอ
สบายดีหรือ ภิกษุ ความเดือดร้อนพิเศษอะไร ๆ ไม่มีหรือ”

พระเถระกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธองค์สบายดี
ความเดือดร้อนพิเศษอะไร ๆ มิได้มีแก่ข้าพระพุทธองค์ ก็แต่ว่าบุคคล
อื่น ๆ ที่มีคุณพิเศษเหมือนอย่างสามเณรน้อยนี้ ข้าพระพุทธองค์ไม่เคย
เห็นเลย”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “ก็สามเณรน้อยนี้ทำอะไรเล่า
ภิกษุ”

พระเถระได้กราบทูลพฤติการณ์ทุก ๆ อย่าง ตั้งแต่ต้นจนปลาย
ถวายแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบแล้ว กราบทูลต่อไปอีกว่า
“พระพุทธเจ้าข้า สามเณรน้อยนี้ เมื่อข้าพระพุทธองค์ขอให้อดโทษอย่างนี้
กลับพูดกับข้าพระพุทธองค์ดังนี้ว่า ‘ในเพราะเหตุนี้ฉัน โทษของท่านไม่มีเลย
โทษของกรรมก็ไม่มี ชื่อนั้นเป็นโทษของวิญญูะเท่านั้น ท่านอย่าได้คิดมาก
ไปเลย’ ได้ทำให้ข้าพระพุทธองค์เบาใจแล้วนั้นเทียว เธอมิได้ทำความโกรธ
ความขุ่นเคืองในข้าพระพุทธองค์เลย บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมเห็น
ปานดังนี้ ข้าพระพุทธองค์ก็ไม่เคยเห็น พระพุทธเจ้าข้า”

อถ นั สตุถา - ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดง
เหตุให้พระเถระนั้นทราบ ว่า “ดูก่อนภิกษุ ธรรมดาพระชีนาสพทั้งหลาย
ย่อมไม่โกรธ ย่อมไม่ขุ่นเคืองต่อใคร ๆ ทั้งนั้น เป็นผู้มือินทรีย์สงบแล้ว
มีใจสงบแล้วนั้นเทียว”

ครั้นตรัสดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระเถระ
นั้นสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ดังนี้

สนตฺ ตสฺส มนํ โหติ สนฺดา วาจา จ กมฺม จ
สมฺมทญฺญา วิมุตตสฺส อฺปสนฺตสฺส ตาทิโน.

พระชีนาสพผู้หลุดพ้นอาสวะเพราะรู้โดยชอบ ผู้
ระงับกิเลสภายในแล้ว เห็นปานนั้น ย่อมเป็นผู้มี
กายวาจาใจสงบ

เรื่อง สามเณรของพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี

พระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนา โดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ พระธรรมเทศนาครั้งนั้น พलयได้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่มหาชนที่เหลืออีกโสดหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้จะได้อธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถโนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ ตอนต้นแสดงให้เห็นขนบธรรมเนียมของอุบาสกอุบาสิกาในครั้งพุทธกาลอีกอย่างหนึ่ง คือเมื่อพระสงฆ์จำพรรษาในวัดของตนแล้ว ครั้นถึงคราวพระสงฆ์ปวารณาออกพรรษาแล้ว ย่อมถวายเครื่องจตุปัจจัยไทยธรรมเป็นธรรมเนียม เหมือนอย่างโยมอุปัฏฐากของพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี ได้ถวายแก่พระเถระนั้นเป็นตัวอย่าง เมื่อพระเถระถาม โยมอุปัฏฐากเรียนตอบว่า “เป็นธรรมเนียมของภิกษุทั้งหลายที่อยู่จำพรรษาในวัดของข้าพเจ้าทั้งหลาย ย่อมได้ปัจจัยลาภเช่นนี้”

เครื่องปัจจัยไทยธรรมที่โยมอุปัฏฐากจัดถวายพระเถระครั้งนั้น ได้แก่ผ้าไตรจีวรกับเภสัช คือเนยใสและน้ำอ้อย ข้อนี้เป็นมูลฐานที่ให้ทายกทายิกาทั้งหลายแม้ในสมัยปัจจุบัน ถวายผ้าจ่านำพรรษาในฤดูกาลออกพรรษา ซึ่งนับว่าเป็นธรรมเนียมประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบกันมาช้านาน ในหมู่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เมื่อสาธุชนผู้ต้องการบุญได้ทราบเช่นนี้ ก็ควรจะภาคภูมิใจว่า การที่เราถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแก่ภิกษุในฤดูกาลออกพรรษานั้น เป็นการทำตามแบบอย่างของบรรพบุรุษบูรพาจารย์

ที่ได้พากันรักษาขนบธรรมเนียมอันดีงามไม่ให้เสื่อมสูญไป และในขณะที่เดียวกันก็เป็นโอกาสหนึ่ง ที่เราจะได้ทำบุญให้ท่านเพื่อเป็นการบูชาคุณงามความดีของท่านผู้ประพฤติปฏิบัติดีในทางศาสนา นับเป็นการเสียสละเพื่อรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง และนับเป็นการสร้างสภณที่พึงไว้ให้แก่ตนเองในปรโลกเบื้องหน้า อีกประการหนึ่ง

อนึ่ง ธรรมเนียมของภิกษุสงฆ์พุทธสาวกนั้น ย่อมเป็นผู้เห็นแก่พระธรรมวินัยเป็นการสำคัญยิ่งกว่าปัจจัยไทยธรรม คือแม้จะมีผู้ศรัทธาทถวายปัจจัยสักก็ตาม ถ้าจะเป็นเหตุให้ละเมิดผิดต่อพระธรรมวินัยแล้วย่อมไม่รับ ตัวอย่างเช่น พระติสสเถระในเรื่องนี้ เมื่อโยมอุปัฏฐากจะถวายไตรจีวรกับเนยใสและน้ำอ้อย ท่านบอกปฏิเสธไม่รับ โดยอ้างเหตุว่าไม่มีกับปียการก ทั้งนี้เพราะว่า ภิกษุนั้นจะเก็บสิ่งสมปัจจัยที่เกินประมาณไว้ด้วยตนเองไม่ได้ แต่ถ้ามีกับปียการกคอยจัดแจงปัจจัยไทยธรรมนั้นให้สมควรแก่สมณวิสัยแล้ว ก็รับได้ตามสมควร คำว่า **กับปียการก** นั้นได้แก่บุคคลที่จะรับปฏิบัติเกี่ยวกับการทำปัจจัยไทยธรรมนั้น ๆ ให้ถูกต้องสมควรแก่สมณวิสัยตามพระวินัย จะเป็นสามเณรก็ได้ หรือเป็นคฤหัสถ์ก็ได้ แต่เป็นพระภิกษุด้วยกันไม่ดี

สำหรับพระติสสเถระนั้น นับว่าได้โยมอุปัฏฐากที่ดี เป็นคนใจบุญสุนทรทานมาก เพราะทราบวา พระเถระขัดข้องเรื่องกับปียการกจึงไม่อาจจะรับไทยธรรมของตนได้เช่นนั้น ก็ยอมยกบุตรชายอายุเพียง ๗ ขวบ ถวายให้บวชเป็นสามเณรสำหรับเป็นกับปียการกประจำ และบังเอิญเด็กนั้นมีบุญญาธิการที่ได้สร้างมาแต่ชาติก่อนมาก ยังไม่ทันจะไ้ลงมือบวช เพียงแต่ลงมือโกนผมก็ได้บรรลุพระอรหัตเสียก่อนแล้ว แม้ว่าสามเณรน้อยนั้นเป็นพระอรหันต์แล้ว ส่วนพระเถระผู้อุปัชฌาย์ยังเป็นปุถุชนอยู่ สามเณรอรหันต์ก็ได้ทำหน้าที่อุปัฏฐากพระอุปัชฌาย์เป็นอย่างดี

เรื่อง สามเณรของพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี

ไม่บกพร่องตามจริยาวัตร พึงเห็นตัวอย่างในขณะที่เดินทาง สามเณรเล็ก ๆ นั้น ยังต้องสละพายห่อผ้าให้พระอุปัชฌาย์ เมื่อไปถึงที่พักก็ทำหน้าที่จัดแจงแสวงหาที่พักถวายพระอุปัชฌาย์ ก่อนแต่จะหาให้ແຕ່น ข้าระบัดกวาดอย่างเรียบร้อย เพราะเคารพพระอุปัชฌาย์และถือนั่นในอุปัชฌาย์วัตรที่นำอนุโมทนายิ่งขึ้นไปกว่านั้น คือ เมื่อสามเณรเจ็บนัยน์ตา เพราะนัยน์ตาแตกไปข้างหนึ่งแล้ว ก็ไม่นั่งอยู่เฉย ยังพยายามทำการอุปัชฌาย์และวัตรปฏิบัติอยู่อย่างปกติ เหมือนไม่มีความเจ็บป่วยอะไรได้เกิดขึ้นແຕ່น อุตส่าห์เอามือหนึ่งกุมตา มือหนึ่งถือไม้กวาด เทียวบัดกวาดบริเวณและสถานที่ต่าง ๆ จัดเตรียมน้ำล้างหน้า ถวายไม้สีฟันแก่พระอุปัชฌาย์ แต่โดยที่ไม่สามารถจะถวายไม้สีฟันด้วยมือทั้งสอง ใช้มือข้างเดียวถวาย เมื่อถูกพระอุปัชฌาย์ตำหนิและตักเตือน สามเณรน้อยนั้นเรียนตอบพระอุปัชฌาย์ด้วยคำคมว่า “กระผมทราบอยู่เหมือนกัน ว่าการกระทำดังนั้นไม่ถูกระเบียบอันดีงาม แต่ที่ไม่ทำให้ถูกได้นั้น เพราะมือข้างหนึ่งไม่ว่าง” จึงเป็นเหตุให้พระอุปัชฌาย์ทราบว่าได้ทำนัยน์ตาของสามเณรแตก ในตอนนี้แสดงให้เห็นว่า การถวายสิ่งของแก่พระอุปัชฌาย์อาจารย์หรือผู้ที่เคารพนับถือนั้น ต้องถวายด้วยมือทั้งสอง ไม่ใช่มือเดียว จึงจะนับว่าเป็นระเบียบที่ถูกต้อง ระเบียบนี้พุทธบริษัททั้งหลายยังถือเป็นหลักปฏิบัติสืบมาจนทุกวันนี้โดยมาก ซึ่งนับเป็นขนบธรรมเนียมของชาวพุทธเรานับถือสืบต่อกันมาอย่างช้านานเช่นเดียวกัน

เมื่อว่าถึงพิธีประเคนสิ่งของ ซึ่งถือปฏิบัติกันในวงของพระภิกษุเราอย่างเคร่งครัด ดังที่ปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้้น เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าผู้รจนานี้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งต้องไปอยู่สังคมกับคนต่างชาติต่างศาสนาเป็นจำนวนพัน และคนเหล่านั้นโดยมากไม่เคยเห็นพระภิกษุ และไม่รู้จักธรรมเนียมของภิกษุในพระพุทธศาสนา

เขาสั่งเกตเห็นข้าพเจ้า เมื่อจะฉันจึงหัน ต้องมีคนคอยประเคนอาหาร คือ คอยหยิบสิ่งโน้นสิ่งนี้ส่งให้แล้วจึงฉัน อาหารที่วางอยู่ตรงหน้าใกล้ ๆ มือแล้ว ก็ไม่หยิบฉันเอง ซึ่งโดยมากในที่ประชุมนั้น แม่ครัวเขาจัดอาหาร มาวางไว้ที่โต๊ะกลางแล้ว ต่างคนต่างก็ไปเลือกตักเอามารับประทานด้วย ตนเองตามความประสงค์

วันหนึ่งมีฝรั่งชาติอเมริกันบ้าง ชาติแคนาดาบ้าง และชาติอังกฤษบ้าง ซึ่งมาขอฉันสนทนากับข้าพเจ้าในขณะที่กำลังฉันอาหาร ฝรั่งคนหนึ่ง ในจำนวนนั้น ตั้งคำถามข้าพเจ้าว่า “เวลาจะฉันอาหาร ทำไมจึงต้องมีคนมาหยิบของส่งให้อีก” (คือ ประเคน)

ข้าพเจ้าตอบสั้น ๆ ว่า “พระภิกษุฉันนั้น ถือธรรมเนียมฉันแต่ของที่เขายกให้อย่างเคร่งครัด ถ้าไม่มีคนให้ ถึงจะตายก็ไม่ยอมขโมยฉัน”

เขาซักว่า “ของอยู่บนโต๊ะอาหารนี้เขาให้แล้ว ถึงจะฉันโดยไม่มีผู้หยิบส่งให้ก็ไม่เป็นการขโมย ทำไมจึงไม่หยิบฉันเอง”

ข้าพเจ้าตอบว่า “ที่ว่ามีผู้ให้แล้ว ต้องให้ด้วยความศรัทธาเลื่อมใส คือ ด้วยความเต็มใจ ถ้าให้โดยไม่เคารพเลื่อมใส คือ ฝืนใจให้ พระภิกษุก็ไม่ต้องการ และที่จะทราบว่าจะตั้งใจให้หรือไม่นั้น ก็รู้ได้ด้วยวิธีให้นั่นเอง คือโยนให้หรือวางให้แล้วก็เป็นเครื่องแสดงว่าให้ด้วยไม่เต็มใจ แต่ถ้าได้ให้ด้วยมือของตนอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย คือน้อมให้แล้วก็แสดงว่าเต็มใจให้จริง ภิกษุถือธรรมเนียมมาจากเหตุอันเกิดแต่จิตใจนี้” และข้าพเจ้าถามเขาเพื่อประกอบเหตุผลว่า “ถ้าสมมุติมีสุภาพสตรีสองคน แต่ละคนนำของมาให้ท่าน แต่คนหนึ่งนำมาวางไว้ แล้วก็หนีไป อีกคนหนึ่งนำมาให้จนถึงมือ และให้ด้วยกิริยาอาการอย่างเรียบร้อยงดงาม เช่นนี้ สิ่งของคนไหนจะมีคุณค่ายิ่งกว่ากัน” เพียงเท่านั้น ฝรั่งพวกนั้นก็

เรื่อง สามเณรของพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี

เข้าใจความหมายแห่งคำว่า **ประเคน** แล้วข้าพเจ้าก็ได้อธิบายเรื่อง ประเคนประกอบด้วยองค์ ๕ ให้ฟังส่งท้าย

แต่นั้นพวกฝรั่งกลุ่มที่รู้เรื่องการประเคน ก็ชอบมาแยงยกประเคน อาหารแก่ข้าพเจ้า นี่แสดงว่าพระวินัยของพระพุทธองค์นั้นไม่ล้าสมัย ในเมื่อฉลาดใช้และเข้ากับโลกทั่วไป ไม่เฉพาะแต่ในวงชาวพุทธเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้

ส่วนพระติสสเถระนั้น เมื่อได้เห็นปฏิปทา และธรรมจริยาของ สามเณรน้อยศิษย์ของตนดั่งนั้น ก็เกิดอัศจรรย์รีบนำไปเฝ้าสมเด็จพระบรม- ศาสดา ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้นแล้วได้กราบทูล ความอัศจรรย์ของสามเณรว่า “พระพุทธเจ้าข้า สามเณรน้อยนี้ แม้ข้า พระพุทธองค์ขอให้เธออดโทษให้ เธอกลับพูดว่า โทษของท่านไม่มีเลย โทษของกรรมก็ไม่มี ข้อนั้นเป็นโทษของวิญญูะต่างหาก ท่านอย่าได้ คิดมากไปเลย’ เธอมิได้โกรธมิได้ขุ่นเคืองในข้าพระพุทธองค์เลย บุคคล ที่พร้อมด้วยคุณธรรมเห็นปานดั่งนี้ ข้าพระพุทธองค์ไม่เคยเห็น”

ครั้นแล้ว สมเด็จพระพุทธองค์จึงได้ทรงชี้เหตุให้ทราบ ว่า “ธรรมดา พระชีณาสพทั้งหลายนั้น มีใจสงบแล้วนั้นเทียว”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงธรรมเทศนาโปรดพระ เเถระ จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาสู่ภษิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**พระชีณาสพ ผู้หลุดพ้นจากอาสวะเพราะ
รู้โดยชอบ ผู้ระงับกิเลสภายในแล้ว เห็น
ปานนั้น ย่อมเป็นผู้มีกายวาจาใจสงบ**

ในพระพุทธนิพนธ์คาถาสู่ภษิตนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงคุณสมบัติของพระอรหันต์สี่ณาสพไว้ ๓ ประการ คือ พระสี่ณาสพเป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะรู้โดยชอบ ๑ เป็นผู้ระงับกิเลสภายในทั้งหลาย ซึ่งมีรากะเป็นต้นได้แล้ว ๑ เป็นผู้มีความวางใจสงบ ๑ มีอรรถาธิบายดังจะวิสันนาต่อไป

ได้อธิบายมาแล้วในเรื่องก่อน ๆ ว่า อาสวะนั้นมี ๔ อย่าง คือ **กามาสวะ** อาสวะคือความกำหนัดยินดีในกามอารมณ์ ๑ **ภวาสวะ** อาสวะคือความกำหนัดยินดีในภพ ๑ **ทิฏฐาสวะ** อาสวะคือความเห็นผิดในขันธห้า ๑ **อวิชชาสวะ** อาสวะคือความไม่รู้แจ้ง หลงผิดในสภาวะธรรม ๑ อาสวกิเลสทั้ง ๔ ประการนี้ หมักต้องอยู่ในจิตสันดาน และรื้อไหลทำให้อินทรีย์ ๖ อันเป็นประตูเศร้าหมองชุ่มมัว และทำให้จมติดอยู่ในภพทั้งสาม พระอรหันต์สี่ณาสพนั้น เป็นผู้ประหามานาสวะทั้ง ๔ ให้ขาดสูญโดยสิ้นเชิงด้วยพระอรหัตมรรคญาณแล้ว จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้หลุดพ้นจากอาสวะแล้ว

นิรวณกิเลสอันเป็นเหตุทำจิตให้เศร้าหมองชุ่มมัว และปิดบังจิตไม่ให้บรรลุถึงซึ่งมรรคผลนิพพานนั้น มีอยู่ ๕ ประการคือ **กามฉันทะ** ความพอใจในกามอารมณ์ ๑ **พยาบาท** ความขัดเคืองในอนิฏฐารมณ์ ๑ **ถีนมิททะ** ความง่วงเหงาหาวนอน ๑ **อุทธัจจกุกกุจจะ** ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ ๑ **วิจิกิจฉา** ความสงสัยในธรรมปฏิบัติ ๑ โดยปกตินิรวณทั้ง ๕ ย่อมเป็นเครื่องรบกวนจิตของสามัญชน ให้รักใคร่หลงไหลในสิ่งที่ชอบใจ ให้อาฆาตพยาบาทเคียดแค้นในสิ่งที่ไม่ชอบใจ ทำให้จิตหุดหู่ไม่รับฟังเรื่องอะไร ไม่รับเข้าใจความอะไรทั้งสิ้น ทำให้จิตฟุ้งซ่านจับอารมณ์ไม่ติดและเป็นทุกข์ ทำให้เกิดความสงสัย จับเอาอะไรอย่างจริงจังไม่ได้ ส่วนพระอรหันต์สี่ณาสพนั้น ท่านประหามานิรวณกิเลสทั้ง ๕

เรื่อง สามเณรของพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี

นี้ให้ขาดสูญหมดแล้ว กล่าวคือ **วิจิกจฉานีวรณ** ประทานด้วยโสดาปัตติ-
มรรคญาณ **กามฉันทะ พยาบาท และกุกุจจะ** สามประการนี้ ประทาน
ด้วยอนาคามิมรรคญาณ **ถีนมิทระ และอุทถัจจะ** ประทานด้วยอรหัต-
มรรคญาณ เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ซีณาสพจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ระงับ
กิเลสภายในแล้ว

ด้วยเหตุที่พระอรหันต์ซีณาสพเป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากอาสวะ
๔ ประการ เป็นผู้ระงับกิเลสทั้งหลายอันเกิดขึ้นภายใน มินีวรณ ๕ เป็นต้น
ได้แล้ว ท่านจึงเป็นผู้มีกายสงบ คือไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติ
ผิดประเวณี เป็นผู้มีความสงบ คือไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ
ไม่พูดไร้ประโยชน์ เป็นผู้มีใจสงบ คือ ไม่คิดละโมภโลภอยากได้ ไม่คิด
พยาบาทอาฆาตมาดร้าย ไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม โดยใจความ
ก็คือ เป็นผู้มีทวารทั้ง ๓ คือ กายทวาร วจิตวาร มโนทวาร หรือ
มีทวาร ๖ คือ จักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร
มโนทวาร สงบแล้ว ได้แก่ ไม่กระทำความผิดโดยประการทั้งปวง

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนพระติสสเถระ
ว่า “พระซีณาสพผู้หลุดพ้นจากอาสวะเพราะรู้โดยชอบ ผู้ระงับกิเลส
ภายในได้แล้ว เห็นปานนั้น ย่อมเป็นผู้มีกายวาจาใจสงบ” ซึ่งมีอรรถา-
ธิบายดังรับประทานวิไลชนามา ด้วยประการฉะนี้

๒๕ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๐๐.๑๐ น.

ธรรมเนียมของภิกษุสงฆ์พุทธสาวกนั้น
ย่อมเป็นผู้เห็นแก่พระธรรมวินัยเป็นการสำคัญ
ยิ่งกว่าปัจจัยไทยธรรม คือแม้จะมีผู้ศรัทธา
ถวาย ปัจจัยสี่ก็ตาม ถ้าจะเป็นเหตุให้ละเมิด
ผิดต่อพระธรรมวินัยแล้วย่อมไม่รับ

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่สอง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อสุทฺถุโธ อคตณฺณุ จ สนฺธิจฺเจโท จ โย นโร
หตฺวากาโส วนฺตาโส ส เว อุตฺตมเปริโสติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระสารีบุตรเถระ อันมี
มาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย อรหันตวรรค แห่งพระ
สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๗๘ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วน
ธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจ
สดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จ
เป็นมหากุศลบุญคุณยถีส่วนธรรมเทศนามัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น
พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภ
พระสารีบุตรเถระให้เป็นอุบัตินเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เอกทิวส์ หิ ตีสมตฺตา - กี่วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายที่ถือปฏิบัติอยู่ป่าเป็นธรรมเนียม จำนวน ๓๐ รูป มาเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัยแห่งอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณ ทั้ง ๔ ของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสเรียกพระสารีบุตรเถระมา แล้วตรัสถามปัญหาปรารภอินทรีย์ ๕ อย่างนี้ เป็นต้นว่า “สารีบุตร เธอเชื่อไหม อินทรีย์คือศรัทธาที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นคุณหยั่งลง ถึงอมตมทานิพพาน มีอมตมทานิพพานเป็นที่สุด”

พระสารีบุตรเถระ ได้กราบทูลพยากรณ์ปัญหานั้นอย่างนี้ว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธองค์มิได้ถึงด้วยความเชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าในอินทรีย์ ๕ ว่า อินทรีย์ คือศรัทธาที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นคุณหยั่งลงถึงอมตมทานิพพาน มีอมตมทานิพพานเป็นที่สุด ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ เป็นสิ่งที่แน่นอน อินทรีย์ คือศรัทธานั้น อันชนเหล่าใดยังมิได้รู้ มิได้เห็น มิได้ประสบ มิได้ทำให้แจ้ง มิได้ทำให้สัมพัสดุด้วยปัญญา ชนเหล่านั้นจะพึงถึงด้วยความเชื่อต่อผู้อื่นในอินทรีย์ ๕ นั้นว่า อินทรีย์คือศรัทธาที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นคุณหยั่งลงถึงอมตมทานิพพาน มีอมตมทานิพพานเป็นที่สุด”

ภิกษุทั้งหลายได้ฟังคำพยากรณ์ปัญหาของพระสารีบุตรเถระดั่งนั้นแล้ว จึงพากันวิพากษ์วิจารณ์ว่า “พระสารีบุตรเถระวิสันาปัญหาด้วยความเห็นผิดแท้ ๆ แม้วันนี้ พระสารีบุตรเถระหมดความเชื่อถือต่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วนั้นเทียว”

ติ สุตฺวา สตฺถา - สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นได้ทรงทราบคำวิพากษ์วิจารณ์ของภิกษุทั้งหลายดั่งนั้น จึงตรัสชี้แจงให้เป็นที่เข้าใจ

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่สอง

ตามความจริงว่า “**ภิกขเว**” ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นพวกเธอพูดถึงเรื่องอะไรกัน ก็เราตถาคตถามสารีบุตรว่า ‘สารีบุตร เธอเชื่อไหมว่า คนไม่ได้อบรมบ่มอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้น ไม่ได้เจริญสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน สามารถจะกระทำให้แจ้งซึ่งมรรคผลทั้งหลายมีอยู่’ สารีบุตรนั้นตอบว่า “ข้าพระพุทธองค์ไม่เชื่อว่าคนกระทำให้แจ้งโดยอาการอย่างนั้นมีอยู่” สารีบุตรไม่เชื่อผลวิบากของท่านที่บุคคลให้แล้ว ของกรรมที่บุคคลกระทำแล้วก็หาไม่ได้ ไม่เชื่อคุณของพระรัตนตรัย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น แม้เช่นนั้นก็หาไม่ แต่สารีบุตรนี้ไม่ถึงด้วยความเชื่อต่อคนอื่น ๆ ในธรรมที่ตนได้บรรลุแล้ว คือ ฌาน วิปัสสนา และมรรคผลทั้งหลาย เพราะฉะนั้นสารีบุตรจึงเป็นผู้อันใคร ๆ ไม่พึงติเตียน” ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสชี้แจงแจ้งเหตุฉะนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

**อสุทฺถโร อุตถญฺจ จ
หตฺตวกาโส อนฺตาสโ**

**สนฺธิจฺเจโต จ โย นโร
ส เว อุตฺตมปฺริโส.**

นรชนใดไม่เชื่อคนอื่น รู้แจ้งพระนิพพาน ตัด
เครื่องต่อวัฏฏะแล้ว ทำลายโลกอวกาศที่บังเกิด
แล้ว หมดความหวังแล้ว นรชนนั้นเป็นผู้สูงสุดใน
หมู่บุรุษ

ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในป่าเป็นธรรมนิยม ๓๐ รูปเหล่านั้น ส่ง
ญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลา
จบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔
พระธรรมเทศนาครั้งนั้น ได้สำเร็จเป็นประโยชน์ แม้แก่มหาชนที่เหลืออีก
สถานหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิสัยฆาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถ-โนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญาฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศรีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ เบื้องต้นปรารภถึงภิกษุจำนวนหนึ่ง ซึ่งถือการอยู่ป่าเป็นธรรมเนียม พวกกันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ธรรมเนียมของภิกษุนั้น ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาแล้ว มีอยู่ ๒ จำพวก คือ ภิกษุที่ถือธรรมเนียมอยู่ประจำวัดใกล้บ้าน เรียกว่า **คามวาสี** จำพวกหนึ่ง ภิกษุที่ถือธรรมเนียมอยู่ป่า เรียกว่า **อรัญวาสี** จำพวกหนึ่ง ได้แก่พวกที่อยู่วัดป่านั้นเอง

วัดที่เป็นเหตุให้เรียกว่า **คามวาสี** นั้น ด้วยเป็นวัดที่อยู่ติดกับหมู่บ้าน หรือตั้งอยู่ในกลางบ้านกลางเมือง ดังที่ปรากฏให้เห็นอยู่เป็นอันมากในสมัยนี้ นั่น วัดที่เป็นคามวาสีนั้น โดยปกติย่อมเป็นที่พลุกพล่านด้วยผู้คน และอ้อมอิงไปด้วยศัพท์สำเนียงเสียงต่าง ๆ ไม่เหมาะไม่เป็นที่สัปปายะแก่ผู้ต้องการความสงบสันต์ ไม่ได้กายวิเวกความสงบสันต์เหมาะสำหรับเป็นที่เรียนพระปริยัติธรรม หรือเป็นที่สั่งสอนอบรมประชาชนชาวบ้านเท่านั้น

ส่วนวัดป่าที่เป็นเหตุให้เรียกว่า **อรัญวาสี** นั้น ต้องตั้งอยู่ที่ห่างไกลจากหมู่บ้านหรือจากเมือง พอที่มหาชนจะไม่ไปมาให้พลุกพล่าน หรือไม่มีศัพท์สำเนียงเสียงต่าง ๆ ไปรบกวน แต่ก็ไม่ห่างไกลจนเกินไป จนไม่สะดวกในการเดินบิณฑบาต ซึ่งท่านกำหนดไว้ว่า ๕๐๐ ชั่วโมงคณาคือประมาณ ๒๕ เส้น หรือ ๑ กิโลเมตร วัดป่านั้น ปกติย่อมเป็นกายวิเวกสำหรับผู้อยู่อาศัย คือ ได้ความสงบสันต์กายไม่มีสิ่งภายนอกรบกวน

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่สอง

เช่น ผู้คนหรือเสียงต่าง ๆ จึงเป็นเสนาสนะสัปปายะ คือเป็นที่อยู่อันสบาย เหมาะสำหรับผู้ต้องการจิตตวิเวก คือลงมือปฏิบัติธรรมเพื่อให้จิตสงบ สัตว์จากกิเลส ดังนั้นวัดป่าจึงเป็นวัดที่เหมาะสมแก่ผู้ที่จะเจริญธรรม ปฏิบัติกรรมฐาน ด้วยประการฉะนี้

โดยที่ฐานะของบรรพชิตในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประการ คือ **คณฺถุเถระ** ได้แก่การเรียนพระพุทธรวณะ คือพระไตรปิฎกอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ๑ **วิปัสสนาเถระ** ได้แก่ การเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ๑ วัดคามวาสี จึงเป็นสถานที่สะดวกสบายสำหรับภิกษุสามเณรผู้กำลังศึกษาเล่าเรียนพระพุทธรวณะ ส่วนวัดอรัญวาสี เป็นสถานที่สะดวกสบาย สำหรับภิกษุสามเณรผู้ปฏิบัติธรรมเจริญกรรมฐาน

โดยนัยนี้ จะเห็นได้ว่า วัดที่เป็นคามวาสี และอรัญวาสี ๒ ประเภทนี้ อุบัติบังเกิดขึ้นในวงพุทธศาสนานั้น ก็ด้วยเป็นดุจภาชนะสำหรับรองรับพระพุทธศาสนา ๒ ประการ คือ **ปริยัติศาสนา** และ **ปฏิบัติศาสนา** นั้นเอง เมื่อศาสนา ๒ ประการนี้ ดำเนินเป็นไปอยู่ด้วยดี ก็เป็นเหตุให้ **ปฏิเวธศาสนา** คือ ผลอันผู้นับถือศาสนาจะพึงได้รับ ปราบกฐมีขึ้นเป็นประการที่ ๓ หรืออีกอย่างหนึ่ง ภิกษุสามเณรนั้น ขณะที่อยู่วัดคามวาสี เพื่อศึกษาเล่าเรียนพระพุทธรวณะ ให้มีความรู้ทางทฤษฎีโดยถูกต้องและกว้างขวางนั้น นับว่าเป็นการยกย่องบูชาปริยัติศาสนา ขณะที่อยู่วัดอรัญวาสี เพื่อปฏิบัติธรรมเจริญกรรมฐานให้เกิดความรู้แจ้งแทงตลอดสภาวะธรรมด้วยภาวนามยปัญญา นั้นนับว่าเป็นการยกย่องบูชาปฏิบัติศาสนา โดยนัยนี้พระภิกษุรูปหนึ่ง ๆ ย่อมทำงานทั้ง ๒ หน้าที่ หรือต้องทำฐานะทั้ง ๒ อย่าง จึงจะได้ชื่อว่าทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ คือ บางสมัยก็อาศัยอยู่วัดบ้าน เป็นคามวาสี ทำหน้าที่คณฺถุเถระด้วยการเรียน

ด้วยตนเองหรือสอนผู้อื่น บางสมัยก็อาศัยอยู่วัดป่า เป็นอรัญวาสี ทำหน้าที่วิปัสสนาธุระ ด้วยการลงมือปฏิบัติธรรมเจริญกรรมฐาน หรือพักผ่อนหย่อนใจเล่นอยู่ด้วยฌานกีฬาตามเยี่ยงอย่างสมณวิสัย

ในประเทศไทยเรา นี้ สมัยก่อน ๆ ก็ปรากฏว่ามีวัดป่า และมีภิกษุ ที่เป็นอรัญวาสีอยู่ไม่น้อย เช่นที่กรุงเทพมหานคร และกรุงธนบุรี สมัย ต้น ๆ กรุงรัตนโกสินทร์ วัดราชสิทธิธาราม และวัดราชาธิวาสก็เป็นวัดป่า สำหรับเจริญธรรมกรรมฐานของบรรพชิตสมัยนั้น บรรดาพระโอรสของ เจ้านายสมัยนั้น ที่ออกทรงผนวช ก็ไปทรงปฏิบัติธรรมในวัดทั้งสองแห่งนี้ ด้วยสมัยนั้นวัดทั้งสองนี้ยังอยู่ห่างจากบ้านจากเมือง วัดราชสิทธิธารามคือ วัดพลับ วัดราชาธิวาสคือวัดสมอราย ส่วนตามหัวเมืองต่าง ๆ ก็คงมี วัดป่าบ้างอย่างประปราย

เมื่อข้าพเจ้าไปประชุมทำฉันทฐสังคายนาที่ประเทศพม่าหลายครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๙๘ ถึง พ.ศ.๒๕๐๓ ข้าพเจ้าได้ถือโอกาสไปเยี่ยมชม วัดป่าในประเทศพม่าหลายแห่ง และหลายจังหวัด ที่ประเทศพม่านั้น พระสงฆ์และประชาชนยังนิยมสร้างวัดป่า และอยู่วัดป่ากันอยู่มาก ภูเขา บางลูกมีวัดป่าเป็นจุดยอดก่อกันไปเลย เช่น ภูเขาสะไก จังหวัดสะไก ซึ่ง อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเอราวดี ตอนเหนือประเทศพม่า ไม่ห่างไกลจากกรุง มัณฑลเลย์นัก มีวัดป่าตั้งอยู่ตามเชิงเขาและไหล่เขานับเป็นเรือนร้อย และ มีพระภิกษุและอุบาสกอุบาสิกาที่ใคร่ต่อการปฏิบัติธรรม นิยมไปอยู่ กันจำนวนมาก เมื่อไปเห็นแล้วน่าเลื่อมใสอนุโมทนาอยู่มาก วัดนั้น สร้างกันอย่างเป็นหลักฐานมั่นคง บางวัดก็สร้างกันอย่างวิจิตรพิสดาร ข้าพเจ้าสอบถามได้ความพิเศษอีกอย่างหนึ่งว่า พระเถระบางรูปมีวัด สำหรับพักอยู่ทั้งวัดป่าและวัดบ้าน ถ้าฤดูเข้าพรรษาก็มาพักจำพรรษา

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่สอง

โปรดประชาชนอยู่วัดบ้าน เป็นคามวาสีเสียดราวหนึ่ง ครั้นออกพรรษาแล้วก็ออกไปพักอยู่วัดป่า เป็นอรัญวาสีที่ปฏิบัติดังนี้ก็มีมาก พระเถระตั้งว่านี่ ข้าพเจ้าได้เห็นวัดป่า และวัดบ้านของท่านหลายองค์ที่สนิทคุ้นเคยกัน แต่ภิกษุจำพวกที่อยู่วัดป่าตลอดกาล และอยู่วัดบ้านตลอดกาลก็มีมากเหมือนกัน นี่แสดงมาเพื่อให้สาธุชนพุทธบริษัทได้ทราบเรื่องธรรมเนียมของบรรพชิตเกี่ยวกับวัดป่าและวัดบ้าน ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลสืบมาจนสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ ด้วยประการฉะนี้

ภิกษุวัดป่าจำนวน ๓๐ รูป ที่พากันไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหารครั้งนั้น สมเด็จพระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของภิกษุเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดนั้น มิได้ทรงแสดงโปรดโดยตรง แต่ได้ตรัสเรียกท่านพระสารีบุตรมา แล้วตรัสถามปัญหาเกี่ยวกับท่านพระสารีบุตร ให้พระสารีบุตรวิสัชนาปัญหานั้น เพื่อให้พระภิกษุ ๓๐ รูปได้ฟัง ก็ปัญหาที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกขึ้นมาตรัสถาม เพื่อให้เหมาะแก่อุปนิสัยของภิกษุเหล่านั้น คือตรัสถามในธรรม ได้แก่ อินทรีย์ ๕ ประการ คือ **สัทธินทรีย์** ได้แก่ ศรัทธา ความเชื่อ ๑ **วิริยินทรีย์** ได้แก่ วิริยะ ความเพียร ๑ **สติินทรีย์** ได้แก่ สติ ความระลึก ๑ **สมาธิินทรีย์** ได้แก่ สมาธิ คือ ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว ๑ และ **ปัญญาินทรีย์** ได้แก่ ปัญญา คือ ความรู้แจ้ง สภาวะธรรมตามความเป็นจริงโดยปรมัตถ์ ๑ กล่าวโดยสั้น ๆ ก็ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ธรรม ๕ ประการนี้ ได้ชื่อว่า **อินทรีย์** เพราะมีความหมายว่า **เป็นใหญ่** คือ **ศรัทธา** เป็นใหญ่ในการทำให้จิตเชื่อฟัง **วิริยะ** เป็นใหญ่ในการทำให้จิตกล้าหาญ ไม่ท้อแท้ในการปฏิบัติธรรม **สติ** เป็นใหญ่ในการกำหนดรู้ทันอารมณ์ ที่ผ่านเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ **สมาธิ** เป็นใหญ่ในการทำจิตให้จับอยู่ในอารมณ์

อย่างเดียว ไม่หันเหไปตามอารมณ์อื่น ๆ **ปัญญา** เป็นใหญ่ในการกระทำให้อิทธิพลแก่สภาวะธรรมตามความเป็นจริงอยู่ทุกขณะ ไม่หลงผิดในอารมณ์หลอกต่าง ๆ

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามปัญหากับท่านพระสารีบุตรว่า “เธอเชื่อไหมว่า ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา นั้น ที่บุคคลอบรมแล้ว เจริญให้มาก ๆ แล้ว ย่อมเป็นคุณเครื่องหยั่งลงสู่พระอมตนิพพาน มีพระอมตนิพพานเป็นที่สุด ซึ่งหมายความว่า อินทรีย์ ๕ ที่บุคคลอบรมแล้ว ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงพระนิพพาน”

พระสารีบุตรกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธองค์ไม่เชื่อต่อพระพุทธองค์ ว่าเป็นอย่างนั้น” แล้วกราบทูลต่อไปว่า “เป็นสิ่งที่แน่นอนว่า อินทรีย์ ๕ นั้น อันบุคคลเหล่าใด ยังมีไม่รู้ มิได้เห็น มิได้ประสบ มิได้ทำให้แจ้ง มิได้สัมผัส ด้วยภาวนาปัญญาแล้ว บุคคลเหล่านั้นก็จะพึงเป็นเพียงเชื่อต่อคนอื่นในอินทรีย์ ๕ นั้นว่า อินทรีย์ ๕ ที่บุคคลอบรมแล้ว เจริญให้มาก ๆ แล้ว ย่อมเป็นคุณหยั่งลงสู่พระนิพพาน มีพระนิพพานเป็นที่สุด” ดังนี้ ซึ่งหมายความว่า อินทรีย์ ๕ นั้น ถ้าอบรมได้ที่แล้ว ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงพระนิพพานได้จริง แต่ถ้าผู้ไม่ได้ปฏิบัติ ไม่ได้อบรม จนให้เห็นด้วยภาวนาปัญญาของตนเอง คอยเชื่อตามผู้อื่นสอน หรือเทศน์ให้ฟัง แม้จะเชื่อต่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตาม ก็เชื่อว่ายังใช้ไม่ได้ เพราะเป็นเพียงเชื่อตามผู้อื่น ส่วนตนเองมิได้รู้เห็น มิได้ประสบ ถูกต้องด้วยภาวนาปัญญา ก็เป็นเหมือนอาการของลิงอุ้มมะพร้าวเท่านั้น

ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย ซึ่งประชุมฟังธรรมอยู่ ณ ที่นั้น ได้ฟังคำวิสันชาของพระสารีบุตรที่ว่า “ข้าพระพุทธองค์ไม่เชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าเป็นอย่างนั้น” ดังนี้แล้วฟังไม่ออก เข้าใจไม่ถึง จึงพากันกล่าววิพากษ์

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่สอง

วิจารณ์ว่า “พระสารีบุตรตอบด้วยความเห็นผิด พระสารีบุตรไม่เชื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า”

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงอธิบายให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า “เราถามสารีบุตรว่า ‘บุคคลที่มีได้อบรมบ่มอินทรีย์ให้แก่กล้าเสียก่อน ไม่เคยได้เข้าปฏิบัติสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานเลย ที่จะสามารถบรรลุมรรคผลนั้น จะมีได้ไหม’ สารีบุตรได้ตอบว่า ‘ไม่เชื่อว่าคนที่จะได้บรรลุมรรคผลด้วยไม่ได้อบรมอินทรีย์ ๕ ไม่ได้เจริญสมถะและวิปัสสนาอย่างนั้น จะมีได้’ ไม่ใช่สารีบุตรไม่เชื่อผลวิบากของทาน หรือผลวิบากของกรรม และไม่ใช่ว่าไม่เชื่อคุณของพระรัตนตรัย แต่สารีบุตรไม่เชื่อในอาน วิปัสสนา และมรรคผล อันบุคคลจะพึงบรรลุด้วยตนเอง ด้วยการเชื่อต่อบุคคลอื่นต่างหาก เพราะฉะนั้น สารีบุตรจึงเป็นผู้อันใคร ๆ ไม่ฟังทีเดียว”

ครั้นทรงแสดงดังนี้แล้ว จึงตรัสพระพุทฺธนิพนธคาถาสุภาสิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**นรชนใดไม่เชื่อคนอื่น รู้แจ้งพระนิพพาน
ตัดเครื่องต่อวัฏฏะแล้ว ทำลายโลกอวกาศ
ที่บังเกิดแล้ว หมดความหวังแล้ว นรชน
นั้น เป็นผู้สูงสุดในหมู่บุรุษ**

ในพระพุทฺธนิพนธคาถาสุภาสิตนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงถึงคุณสมบัติของพระอรหันต์ซึ่งนิพพานไว้ ๕ ประการ คือ พระอรหันต์ซึ่งนิพพานนั้น ไม่เชื่อต่อบุคคลอื่นที่แสดง ๑ รู้แจ้งพระนิพพานเอง ๑ ตัดเครื่องต่อซึ่งให้เวียนเกิดเวียนตายได้แล้ว ๑ ทำลายโลกอวกาศต่าง ๆ ที่เป็นแดนบังเกิดหมดแล้ว ๑ เป็นผู้ไม่มีความหวังอะไรอีกแล้ว ๑

ครั้นแล้วก็ทรงยกพระชีนาสพผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้วว่าเป็นบุคคลผู้สูงสุดในหมู่บุรุษ ซึ่งมีอรรถาธิบาย ดังต่อไปนี้

คำว่า **ศรัทธา** แปลว่า ความเชื่อ ได้แก่ เจตสิกธรรมดวง ๑ ที่ทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์นั้น ๆ ว่าเป็นชนิดนั้น ๆ และทำให้จิตใจเห็นไปตาม โดยกำเนิด ศรัทธามี ๒ อย่าง คือ ความเชื่อมุ่งงายไปตามอารมณ์ โดยไม่มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาประกอบด้วย เรียกว่า **ศรัทธาญาณวิปยุต ๑** ความเชื่ออารมณ์ด้วยมีปัญญาพิจารณาเห็นตามข้อเท็จจริง หรือเห็นตรงตามความเป็นจริง เรียกว่า **ศรัทธาญาณสัมปยุต ๑** พระอรหันต์ชีนาสพนั้น ย่อมมีศรัทธาญาณสัมปยุตเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นความเชื่อต่อคุณธรรมอันบุคคลจะพึงได้บรรลุด้วยตนเอง เช่น ฌาน วิปัสสนา หรือมรรคผลด้วยแล้ว ย่อมเชื่อด้วยภาวนาปัญญาของตนเท่านั้น ไม่ยินดียิ่งแต่เพียงคนอื่นแนะนำสั่งสอน แม้จะเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนด้วยพระองค์เองก็ตาม ก็ไม่เชื่ออยู่แค่ที่ทรงสั่งสอนนั้น ต้องลงมือปฏิบัติสมณะ และวิปัสสนาจนให้เห็นด้วยปัญญาของตน จึงจะเชื่อเต็มบริบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ พระอรหันต์จึงชื่อว่า เป็นผู้ไม่เชื่อคนอื่น ฉะนั้น

คำว่า **อกตัญญู** ถ้าเป็นคุณของพระอรหันต์ แปลว่า **เป็นผู้รู้แจ้งพระนิพพานอันปัจฉิมได้ปรุ้งแต่งแล้ว แต่ถ้านำไปใช้เป็นคุณของสามัญชนแล้ว แปลว่า เป็นผู้ไม่รู้จักคุณคน** ซึ่งมีความหมายอย่างตรงกันข้าม พระนิพพานนั้นเป็นอสังขตธรรม หรือเป็นวิสังขาร ที่หมายความว่า เป็นสภาวะที่มีอยู่ เป็นอยู่เองอย่างนั้นตลอดกาลนิรันดร โดยไม่มีเหตุปัจจัยเป็นเครื่องปรุ้งแต่งเหมือนอย่างสังขตธรรม หรือสังขารทั้งหลาย มีรูปนามเป็นต้น ดังนั้น พระนิพพานจึงได้นำอีกอย่างหนึ่ง **อกตะ** แปลว่า **ไม่มีเหตุปัจจัยปรุ้งแต่ง** เมื่อต่อกันเข้ากับคำว่า **ญู** จึงเป็น **อกตัญญู**

เรื่อง พระสารีบุตรเถระ เรื่องที่สอง

แปลว่า ผู้รู้แจ้งพระนิพพาน พระอรหันต์นั้น ย่อมมีจิตได้พระนิพพาน เป็นอารมณ์ ในขณะที่ท่านได้บรรลุมรรคผลขั้นนั้น ๆ มาเป็นลำดับชั่ว ขณะหนึ่ง ๆ กับเวลาที่ท่านจะพักผ่อนหย่อนอารมณ์ ซึ่งท่านยอมเข้า พักอยู่ในผลสมาบัติของท่าน ขณะที่อยู่ในผลสมาบัตินั้น การที่ได้นิพพาน เป็นอารมณ์นี้แล เรียกว่า รู้แจ้งอารมณ์คือ พระนิพพาน ด้วยเหตุนี้ พระอรหันต์จึงได้ชื่อว่า **อกตัณญู** ผู้รู้แจ้งพระนิพพาน ฉะนี้

วิญญะ ๓ ประการ คือ กิเลสวิญญ ๑ กรรมวิญญ ๑ วิบากวิญญ ๑ ต่างเป็นเหตุเป็นผลให้ติดต่อกันไปอย่างไม่ขาดสาย ทำให้สัตว์ทั้งหลาย ต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ไม่รู้จักจบจักสิ้นลงได้ ซึ่งเรียกว่า **สังสารวิญญ** นั้น คือ กิเลส เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นเหตุให้คน ทำกรรมดีและกรรมชั่ว กรรมดีกรรมชั่วเป็นเหตุให้ผลวิบากดำเนินต่อไป เช่นกรรมดีเป็นเหตุให้ไปเกิดเป็นคนดี กรรมชั่วเป็นเหตุให้ไปเกิดเป็นคนชั่ว คนดีคนช่วนั้นเป็นเหตุให้เกิดมีกิเลสขึ้นอีก กิเลสก็เป็นเหตุให้ทำกรรมดี กรรมชั่วต่อไปอีก วกวนเป็นดูลูกโซ่อยู่อย่างนี้ ก็เพราะวิญญะ ๓ ประการ นี้แหละ เป็นผู้สืบต่อให้ติดกันไปอย่างไม่ขาดสาย จึงได้ชื่อว่า เป็นเครื่อง ต่อภพต่อชาติให้ติดเนื่องกัน ส่วนพระอรหันต์นั้น ท่านได้ตัดกิเลสเป็น สมุจเฉทปหาน โดยประการทั้งปวงแล้ว เมื่อกิเลสไม่มี ทำอะไรก็ไม่เป็น กุศลกรรมและอกุศลกรรม เป็นอภัยากฤตไปหมด เมื่อไม่เป็นกรรมแล้ว ก็ย่อมไม่มีวิบากเป็นธรรมดา ด้วยเหตุนี้ จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ตัดเครื่อง ต่อแล้ว ฉะนี้

คำว่า “**โลกอวกาศอันเป็นที่บังเกิดของสัตว์นั้น**” สมเด็จพระบรม- ศาสตราตรัสว่า มีอยู่เป็นอันมาก จนเหลือวิสัยสามัญมนุษย์จะค้นพบได้ ครบถ้วน แต่เมื่อย่อลงก็ได้แก่ ภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ และ

อรุณภาพ ภาพเหล่านี้พระอรหันต์ได้ทำลายเสียหมดแล้ว ด้วยมรรคญาณ นั้น ๆ คือ กามภาพ ได้ประหารแล้วด้วยอนาคามิมรรคญาณ รูปภาพ และ อรุณภาพ ได้ประหารแล้วด้วยอรหัตมรรคญาณ กล่าวคือ ได้ทำลายพีช คือ กุศลกรรมและอกุศลกรรมอันเป็นเชื้อให้ไปบังเกิดในภพนั้น ๆ หมดแล้ว ฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้ทำลายโลกอวกาศหมดแล้ว ฉะนั้น

คำว่า “**ความหวัง**” ได้แก่ความปรารถนาในอันที่จะกระทำ ความดี เพื่อให้ได้บรรลุมรรค ผล และนิพพาน อันเป็นที่สุดแห่งทุกข์ ทั้งปวง เช่น มีความปรารถนาอยากจะทำบุญสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน ความปรารถนาเพื่อจะทำความดีเช่นนี้ ไม่มีในพระอรหันต์แล้ว เพราะเหตุไร เพราะพระอรหันต์ได้กระทำบำเพ็ญมาเสร็จสิ้นหมดแล้ว ฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้หมดความหวังแล้ว ฉะนั้น

ด้วยเหตุดังพรรณนามา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสสอน ภิกษุทั้งหลายว่า

**นรชนใด เป็นผู้ไม่เชื่อคนอื่น รู้แจ้งพระ
นิพพาน ตัดเครื่องต่อวิญญูะแล้ว ทำลาย
โลกอวกาศที่บังเกิดแล้ว หมดความ
หวังแล้ว นรชนนั้นเป็นผู้สูงสุดในหมู่บุรุษ
ซึ่งมีอรรธาธิบายดังวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้**

๒๖ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๒.๓๐ น.

เรื่อง พระเรวตเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

คาเม วา ยถิ วา รณฺเณ นินฺนฺเน วา ยถิ วา ฤเล
ยตุถ อรหฺนฺโต วิหรนฺติ ตํ ภูมฺิรามเณยฺยกนฺติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระเรวตเถระผู้อยู่ในป่าสะแก อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย อรหันตวรรค แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๗๙ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศล ส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจ สดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จ เป็นมหากุศลบุญคุณยถีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดมหาอุบาสิกาวิสาขา โดยทรงปรารภพระเรวตเถระผู้อยู่ในป่าสะแกให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

อายุสุมา หิ สารีปุตโต - ก็ท่านพระสารีบุตรเถระ ผู้เป็น
 อัครสาวกเบื้องขวาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เมื่อท่านปล่อย
 ปลະละทรัพย์ ๘๗ โกฏิเป็นกำหนด ออกบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว
 ยังได้ชักจูงนำพาน้องสาว และน้องชายออกบวชอีก คือ น้องสาว ๓ คน
 ได้แก่ จالا ๑ อุปจالا ๑ สีสุปจالا ๑ น้องชาย ๒ คน ได้แก่
 จุนทะ ๑ อุปเสนะ ๑ คงเหลืออยู่บ้านเฉพาะแต่เรวัตกุมารคนเดียว ดังนั้น
 โยมมารดาของท่านจึงคิดคาดการณ์ไว้ว่า “พ่ออุบติสสะบุตรของเรา ละทิ้ง
 ทรัพย์สมบัติจำนวนมากถึงเท่านี้ ออกบวช แล้วมีหน้าซำนำน้องสาว ๓ คน
 น้องชาย ๒ คนไปบวชเสียอีก คงเหลืออยู่แต่พ่อเรวัตตะคนเดียว ถ้าพ่อ
 อุบติสสะจักนำพ่อเรวัตตะนี้ออกไปบวชอีก ทรัพย์สมบัติของเราจำนวนมาก
 ถึงเท่านี้ก็จักพินาศเสีย วงศ์ตระกูลก็จักขาดสูญ เราจักต้องผูกมัดพ่อ
 เรวัตกุมารไว้เสียด้วยการให้อยู่ครองเรือนแต่เวลาที่ยังเป็นเด็กนั้นเทียว”

ฝ่ายท่านพระสารีบุตรเถระ ก็ได้นัดแนะภิกษุทั้งหลายไว้ล่วงหน้า
 เหมือนกันว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าพ่อเรวัตตะมาหา ประสงค์อยาก
 จะบวชแล้ว ขอให้ท่านทั้งหลายจงกรุณาบวชให้เธอในขณะที่มาถึงเลย
 โยมมารดาและโยมบิดาของผมนั้นยังเป็นมิจฉาทิฎฐิอยู่ ไม่ต้องบอกลาท่าน
 ทั้งสองนั้น ผมเองทำหน้าที่เป็นมารดาและบิดาของพ่อเรวัตตะนั้น”

ส่วนโยมมารดาของท่านพระสารีบุตรนั้น ประสงค์อยากจะผูกมัด
 เรวัตกุมารด้วยเครื่องผูก คือการมีเรือนแต่ยังมีอายุเพียง ๗ ขวบปี
 นั้นเทียว จึงได้ขอกุมาริกาในตระกูลที่สมควรกัน กำหนดวันมอบตัวแล้ว
 ประดับตกแต่งให้เรวัตกุมารอย่างเต็มที แล้วพาไปมอบตัวที่บ้านญาติของ
 นางกุมาริกาพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก ขณะต่อมาเมื่อญาติของเด็ก
 ทั้งสองผู้จะทำงานมงคลสมรสมาประชุมกันพร้อมแล้ว บรรดาญาติทั้งหลาย
 ให้เด็กทั้งสองจุ่มมือลงในถาดน้ำ แล้วต่างก็กล่าวคำอันเป็นสิริมงคล

เรื่อง พระเวทเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

ประสงค์จะให้นางกุมาริกาเจริญรุ่งเรืองเหมือนคุณยาย จึงกล่าวคำให้พรว่า “เจ้าจงเห็นธรรมที่คุณยายของเจ้าได้เห็นมาแล้ว จงมีอายุยืนเหมือนคุณยายหนา แม่หนู”

เวทกุมาร ปน ปุจฉิ - ฝ่ายเวทกุมารครุ่นคิดอยู่ว่า “ธรรมที่คุณยายของกุมาริกานี้เห็นแล้วนั้น ได้แก่อะไรหนอ” จึงถามขึ้นว่า “คุณยายของกุมาริกานี้ คนไหนครับ”

ขณะนั้น ญาติทั้งหลายได้บอกกับเวทกุมารว่า “พ่อหนู พ่อไม่เห็นดอกหรือ หญิงนี้ อายุ ๑๒๐ ปี ฟันหัก ผมหงอก หนึ่งเที่ยวตัวตกระ หลังโกงเหมือนกลอนเรื่อน ท่านผู้นี้แหละ เป็นคุณยายของนางกุมาริกานี้”

เวทกุมารเมื่อได้เห็นดังนั้น เกิดสงสัยจึงซักถามอีกว่า “กีนางกุมาริกานี้จักเป็นเช่นคุณยายนี้ไหมครับ”

ญาติทั้งหลายตอบว่า “ถ้าเธอจักมีอายุยืน ก็จักเป็นเช่นนี้แล พ่อหนู”

เวทกุมารเมื่อได้เห็นเป็นประสบการณ์ดังนั้น จึงคิดตัดสินใจว่า “สรีระกายอันสวยงามเห็นปานนี้ แต่ก็จักถึงอาการอันน่าเกลียดนี้ เพราะความชรา ความจริงข้อนี้ พี่อุปติสสะของเราคงจักได้พบเห็นมาแล้ว เราจะต้องหลบหนีไปบวชเสียให้ได้ในวันนี้นั้นเทียว”

ต่อมา เมื่องานมงคลสมรสเสร็จแล้ว ญาติทั้งหลายจึงให้เวทกุมารกับนางกุมาริกานี้ ขึ้นยานเล่มเดียวกันแล้วพากลับมาบ้าน ครั้นเดินทางมาได้สักเล็กน้อย เวทกุมารก็อ้างเหตุว่าจักถ่ายอุจจาระ จึงพูดว่า “จงหยุดยานไว้ก่อน ฉันทจักลงไปถ่ายแล้วจักกลับมา”

ครั้นลงจากยานไปแล้ว ไปหลบแอบอยู่ที่พุ่มไม้พุ่มหนึ่งสักพัก แล้วก็กลับมาขึ้นยานต่อไป ครั้นเดินทางต่อไปอีกไม่นานเท่าไร ก็อ้างเหตุตั้งนั้น ลงจากยานไปสักพักหนึ่ง แล้วก็กลับมาขึ้นยานอีก ครั้นเดินทางต่อไปอีกไม่นาน ก็ได้อ้างเหตุตั้งนั้นทำเหมือนอย่างเดิมอีก จึงทำให้พวกญาติทั้งหลายสงสัยกันว่า “พ่อเรวตะนี้หมั่นไปแท้ ๆ” จึงมิได้ทำการอารักขาอย่างแข็งแรง

ครั้นเดินทางต่อไปอีกหน่อยหนึ่ง เรวตกุมารก็อ้างเหตุอย่างนั้นอีก ลงไปพลาญพูดว่า “จงขับยานไปก่อน ฉันทจักค่อย ๆ ไปข้างหลัง” ครั้นลงจากยานไปแล้ว ก็มุ่งหน้าตรงไปหาพุ่มไม้ ฝ่ายญาติทั้งหลายสำคัญว่าเขาจักตามมาข้างหลัง จึงได้ขับยานเดินทางต่อไป โดยมีได้มีความระแวงแต่อย่างใด

ฝ่ายเรวตกุมารนั้นเห็นได้ช่องสบโอกาส ก็ได้หลบหนีไปแต่ที่นั่น ครั้นแล้วก็ได้ไปยังสำนักภิกษุ ๓๐ รูป ซึ่งอาศัยอยู่ ณ ตำบลแห่งหนึ่ง กราบภิกษุทั้งหลายแล้วเรียนว่า “ขอให้พระคุณเจ้าทั้งหลายกรุณาบวชให้กระผมด้วย ขอรับ”

เต ภิกขุ อาหสุ - ส่วนภิกษุทั้งหลายพูดปฏิเสธว่า “พ่อหนู เจ้าประดับตกแต่งเครื่องประดับอย่างพร้อมสรรพ พวกฉันไม่ทราบว่าเป็นพระราชโอรสหรือเป็นบุตรของอำมาตย์ จักบวชให้เจ้าได้อย่างไร”

เรวตกุมารเรียนว่า “พระคุณเจ้าทั้งหลาย ไม่รู้จักกระผมดอกหรือ ขอรับ”

ภิกษุทั้งหลายตอบว่า “ไม่รู้จัก พ่อหนู”

เรวตกุมารเรียนว่า “กระผมเป็นน้องคนเล็กของพี่อุปติสสะอย่างไรเล่า ขอรับ”

เรื่อง พระเวทเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

ภิกษุทั้งหลายตอบว่า “ใครที่ชื่ออุปติสสนั้น เราก็คงไม่รู้จัก”

เวทกุมารเรียนว่า “เออ จริงขอรับ พระคุณเจ้าทั้งหลายเรียกพี่ของกรรมว่า ‘สารีบุตร’ เพราะฉะนั้น เมื่อกรรมพูดว่า ‘อุปติสสะ’ พระคุณเจ้าทั้งหลายจึงไม่ทราบ”

ภิกษุทั้งหลายถามว่า “เออ ก็เจ้าเป็นน้องคนเล็กของท่านสารีบุตรเถระหรือ”

เวทกุมารเรียนรับว่า “ใช่แล้ว ขอรับ”

ภิกษุทั้งหลายจึงพูดว่า “ถ้าเช่นนั้นเข้ามา พี่ชายของเจ้าอนุญาตไว้แล้ว” จึงเปลื้องเครื่องประดับทั้งหลายออกเก็บไว้ แล้วจัดการบวชเป็นสามเณรเรียบร้อยแล้ว จึงส่งสาส์นไปถวายแต่ท่านพระสารีบุตรเถระ

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระ ครั้นได้ทราบสาส์นนั้นแล้ว จึงกราบทูลแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระพุทธรเจ้าข้า ได้ทราบว่า พวกภิกษุวัดป่าได้บวชให้พ่อเวทเถระแล้ว ข้าพระพุทธองค์จักขอลาไปเยี่ยมเฒ่าแล้วจักกลับมา”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “สารีบุตร พักไว้ก่อน” แล้วไม่ทรงอนุญาตให้ไป ต่อมาอีกประมาณสองสามวัน พระเถระกราบทูลลาสมเด็จพระบรมศาสดาอีก สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “สารีบุตร พักไว้ก่อน แม้เราก็จักไปด้วย” แล้วไม่ทรงอนุญาตให้ไปเช่นเดิม

สามเณโรปี - ฝ่ายสามเณรเวทเถระคิดเห็นว่า “ถ้าเราจักอยู่ ณ ที่นี้ต่อไป ญาติทั้งหลายก็จักตามมาเรียกเอาเรากลับคืนไปอีก” จึงเรียนเอาวิธีปฏิบัติพระกรรมฐานตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงพระอรหัตตจากสำนักภิกษุ

ทั้งหลายเหล่านั้นจบแล้ว เตรียมเอาบาตรและจีวร เทียวไปสู่ที่จาริก ไปอยู่ที่ป่าสะแก ซึ่งห่างจากที่นั่นไป ๓๐ โยชน์ และได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ ระหว่างไตรมาสภายในพรรษานั้นนั้นเทียว

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระ ครั้นปวารณาออกพรรษาแล้ว ได้กราบทูลลาสมเด็จพระบรมศาสดาเพื่อไปเยี่ยมเวรตสามเณรอีก สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “สารีบุตร แม่เราก็จักไปด้วย” แล้วก็เสด็จไปพร้อมด้วยภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ ครั้นเดินทางไปได้หน่อยหนึ่ง พระอานันทเถระยืนอยู่ที่ทางแยก ๒ สายแล้วก็กราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ทางที่จะไปยังสำนักเวรตสามเณรนั้น ทางสายนี้อ้อม ระยะทาง ๖๐ โยชน์ มีคนอยู่อาศัย ทางสายนี้ตรงระยะทาง ๓๐ โยชน์ มีอมนุษย์ยึดครอง จักไปทางสายไหน พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “อานนท์ ก็พระสิวลีมากับพวกเราหรือ”

พระอานันทเถระกราบทูลว่า “มาพระพุทธเจ้าข้า” สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “ถ้าพระสิวลีมา จงไปทางสายตรงได้”

ได้ยินมาว่า สมเด็จพระบรมศาสดาไม่ได้ตรัสว่า “เราจักบันดาลให้ข้าวต้ม และข้าวสวยบังเกิดแก่พวกเธอเอง จงไปทางสายตรง” แต่ตรัสว่า “ถ้าพระสิวลีมาด้วย ก็จงไปทางสายตรง” ดังนี้ เพราะทรงทราบว่า “ที่นั่น เป็นที่ให้มีผลวิบากของบุญของภิกษุทั้งหลายนั้น ๆ”

สตถิ ปน ตํ มคฺคํ ปฏิปนฺเน - ก็เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จพระพุทธดำเนินไปสู่ทางนั้น เทวดาทั้งหลายคิดว่า “เราจักทำการสักการบูชาแก่พระสิวลีเถระผู้เป็นเจ้าของเรา” แล้วให้นิรมิตวิหาร

เรื่อง พระเวตเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

ทั้งหลายขึ้นไวดำตามระยะทางชั่วโยชน์หนึ่ง ๆ ไม่ให้เสด็จพุทธดำเนินเกิน
ไปกว่าโยชน์หนึ่ง ครั้นแล้วก็ลุกแต่เช้า ถือเอาข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น
อันเป็นของทิพย์ไปเที่ยวหาดูว่า “พระสิวลีเถระผู้เป็นเจ้าของเรานั่งอยู่
ตรงไหน พระสิวลีเถระผู้เป็นเจ้าของเรานั่งอยู่ตรงไหน”

พระสิวลีเถระได้ให้เทวดาทิ้งหลายเอาอาหารที่จัดมาเพื่อตนนั้น
ถวายแก่ภิกษุสงฆ์อันมีองค์พระพุทธานุเจ้าเป็นประมุข สมเด็จพระบรมศาสดา
กับทั้งภิกษุสงฆ์พุทธบริวาร อาศัยเสวยบุญของพระสิวลีเถระองค์เดียว
ตลอดระยะเวลาที่เดินไปในทางกันดาร ๓๐ โยชน์ด้วยอาการอย่างนี้

ฝ่ายสามเณรเวตตะ ครั้นทราบว่สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จ
มาเยี่ยมตั้งนั้น ก็นิรมิตพระคันธกุฎีไว้สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้า นิรมิต
เรือนยอด ๕๐๐ หลัง นิรมิตที่เดินจงกรม ๕๐๐ และนิรมิตที่สำหรับ
พักกลางคืนและกลางวันอีก ๕๐๐ ที่สมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่
สำนักของเวตสามเณรนั้นนานประมาณเดือนหนึ่ง เมื่อประทับอยู่ที่นั้น
ก็ได้ทรงอาศัยเสวยบุญของพระสิวลีเถระเช่นเดียวกันนั้นแล

ตตถ ปน เทว มหุลลภิกขุ - ก็ในหมู่ภิกษุสงฆ์พุทธบริวารนั้น
มีภิกษุแก่ ๒ รูป ในเวลาที่สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไปถึงฝั่งสะแก
คิดกันอย่างนี้ว่า “ก็ภิกษุนี้มัวแต่ทำการก่อสร้างเห็นปานนี้อยู่ จัก
สามารถบำเพ็ญสมณธรรมได้อย่างไร สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทำการ
มุขโลกนะ คือ เห็นแก่หน้า ว่าภิกษุนี้เป็นน้องชายของพระสารีบุตร
เสด็จมาสู่สำนักพระนักก่อสร้างชนิดนี้”

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา วันนั้นได้ทรงตรวจดูหมู่สัตว์โลกด้วย
พระญาณในเวลาใกล้รุ่ง ได้ทรงเห็นภิกษุแก่ ๒ รูปนั้น และได้ทรงทราบ
วาระจิตของเธอทั้ง ๒ ด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อเสด็จประทับอยู่ในสำนัก

ของเรวดสามเณรนั้นประมาณเดือนหนึ่งแล้ว ครั้นถึงวันที่จะเสด็จจากไป จึงได้ทรงอธิษฐานให้ภิกษุแก่ ๒ รูปนั้น ลืมทะนายน้ำมัน กาน้ำ และ รองเท้าของเธอไว้ เมื่อเวลาเสด็จออกไปถึงข้างนอกอุปัชฌาย์วิหารแล้ว จึงทรงคลายอิทธิฤทธิ์ ขณะนั้นภิกษุแก่จึงพูดกันว่า “ผมลืมของสิ่งนั้น และสิ่งนั้น แม้ผมก็ลืม” ทั้ง ๒ รูปจึงพากันกลับไปเอาของ แต่จำ ที่นั้นไม่ได้ ถูกหนามสะแกทิ่มแทงเท้า เทียบย่องไปเห็นสิ่งของห้อยอยู่ที่ ต้นสะแกต้นหนึ่ง จึงหยิบเอาแล้วกลับหนีไป

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงพาภิกษุสงฆ์เสด็จพระพุทธร-
ดำเนินไป อาศัยเสวยบุญของพระสีวลีเถระอีกประมาณเดือนหนึ่งเหมือน
กัน แล้วก็เสด็จถึงวัดบุพพารามมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ก็แลภิกษุแก่
๒ รูปนั้น ล้างหน้าแต่เช้าแล้ว ก็ไปบ้านมหาอุบาสิกาวิสาขา ด้วยตั้งใจ
ว่าจักดื่มข้าวยาคุที่บ้านมหาอุบาสิกาวิสาขาผู้ถวายอาคันตุกภัต ครั้นไปถึง
แล้ว ดื่มข้าวยาคุ เคี้ยวของเคี้ยวแล้วนั่งพักอยู่

ขณะนั้นมหาอุบาสิกาวิสาขาจึงถามพระภิกษุแก่ ๒ รูปนั้นว่า
“แม้ท่านทั้งหลายก็ได้ไปยังที่อยู่ของท่านเรวดเถระพร้อมกับสมเด็จพระบรม-
ศาสดามีใช่หรือ เจ้าข้า”

ภิกษุแก่ตอบว่า “อาตมาทั้งสองไปด้วย อุบาสิกา”

มหาอุบาสิกาเรียนถามว่า “ที่อยู่ของท่านเรวดเถระ นารี้นรมย์
ไหม เจ้าข้า”

ภิกษุแก่ตอบว่า “ที่อยู่ของท่านเรวดเถระนั้นจะนารี้นรมย์ที่ไหน
รกไปด้วยต้นสะแกหนามขาว คล้าย ๆ กับที่อยู่ของพวกเปรตนั้นแหละ
อุบาสิกา”

เรื่อง พระเวทเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

ขณะต่อมา ภิกษุหนุ่มอื่นอีก ๒ รูปมาถึง มหาอุบาสิกาถวาย ข้าวยาคุและของเคี้ยวแก่ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปเมื่อนั้น แล้วก็เรียนถามถึง ที่อยู่ของท่านเวทเถระเหมือนกับที่ได้เรียนถามภิกษุแก่นั้น ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้นตอบว่า “ท่านอุบาสิกา พวกอาตมาไม่สามารถจะพรรณนาให้ ถูกล้วนได้ ที่อยู่ของท่านเวทเถระเป็นเหมือนสร้างด้วยฤทธิ์เช่นเดียวกับ เทวสภาสุทธรรมา”

อุปาสิกา จินเตสิ - ฝ่ายมหาอุบาสิกาวิสาขา เมื่อได้ฟังคำ ของพระแก่กับพระหนุ่มไม่ตรงกันดังนั้น จึงคิดว่า “ภิกษุพวกที่มาถึงก่อน พุทอย่างหนึ่ง พระภิกษุ ๒ รูปนี้ ก็พูดอีกอย่างหนึ่ง ภิกษุพวกที่มาก่อน เห็นจักลืมนิ่งของอะไร ๆ แล้วกลับไปในเวลาทีพระเถระคลายฤทธิ์แล้ว ส่วนภิกษุพวกนี้เห็นจักไปในเวลาที่พระเถระนิรมิตแต่งัวด้วยฤทธิ์”

มหาอุบาสิกาทราบความนี้ได้ด้วยเหตุที่ตนเป็นบัณฑิต คิดว่า จักทูลถามในเวลาทีสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมา ได้ยื่นคอยรับเสด็จ อยู่ต่อแต่นั้นสักครู่หนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดามีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเป็น พุทธบริวาร ก็เสด็จไปถึงบ้านมหาอุบาสิกาวิสาขา เสด็จประทับนั่งที่ พุทธอาสน์ มหาอุบาสิกาได้อังคาสเลี้ยงดูพระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธเจ้า เป็นประมุขด้วยความเคารพ

ครั้นเวลาฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว กราบถวายบังคมแล้ว จึง กราบทูลสอบถามต่อสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “พระพุทธเจ้าข้า พวก ภิกษุที่ตามเสด็จไปกับพระองค์นั้น ลางพวกก็พูดว่า “ที่อยู่ของท่าน เวทเถระเป็นป่ารกไปด้วยต้นสะแก ลางพวกก็พูดว่าน่ารื่นรมย์ ที่ภูคนั้น เป็นอย่างไรหนอ พระพุทธเจ้าข้า”

ตี สุตฺวา สุตฺตา - สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นได้ทรงสดับ
คำสอบถามของมหาอุบาสิกาดังนั้น จึงตรัสชี้แจงว่า “ดูก่อนอุบาสิก
จะเป็นบ้านหรือเป็นป่าก็ตาม พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ในที่ใด ที่นั้นย่อม
เป็นที่นารีนรมย์โดยส่วนเดียว” เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์จะทรงแสดง
พระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทฺธนิพนธคาถาเป็น
ปัจฉิมพจน์ดังนี้

**คาเม วา ยทิ วา รญฺเณ นิรุเณ วา ยทิ วา ฤเล
ยตุถ อรหฺนโต วิหรนฺติ ตํ ภูมिरามเณยยกํ.**

พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ ณ ที่ใด จะเป็นบ้านหรือ
ป่าก็ตาม จะเป็นที่ลุ่มหรือที่ดอนก็ตาม ที่นั้นย่อม
เป็นภูมิสถานอันนารีนรมย์

ชนทั้งหลายมากด้วยกัน ซึ่งฟังธรรมอยู่ในสมาคมนั้น ส่งญาณ
ไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบ
พระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ต่อมาโดยสมัยอื่นอีก ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันว่า “ดูก่อน
อาวุโสทั้งหลาย เพราะเหตุไรหนอ พระสีวลีเถระจึงอยู่ในครภัมมารดา
นานถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน เพราะเหตุไร พระสีวลีเถระจึงถูกไหม้อยู่
ในนรก เพราะเหตุไร พระสีวลีเถระจึงบรรลุถึงซึ่งความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ
เป็นผู้เลิศด้วยยศอย่างนี้”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสดับคำวิพากษ์วิจารณ์นั้นแล้ว จึง
ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอสนทนากันถึงเรื่องอะไร”

เรื่อง พระเวทเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

ครั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว เมื่อจะทรงแสดง
บุพกรรมของพระสิวลีเถระแก่ภิกษุทั้งหลาย จึงได้ทรงยกอดีตนิทานมาแสดง
ซึ่งมีความพิสดารดังต่อไปนี้

ภิกขเว อโธ เอกนวุติกปุเป - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นับถอย
แต่ภัทรกัณฑ์นี้ไปในกัณฑ์ที่ ๙๑ สมเด็จพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรง
อุบัติขึ้นในโลก สมัยหนึ่งพระองค์ได้เสด็จไปสู่ที่จาริกในชนบท แล้วเสด็จ
กลับมายังพระนครแห่งพระพุทธบิดา พระราชาทรงตระเตรียมอาคันตุก-
ทานถวายแก่พระภิกษุสงฆ์อันมีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วได้ทรง
ส่งพระราชสาส์นไปบอกแก่ชาวพระนครว่า “ขอให้ชาวพระนครจงมาเป็น
สหายในทานของเรา ขอให้ชาวพระนครจงมาเป็นสหายในทานของเรา”

ชาวพระนครได้พากันมาเป็นสหายในทานตามพระราชประสงค์
แล้วคิดว่า “พวกเราจักถวายทานให้ยิ่งกว่าทานที่พระราชาทรงถวาย” จึง
นิมนต์สมเด็จพระบรมศาสดา ในวันรุ่งขึ้นได้จัดแจงตกแต่งทาน แล้วได้
ส่งสาส์นไปกราบทูลพระราชทำให้ทรงทราบ

พระราชาสเด็จพระมาร่วมเป็นสหาย เห็นทานของชาวพระนคร
แล้ว มีพระราชดำริว่า “เราจักถวายทานให้ยิ่งกว่าทานของชาวพระนครนี้”
วันรุ่งขึ้นจึงนิมนต์สมเด็จพระบรมศาสดาอีก พระราชาไม่ทรงสามารถจะ
เอาชนะชาวพระนครได้ ชาวพระนครก็ไม่สามารถจะเอาชนะพระราชชาติได้

ในวาระที่ ๖ ชาวพระนครได้คิดกันว่า “บัดนี้ พวกเราจักให้ทาน
โดยที่จะไม่ให้ใคร ๆ อาจพูดได้ว่า วัตถุสิ่งนี้ไม่มีในทานของชาวพระนคร
นี้ ในวันพรุ่งนี้” ครั้นแล้ว วันรุ่งขึ้นก็พากันจัดแจงเครื่องไทยทาน ตรวจดู
ว่า อะไรหนอยังขาดอยู่ในทานนี้ ไม่เห็นน้ำผึ้งสดอย่างเดียว ส่วนน้ำผึ้งสุก

มีอยู่เป็นอันมาก ชาวพระนครจึงจัดให้คนเตรียมทรัพย์ ๔ พันกหาปณะแล้ว
ส่งไปคอยดักซื้อน้ำผึ้งสดอยู่ที่ประตูพระนครทั้ง ๔

ครั้งนั้น ยังมีชาวชนบทคนหนึ่ง เดินทางมายังพระนครเพื่อจะ
เยี่ยมนายอำเภอ ได้เห็นรวงผึ้งมีมในระหว่างทาง จึงไล่ตัวผึ้งให้หนีไป
แล้วตัดกิ่งไม้ถือเอารวงผึ้งมาพร้อมทั้งตำไม้ นั่นแล เข้ามาสู่พระนคร
ด้วยตั้งใจว่าจะจักนำไปให้แก่ นายอำเภอ

คนที่ไปคอยดักซื้อน้ำผึ้ง เห็นคนชนบทถือรวงผึ้งมาดั่งนั้นจึงถาม
ว่า “พอมหาจำเริญ ผึ้งนั้นจะขายไหม”

คนชนบทตอบว่า “ไม่ขายดอก นาย”

คนซื้ออ้อนวอนว่า “เอาเถอะน่า รับเอาทรัพย์ ๑ กหาปณะ
นี้แล้ว จงให้ผึ้งแก่เรา”

คนชนบทคิดว่า “รวงผึ้งนี้ ราคาแม้เพียงบาทเดียวก็ไม่ถึง แต่
คนนี้ให้เราตั้งหนึ่งกหาปณะ เห็นจะมีกหาปณะมาก เราควรจะโกงราคา
ขึ้น” จึงขณะนั้น คนชนบทจึงพูดกับคนซื้อนั้นว่า “ข้าพเจ้าไม่ขาย”

คนซื้อพูดว่า “ถ้าเช่นนั้น จงเอา ๒ กหาปณะ”

คนชนบทพูดว่า “แม้ ๒ กหาปณะ ข้าพเจ้าก็ไม่ขาย” เขาได้
โกงราคาขึ้นโดยทำนองนี้ จนคนซื้อนั้นมอบทรัพย์ให้หมดทั้งห่อพร้อม
กับพูดว่า “ถ้าเช่นนั้นจงรับเอาทรัพย์พันกหาปณะนี้”

ขณะนั้น คนชนบทจึงพูดกับคนซื้อว่า “ท่านเป็นบ้าหรืออย่างไร
หนอ หรือว่าไม่มีที่ว่างพอที่จะใส่กหาปณะอย่างนั้นหรือ ผึ้งนี้ราคาแม้
เพียงบาทเดียวก็ไม่ถึง แต่ท่านพูดว่า ‘จงเอาทรัพย์พันกหาปณะไปแล้ว
ให้แก่ข้าพเจ้า’ นี่มันมีเหตุอะไรกันหรือ”

เรื่อง พระเวทเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

คนซื้อแถลงความจริงให้ฟังว่า “พอมหาจำเริญ เรารู้ดีอยู่ แต่เรามีการงานที่จะต้องใช้น้ำผึ้งนี้ เพราะฉะนั้นเราจึงพูดอย่างนั้น”

คนชนบทถามว่า “นาย มีการงานอะไรกันเล่า”

คนซื้อบอกว่า “เราได้ตระเตรียมถวายมหาทานแด่สมเด็จพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระสงฆ์ ๖ หมื่น ๘ พัน เป็นพุทธบริวาร ในมหาทานนั้นยังขาดอยู่แต่น้ำผึ้งสดอย่างเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอซื้อแพงถึงอย่างนี้”

คนชนบทพูดต่อรองว่า “เมื่อมีความจำเป็นอย่างนี้ ข้าพเจ้าจักไม่เอามูลค่า ถ้าข้าพเจ้าจะได้ส่วนบุญในทานด้วย ข้าพเจ้าจักให้เปล่า”

คนซื้อกลับไปบอกเรื่องนั้นแก่ชาวพระนคร ชาวพระนครครั้นทราบว่าคุณชนบทนั้นเป็นผู้แรงด้วยศรัทธาจึงยินยอมว่า “สาธุ จงเป็นผู้มีส่วนบุญด้วยกันเถิด”

เต พุทธปุปมุขิ ภิกขุสงฆ์ - ชาวพระนครเหล่านั้น นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้หนึ่ง ณ อาสนะแล้วพากันถวายข้าวยาคุและของเคี้ยว แล้วให้เอาถาดทองขนาดใหญ่มา แล้วบีบรวงผึ้งลงใส่ ก็คนชนบทนั้นได้นำกระบอกลมสัมมาด้วยเพื่อเป็นของกำนัล เขาจึงเอานมสัมมนรินลงในถาด กวนเข้ากับน้ำผึ้งนั้น แล้วได้ถวายแด่ภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประมุขตั้งแต่นิ้วนิ้วไปตลอดน้ำผึ้งนั้นทั่วถึงแก่ภิกษุผู้รับทั้งหมดอย่างพอเพียงแก่ความต้องการ มีหน้าซำยังมีเหลืออยู่เสียอีก

น้ำผึ้งนิดหน่อยเท่านั้นย่อมทั่วถึงแก่ภิกษุทั้งหลายเป็นอันมากได้อย่างไร ดั่งนี้อันใด ๆ ไม่ควรคิด เพราะน้ำผึ้งนั้นทั่วถึงด้วยอาณาภาพของพระพุทธเจ้า พุทธวิสัยเป็นสิ่งอันใด ๆ ไม่ควรคิด เพราะวิสัย ๔ อย่าง พระพุทธองค์ตรัสไว้แล้วว่าเป็นอนิจนัตถ (ไม่ควรคิด) ในคัมภีร์จตุกกนิบาต

อังกุตตรนิกาย เมื่อผู้ใดคิดวิสัย ๔ เหล่านี้ ย่อมจะมีส่วนแห่งความเป็นคนบ้านั้นเทียว ฉะนี้แล

โส ปุริโส - คนชนบทนั้น ครั้นได้สร้างบุญกรรมประมาณเท่านี้แล้ว เมื่อสิ้นอายุขัยก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ตลอดเวลาเท่านั้นแล้ว ต่อมาสมัยหนึ่ง จุตติจากเทวโลกแล้วลงมาบังเกิดในราชตระกูลในเมืองพาราณสี ครั้นพระราชบิดาเสด็จสวรรคตไป ก็ได้ครองราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์ต่อมา พระราชานั้นครั้งหนึ่งได้เสด็จไปล้อมพระนครแห่งหนึ่ง ด้วยทรงปรารถนาว่าจักยึดเอาพระนครนั้น แล้วทรงส่งพระราชสาส์นไปแก่ชาวพระนครว่า “ชาวพระนครทั้งหลาย จงให้ราชสมบัติหรือให้การรบบพุงแก่เรา”

ชาวพระนครตกลงกันว่า “พวกเราจักไม่ให้ราชสมบัติ และจักไม่ให้การรบบพุง” จึงพากันออกไปทางประตูเล็กแล้ว ขนเอาฟืนและน้ำเป็นต้น เข้ามาใช้ทำกิจการทั้งปวงได้อย่างธรรมดา ฝ่ายพระราชาทรงรักษาพระทวารใหญ่ทั้ง ๔ ล้อมประชิดพระนครไว้สิ้นกาล ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน

ฝ่ายพระราชชนนีของพระราชาทรงรับสั่งถามว่า “ขณะนี้พระราชาบุตรของเราทรงทำอย่างไรอยู่” ครั้นทรงทราบว่าทรงรักษาพระทวารใหญ่ล้อมประชิดพระนครอยู่ จึงมีพระราชเสาวนีย์ว่า “จงบอกพระราชาบุตรของฉันทว่า จงปิดพระทวารเล็ก ๆ ด้วย แล้วล้อมประชิดพระนครไว้”

ฝ่ายพระราชฯ ครั้นได้ทรงทราบพระราชเสาวนีย์ของพระราชมารดาแล้ว ก็ได้ทรงปฏิบัติตามพระราชเสาวนีย์ทุกประการ ส่วนชาวพระนครทั้งหลาย เมื่อออกไปข้างนอกไม่ได้เหมือนแต่ก่อนก็ไม่อาจที่จะ

เรื่อง พระเวตเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

อดทนต่อการทรมานได้ ครั้นในวันที่ ๗ จึงให้สำเร็จโทษพระราชอาชญาของตนเสีย แล้วได้มอบถวายราชสมบัติให้แก่พระราชานัน

พระราชานันทรงทำบาปกรรมอย่างนี้แล้ว ในเวลาสิ้นพระชนมายุ ก็ได้ไปทรงบังเกิดในอเวจีมหานรกถูกไหม้อยู่ในมหานรคนั้น จนมหาปฐพีแผ่นดินใหญ่นี้สูงขึ้นประมาณโยชน์หนึ่ง ครั้นพ้นจากอเวจีมหานรคนั้นแล้ว ได้ไปถือปฏิสนธิในครรภ์ของมารดาคนเดิมนั้นแล อยู่ในครรภ์มารดาถึง ๗ ปีกับอีก ๗ เดือน ยังนอนขวางคาปากกำเนิดอยู่อีก ๗ วัน เพราะกรรมที่ปิดพระทวารเล็ก ๆ ทั้ง ๔ ให้ชาวพระนครเดือดร้อน

ภิกษเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสิวสิดได้ถูกไหม้อยู่ในนรกนานตลอดกาลมีประมาณเท่านั้น เพราะบาปกรรมที่ได้ไปล้อมยึดเอาพระนคร ครั้นพ้นจากนรคนั้นแล้ว ไปถือปฏิสนธิในครรภ์มารดาคนเดิมนั้นแล แล้วอยู่ในครรภ์นานตลอดกาลเท่านั้น เพราะบาปกรรมที่ได้ปิดพระทวารพระนครเล็ก ๆ ทั้ง ๔ และที่สำเร็จเป็นผู้เลิศด้วยลาภ เป็นผู้เลิศด้วยยศ เพราะบุญกรรมที่ได้ถวายน้ำผึ้งใหม่ ในสมัยครั้งกระโน้นด้วยประการอย่างนี้

ปุณณทิวส ภิกษุ - อยู่ต่อมาอีกวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย วิพากษ์วิจารณ์กันว่า “โอ เป็นลาภของสามเณร โอ เป็นบุญของสามเณร ที่เพียงผู้เดียว สามารถสร้างเรือนยอดเป็นต้นได้ถึง ๕๐๐ หลัง สำหรับรับรองภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ รูป”

สมเด็จพระบรมศาสดาสัตตังคมาแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เดียวนี้พวกเธอประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร”

ครั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ทรงตรัสชี้แจงว่า
“**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุญของบุตรเราไม่มีแล้ว บาปก็ไม่มี เพราะ
บุญแลบาปทั้งสอง บุตรของเราละขาดแล้ว” ครั้นตรัสฉะนี้แล้ว ได้ตรัส
พระพุทธานิพนธ์คาถาในพราหมณวรรค ซึ่งมีข้อความดังนี้

โยธ ปุณฺณณฺจ ปาปณฺจ อุกฺโก สงฺคํ อุพฺจจฺจา
อโสภํ วิรชํ สุทฺธํ ตมฺหํ พฺรุมิ พฺราหฺมณํ

บุคคลใดในโลกนี้ ล่วงพ้นเครื่องติดข้อง ทั้งสอง
คือ บุญและบาปแล้ว เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่งเป็น
ผู้บริสุทธิ์ปราศจากธุลีคือกิเลส ไม่มีความโศกกว่า
เป็นพราหมณ์

ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิสัยนารรธาธิบายความในท้องนิทาน และใน
พระธรรมเทศนาพุทธานิพนธ์คาถา โดยอาศัยอรรถกถาณัยและโดยอรรถโน-
มัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญาฉลองศรัทธาบาารมี เพิ่มพูน
กุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้สาธุชนพุทธบริษัทได้ทราบถึงวงศ์พี่น้อง
ของท่านพระสารีบุตรเถระ และปฏิบัติทาของท่านละเอียดขึ้น โดยที่ท่าน
พระสารีบุตรเป็นพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่ และมีความสำคัญในพระพุทธ-
ศาสนา นับเป็นดุจพระหัตถ์เบื้องขวาของสมเด็จพระบรมศาสดา และถือว่า
เป็นผู้อยู่ในฐานะแห่งบุพการีของมวลพุทธบริษัททั้งหลาย ฉะนั้น จึงสมควร
ที่พุทธบริษัทจะพึงศึกษาชีวประวัติของท่านให้ทราบดีตามโอกาส

เรื่อง พระเวตเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

ในนิทานเรื่องนี้บอกให้เราทราบว่าท่านพระสารีบุตรนั้น มีพี่น้องร่วมกันทั้งหญิงชาย ๖ คน รวมเป็น ๗ คน กับทั้งท่านด้วย และท่านเป็นพี่ชายใหญ่ หรือเป็นบุตรคนหัวปี มีน้องสาว ๓ คน ชื่อว่าจาลา ๑ อุปจาลา ๑ สีสุปจาลา ๑ มีน้องชาย ๓ คน ชื่อว่าจุนทะ ๑ อุปเสนะ ๑ เหวตะ ๑ ส่วนของค์ของท่านมีชื่อเมื่อเป็นคฤหัสถ์ว่า **อุปติสสะ** ครั้นออกบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงได้นามใหม่ว่า **สารีบุตร** ที่เรียกตามสำเนียงไทยเราว่าสารีบุตร เพราะท่านเป็นบุตรคนโตของแม่สารี

ปฏิปทาของท่านพระสารีบุตรนั้น ท่านเป็นผู้ใฝ่ใฝ่ต่อการศึกษาค้นคว้าความรู้ และยินดีในการปฏิบัติธรรม ครั้งแรกก็ไปศึกษาปฏิบัติอยู่ในสำนักอาจารย์สญชัยก่อน ซึ่งนับเป็นคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งในสมัยนั้น ต่อมาได้พบกับพระอัสสชิเถระที่กำลังเดินบิณฑบาตอยู่ในพระนครราชคฤห์ เมื่อได้ฟังธรรมย่อ ๆ จากพระอัสสชิเถระแล้วก็เลื่อมใสได้ถามถึงครูอาจารย์ ทราบว่าเป็นสาวกของสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วจึงลาอาจารย์สญชัย พาบริวารมาถวายตนเป็นสาวกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่อมาภายหลังท่านก็ได้ชักจูงนำพาให้บรรดาน้องสาวและน้องชายออกบวชในพระพุทธศาสนาโดยลำดับ เหวตกุมารซึ่งเป็นน้องคนเล็ก หรือคนสุดท้องได้ออกบวชสู่พระพุทธศาสนาภายหลัง ดังมีข้อความปรากฏในท้องเรื่องแล้ว

สรุปว่า พระสารีบุตรเถระนั้น เมื่อได้ประสบพบอมตสมบัติด้วยตนเองแล้ว ภายหลังได้พยายามใช้กุศโลบายชักจูง นำพาบรรดาน้องหญิงน้องชายให้ได้ประสบพบอมตสมบัติด้วยกันหมดทั้งสิ้น ซึ่งเป็นปฏิปทาที่ควรอนุโมทนาสาธุการ และควรนำมาเป็นเครื่องเตือนใจแก่สาธุชนพุทธบริษัทให้ถือเป็นหลักปฏิบัติสืบ ๆ กันไป

มีข้อที่น่าสังเกตอยู่ประการหนึ่งว่า คนที่มีบุญวาสนาบารมีอัน
ได้อบรมมาดีแล้วแต่ชาติปางก่อน หรือที่เรียกว่า มีอินทรีย์แก่แล้วนั้น
ถึงแม้ว่าจะไปตกอยู่ในเครื่องเวดล้อมกีดกันสักเท่าไร ๆ ก็ตาม แต่พอ
ได้ประสบการณืกับความจริงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ก็ได้สติสัมปชัญญะ
รู้เท่าทันตามกฎธรรมดา เกิดความสลดสังเวทันทที่ เปรียบเหมือนผลไม้
ที่แก่ได้ที่แล้ว พอบ่มก็สุกทันที ฉะนั้น

ชื่อว่ามีอินทรีย์แก่นั้น อินทรีย์ได้แก่ธรรม ๕ ประการ คือ
ศรัทธา ความเชื่อ **วิริยะ** ความเพียร **สติ** ความระลึก **สมาธิ** ความมีจิต
มีอารมณ์เดียว **ปัญญา** ความรู้แจ้งสภาวะธรรม คำว่า **แก่** คือได้อบรม
ด้วยการปฏิบัติติดต่อกันมาหลาย ๆ ชาติ จนศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ
ปัญญา แก่กล้าขึ้นเป็นประจำในจิตสันดาน ทำให้เป็นคนมีความเชื่อมั่น
ในสิ่งที่มีเหตุผล มีความพยายามกล้าหาญมาก มีสติรอบคอบดี มีจิตใจ
มั่นคงหนักแน่น มีปัญญาสุขุมลึกซึ้ง ทั้งนี้จะปรากฏเกิดมาพร้อมแต่กำเนิด
หรือที่เรียกว่า **กรรมพันธุ์** เป็นสิ่งที่ใคร ๆ จะหยิบยกให้กันไม่ได้ภาย
หลังจากเกิดมาแล้ว เพราะต้องอาศัยกาลเวลาที่ได้อ่อย ๆ สร้างมาโดย
ลำดับกาล เปรียบเหมือนต้นไม้ผล หรือต้นไม้ดอก เมื่อมันยังไม่ถึงกาล
เวลา จะบังคับให้มันแก่จนถึงผลิดอกออกผลให้ตามใจปรารถนาของคน
นั้นหาได้ไม่ ต้องรอให้มันสร้างคุณภาพของมัน ค่อย ๆ เจริญเติบโตขึ้น
ตามกาลเวลาของมันจนได้ที่ มันจึงจะผลิดอกออกผล ครั้นถึงคราวที่
มันจะผลิดอกออกผลแล้ว จะห้ามกันอย่างไรก็ไม่ได้ ข้อนี้มีอุปมาฉันใด
คนเรานี้ก็ฉันทัน เมื่อได้สร้างบารมีอบรมอินทรีย์มาจนแก่กล้าได้ที่แล้ว
จะหาเครื่องเวดล้อมมาผูกมัดไว้อย่างไร เพื่อมิให้ออกไปทำความดี เพื่อ
มรรคผลนิพพานนั้น หากกีดกันได้สำเร็จไม่

เรื่อง พระเวทเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

พืงเห็นตัวอย่าง เรวตกุมารน้องชายเล็กของท่านพระสารีบุตร ในเรื่องนี้ มารดาคิดจะผูกมัดให้อยู่ในฆราวาส วิสัยด้วยการจับแต่งงาน เสียแต่เมื่อยังเด็ก ๆ เพื่อกีดกันมิให้ออกบวชตามพี่สาวและพี่ชาย แต่ในที่สุดเรวัตกุมารซึ่งมีอายุเพียง ๗ ขวบปีเท่านั้น พอได้ยินคำว่า “ธรรมะ ที่คุณยายเห็นมาแล้ว” เท่านั้น ก็เกิดเป็นอารมณ์สะเทือนใจใครจะทราบ ขึ้นมาทันที ทั้งนี้ก็เพราะมีอินทรีย์ คือ บัญญาแก่ล้านั่นเอง พอได้เห็น คุณยายซึ่งแก่มาก อายุ ๑๒๐ ปี ฟันหักหมด ผมหงอกขาว หนังกี่เหี่ยว เป็นเกลียวไปหมด ตกกระไปทั่วทั้งตัว ดังนั้นก็ได้ความคิดจึงถามขึ้นว่า “กุมาริกาซึ่งเป็นเจ้าสาวนี้ จะเป็นเหมือนคุณยายนี้ไหม”

เมื่อผู้ใหญ่ตอบว่า “ถ้าอายุยืน ก็จักเป็นเช่นเดียวกันนี้” เพียงเท่านั้นก็ได้สติสัมปชัญญะกำหนดรู้เท่ากฏธรรมดา เกิดความกลัว สลดสังเวชขึ้นเองโดยไม่มีใครแนะนำ จนตัดสินใจเด็ดขาดด้วยกำลังแรงแห่งอินทรีย์ ว่าจะต้องหลบหนีไปบวชให้ได้ และสอดเห็นไปว่า “พี่อุปติสสะของเรา คงจะได้พบเห็นอย่างนี้มาแล้ว” ครั้นแล้วด้วยอำนาจพลังแรงแห่งอินทรีย์นั้น ก็ได้หลบหนีออกบวชสำเร็จสมดังปรารถนา ดังวิไลขานมาแล้วในท้องนิทาน

เมื่อเรวัตกุมารบวชเป็นสามเณรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้ทราบเรื่อง มีความประสงค์อยากจะไปเยี่ยมน้องชาย จึงกราบทูลลาสมเด็จพระบรมศาสดาถึง ๓ ครั้ง ครั้งแรกไม่ทรงอนุญาต ให้ดังไว้ก่อน ครั้งที่ ๒ ไม่ทรงอนุญาตเช่นกัน แต่ทรงรับสั่งว่า “แม้เราก็จักไปด้วย” ครั้งที่ ๓ เป็นเวลาปวารณาออกพรรษาแล้วพอดี สมเด็จพระบรมศาสดาทรงอนุญาต และพระองค์พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ผู้ตามเสด็จอีก ๕๐๐ ก็เสด็จไปด้วย

การที่สมเด็จพระบรมศาสดาไม่ทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรไปครั้งที่ ๑ และที่ ๒ นั้น เพราะพระองค์ทรงมีพระพุทธประสงค์จะเสด็จไปด้วย แต่ต้องรอให้เวรตสามเณรนั้นบรรลुพระอรหัตเสียก่อน และให้ถึงฤดูเสด็จจาริกก่อน หรือเวลาออกพรรษาแล้ว ดังนั้นสมเด็จพระพุทธองค์จึงได้ทรงยับยั้งท่านพระสารีบุตรไว้ถึง ๒ ครั้ง ด้วยประการฉะนี้

มีข้อสังเกตอยู่อีกอย่างหนึ่ง คือ ในหมู่ภิกษุสงฆ์พุทธบริวารนั้น ภิกษุบวชเมื่อแก่ก็มี และเป็นธรรมดาของคนแก่แล้ว เช่น มักจะมีความคิดวิปลาดคลาดเคลื่อนตามธรรมดาของสังขาร กล่าวคือ ในหมู่สงฆ์พุทธบริวารนั้น ได้มีพระแก่ ๒ รูป พออย่างเข้าสู่ป่าสะแกอันเป็นที่อยู่ของเวรตสามเณร ซึ่งสามเณรได้นิรมิตพระคันธกุฎีสำหรับเป็นที่ประทับของสมเด็จพระพุทธองค์ และบรรดาเรือนยอด ๕๐๐ หลัง ที่นิรมิตสำหรับพระภิกษุ ๕๐๐ ดังนั้น แทนที่จะพิจารณาเห็นในแง่ที่ดี คือเป็นสิ่งที่น่าเลื่อมใสศรัทธา แต่พระแก่ ๒ รูปนั้น คิดเห็นวิปลาดไปเสียว่า “มัวแต่สร้างกุฎีวิหารอยู่อย่างนี้ จักบำเพ็ญสมณธรรมอย่างไรได้ พระพุทธองค์ไม่ควรจะเสด็จมาเยี่ยมพระนักร้องสร้างเช่นนี้ แต่ได้เสด็จมาเป็นมุขโลกนะ โดยเห็นแก่หน้าว่าเป็นน้องชายพระสารีบุตร”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบวาระจิตของพระแก่ ๒ รูปนั้น ครั้นถึงวันเสด็จกลับไปจากที่นั่น จึงทรงอธิษฐานให้พระแก่ ๒ รูปนั้น ลืมทะนานน้ำมัน กาน้ำ และรองเท้า พอออกไปพ้นเขตแล้วสามเณรเวรตเคลายฤทธิ์แล้วจึงให้ระลึกลึกได้ เมื่อพระแก่กลับคืนไปเอาสิ่งของที่ลืมนั้น จึงเห็นเป็นป่าสะแกไปทั้งนั้น ถูกหนามสะแกทิ่มแทงเท้า เดินกะย่องกะแย่งไป และเห็นของที่ลืมนั้นห้อยอยู่ที่ต้นสะแกต้นหนึ่ง หยิบเอาแล้วก็พากันกลับหลีกไป

เรื่อง พระเวทเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จจาริกนำไปจนถึงวัดบุพพาราม มหาวิหาร อัมมมหาอุบาสิกาวิสาขาสร้างถวาย ณ กรุงสาวัตถีแล้ว ขณะที่พักอยู่วัดบุพพารามนั้น พระแก่ ๒ รูปนั้น ตื่นแต่เช้า ล้างหน้าแล้ว รีบเข้าไปฉันทายาคูที่บ้านมหาอุบาสิกาวิสาขา เมื่อฉันทเสร็จแล้วมหาอุบาสิกาเรียนถามว่า “ที่อยู่ของสามเณรเวทะนั้น น่ารื่นรมย์ไหม” พระแก่ก็หาได้ตอบในแง่ดีไม่ ซึ่งตนก็ได้รู้ได้เห็นมาแล้ว แต่กลับตอบในแง่ที่ไม่ดี ซึ่งตนได้เห็นภายหลังเมื่อสามเณรคลายฤทธิ์แล้วว่า “ที่อยู่ของสามเณรเวทะนั้น จะน่ารื่นรมย์อะไรอุบาสิกา รกไปด้วยป่าสะแก มีหนามออกขาวสะพรั่งไป เป็นเหมือนกับที่อยู่ของพวกเปรตทั้งหลาย”

ครั้นภายหลัง เมื่อพระภิกษุหนุ่มอีก ๒ รูปมาถึง มหาอุบาสิกาถวายช้ายาคูและของเคี้ยวแล้ว จึงถามถึงที่อยู่ของท่านสามเณรเวทะเช่นเดียวกันอีก พระภิกษุหนุ่มตอบตามที่เห็นมาอย่างตรงกันข้ามกับพระแก่ว่า “ไม่สามารถจะพรรณนาให้ถูกถ้วนได้ ที่อยู่ของสมเณรเวทะเป็นดุจสร้างด้วยฤทธิ์เหมือนอย่างกับเทวสภา ชื่อสุธรรมมา ในเมืองดาวดึงส์”

นี้แสดงว่า ภิกษุสงฆ์พุทธบริวารด้วยกัน และไปเห็นมาด้วยตนเองเหมือนกัน ก็มีความเห็นขัดกัน และให้คำตอบไม่ตรงกัน ส่วนมหาอุบาสิกาวิสาขานั้น เป็นผู้ฉลาดและเป็นอริยสาวิกาคนหนึ่ง จึงสันนิษฐานเหตุการณ์ที่พระภิกษุตอบขัดกันเช่นนั้นถูกตามข้อเท็จจริง

แต่เพื่อเป็นเหตุให้สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรดพุทธบริษัททั้งหลาย เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์เสด็จมาถึงบ้าน และได้โอกาสเลี้ยงดูเสร็จเรียบร้อยแล้ว มหาอุบาสิกาจึงกราบทูลถามสมเด็จพระพุทธองค์ไปว่า “ภิกษุกลางพวกก็พูดว่าที่อยู่ของท่านเวทเถระเป็น

ป่ารกไปด้วยต้นสะแก ลางพวกก็พูดว่าน่ารื่นรมย์ ความจริงข้อนี้เป็น
อย่างไรกันหนอ พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบเหตุตั้งนั้น และทรงประสงค์
ที่จะตอบในทางที่เป็นธรรมปฏิบัติ จึงตรัสตอบว่า “ดูก่อนอุบาสิกา จะ
เป็นบ้านหรือเป็นป่าก็ตาม พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ ณ ที่ใด ที่นั้นย่อม
เป็นที่รื่นรมย์โดยส่วนเดียว” ครั้นแล้วจึงตรัสพระพุทธานิพนธ์คาถาสู่ภาคิต
ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ ณ ที่ใด จะเป็น
บ้านหรือป่าก็ตาม จะเป็นที่ลุ่มหรือที่
ดอนก็ตาม ที่นั้นย่อมเป็นภูมิสถานอัน
น่ารื่นรมย์**

ในพระพุทธานิพนธ์คาถาสู่ภาคิตนี้ ทรงแสดงถึงสถานที่อยู่ของ
พระอรหันต์ว่า “จะเป็นสถานที่ชนิดใดก็ตาม ย่อมเป็นที่รื่นรมย์ทั้งนั้น
สถานที่ที่จะไม่รื่นรมย์นั้นไม่มี” โดยมีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้

คำว่า “ที่รื่นรมย์” นั้น ได้แก่ สถานที่วิเวก คือเป็นที่สงบกาย
สงบใจ ทำให้จิตไม่ฟุ้งซ่าน มิได้หมายเอาสถานที่ซึ่งหรรหรัสวยงามด้วย
การประดับตกแต่ง ที่ทำให้ชาวโลกเห็นเป็นของสวยงามน่าตื่นตื้น เกิด
ความเพลินตาและเพลินใจไปด้วยความลุ่มหลง พระอรหันต์นั้น เพราะ
ท่านไม่มีกิเลสเป็นเหตุให้เกิดความหลงใหลมัวเมาในอารมณ์ คือสถานที่
ต่าง ๆ เป็นต้นแล้ว ความรื่นรมย์ของพระอรหันต์นั้น ย่อมเกิดจากความ
สงบกายสงบใจ เพราะไม่มีกิเลสเข้ารบกวน ดังนั้น ท่านจึงไม่ได้มีความ
รื่นรมย์เพราะอาศัยได้สถานที่อันหรรหรัสวยงามเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น
พระอรหันต์นั้น ท่านจะอยู่บ้านหรืออยู่ในป่า จะอยู่สถานที่ลุ่มหรือ

เรื่อง พระเวตเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

ที่ตอนก็ตาม ท่านย่อมมีความรื่นรมย์เสมอเหมือนกัน เมื่อท่านอยู่ใน หมู่บ้านอันเป็นสถานที่ชุมนุมชนจะไม่ได้กายวิเวก เพราะตาเห็น หู ได้ยิน เป็นต้นก็ตาม แต่ถึงอย่างนั้น ท่านย่อมได้จิตตวิเวก คือ มีจิตสงบ อยู่เสมอ เพราะอารมณ์ต่าง ๆ แม้จะตีพิเศษเป็นเหมือนของเทวดาก็ตาม ก็ไม่สามารถที่จะทำให้จิตของท่านหวั่นไหวกวัดแกว่งไปตามได้ อาศัยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสพระธรรมเทศนา โดยไม่ทรงถือเอาสถานที่ เป็นสำคัญ เหมือนอย่างภิกษุแก่กับภิกษุหนุ่มให้คำตอบแก่มหาอุบาสิกา นั้น โดยทรงถือหลักจิตใจที่สงบแล้วเป็นประมาณ ว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย อยู่ ณ ที่ใด จะเป็นบ้านหรือเป็นป่าก็ตาม จะเป็นที่ลุ่มหรือที่ดอนก็ตาม ที่นั้นย่อมเป็นภูมิสถานอันรื่นรมย์ ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง ดังเป็นที่ปรากฏแล้วว่า การที่สมเด็จพระบรมศาสดา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์พุทธบริวารเสด็จจาริกสู่ทางกันดารครั้งนี้ จะเป็นเวลา กำลังเดินทางอยู่นับเป็นเดือนก็ดี จะเป็นเวลาพักอาศัยอยู่กับเวตสามเณร เป็นเวลาแรมเดือนก็ดี ต่างก็ได้อาศัยบุญบารมีเป็นพิเศษของพระสีวลีเถระ ในทางเป็นผู้มีลาภมาก จะไป ณ ที่ไหน อยู่ ณ ที่ใดก็ตาม เป็นอันไม่อด ไม่อยาก จนสมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกขึ้นเป็นเอตทัคคะ ในทางเป็นผู้มีลาภมากกว่าพระเถระทั้งหลายในพระพุทธศาสนา แม้ในสมัยปัจจุบันนี้ พุทธศาสนิกชนทั้งหลายก็ยังพากันเคารพบูชาพระสีวลีเถระอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะจำพวกที่มีความปรารถนาลาภแล้ว ก็มักจะมียูบพระสีวลีเถระ ใ้บูชาเป็นประจำบ้าน หรือประจำตัวเสมอ เป็นเรื่องที่น่าปลื้มใจ ๑ กันมา แต่ครั้งพุทธกาลแล้ว

แม้สมเด็จพระพุทธองค์ก็ทรงยกย่องพระสีวลีในทางมีลาภมาก ฟังเห็นเมื่อครั้งพระอานันทเถระกราบทูลถามว่า “ทางที่จะไปสำนักสามเณร เวตะนั้น มีอยู่ ๒ ทาง คือ ทางอ้อมมีหมู่บ้านอยู่ตามระยะทาง ส่วน

ทางตรงไม่มีหมู่บ้าน มีแต่พวกเทวดาและอมนุษย์ พระองค์จะทรงพระกรุณาโปรดให้ไปทางไหน” สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “ถ้าพระสิวลีมาด้วยก็ให้ไปทางตรง” ซึ่งหมายความว่า ถึงจะไม่มีมนุษย์ก็จะมีลำบากด้วยอาหารบิณฑบาต เพราะพระสิวลีมาด้วย

นอกจากนี้ พระสิวลีเถระนั้นแปลกจากมนุษย์ธรรมดาอีกอย่างหนึ่ง คือ อยู่ในครุฑมารดานานถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน จึงได้คลอด เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงยกมาเป็นเหตุสนทนาวิพากษ์วิจารณ์กันว่า “เพราะเหตุอะไร จึงได้เป็นอย่างนั้น” สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบแล้ว เมื่อจะทรงแสดงเหตุให้ภิกษุทั้งหลายฟัง จึงได้ยกเอาเรื่องอดีตนิทานของพระสิวลีเถระขึ้นมาแสดง ดังมีข้อความละเอียดในท้องนิทานนั้นแล้ว

อยู่ต่อมาอีกวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันถึงเรื่องเวรตสามเณรอีกว่า “เป็นลาภของสามเณร เป็นบุญของสามเณรหนอที่เพียงแต่คนเดียวสามารถสร้างเรือนยอดเป็นต้นตั้ง ๕๐๐ หลัง สำหรับรับรองภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ รูป”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบแล้ว ทรงแสดงเป็นธรรมะแย้งมติของภิกษุเหล่านั้นว่า “บุญของบุตรเราไม่มีแล้ว บาปก็ไม่มีแล้ว เพราะบุญและบาปทั้งสองบุตรของเราละขาดหมดแล้ว” ซึ่งหมายความว่า พระอรหันต์นั้นไม่ทำบาปแล้ว ส่วนความดียังทำอยู่ แต่ไม่เป็นบุญ ไม่เป็นกุศลเจตนา เป็นอัพยากตธรรมไปหมด

ครั้นแล้วจึงตรัสพระธรรมเทศนาในพราหมณวรรค ซึ่งมีข้อความว่า

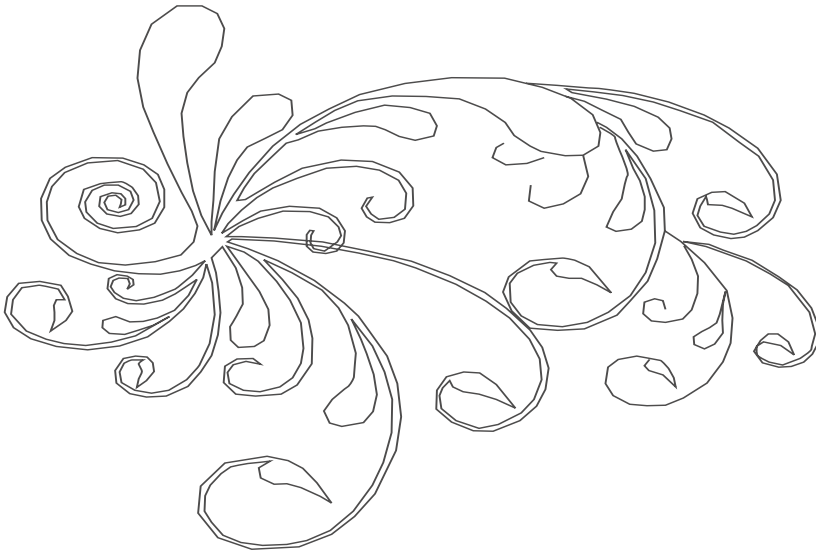
เรื่อง พระเวรตเถระผู้อยู่ในป่าสะแก

บุคคลใดในโลกนี้ล่วงพ้นเครื่องติดข้องคือ
บุญและบาปแล้ว เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่ง
เป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจากธุลีคือกิเลส ไม่มี
ความโศกกว่า เป็นพราหมณ์ ดังนี้

พระพุทธสุภาสิตนี้ จะได้อรรถาธิบายความพิสดารในเรื่องพระ
เวรตเถระ ในพราหมณวรรค ข้างหน้า

ตามที่ได้วิสันนาในเรื่องพระเวรตเถระผู้อยู่ในป่าสะแก ก็เห็นว่า
พอเป็นเครื่องสอดสรองคศรัทธา และสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติ
พระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๒๘ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๙.๕๕ น.

คนที่มีบุญวาสนาบารมีอันได้อบรม
มาดีแล้วแต่ชาติปางก่อน หรือที่เรียกว่า มี
อินทรีย์แก่แล้วนั้น ถึงแม้ว่าจะไปตกอยู่ใน
เครื่องเวดล้อมก็ตกกันสักเท่าไร ๆ ก็ตาม แต่พอ
ได้ประสบการณ์กับความจริงเพียงเล็กน้อย
เท่านั้น ก็ได้สติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันตามกฎ
ธรรมดา เกิดความสลดสังเวชทันที เปรียบ
เหมือนผลไม้ที่แก่ได้ที่แล้ว พอบ่มก็สุกทันที

เรื่อง พ่อคำมีทรัพย์มาก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

วาทิไชว ภยํ มคฺคํ
วิสํ ซีวิตฺกามาเว

อปฺปสฺตโถ มหฺทฺธโน
ปาปานิ ปริวชฺชयेติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องพ่อคำมีทรัพย์มาก อันมี
มาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย ปาปวรรค แห่งพระสูตรตันด-
ปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๐๑ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรม
เทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับ
รับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็น
มหากุศลบุญคุณอันส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสวตถิ
ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง
ปรารภพ่อคำมีทรัพย์มากให้เป็นอุปบัติเหตุ มีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

ตั้งได้ยินมา พวกโจร ๕๐๐ คอยหาช่องโอกาสที่จะเข้าปล้นทรัพย์ ในเรือนของพ่อค้าผู้มั่งคั่งมากนั้นมานาน แต่ก็ไม่ได้โอกาสอันเหมาะสม พอที่จะเข้าปล้นได้ อยู่ต่อมาโดยกาลสมัยอื่น พ่อค้านั้นเอาเกวียน ๕๐๐ เล่ม บรรทุกสินค้าให้เต็ม เพื่อจะออกเดินทางไปจำหน่ายในทางไกล จึงได้แจ้ง แก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ข้าพเจ้าจะออกเดินทางไปค้าขาย ณ ที่ชื่อโน้น พระผู้เป็นเจ้าเหล่าใดปรารถนาที่จะไปสู่สถานที่โน้น ก็ขอนิมนต์ออกไป พร้อมกัน จักไม่ได้ลำบากด้วยอาหารบิณฑบาตในหนทาง” ภิกษุทั้งหลาย จำนวน ๕๐๐ รูป ได้ทราบดังนั้นจึงได้ออกเดินทางไปกับพ่อค้านั้น

ฝ่ายโจร ๕๐๐ ได้ทราบว่าพ่อค้าจะออกเดินทางไกลไปค้าขาย จึงพากันไปคอยดักรออยู่ในดงกลางทาง ฝ่ายพ่อค้า ครั้นเดินทางไปแล้ว ได้ยึดเอาที่พัก ณ ที่ใกล้บ้านแห่งหนึ่งที่ปากดง จัดแจงบำรุงโค และซ่อม แปลงแต่งเกวียนอยู่สองสามวัน และได้ถวายอาหารบิณฑบาตแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้นทุกวันนี้

โจรทั้งหลาย ครั้นเห็นพ่อค้านั้นซุกซายอยู่ จึงส่งบุรุษสอดแนม คนหนึ่งไปสืบดูว่า “เธอจงไปสืบดูให้รู้ว่า พ่อค้านั้นจะออกเดินทางมา วันไหน แล้วจึงกลับมา”

จารบุรุษนั้นไปถึงบ้านนั้น แล้วสอบถามสหายคนหนึ่งว่า “พ่อค้า จะออกเดินทางเมื่อไร” สหายตอบว่า “อีกสักสองสามวัน” แล้วซักถาม สหายว่า “คุณถามผมเพื่อประสงค์อะไร”

จารบุรุษนั้น บอกความจริงแก่สหายว่า “พวกเราคือโจร ๕๐๐ ได้คอยซุ่มดักรออยู่ในดงเพื่อจะปล้นพ่อค้านั้น”

บุรุษสหายพูดว่า “ถ้ากระนั้นจงกลับไปเถิด พ่อค้าจักออกเดินทางไปในเร็ว ๆ นี้”

เรื่อง พ่อค้ามีทรัพย์มาก

ครั้นส่งจากรบรุษนั้นไปแล้ว มาครุ่นคิดพิจารณาอยู่ว่า “เราจะเข้ากับโจรดี หรือว่าจะเข้ากับพ่อค้าดีหนอ” ในที่สุดตัดสินใจว่า “เราจะไปธุระอะไรไปกับพวกโจร ภิกษุทั้งหลายตั้ง ๕๐๐ อาศัยพ่อค้าเป็นอยู่ เราจักให้การนัดหมายกับพ่อค้านั้น” ครั้นแล้วจึงไปหาพ่อค้าถามว่า “ท่านจะออกเดินทางไปเมื่อไร” ครั้นพ่อค้าตอบว่า “ข้าพเจ้าจะออกเดินทางไปในวันทีสาม” จึงพูดแนะนำพ่อค้านั้นด้วยความปรารถนาดีว่า “ขอท่านจงทำตามคำของข้าพเจ้า ได้ยินว่า โจร ๕๐๐ คอยดักปล้นท่านอยู่ในดงท่านอย่าเพิ่งไปก่อน”

พ่อค้าซักถามว่า “คุณรู้มาได้อย่างไร”

บุรุษสหายตอบว่า “ข้าพเจ้ามีสหายอยู่คนหนึ่งในหมูโจรเหล่านั้น ข้าพเจ้าได้ทราบมาจากปากคำของสหายนั้น”

พ่อค้าตัดสินใจว่า “ถ้าเช่นนั้น เราจะไม่ต้องไปทางโน้นละ จักกลับคืนไปบ้านของเราดีกว่า”

เมื่อพ่อค้าซักข่าวอยู่เช่นนั้น พวกโจรได้ส่งจากรบรุษนั้นมาสอบถามดูอีก จารบรุษมาสอบถามกับสหายได้ทราบพฤติการณ์ว่า “ได้ยินว่า พ่อค้าจักกลับคืนไปบ้านตามเดิม” แล้วจึงกลับไปบอกโจรเหล่านั้นให้ทราบ

ติ สุตวา - ฝ่ายว่าโจรทั้งหลาย เมื่อได้ทราบดังนั้น จึงพากันยกออกไปจากที่นั้นแล้วไปดักซุ่มอยู่ในทางที่พ่อค้าจะกลับบ้านอีก ครั้นพ่อค้าซักข่าวอยู่ โจรทั้งหลายจึงส่งให้จากรบรุษไปสอบถามกับสหายของเขาอีก บุรุษสหายนั้น ครั้นได้ทราบว่าโจรเหล่านั้นไปดักซุ่มสกัดอยู่ทางที่จะกลับจึงแจ้งให้พ่อค้าทราบอีก ฝ่ายพ่อค้าพิจารณาตัดสินใจว่า “ถึงแม้เราจะอยู่ ณ ที่นี้ก็ไม่มีสิ่งอะไรบกพร่อง เมื่อเป็นเช่นนี้ ทางโน้นเราก็จักไม่ไปทางนี้ก็จักไม่ไป จักพักอยู่ ณ ที่นี้แหละ” แล้วเข้าไปหาภิกษุทั้งหลาย

เรียนให้ทราบทั่วว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ได้ยินมาว่า โจรทั้งหลายพร้อมใจกันจะปล้นข้าพเจ้า พวกกันไปดักข่มอยู่ระหว่างทาง ครั้นทราบว่าข้าพเจ้าจะกลับ มันก็พากันไปดักข่มคอยอยู่ในทางที่จะกลับอีก ข้าพเจ้ายังไม่เดินทางต่อไปข้างหน้า และจะยังไม่กลับข้างหลัง จักอยู่ ณ ที่นี้ สักพักหนึ่งก่อน พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายที่ประสงค์จะอยู่ ณ ที่นี้ ก็ขอนิมนต์อยู่ ที่ประสงค์จะไป ก็ขอนิมนต์ไปตามอัธยาศัยของพระผู้เป็นเจ้าเถิด”

ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย เมื่อได้ทราบเหตุดังนั้นก็จึงปรึกษากันกันว่า จักกลับคืนสู่เมืองสาวัตถี จึงพากันไปอำลาพ่อค้า แล้วกลับไปยังเมืองสาวัตถี ครั้นถึงแล้วก็พากันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

อถ เต สตุถา - ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่ได้ไปกับพ่อค้าดอกหรือ”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ไม่ได้ไปพระพุทธเจ้าข้า โจรทั้งหลายไปดักข่มอยู่ในเส้นทางทั้งสองเพื่อจะปล้นพ่อค่านั้น ด้วยเหตุนี้พ่อค่านั้นจึงหยุดอยู่ ณ ที่พักนั้น เดินทางต่อไปอีกยังไม่ได้ ฝ่ายพวกข้าพระองค์จึงอำลาพ่อค้ากลับมา พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงอาศัยพ่อค่านั้นเป็นตัวอย่าง จึงตรัสประทานพระพุทธโฆวาทอบรมภิกษุทั้งหลายว่า “**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าผู้มีทรัพย์มากย่อมหลีกเลี่ยงวันทางเพราะมีโจรดักข่มอยู่ แม้บุรุษที่รักชีวิต ย่อมหลีกเลี่ยงยาพิษอันร้ายแรง แม้ภิกษุครั้นรู้ว่าภพทั้งสามเป็นเช่นกับทางที่โจรดักข่มอยู่ ก็ควรงดเว้นบาป”

เรื่อง พ่อคำมีทรัพย์มาก

ครั้นพระองค์ทรงเห็นว่า ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นมีอุปนิสัยอินทรีย์
แก่กล้า ควรแก่จะได้รับพระธรรมเทศนา เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนา
สืบอนุสนธิโปรดภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิม-
พจน์ว่า

วาณิชาโว ภยํ มคฺคํ
วิสํ ชีวิตฺกามาโว

อปฺปสฺตโต มหฺตฺตโน
ปาปาณี ปรีวชฺชเย.

พ่อคำมีทรัพย์มาก แต่มีพวคน้อย ย่อมหลีกเลี่ยง
ทางที่มีภัย ฉนฺได บุรุษผู้รักชีวิต ย่อมหลีกเลี่ยง
ยาพิษ ฉนฺได ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต พึงงดเว้นบาป
ทั้งหลาย ฉนฺนิน

ภิกษุทั้งหลายเป็นอันมาก ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้
บรรลुพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ ประการ พระธรรม
เทศนาครั้งนั้น ได้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่มหาชนพุทธบริษัท ซึ่งประชุม
อยู่ ณ สมาคมนั้นโดยทั่วกัน ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะวิสัชนาอธิบายความในท้องนิทาน และในพระ
ธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยหลักอรรถกถาณัยและโดยอรรถ-
โนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูน
กุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัย แก่สาธุชนพุทธบริษัทสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ สอนให้รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างพ่อคำผู้ใจบุญ
กับภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา สมัยครั้งพุทธกาลอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่ง
เหมือน ๆ กันกับในประเทศไทยเรา นี้ สมัยโบราณหรือสมัยก่อนที่ยังไม่มี
รถไฟรถยนต์บรรทุกสินค้า กล่าวคือคนครั้งกระโน้น ทำมาค้าขายติดต่อกัน

หรือส่งสินค้าแลกเปลี่ยนกันโดยใช้เกวียนเป็นเครื่องบรรทุกสินค้าเป็นส่วนมาก เหมือนอย่างพ่อค้าผู้มีทรัพย์มากในนิทานเรื่องนี้ ซึ่งใช้เกวียนถึง ๕๐๐ เล่ม เป็นเครื่องบรรทุกสินค้า เกวียนนั้นใช้ลากเข็นด้วยโคหรือกระบือคู่เป็นพื้น ใช้เดินทางเวลาเข้ากับเวลาบ่าย เวลากลางวันพักให้โคหรือกระบือได้กินหญ้า วันหนึ่งเดินทางสองเวลาจะได้ระยะทางราวห้าร้อยหกหรือเจ็ดร้อยเส้น หรือ ๒๐ ถึง ๓๐ กิโลเมตร เป็นอย่างมาก เมื่อเวลาพักนอนแรมคืนจะต้องเอาเกวียนมาจอดเป็นวงกลม ทำหัวเกวียนเล่มหนึ่งจรดกับท้ายเกวียนอีกเล่มหนึ่ง แล้วเอาโคหรือกระบือเข้าผูกไว้ในภายในวงล้อมนั้น ส่วนคนกินนอนประจำหน้าเกวียน หรือที่เรียกว่าชานเกวียนของใครของมัน เป็นวิธีป้องกันรักษาทรัพย์สมบัติเป็นอย่างดี

ส่วนภิกษุสามเณรที่มีกรณียกิจที่ต้องเดินทางไกล เช่น ไปศึกษาเล่าเรียน หรือไปบำเพ็ญสมณธรรมในสำนักพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ซึ่งอยู่ห่างไกลกัน ก็มักจะอาศัยร่วมเดินทางไปกับพ่อค้าเกวียนนั้น เพราะมีความสะดวกสบายด้วยอาหารบิณฑบาตในระหว่างทาง ในขณะที่เดียวกัน ก็ทำให้พ่อค้าและชาวเกวียนทั้งหลายได้อาศัยทำบุญให้ทาน และมีความสวัสดิปลอดภัยอีกโสดหนึ่งด้วย

เพราะฉะนั้น พ่อค้าผู้มีทรัพย์มากในเรื่องนี้ เมื่อนำเกวียน ๕๐๐ เล่ม ออกเดินทางไปค้าขายในทางไกล จึงได้แจ้งให้แก่ภิกษุทั้งหลายทราบ อันถือว่าเป็นธรรมเนียมของพ่อค้าใจบุญในสมัยพุทธกาลนั้น ครั้งนั้นปรากฏว่ามีภิกษุสมัครอาศัยเดินทางไปด้วยถึง ๕๐๐ รูป เหมือนกัน พ่อค้าและชาวเกวียนก็ได้ถวายอาหารบิณฑบาตแก่ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูป นั้นเป็นประจำ

เรื่อง พ่อค้ามีทรัพย์มาก

ชื่อว่า การที่มีภิกษุร่วมเดินทางไปด้วยเป็นเหตุให้ได้ทำบุญให้ทาน และมีความสวัสดิปลอดภัยนั้น พึงเห็นได้ในเรื่องนี้ เมื่อพ่อค้าเกวียน ๕๐๐ เล่ม ไปหยุดพัก ณ บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ ดงที่มีโจร ๕๐๐ ไปคอย ชุ่มดักปล้นอยู่นั้น ด้วยบุญบารมีที่พ่อค้าได้ทำบุญให้ทานถวายอาหาร บิณฑบาตแก่ภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ รูป ซึ่งอาศัยเดินทางไปด้วยนั้น ดลบันดาลจิตใจให้สหายของโจรกลับใจมาเข้ากับพ่อค้า โดยมาบอก นัดหมายให้พ่อค้าทราบ ว่า “มีโจร ๕๐๐ คอยดักปล้นอยู่ข้างหน้า” เมื่อ พ่อค้าเปลี่ยนใจคิดจะกลับบ้าน โจรเหล่านั้นก็ยกพวกไปคอยดักรออยู่ ที่กลางทางข้างที่จะกลับอีก สหายของพวกโจรก็ไปบอกสัญญา นัดหมาย ให้พ่อค้าทราบอีก พ่อค้าจึงมิได้เดินทางไปข้างหน้า และเดินทางกลับมา ข้างหลัง เป็นเหตุให้โจรเหล่านั้นไม่ได้โอกาส พ่อค้าจึงปลอดภัยไม่ถูกปล้น ตามที่โจรเหล่านั้นเตรียมการไว้ ทำให้แผนการของโจรเหล่านั้นเสียไป นี้ก็แสดงให้เห็นว่า คนใจบุญทำบุญแก่ภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล ด้วยเดชแห่ง บุญนั้น ย่อมดลบันดาลให้ได้เลิศรอดปลอดภัย ได้ประสบผลบุญใน ปัจจุบันทันตาเห็นประการหนึ่ง

ข้าพเจ้าผู้รจนานพระธรรมเทศนานี้ สมัยเป็นสามเณรจะเดินทาง ลงมาเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๓ สมัยนั้นระยะ ทางจากจังหวัดนครราชสีมา กับจังหวัดขอนแก่น ยังไม่มีรถไฟและรถยนต์ คงใช้เกวียนเป็นพาหนะเป็นพื้น แม้ขั้นที่สุด ข้าราชการโยกย้ายสับเปลี่ยน ไปรับราชการจากจังหวัดหนึ่งสู่อีกจังหวัดหนึ่ง ก็ต้องใช้เกวียนเป็นพาหนะ บรรทุกทั้งคนทั้งเครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ ทั้งนี้

คราวที่ข้าพเจ้าจะลงมาเรียนหนังสือกรุงเทพฯ ครั้นนั้น ข้าพเจ้า เดินทางมาด้วยกัน ๔ รูป พระภิกษุ ๒ รูป สามเณร ๒ รูป และได้ อาศัยมากับหมู่เกวียนของผู้พิพากษาคนหนึ่ง ซึ่งย้ายจากจังหวัดขอนแก่น

กลับมากรุงเทพฯ ท่านผู้พิพากษานั้นชื่อคุณเซีย จากขอนแก่นถึง นครราชสีมา ใช้เวลาเดินเกวียนถึง ๙ วัน ข้าพเจ้ากับเพื่อนภิกษุ สามเณร นอกจากได้อาศัยอาหารบิณฑบาตของท่านผู้พิพากษานั้น ตลอดระยะเวลาถึง ๙ วันแล้ว ก็ได้อาศัยฝากล่องของบางอย่างที่มีความ หนักมากไว้บนเกวียนตลอดถึงจังหวัดนครราชสีมาด้วย เมื่อข้าพเจ้ารจนา พระธรรมเทศนานี้มาถึงเรื่องนี้ ให้หวนระลึกถึงความเก่าในชีวิตของข้าพเจ้า ซึ่งเหมือน ๆ กันกับชีวิตของพระภิกษุ ๕๐๐ รูป ครั้งสมัยพุทธกาล ต่างกันแต่เพียงว่าภิกษุ ๕๐๐ รูป อาศัยพ่อค้าเกวียน ข้าพเจ้าและคณะ อาศัยข้าราชการเท่านั้น แต่ก็คงเป็นเกวียนเหมือนกัน ดังนั้นข้าพเจ้าจึง ขอถือโอกาสนี้ อุทิศส่วนกุศลอันจะพึงเกิดจากการรจนานี้ให้แก่ คุณเซีย ผู้พิพากษาผู้ใจบุญ และได้มีคุณแก่ข้าพเจ้าอย่างมากในครั้งนั้น และขอเชิญท่านสาธุชนผู้ดับพระธรรมเทศนาอยู่ ณ บัดนี้ ได้พร้อมกัน อุทิศส่วนกุศลร่วมกับข้าพเจ้าเช่นเดียวกันด้วย เทอญ

เมื่อพ่อค้าใจบุญเห็นว่าจะเดินทางต่อไปไม่ได้ จะเดินทางกลับ มาข้างหลังก็ไม่ได้ จำที่จะต้องพักอยู่ ณ ที่นั้นต่อไปจนกว่าจะปลอดภัย เช่นนี้แล้ว ก็ได้แสดงอภัยคำอันงามต่อภิกษุทั้งหลายด้วยวาจาอันไพเราะ และถวายชี้แจงถึงเหตุที่เหมาะสม คือเข้าไปหาภิกษุทั้งหลายแล้วกล่าว เผด็จเป็นกลาง ๆ ว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ได้ทราบมาว่า พวกโจร ๕๐๐ คอยดักปล้นข้าพเจ้าอยู่ทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ข้าพเจ้า จำที่จะต้องพักอยู่ ณ ที่นี้ต่อไป พระผู้เป็นเจ้าที่ประสงค์จะอยู่ ก็ขอนิมนต์อยู่ ที่ประสงค์จะไป ก็ขอนิมนต์ไปตามอภัยคำของพระผู้เป็น เจ้าเถิด”

ข้อที่พ่อค้าใจบุญเผด็จภิกษุตามอภัยคำ และด้วยถ้อยคำอัน ไพเราะ ไม่แสดงให้เห็นว่าบังคับให้ต้องจำใจอยู่ หรือไม่บังคับให้ต้องจำใจไปนี้

เรื่อง พ่อคำมีทรัพย์มาก

ย่อมเป็นธรรมจริยาวัตรอันดีงาม ควรแก่อันที่จะน้อมนำมารักษาไว้ให้เป็นคุณสมบัติของพวกเราเหล่าพุทธบริษัททั้งหลาย แม้ในสมัยปัจจุบันนี้

เมื่อภิกษุทั้งหลายทราบเหตุการณ์ดังนั้น เห็นว่าพ่อคำไม่หนักใจ มีทางจะปลอดภัยและได้ให้โอกาสเช่นนั้นแล้ว จึงได้พร้อมกันอำลาพ่อคำไปบุญญ กลับคืนสู่เมืองสวดีดีตามเดิม แล้วเข้าไปเฝ้ากราบทูลความแต่สมเด็จพระบรมศาสดาให้ทรงทราบ

ตทนนฺดร - ในลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ทรงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ ไม่มีผู้เสมอเหมือน ครั้นพระองค์ทรงสอบถามทราบถึงพฤติการณ์ที่เกิดขึ้นแก่พ่อคำ และการลากลับมาของภิกษุทั้งหลายแล้ว ก็ทรงยกเอาจริยาวัตรของพ่อคำซึ่งภิกษุทั้งหลายได้ประสบมาด้วยตนเองนั้น ขึ้นเป็นประจักษ์พยาน อบรมบ่มอินทรีย์ของภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นว่า “**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พ่อคำมีทรัพย์มากย่อมหลีกเลี่ยงทางที่มีภัยเพราะมีใจรดกชุ่มอยู่ แม้บุรุษผู้รักชีวิตย่อมหลีกเลี่ยงยาพิษอันร้ายแรง แม้ภิกษุครั้นรู้ว่าภพทั้งสามเป็นเช่นกับทางที่มีใจรดกชุ่มอยู่ ก็ควรงดเว้นจากบาป ฉะนั้นเหมือนกัน”

เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิโปรดภิกษุเหล่านั้นต่อไป จึงตรัสพระธรรมเทศนา โดยพระพุทธนิพนธคาถาว่า

**พ่อคำมีทรัพย์มากแต่มีพวคน้อย ย่อม
หลีกเลี่ยงทางที่มีภัย ฉันได บุรุษที่รักชีวิต
ย่อมหลีกเลี่ยงยาพิษ ฉันได ภิกษุผู้เป็น
บัณฑิตพึงงดเว้นบาปทั้งหลาย ฉันนั้น**

อธิบายว่า สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงสอนภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเดินทางร่วมไปกับพ่อค้า ให้งดเว้นจากบาปอย่างเด็ดขาด พระองค์ได้ทรงยกเอาปฏิบัติของพ่อค้า ที่ได้หลีกเลี่ยงจากทางที่มีภัย ซึ่งภิกษุเหล่านั้นได้เห็นมาเองให้เป็นประจักษ์พยานเสียก่อน อันนับเป็นแบบครูในข้อที่ว่า สอนสิ่งที่เห็นหรือที่รู้ ไปหาสิ่งที่ยังไม่เห็นหรือยังไม่รู้ว่า “พ่อค้า มีทรัพย์มากคนนั้น หลีกเลี่ยงทางมีภัย คือที่มีโจรคอยดักปล้นอยู่ ไม่นำตนและบริวารเข้าไปเผชิญภัย สะกดใจยับยั้งพักอยู่ ณ ที่เดิม ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง คนที่รักชีวิตกลัวตายแล้วยอมคอบระมัดระวังยาพิษ ถ้าเห็นว่าอะไรเป็นยาพิษ หรือมียาพิษประสมอยู่แล้ว ย่อมหลีกเลี่ยงสิ่งนั้น ไม่รับประทาน ซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างชัด ๆ อยู่ในชุมชนุมชนทั่วไป ฉันทไดภิกษุผู้ฉลาดที่เรียกว่าบัณฑิตนั้น พึงเห็นว่าภพทั้ง ๓ เป็นเช่นเดียวกันกับทางที่มีโจรดักข่มอยู่ แล้วควรงดเว้นบาป คือไม่ควรทำบาปด้วยประการใด ๆ เหมือนกับพ่อค้าหรือคนรักชีวิต ฉันทนั้น”

คำว่า ภพทั้ง ๓ นั้น ได้แก่ กามภพ ๑ รูปภพ ๑ อรูปภพ ๑ ล้วนแต่เป็นสถานที่บังเกิดของสรรพสัตว์ทั้งหลาย **กามภพ** มี ๑๑ ภูมิ คือ นรก ๑ เปรตวินัย ๑ อสุรกาย ๑ สัตว์เดี้ยวัจฉาน ๑ มนุษย์ ๑ จาตุมหาราช ๑ ดาวดึงส์ ๑ ยามา ๑ ดุสิตา ๑ นิมมานรดี ๑ ปรนิมมิตวสวัตดี ๑ **รูปภพ** มี ๑๖ ภูมิ คือ พรหมปริสัชชา ๑ พรหมปุโรหิตา ๑ มหาพรหมา ๑ ปริตตภา ๑ อัปปมาณาภา ๑ อาภัสสรา ๑ ปริตตสุภา ๑ อัปปมาณสุภา ๑ สุภิกณหกา ๑ อสัณญีสัตตา ๑ เวหัพปลา ๑ อวิหา ๑ อตปปา ๑ สุตัสสา ๑ สุตัสสี ๑ อกนิฏฐกา ๑ **อรูปภพ** มี ๔ ภูมิ คือ อากาसानัญจายตนะ ๑ วิญญาณัญจายตนะ ๑ อากิญจัญญายตนะ ๑ เนวสัณญานาสัณญายตนะ ๑ รวมทั้งหมดเป็น ๓๑ ภูมิด้วยกัน เรียกย่อสั้นว่าภพ ๓ ฉันทนี้

เรื่อง พ่อคำมีทรัพย์มาก

ข้อที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนให้เห็นภาพทั้ง ๓ ว่าเป็นเส้นทางที่มีใจรัดกุมอยู่นั้น โดยอธิบายว่า การเกิดอยู่ในภพหรือในภพภูมินั้น ๆ ถึงแม้จะเป็นภพหรือภูมิชั้นสูง เช่น เป็นเทวดา เป็นพรหมก็ตาม ย่อมจะไปเผชิญกับใจ คือ ชาติทุกข์ มรณทุกข์ หรือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งรอคอยทำอยู่ในภพภูมินั้น ๆ เหมือนใจไปรอคอยรัดกุมอยู่ในทางเพื่อคอยปล้นพ่อคำ ฉะนั้น เมื่อจะให้หลุดรอดปลอดภัยจากโรภายใน คือชาติทุกข์ มรณทุกข์ หรือโลภ โกรธ หลง อย่างเด็ดขาดแล้ว ต้องไม่ปรารถนาภพภูมิใด ๆ คือไม่อยากไปเกิดทั้งนั้น ก็การที่จะหลุดรอดเช่นนั้นได้ ต้องงดเว้นจากบาปทั้งหลายแล้วลงมือทำบุญ ตั้งแต่กามาจร กุศลไปจนโลกุตระกุศล คือ ได้บรรลุถึงซึ่งพระนิพพาน เมื่อนั้นจึงจะได้ชื่อว่าหลีกเลี่ยงจากโรภายในได้เด็ดขาด ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้เห็นภาพทั้งสามเหมือนทางที่ใจรัดกุมอยู่ และเพื่อให้หลุดพ้นจากโรภายในนั้น จึงทรงสอนให้งดเว้นจากบาปตั้งอธิษษมา และในที่สุด เมื่อภิกษุทั้งหลายส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาที่ทรงนำมาสั่งสอนนั้น เกิดความเชื่อและปฏิบัติตาม จึงได้บรรลุถึงซึ่งพระอรหันต์ผล เป็นพระอรหันต์ซึ่งนิมิตในพระพุทธรูปศาสนาสิ้นทั้งมวล และได้ชื่อว่าเป็นผู้รอดพ้นจากโรภายใน ซึ่งรัดกุมในภพทั้ง ๓ หรือในภูมิทั้ง ๓๑ ภูมิ ซึ่งมีอรรถาธิบายดังวิสัยชานมา ด้วยประการฉะนี้

๒๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๘.๒๐ น.

“ภิกษุเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พ่อคำมี
ทรัพย์มากย่อมหลีกเลี่ยงทางที่มีภัยเพราะมีใจ
ดักข่มอยู่ แม่บรูษผู้รักชีวิตย่อมหลีกเลี่ยงเว้นยาพิษ
อันร้ายแรง แม่ภิกษุครั้นรู้ว่าภพทั้งสามเป็น
เช่นกับทางที่มีใจดักข่มอยู่ ก็ควรงดเว้นจาก
บาป ฉะนั้นเหมือนกัน”

เรื่อง นายพรานสุนัขชื่อโกกะ

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสส.

โย อปฺปทญฺจสฺส นรสฺส ทฺสฺสติ
สฺสทฺธสฺส โปสฺสส อนนฺคณฺสส
ตเมว พาลํ ปจฺเจติ ปาปํ
สุขุโม รโห ปฏฺิวาตฺว ชิตฺโตติ.

บัดนี้ จะวิสันาพระธรรมเทศนาเรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ปาปวรรค แห่ง สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๐๓ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศล ส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จง ตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้ สำเร็จเป็นมหากุศลบุญยถุธิส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนิน ความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนฺโต - ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุรูปหนึ่ง โดยทรง บรรณานายพรานสุนัขชื่อโกกะให้เป็นอุปบัติเหตุ มีเรื่องเล่าดังนี้

โส กิร - ดั่งได้ยินมา ในเวลาเช้าวันหนึ่งนายพรานสุนัขชื่อ โทกะนั้น แบกเอาธนู มีหมूसุนัขห้อมล้อมเป็นบริวารคมนาการไปสู่ป่า บังเอิญได้เห็นภิกษุผู้ถือเทียวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งเดินสวนทางมา ในระหว่างทาง เพื่อเข้าไปบิณฑบาต จึงโกรธพลางคิดว่า “เราเห็นคน กาลกรรณเสียแล้ว วันนี้คงจักไม่ได้อะไรเป็นแน่” ครั้นแล้วก็หลีกเข้าไป

ฝ่ายพระเถระนั้น ครั้นเที่ยวบิณฑบาตในบ้าน จนภัตตาหาร เสร็จแล้วก็กลับคืนไปยังวัดอีก ส่วนนายพรานสุนัขนั้น เมื่อเที่ยวไปใน ป่าเพื่อหาเนื้อแต่ไม่ได้สัตว์อะไรสักตัวเดียวแล้ว ก็กลับมามือเปล่า บังเอิญ มาเห็นพระเถระเข้าอีกในระหว่างทาง จึงคิดว่า “วันนี้เพราะได้เห็นคน กาลกรรณนี้ เราไปป่าจึงไม่ได้อะไรสักอย่างเดียว บัดนี้ เรามาเผชิญหน้า กับคนกาลกรรณอีกแล้ว เราจักให้สุนัขทั้งหลายกัดคนกาลกรรณนั้น” ครั้น แล้วจึงให้สัญญาณทำท่าจะปล่อยสุนัขไป

ฝ่ายพระเถระขอวิงวอนว่า “ท่านอุบาสก ขออย่าได้ทำอย่างนี้เลย”

นายพรานไม่เชื่อฟัง พุดตบออกมากอย่างแค้นเคืองว่า “วันนี้ เพราะได้เผชิญหน้ากับท่าน เราจึงไม่ได้อะไร ๆ เลย นี่มาเผชิญหน้ากัน เข้าอีกแล้ว เราจักปล่อยสุนัขทั้งหลายให้กัดท่าน” ครั้นแล้วก็ส่งฝูงสุนัข ไปทันที

ฝ่ายพระเถระเห็นดังนั้น เพื่อป้องกันตัวจึงรีบขึ้นสู่ต้นไม้ต้นหนึ่ง นั่งอยู่ที่คาบคอบสูงประมาณหัวบุรุษ ฝูงสุนัขก็วิ่งกรูเข้าไปล้อมต้นไม้ต้นนั้นอยู่

นายพรานสุนัขโทกะไปถึงแล้วพุดว่า “ถึงแม้ท่านจะหนีขึ้นไปอยู่ บนต้นไม้ก็จะไม่รอดพ้นได้” แล้วเอาปลายลูกศรแทงที่ฝ่าเท้าพระเถระ

ฝ่ายพระเถระก็ขอร้องแล้ว ๆ เล่า ๆ ว่า “ขออย่าทำอย่างนี้เลย อุบาสก”

เรื่อง นายพรานสุนัขชื่อโกกะ

นายพรานโกกะไม่เอื้อเพื่อเชื่อฟังถ้อยคำพระเถระ ยิ่งทิ่มแทง
หนักขึ้นถ่ายเดียว พระเถระนั้น ครั้นฝ่าเท้าข้างหนึ่งถูกแทงมาก จึงยก
เท้าขึ้นแล้วหย่อนอีกเท้าหนึ่งลง แม้ครั้นเท้าหนึ่งถูกแทงมากก็ยกขึ้นอีก
หย่อนอีกเท้าหนึ่งลงมาแทนใหม่ นายพรานโกกะไม่เอื้อเพื่อเชื่อฟังต่อคำ
วิงวอนของพระเถระ พยายามทิ่มแทงฝ่าเท้าทั้งสองอย่างไม่ลดละอยู่
อย่างนี้ ร่างกายของพระเถระได้เกิดเร้าร้อนเป็นตุกถูกคบเพลิงเข้าเผาจน
พระเถระเคลิบเคลิ้มไปด้วยทุกขเวทนา ไม่อาจที่จะตั้งสติสัมปชัญญะไว้ได้
แม้ผ้าจีวรที่ห่มติดตัวพลัดตกลงไป ก็กำหนดจดจำไม่ได้ จีวรนั้นเมื่อพลัด
ตกลงไป ได้ตกลงไปคลุมตัวนายพรานโกกะตั้งแต่ศีรษะจนถึงเท้ามิดหมด
ทั้งตัว ฝ่ายสุนัขทั้งหลาย สำคัญว่าพระเถระตกลงมา จึงพากันเข้าไป
ภายในจีวร รุมกันกัดกินเจ้าของของตนจนเหลือแต่กระดูก ครั้นสุนัข
ทั้งหลายออกจากภายในจีวรมายืนอยู่ข้างนอก ขณะนั้นพระเถระหักเอา
กิ่งไม้แห้งกิ่งหนึ่งโยนไป สุนัขทั้งหลายมองขึ้นไปเห็นพระเถระ รู้ว่าพวกเรา
กัดกินเจ้าของตัวเองเสียแล้ว จึงพากันวิ่งหนีเข้าป่าไป

เลโร กุกุกจ๋อ อุบุปาเทลิ - ฝ่ายพระเถระ เกิดความเดือดร้อน
รำคาญใจขึ้นว่า “นายพรานสุนัขชื่อโกกะนั้น เพราะเข้าไปอยู่ในภายในจีวร
ของเราจึงได้ฉิบหายไปเช่นนั้น ศีลของเราจะไม่ต่างพร้อยไปบ้างหรือ” ครั้นแล้ว
จึงลงจากต้นไม้ตรงไปยังสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดา เข้าเฝ้ากราบทูล
เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดตั้งแต่ต้นจนจบ แล้วกราบทูลถามว่า “ข้าแต่
สมเด็จพระพุทธองค์ อุบาสกนั้นได้ถึงความฉิบหายไปเพราะเหตุแห่งจีวร
ของข้าพระองค์ ศีลของข้าพระองค์จะไม่ต่างพร้อยบ้างหรือ ความเป็น
สมณะของข้าพระองค์ยังมีอยู่หรือ พระพุทธเจ้าข้า”

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงสดับคำของพระเถระนั้นแล้ว
ตรัสประทานพระพุทธโอวาทว่า “**ภิกขุ** ดูก่อนภิกขุ ศีลของเธอไม่ต่างพร้อย

ความเป็นสมณะของเธอก็ยังมียู่ นายพรานสุนัขโกเกะนั้น ได้ประสบซึ่งความพินาศเพราะเหตุที่ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่มีความผิด เฉพาะแต่ในปัจจุบันชาตินี้อย่างเดียวก็น่าหามิได้ แม้ในอดีตกาลชาติก่อน เขาก็ได้ประสบความพินาศ เพราะเหตุที่ประทุษร้ายต่อผู้ไม่มีความผิดทั้งหลายมาแล้วเหมือนกัน”

ครั้นแล้ว เมื่อจะทรงประกาศความเรื่องนั้นให้ปรากฏ จึงทรงชักเอาอดีตนิทานมา ดังนี้

อดีตเต กิร เอโก เวชฺโซ - ดั่งได้ยินมา ในอดีตกาลปางหลัง ยังมีหมอยาอยู่คนหนึ่ง เทียวหารักษาคนไข้ไปจนทั่วบ้านแล้ว ก็ไม่ได้รักษาคนไข้สักรายหนึ่ง ถูกความหิวข้าวเข้าแผดเผาอย่างหนัก เดินโซซัดโซเซออกจากบ้าน มาเห็นพวกเด็ก ๆ ทั้งหลายจำนวนมากเล่นอยู่ที่ประตูบ้านพอดี จึงคิดได้อุบายขึ้นว่า “เราจักเอางูมากัดเด็ก ๆ เหล่านี้แล้วจักได้รักษา แล้วจักได้อาหารประทังชีวิต”

ครั้นคิดดังนั้นแล้ว จึงทำงูให้นอนขดตัวอยู่ในรูไม้ท่อนหนึ่งให้โผล่ออกมาแต่หัวแล้วเอาไปแสดงให้เด็ก ๆ ดู พลังพูดลวงว่า “พ่อเด็ก ๆ มหาจำเริญทั้งหลาย นี่ลูกนกสาธิกา พวกเจ้าลองจับมันดูทีหรือ”

ขณะนั้น เด็กคนหนึ่งจับงูนั้นที่คออย่างแน่นแล้วดึงออกมา พอรู้ว่าเป็นงูเท่านั้นก็ตกใจร้องขึ้นพร้อมกับขว้างงูนั้นไปตกถูกที่ศีรษะของหมอ ซึ่งยืนอยู่ไม่ไกลพอดี งูนั้นได้พันรัดก้านคอของหมออย่างแน่นแล้วกัดทำให้หมอถึงแก่ความตาย ณ ที่ตรงนั้นนั้นแล หมอนั้นได้มาเกิดเป็นนายพรานสุนัขชื่อโกเกะ เคยได้ประสบความพินาศมาแล้วแม้ในชาติก่อน เพราะเหตุที่ได้ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่มีความผิด ด้วยอาการดั่งที่ได้เล่ามานี้

เรื่อง นายพรานสุนัขชื่อโกกะ

สดถา อิมิ อติดี อหริตวา - สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงชักเรื่องอติตนิทานมาเล่าให้พระเถระนั้นฟังดังนี้แล้ว และทรงเห็นว่าพระเถระนั้นมีอุปนิสัยอินทริย์แก่กล้าควรแก่จะได้รับฟังพระธรรมเทศนาเมื่อพระองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิโปรดพระเถระนั้นต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจนีว่า

**โย อปฺปทฏฺฐสฺส นรฺสฺส ทฺฐสฺสติ
สฺทฺฐสฺส โปสฺสสฺส อนนฺถคณฺทสฺส
ตเมว พาลํ ปจฺเจติ ปาปํ
สุขุโม รโห ปฏฺวิวาทวํ ชิตฺโต.**

บุคคลใดประทุษร้ายแก่นรชนผู้ไม่ได้ประทุษร้าย
ผู้ไม่มีความผิด ไม่มีความมัวหมอง บาปย่อมจะ
กลับมาสนองเขาผู้เป็นพาลเสียเอง เหมือนบุคคล
ซัดละของธูสีไปในที่ทวนลม ฉะนั้น

พระเถระนั้นส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโส-
มนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาก็ดำรงอยู่ในพระอรหัตผล
สำเร็จเป็นพระอรหันต์ซึ่งนางสพินพระพุทธานุชา พระธรรมเทศนาครั้งนั้น
ได้สำเร็จเป็นประโยชน์แม้แก่พุทธบริษัทที่ประชุมอยู่ ณ สมาคมนั้น ด้วย
ประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะวิสันนาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระ
ธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยหลักอรรถกถาณัยและโดยอรรถโน-
มัตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศล
บุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัทสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงประเพณีนิยมที่ถือกันสืบ ๆ มา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนกระทั่งสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ก็อีกอย่างหนึ่ง คือพวก กระทำปาณาติบาตทั้งหลาย เมื่อจะไปทำปาณาติบาต ถ้าไปพบเห็นสมณะ คือพระภิกษุสามเณรเข้าก่อนแล้ว ถือกันว่าเป็นกาลกรรณี หรือเป็น เสนียดจัญไรชนิดหนึ่ง อันเป็นเหตุกีดกันที่จะไม่ให้ได้ผลที่ตนต้องการ สมดังปรารถนา จึงมักพากันรังเกียจพระภิกษุสามเณรในเวลาเช่นนั้น และพยายามหลบหลีกไม่ให้ประสบพบเห็นพระภิกษุสามเณร ถ้าหาก บังเอิญไปประสบพบเห็นเข้าก็ถือกันว่าเป็นลางอัปโชค เป็นเหตุที่จะไม่ให้ ร่ำรวยสมประสงค์ ถ้าเป็นคนใจทารุณเหี้ยมโหดก็มักถือโกรธในพระภิกษุ สามเณร แต่ถึงขนาดที่จะทำความทารุณโหดร้ายแก่พระภิกษุสามเณร เหมือนอย่างนายพรานสุนัขโกกะ ซึ่งได้ทำความทารุณแก่พระเถระในนิทาน เรื่องนี้นั้น ยังไม่เคยเห็นและยังไม่เคยได้ยิน

ในสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ ได้เคยเห็นและเคยได้ยินเพียงว่ามีความ รังเกียจไม่อยากพบอยากเห็น และถือกันว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เป็นเสนียดจัญไร ในผลได้ของเขาเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดี ย่อมมีหลักฐานเป็นที่เชื่อถือได้ว่า ประเพณีของพวกทำปาณาติบาตที่เชื่อถือกันในทำนองนี้มีอายุยืนยาว มานาน คือนับถือกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล มาจนกระทั่งปัจจุบันทุกวันนี้ เป็นเวลาหลายพันปีมาแล้ว

หากจะมีปัญหาสอดแทรกเข้ามาว่า การเห็นพระภิกษุสามเณรนั้น จะเป็นเหตุให้พวกปาณาติบาตเกิดผลเสียหายแก่ประโยชน์ของเขา หรือ พระภิกษุสามเณรเป็นกาลกรรณีแก่พวกปาณาติบาตจริงหรือไม่

วิสัยเห็นว่า เมื่อจะเชื่ออย่างหยาบ ๆ ง่าย ๆ โดยถือเอาเรื่องที่มิ ปรากฏอยู่ในนิทานนี้แล้ว ก็ตอบได้ทันทีว่าเป็นความจริง เพราะนายพราน

เรื่อง นายพรานสุนัขชื่อโกกะ

โกกะนั้น ไม่ได้สัตว์อะไรเลยต้องกลับมาเมื่อเปล่า โดยที่ขณะออกไปล่าสัตว์นั้น ได้พบเถระซึ่งกำลังเดินสวนทางเข้ามาบิณฑบาต แต่เมื่อจะพิจารณาวิจัยโดยละเอียดแล้ว ก็อาจจะเป็นไปได้บ้างไม่ได้บ้าง หรืออาจเป็นได้แก่บางบุคคล ไม่เป็นแก่บุคคลทั่วไป ดังจะวิชันาต่อไป คือ ภิกษุสามเณรนั้นเป็นอุตมเทศ คือเป็นจำพวกบุคคลที่มีความสูงโดยเทศ คนที่นับถือพุทธศาสนาเพียงแต่ได้เห็นพระภิกษุสามเณรเท่านั้น ก็เป็นสุขตาเย็นใจได้ความสุข จึงนับว่าเทศของพระภิกษุสามเณรเป็นอารมณฺ์บุญ หรือเป็นสิ่งที่เร้าให้เกิดใจบุญ ชาวพุทธทั้งหลาย เมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าได้เห็นพระเห็นสงฆ์แล้วก็มี ความสบายใจ บางทีก็ทำให้โรคหายหรือทุเลาเบาบางลง อีกอย่างหนึ่งถ้าพระสงฆ์ผู้ทรงศีลเข้าไปสู่บ้านเรือนแล้วก็ถือว่าเป็นสิริมงคล หรือเมื่อจะทำงานอันเป็นสิริมงคลแล้ว ก็นิมนต์พระสงฆ์ไปเป็นสิริมงคลในสถานที่ทำมงคลนั้น ๆ นี้แสดงให้เห็นว่าชาวพุทธนั้นนับถือว่า พระภิกษุเป็นอารมณฺ์เร้าที่จะให้เกิดสิริมงคล หรือเป็นเครื่องเร้าจิตให้เป็นบุญกุศล ส่วนคนที่ตั้งใจจะทำบาป หรือพวกปาณาติบาตนั้นเป็นผู้มีใจเป็นบาปอกุศล หรือมีอกุศลเจตนาอย่างแรงกล้า และมีความปรารถนาอยากจะพบ อยากจะประสบแต่สิ่งที่ตนจะพึงฆ่าเอามาเป็นสมบัติเท่านั้น

โดยนัยนี้จะเห็นว่า เจตนาของคนทำปาณาติบาต ผิดกันตรงกันข้ามกับเจตนาของคนทำบุญ และอารมณฺ์คือสิ่งที่เร้าใจของคนทำปาณาติบาต กับคนทำบุญก็ผิดกันอย่างตรงกันข้าม คือพระภิกษุสามเณรเป็นอารมณฺ์ของคนทำบุญ เป็นปฏิบัติศัตรูต่อคนทำปาณาติบาต เพราะเหตุนี้ คนทำปาณาติบาตจึงไม่ต้องการพบเห็นพระภิกษุสามเณร อันเป็นศัตรูต่อเจตนาของเขาเป็นธรรมดา

เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าพวกตั้งใจหรือตั้งอกุศลเจตนาจะทำปาณาติบาตแล้ว ไปพบเห็นพระภิกษุสามเณรเข้า

ประการที่ ๑. ก็จะทำให้เขาผู้ซึ่งเป็นชาวพุทธมาแต่กำเนิด เกิดเสียอกุศลเจตนา มาเกิดเป็นกุศลเจตนาไปเสีย เมื่อกุศลเจตนาเกิดแล้วก็ทำปาณาติบาตไม่ได้ หรือทำได้อย่างไม่เต็มกำลัง คือมีกำลังอกุศลเจตนาอ่อนลง เมื่อเจตนาอันเป็นตัวการให้ทำอ่อนกำลังลงแล้ว ถึงจะเข้าไปก็ไม่ได้ผลหรือได้ผลไม่เต็มตามอัตรา หรือไม่ได้ผลสมปรารถนาเป็นธรรมนิยามดังนี้

ประการที่ ๒. เมื่อพวกทำปาณาติบาตเห็นพระภิกษุสามเณรเข้าแล้ว ก็จะเกิดความโกรธ เพราะพระภิกษุสามเณรเป็นอารมณ์ที่เป็นปฏิบัติกันดังกล่าวแล้ว เมื่อเกิดความโกรธขึ้นแล้ว ถึงแม้เจตนาจะยังคงเป็นอกุศลเจตนาอยู่ก็ตาม แต่ความโกรธนั้นเป็นอธิบดี คือเป็นใหญ่ ก็จะปรุงแต่งจิตให้เสียปกติไป เมื่อจิตเสียปกติไปแล้ว ก็ทำให้ความตั้งใจเสียไปหรือไขว่ไขวไป คือไม่ดำเนินเดินไปตรงเป้าหมาย เช่น คนดี ๆ นี้แหละ แต่ถ้าโกรธขึ้นมาแล้ว พุดก็ไม่ถูกคำ กระทำก็ไม่ถูกที่หมาย เพราะความโกรธนั้นเป็นอกุศลเจตสิกดวงหนึ่ง ซึ่งมีอำนาจทำให้เปลี่ยนแปลงไปจากฐานเดิม เช่น คนที่มีใจรักกันอย่างสนิท แต่เมื่อโกรธขึ้นแล้ว ความโกรธนั้นก็เข้าทำหน้าที่เปลี่ยนฐานของใจจากฐานรัก ไปไว้ฐานโกรธทันที ด้วยเหตุนั้น คนที่โกรธแล้ว จึงไม่อาจจะทำอะไรให้ตรงเป้าหมายหรือให้สำเร็จสมประสงค์ การที่พวกทำปาณาติบาตเห็นพระภิกษุสามเณรแล้วโกรธ เหมือนอย่างนายพรานโกะะนั้นนั้น จึงเกิดผลเสียหาย คือไม่ได้สัตว์สมประสงค์อีกประการหนึ่ง ด้วยประการดังนี้

เรื่อง นายพรานสุนัขชื่อโกเกะ

พระเถระที่นายพรานโกเกะได้พบเห็น และที่เขาถือว่าเป็นตัวกาลกรรณในครั้งกระนั้น ท่านเป็นผู้หนักแน่นในศีลธรรมโดยเคร่งครัด แม้เพียงผ้าจีวรของท่านหลุดปลัดตกลงไปคลุมนายพราน ทำให้สุนัขสำคัญผิดจนช่วยกันรุมกัดกินเสียจนเหลือแต่กระดูกนั้น ท่านก็เกิดความระแวงสงสัยเดือดร้อนใจขึ้นว่าศีลจะขาด ท่านจะไม่ใช่พระเป็นสงฆ์เสียกรรมัง จนอดทนต่อความร้อนใจนั้นไม่ได้ ต้องไปกราบพูลถามสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับรองแล้วจึงมีความสบายใจ

ส่วนนายพรานโกเกะนั้น เป็นผู้ไร้ศีลธรรมอย่างตรงกันข้ามกับพระเถระ เพียงแต่ได้เห็นพระเถระแล้วก็โกรธ เมื่อโกรธแล้วก็เลยไม่ได้สัตว์อะไรเลยจริง ๆ ก็ยิ่งเพิ่มความโกรธให้รุนแรงขึ้น ครั้นมาพบเข้าเป็นครั้งที่สอง ด้วยความโกรธนั้นเป็นสมุฏฐาน ได้ลงมือทำความทารุณทรมาณพระเถระเสียอย่างโหดร้าย แม้ท่านพระเถระจะได้อธิษฐานขอร้องอย่างไรก็ไม่ยอมให้อภัยและเชื่อฟัง คำขอร้องนั้นก็กลับเป็นเชื้อแห่งไฟคือความโกรธให้นายพรานยิ่งลงมือทิ่มแทงหนักขึ้น แต่แล้วในที่สุด บาปอันทารุณเหี้ยมโหดนั้น ก็ปล้นกลับสนองเขาเองในปัจจุบันทันตาเห็น โดยบันดาลให้พระเถระเว้าร้อนเสียจนแผลสดิ แล้วจีวรของท่านก็ปลัดตกลงมาคลุมตัวนายพรานอย่างมิดตัว ทำให้สุนัขทั้งหลายของเขาซึ่งคอยจ้องอยู่แล้วสำคัญผิดว่าเป็นพระเถระ จึงช่วยกันรุมกัดกินเนื้อเสียจนเหลือแต่กระดูก นับว่าเขาได้รับสนองกรรมของเขาเองในทันตา

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อได้ทรงทราบเหตุนั้นแล้ว ได้ทรงแสดงว่านายพรานโกเกะนี้ มิใช่ประสบความพินาศ เพราะเหตุที่ประทุษร้ายผู้ไม่มีความผิดแต่เฉพาะในชาตินี้เท่านั้น แม้ในชาติก่อน เขาก็เคยได้กระทำ

และเคยได้รับสนองกรรมของตนเองมาแล้ว ดั่งมีข้อความแจ่มแจ้งอยู่ใน
อดีตนิทานนั้น

ในที่สุด สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงอบรมบ่มอุปนิสัยอินทรีย์
ของพระเถระนั้นให้แก่กล้าแล้ว จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรดโดย
พระพุทธานิพนธ์คาถา ซึ่งมีข้อความว่า

**บุคคลใดประทุษร้ายแก่นรชนผู้ไม่ได้
ประทุษร้าย ผู้ไม่มีความผิด ไม่มีความ
มัวหมอง บาปย่อมจะกลับมาสบนองเขา
ผู้เป็นพาลเสียเอง เหมือนบุคคลซัด
ละอองธูไปในที่ทวนลม ฉะนั้น**

อธิบายว่า บุคคลที่ไม่ได้ประทุษร้ายตัวเองให้เสียหาย หรือไม่ได้ทำลายบุคคลอื่น ๆ ให้ได้รับความลำบาก เป็นผู้บริสุทธิ์ เพราะไม่มีความผิดใด ๆ และเป็นผู้ไม่มีความมัวหมอง เพราะมิได้ใช้กิเลสเป็นอำนาจในการประกอบกรรม เหมือนอย่างพระเถระในเรื่องนี้ ที่ท่านปฏิบัติเคร่งครัดในศีลธรรม ถือการบิณฑบาตเลี้ยงชีพเป็นธรรมจรรยาวัตร ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ได้ประทุษร้ายตนและคนอื่น และเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่มีความผิดอะไร หากแต่นายพรานโกกะนั้นไปพบท่านเข้าเอง และเป็นผู้ไม่มีความมัวหมอง เพราะท่านมิได้ใช้กิเลสเป็นอำนาจ แม้แต่นายพรานถูกสุนัขของตนเองกัดตาย ท่านก็ไม่ดีใจว่าศัตรูฉิบหายแล้ว กลับร้อนใจขึ้นว่าศีลของท่านจะขาด จะเสียความเป็นสมณะเพราะเหตุแห่งจิ๋วรของท่านหรือไม่ บุคคลเห็นปานนี้ ถ้าผู้ใดประทุษร้ายด้วยเหตุใดก็ตาม บาปกรรมของเขาที่เขาประทุษร้าย นั้นแหละ จะกลับมาสบนองเขาเอง คือส่งผลให้เขาเอง ไม่นับปัจจุบันชาตินี้ ก็ตามไปในสัมปรายภพชาติหน้า ถ้าบาปกรรมอันใดรุนแรงร้ายกาจ หรือผู้กระทำลงมืออย่างทารุณเหี้ยมโหด และอกุศล

เรื่อง นายพรานสุนัขชื่อโกกะ

เจตนาที่หยาบ มีความรุนแรงมาก ก็จักตามสนองในชาติปัจจุบันและทันที เหมือนดังที่นายพรานสุนัขชื่อโกกะได้ประสบมาแล้วเป็นตัวอย่าง ทั้งในครั้งอดีตที่เป็นหมอยา และในครั้งปัจจุบันที่เป็นนายพรานสุนัขนี้ แต่ถ้าการกระทำนั้น ๆ ไม่ทารุณเหี้ยมโหด และอกุศลเจตนาที่ไม่มีกำลังรุนแรง ก็จักตามสนองให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป เช่นต้องไปตกนรก หรือเกิดเป็นเดียรัจฉาน แม้จะเกิดมาเป็นมนุษย์ก็เป็นคนมีโรคมามาก มีอายุสั้น เป็นต้น

อาการที่บาปกรรมกลับมาให้ผลสนองแก่ตนเอง เพราะเหตุที่ประทุษร้ายผู้ไม่มีความผิดเป็นต้นนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงอุปมาเหมือนคนชดฝุ่นทวนลม เช่น บุรุษคนหนึ่ง ด้วยหมายจะกระทำแก่คนที่อยู่เหนือลม แล้วก็เอาละอองธูสีสาดไปด้วยกำลังแรง ละอองธูสีนั้นก็จะกลับมาถูกตัวเขาเอง คือลมจะพัดกลับคืนมาตกลงที่ตัวเขา หากถูกผู้ที่ตนต้องประสงค์จะกระทำแก่เขานั้นไม่ ฉันทใด บุคคลผู้ประทุษร้ายต่อผู้ไม่มีความผิดนั้น บาปกรรมที่เขาประทุษร้ายนั้นเอง ก็จะกลับตามสนองเขา คือตามให้ผลแก่เขาเอง ทั้งในปัจจุบันชาตินี้และในสัมปรายภพชาติหน้าต่อ ๆ ไป ฉันทนั้นเหมือนกัน

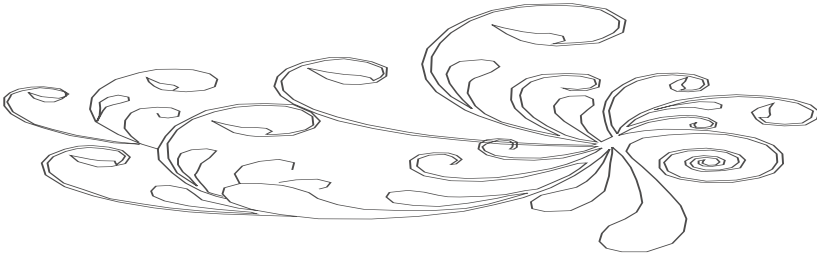
เพราะฉะนั้น สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายพึงสำรวมรักษาจิตใจ ด้วยการมีสติสัมปชัญญะให้เกิดสำนึกและรู้สึกตนอยู่เสมอ อย่าปล่อยโอกาสให้ความโลภ โกรธ หลงเข้าครอบงำ จนมองไม่เห็นบาปบุญคุณโทษ เช่น นายพรานสุนัขชื่อโกกะนั้น จักได้เป็นผู้ไม่กระทำตนและบุคคลอื่นให้เดือดร้อน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งมีอรรถาธิบายดังวิสัยขามา ด้วยประการฉะนี้

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๙.๕๕ น.

บุคคลใดประทุษร้ายแก่นรชนผู้ไม่
ได้ประทุษร้าย ผู้ไม่มีความผิด ไม่มี
ความมัวหมอง บาปย่อมจะกลับ
มาสนองเขาผู้เป็นพาลเสียเอง
เหมือนบุคคลชดละอองธูลีไปในที่
ทวนลม ฉะนั้น

เรื่อง พระติสสเถระ ผู้อาศัยตระกูลนายช่างแก้วมณี

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

คพฺภเมเก อูปฺชชฺชุนฺติ

นิริยํ ปาปกมฺมิโน

สคฺคํ สุกฺคิตฺโต ยนฺติ

ปรีนิจฺพนฺติ อนาสวาทิ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระติสสเถระ ผู้อาศัย
ตระกูลนายช่างแก้วมณี อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย
ปาปวรรค แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๐๔ เพื่อให้สำเร็จเป็น
มหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย
จงตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้
สำเร็จเป็นมหากุศลบุญยถุสัสนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนิน
ความว่า

สดธา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสาวัดดี
ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง
ปรารภพระติสสเถระผู้อาศัยตระกูลนายช่างแก้วมณีให้เป็นอุปติเหตุ ซึ่ง
มีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

โส กิร เถโร - ดั่งได้ยินมา พระติสสเถระนั้น ได้อาศัยบริโภค
จตุป์ปัจจัยในตระกูลของนายช่างแก้วมณีตระกูลหนึ่งเป็นเวลามานาน กำหนด
กาลถึง ๑๒ ปี และสามีภริยาในตระกูลนั้น ก็วางตนไว้ในฐานะแห่งมารดา
บิดา ได้ปฏิบัติอุปัฏฐากพระเถระมาเป็นอย่างดี อยู่มาวันหนึ่ง นายช่าง
แก้วมณีนั่งนั่งหันเนื้ออยู่ข้างหน้าของพระเถระ พอดีขณะนั้นพระเจ้า
ปเสนทิโกศลทรงส่งแก้วมณีมาก่อนหนึ่ง โดยมีพระราชดำรัสว่า “นายช่าง
จงเจียรไนแก้วมณีนี้แล้วส่งคืนไปให้ฉัน” นายช่างแก้วมณีรับเอาแก้วมณี
นั้นทั้ง ๆ ที่มีมือเปื้อนโลหิตอยู่อย่างนั้น แล้ววางแก้วมณีนั้นไว้บนเชิง ส่วน
ตนเข้าไปข้างในเพื่อจะล้างมือ

ก็ในเรื่องนั้น มีนกกระเรียนเลี้ยงอยู่ตัวหนึ่ง นกกระเรียนนั้นได้มา
ที่เขียงนั้นด้วยได้กลิ่นโลหิต ได้จิกเอาแก้วมณีนั้นกลืนกินด้วยสำคัญว่าเนื้อ
ในขณะที่พระเถระเห็นอยู่เช่นเดียว ส่วนนายช่างแก้วมณีกลับออกมา เมื่อ
ไม่เห็นแก้วมณีจึงถามภริยาบ้าง ธิดาบ้าง บุตรบ้างตามลำดับว่า “ใครเอา
แก้วมณีไป”

เมื่อภริยาและบุตรทั้งหลายตอบว่า ไม่ได้เอาไป เกิดคิดสงสัย
ว่า “พระเถระคงจักเอาไป” จึงปรึกษากับภริยาว่า “พระเถระคงจักเอา
แก้วมณีของเราไป”

ฝ่ายภริยาไม่ลงความเห็นด้วย จึงห้ามว่า “พื่ออย่าได้พูดอย่างนั้น
เลย เราไม่เห็นความบกพร่องอะไรของพระเถระมานานถึงเพียงนี้ พระเถระ
จะไม่ได้เอาไปแน่นอน”

นายช่างแก้วมณีจึงถามพระเถระว่า “แก้วมณีอยู่ตรงนี้ พระคุณเจ้า
เอาไปหรือ”

เรื่อง พระติสสเถระ ผู้อาศัยตระกูลนายช่างแก้วมณี

พระเถระตอบว่า “อาตมาไม่ได้เข้าไป อุบาสก”

นายช่างแก้วมณีพูดเป็นเชิงคาดคั้นมั่นหมายว่า “ในที่นี่ไม่มีใครคนอื่นเลย พระคุณเจ้าจักต้องเอาไปแน่ ขอจงเอาแก้วมณีมาให้โยมเสียโดยดี” เมื่อพระเถระปฏิเสธยืนกรานอยู่อย่างนั้น นายช่างแก้วมณีจึงหันไปปรึกษาภริยาอีกว่า “พระเถระเอาแก้วมณีไปแน่นอน จันจักบีบคั้นถามเอา กับพระเถระให้จงได้”

ฝ่ายภริยาของวิงวอนห้ามว่า “นี่เธอ อย่าทำให้พวกเราฉิบหายเสียเลย การที่เราเข้าถึงความเป็นทาสพระสงฆ์เป็นความประเสริฐแล้ว อย่าได้กล่าวโทษพระเถระเห็นปานดังนี้เลย”

นายช่างแก้วมณีพูดแย้งขึ้นว่า “แม้เราหมดทุกคนจะได้มอบตัวเข้าเป็นทาสพระสงฆ์ ก็ไม่มีคุณค่าถึงแก้วมณี”

ครั้นแล้ว จึงเอาเชือกมาพันศีรษะพระเถระ แล้วขันรัดเข้าด้วยท่อนไม้ชะเนาะจนโลหิตไหลออกจากศีรษะบ้าง จากหูบ้าง จากจมูกบ้าง ของพระเถระ ตาทั้งสองของพระเถระถึงอาการดูจว่าจะทะเล้นออก พระเถระได้รับทุกขเวทนาอย่างกล้า จึงล้มพุงลงที่พื้น ส่วนนกกะเรียนได้กลิ่นโลหิต จึงมาดื่มกินโลหิตของพระเถระนั้น

ขณะนั้น นายช่างแก้วมณีด้วยฤทธิความโกรธในพระเถระอย่างหนักอยู่ เมื่อเห็นนกกะเรียนเข้ามาจึงพูดว่า “เองมาทำอะไร” แล้วเอาเท้าถีบนกกะเรียนนั้นปลิวไป นกกะเรียนได้ถึงแก่ความตายด้วยการถีบเพียงครั้งเดียวนั้น แล้วก็ล้มกลิ้งไป

เถโร ตั ทิสฺวา - ฝ่ายพระเถระ ครั้นเห็นดังนั้นจึงพูดกับนายช่างแก้วมณีว่า “อุบาสก ขอให้พ่อนเชือกพันศีรษะอาตมาให้หย่อนสักหน่อย แล้วตรวจดูนกกะเรียนนั้นดูที ว่าตายแล้วหรือยังไม่ตาย”

ขณะนั้น นายช่างแก้วมณีตอบพระเถระด้วยความโกรธว่า “แม้พระคุณเจ้าก็จักตายเหมือนนกกะเรียนนี้”

พระเถระเห็นได้โอกาสแล้ว จึงบอกความจริงแก่นายช่างแก้วมณีว่า “อุบาสก แก้วมณีนั่นนกกะเรียนนี้กลืนกิน ถ้านกกะเรียนนี้ยังไม่ตายถึงเมื่ออาตมาจะตายก็ตาม ก็จักไม่บอกแก้วมณีแก่คุณโยมเป็นอันขาด”

ฝ่ายนายช่างแก้วมณีได้ฟังดังนั้น จึงผ่าท้องนกกะเรียนออกดู ก็พบแก้วมณีสมจริงดังคำของพระเถระนั้น จึงเกิดความสังเวชสลดใจ ตัวสั่นงันงกหมอบลงที่ใกล้ ๆ เท้าพระเถระ แล้วกล่าวขอขมาโทษว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ขอพระคุณเจ้าได้กรุณาให้อภัยโทษแก่โยมด้วยเถิด โยมไม่รู้จริง ๆ จึงได้ทำเช่นนั้น”

ส่วนพระเถระผู้ทรงศีลและใจดี ได้กล่าวปลอบโยนเออใจนายช่างแก้วมณีโยมอุปัฏฐากว่า “ดูก่อนอุบาสก โทษของคุณโยมไม่มี โทษของอาตมาก็ไม่มี ข้อนี้เป็นโทษของวิภวัญจะอย่างเดียว อาตมาให้อภัยโทษแก่คุณโยม”

ส่วนนายช่างแก้วมณีขอพวารถต่อไปอย่างเดิมว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ถ้าพระคุณเจ้าให้อภัยโทษแก่โยมแล้ว โยมขอนิมนต์พระคุณเจ้า ไปนั่งรับภัตตาหารที่บ้านของโยมโดยปกติดังเดิมตลอดไป”

ฝ่ายพระเถระไม่กล้าจะรับนิมนต์ และได้กล่าวยืนยันถึงโทษ เพราะอาศัยชายคาเรือนของผู้อื่นให้นายช่างแก้วมณีฟังว่า “ดูก่อนอุบาสก ตั้งแต่นี้ไป อาตมาจักไม่เข้าไปสู่ภายในชายคาเรือนของบุคคลผู้อื่นอีกแล้ว ด้วยว่าโทษที่เกิดขึ้นครั้งนี้ เพราะการเข้าไปสู่ภายในเรือนของผู้อื่นนั่นเอง ตั้งแต่นี้ต่อไป เมื่อเท้ายังเดินได้อยู่ อาตมาจักยืนรับภัตตาหารอยู่แค่

เรื่อง พระติสสเถระ ผู้อาศัยตระกูลนายช่างแก้วมณี

ประตู่เรือนเท่านั้น” ครั้นแล้วพระเถระก็สมาทานเอาธุดงค์วัตร แล้วกล่าว
ปฏินญาณเป็นคาถาดังนี้

ปจฺจติ มุนิโน ภคฺคํ โลกํ โลกํ กุเล กุเล
ปิณฺฑิกาย จริสฺสามิ อตฺถิ ชงฺขพฺลํ มม.

ภักตอาหารย่อมสำเร็จแก่มุนีในตระกูลแต่ละตระกูล
ตระกูลละนิดละหน่อย ข้าพเจ้าจักเดินบิณฑบาต
เลี้ยงชีพ จนกว่ากำลังแข็งของข้าพเจ้า ยังมีอยู่

ก็แหละ พระติสสเถระนั้น ครั้นกล่าวคาถापฏินญาณตนดังนี้แล้ว
อยู่ต่อมาอีกไม่นานเท่าไรนัก ก็ได้ปรินิพพานด้วยอาพาธนั้นนั่นเทียว ส่วน
นกกระเรียนได้ไปถือปฏิสนธิในครรภ์ของภริยานายช่างแก้วมณีนั้น นายช่าง
แก้วมณีครั้นถึงแก่กรรมกรรมทำลายชั้นธไปแล้ว ก็ไปบังเกิดในอบายภูมि-
นिरยสถาน ฝ่ายภริยาของนายช่างแก้วมณี ครั้นถึงแก่กรรมทำลายชั้นธ
ไปแล้ว ก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลกสถาน เพราะเหตุที่มีจิตเคารพอ่อนน้อม
ในพระเถระ ด้วยประการฉะนี้

ภิกขุ สตถาริ - ส่วนภิกษุทั้งหลาย เมื่อทราบเหตุดังนั้น จึง
กราบทูลถามต่อสมเด็จพระบรมศาสดา ถึงภพเบื้องหน้าของชนเหล่านั้น
ซึ่งมีประการต่าง ๆ กัน สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสประทานพระพุทธ-
โองาทแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในโลกนี้ บุคคล
บางจำพวกย่อมเกิดในครรภ์ บางจำพวกที่ทำกรรมชั่วย่อมเกิดในนรก
บางจำพวกที่ทำกรรมดีย่อมบังเกิดในเทวโลก ส่วนบุคคลผู้ไม่มีอาสวะ
ย่อมปรินิพพาน”

ครั้นแล้วเมื่อพระพุทธองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบ
อนุสนธิโปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็น
ปัจฉิมพจน์ว่า

**คพุกเมเก อุปปชชุนติ นิริยํ ปापกมฺมิโน
สคคํ สคฺติโน ынฺติ ปรีนินฺพพฺนติ อนาคตา.**

คนบางจำพวกย่อมเข้าสู่กรรมมนุษย์ บางจำพวก
ที่ทำความชั่วย่อมลงสู่นรก บางจำพวกที่ทำความดี
ย่อมขึ้นสู่สวรรค์ ส่วนจำพวกที่ไม่มีอาสวกิเลส
ย่อมปรินิพพาน

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมาก ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้
บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ
ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะได้วิสันหาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และใน
พระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยหลักอรรถกถาณัยและโดย
อรรถโนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา จลองศรัทธาบาารมี
เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบ
ต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นธรรมเนียมประเพณี ของมหาชน
ชาวพุทธสมัยพุทธกาล กับสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง
คือการที่อุบาสกอุบาสิกาจับอุปัถม์ภัก์บำรุงพระภิกษุสามเณรด้วยปัจจัย ๔
เป็นการประจำ และตั้งตนไว้ในฐานะเป็นตุจมารดาบิดา ทั้งนี้เป็นการกระทำ
ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา และถือว่าเป็นการอุปัถม์ภัก์บำรุงพระพุทธศาสนา

เรื่อง พระติสสเถระ ผู้อาศัยตระกูลนายช่างแก้วมณี

ให้มีความเจริญรุ่งเรืองประการหนึ่ง ฝ่ายภิกษุสามเณรผู้ซึ่งได้รับความอุปถัมภ์นั้น ก็เคารพนับถือโยมผู้อุปถัมภ์ เป็นดูจมารดาบิดาจนตลอดกาล เช่นเดียวกันหากจะสงสัยว่ามารดาบิดาจริงของภิกษุสามเณรนั้นไปไหนเสีย จึงไม่รับอุปถัมภ์บุตรของตนเองเมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้ว เฉลยว่า การอุปถัมภ์บำรุงกันดังกล่าวมานี้ โดยมากเป็นพระภิกษุสามเณรต่างถิ่น ซึ่งเป็นอาคันตุกะมาอาศัยศึกษาเล่าเรียนอยู่ห่างไกลมารดาบิดานั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง มารดาบิดาของภิกษุสามเณรไม่มีกำลังพอที่จะแบ่งแยกไปอุปถัมภ์บำรุงให้เพียงพอ ประการสุดท้ายอุบาสิกาผู้ไม่มีบุตรที่จะบวชศึกษาเล่าเรียนสืบอายุพระพุทธศาสนา มีความปรารถนาบุญในทางส่งเสริมพระพุทธศาสนา ก็เจริญศรัทธาเสาะแสวงแสดงตนที่จะรับอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรโดยลำพัง

ธรรมเนียมประเพณีอันมีความเคารพเอื้อเฟื้อในการพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน ดังกล่าวมานี้ นับว่าได้บังเกิดผลแก่การพระพุทธศาสนา และแก่ชาติบ้านเมืองในประเทศไทยของเรานี้เป็นอย่างมาก ด้วยว่าธรรมเนียมประเพณีคนไทยเราสืบมาหลัง ๆ มาจนปัจจุบันทุกวันนี้ กุลบุตรที่เกิดในตระกูลมั่งมี หรือตระกูลพ่อค้าและข้าราชการ ไม่นิยมการบวชเรียนวิชาทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าเรียนสืบอายุพระพุทธศาสนา นิยมเพียงบวชเป็นอุปนิสัยชั่วคราวเท่านั้น ส่วนมากจึงมีแต่กุลบุตรที่เกิดในตระกูลยากจนคนสามัญธรรมดา บวชเรียนสืบอายุพระพุทธศาสนา กุลบุตรที่มาจากตระกูลยากจนคนธรรมดาทั้งหลาย มารดาบิดาย่อมไม่มีกำลังพอที่จะอุปถัมภ์บำรุงได้ ดังนั้นจึงได้อาศัยการอุปถัมภ์บำรุงจากโยมปฏิบัติอุปัฏฐากที่กล่าวถึงนี้แลเป็นกำลังสำคัญให้ได้ศึกษาเล่าเรียนสืบอายุพระพุทธศาสนา และกุลบุตรจากตระกูลยากจน หรือตระกูลสามัญธรรมดา

ที่ได้รับอุปถัมภ์บำรุงอย่างสมควรกันแล้ว ต่อมาก็ได้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่
ในทางพระพุทธศาสนา แม้ที่ไม่สามารถจะดำรงทรงอยู่ในเพศบรรพชิต
ตลอดไป ก็สึกหาลาเพศไปเป็นภิกษุสงฆ์ของศาสนา เป็นพลเมืองดี
ของชาติ มีคุณค่ายิ่งกว่าที่ปล่อยปละละทิ้งไว้ตามยถากรรมเป็นอันมาก

ดังนั้นประเพณีอันดีงามและมีคุณค่าอันสูงส่ง คือที่สาธุชนคน
ไทยนิยมรับอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรในฐานะดุษฎีมาตาบิดาดังกล่าว
มานี้ เป็นวิธีเสียสละสงเคราะห์กันและกันด้วยน้ำใจอันงาม และมีคุณ
ประโยชน์อันกว้างใหญ่ไพศาลมาตลอดกาลยาวนาน แต่โดยมากคนเรา
ไม่ค่อยได้ยกขึ้นมาแสดงเผยแผ่ให้ปรากฏ จึงเป็นเสมือนของลึกลับ หรือ
เป็นเหมือนปิดทองหลังพระไป และการที่คนใจบุญทั่วโลกมีศรัทธาบริจาค
ทุนทรัพย์เป็นเงินก้อนสำหรับการศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาของชาติ
หรือของโลกดังที่มีอยู่ในทางคติโลกเป็นจำนวนมากนั้น ก็เกิดมาจาก
ธรรมเนียมประเพณี หรือจากกุศลจิตดวงเดียวกันนี้ ต่างแต่ว่าเมื่อเกิด
ขึ้นในสถานที่ที่เจริญและที่มีกำลังมาก ก็ปรากฏเห็นผลอย่างกว้างใหญ่
ไพศาลเป็นธรรมดาเท่านั้น แต่ที่เท่านั้น เป็นสิ่งที่ประเพณีประเพณี
อันสูงส่งของประชาชนชาวพุทธสืบมา ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนตลอดปัจจุบัน
ทุกวันนี้แล้ว เหมือนอย่างตระกูลนายช่างแก้วมณีตระกูลหนึ่ง ซึ่งรับเป็น
โยมอุปถัมภ์บำรุงท่านพระติสสเถระมาเป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี ดังปรากฏ
มาในนิทานเรื่องนี้ และปัจจุบันทุกวันนี้ ประชาชนคนไทยชาวพุทธก็ยัง
เจริญศรัทธา และเสียสละรับอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณร และตั้งตน
ไว้เป็นเสมือนมารดาบิดาอยู่เหมือนสมัยพุทธกาลนั้น ซึ่งมีอยู่ทั่วไปทั้ง
ในเมืองหลวงเมืองเล็ก ตลอดถึงบ้านนอกชอกคามา (ข้าพเจ้าผู้รจนานพระ
ธรรมเทศนานี้ ที่จะมีกำลังศึกษาเล่าเรียนจนมีความรู้ได้รจนานหนังสือนี้ ก็โดย

เรื่อง พระติสสเถระ ผู้อาศัยตระกูลนายช่างแก้วมณี

ได้อาศัยกำลังอุปถัมภ์จากโยมปฏิบัติอุปัฏฐากเช่นเดียวกัน) รวมความว่า
ธรรมเนียมประเพณีนี้มีอายุยืนยาวนาน และเป็นการกระทำที่มีคุณ
ประโยชน์ทั้งทางชาติ และทางศาสนาดังวิสัยช้านามาแล้ว จึงสมควรที่จะ
เกิดทุนรักษาไว้ ให้เป็นธรรมจริยาวัตรของพุทธบริษัททั้งหลายสืบไปตลอด
นิรันดร ด้วยประการฉะนี้

ส่วนพระติสสเถระในนิทานเรื่องนี้ โชคไม่ดีอยู่ คือได้โยมอุปัฏฐาก
ที่ไม่ค่อยจะสุขุมรอบคอบ เป็นเหตุให้ท่านต้องได้เสวยทุกขเวทนาอย่าง
แสนสาหัส แต่ก็น่าเห็นใจโยมอุปัฏฐากอยู่บ้าง เพราะแก้วมณีอันมีค่า
และพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานมาให้เจียรไน เมื่อเกิดหายไปอย่างไม่มี
ทางอื่นที่น่าจะเป็นไปได้ ประกอบด้วยท่านพระเถระเคร่งครัดในศีล ไม่ยอม
บอกความจริงเสียแต่แรก จึงเป็นเหตุให้ท่านต้องเสวยทุกขเวทนาดังกล่าว
มาแล้ว

แต่อย่างไรก็ดี ย่อมแสดงให้เห็นความเสี่ยสละของผู้ทรงศีล
ทรงธรรมอย่างสูงในทางพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง ซึ่งหาได้ยากใน
สมัยปัจจุบันนี้ คือท่านพระติสสเถระที่ท่านไม่ยอมบอกความจริงแก่โยม
อุปัฏฐากเสียแต่แรกนั้น เพราะท่านรักศึลยิ่งกว่าชีวิตของท่าน ถ้าท่าน
บอกความจริงเสียแต่แรกแล้ว นกกะเรียนนั้นก็ต้องถึงตายเพราะ
ถ้อยคำของท่าน อันเป็นเหตุที่จะให้ศีลของท่านเศร้าหมอง และเสี่ยความ
เมตตากรุณาไป ศีลที่ผู้รักษายอมเสี่ยสละชีวิตแลกได้เช่นดังศีลของพระ
ติสสเถระนั้น จัดเข้าในชั้นศีลปรมัตถบารมี คือเป็นศีลชั้นยอดเยี่ยมอันเป็น
คุณสมบัติของผู้เข้าถึงซึ่งพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง และท่านพระติสสเถระ
นั้น เมื่อโยมอุปัฏฐากรู้สึกสำนึกตน เข้าไปปรับสารภาพความผิดและขอ
ขมาโทษ ท่านก็ไม่ถือโกรธ มีน้ำใจดีและมีความกตัญญูกตเวทีให้

อภัยโทษในทางที่จะเป็นไปได้ พุดเอาใจโยมอย่างไรเพราะและมีความคมคายว่า “โทษของโยมไม่มี แม้โทษของอาตมาก็ไม่มี แต่การกระทำดั่งนั้นมันเป็นโทษของวิภูฏะ” ซึ่งใคร ๆ แม้แต่สมเด็จพระพุทธรองค์ก็ช่วยกันไม่ได้ ซึ่งหมายความว่า การที่โยมอุปัฏฐากทำการทรมานเบียดเบียนท่านผู้ไม่มีความผิดถึงเพียงนั้น ท่านไม่ถือโกรธหรือไม่ยกเอาโทษขึ้นฟ้องในโรงในศาล เป็นอันเลิกแล้วกันไป พระเถระจึงพุดว่า “โทษของโยมไม่มี”

ส่วนที่ว่า “มันเป็นโทษของวิภูฏะนั้น” อธิบายว่า **วิภูฏะ** ได้แก่ ความเวียนเกิดเวียนตาย ไปตามอำนาจกรรมและกิเลส ซึ่งมี ๓ อย่าง คือ **กิเลสวัฏ ๑ กรรมวัฏ ๑ วิปากวัฏ ๑** กิเลสเป็นต้นเหตุให้ทำกรรม กรรมทุกอย่างย่อมให้เกิดผลสมควรกันเป็นธรรมนิยม ผลของกรรมนั้นเรียกว่า วิปาก วิปากนั้นเป็นเหตุให้เกิดกิเลสอีก แล้วกิเลสก็เป็นเหตุให้ทำกรรม กรรมย่อมให้เกิดผลอีก วกวนอยู่อย่างนี้ จนไม่มีใครที่อาจรู้ได้ว่าจะสิ้นสุดลง คือ เลิกวนเวียนอย่างนั้นเมื่อไร

พระติสสเถระกล่าวว่า การกระทำของโยมอุปัฏฐากนั้นมันเป็นโทษของวิภูฏะ ซึ่งหมายความว่า กรรมที่โยมกระทำไปนั้นเป็นกรรมวิภูฏะ ซึ่งมีหน้าที่จะต้องให้ผลต่อไปเป็นวิปากวิภูฏะ อันใคร ๆ จะช่วยใครไม่ได้ เพราะเป็นธรรมนิยมดั่งนั้น ด้วยเหตุนี้ นายช่างแก้วมณีนั้น เมื่อถึงแก่กรรมกรรมาทำลายชั้นธูปไปแล้ว กรรมนั้นจึงส่งผลให้ไปบังเกิดในนรก ซึ่งเรียกว่าวิปากวัฏ แม้พระติสสเถระจะได้ให้อภัยแล้วก็ตาม

ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนไว้ในที่อื่นว่า ความดีและความชั่วเป็นของเฉพาะตัวใครตัวมัน จะช่วยป้องกันหรือแก้ไขให้กันไม่ได้ ดังนี้

เรื่อง พระติสสเถระ ผู้อาศัยตระกูลนายช่างแก้วมณี

ต่อมา เมื่อภิกษุทั้งหลายทราบพฤติการณ์ของครอบครัวของ นายช่างแก้วมณี และพระติสสเถระว่า เมื่อต่างคนต่างแตกกายตายไป จากโลกนี้แล้ว โฉนจึงไปบังเกิดในที่ต่าง ๆ กันในชาติเบื้องหน้า จึงกราบทูล ถามสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อสมเด็จพระพุทธรองค์จะตรัสตอบ จึงได้ ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโดยพระพุทธรูปนันทคาถา ซึ่งมีใจความเป็น ภาษิตสั้น ๆ ว่า

**คนบางจำพวกยอมเข้าสู่ครุภุมนุษย์ บางจำพวก
ที่ทำความชั่วยอมลงสู่นรก บางจำพวกที่ทำความดี
ยอมขึ้นสู่สวรรค์ ส่วนจำพวกที่ไม่มีอาสวกิเลสยอม
ปรินิพพาน ดังนี้**

อธิบายว่า คนเราในโลกนี้ เมื่อว่าถึงชาติหน้าแล้ว แบ่งออกเป็น ๒ จำพวกก่อน คือ จำพวกที่ยังเกิดอยู่ในโลกทั้ง ๓ อย่างหนึ่ง และ จำพวกที่ไม่เกิดในโลกทั้ง ๓ นั้น คือ เข้าสู่พระนิพพาน อีกอย่างหนึ่ง ในจำพวกที่ยังเกิดอยู่นั้น ก็ไปเกิดในภพต่าง ๆ กันสุดแต่กรรมที่บุคคล นั้น ๆ ได้ทำไว้เป็นแรงส่ง เมื่อกล่าวโดยย่อตามพระธรรมเทศนาพุทธรูปนันทคาถานี้ มีอยู่ ๓ ทาง คือ

จำพวกที่หนึ่ง ที่ไม่ได้กระทำความชั่วและความดีมาก คืออย่างน้อยก็เป็นผู้มีมนุษยธรรม ได้แก่ทรงศีล ๕ หรือรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ ก็ยังคงเกิดอยู่ในโลกมนุษย์ คือ ยังเป็นมนุษย์อยู่ตามเดิม แต่อาจจะเลว หรือประณีตกว่าเดิมแล้วแต่กุศลธรรมที่ได้ทำไว้เป็นผู้ชี้ขาดแบ่งปันให้กันไป

จำพวกที่สอง ได้แก่ พวกที่ทำความชั่วเป็นนิจศีล คือไม่ทรงศีล ๕ และประพฤติกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ ย่อมลงสู่อบายภูมิ ทั้ง ๔ มีนรกเป็นต้น

จำพวกที่สาม ได้แก่ พวกที่ทำแต่กรรมดี และกรรมดีนั้น ประณีตยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ เช่น ทรงศีล ๕ รักษากุศลกรรมมถ ๑๐ นั้นแหละ แต่เป็นผู้มีหิริโอตฺตปชฺธรรมสนับสนุนอย่างแรงกล้า ศีล ๕ และ กุศลกรรมมถ ๑๐ ไม่ต่างพร้อยเลย หรือบางพวกก็ไม่เพียงแต่ถือศีล ๕ รักษากุศลกรรมมถ ๑๐ เท่านั้น พยายามเจริญสมถกรรมฐานและ วิปัสสนากรรมฐานจนได้สำเร็จฉานสมาบัติทั้ง ๘ ประการ หรือเพียงแต่ สำเร็จฉานสมาบัติชั้นใดชั้นหนึ่งใน ๘ ประการนั้น บุคคลจำพวกนี้ย่อม ไปสู่สวรรค์ ตั้งต้นแต่กามาวจรสวรรค์ รูปาวจรสวรรค์ และอรูปาวจรสวรรค์ ตามควรแก่กรรมดีที่ได้ทำไว้นั้น

แต่อย่างไรก็ดี บุคคลทั้ง ๓ จำพวกนี้ ชื่อว่ายังเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในสังสารวัฏ ย่อมอาจจะขึ้น ๆ ลง ๆ ได้ตามอำนาจกรรมของตน ถ้าในชาติใดได้ประสบคบหาสมาคมกับคนดี คือ บัณฑิต ถูกชักจูง แนะนำให้ทำกรรมดี แม้จะอยู่ในภูมิที่ต่ำก็มีทางที่จะไปเกิดในภพที่สูงขึ้นไป กว่าเดิมได้ เช่นนกกระเรียนซึ่งเป็นภูมิสัตว์เดียรัจฉาน แต่ได้มาเป็นนก เลี้ยงอยู่บ้านคนดีมีศรัทธา และมีพระเถระผู้ทรงศีลธรรมเข้าไปรับบิณฑบาตประจำตระกูล ช่วยสร้างอุปนิสัยให้นกกระเรียนนั้นได้เปลี่ยนจากภูมิ เดียรัจจานขึ้นสู่ภูมิมนุษย์ คือมาถือปฏิสนธิในครรภ์ของภริยานายช่าง แก้วมณี ซึ่งเป็นเจ้าของนั่นเอง อนึ่ง ภริยาของนายช่างแก้วมณี เพราะ

เรื่อง พระติสสเถระ ผู้อาศัยตระกูลนายช่างแก้วมณี

ได้คบหาสมาคมกับพระติสสเถระโดยฐานะเป็นโยมอุปัฏฐาก แม้เมื่อสามีเห็นผิดเป็นชอบก็ไม่ลงความเห็นด้วย โดยเชื่อมั่นว่าพระเถระไม่เสียศีลดังที่สามีสำคัญเห็นไปนั้น ถึงกับขอร้องวิงวอนไม่ให้สามีกระทำทารุณกรรมแก่พระเถระเช่นนั้น ด้วยกรรมนั้นจึงส่งให้ขึ้นสู่วรรค แต่ถ้านิชาติใดได้ช่องเสพคบหากับพาลชน จนกลายเป็นอันธพาลสันดานหยาบไปก็ดี หรือสิ้นบุญกรรมดีที่เคยทำไว้แล้วก็ดี แม้จะเกิดอยู่ในภพที่สูงแล้วก็ตาม ก็มีทางที่จะกลับลงมาสู่ภูมิที่ต่ำได้อีก เช่นในเรื่องนี้ นายช่างแก้วมณี ซึ่งอยู่ในภูมิมนุษย์ แต่เพราะได้ทำกรรมชั่วโดยทรามานทรกรรมพระติสสเถระนั้น ต้องลงไปสู่อบายภูมิ คือนิรยสถานอันเป็นภูมิที่ต่ำที่สุด ด้วยประการฉะนี้

ส่วน **บุคคลจำพวกที่สี่** คือที่ไม่มีอาสวกิเลสนั้นหมายเอาพระอรหันต์ เพราะพระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต์ท่านได้ตัดมูลรากที่เป็นตัวการให้เกิดในภพทั้ง ๓ คือ อวิชชากับตัณหา อาสวกิเลสนั้นมี ๔ ประการ คือ **กามาสวะ** อาสวะคือกาม ได้แก่ ตัณหาโดยตรง ๑ **ภวาสวะ** อาสวะคือภพ ได้แก่ ตัณหาเช่นเดียวกัน ๑ **ทิฏฐาสวะ** อาสวะคือมิจฉาทิฏฐิ ได้แก่ ทิฏฐิอกุศลเจตสิก สงเคราะห์อยู่ในเครื่องตัณหาเช่นเดียวกัน ๑ **อวิชชาสวะ** อาสวะคืออวิชชา ได้แก่ โมหเจตสิก ๑

อาสวะทั้ง ๔ ประการนี้ ทิฏฐาสวะ ตัดให้สูญพันธุ์ได้ด้วยพระโสดาปัตติมรรคญาณ อีก ๓ ประการ คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ ตัดให้สูญพันธุ์ได้ด้วยพระอรหัตมรรคญาณ บุคคลจำพวกที่ตัดอาสวกิเลสให้สูญพันธุ์ คือหมดพืชที่จะให้เกิดเป็นสัตว์โลกในโลกทั้ง ๓ นี้ ไม่บังเกิดในภพหรือในโลกใด ๆ เหมือนอย่างบุคคล ๓ จำพวก

ธรรมบทเทศนา

ข้างต้น เมื่อไม่เกิดแล้วจะไปอยู่ที่ไหน สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “**ปรินิพพานุติ**” คือ ปรินิพพาน อธิบายว่า ไม่เกิดอีก เพราะหมดพีชเชื้ออันจะให้เกิด และทุกข์ทั้งหลายก็ดับสูญสิ้นไปหมด ยังเหลืออยู่ก็แต่ “**ปรมสุข**” เท่านั้น สมดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “**นิพพานํ ปรมํ สุขํ - พระนิพพานว่างอย่างไม่มีสิ่งอันใดอีกแล้ว**” และ “**นิพพานํ ปรมํ สุขํ - พระนิพพานเป็นสุขอย่างที่ไม่มีสุขใดในโลกจะเปรียบเทียบได้**” ดังนี้

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องพระติสสเถระผู้อาศัยตระกูลนายช่างแก้วมณี นับว่าพอเป็นเครื่องสอดสรงองค์ศรัทธาและสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๒๘ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๘.๑๕ น.

เรื่อง ชนสามจำพวก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

น อนตฺลิกฺเข น สมฺพุทฺทมชฺเฌ
น ปพฺพตานิ วิวริ ปวิสุส
น วิชฺชตี โส ชคตฺปุปฺเทโส
ยตฺตฺรภูจฺโติ มจฺเจยฺย ปาปกมฺมาติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องชนสามจำพวก อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย ปาปวรรค แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๐๕ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณถึส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภชน ๓ จำพวกให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

สตฺถิ กิร เขตวเน - ดั่งได้ยินมา ครั้งหนึ่งเมื่อสมเด็จพระบรม-
ศาสดาเสด็จประทับอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหารนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย
เป็นอันมากซึ่งพากันเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ได้พากันไปบิณฑบาต
ในบ้านแห่งหนึ่ง ชาวบ้านทั้งหลายพากันออกมารับบาตรของภิกษุทั้งหลาย
เหล่านั้น แล้วนิมนต์ให้นั่ง ณ อาสนศาลา ถวายข้าวต้มและของเคี้ยวแล้ว
พากันนั่งฟังธรรมคอยเวลาอาหารสุกอยู่ ในขณะนั้น เปลวไฟได้ลุกขึ้น
จากเตาของหญิงคนหนึ่ง ซึ่งกำลังหุงข้าวต้มแกงอยู่ ลามขึ้นไปติดหลังคา
เสวียนหญ้าอันหนึ่งได้กระเด็นขึ้นจากหลังคาทั้งไฟไหม้อยู่ปลิวขึ้นไปสู่
อากาศ ในขณะนั้นกาดัวหนึ่งบินมาทางนั้นสอดคอเข้าไปในเสวียนหญ้านั้น
พอดี เส้นหญ้าผูกพันตัวถูกไฟไหม้ตกลงตายอยู่ที่กลางบ้านนั่นเอง ภิกษุ
ทั้งหลายเห็นดังนั้นแล้วจึงคิดกันว่า “โอ กรรมหนัก คุณทั้งหลายเห็นไหม
ประการอันประหลาดที่กานันได้ประสบแล้ว ใครเล่าเว้นเสียจากสมเด็จพระ
บรมศาสดาจักรู้กรรมที่กานันได้ทำมา” ครั้นแล้วก็พากันหลีกไป (นี้จำพวก
ที่หนึ่ง)

อปเรสํ ภิกษุณฺ - ยังมีภิกษุพวกอื่นอีกพากันขึ้นเรือเดินสมุทร
เพื่อจะไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นไปถึงกลางมหาสมุทรเรือได้
หยุดนิ่งเสียไม่ไปไม่มา คนในเรือทั้งหลายสำคัญว่า คงจักมีคนกาลกรรณิ
อยู่ในเรือนี้ จึงตกลงให้จับสลากเลือกดูเพื่อจะรู้ว่าใครเป็นคนกาลกรรณิ
ก็นายเรือมีภริยาสาวอยู่คนหนึ่งมีรูปร่างดูน่าเลื่อมใส สลากได้ตกไปถูก
ภริยาสาวของนายเรือนั้น คนเรือทั้งหลายสงสัยจึงปรึกษาดตกลงให้จับสลาก
กันใหม่ แล้วได้จับสลากอีกถึง ๓ หน สลากก็ได้ตกไปถูกภริยาของนาย
เรือนั้นแหละทั้ง ๓ หน

คนเรือทั้งหลายพากันดูหน้านายเรือพร้อมกับพูดว่า “นายจะทำ
อย่างไรกัน”

เรื่อง ชนสามจำพวก

นายเรือตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่อาจที่จะให้มหาชนได้ประสบความสำเร็จด้วยเห็นแก่ภริยาของข้าพเจ้าเพียงคนเดียวนี้ ท่านทั้งหลายจงจับภริยาของข้าพเจ้าโยนทิ้งไปในน้ำเถิด”

ฝ่ายภริยานายเรือ่นั้นเมื่อถูกจับจะโยนทิ้งน้ำ เกิดความสะดุ้งหวาดกลัวต่อมรณภัยเป็นกำลัง ได้ร้องหวีดหวาดขึ้นใหญ่ ส่วนนายเรือได้ยืนดั่งนั้นจึงสั่งพวกกรรมกรว่า “จะให้เครื่องแต่งตัวที่ดี ๆ ของเธอเสียไปทำไม จงปลดเครื่องแต่งตัวออกให้หมดแล้วให้นุ่งผ้าเก่า ๆ สักผืนเดียวแล้วทิ้งลงน้ำไป อนึ่ง ข้าพเจ้าไม่สามารถที่ทนดูเธอซึ่งลอยให้เห็นอยู่เหนือผิวน้ำได้ ฉะนั้น จงเอาหมอนทรายผูกเข้าที่คอแล้วโยนให้จมลงไปในมหาสมุทร โดยที่ข้าพเจ้าจะไม่ได้เห็นเธอ” กรรมกรทั้งหลายได้ทำเหมือนดังที่สั่งนั้นทุกประการ ปลาและเต่าทั้งหลายมารุมกันกินหญิงนั้นตรงที่ ๆ จมลงนั้นเทียว

ภิกษุทั้งหลายเห็นดั่งนั้นแล้วจึงคิดว่า “คนอื่นเว้นสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว ใครเล่าจักรู้จักกรรมของหญิงนั้นได้ พวกเราจักไปเฝ้าทูลถามกรรมของหญิงนั้นต่อสมเด็จพระบรมศาสดา” ครั้นถึงท่าที่หมายแล้วก็พากันลงจากเรือหลีกไป (นี้จำพวกที่สอง)

อปเรปิ สตุต ภิกขุ - ยังมีภิกษุพวกอื่นอีกจำนวน ๗ รูปด้วยกัน จากปัจฉิมตชนบทไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นเดินทางมาจนถึงเวลาเย็นจึงแวะเข้าไปยังวัดแห่งหนึ่ง แล้วถามขอที่สำหรับพักผ่อนก็พอดีในวัดนั้นมีถ้ำอยู่ถ้ำหนึ่ง มีเตียงนอนอยู่ ๗ เตียง เมื่อภิกษุ ๗ รูปนั้นได้ถ้ำนั้นแล้วก็เข้าไปพักจำวัดอยู่ในถ้ำนั้น

ครั้นตถึงเวลากลางคืน เกิดอาเพศมีหินก้อนหนึ่งโตขนาดยอดหลังคาเรือนตกกลงไปปิดปากถ้ำเอง ฝ่ายภิกษุเจ้าของวัดทั้งหลาย

ทราบเข้าแล้วจึงบอกแก่กันและกันว่า “เรามอบถ้ำนี้ให้ภิกษุอาคันตุกะ พักแรม ก็ก้อนหินใหญ่นี้ตกมาปิดปากถ้ำ พวกเรามาช่วยกันกลิ้งก้อนหิน นั้นออก” แล้วเรียกร้องคนทั้งหลายจาก ๗ หมู่บ้านโดยรอบ ๆ วัด ให้มา พร้อมกันแล้วให้พยายามช่วยกันผลักดันก้อนหินนั้นออก แต่ก็ไม่สามารถ ที่จะให้ก้อนหินนั้นเคลื่อนออกจากที่ได้

ฝ่ายพวกภิกษุที่อยู่ภายในถ้ำนั้นก็พยายามจนสุดความสามารถ เมื่อเหตุสุดวิสัยเช่นนี้ ภิกษุทั้งหลายไม่สามารถจะทำให้ก้อนหินเคลื่อนออก จากประตูถ้ำได้ เป็นเวลาล่วงไปถึง ๗ วัน ภิกษุอาคันตุกะ ๗ รูปนั้นถูก ความหิวแผดเผา ได้เสวยทุกขเวทนาอย่างใหญ่หลวงตลอดเวลา ๗ วัน ครั้นถึงวันที่ ๗ ก้อนหินนั้นได้กลิ้งออกไปเอง ภิกษุ ๗ รูปออกมาแล้ว คิดว่า “เว้นเสียจากสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว ใครเล่าจักทราบบาปกรรม ของพวกเรานี้ได้ พวกเราก็จักไปเฝ้าทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดา” ครั้นแล้ว ก็พากันหลีกไป (นี้จำพวกที่สาม)

ภิกษุ ๗ รูปนั้นไปพบกันกับภิกษุพวกก่อน ๆ ในระหว่างทางแล้ว ทั้งหมดก็เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมกัน กราบถวายบังคม แล้วนั่งอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทำ ปฏิสันถารแล้ว จึงกราบทูลถามถึงเหตุแต่ละเหตุที่ตนได้ประสบ พบเห็น มาแล้วโดยลำดับ

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ก็ได้ทรงพยากรณ์แก่ภิกษุทั้งหลาย เหล่านั้นตามลำดับ ดังนี้

๑. ภิกษุเว โส ตาว กาโก - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องกา ก่อน เขาได้เสวยกรรมที่เขาได้ทำไว้แล้วด้วยตนนั้นแล กล่าวคือ เมื่อ ครั้งอดีตกาลปางหลังยังมีชวานาอยู่คนหนึ่ง อยู่ในเมืองพาราณสี เขา พยายามฝึកโคของตน แต่ไม่สามารถจะฝึกให้สำเร็จได้เพราะโคของเขา

เรื่อง ชนสามจำพวก

พอเดินไปได้หน่อยหนึ่งแล้วก็นอนเสีย แม้ถูกตีให้ลุกขึ้นแล้วเดินไปหน่อยหนึ่งแล้วก็นอนเหมือนอย่างนั้นอีก แม้ชวานานันจะได้พยายามสักเท่าใดก็ไม่สามารถจะฝึกโคนันได้ จึงเกิดความโกรธขึ้นอย่างแรงกล้าพูดว่า “ตั้งแต่นี้ต่อไปเจ้าจักนอนสบายละ” แล้วเอาฟางมาพันคอของโคนัน ทำให้เป็นประดุกดงกองฟางแล้วก็จุดไฟเผา โคนูกไฟไหม้ตายอยู่ ณ ตรงนั้นนั้นแล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กาได้ทำบาปกรรมนั้นในกาลครั้งกระโน้น ด้วยผลแห่งกรรมนั้นชวานาคนันได้ถูกไหม้อยู่ในนรกตลอดกาลนาน และด้วยผลวิบากที่ยังเหลืออยู่ เขาได้บังเกิดในกำเนิดกา ถูกไฟไหม้ตายบนอากาศเหมือนอย่างนั้นถึง ๗ชาติ ด้วยประการฉะนี้

๒. สามี ภิกษุเว อติถิ - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้หญิงภริยานายเรือนั้นก็ได้เสวยกรรมที่ตนได้ทำไว้แล้วด้วยตนนั้นแล กล่าวคือในอดีตกาลปางหลัง หญิงนั้นเธอเป็นภริยาของคหบดีคนหนึ่งในเมืองพาราณสี ได้กระทำการงานทุก ๆ อย่าง เช่นตักน้ำ ต่ำข้าว หุงข้าว เป็นต้น ด้วยตนเองทั้งนั้น นางมีสุนัขอยู่ตัวหนึ่ง เมื่อนางทำการงานอะไร ๆ อยู่ในเรือน มันก็นั่งเฝ้าคอยมองดูอยู่อย่างใกล้ชิด เมื่อนางหาบข้าวไปนาหรือไปป่า เพื่อหาผักหาพืงก็ตาม สุนัขนั้นจะต้องติดตามนางไปเสมอ พวกคนหนุ่ม ๆ ทั้งหลาย ครั้นเห็นดังนั้น จึงพากันล้อเลียนว่า “เฮ้ย เพื่อนแก้วทั้งหลาย นายพรานสุนัขออกไปแล้ว วันนี้เราจักได้กินข้าวกับเนื้อกันละ” หญิงนั้นเกิดความละอายเพราะถ้อยคำของพวกหนุ่ม ๆ เหล่านั้น จึงเอาไม้ค้อนก้อนดินเป็นต้น ขวางตีสุนัขให้หนีไป

ฝ่ายสุนัขครั้นหนีไปสักพักหนึ่งแล้วก็กลับมาติดตามอีก นัยว่าสุนัขนั้นเคยเป็นสามีของหญิงนั้นนับถอยหลังไปในชาติที่สาม เพราะฉะนั้นมันจึงไม่อาจตัดความรักได้ จริงอยู่ แม้ในสังสารวัฏอันไม่มีเบื้องต้นและที่สุด คนที่ไม่เคยเป็นภริยาหรือสามีกันนั้นย่อมไม่มีก็จริง แต่ว่า

ในชาติที่ไม่ห่างไกลกัน ความรักในญาติทั้งหลายยังมีกำลังมากอยู่ เพราะฉะนั้น สุนัขนั้นจึงไม่สามารถที่จะตัดความรักในหญิงนั้น

ฝ่ายหญิงนั้นโกรธสุนัขเป็นกำลัง วันหนึ่งไปส่งข้าวต้มสามีสามีที่นา จึงเอาเชือกใส่พกผ้าไปด้วย สุนัขก็ไปกับนางตามเคย หญิงนั้นครั้งจัดข้าวต้มให้สามีเสร็จแล้ว ถือเอาหม้อเปล่าไปสู่อ่างน้ำแห่งหนึ่ง เอาหม้อบรรจุทรายให้เต็มแล้วจึงเรียกสุนัขซึ่งยืนอยู่ไม่ไกล ฝ่ายสุนัขนั้นกระดิกหางเข้าไปหาหญิงนั้นด้วยความดีใจว่า “น่านักหนา เราพึ่งได้ยินถ้อยคำอันไพเราะวันนี้” หญิงนั้นมีจิตตรงกันข้าม จับคอสุนัขอย่างแน่น เอาเชือกข้างหนึ่งผูกหม้อ อีกข้างหนึ่งผูกคอสุนัข แล้วก็กลิ้งหม้อให้ตกลงไปในน้ำ สุนัขก็ได้ติดไปกับหม้อจมน้ำตาย ณ ที่ตรงนั้นนั่นแล ด้วยผลแห่งกรรมนั้น หญิงนั้นได้ถูกไหม้อยู่ในนรกตลอดกาลนาน และด้วยผลวิบากที่ยังเหลืออยู่ นางได้ถูกเอาหม้อทรายผูกคอถ่วงน้ำตายมาถึงร้อยชาติ ด้วยประการฉะนี้

๓. ตมฺหะหิปี ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม่เธอ ๗ รูปนั้นก็ไต่สายกรรมที่ตนได้ทำไว้แล้วด้วยตนนั้นแล กล่าวคือ ในอดีตกาลปางหลัง ยังมีเด็กเลี้ยงโคชาวเมืองพาราณสีอยู่ ๗ คน พวกกันด่อนฝูงโคไปเลี้ยงในดงแห่งหนึ่ง ๆ แห่งละ ๗ วัน ผัดเปลี่ยนกันไป

อยู่มาวันหนึ่ง ครั้นด่อนฝูงไปเลี้ยงแล้ว ขากลับมาเห็นเหยี่ยวใหญ่ตัวหนึ่ง จึงพากันกวอดตามติดไป เหยี่ยวนี้เข้าไปสู่จอมปลวกอันหนึ่ง ก็จอมปลวกนั้นมีปล่องอยู่ ๗ ปล่อง เด็ก ๗ คนนั้นปรึกษากันว่า “เราไม่สามารถที่จะจับเหยี่ยวได้ในเดี๋ยวนี้ พรุ่งนี้จึงค่อยมาจับก็แล้วกัน” แต่ละคนจึงหาเอากิ่งไม้คนละกำทั้ง ๗ คน ปิดคนละปล่องแล้วก็หลีกไป

เรื่อง ชนสามจำพวก

ครั้นถึงวันรุ่งขึ้นเด็กเหล่านั้นไม่ได้สนใจถึงเหี้ยนั้น ต้อนฝูงโคไปเลี้ยงเสียในทางอื่น ครั้นถึงวันที่ ๗ จึงได้นำฝูงโคไปเลี้ยงทางนั้นอีก ครั้นเห็นจอมปลวกนั้นก็นึกขึ้นได้ พลาญพูดว่า “เหี้ยนั้นจะเป็นอย่างไรหนอ” แล้วต่างคนต่างก็เปิดปล่องที่ตนปิดไว้ ฝ่ายเหี้ยนั้น ไม่เสียดายอาลัยในชีวิต เหลือแต่หนังกับกระดูก คลานตัวมดเต็ม ๆ ออกมา เด็กเหล่านั้นเห็นเหี้ยแล้วเกิดสงสาร ปรีक्षाกันว่า “เราอย่าฆ่ามันเลย มันอดอาหารมา ๗ วันแล้ว” พวกกันเอามือลูบหลังเหี้ยแล้วปล่อยไปพร้อมกับพูดว่า “จงไปสบาย ๆ เถอะหนา”

เด็กเหล่านั้น ไม่ถูกไฟไหม้ในนรกเพราะไม่ได้ฆ่าเหี้ย แต่ได้ไปเกิดเป็นชน ๗ คน ได้ประสบการณ์อดอาหารร่วมกันชาติละ ๗ วัน ถึง ๑๔ ชาติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเธอ ๗ รูป เป็นเด็กเลี้ยงโค ๗ คน ได้ทำกรรมนั้นไว้แล้วในกาลครั้งโน้น ด้วยประการฉะนี้

เอว สตุถา - ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงพยากรณ์ปัญหาอันภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นกราบทูลถาม จบลงแล้วอย่างนี้ ทันใดนั้น มีภิกษุรูปหนึ่งกราบทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดาอีกว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ก็บุคคลที่ทำบาปกรรมแล้ว หลบหนีไปอยู่บนอากาศก็ดี หลบหนีไปอยู่ในมหาสมุทรก็ดี หลบเข้าไปซ่อนอยู่ในระหว่างหุบเขาก็ดีกี่ไม่รอดพ้นได้หรือ พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสพยากรณ์ปัญหาที่ภิกษุนั้นกราบทูลถาม ให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า “**ภิกษเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นอย่างทีภิกษุนั้นถามนั้นแล เพราะว่าสถานที่ทั้งหลายมีอากาศเป็นต้น แม้สักแห่งเดียวที่บุคคลไปหลบอยู่แล้ว จะพึงรอดพ้นจากบาปกรรมนั้นย่อมไม่มี”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะตรัสพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิ
โปรดศึกษาเหล่านั้นต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธานิพนธ์คาถาเป็นปัจฉิมพจน์
ดังนี้

**น อนุตลิกฺเข น สมฺพุทธมชฺเฌ
น ปพฺพदानํ วิวรํ ปวิสุส
น วิชฺชตี โส ชคตฺติปฺปเทโส
ยตฺตฺถจฺจิตโต มุจฺเจยฺย ปาปกมฺมา.**

ใคร ๆ พึ่งหลบหนีไปอยู่บนอากาศ หรือในกลาง
สะดือมหาสมุทร หรือหลบหนีไปอยู่ในหุบเขา
ก็จะไม่พ้นจากบาปกรรม เพราะประเทศแห่ง
แผ่นดินที่บุคคลหลบหนีไปซ่อนอยู่แล้ว จะพึ่งพ้น
จากบาปกรรมนั้น ย่อมไม่มี

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนา
โดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุ
มรรคผล มีโสดาปัตติผล เป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ
พระธรรมเทศนาครั้งนั้น ได้สำเร็จเป็นประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุม
พร้อมอยู่ในสมาคมนั้น ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะได้วิสัยนาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และใน
พระธรรมเทศนาพุทธานิพนธ์คาถา โดยอาศัยหลักอรรถกถาณัยและโดย
อรรถกถาณัยมาอธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาธรรม
เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัทสืบต่อไป

เรื่อง ชนสามจำพวก

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่า คนเรานั้นจะได้ประสบพบ กับโชคลาภที่พึงปรารถนาก็ดี หรือจะได้ประสบพบกับเคราะห์กรรม อย่างหนักมีประการต่าง ๆ ก็ดี ก็ล้วนแต่เป็นผลอันสำเร็จมาแต่กุศลกรรม และอกุศลกรรมที่ตนเคยได้กระทำมาแล้วทั้งนั้น แต่สามัญชนคนธรรมดา ไม่มีปรีชาญาณสามารถที่จะรู้ได้ จึงมักให้เกิดสำคัญผิดไปต่าง ๆ ว่า เพราะ เหตุที่บุคคลนั้นบุคคลนี้ หรือสิ่งโน้นสิ่งนี้ เป็นผู้กระทำแก่ตน ถ้าเป็น โชคลาภก็เกิดความดีอกดีใจว่า ท่านผู้นั้นผู้นี้ช่วยบันดาลให้ ถ้าเป็น เคราะห์กรรมก็หาว่าคนโน้นคนนี้ แกล้งทำให้แก่ตน เมื่อสำคัญผิดไม่รู้ ตรงตามเหตุผลที่เป็นจริงเช่นนี้ จึงเป็นมูลเหตุให้คนสร้างกรรมทำเวรให้ แก่ตนเองมากขึ้น ๆ จนไม่สามารถที่จะชำระสะสาง ล้างบาปกรรมให้ หมดยุติไปได้ แต่ถ้าได้พิจารณาให้เห็นว่าผลวิบากทั้งหลาย ทั้งที่เป็นส่วนดี ที่ให้เกิดความสุขโสมนัส ทั้งส่วนที่ไม่ดีที่เกิดความทุกข์โสมนัส ล้วน เป็นผลกรรมของเราเองทั้งนั้นดังนี้แล้ว ก็จะได้ตั้งหน้ารับเสวยผลกรรม นั้น ๆ ให้เสร็จสิ้นไป และไม่ทำบาปกรรมต่อไปอีก เลือกทำแต่กัลยาณกรรม อันจะส่งผลให้ได้ประสบความสุขโสมนัสสืบไป

ข้อที่ว่า ผลวิบากทั้งหลายเกิดมาแต่กรรมของตนเองนั้น พึงเห็น ตัวอย่างในเรื่องของบุคคลสามจำพวกในนิทานเรื่องนี้ ที่สมเด็จพระบรม- ศาสดาเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย ตามที่ได้เห็นหรือได้ประสบมาด้วยตนเอง กล่าวคือ

เรื่องทีหนึ่ง กาได้บินเอาคอไปสอดเข้าไปในเสวียนหญ้าซึ่งไฟกำลัง ไหม้ปลิวขึ้นไปอยู่บนอากาศ จนทำให้กานั้นตายแล้วพลัดตกลงมา ซึ่งก็ ไม่น่าจะบินไปพอเหมาะพอดีอย่างนั้น เพราะท้องฟ้าเวหาสก็กว้างใหญ่ ไพศาล แต่เพราะผลกรรมต่างหากบันดาลให้เป็นไปดังนั้น เพื่อให้สมกับ

กรรมที่กาได้ทำมาแต่ชาติก่อน ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงอดีตกรรมของเข่าให้ภิกษุทั้งหลายทราบว่ กำนัันแต่ชาติก่อนได้เป็นคนชววนา ได้ฝึกโคขี่โกงตัวหนึ่งไม่สำเร็จ เพราะโคนันมันไม่ยอมเดินลากแอก ใช้วิธีนอนไม่ลุก แม้ชววนานันจะได้เฝียนให้ลุกแล้ว พอเดินไปได้หน่อยก็กลับลงนอนอีก โดยนัยนี้ จึงทำให้ชววนาเกิดโมโหโกรธขึ้นอย่างหน้ามืด ไปเอาฟางมาพันคอโคให้มากจนเป็นตุกกองฟางแล้วก็จุดไฟเผา โคได้ตายลงเพราะการกระทำอย่างทารุณเหี้ยมโหดของชววนานัน นี้ได้ชื่อว่าชววนาได้ทำอกุศลกรรมไว้ อกุศลกรรมนั้น เรียกว่า ปาณาติบาต ได้แก่การฆ่าสัตว์ ซึ่งสำเร็จมาแต่อกุศลจิต คือจิตโกรธ เรียกโดยปรมัตถโวหารว่ “โทมนัสสปฏิฆสัมปยุตตจิต” คือจิตมีโทสะเป็นมูล จิตดวงนี้ให้ผลต้องไปตกนรกเสมอ เพราะฉะนั้น ชววนานันจึงไปตกนรก ถูกไฟไหม้เผาเผาอยู่เป็นเวลานาน ครันพ้นจากนรกแล้ว ด้วยเศษผลกรรมที่ยังเหลืออยู่อย่างเบาแล้ว แต่กระนั้น ก็ยังทำให้มาบังเกิดในกำเนิดกาแล้วก็ถูกเสวียนหญ้าทั้ง ๆ ที่ติดไฟอยู่ สวมเข้าที่คอกจนไฟไหม้ตายทั้งเป็นคล้าย ๆ กับกรรมที่ชววนานันเอาฟางมาพันคอโค แล้วเอาไฟเผาทั้งเป็น ฉะนั้น

เรื่องที่สอง หญิงภริยานายเรือถูกเอาหม้อทรายผูกคอ แล้วถ่วงน้ำไปในมหาสมุทรต่อหน้าสามี ซึ่งไม่มีทางจะช่วยเหลือได้ ก็เพราะกรรมที่นางได้ทำมาแต่ชาติก่อน ตามที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงว่ ในชาติก่อนนัน หญิงนันได้เอาหม้อทรายผูกคอสุนัขตัวจงรักภักดีถ่วงน้ำทั้งเป็น เพราะอายพวกหนุ่ม ๆ ที่พากันพูดล้อเลียนว่เป็นนายพรานสุนัขเมื่อได้ขับไล่ไสส่งไปแล้ว สุนัขนันก็ยงกลับมาติดสอยห้อยตามอยู่ นาง

เรื่อง ชนสามจำพวก

มีความโกรธเป็นกำลัง จึงได้หลอกเอาสุนัขไปถ่วงน้ำ ด้วยผลกรรมนั้น นางก็ได้ไปตกนรก ถูกไฟนรกไหม้เผาอยู่เป็นเวลานาน และด้วยผลกรรมที่ยังเหลือเศษอยู่ นำให้นางมาเกิดเป็นภริยาของนายเรือ ครั้นแล้วก็ถูกถ่วงน้ำทั้งเป็นอีก ซึ่งมีลักษณะอาการคล้ายกับอกุศลกรรมที่ตนได้ทำมาแล้วแต่ชาติก่อน ดังวิสัยขามา

เรื่องที่สาม ภิกษุ ๗ รูป ซึ่งเข้าไปอาศัยอยู่ในถ้ำรวมกัน ครั้นตกถึงกลางคืน ถูกก้อนหินขนาดใหญ่เท้ายอดหลังคาเรือนตกกลิ้งไปปิดประตู แม้พระสงฆ์สามเณรและชาวบ้านจะพยายามช่วยผลักดันอย่างไร ก็ไม่สามารถจะทำให้ก้อนหินนั้นเขยื้อนออกจากประตูถ้าได้ ต้องถูกทรมาณอดอาหารอยู่ถึง ๗ วัน นี้ก็เพราะผลกรรมของภิกษุ ๗ รูปนั่นเอง ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงว่า ในชาติก่อนภิกษุ ๗ รูปนั้นเป็นเด็กเลี้ยงโค ๗ คน ได้พากันกวาดขับเหี้ยใหญ่เข้าไปในจอมปลวก แล้วเอากำไปไม้จุกช่องจอมปลวกไว้ แล้วลี้มไปถึง ๗ วัน จึงได้ไปเปิดให้เหี้ยนั้นออก ทำให้เหี้ยอดอาหารถึง ๗ วัน ผอมโซจนเหลือแต่หนังกับกระดูก แต่เด็กเหล่านั้นกลับเกิดภรรยาไม่ฆ่าเหี้ยนั้น ครั้นมาในชาติปัจจุบันนี้ จึงได้เป็นภิกษุ ๗ รูป ถูกปิดประตูถ้าขัง อดอาหารอยู่ถึง ๗ วัน ด้วยผลกรรมบันดาล ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับกรรมที่ตนได้ทำไว้ในชาติก่อนนั้นแล แต่เด็กเหล่านั้นไม่ตกนรก เพราะอกุศลจิตเป็นเหตุให้ฆ่าเหี้ยนั้นไม่มี กลับมีกุศลจิตเกิดเมตตาภรณ์แล้วปล่อยเหี้ยนั้นไป ส่วนที่ถูกปิดประตูถ้าให้อดอาหารอยู่ ๗ วันนั้น เพราะอกุศลกรรมที่พากันปิดขังเหี้ยไว้ในจอมปลวกด้วยโมหเจตนา จึงทำให้เกิดผลอย่างคู่ควรกันเช่นนั้น ด้วยประการฉะนี้

ตามตัวอย่างใน ๓ เรื่องนี้ แสดงถึงผลอกุศลกรรมตามสนอง ที่บุคคลฆ่าและทรมานสัตว์เดียรัจฉานเหมือนกันทั้ง ๓ เรื่อง จึงสมควร จะพึงใช้สติสัมปชัญญะกำหนดพิจารณาดูว่า ถ้าลงมือฆ่ามนุษย์ หรือ ทรมานมนุษย์ ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีคุณธรรม มีคุณค่าสูงแล้ว จะพึงบันดาล ให้เกิดผลวิบากอันร้ายแรง และน่าสะอึ้งหวาดกลัวกว่าตัวอย่างที่ได้ วิชันมาแล้วสักเพียงไร

เพราะเหตุดังนั้น สาธุชนพุทธบริษัทจึงไม่ควรทำบาปโดยแท้ เมื่อเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลงขึ้น อันเป็นตัวการสมุฏฐานให้ ทำบาปได้นานาประการ ก็จงคอยใช้สติเตือนตนใช้สัมปชัญญะพิจารณาถึง ผลวิบากอันจะพึงบังเกิดแก่ตนเองในภายหลัง ดังที่ปรากฏในนิทานเรื่องนี้ ก็จะเป็นทางช่วยให้ห่างไกลจากบาปอกุศลตามสัดดีวิสัยสามารถของตน ๑ ได้อยู่ แต่ที่จะให้ห่างไกลจากบาปได้โดยแท้จริง ต้องพยายามบำเพ็ญ ธรรม จำศีล และภาวนาจนให้วิปัสสนาปัญญา และมีศกปัญญาบังเกิด ขึ้นในจิตสันดาน ที่เรียกว่า เข้าถึงปฏิบัติศาสนาต่อไป

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสพยากรณ์ปัญหาแก่ภิกษุทั้งหลาย จบลงแล้ว ขณะนั้นมีภิกษุรูปหนึ่งกราบทูลถามปัญหาต่อไปว่า “คนที่ทำ บาปกรรมแล้ว หลบหนีไปอยู่เสียบนอากาศ หรือหลบลงไปอยู่ในกลาง สะดือมหาสมุทร หรือหลบไปอยู่ในหุบเขา จะไม่มีทางรอดพ้นได้บ้าง ดอกหรือ”

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจะพยากรณ์ปัญหานั้นอีก จึงได้ตรัส แสดงพระธรรมเทศนาโดยพระพุทธนิพนธ์คาถา ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

ใคร ๆ พึ่งหลบหนีไปอยู่บนอากาศ หรือในกลาง
สะดือมหาสมุทร หรือหลบหนีไปอยู่ในหุบเขา ก็
จะไม่พ้นจากบาปกรรม เพราะประเทศแห่งแผ่นดิน
ที่บุคคลหลบหนีไปซ่อนอยู่แล้ว จะพึ่งพ้นจาก
บาปกรรมนั้น ย่อมไม่มี

อธิบายว่า คำว่า **กรรม** นั้น จะเป็นบาปกรรม คือกรรมชั่ว
หรือบุญกรรม คือกรรมดี ก็ตาม เป็นเรื่องของนามธรรมซึ่งเป็นธรรมะ
ที่ละเอียดที่สุด ละเอียดจนไม่มีวัตถุอะไรจะปิดบังกั้นหรือจับกุมคุม
ขังไว้ได้ โดยหลักธรรมก็ได้แก่เจตนาที่เกิดร่วมกับจิต ดับพร้อมกับจิต
และมีวัตถุอารมณ์เดียวกันกับจิต จิตคิดไปไหนเจตนา ก็ไปด้วย และทำ
หน้าที่ช่วยปรุงแต่งจิตเรื่อยไป จนแยกแตกออกจากกันไม่ได้โดยธรรมเนียม
ส่วนบาปกรรมนั้นก็ได้อีกุศลเจตนาที่เกิดพร้อมกับอกุศลจิต ๑๒ ดวง
นั่นเอง คือ การทำบุญหรือทำบาปของบุคคลที่ปรากฏให้เห็นทางกาย
และทางวาจานั้น เป็นส่วนปลาย แต่ส่วนโคนหรือต้นรากนั้นอยู่ที่จิต
จิตมีหน้าที่สั่งสมบุญและบาปไว้ และที่จะส่งผลให้ไปบังเกิดในภพต่าง ๆ
และเมื่อเกิดแล้วก็บันดาลให้ได้ประสบโชคดีหรือเคราะห์ร้ายมีประการ
ต่าง ๆ นั้น เพราะจิตอันประกอบด้วยเจตนากรรมเป็นผู้สั่ง หรือผู้บันดาล
ให้บังเกิดเป็นไปทั้งนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลที่ได้สั่งสมบุญกรรมหรือ
บาปกรรมไว้จึงไม่มีประเทศไหน หรือสถานที่แห่งใดจะพึ่งหลบหลีกผล
กรรมได้ เพราะเจตนากรรมเป็นผู้ทำหน้าที่บันดาลให้เกิดผล คือสิ่งต่าง ๆ
ในโลกนี้ เปรียบเหมือนสิ่งที่เป็นวัตถุ ซึ่งพอจะเห็นได้ง่าย เช่น จะห้าม
ธาตุไฟไม่ให้ร้อนหรือเย็น จะห้ามธาตุลมไม่ให้พัดกระพือ หรือไม่ให้เครื่องตั้ง

ธรรมบทเทศนา

ดังนี้ ก็ห้ามไม่ได้ เมื่อมีธาตุไฟก็ต้องมีร้อนหรือเย็น เมื่อมีธาตุลมก็ต้องมีอาการกระพือพัด หรือเครื่องตั้ง เป็นธรรมชาตินิยมนดังนี้ ฉนใด กฎของกรรมก็ย่อมให้ผลฉนนั้น คือเมื่อมีกรรมแล้ว ก็ต้องมีผลของกรรมเป็นธรรมนิยมน

ด้วยเหตุฉนน สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย ว่า “ใคร ๆ ที่ทำบาปกรรมแล้วคิดว่าจ้กรอดพ้นจากผลแห่งบาปกรรมฉนน จึงหลบหนีไปอยู่บนอากาศบ้าง ไปอยู่กลางสะดือมหาสมุทรบ้าง หรือไปอยู่ในหุบเขาบ้าง ก็หาจะรอดพ้นจากบาปกรรมได้ไม่ เพราะประเทศที่ผู้ทำบาปแล้วจะพึงหลบไปซ่อนอยู่ เพื่อให้พ้นจากบาปฉนน แม้เพียงเท่าปลายขนทราย ย่อมไม่มีเลย” ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยฉนนมา ด้วยประการฉนนนี้

๒๙ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๘.๐๗ น.

เรื่อง พระเจ้าสุปปพุทธศากยะ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

น อนตฺตลิกฺเข น สมฺพุทฺทมชฺเฌ
น ปพฺพตานิ วิวรํ ปวิสฺส
น วิชฺชตี โส ชคตฺติปปเทโส
ยตฺตฺรภูจฺจิตํ นปฺปเหยยฺย มจฺจุตฺติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องพระเจ้าสุปปพุทธศากยะ อันมีมาในอรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย ปาปวรรค แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๐๖ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณ-ฤทธิส่วนธรรมสวนมัยต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดถา นิโครธารามะ วิหรนุโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดนิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ครั้งนั้น พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายโดยทรงปรารภ พระเจ้าสุปปพุทธศากยะให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

โส กิร - ดั่งได้ยินมา พระเจ้าสุปปพุทธศากยะ พระบิดาของ พระนางพิมพาเทวี ผู้ซึ่งเคยเป็นพระมเหสีของพระลิจฉวีธิดราชกุมารนั้น ได้ทรงพระพิโรธโกรธแค้นแสนสาหัส จึงได้ทรงผูกอาฆาตไว้ในสมเด็จพระบรมศาสดาด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ “ประการแรก สมเด็จพระพุทธรองค์นี้ ได้ทรงสละละทิ้งพระธิดาของท้าวเธอ แล้วเสด็จหนีออกทรงผนวชเสีย ประการที่ ๒ สมเด็จพระพุทธรองค์ ครั้นทรงชักนำพระเทวทัต ผู้เป็นพระโอรสของท้าวเธอให้ออกทรงผนวชแล้ว กลับทรงตั้งพระองค์ไว้ในฐานะแห่งความเป็นผู้จงกรรมจองเวรกันกับพระเทวทัตนั้น”

เอกทิวส์ - อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าสุปปพุทธศากยะนั้น ได้มีพระดำริขึ้นด้วยเหตุที่ทรงมีความอาฆาตนั้นว่า “ต่อไปนี้ เราจักไม่ให้พระพุทธรเจ้าเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ฉัน” ครั้นแล้วทรงปิดกั้นทางเสด็จนั้นเสีย ส่วนท้าวเธอเสด็จไปประทับนั่งเสวยน้ำจันท์ (ดื่มสุรา) อยู่ระหว่างกลางถนน

ลำดับนั้น ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์พุทธบริวาร เสด็จมาถึงที่ตรงนั้น ราชบุรุษทั้งหลายทูลพระเจ้าสุปปพุทธะให้ทรงทราบ ว่า “สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาถึงแล้ว”

พระเจ้าสุปปพุทธะทรงรับสั่งว่า “พวกเธอจงไปทูลบอกแก่พระศาสดานั้นว่า พระศาสดานี้ ไม่ใช่เป็นคนแก่กว่าเรา ดังนั้นเราจักไม่ให้ทางแก่พระศาสดานั้น” แม้พวกราชบุรุษจะได้ทูลวิงวอนอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ ท้าวเธอก็คงประทับนั่ง รับสั่งยืนกรานอยู่อย่างเดิมนั้นเทียว

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นไม่ได้หนทางจากพระสำนักของพระมาตุลา (พระเจ้าลุง) ก็เสด็จกลับแค่ตรงนั้นนั่นแล ส่วนพระเจ้าสุปปพุทธะได้ทรงส่งบุรุษสอดแนมติดตามไปคนหนึ่ง พร้อมด้วยทรงกำชับว่า “พ่อมหาจำเริญ เจ้าจงไปคอยสังเกตดู ครั้นรู้ว่าพระพุทธรเจ้าทรงรับสั่งว่าอย่างไรแล้วจึงกลับมา”

เรื่อง พระเจ้าสุปปพุทธศากยะ

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อขณะเสด็จกลับไปนั้น ได้ทรง
แยมพระโอษฐ์ให้ปรากฏ พระอานนท์เถระทูลถามว่า “อะไรหนอ
พระพุทธเจ้าข้า ที่เป็นเหตุปัจจัยให้ทรงแยมพระโอษฐ์”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “อานนท์ เธอเห็นพระเจ้าสุปป-
พุทธะไหมเล่า”

พระอานนท์เถระทูลตอบว่า “เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสชี้แจงถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้ทรงแยม
พระโอษฐ์ว่า “พระเจ้าสุปปพุทธะนั้น เมื่อไม่ให้หนทางแก่พระพุทธเจ้า
เช่นเรา ชื่อว่าได้ทำกรรมหนักมาก นับแต่วันนี้ไปในวันที่ ๗ พระเจ้า
สุปปพุทธะนั้นจักถูกแผ่นดินสูบตรงที่บันได ภายใต้พระมหาปราสาท”

ฝ่ายบุรุษสอดแนม ได้ทราบพระพุทธพยากรณ์ดังนั้นแล้ว ก็
กลับคืนไปยังพระสำนักของพระเจ้าสุปปพุทธะ พระเจ้าสุปปพุทธะตรัสถาม
ว่า “หลานของเรา เมื่อกลับไปแล้วเธอสั่งว่าอะไร” บุรุษสอดแนมก็ได้
ทูลให้ทรงทราบตามที่ตนได้ฟังมาทุกประการ

โส ตสฺส วจํ สุตฺวา - ส่วนว่า พระเจ้าสุปปพุทธศากยะนั้น
ครั้งได้ทรงทราบเหตุการณ์ดังนั้นจากบุรุษสอดแนมแล้วทรงพระดำริว่า
“เดี๋ยวนี้หลานของเราสั่งอะไรสักจะไม่มีคามผิดพลาด เธอรับสั่งคำใด
คำนั้นก็มักเป็นจริงอย่างนั้นเสมอ แม้ถึงกระนั้นก็ตาม เราก็จักหาอุบาย
จับผิดเธอด้วยมุสาวาทให้จงได้ เพราะเธอรับสั่งโดยมีกำหนดไว้ว่า เรา
จักถูกแผ่นดินสูบในวันที่ ๗ มิหนำซ้ำยังรับสั่งกำหนดสถานที่ไว้ด้วยว่า
เราจักถูกแผ่นดินสูบ ณ ตรงที่เชิงบันไดภายใต้พระมหาปราสาท ตั้งแต่นี้
เราก็จักไม่ไปยังที่นั้นเสียเมื่อเป็นเช่นนี้แผ่นดินก็จะได้สูบเรา ณ ที่ตรงนั้น
เราก็จักจับผิดเธอด้วยมุสาวาทได้ด้วยอุบายอย่างนี้”

ครั้นทรงดำริตกลงพระทัยตั้งนั้นแล้ว จึงทรงรับสั่งให้ชนเอาเครื่องอุปโภคของท้าวเธอขึ้นไปเก็บไว้ข้างบนพระมหาปราสาทชั้นที่ ๗ ลึนทุกอย่าง แล้วทรงรับสั่งให้ยกเอาบันไดออกไป ให้ปิดพระทวารเสียทั้งหมด แล้วทรงตั้งนักรมวயปล้ำให้อยู่ประจำยาม ประดุจละสองคน ๆ พร้อมกับทรงรับสั่งอาณัติไว้อย่างแข็งแรงว่า “ถ้าหากฉันประมาทอยากจะลงไปข้างล่าง พวกเธอจงห้ามฉันไว้ให้อยู่” ครั้นถึงวันที่ ๗ ท้าวเธอก็ไปประทับอยู่ ณ ที่ห้องอันประกอบด้วยคัคคีศรี มีสิริรงดงามบนพระมหาปราสาทชั้นที่ ๗ ด้วยประการฉะนี้

สตถา ตํ ปวตฺติ สุตฺวา - ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นได้ทรงทราบถึงพฤติการณ์ที่พระเจ้าสุปปพุทธะได้ทรงป้องกันพระองค์ เพื่อให้พ้นมรณภัยตั้งนั้นแล้ว จึงทรงประทานพระพุทธรูปอโวกาแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าสุปปพุทธะนั้น อย่าว่าแต่จะหลบหนีไปอยู่บนพระมหาปราสาทอย่างนั้นเลย จะให้เหาะหนีไปอยู่บนอากาศเวหาส์หรือจะแล่นเรือหนีไปสู่มหาสมุทร หรือจะหลบหนีเข้าไปอยู่ในหุบเขาก็คงตาม ชื่อว่าคำพูดของพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายเป็นสองนั้นไม่มีพระเจ้าสุปปพุทธะนั้น จักถูกแผ่นดินสูบ ณ ตรงที่เรากล่าวแล้วนั้นแล”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะตรัสพระธรรมเทศนา สืบอนุสนธิโปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธรูปนิพนธ์คาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่าดังนี้

น อนตฺตลิกฺเข น สมฺมุตฺตมชฺเช
น ปพฺพตานิ วิวรํ ปวีสุส
น วิชฺชตี โส ชคตฺตปฺเทโส
ยตฺตจฺฉิตฺติ นปฺสฺสเหยฺย มจฺจุ.

เรื่อง พระเจ้าสุปปพุทธศากยะ

ใคร ๆ พึงหลบหนีไปอยู่บนอากาศ หรือในกลาง
สะดือมหาสมุทร หรือหลบหนีไปอยู่ในหุบเขา ก็
จะไม่พ้นจากความตาย เพราะประเทศแห่งแผ่นดิน
ที่บุคคลหนีไปซ่อนอยู่แล้ว ที่ความตายจะตาม
ครอบงำไม่ได้ นั่น ย่อมไม่มี

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากด้วยกัน ส่งญาณไปตามกระแสพระ
ธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา
ต่างก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัย
ของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

สตุดเม ปน ทิวเส - ครั้นต่อมาในวันที่ ๗ ตรงกับเวลาที่พระเจ้า
สุปปพุทธะปิดกั้นหนทางเสด็จไปบิณฑบาตของสมเด็จพระบรมศาสดา
พอดีมีามงคลของพระเจ้าสุปปพุทธะ ซึ่งอยู่ในโรงภายใต้พระมหาปราสาท
เกิดความคึกคะนองลำพองเอาเท้ากระทืบฝาโรงนั้น ๆ ดังสนั่นหวั่นไหว
พระเจ้าสุปปพุทธะซึ่งประทับอยู่เบื้องบนพระมหาปราสาทได้ทรงสดับเสียง
มีามงคลนั้นแล้วตรัสถามราชบุรุษว่า “นั่นอะไรกัน”

ราชบุรุษทูลตอบว่า “มีามงคลคะนอง พระเจ้าข้า”

ก็มีามงคลนั้น พอแลเห็นพระเจ้าสุปปพุทธะเท่านั้นก็สงบนิ่ง
เสียบเสียงลงทันที ขณะนั้น พระเจ้าสุปปพุทธะมีพระประสงค์อยากจะ
เสด็จไปทรงจับมีามงคลนั้น จึงเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับแล้วเสด็จตรงไป
ที่พระทวาร ทันใดนั้น พระทวารทั้งหลายได้เปิดออกเอง บันไดทั้งหลาย
ได้เคลื่อนเข้ามาตั้งอยู่ในที่ของตนเองตลอดทั้ง ๗ ชั้น พวกนักมวยปล้ำ
ที่ยืนยามประจำอยู่ ณ ชั้นนั้น ๆ ต่างก็จับพระศอพระเจ้าสุปปพุทธะ

โยนลงไปข้างล่างตาม ๆ กัน เป็นเสมือนดังได้นัดหมายกันไว้ ทันใดนั้น มหาปฐพีแผ่นดินใหญ่ ก็ได้เปิดช่องแยกออกมารับพระเจ้าสุปปพุทธะนั้น ในขณะที่ตกลงไปถึงเชิงบันไดภายใต้พระมหาปราสาทพอดี พระเจ้าสุปปพุทธศากยะพุทธมาตุลา คือ พระเจ้าลุงของสมเด็จพระบรมศาสดานั้น ครั้นถูกแผ่นดินสูบสิ้นพระชนมายุไปแล้วดั่งนั้น ก็ได้ไปบังเกิดเสวยทุกข์เขเวทนาอย่างแสนสาหัสอยู่ในอเวจีมหานรก ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะวิสันนาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยถือหลักตามอรรถกถาจารย์และโดยอรรถนิมิตตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มสติปัญญาฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนนัยแก่สาธุชนพุทธบริษัทสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงปรารภถึงพระเจ้าลุงของพระองค์ หรือพระเจ้าสุปปพุทธศากยะ ให้เป็นอุปบัติเหตุแห่งพระธรรมเทศนา ก็พระเจ้าสุปปพุทธะนั้นนั้น นับเป็นกษัตริย์ในพระวงศ์ศากยราช อันเป็นพระวงศ์เดียวกันกับสมเด็จพระบรมศาสดา และมีพระศักดิ์เป็นพระเจ้าลุง เพราะเป็นพระญาติพระวงศ์ข้างผู้ใหญ่พระองค์หนึ่ง พระเจ้าสุปปพุทธะนั้นปรากฏว่าทรงมีพระโอรสพระองค์ใหญ่พระนามว่า เทวทัตตกุมาร และทรงมีพระธิดา ซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินี (น้อง) ของ เทวทัตตกุมารองค์หนึ่ง พระนามว่า พิมพายโสธรา ต่อมาพระนางพิมพายโสธราก็ได้ทรงอภิเศกสมรสกับพระลัทธัตถราชกุมาร คือ พระองค์สมเด็จพระบรมศาสดา ส่วนเทวทัตตกุมารนั้น ครั้นพระลัทธัตถราชกุมารได้เสด็จออกทรงผนวช สำเร็จเป็นพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้ออกทรงผนวชตามสมเด็จพระบรมศาสดา พร้อมด้วยพระกุมารในวงศ์

เรื่อง พระเจ้าสุปปพุทธศากยะ

ศากยราชหลายพระองค์ด้วยกัน มีอนุรุทธกุมาร และมหานามกุมาร เป็นต้น เทวทัตตกุมารนั้น ครั้นทรงผนวชแล้ว ก็ทรงพยายามศึกษา ปฏิบัติธรรมตามพระพุทธโอวาทด้วยดีจนถึงขั้นสำเร็จโลกียฌานสมาบัติ ทั้ง ๘ ประการ แต่ยังมีได้ทรงบรรลุอุริยมรรค อริยผล อันเป็นส่วน โลกุตระธรรมแม้แต่ขั้นเดียว

ครั้นจำเนียรกาลต่อมา พระเทวทัตนั้นทรงน้อยเนื้อต่ำพระทัย ด้วยเหตุที่ใหญ่ ๆ อยู่ ๒ ประการ คือ **ประการที่หนึ่ง** อุบาสกอุบาสิกา ทั้งหลาย ไม่ค่อยเคารพคารวะ ไม่ค่อยสักการบูชาเสมอเหมือนกับพระเจ้าชายองค์อื่น ๆ ที่ออกทรงผนวชในคราวเดียวกัน เช่นอย่างพระอนุรุทธะ หรือพระมหานามะ เป็นต้น **ประการที่สอง** พระเทวทัตเป็นผู้ที่ทรงมีพระสติปัญญาในทางโลกียวิสัยอย่างเปรี๊ยะปราด และทรงมีพระสมอรุนแรงแข็งแกร่ง เคยได้ทรงนำพระดำริต่าง ๆ เกี่ยวกับการพระศาสนา และวงการคณะสงฆ์ขึ้นเสนอกกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาหลายประการ เช่น ทรงเสนอว่าพระภิกษุไม่สมควรจะฉันเนื้อสัตว์ แม้ที่ตายแล้ว เหมือนอย่างที่พระภิกษุเราฉันกันอยู่ทุกวันนี้ ขอให้งดเว้นเด็ดขาด ขอให้ฉันงา หรือสิ่งที่ไม่มีชีวิตเช่นที่พระภิกษุในลัทธิมหายานถือปฏิบัติกันอยู่ เหมือนในประเทศจีน ประเทศญวน หรือประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น แต่ปรากฏว่าบรรดาข้อคิดเห็นของพระเทวทัตนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาไม่ทรงเห็นด้วยสักประการเดียว

เหตุ ๒ ประการนี้ เป็นสมุฏฐานใหญ่ ให้พระเทวทัตซึ่งมีพระสติปัญญาเปรี๊ยะปราด และมีพระสมอรุนแรงอยู่แล้วเกิดทิฐิมานะอย่างใหญ่หลวง จนทรงดำริและทรงดำเนินการปฏิบัติออกนอกกลุ่มนอกรทาง จนในที่สุดทรงดำริที่จะกำจัดสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วจะเป็น

พระพุทธเจ้าเสียดัง ตั้งแต่นั้นมาก็ปรากฏอย่างโจ่งแจ้ง ว่าพระเทวทัตตั้งตนเป็นศัตรูแก่สมเด็จพระบรมศาสดา เรื่องของพระเทวทัตโดยเฉพาะนั้น มีปรากฏรายละเอียดอยู่แล้วในพระธรรมเทศนาภังค์ที่ ๑๒ ตอนต้น

ด้วยเหตุตั้งวิสัยขามาโดยสังเขปนี้แล จึงปรากฏข้อความในนิทานเรื่องนี้ว่า พระเจ้าสุปปพุทธะนั้น ทรงผูกอาฆาตในสมเด็จพระบรมศาสดา ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ทรงสละทิ้งพระธิดาเสด็จหนีออกทรงผนวช และทรงตั้งพระองค์ไว้ในฐานะเป็นผู้จองเวรจองกรรมกับพระโอรสคือพระเทวทัตตั้งวิสัยขามาแล้ว ซึ่งในข้อเท็จจริงนั้น สมเด็จพระบรมศาสดามีได้ทรงจองกรรมจองเวรในพระเทวทัต ดังที่พระเจ้าสุปปพุทธะทรงเข้าพระทัยนั้น แต่หากพระเทวทัตนั้น อาศัยที่ยังมีกิเลสหนา และมีพระสันดานหยาบช้ำ คบคิดกับบรรดาพาลชนด้วยกัน แล้วจะกำจัดสมเด็จพระบรมศาสดาเสียดัง ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดา ก็มีได้ทรงกระทำการโต้ตอบ หรือทรงคิดแก้แค้นเหมือนอย่างสามัญชนแต่ประการใด แต่หากบาปอกุศลอย่างหยาบคายร้ายกาจของพระเทวทัต ตามสนองในปัจจุบันทันตาเห็นไปเอง แม้ถึงกระนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาก็ยังทรงวางพระพุทธรุทภัยในพระเทวทัตเสมอกับพระราหุล ซึ่งเคยเป็นพระโอรสแต่อย่างไรก็ตาม โดยที่พระเจ้าสุปปพุทธะนั้นยังเป็นปุถุชนคนที่หนาด้วยกิเลสอยู่ และโดยที่พระเทวทัตเป็นพระโอรสด้วย จึงมิได้มีพระสติปัญญาที่จะพิจารณาถึงเหตุผล ว่าใครจะถูกหรือจะผิดสถานไร ย่อมทรงเข้าสนับสนุนกับฝ่ายพระเทวทัตซึ่งเป็นพระโอรสโดยไม่ต้องสงสัย และเมื่อความอาฆาตเกลียดแค้นนั้นได้กำเริบเลิบบานขึ้นอย่างรุนแรงถึงขนาดจนเป็นสมมุติฐานให้พระเจ้าสุปปพุทธะทรงเล่นอันธพาลเกรตต่อสมเด็จพระบรมศาสดา คือทรงปิดกั้นประตูทางเสด็จบิณฑบาต แม้จะมีผู้ไป

เรื่อง พระเจ้าสุปปพุทธศากยะ

วิงวอนขอร้องให้เปิดทาง ก็ทรงรับสั่งฝากไปให้กราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นผู้ใหญ่กว่าเรา คือเป็นเด็กกว่าโดยพระชนมายุ และมีศักดิ์เป็นพระนัดดาคือหลาน เพราะฉะนั้น ฉันทจึงไม่ให้ทางเพราะฉันทเป็นผู้ใหญ่กว่า” และเพราะเหตุที่ความทะนงองอาจ โดยมีความอาฆาตอย่างรุนแรงเป็นสมุฏฐานต่อสมเด็จพระบรมศาสดาผู้ประเสริฐโดยวิเศษนั้น พระเจ้าสุปปพุทธะจึงทรงถูกแผ่นดินสูบในที่สุด ฉะนี้

ก็แลพระเจ้าสุปปพุทธะนั้น เมื่อได้ทรงทราบว่าจะถูกแผ่นดินสูบโดยพุทธพยากรณ์ ซึ่งพระองค์ก็ทรงเชื่อ ว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระวาจา ศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว แทนที่จะกลับพระทัยเสด็จเข้าไปกราบถวายบังคมขอขมาลาโทษ ตามแบบอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชน แต่ก็ได้ทรงทำเช่นนั้นไม่ กลับทรงอวดดีถือดีและทรงคิดหาอุบายวิธีที่จะหลบหลีกแล้วจับผิดพระบรมศาสดาในภายหลัง

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อได้ทรงทราบพฤติการณ์ของพระเจ้าสุปปพุทธะซึ่งทรงพยายามที่จะหลบหลีกปลีกหนีจากมรณกรรมด้วยอำนาจทิฏฐิมานะ และปราศจากสติปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาดังนั้นแล้ว พระองค์ก็ทรงมีพระพุทธประสงค์ในอันที่จะอบรมสั่งสอนภิกษุทั้งหลาย โดยมีสักขีพยาน อันเป็นวิธีการที่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นปรากฏชัด เพราะได้ทรงเห็นการปฏิบัติของพระเจ้าสุปปพุทธะเป็นอุปบัติเหตุแล้ว จึงได้ทรงนำมาประกอบการแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายในครั้งนั้น ซึ่งมีข้อความเป็นพุทธนิพนธ์คาถาสู่ภาสิตสั้น ๆ ว่า

**ใคร ๆ จะพึงหลบหนีไปอยู่บนอากาศ หรือใน
สะดือมหาสมุทร หรือหลบหนีไปอยู่ในหุบเขา
ก็ตาม จะไม่พึงพ้นจากความตาย เพราะประเทศ**

แห่งแผ่นดินที่บุคคลหลบซ่อนอยู่แล้วความตาย จะ ตามครอบงำไม่ได้นั้น ย่อมไม่มีดังนี้

อธิบายว่า **ความตาย** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **พระยามัจจุราช** นั้น ได้แก่ความสิ้นสุดลงแห่งชีวิตินทรีย์ในระยะเวลาชาติหนึ่ง โดยไม่มีความสืบทอดที่จะให้รู้เรื่องต่าง ๆ ในชาติปัจจุบันนี้ อีกนัยหนึ่งท่านจำแนกไว้ ๓ อย่าง คือ ตายเพราะหมดบุญ ๑ ตายเพราะหมดอายุ ๑ ตายเพราะหมดบุญและอายุ ทั้งสองอย่าง ๑

ความตายเพราะหมดบุญนั้น ได้แก่การตายโดยสิ้นกำลังบุญที่สร้างไว้แต่ชาติก่อน โดยที่ยังไม่หมดอายุ เช่น ตายในเวลาที่ยังน้อยอยู่ หรือในระหว่างที่ยังไม่ถึงอายุขัย ความตายเพราะหมดอายุนั้น ได้แก่ การตายในเมื่อสิ้นอายุขัยแล้ว เช่น ตายด้วยความแก่ชรา ชีวิตและร่างกายร่วงหล่นไปตามธรรมดาของสังขารนัยหนึ่ง เรียกว่ากาลมรณะ แปลว่า ตายโดยถึงกาลเวลาแล้ว ความตายเพราะหมดบุญและอายุทั้งสองอย่างนั้น ได้แก่ การตายในเมื่อบุญกรรมที่ได้สร้างมาแต่ชาติก่อนก็หมดกำลังลงแล้วอายุก็ถึงขัยถึงวัยแล้ว คือ ตายเมื่อแก่เฒ่าชราแล้วนั่นเอง

อันความตายนั้นนั้นเป็นสมบัติประจำของสัตว์สังขารที่เกิดมา คือสัตว์ผู้เกิดมาแล้ว จะต้องได้ประสบความตายในที่สุดด้วยกันทั้งสิ้น ไม่มีการยกเว้นเลย เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสพระพุทธ-
ภาสิตประกาศสัจธรรมข้อนี้ไว้ว่า “**มรณนฺตํ हि ชีวิตํ** - การเกิดมามีชีวิตอยู่ในโลกนี้มีความตายเป็นที่สุด” ดังนี้ เมื่อความตายอันมีลักษณะดังวิสัยชานามา จะเป็นชนิดไหนก็ตีมาถึงเข้าแล้ว สัตว์ทั้งหลายจะหาสถานที่เป็นที่หลบหลีกปลีกซ่อนไม่ได้ คือจะต้องตายอย่างแน่นอน เหมือนอย่างพระเจ้าสุปปพุทธะเป็นตัวอย่าง แม้จะได้พยายามหลบหลีกและ

เรื่อง พระเจ้าสุปปพุทธศากยะ

เตรียมเครื่องระวางป้องกันไว้อย่างแข็งแรงแล้วก็ตาม ครั้นถึงกำหนดเวลาที่ความตายมาถึงแล้ว เครื่องป้องกันทั้งหลายเหล่านั้นไม่มีความหมาย กลับช่วยสนับสนุนเป็นกำลังให้แก่ความตาย อย่างกลับหน้ามือเป็นหลังมือหมดสิ้น เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า “สถานที่ที่จะหลบซ่อนไม่ให้ความตายตามไปครอบงำนั้นไม่มี” ดังนี้

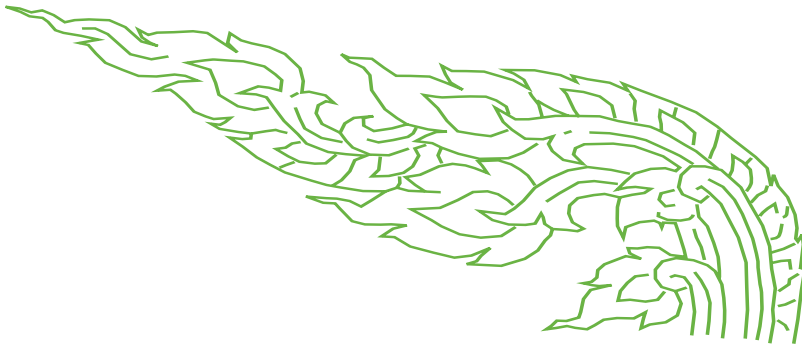
เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ ทุกคนจึงควรยอมจำนนต่อความตาย โดยไม่ต้องแสวงหาอุบายที่จะหลบหนี ทางที่ดีนั้นก็คือ เตรียมตัวตายไว้เสมอทุกวัน คือไม่ประมาท พยายามหลีกเลี่ยงจากการทำความชั่ว ตั้งหน้าพยายามทำความดีอย่างสุดความสามารถ เมื่อตายลงเมื่อไรก็ได้อาศัยความดีนั้น ไปเป็นที่พึ่งอาศัยในชาติเบื้องหน้า ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยนามาด้วยประการฉะนี้

๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๓.๐๐-๑๙.๒๑ น.

ความตาย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
พระยามัจจุราช นั้นได้แก่ความสิ้นสุด
ลงแห่งชีวิตินทรีย์ในระยะเวลาชาติหนึ่ง
โดยไม่มี ความสืบทอดที่จะให้รู้เรื่องต่าง ๆ
ในชาติปัจจุบันนี้ อีกนัยหนึ่งท่านจำแนก
ไว้ ๓ อย่าง คือ ตายเพราะหมดบุญ ๑
ตายเพราะหมดอายุ ๑ ตายเพราะหมดบุญ
และอายุ ทั้งสองอย่าง ๑

เรื่อง ภิกษุมีพรรคหก เรื่องที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส.

สพฺเพ ตสฺนฺติ ทณฺฑสฺส สพฺเพ ภายนฺติ มจฺจุโน
อดฺตานํ อุปมํ กตฺวา น หนฺนฺย น มาตฺยติ.

บัดนี้ จะวิสันนาธรรมเทศนาเรื่องภิกษุมีพรรคหก เรื่องที่หนึ่ง อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาพระธรรมบท ขุททกนิกาย ทักขวรรค แห่ง สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๐๗ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วน ธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับ รับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็น มหากุศลบุญณณฤธีสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง ปรารภภิกษุมีพรรคหกให้เป็นอุบัตเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เอกสุมี หิ สมเย - กิโนสมัยกาลครั้งหนึ่ง ภิกษุฉัพพัคคีย์ คือ ภิกษุผู้มีพรรค ๖ รูปนั้น เมื่อภิกษุผู้มีพรรค ๑๗ รูป อีกพวกหนึ่งตบแต่ง เสนาสนะไว้แล้ว ก็ใช้อำนาจไปพุดขับไล่ให้ออกไปเสียจากเสนาสนะนั้นว่า “พวกคุณทั้งหลายจงพากันออกไปเสียจากเสนาสนะนี้ พวกเราเป็นผู้แก่ พรรษากว่าพวกคุณ เสนาสนะนี้สมควรแก่พวกเรา”

ภิกษุผู้มีพรรค ๑๗ รูป พากันกล่าวแย้งแถลงเหตุว่า “พวกผม จักไม่ยอมให้เสนาสนะนี้แก่พวกท่าน เพราะว่าเสนาสนะนี้พวกผมได้ ตบแต่งไว้ก่อนแล้ว”

เมื่อไม่สามารถจะตกลงกันด้วยดีได้ดังนั้น ภิกษุพรรค ๖ รูป ก็ใช้อำนาจอย่างทารุณ เข้าทุบตีภิกษุพรรค ๑๗ รูปนั้น ฝ่ายภิกษุพรรค ๑๗ รูป พากันสะดุ้งหวาดกลัวต่อมรณภัย จึงได้พากันร้องจนมีเสียงดัง ขึ้นมาก

สตถา เตสํ สทฺทํ สุตฺวา - ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรง สดับเสียงร้องของภิกษุผู้มีพรรค ๑๗ รูปดังนั้น จึงตรัสถามว่า “นี่มีเรื่อง อะไรกัน”

ครั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลพฤติการณ์ให้ทรงทราบแล้ว ได้ทรง อาศัยเรื่องนั้นให้เป็นเหตุ จึงทรงบัญญัติ **ปหารทานสิกขาบท** ว่า “ภิกษุเว “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่บัดนี้ต่อไป ภิกษุอย่าได้กระทำอย่างนี้ ภิกษุใด กระทำ ภิกษุนั้นต้องอาบัติช้อนี่”

ครั้นทรงบัญญัติสิกขาบทแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรง ประทานพระพุทธโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายต่อไปว่า “**ภิกษุเว** ดูก่อนภิกษุ ทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุนั้นครั้นรู้ว่า แม้คนทั้งหลายพวกอื่นย่อมสะดุ้ง

เรื่อง ภิคุผู้มีพรรคทก เรื่องที่ ๑

หวาดเสียวต่ออาญา ย่อมกลัวต่อพระยามัจจุราชคือความตายเหมือนกับตน แล้วไม่พึงเบียดเบียนเอง ไม่พึงใช้ให้เบียดเบียนซึ่งบุคคลอื่น”

ครั้นทรงประทานพระพุทโธวาทแล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิโปรดภิคุทั้งหลายต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทโธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺทสฺส สพฺเพ ภาวนฺติ มจฺจุโณ
อตุตฺตํ อูปมํ กตฺวา น หนฺนฺย น มาตฺย.

สัตว์ทุกจำพวกย่อมสะดุ้งต่ออาญา สัตว์ทุกจำพวก
ย่อมกลัวต่อความตาย บุคคลพึงทำตนให้เป็นเครื่อง
เปรียบแล้ว ไม่พึงเบียดเบียนเอง และไม่พึงใช้ให้
เบียดเบียนซึ่งบุคคลอื่น

ภิคุทั้งหลายจำนวนมากด้วยกัน ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะได้วิสันหาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทโธนิพนธคาถา โดยอาศัยหลักอรรถกถาจารย์และโดยอรรถนิมิตฺยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบาปามีเพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทโธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้ทราบว่า แม้ในสมัยครั้งพุทโธกาล คือเมื่อสมัยสมเด็จพระบรมศาสดายังทรงดำรงพระชนมายุอยู่นั้น ย่อมมีภิคุ

ที่ประพடுத்தินเป็นคนพาลเกรงชอบช่มเหงเบียดเบียนเพื่อนภิกษุด้วยกัน ซึ่งก็ไม่ต่างอะไรกันกับภิกษุสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ เหมือนภิกษุฉัพคศิย์ คือ ภิกษุจำนวน ๖ รูปรวมกันเข้าเป็นพรรคพวกเดียวกัน ไปกระทำการช่มเหงเบียดเบียนภิกษุหมู่หนึ่งที่มีพรรคพวก ๑๗ รูป ด้วยเหตุแย่งเสนาสนะกัน

อธิบายว่า คำว่า **เสนาสนะ** แปลว่า ที่นอนและที่นั่ง ความหมายก็ได้แก่กุฏิที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์นั่นเอง เรียกตามสำนวนพระว่าเสนาสนะ ดังนั้นในวงพระสงฆ์เมื่อได้ยินคำว่า เสนาสนะแล้วย่อมรู้กันทันทีว่า ไม่ใช่โบสถ์วิหาร หรือศาลาการเปรียญ หมายถึงเอากุฏิ อันเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์โดยเฉพาะ และมีธรรมเนียมของพระสงฆ์อยู่อีกอย่างหนึ่งว่า กุฏิหรือเสนาสนะภายในวัดหนึ่ง ๆ ล้วนถือว่าเป็นของกลางระหว่างสงฆ์ เว้นแต่จะมีภิกษุบางรูปที่สร้างขึ้นโดยเฉพาะเป็นที่อยู่ของตน ซึ่งก็มีจำนวนน้อย กุฏิหรือเสนาสนะสงฆ์ในวัดแต่ละวัดนั้น สงฆ์ต้องตั้งคณะกรรมการเจ้าหน้าที่ สำหรับจัดสรรแบ่งปันเสนาสนะให้ภิกษุอยู่อาศัยตามสมควร แก่ฐานานุรูปเป็นประจำ หรือมิฉะนั้นก็ถือว่า เจ้าอาวาสผู้ปกครองวัดนั้น ๆ เป็นผู้ทำหน้าที่จัดสรร และการจัดสรรแบ่งปันเสนาสนะให้อยู่อาศัยนั้น ย่อมจัดสรรตามสมควรแก่ฐานะของภิกษุ เช่น ผู้มีพรรษามากกว่า มีคุณธรรมสูงกว่า ก็ได้เสนาสนะที่ดีกว่า หรือได้ก่อน เป็นต้น

ด้วยเหตุนั้น ภิกษุฉัพคศิย์ที่มีพรรค ๖ รูปนั้น ถือเหตุที่ว่า พวกตนเป็นผู้มีอายุพรรษามากกว่าเป็นเลิศ พวกกันเข้าไปบุกรุกเอาเสนาสนะจากภิกษุอีกพวกหนึ่งที่มีพวก ๑๗ โดยผลการ เบื้องต้นก็รุกรานด้วยวาจา ขับไล่ให้ออกไปเสียจากเสนาสนะนั้น โดยอ้างว่าเสนาสนะถึงแก่พวกตนโดยที่ เป็นผู้ที่มีอายุพรรษามากกว่า ฝ่ายพวกภิกษุที่มีพรรค ๑๗ รูปนั้น ไม่ยินยอม โดยอ้างเหตุว่า พวกตนได้เข้าครอบครอง และได้ลงทุน

เรื่อง ภิกษุผู้มีพรคหก เรื่องที่ ๑

ทำการชำระปัดกวาดแต่งแปลงไว้ก่อนแล้ว ส่วนภิกษุฉัพพัคคีย์ซึ่งถือว่าเป็นฝ่ายตนแก่กว่า และเป็นจำพวกที่ชอบประพฤติตนเป็นคนเกกมะเหรกเกรง จึงได้ลงมือชี้ขาดด้วยผลการ คือ ช่วยกันเข้ากลุ่มรวมชกตีอย่างไม่ฟังเสียง ฝ่ายภิกษุที่มีพรค ๑๗ รูปถึงแม้จะมีจำนวนมากกว่า แต่เป็นพระที่อยู่ในระเบียบเรียบร้อย ไม่มีนิสัยสันดานในทางอันธพาล เมื่อเห็นพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ลงมือต่อยตีเอาจริงจัง ดังนั้น ก็ไม่ต่อสู้ และพากันสะดุ้งตกใจกลัว จึงพากันร้องขึ้นด้วยความกลัวนั้นจนเสียงหลง ดังวิสาขามาแล้ว

ในเรื่องนี้ เพราะจำพวกภิกษุเป็นผู้ก่อเหตุ ดังนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงปรารภถึงแต่ภิกษุโดยเฉพาะ แต่โดยความหมายหรือโดยทางปฏิบัติแล้ว ย่อมหมายบุคคลทุกจำพวก มิใช่จำกัดเฉพาะแต่ในวงของพระภิกษุเท่านั้น จะเป็นบรรพชิตก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม ไม่สมควรที่จะประพฤติตนเป็นคนอันธพาลเกร เทียวเบียดเบียนข่มเหงผู้อื่น ให้เกิดความสะดุ้งหวาดเสียว และไม่สมควรที่จะใช้อำนาจบาตรใหญ่ ข่มขู่แบ่งเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นด้วยผลการ เหมือนดังที่พระภิกษุฉัพพัคคีย์ได้กระทำแก่พวกภิกษุที่มีพรค ๑๗ รูปมาแล้วนั้น เมื่อมีข้อขัดแย้งแข่งขันกันขึ้นเพราะความคิดเห็นไม่ตรงกัน ก็จะต้องนำเรื่องขึ้นสู่การพิจารณาชี้ขาดของท่านผู้มีอำนาจหน้าที่ต่อไป ไม่ใช่วิสัยของมนุษย์ที่จะต้องลงมือบังคับข่มเหงให้ฝืนจิตใจต้องยินยอม ด้วยการใช้อำนาจอันเกิดแต่กิเลสของตนฝ่ายเดียว และจำที่จะต้องเคารพนับถือสิทธิเสรีของบุคคลอื่น ๆ เช่นเดียวกันกับที่เราต้องการให้บุคคลอื่น ๆ เคารพนับถือสิทธิเสรีของเรา

การประพุดิตนเป็นบุคคลอันธพาลที่ยิวเบียดเบียนข่มเหงบุคคลอื่นด้วยอำนาจกิเลสตัณหาของตนเป็นเบื้องหน้า นอกจากเป็นการก่อวณสังคมมนุษย์ที่ดีให้มีความสะดุ้งหวาดเสียว และได้ประสบความสำเร็จเดือดร้อนใจลำบากกายมีประการต่าง ๆ แล้ว ยังนับว่าเป็นการกระทำที่เป็นบาปอกุศล ย่อมจะอำนวยผลให้เกิดแก่ตนเองทั้งในปัจจุบันชาตินี้ และในอนาคตชาติเบื้องหน้า จึงถือว่าปฏิบัติทาสลามกเลวทราม ไม่ควรที่สาธุชนพุทธบริษัทจะพึงยึดถือเอามาประพุดิตปฏิบัติให้เห็นเป็นเยี่ยงอย่างที่ไม่ดีต่อไป โดยพากันยึดถือปฏิบัติตามที่สมเด็จพระบรมศาสดาประทานพระพุทธโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังจะได้วิสาขนาเป็นลำดับไป

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาซึ่งประทับอยู่ในที่ไม่ห่างไกล ได้ทรงสดับเสียงร้องของพวกภิกษุที่มีพรรค ๑๗ รูปดังนั้น แล้วก็ทรงสอบสวนหาเหตุ ครั้นทรงทราบเหตุที่เกิดขึ้นแล้ว ได้ทรงอาศัยการกระทำของภิกษุฉัพพัคคีย์นั้นให้เป็นปฏิฆฐาน จึงทรงบัญญัติศีลของภิกษุขึ้นอีกข้อหนึ่ง ซึ่งเรียกตามสำนวนพระวินัยว่า **ปหารทานสิกขาบท** หมายถึงสิกขาบทที่ว่าด้วยการประหัดประหารซึ่งกันและกันในหมู่ภิกษุ ตั้งแต่นั้นมา ถ้าภิกษุใดประหัดประหาร คือ ต่อยตีกันด้วยมือ หรือด้วยวัตถุเครื่องประหารใดก็ตาม ย่อมปรับเป็นโทษ คือ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ถือเป็นข้อห้ามประการหนึ่งในศีล ๒๒๗ สิกขาบทของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาสืบมาจนตลอดปัจจุบันทุกวันนี้

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงบัญญัติสิกขาบทดังนั้นแล้ว ได้ทรงแนะนำพร้าสอนภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น เพื่อจะเห็นหัวใจเขาหัวใจเรา หรือให้รู้เท่าสภาวะธรรมตามที่เป็นจริง ทั้งที่ปรากฏอยู่ในภายในตนของตน และทั้งที่ปรากฏอยู่ภายนอก คือที่บุคคลผู้อื่นว่าเป็นเช่นเดียวกัน โดยมี

เรื่อง ภิกษุผู้มีพรคหก เรื่องที่ ๑

ใจความว่า “เมื่อรู้ว่าแม่คนอื่นก็เป็นเหมือนเรา คือ ย่อมสะดุ้งหวาดเกรง ต่ออาญา ย่อมเกรงกลัวต่อมรณภัย แล้วก็ไม่ควรเบียดเบียนเอง หรือ ใช้ให้เบียดเบียนคนอื่น”

ครั้นทรงเห็นภิกษุเหล่านั้นมีอุปนิสัยอินทรีย์แก่กล้า ควรแก่ที่จะได้รับพระธรรมเทศนาแล้ว พระพุทธองค์จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธ์-คาถาสู่ภิกษุ ซึ่งมีความสั้น ๆ ดังนี้

**สัตว์ทุกจำพวกย่อมสะดุ้งต่ออาญา สัตว์ทุกจำพวก
ย่อมกลัวต่อความตาย บุคคลพึงทำตนให้เป็นเครื่อง
เปรียบแล้ว ไม่พึงเบียดเบียนเอง และไม่พึงใช้ให้
เบียดเบียนซึ่งบุคคลอื่น**

อธิบายว่า คำว่า **อาญา** ในที่นี้หมายถึงเอาเครื่องประหารซึ่งกันและกัน ตั้งต้นแต่อาวุธภายในตัวของแต่ละบุคคล เช่น มือและเท้า เป็นต้น ตลอดถึงอาวุธภายนอก อย่างต่าับตั้งแต่ไม้ค้อน ก้อนดิน ขึ้นไปจนถึงอาวุธเครื่องประหารมีประการต่าง ๆ การที่บุคคลนำสิ่งที่เรียกว่าอาญานั้น ๆ มาประทุษร้ายประหารกัน เรียกว่า ลงอาญาแก่กัน ผู้รับสนองอาญานั้นเรียกว่า ผู้ถูกลงอาญา การลงอาญากันด้วยอำนาจกิเลสเป็นสมุฏฐานบันดาลให้เกิดขึ้น จนปรากฏเป็นการเบียดเบียนซึ่งกันและกันด้วยผลการ เช่น ชูบังคับเอาทรัพย์สมบัติกัน เมื่อไม่ยอมให้โดยดีก็ลงมือด้วยอาญาซึ่งมีประการต่าง ๆ ดังที่ปรากฏเห็นเป็นสักขีพยานอยู่ในโลกมนุษย์ทั่วไป และทุกกาลทุกสมัยนั้น ย่อมเป็นที่สะดุ้งหวาดเสียวแก่สัตว์ทุกจำพวกทุกชนิด แม้แต่ รื่น ยูง หรือมดดำ มดแดง ตัวเล็ก ๆ ชีวิตนิดเดียว เมื่อคนเงืดเงืดอาญาอาวุธจะประหารประหารมันเมื่อมันเห็นหรือรู้แล้ว ก็สะดุ้งหวาดกลัวรีบหลบหนีโดยทันที เพียงแต่

ถูกประหารด้วยอาญาขนาดไม่ถึงตาย สัตว์ทั้งหลายก็ยังไม่ยอม
หวาดกลัวแล้ว ถ้ายังเป็นขนาดถึงความตายแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ยังไม่
กันเกรงกลัวมากขึ้นเป็นธรรมดา

ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธ-
คาถาสองบาทแรกว่า “สัตว์ทุกจำพวกยอมสะดุ้งต่ออาญา สัตว์ทุกจำพวก
ยอมกลัวต่อความตาย” ดังนี้

คำว่า **สัตว์ทุกจำพวก** นั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงโดย **เข็ญย-
โวหาร** คือ ส่วนมากยอมเป็นเช่นนั้น แต่ความจริง สัตว์จำพวกที่ไม่
สะดุ้งหวาดกลัวมีอยู่ แต่เป็นส่วนน้อย ได้แก่ สัตว์ ๔ จำพวก คือ
ช้างอาชาไนย ๑ ม้าอาชาไนย ๑ โคผู้อาชาไนย ๑ และพระชีนาสพ ๑
ช้างม้าและโคผู้ที่เรียกว่าอาชาไนย เพราะเป็นสัตว์พิเศษ มีกำลังวังชา
เหนือสรรพสัตว์ทั้งหลาย ที่ไม่สะดุ้งหวาดกลัวต่ออาญาหรือมรณภัยนั้น
เพราะสัตว์เหล่านั้นสำคัญตนว่ามีกำลังมากกว่าสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีสัตว์ใด ๆ
ที่จะมาตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์ศัตรู ประชันขันสู้กับเขาได้ อันเป็นธรรมชาติ
ของสัตว์จำพวกที่เรียกว่า อาชาไนย ย่อมเป็นธรรมชาตินิยมมาดั่งนั้น

ส่วนจำพวกที่ ๔ คือ พระชีนาสพนั่น ได้แก่พระอรหันต์
ชีนาสพในพระพุทธศาสนา ที่ถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติธรรม และได้บรรลุถึง
ธรรมขั้นสุดยอด คือถึงซึ่งพระนิพพานแล้ว เป็นบุคคลที่วิมุตหลุดพ้น
จากทุกข์ทั้งปวงแล้ว เพราะไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ
เหมือนอย่างบุคคลจำพวกอื่นอีกแล้ว และที่พระอรหันต์ชีนาสพท่านไม่
สะดุ้งหวาดกลัวต่ออาญา และมรณภัยนั้น เพราะท่านไม่มีสัตว์บุคคลที่
จะเป็นผู้ถูกลงอาญา หรือถูกรมรณภัยเข้ามาครอบงำอยู่ในองค์ของท่าน
เหมือนคนสามัญชน

เรื่อง ภิกษุมิพรรคหก เรื่องที่ ๑

อธิบายว่า พระอริยเจ้าชั้นพระอรหันต์สี่ฌาสนั้น ท่านตัดกิเลสหรือสังโยชน์อันเป็นเครื่องทำให้หลงติดอยู่ในโลกชาติสุขทุกข์หมดแล้ว และมองเห็นสังขารร่างกายที่อาศัยอยู่นั้นไม่ใช่ของท่านเสียแล้ว เห็นเป็นสภาวะธรรมไปหมดแล้ว คำว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ของเรา หรือของใคร ๆ อย่างที่คนสามัญเรายึดกันนี้ ไม่มีแล้วในจิตสันดานของท่าน ท่านมองเห็นโลกนี้เป็นสิ่งที่ว่าง ๆ เป็นดุจอากาศธาตุที่ไม่มีวัตถุอะไร จึงไม่มีใครเป็นผู้ลงอาญา ไม่มีใครเป็นผู้ถูกอาญา และไม่มีใครเป็นผู้ตาย สภาวะธรรมทั้งหลายนั้นมันแตกดับอยู่อย่างนั้นทุกขณะเป็นธรรมดา และมันเป็นอยู่อย่างนั้นตลอดกาลนิรันดร เมื่อพระอรหันต์สี่ฌาสนาท่านปฏิบัติตนจนได้บรรลุธรรมขั้นสุดยอด และพระธรรมนั้นได้เปลี่ยนทัศนคติ หรือปรัชญาญาณของท่านให้เห็นโดยถูกต้องตามสภาวะธรรม หรือตามธรรมชาติที่แท้จริงแล้ว ฉะนั้น ผู้ถูกลงอาญาก็ดี หรือบุคคลผู้ที่จะตายก็ดี ไม่มีในองค์ของท่านเสียแล้ว เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่สะดุ้งหวาดเสียวต่ออาญา และไม่หวาดกลัวต่อความตาย ด้วยประการฉะนี้

เมื่อสัตว์ที่ไม่สะดุ้งหวาดกลัวต่ออาญาและมรณภัยมีอยู่ดังนี้ เหตุใดสมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “สัตว์ทุกจำพวก” โดยไม่มีข้อยกเว้นไว้ พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ว่า เป็นธรรมดาของ **เยกุยย-โวหาร** เช่นนั้น เหมือนดังเช่นพระราชาทรงมีประกาศแก่มหาชนว่า “ให้คนทั้งหมดทุกจำพวกจงมาประชุมกัน” ดังนี้ ความจริงก็มีการยกเว้นจำพวกราชสมหาอำมาตย์ไม่ต้องมาประชุม ฉนใด แม้พระพุทธรูปที่ว่า สัตว์ทุกจำพวกในที่นี้ ก็ฉนนั้น คือ ยกเว้นสัตว์พิเศษ ๔ จำพวก ดังวิสัยขามาแล้ว

เมื่อพิสูจน์ได้ความจริงแล้วว่า สัตว์ทุกจำพวกย่อมสะดุ้งต่ออาญา ย่อมกลัวต่อมรณะ ซึ่งรวมทั้งตัวของเรา เหมือนกันหมดดังนี้แล้ว หากจิต

จะเปียดเปียนข่มเหงผู้อื่นเกิดขึ้นในสันดานขณะใด ขณะนั้นจึงใช้สติกำหนดให้รู้ทันทั่วทั้งที่ แล้วยกเอาตนขึ้นมาเปรียบว่าย่อมสะดุ้งหวาดเสียวต่ออาญา ย่อมเกรงกลัวต่อมรณภัยอย่างไรใด แม้คนอื่น ๆ เขาก็เป็นเหมือนเรานี้แหละ เมื่อเพียรพยายามคอยระวังจิตอันอันธพาล ด้วยสติอย่างนี้เสมอ ๆ หรือ ทุก ๆ ครั้งที่จิตอันธพาลนั้นเกิดขึ้นในชั้นธสันดานของตนจนชำนาญ หรือ ที่เรียกว่าสำเร็จเป็นนิสัย จิตอันธพาลนั้น ๆ ก็จะได้โอกาส คือไม่สามารถที่จะสั่งกายหรือวาจาให้ทำการเปียดเปียนข่มเหงบุคคลอื่นด้วยตนของตน หรือแม้ใช้บุคคลอื่นกระทำการแทน ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดา จึงตรัสสอนภิกษุทั้งหลายในพระคาถาสองบาทหลังว่า “บุคคลพึงทำตนให้เป็นเครื่องเปรียบแล้ว ไม่พึงเปียดเปียนเอง และไม่พึงใช้ให้เปียดเปียนซึ่งบุคคลอื่น” ดังนี้

ความจริงคนเรายังมีกิเลสตัณหาอยู่นั้น ก็ย่อมจะกระทำความบาปกรรมมีประการต่าง ๆ ได้ทั้งนั้น ในเมื่อปล่อยจิตให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลสหรือตกอยู่ในอำนาจอารมณ์เร้าหลอก แต่ก็มีคนดีเป็นอันมากที่ยังมีกิเลสตัณหาอยู่เช่นเดียวกัน แต่ไม่กระทำความบาปกรรมอย่างผิดศีลธรรมและประเพณีอันดีของสังคม ดังนั้น การพยายามใช้สติเข้ามายับยั้งจิตใจ แล้วยกเอาตนขึ้นมาเปรียบโดยทันที นี่จึงเป็นอุบายวิธีที่ป้องกันไม่ให้บุคคลที่ยังมีกิเลสไม่ทำบาปอกุศล ที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงประทานให้ไว้เป็นมรดกแก่พวกเราเหล่าสาธุชนพุทธบริษัทหลาย

ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

๓๑ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๙.๑๓ น.

เรื่อง ภิษุมิพรรคหก เรื่องที่ ๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สพฺเพ ตสฺนติ ทณฺฑสฺส สพฺเพสํ ชีวิตํ ปิยํ

อดฺदानํ อุปมํ กตฺวา น หนฺนยฺย น ฆาตฺยฺยติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องภิษุมิพรรค ๖ เรื่องที่สอง อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ทัณฑวรรค แห่งสุดตันต-ปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๐๘ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณอันส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิษุมิพรรคทั้งหลายโดยทรงปรารภภิษุมิพรรค ๖ รูป ให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าโดยย่อดังนี้

เอกสุมี หิ สมเย - อยู่มาในกาลสมัยครั้งหนึ่ง ภิกษุฉัพพัคคีย์ คือภิกษุร่วมกันเป็นพรรค ๖ รูป ซึ่งเป็นพวกอันธพาลเกร เมื่อเห็นพวกภิกษุที่มีพรรค ๑๗ รูป ชำระป่าดงควาดเสนาสนะสะอาดเรียบร้อยดีแล้ว จึงพากันไปขับไล่โดยใช้อำนาจผลการตามวิสัยอันธพาลว่า “พวกเธอทั้งหลาย จงออกไปเสียจากเสนาสนะนี้ พวกเราเป็นผู้แก่อายุพรรษากว่าเสนาสนะนี้ถึงแก่พวกเรา”

ส่วนภิกษุที่มีพรรค ๑๗ รูป ไม่ยินยอมโดยให้เหตุผลโต้แย้งว่า “พวกข้าพเจ้าจักไม่ยอมให้ เพราะเสนาสนะนี้พวกข้าพเจ้ามาชำระป่าดงควาดไว้ก่อน”

ภิกษุฉัพพัคคีย์ เมื่อเห็นภิกษุที่มีพรรค ๑๗ รูป ขัดแย้งและไม่ยอมยกให้แต่โดยดีดังนั้น จึงได้ลงมือตบตีภิกษุเหล่านั้นด้วยหอกคือฝ่ามือโดยไม่รื้อรังฟังเสียงขัดแย้งแต่อย่างใด ภิกษุมีพรรค ๑๗ รูป เมื่อถูกตบตีเข้าอย่างจริงจังโดยไม่ยับยั้งฟังต่อเหตุต่อผลเช่นนั้นก็พากันสะดุ้งตกใจกลัวต่อมรรณภัย จึงได้พากันร้องจนเสียงหลงขึ้น

สตถา เตสํ สหุทํ สุตฺวา - ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาซึ่งประทับอยู่ ณ วัดนั้น ได้ทรงสดับเสียงร้องของภิกษุเหล่านั้นแล้วจึงตรัสถามว่า “เสียงร้องนั้นอะไรกัน”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบเหตุที่เกิดขึ้นนั้นแล้ว พระองค์ได้ทรงอาศัยเหตุนี้บัญญัติ **ตลสัตติกลิกขาบท** (ลิกขาบทว่าด้วยตบตีกันด้วยฝ่ามือ) แก่ภิกษุทั้งหลายว่า “**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลายตั้งแต่นี้ไป ภิกษุอย่าได้ทำการตบตีกันด้วยฝ่ามืออย่างนั้น ภิกษุใดขึ้นกระทำ ภิกษุนั้นต้องอาบัติชื่อนี้”

เรื่อง ภิกษุมิฬรคห เรื่องที่ ๒

ครั้นทรงบัญญัติสิกขาบทตั้งนั้นแล้ว จึงประทานพระพุทธโอวาท แก่ภิกษุทั้งหลายว่า “**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุเมื่อรู้ว่า แม้ชนเหล่าอื่นก็ย่อมสะดุ้งกลัวต่ออาญาเหมือนกับตน และชีวิตย่อมเป็นที่รักของชนเหล่าอื่นเหมือนกับตนตั้งนี้แล้ว ไม่ควรเบียดเบียนเอง และใช้ให้เบียดเบียนซึ่งบุคคลอื่น” และครั้นทรงเห็นว่าภิกษุทั้งหลายมีอุปนิสัย จิตใจอ่อน และมีอินทรีย์แก่กล้าควรแก่จะได้รับพระธรรมเทศนาแล้ว เมื่อ พระพุทธองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิโปรดภิกษุทั้งหลาย ต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

**สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺทสฺส สพฺเพสํ ชีวิตํ ปิยํ
อดฺตานํ อุปมํ กตฺวา น หนฺยยน น มาตये.**

สัตว์ทุกจำพวกย่อมสะดุ้งต่ออาญา ชีวิตย่อมเป็นที่รัก
ของสัตว์ทุกจำพวก บุคคลพึงทำตนให้เป็นเครื่องเปรียบ
แล้วไม่พึงเบียดเบียนเอง และไม่พึงใช้ให้เบียดเบียน
ซึ่งบุคคลอื่น

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากด้วยกัน ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรม
เทศนา โดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้
บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ
ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะได้วิสัชนาอธิบายความในท้องนิทาน และใน
พระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยหลักอรรถกถาจารย์และโดย
อรรถโนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา จลองศรัทธาบารมี

เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้มีข้อความเหมือนกันกับเรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ เรื่องที่หนึ่ง ซึ่งได้วิสาขามาแล้ว ดังนั้น ส่วนใดที่ได้วิสาขามาไว้แล้วในเรื่องก่อนจักไม่นำมาวิสาขานาในเรื่องนี้อีก จักวิสาขานาเฉพาะแต่ส่วนที่แปลกกัน ดังนี้

ในนิทานเรื่องนี้ เป็นเหตุให้สมเด็จพระบรมศาสดาทรงบัญญัติแต่งตั้งสิกขาบท คือศีลสำหรับภิกษุขึ้นอีกข้อหนึ่ง ซึ่งเรียกตามสำนวนพระวินัยว่า **ตลสัตติกสิกขาบท** หมายความว่า **ตละ** แปลว่าฝ่ามือ **สัตติ** แปลว่าหอก **ตลสัตติกะ** แปลว่า การตบตีกันด้วยหอกคือฝ่ามือ **ตลสัตติกสิกขาบท** หมายความว่า สิกขาบท หรือศีลที่ห้ามมิให้ภิกษุตบตีกันด้วยหอกคือฝ่ามือ ถ้าภิกษุใดตบตีกันด้วยฝ่ามือปรับโทษเป็นอาบัติปาจิตตีย์ นับเป็นศีลข้อหนึ่งในศีล ๒๒๗ ของภิกษุทั้งหลายมาจนกระทั่งปัจจุบันทุกวันนี้ สงเคราะห์เข้าไว้ในหมวดปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบท

ก็คำว่า **วินัย** หรือ **ศีล** นั้น นับเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าประเภทหนึ่ง เพราะเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติแต่งตั้งขึ้นไว้เป็นส่วนพุทธอาณา สำหรับรักษาหมู่พุทธบริษัทให้ดำรงอยู่ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย และไม่ประพฤติปฏิบัติเกะกะระรานเบียดเบียนข่มเหงกัน คำสอนของพระพุทธองค์ส่วนวินัย เรียกว่า อาณาเทศนา ในเทศนา ๓ ประการ คือ อาณาเทศนา โวหารเทศนา และปรมัตถเทศนา **อาณาเทศนา** ได้แก่ คำสั่งสอนที่จัดเป็นพระวินัยปิฎก **โวหารเทศนา** ได้แก่ คำสั่งสอนที่จัดเป็นพระสุตตันตปิฎก **ปรมัตถเทศนา** ได้แก่ คำสั่งสอนที่จัดเป็น

เรื่อง ภิกษุมิพรรคหก เรื่องที่ ๒

พระอภิธรรมปิฎก หรือจะจัดอีกรูปหนึ่ง **อาณาเทศนา** ได้แก่ ศีลสิกขา **โวรหารเทศนา** ได้แก่ จิตตสิกขา คือสมาธิ **ปรมัตถเทศนา** ได้แก่ ปัญญา-
สิกขา รวมเรียกว่า สิกขา ๓ ประการ

เฉพาะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า วินัย หรือ ศีล นั้น
เป็นสิ่งที่สมเด็จพระพุทธองค์ทรงอาศัยเหตุ นั้น ๆ แล้วทรงบัญญัติแต่งตั้ง
ขึ้นไว้ตามควรแก่บริษัทและเหตุการณ์นั้น ๆ และก่อนแต่จะทรงบัญญัติ
แต่ละข้อ แต่ละสิกขาบทนั้น ต้องอิงอาศัยเหตุที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าเสียก่อน
มิได้ทรงบัญญัติล่วงหน้าไว้ในคราวเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ทรงบัญญัติ
ตลลัตตสิกขาบท ดังปรากฏในนิทานเรื่องนี้ พระองค์ทรงอาศัยเหตุที่
ภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้ฝ่ามือตบตีพวกภิกษุพรรค ๑๗ รูป แล้วจึงทรงบัญญัติ
ขึ้นไว้ให้เป็นศีลสำหรับภิกษุข้อหนึ่งสืบมาจนปัจจุบันทุกวันนี้

การที่สมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงบัญญัติแต่งตั้งสิกขาบท
แต่ละสิกขาบทนั้น นอกจากทรงอาศัยเหตุที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าเป็นสมุฏฐาน
แล้ว ก่อนแต่จะทรงประกาศแต่งตั้งข้อห้ามแต่ละประการนั้น ย่อมทรง
ประชุมสงฆ์แล้วทรงแสดงชี้แจงให้เห็นโทษแห่งการกระทำนั้น ๆ และให้
เห็นอานิสงส์แห่งการงดเว้นจากการกระทำอย่างนั้นเสียก่อน แล้วจึงทรง
บัญญัติแต่งตั้งขึ้นเป็นพุทธอาณัติไว้ และโดยที่คำสั่งสอนอันเป็นส่วน
พระวินัยนั้น เป็นสิ่งที่สมเด็จพระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นโดยทรงปรารภ
ถึงบุคคล และทรงอาศัยประเทศเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าประกอบ เพื่อให้
สำเร็จเป็นคุณประโยชน์อย่างเหมาะสมแก่สังคมนั้น ๆ แก่กาลสมัยนั้น ๆ
และแก่ประเทศเหตุการณ์นั้น ๆ นี้เอง สมเด็จพระพุทธองค์จึงทรง

อนุญาตไว้ ให้เลิกถอนสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ขัดต่อสังคัม ขัดต่อ
กาลเทศะเสียได้ แม้สิกขาบทบางประการที่ทรงบัญญัติขึ้นแล้วนั้น ครั้น
ต่อมา กาลเวลาได้ผ่านไป ประเทศและเหตุการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปตาม
วิสัยธรรมดานิยม สิกขาบทนั้น ๆ เกิดความไม่เหมาะสม คือไม่อำนวย
คุณประโยชน์ให้แก่สังคัมพุทธบริษัทสมดังความมุ่งหมายอย่างเดิม หรือ
ไม่รู้ตักมครอบคลุมนำโดยทั่วถึง พระพุทธองค์ทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไข คือ
ทรงตัดทอนและเพิ่มเติมเสียใหม่ ให้สำเร็จประโยชน์แก่พุทธบริษัทความ
มุ่งหมาย และโดยทั่วถึงตามที่เป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน สิกขาบทที่เปลี่ยนแปลง
เพิ่มเติมขึ้นใหม่เพื่อให้เหมาะสมตามกาลสมัยนี้เรียกว่า อนุบัญญัติ ซึ่ง
หมายความว่า บัญญัติเพิ่มเติมขึ้นใหม่ มีลักษณะคล้าย ๆ กับทางรัฐบาล
บ้านเมืองที่บัญญัติแต่งตั้งกฎหมาย ซึ่งย่อมมีการบัญญัติและเปลี่ยนแปลง
เพิ่มเติมขึ้นใหม่ เพื่อให้สำเร็จเป็นความยุติธรรมแก่สังคัมแห่งประชาชน
ตามกาลสมัยอยู่เสมอมา

และโดยเหตุที่พระวินัยหรือศีล เป็นสิ่งที่สมเด็จพระพุทธองค์ทรง
บัญญัติขึ้น เพื่อให้เหมาะสมแก่กาลเทศะซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อ
กาลเทศะได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว สิกขาบทนั้น ๆ ย่อมขัดต่อกาลเทศะนี้
อย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่ง โดยที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงรับสั่งไว้
กับพระอานันทเถระพุทธอุปัฏฐาก ก่อนแต่จะเสด็จปรินิพพานว่า ให้สงฆ์
เลิกถอนสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้ดังนี้ จึงเป็นเหตุให้ภิกษุในพระพุทธ-
ศาสนาบางจำพวกได้พากันเลิกถอนสิกขาบทวินัยเสียเป็นอันมาก ไม่ถือ
ศีลถึง ๒๒๗ สิกขาบทเหมือนอย่างพระภิกษุในประเทศนี้ โดยเฉพาะ
ภิกษุพุทธศาสนาในนิกายมหายาน เช่น พระจิ้น พระฉวน ที่เรารู้จักกัน
ในประเทศไทย เป็นต้น

เรื่อง ภิกษุมิพรรคหก เรื่องที่ ๒

พระภิกษุในลัทธิมหายานนี้ มีมากในประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น โดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่นซึ่งข้าพเจ้าผู้รจนาพระธรรมเทศานี้ ได้ไปเห็น มาด้วยตนเอง เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๑ ครั้งหนึ่ง พ.ศ.๒๕๐๒ ครั้งหนึ่ง พระภิกษุในประเทศญี่ปุ่นนั้น มีชีวิตความเป็นอยู่ใกล้คฤหัสถ์มาก ตั้งแต่นั่งแต่เครื่องบริขารที่นุ่งห่ม นอกจากเวลาเข้าทำพิธีทางศาสนาแล้ว ใช้เครื่องนุ่งห่มเหมือนคฤหัสถ์ นุ่งกางเกงใส่เสื้อ มีถุงน่องรองเท้าเหมือนคฤหัสถ์ และเข้ารับราชการงานบ้านเมืองได้เหมือนคฤหัสถ์ ที่ยิ่งไปกว่านั้น ภิกษุบางนิกายก็มีครอบครัว คือ มีลูกมีเมียได้ แต่บางนิกายก็ไม่มี ส่วนมากคือรับประทานอาหารได้ทุกเวลาเหมือนคฤหัสถ์ พระภิกษุเหล่านั้น ความจริงก็นับถือพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นเหมือนประเทศไทยเรานั้นแหละ แต่ทว่าเขาลึกถอนลึกลงไปทวินัยที่ขัดต่อกาลเทศะและขัดต่อสังคมเสียหมด ส่วนธรรมปฏิบัตินั้นเขายังถือปฏิบัติกันอยู่อย่างเคร่งครัด และเข้าใจพระธรรมได้อย่างดีจำนวนไม่น้อยเหมือนกัน วัตถุประสงค์ของเขาเป็นหลักฐานมั่นคง และที่กว้างใหญ่สะอาดงดงามสมกับเป็นที่สักการเคารพก็มีอยู่มาก มีนักศึกษา มีนักปฏิบัติธรรมอย่างชนิดที่เสียสละชีวิตเข้าแลกก็มีอยู่ และที่รู้อย่างซาบซึ้งถึงสภาวะธรรมก็มี จะขอยกตัวอย่างผลแห่งการศึกษาปฏิบัติธรรมที่อาจารย์กับศิษย์ซักถามกันมาได้ ณ ที่นี้ เพื่อจะได้พิจารณาเปรียบกับที่เราศึกษากันอยู่ในประเทศไทย ดังนี้

ศิษย์ถามว่า “อะไรคือมรรค”

อาจารย์ตอบว่า “ชีวิตประจำวันคือมรรค”

ศิษย์ “สามารถศึกษาได้หรือไม่”

อาจารย์ “ถ้าเธอพยายามศึกษา เธอจะอยู่ห่างออกไปจากมรรค”

ศิษย์ “ถ้าข้าพเจ้าไม่ศึกษา ข้าพเจ้าจะรู้ว่า นี่คือนมรรคได้อย่างไร”

อาจารย์ “มรรคไม่ได้เป็นของโลกที่เรารู้จัก และก็ไม่ใช่เป็นของโลกที่เราไม่รู้จัก ความรับรู้เป็นความหลงผิด และการไม่รับรู้คือไม่มีความรู้สึก ถ้าเธอปรารถนาจะเข้าถึงมรรคที่แท้จริง โดยหมดความสงสัย จงทอดตัวเธอลงในอิสรภาพ เช่นเดียวกับฟ้า เธอไม่เรียกสิ่งนี้ดีหรือไม่ดี”

ด้วยคำเหล่านี้ทำให้ศิษย์รู้แจ้ง

ตัวอย่างการศึกษาปรมาตมธรรมของเขาก็คงบทหนึ่ง ย่อใจความมาดังนี้ “เสียงมาที่หู หูไปที่เสียง เมื่อเธอทำรอยเปื้อนชั้นที่เสียงและประสาทหู เธอจะเข้าใจได้หรือ ขณะที่ใช้หูฟังเสียงจะไม่เข้าใจได้ จะเข้าใจอย่างชัดเจนต้องเห็นเสียง”

ตามที่ได้วิสัชนามานี้ เพื่อนำให้ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย ได้รู้จักเพื่อนชาวพุทธด้วยกัน และเป็นสาวกของสมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์เดียวกัน ว่าเขามีการศึกษาปฏิบัติพระพุทธานุศาสนากันอย่างไร และจะได้วางใจไว้ตรงกลาง ๆ ว่า “ไม่ใช่รู้แต่เรา เขาก็รู้ และมีใช้รู้แต่เขา เราก็รู้” เมื่อชาวพุทธหรือแม้คนทั้งโลกใช้ความรู้เข้าหากัน ติดต่อสัมพันธ์กัน ย่อมไม่เป็นอันตราย เพราะความรู้เป็นดุจแสงสว่างส่องให้เห็นอย่างถูกต้องว่าอะไรเป็นอะไร อะไรควรและไม่ควร จะเป็นคุณหรือเป็นโทษ ซึ่งตรง

เรื่อง ภิกษุมิฬรคหก เรื่องที่ ๒

กันข้ามกับเอาความไม่รู้ไม่เข้าใจกันเข้าหากันติดต่อสัมพันธ์กัน มีแต่จะเกิดโทษและเสื่อมเสียประโยชน์โดยฝ่ายเดียว เพราะความไม่รู้เป็นจุดความมืด คนอยู่ในที่มืดย่อมไม่สามารถจะมองเห็นอะไร ถ้าขึ้นเดินไปก็มักจะมีชนสิ่งโน้นสิ่งนี้ให้เสียหาย หรือเจ็บตัวเองเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้

เมื่อได้นำสาธุชนพุทธบริษัทให้ได้ทราบถึงเรื่องความเปลี่ยนแปลงของพระวินัย ตามวิสัยของสังฆกรรมที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนตามสมควรแล้ว จะได้นำเข้ามาสู่เรื่องเดิมต่อไปอีก คือ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงบัญญัติ ตลัตตติกสิกขาบท แก่ภิกษุบริษัทแล้ว จึงได้ทรงอบรมสั่งสอนภิกษุเหล่านั้นว่า “ธรรมดาภิกษุในศาสนานี้พึงพิจารณาให้เห็นนอกเขากเราว่า เราย่อมสะดุ้งหวาดเสียวต่ออาญา และเราย่อมรักต่อชีวิตของเรา ฉันทใดแม้คนอื่น ๆ ก็ย่อมเป็นเช่นเดียวกับเรา คือย่อมสะดุ้งหวาดเสียวต่ออาญา และย่อมรักต่อชีวิตของเขา เมื่อพิจารณาเห็นใจเขาใจเราดังนี้แล้ว ก็ไม่ควรที่จะทำการเบียดเบียนผู้อื่นทั้งด้วยตนของตน และใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน”

ในที่สุด สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุเหล่านั้น โดยพระพุทธนิพนธคาถาสภาษิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

สัตว์ทุกจำพวกย่อมสะดุ้งต่ออาญา ชีวิตย่อมเป็นที่รักของสัตว์ทุกจำพวก บุคคลพึงทำตนให้เป็นเครื่องเปรียบแล้ว ไม่พึงเบียดเบียนเอง และไม่พึงใช้ให้เบียดเบียนบุคคลอื่น

อธิบายว่า สัตว์ที่เกิดมาในโลกนี้ทุกประเภท และทุกชั้นทุกวัย ย่อมสะดุ้งตกใจกลัวต่ออาญาซึ่งคนอื่นมาข่มขู่เบียดเบียน และย่อมมีความรักความพอใจต่อชีวิต คือความเป็นอยู่ของตนทั้งหมด ยกเว้นแต่พระ

ชีณาสพ คือพระอรหันต์จำพวกเดียว เพราะเหตุว่า สัตว์สามัญธรรมดาก็คือ หรือพระอริยเจ้าชั้นต่ำลงมากกว่าพระอรหันต์ชีณาสพก็ดี ยังละตัณหา คือความอยากเกิด อยากเป็นอยู่ในภพไม่ได้ ภวตัณหา ได้แก่ ความอยากมี อยากเป็นอยู่ในภพนั้น ๆ ที่เกิดมาแล้ว เป็นตัวการ เป็นสมุฏฐานทำให้จิตใจสะดุ้งหวาดหวั่นพรั้งต่ออาญากรรมต่าง ๆ เพราะกลัวจะพลัดพรากไปจากภพที่ตนเกิดอยู่ เป็นอยู่นั้น แม้แต่สัตว์เดียรัจฉานที่มนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์ที่ต่ำต้อยเลวทราม มันก็รักใคร่ภุมิใจอยู่ในชาติกำเนิดของเขา เมื่อมีใครจะไปประหัดประหารทุบตี มันก็สะดุ้งกลัวหลบหลีกปลีกเอาตัวรอด มิฉะนั้น ถ้าจนตัวก็ต้องต่อสู้จนถึงสิ้นชีวิต เหมือนกับมนุษย์เรา และทุกสัตว์ ทุกบุคคล ต่างก็พากันรักษาชีวิตของตน ๆ ให้รอดพ้นจากภัยอันตราย และบำรุงบำเรอเลี้ยงดูตนของตนให้มีชีวิตยั่งยืนนานอยู่ในภพที่ตนเกิด เท่าที่จะพึงเป็นไปได้โดยไม่เหลือวิสัย ก็เพราะมีความรัก มีความห่วงใย หลงอยู่ในชีวิตเป็นประการสำคัญ อันเป็นธรรมดาของสัตว์ผู้ยังมีกิเลสตัณหาดังกล่าวแล้ว แต่ทั้งนี้ยกเว้นจำพวกพระอรหันต์ชีณาสพ ด้วยพระชีณาสพนั้น ท่านไม่มีตัณหาอันเป็นอาสวกิเลสแล้ว เพราะท่านประหानตัณหาพร้อมทั้งราก ด้วยพระอรหัตมรรคญาณแล้ว ท่านจึงเป็นผู้เฉย ๆ เสียได้ทั้งในควมมีชีวิตอยู่ และในความตาย อันความเกิดหรือความตายไม่มีเป็นนิमितเครื่องหมายในจิตสันดานของท่านแล้ว ความตายและความเกิด ความดีและความชั่ว ย่อมปรากฏแก่พระอรหันต์ชีณาสพเสมอเหมือนกัน อุปมาเหมือนบุคคลที่ไม่ใยดีในความเป็นสามีภรรยาแล้ว คือเลิกร้างกันด้วยความสมัครใจแล้ว ใครจะไปไหนมาไหน หรือไปมีสามีภรรยาใหม่อื่นก็เฉย ๆ ไม่ยินดี

เรื่อง ภิกษุผู้มีพรคหก เรื่องที่ ๒

และเสียใจในเพราะเหตุนั้น ฉะนั้น ส่วนสัตว์อื่น ๆ นอกจากพระอรหันต์ ชีนาสพแล้ว ย่อมมีความสะดุ้งหวาดกลัวต่ออาญา และมีความห่วงใย อาลัยในชีวิตเหมือนกันหมดทั้งสิ้น จะต่างกันบ้าง ก็เพียงมีปริมาณมาก หรือน้อยกว่ากันเท่านั้น เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัส แสดงถึงความจริงที่มีอยู่ในสันดานสัตว์ทุกจำพวก ในคาถาสองบาทต้น ว่า “สัตว์ทุกจำพวกย่อมสะดุ้งต่ออาญา ชีวิตย่อมเป็นที่รักของสัตว์ทุก จำพวก” ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงถึงผลอันปรากฏมีอยู่ประจำ สันดานของสัตว์ทั้งหลายดังนั้นแล้ว จึงทรงสอนไม่ให้สร้างเหตุแห่งความ สะดุ้งหวาดกลัว และเหตุที่อาจให้เกิดอันตรายแก่ชีวิตอันเป็นที่รักของ สัตว์ทั้งหลายนั้นในคาถาสองบาทหลัง โดยทรงแนะนำอุบายให้ยกตนขึ้นมา เป็นตัวอย่างว่า “พึงทำตนให้เป็นอุปมาแล้วไม่พึงเบียดเบียนเอง และไม่ พึงใช้ให้เบียดเบียนซึ่งบุคคลอื่น” ดังนี้ อันนับว่าพระพุทธองค์ได้ทรง ประทานอุบายวิธีอันพิเศษไว้ให้แก่เรามวลพุทธบริษัททั้งหลาย

การที่จะกระทำอะไรด้วยกายก็ดี หรือพูดด้วยวาจาก็ดี ถ้าเป็น การที่จะกระทบกระเทียบเบียดเบียนผู้อื่นแล้ว พึงใช้สติให้ยับยั้งไว้ก่อน แล้วยกตนขึ้นมาเป็นเครื่องเปรียบดูว่า เมื่อเราถูกเขาเบียดเบียนเช่นนั้น ด้วยอาการอย่างนั้น เราจะเป็นเช่นไร จะเดือดร้อนหรือสะดุ้งหวาดเสียว แค่นั้น เมื่อเกิดสตินึกขึ้นมาได้ และมีสัมปชัญญะรู้จักเขาอกเรา มองเห็น ผลได้ผลเสียของเราของเขาชัดแจ้งแล้ว ย่อมจะไม่กระทำ ไม่พูดในสิ่งที่จะ เป็นการเบียดเบียนบุคคลผู้อื่นอย่างแน่นอน

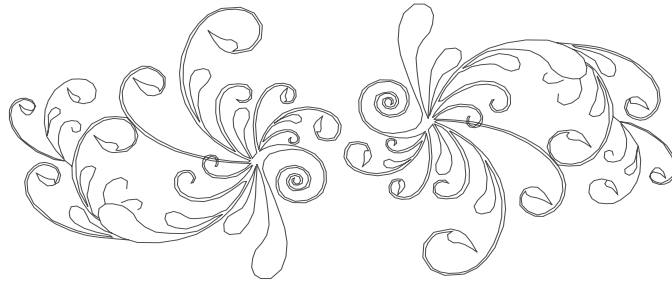

ธรรมบทเทศนา

เพราะฉะนั้น ให้ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงพากันน้อมรับ
เอาพระพุทธรูปโอบาทเก็บรักษาไว้ในจิตใจดุจสมบัติอันมหาประเสริฐ
สัตว์ทั้งหลายจะได้อยู่ร่วมกันในโลกนี้อย่างมิตรสหาย และมีความเย็นกาย
สบายใจ ได้ความสุขทุกทีวารตรีกาล มีนัยดังรับประทานวิสัญญานาม ด้วย
ประการฉะนี้

๒ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๙.๒๓ น.

เรื่อง กุมารจำนวนมาก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สุขกามานิ ภูตานิ	โย ทณฺฑเทน วิหีสติ
อดฺตโน สุขเมสฺสานो	เปจฺจ โส น ลภเต สุขํ.
สุขกามานิ ภูตานิ	โย ทณฺฑเทน น หีสติ
อดฺตโน สุขเมสฺสานो	เปจฺจ โส ลภเต สุขนฺตํ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องกุมารจำนวนมาก อันมี
มาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ทัณฑวรรค แห่งสุดตันตปิฎก
นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๐๙ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย
และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณยงถึ
ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดธา เซตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี
ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาปรารภพวกกุมารทั้งหลาย
จำนวนมากด้วยกันให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เอกสุมิ หิ ทิวเส - ก็ในกาลวันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไปปิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นพวกกุมารทั้งหลายจำนวนมากกำลังพากันตั้งพิษร้ายตัวหนึ่งด้วยไม้ค้อนอยู่ในระหว่างทาง จึงมีพระพุทธรักษาดำรัสถามกุมารเหล่านั้นว่า “กุมารกา ดูก่อนพ่อเด็ก ๆ ทั้งหลาย พวกเจ้าพากันทำอะไรกัน”

กุมารทั้งหลายกราบทูลตอบว่า “พวกข้าพระองค์ทั้งหลายพากันเอาไม้ค้อนตีงู พระพุทธรักษา”

สมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธรักษาดำรัสซักถามต่อไปว่า “ดูก่อน พ่อเด็ก ๆ ทั้งหลาย พวกเจ้าพากันตีงูเพราะเหตุอะไร”

กุมารทั้งหลายกราบทูลตอบว่า “เพราะกลัวมันจะกัดพระพุทธรักษา”

อถ เตสํ สตุถา - ในลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ประทานพระพุทธรักษาโอวาทแก่กุมารทั้งหลายเหล่านั้นว่า “พวกเธอทั้งหลายคิดว่าจักสร้างความสุขให้แก่ตน แล้วพากันตีงูนี้ เพื่อจะให้มันตายเสีย แต่พวกเธอจักไม่ได้ประสบพบความสุขในชาติหน้าที่ตนไปบังเกิดแล้วโน้น เพราะว่าบุคคลเมื่อปรารถนาความสุขให้แก่ตน ก็ไม่ควรเบียดเบียนบุคคลอื่น”

ครั้นสมเด็จพระพุทธรักษาทรงเห็นว่ากุมารทั้งหลายเหล่านั้น เป็นผู้มึนปัญญาและอินทรีย์แก่กล้า ควรแก่จะได้รับฟังพระธรรมเทศนาแล้ว เมื่อจะตรัสพระธรรมเทศนาสี่บอนุสนธิ โปรตกุมารเหล่านั้นต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธรักษานิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ดังนี้

เรื่อง กุมาจำนวนมาก

สุขกามานิ ภูตานิ โย ทณฺฑเทน วิหีสติ
อตฺตโน สุขเมसानิ เปจฺจ โส น ลภเต สุขํ.
สุขกามานิ ภูตานิ โย ทณฺฑเทน น หีสติ
อตฺตโน สุขเมसानิ เปจฺจ โส ลภเต สุขํ.

บุคคลใดยากได้ความสุขสำหรับตน แต่ไป
เบียดเบียนคนอื่นผู้อยากได้ความสุขเหมือนกัน
ด้วยไม้ค้อน เขาจะไม่ได้ความสุขในชาติหน้า ส่วน
บุคคลอยากได้ความสุขสำหรับตน ไม่เบียดเบียน
คนอื่นผู้อยากได้ความสุขเหมือนกันด้วยไม้ค้อน
เขาย่อมได้ความสุขในชาติหน้า

กุมารทั้งหลายเหล่านั้นรวมทั้งสิ้นจำนวน ๕๐๐ คน ส่งญาณ
ไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมสสิการเป็นอันดี ในเวลาจบ
พระธรรมเทศนา ก็พากันดำรงอยู่ในโสตาปัตติผล สำเร็จเป็นอริยบุคคล
ชั้นพระโสดาบันในพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะได้วิสันหาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และใน
พระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยหลักอรรถกถาณัยและโดย
อรรถนิมิตตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา จลองศรัทธาธรรม
เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัย แก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย
สืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระบรมศาสดา ที่ได้
ทรงพระเกียรติว่าเป็นนายสารถิที่ฝึกคนได้อย่างดีเยี่ยม นั้น พระองค์มิใช่
แต่ฝึกคน อบรมคน ได้ดีเฉพาะแต่ด้วยผู้ใหญ่นั้น แม้วัยหนุ่มสาว และ

วัยเด็กเล็ก พระองค์ก็ทรงสนพระทัยฝึกสอน และทรงสามารถฝึกสอนให้สำเร็จถึงขั้นอริยมรรค และอริยผลได้เช่นเดียวกัน เหมือนอย่างพวกกุมารชาวเมืองสาวัตถี จำนวน ๕๐๐ คน ซึ่งได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน อริยบุคคลทั้งหมด หลังจากที่ได้รับการอบรมจากสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว และด้วยประจักษ์พยานในเรื่องนี้ ย่อมแสดงให้เห็นความอัศจรรย์ของพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งว่า พระพุทธศาสนานั้นสามารถที่จะสร้างคนเลวให้เป็นคนดีได้ สร้างคนสามัญให้เป็นอารยชนได้ทุกวัย ทั้งวัยเด็กเล็ก วัยหนุ่มสาว วัยกลางคน และวัยชรา สำหรับวัยเด็กเล็กนั้น เล็กตั้งแต่อายุเท่าไร จึงจะสามารถรู้ธรรมะได้ หรือจึงจะควรแก่การฝึกฝนตามที่ปรากฏประจักษ์พยานในเรื่องอื่นนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสามารถฝึกสอนเด็กอายุ ๗ ขวบให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ เช่น สุขสามเณร และบัณฑิตสามเณรเป็นต้น ล้วนแต่ได้บรรลุพระอรหัตในเวลามีอายุ ๗ ขวบทั้งนั้น

ด้วยเหตุนี้ จึงถือว่าเด็กตั้งแต่อายุ ๗ ขวบปีเป็นต้นไป มีสติปัญญาสามารถจะรู้ธรรมะในพระพุทธศาสนาได้ หรือสมควรแก่ที่จะฝึกสอนได้ และในทางคติโลก นักปราชญ์ฝ่ายจัดการศึกษาของเด็ก วางระเบียบให้รับเด็กตั้งแต่อายุ ๗ ขวบปีเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ซึ่งนับเป็นชั้นเรียนอย่างจริงจังตามระเบียบการศึกษาชั้นแรก โดยถือว่าเด็กตั้งแต่อายุ ๗ ขวบปีขึ้นไปมีสติปัญญา มีสมองแข็งแรงพอที่จะรับการศึกษาอย่างเป็นระเบียบได้แล้ว ข้อนี้ก็ตรงกับหลักการทางศาสนาที่สมเด็จพระบรมศาสดาหรือพระสาวกอื่น ๆ สามารถฝึกสอนเด็กตั้งแต่วัยอายุ ๗ ขวบให้บรรลุมรรคผลได้ และแสดงให้เห็นว่า มนุษย์เรานั้น

เรื่อง กุมาจำนวนมาก

ในระยะเวลาที่ห่างไกลกันตั้งสองพันสามพันปี ก็ยังมีสภาวะของความเป็นมนุษย์เหมือน ๆ กันอยู่ มิได้เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น คือสมัยพุทธกาล เด็กอายุ ๗ ขวบจึงจะนับว่ารู้เตี๋ยงสาดี พอที่จะศึกษาเล่าเรียนความรู้ได้ และสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ก็ยังเป็นเช่นเดียวกัน

อนึ่ง มิใช่จะเหมือน ๆ กันแต่วัยเด็กเท่านั้น แม้วัยอื่น ๆ จากวัยเด็กขึ้นไป สภาพสังขาร คือร่างกายจิตใจของมนุษย์สมัยพุทธกาล กับสมัยปัจจุบัน ก็ยังคงสภาพเป็นเช่นเดียวกันไปตลอดจนสิ้นอายุขัย เหมือนอย่างที่ท่านบัญญัติกฎเกณฑ์แห่งความเปลี่ยนแปลงของสังขาร ในช่วงระยะเวลา ๑ ปี ถึง ๑๐๐ ปี ไว้เป็น ๑๐ ตอน หรือ ๑๐ ทสกะ ตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่ท่านบัญญัติกฎเกณฑ์ไว้เพียงเท่านี้ ก็เพราะอายุ ๑๐๐ ปี เป็นอายุขัยของมนุษย์ คือคนที่มีอายุยืนอย่างมากที่สุดก็เพียง ๑๐๐ ปีเท่านั้น ยิ่งกว่านั้นขึ้นไปถึงจะมี ก็จำนวนน้อยเหลือเกิน ดังที่ปรากฏให้รู้ ๆ เห็น ๆ กันอยู่ทุกวันนี้

ในระยะเวลาอายุ ๑๐๐ ปีที่ท่านตั้งกฎเกณฑ์ไว้ ๑๐ ตอนที่เราเรียกว่า ทสกะ นั้นมีดังนี้

ตอนที่ ๑ ตั้งแต่ ๑ ปี ถึง ๑๐ ปี เรียกว่า **มันททสกะ** แปลว่า
วัยอ่อน

ตอนที่ ๒ ตั้งแต่ ๑๑ ปี ถึง ๒๐ ปี เรียกว่า **ขิทททสกะ** แปล
ว่า วัยเล่นสนุก

ตอนที่ ๓ ตั้งแต่ ๒๑ ปี ถึง ๓๐ ปี เรียกว่า **วัณณทสกะ** แปล
ว่า วัยสวยงาม มีสี่สังวรณะสดี

ตอนที่ ๔ ตั้งแต่ ๓๑ ปี ถึง ๔๐ ปี เรียกว่า **พลทสกะ** แปลว่า
วัยที่มีกำลังกายแข็งแรง

ตอนที่ ๕ ตั้งแต่ ๔๑ ปี ถึง ๕๐ ปี เรียกว่า **ปัญญาทสกะ** แปล
ว่า วัยที่มีปัญญาบริบูรณ์

ตอนที่ ๖ ตั้งแต่ ๕๑ ปี ถึง ๖๐ ปี เรียกว่า **หานิทสกะ** แปล
ว่า วัยที่สังขารร่างกายเริ่มเสื่อมโทรมลง

ตอนที่ ๗ ตั้งแต่ ๖๑ ปี ถึง ๗๐ ปี เรียกว่า **ปีฬารทสกะ**
แปลว่า วัยที่สังขารร่างกายโค้งไปข้างหน้า

ตอนที่ ๘ ตั้งแต่ ๗๑ ปี ถึง ๘๐ ปี เรียกว่า **วังกทสกะ** แปล
ว่า วัยที่สังขารร่างกายคดโกง โค้งค่อม

ตอนที่ ๙ ตั้งแต่ ๘๑ ถึง ๙๐ ปี เรียกว่า **โหมุททสกะ** แปลว่า
วัยเสื่อมลง

ตอนที่ ๑๐ ตั้งแต่ ๙๑ ปี ถึง ๑๐๐ ปี เรียกว่า **สยันทสกะ** แปล
ว่า วัยนอน สังขารร่างกายในวัยนี้ กินอยู่กับหมอน
นอนอยู่กับที่ ไม่ยอมลุกขึ้นยืนเดินแล้ว

กฎเกณฑ์นี้ท่านแสดงความเปลี่ยนแปลงสังขารร่างกายของมนุษย์
ในโลก เมื่อหลายพันปีมาแล้ว เราจะสังเกตเห็นได้ว่า แม้ทุกวันนี้สังขาร
ร่างกายของมนุษย์เราส่วนใหญ่ก็เปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์นี้ อันแสดง
ว่า มนุษย์สมัยหลายพันปีมาแล้วกับสมัยปัจจุบัน ยังคงเดินตามกฎเกณฑ์
ธรรมดานี้ เหมือน ๆ กันอยู่ ฉะนั้น

เรื่อง กุมาจำนวนมาก

เมื่อได้พิจารณาเห็นข้อเท็จจริงของมนุษย์ โดยมีสักซีพยานในด้านหนึ่งด้านใดแล้วดังนี้ แม้ในด้านอื่น ๆ ก็ย่อมจะคงสันนิษฐานได้ว่าเป็นเหมือน ๆ กันเช่นเดียวกัน เช่น ในสมัยพุทธกาลนั้น ท่านมีการอบรมฝึกฝนคนทุกเพศ และทุกวัยให้สำเร็จเป็นคนดี หรือให้สำเร็จเป็นอารยชนได้ฉันใด แม้ปัจจุบันนี้ก็ย่อมจะอบรมให้สำเร็จได้ ฉะนั้นเหมือนกัน ถ้าหากการอบรมฝึกฝนนั้น ได้ทำให้ถูกต้องตามวิถีทางเดิมที่ท่านบูรพาจารย์ได้พาทำกันมาแล้ว และลงมือทำให้เป็นการเอาจริงเอาจังจนถึงแบบ ถึงแผนหรือถึงขีดขั้นของหลักวิชา ซึ่งไม่น่าจะมีความสงสัยอะไรเลย เว้นเสียแต่บุคคลบางจำพวก ที่อยู่นอกเหนือวิสัยที่ใคร ๆ จะพึงอบรมให้กลับดีได้ บุคคลจำพวกนี้ทางศาสนาเรียกว่า **ปทปรมบุคคล** ตรงกับคำตลาดที่เรียกว่า **คนเหลือขอ** ก็ย่อมต้องปล่อยไปตามยถากรรมของเขา แม้สมเด็จพระบรมศาสดา ก็ทรงปล่อยพระเทวทัตหรือพระเจ้าสุปปพุทธะ ซึ่งเป็นพระญาติพระวงศ์ให้ถูกแผ่นดินสูบไป พระองค์ทรงอยู่ในฐานะแห่งบรมครูแล้ว ก็ยังยกเว้นบุคคลที่ควรยกเว้น คือฝึกฝนให้กลับดีไม่ได้โดยสิ้นเชิง ทั้งนี้ มิใช่เพราะปล่อยปละละทิ้งโดยปราศจากเมตตากรุณา แต่ปล่อยไปตามยถากรรมของบุคคล หรือที่เรียกว่าปล่อยไปอย่างมีอุเบกขาพรหมวิหารอุปมาเหมือนปล่อยคนผู้ไม่มีดวงจักษุ โดยไม่ต้องช่วยพยายามที่จะให้เห็นรูปภาพหรือสีสนัวรรณณะต่าง ๆ ด้วยทางมั่งสะจักษุ บุคคลที่เรียกว่าปทปรมะ หรือคนเหลือขอ นั้น ก็ได้แก่บุคคลที่ขาดปัญญาจักษุ หรือมีทิวฐิมานะอันแรงกล้า ไม่สามารถจะรับรู้ซึ่งสิ่งที่ผิดที่ถูก หรือไม่ยอมรับการฝึกฝนอบรม จึงจำต้องปล่อยไปเป็นธรรมดานิยมดังนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาผู้บรมครู ที่ทรงอบรมฝึกฝนกุมารจำนวน ๕๐๐ คนครั้งนั้น พระองค์ทรงใช้ทางเสด็จบิณฑบาตเป็นโรงเรียน ทรงใช้ งูพิษและไม้ค้อนที่เด็ก ๆ ใช้ตีงูอยู่เฉพาะหน้านั้น เป็นบทเรียน

ส่วนวิธีอบรมของพระองค์นั้น คือ เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็น เด็กทำการเบียดเบียนสัตว์อยู่ดั่งนั้น แม่ทั้ง ๆ ที่เป็นเวลาเสด็จบิณฑบาตอยู่ แต่พระองค์ไม่ทรงปล่อยโอกาสอันมาถึงนั้นให้ผ่านพ้นไป หรือจะเรียกว่า ไม่ปล่อยปลະละเลยให้เด็กกระทำความผิดได้จนติดเป็นนิสัยสันดาน ทรง เสียสละเวลาของพระองค์เข้าจัดการแก้ไขในทันที นี่นับเป็นแบบครู ประการที่ ๑ ซึ่งท่านผู้เป็นมารดาบิดาหรือครูบาอาจารย์ของเด็กควรรี ดือเป็นหลักปฏิบัติ เป็นประการต้น

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงอบรมฝึกฝนเด็กให้กลับจาก สิ่งที่ผิดสู่สิ่งที่ถูกนั้น พระองค์ทรงซักถามเด็ก ๆ เพื่อให้ตอบด้วยตนเอง เสียก่อน คือไม่ลงมือห้าม หรือดุด่าเด็กในทันที นี่นับเป็นแบบครู ประการ ที่ ๒

ครั้นเมื่อเด็ก ๆ ตอบสารภาพตามความจริงที่ตนกำลังทำอยู่ว่า “ตีงู” ดั่งนั้นแล้ว เท่านั้นก็ยังไมพอกที่จะพึงลงมือแก้ไข หรือเปลี่ยนแปลง ใจของเด็ก เพราะยังไม่ทราบว่าเขามีความประสงค์มุ่งหมายอย่างไรจึงได้ กระทำเช่นนั้น เหตุนั้นสมเด็จพระพุทธองค์จึงทรงซักถามต่อไปอีกว่า “ที่พวกเธอตีงูนั้น เพื่อประสงค์อะไร” พวกเด็กก็ทูลตอบตามใจจริงของ เขาว่า “เพราะกลัวมันจะมากัด จึงชิงตีให้มันตายเสียก่อน” นี่นับเป็นแบบ ครูประการที่ ๓

เรื่อง กุมาจำนวนมาก

เมื่อพระองค์ได้ทรงถามเป็นการให้โอกาสแก่เด็ก ๆ ได้แสดงข้อคิดเห็นของตน ๆ อย่างเต็มที่แล้ว พระองค์จึงได้ทรงแสดงคุณและโทษหรือการกระทำที่เป็นคุณหรือเป็นโทษให้เด็ก ๆ ได้พิจารณาด้วยปัญญา ในภายหลังว่า “ที่พวกเขาหันมาฟังนี้ ก็คิดว่าจะช่วยให้ตนได้ความสุขต่อไป คือเมื่อฆ่าแล้ว มันก็จะได้ไม่มากัดในภายหลังก็จริง แต่ว่าเพราะโทษแห่งการฆ่านี้ ต่อไปในชาติหน้า ก็จะไม่มีความสุขสมปรารถนา ธรรมดาคนปรารถนาให้ตนมีความสุข ก็ไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่นให้เป็นทุกข์” นี่คือสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงกลับใจเด็กให้เห็นโทษที่เบียดเบียนสัตว์อื่น ด้วยมุ่งจะให้ความสุขแก่ตนนั้นยอมเป็นไปไม่ได้ คือจะไม่ได้รับความสุขในชาติหน้า แล้วนำสู่ทางที่ถูกต้องว่า “เมื่อต้องการให้ตนได้ความสุข ต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น จึงจะสำเร็จสมความปรารถนา” นี้ นับแบบครูประการที่ ๔

สามประการข้างต้นเป็นวิธีเพียร ขุดเกลา หลอเหลาจิตใจ เพื่อให้ค่อย ๆ เกลี้ยงเกลาที่ละชั้นตามลำดับ ส่วนประการหลัง เป็นวิธีลงมือพลิกจิตใจจากดำสู่ขาว หรือ จากผิดสู่ถูก โดยกุศโลบายวิธีที่ค่อย ๆ หลอเหลาขัดเกลาจิตใจโดยลำดับนั้น จึงรู้สึกไม่เป็นของยากที่จะกลับไปตาม เพราะดำเนินไปอย่างเป็นระเบียบ ไม่รู้สึกว่าเป็นการถูกบังคับให้กลับไปอย่างกระทันหัน

เพราะฉะนั้น เมื่อกุมารทั้งหลายเหล่านั้น ไตร่ตรองไปตามพระพุทธานุญาตนั้น ก็เห็นสมจริงตามทุกประการ ไม่มีทิฏฐิมานะที่จะคัดค้านเหลืออยู่ในสันดานเลยแม้แต่น้อย ด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงพิจารณาเห็นว่าเด็กทั้งหลาย เหล่านั้น ลิ่นทิกฎฐิมานะ กลับใจมาสู่สัมมาทิฎฐิ และมีอินทรีย์แก่กล้าแล้ว จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรดโดยพระพุทธานิพนธคาถาสุภาสิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**บุคคลใต้อาจได้ความสุขสำหรับตน แต่ไป
เบียดเบียนคนอื่นผู้อยากได้ความสุขเหมือนกันด้วย
ไม่ค่อน เขาจะไม่ได้ความสุขในชาติหน้า ส่วนบุคคล
ใต้อาจได้ความสุขสำหรับตน ไม่เบียดเบียนคน
อื่นผู้อยากได้ความสุขเหมือนกันด้วยไม่ค่อน เขา
ย่อมได้ความสุขในชาติหน้า**

อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ทุกชนิดแม้จนสัตว์เดียรัจฉาน ย่อมเกลียดกลัวต่อความทุกข์ และอยากได้ความสุขด้วยกันหมดทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ทุกคนทุกตัวตนจึงพากันหลบหลีกทุกข์ เสาะหาความสุข ตาม ๆ กัน ก็การแสวงหาความสุขนั้น ถ้าไปแสวงหาโดยวิธีเบียดเบียนคนอื่น หรือที่เรียกว่าไม่เห็นอกเห็นใจผู้อื่น หรือไม่เห็นอกเขาออกเรา เห็นแต่แก่ได้ส่วนของตน คนอื่นจะเป็นอย่างไร จะทุกข์เดือดร้อนด้วยประการใด ไม่ได้คิดคำนึงถึง ตัวอย่างเช่น พวกกุมาร ๕๐๐ พากันรุมตีงูในเรื่องนี้ก็ดี หรือการเบียดเบียนคนอื่นด้วยวิธีคิดโกง ช่มชู้ ครอบลักขโมย อันมีประการต่าง ๆ นั้นก็ดี แม้หากจะพึงเป็นเหตุให้ได้ความสุขในชาตินี้ได้บ้าง ก็เป็นเพียงส่วนน้อย ที่เรียกว่าได้สุขไม่พอกับทุกข์ ยิ่งต่อไปในปรโลกชาติเบื้องหน้า ด้วยแล้ว เขาผู้ปฏิบัติตนเช่นนั้นจะไม่ได้รับความสุข ๓ ประการ คือ ความสุขมนุษย์ สุขุมุขุขุ สุขุเทวดา และความสุขคือพระนิพพาน เพราะเหตุไร

เรื่อง กุมาจำนวนมาก

เพราะว่าบุคคลผู้เบียดเบียนคนอื่นเพื่อหาสุขใส่ตนเช่นนั้น ได้ชื่อว่าเป็นคนทำบาปกรรม บาปกรรมนั้นย่อมให้ผลไปบังเกิดในอบายภูมิโดยส่วนเดียว เมื่อต้องไปบังเกิดในอบายภูมิแล้ว ก็ชื่อว่าได้บังเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดา ดังนั้น จึงชื่อว่า ไม่ได้ประสบสุขในมนุษย์ และสุขในเทวดา เมื่อไม่ได้บังเกิดเป็นมนุษย์ และเทวดาแล้วก็ย่อมไม่ได้ประสบพบสุข คือพระนิพพานเป็นธรรมดา ส่วนบุคคลที่แสวงหาความสุขโดยทางสุจริตธรรมไม่เบียดเบียนคนอื่นเช่นนั้น ย่อมจะได้ประสบความสุขทั้งสามประการนั้นในปรโลกชาติเบื้องหน้า โดยสมควรแก่บุญบารมีที่ได้กระทำไว้

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสพระธรรมเทศนา สอนกุมารทั้งหลาย มีนัยดังที่ได้วิสัชนาอธิบายมาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องกุมารจำนวนมาก นับว่าพอเป็นเครื่องโสตตรองศรัทธา และสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๐.๐๐-๑๘.๐๐ น.

บุคคลใดอยากได้ความสุขสำหรับตน
แต่ไปเบียดเบียนคนอื่นผู้อยากได้ความ
สุขเหมือนกันด้วยไม้ค้อน เขาจะไม่ได้
ความสุขในชาติหน้า ส่วนบุคคลอยาก
ได้ความสุขสำหรับตน ไม่เบียดเบียน
คนอื่นผู้อยากได้ความสุขเหมือนกันด้วย
ไม้ค้อน เขาย่อมได้ความสุขในชาติหน้า

เรื่อง พระโกณฑธานัตเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

มาโจจ ฌรุตฺ กณฺจิจิ วุตฺตา ปฏิวทฺทยฺยุ ตํ
ทุกฺขา หิ สารมฺภกฺกา ปฏิทฺถทา ณฺุเสยฺยุ ตํ
สเจ เนเรสิ อตฺตานิ กํโส อฺุปฺหโต ยถา
เอส ปตฺโตสิ นิพฺพานํ สารมฺโภ เต น วิชฺชตีติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระโกณฑธานัตเถระ อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ทักขวรรค แห่ง สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๑๐ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วน ธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจ สดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จ เป็นมหากุศลบุญคุณฤๅศีส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาสัตตังประทับพระอิริยาบถ อยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดง พระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภพระโกณฑธานัตเถระ ให้เป็นอุปัชฌ์เหตุ มีเรื่องเล่าว่า

ตสส กิร ปพฺพชิตทิวสโต - ดั่งได้สดับมา พระโกณฑธานัตเถระนั้น นับตั้งแต่เวลาที่ท่านบวชแล้วมา ได้มีรูปหญิงคนหนึ่งคอยติดสอย ห้อยตามท่านไปทุกหนทุกแห่ง แต่ท่านไม่เห็นรูปหญิงนั้น ส่วนมหาชนเห็น แม้แต่ท่านไปบิณฑบาตในบ้าน พวกชาวบ้านทั้งหลายครั้งถวายภิกษาแก่ ท่านส่วนหนึ่ง แล้วพูดกับท่านว่า “พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ภิกษาส่วนนี้ เป็นของสำหรับพระผู้เป็นเจ้า แต่อีกส่วนนี้เป็นของสำหรับหญิงสหายของ พระผู้เป็นเจ้า” แล้วก็ถวายภิกษาส่วนที่สองแก่ท่านไป

มีคำถามแทรกเข้ามาว่า “พระโกณฑธานัตเถระนั้นมีบุพกรรม เป็นมาอย่างไร”

มีคำวิสัชนาว่า ในอดีตกาลปางหลัง ครั้นศาสนาของสมเด็จพระ กัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า มีภิกษุสหายกันอยู่สองรูป เป็นผู้มีความสมัครสมาน รักใคร่กันอย่างสนิทแน่นแฟ้นเหมือนอย่างเกิดจากมารดาเดียวกัน ก็ใน สมัยแห่งพระพุทธเจ้าที่มีพระชนมายุยืนนานเหมือนอย่างสมเด็จพระ กัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ปีหนึ่งบ้าง หรือหกเดือนบ้าง ภิกษุทั้งหลาย จึงประชุมทำอุโบสถกรรมกันครั้งหนึ่ง เพราะฉะนั้น ภิกษุสองสหายนั้น จึงพร้อมกันออกจากที่อยู่ไป ด้วยตั้งใจว่า จักพากันไปสู่โรงอุโบสถ

ยังมีเทวดาอันธพาลตนหนึ่ง บังเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เห็น ภิกษุสองสหายนั้นมีความสามัคคีกันดีนักเช่นนั้นจึงคิดว่า “ภิกษุสองสหาย นี้สามัคคีกันดีนัก เราจะสามารทำให้แตกกันได้หรือไม่หนอ” เพราะเหตุ

เรื่อง พระโกณฑธานต์เถระ

ที่ตนเป็นอันธพาล พอคิดดังนั้นแล้วก็รีบลงมา พอถึงขณะนั้น ภิกษุทั้งสองสหายนั้นรูปหนึ่งพูดว่า “คุณ รอสักครู่หนึ่ง ผมจะไปถ่ายอุจจาระ”

เทวดาอันธพาลนั้นก็นิรมิตเพศเป็นหญิงมนุษย์คนหนึ่ง ในเวลาที่ภิกษุรูปนั้นเข้าไประหว่างพุ่มไม้แล้วกลับออกมา หญิงนิรมิตนั้นก็เอามือข้างหนึ่งจับมวยผม เอามืออีกข้างหนึ่งจับผ้าถุงเดินตามหลังออกมา แต่ภิกษุนั้นไม่เห็น ส่วนภิกษุรูปที่ยืนคอยอยู่ข้างหน้านั้น กลับหลังแลดูไป ได้เห็นหญิงนิรมิตทำอาการเช่นนั้นเดินตามออกมาอยู่ เทวดาอันธพาลนั้น พอรู้ว่าภิกษุที่ยืนคอยอยู่นั้นเห็นตนแล้ว ก็อันตรธานหายไป

ฝ่ายภิกษุรูปที่ยืนรออยู่นั้น เมื่อภิกษุสหายนั้นออกมาถึงจึงพูดคำขาดว่า “คุณ ศีลของคุณขาดแล้ว”

ภิกษุสหายพูดค้านว่า “คุณ ผมมิได้ทำอะไรที่จะให้ศีลขาดเช่นนั้น”

ภิกษุรูปที่ยืนรอพูดยืนยันว่า “เดี๋ยวนี้เอง ผมได้เห็นหญิงสาว ๆ เดินตามหลังคุณออกมา ทำอย่างนี้ อย่างนี้ คุณจะพูดว่าไม่ได้ทำอะไรอย่างไร”

ภิกษุสหายรู้สึกเป็นเสมือนอสถิ์บาดฟาดลงบนกระหม่อม พูดวิงวอนว่า “คุณ คุณอย่าได้ทำผมให้ฉิบหายเสียเลย ผมมิได้ทำอะไรที่จะให้ศีลขาดจริง ๆ”

ฝ่ายภิกษุที่ยืนรอนั้นพูดว่า “ผมเห็นด้วยตาตนเองจกให้เชื่อคุณ ได้อย่างไรกัน” แล้วก็ปัดจุก่อนไม้ขาดออกจากกัน เดินหนีไป แม้ในโรงอุโบสถก็ไม่ไปนั่งประชุม เพราะตัดสินใจว่า จกไม่ทำอุโบสถร่วมกับภิกษุนี้

ส่วนภิกษุสหายนั้นได้แจ้งข้อเท็จจริงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ข้าแต่ท่านทั้งหลายผู้เจริญ ความต่างพร้อยแม่เท่าเมธิดงาในศีลของผมมิได้มี”

ฝ่ายภิกษุที่ยืนรอนั้น กล่าวยืนยันว่า “ผมได้เห็นมาด้วยตาตนเอง”

ฝ่ายเทวดาอันธพาล ครั้นเห็นภิกษุนั้นไม่ประสงค์ที่จะทำอุโบสถกรรมร่วมกันเช่นนั้น จึงคิดสำนึกตนขึ้นว่า “เราทำกรรมหนัก” จึงมาปรากฏตนอยู่บนอากาศพูดว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ศีลของพระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้ามิได้ขาด ส่วนรูปหญิงนั้นข้าพเจ้านิรมิตขึ้นเพื่อจะทดลองดูเท่านั้น ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายทำอุโบสถกรรมร่วมกับภิกษุนั้นเสียเถิด”

ภิกษุรูปที่ยืนรอนั้น เมื่อเทวดามาพูดอยู่บนอากาศดังนั้น ก็ยอมกลับใจเชื่อแล้วยอมทำอุโบสถกรรม ถึงกระนั้นก็มีได้มีจิตใจนุ่มนวลในกันเหมือนอย่างแต่ก่อน บุพกรรมของเทวดามีเท่านี้

ฝ่ายพระเถระ ๒ สหายนั้น เมื่อสิ้นอายุขัยแล้ว ต่างก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลกอย่างเป็นสุขสบาย ส่วนเทวดาได้ไปบังเกิดในอเวจีมหานรก ถูกไหม้อยู่ ณ สถานที่นั้นสิ้นกาลนานสิ้นพุทธันดรหนึ่ง (กาลพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง) ครั้นในศาสนาของสมเด็จพระสมณโคดมบรมศาสดาของเรานี้ ได้มาบังเกิดในเมืองสาวัตถี ครั้นเจริญวัยก็ได้บรรพชาอุปสมบทในพุทธศาสนา นับแต่เวลาที่ได้บวชแล้ว รูปหญิงนั้นก็ปรากฏติดตามไปเหมือนดั่งนั้น ด้วยเหตุนี้ มหาชนทั้งหลายจึงได้เรียกนามท่านว่า “โกณฑธานะ” ด้วยประการฉะนี้

เรื่อง พระโกณฑธานต์เถระ

ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย ครั้นเห็นรูปหญิงติดสอยห้อยตามพระโกณฑธานต์เถระอยู่เช่นนั้น จึงได้พากันไปร้องเรียนต่อท่านอนาถปิณฑิกมหาเศรษฐีว่า “ดูก่อนท่านเศรษฐี ขอให้ท่านขับไล่ภิกษุทุกศีลนี้ออกจากวัดของท่านเสีย เพราะเหตุแห่งภิกษุนี้ ความเสื่อมเสียจักเกิดมีแก่ภิกษุที่เหลือทั้งหลาย”

ท่านอนาถปิณฑิกมหาเศรษฐีถามว่า “พระคุณเจ้าทั้งหลาย สมเด็จพระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่ในวัดหรือเปล่าเล่า”

ภิกษุทั้งหลายเรียนว่า “เสด็จประทับอยู่ ท่านเศรษฐี”

ท่านอนาถปิณฑิกมหาเศรษฐีชี้แจงว่า “ถ้าเช่นนั้น สมเด็จพระพุทธองค์จักทรงทราบเองแหละ พระคุณเจ้าทั้งหลาย”

ภิกษุทั้งหลายมิได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น ได้พากันไปร้องเรียนต่อท่านมหาอุบาลิกาวีสาขาเหมือนอย่างนั้นอีก ฝ่ายมหาอุบาลิกาวีสาขา ก็ได้ถวายคำตอบแก่ภิกษุเหล่านั้นเหมือนอย่างท่านมหาเศรษฐี

ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย เมื่อท่านทั้งสองไม่รับจัดการตามที่ร้องเรียน จึงนำความไปถวายพระพรแต่พระราชาว่า “ขอถวายพระพร ภิกษุโกณฑธานะ พาเอาหญิงคนหนึ่งติดสอยห้อยตามไปเสมอ ย่อมทำความเสื่อมเสียให้เกิดแก่สังฆมณฑลทั้งหมด ขอให้มหาบพิตรจงทรงขับไล่ภิกษุโกณฑธานะนั้นออกจากแคว้นแคว้นของมหาบพิตรเสีย”

พระราชารับสั่งถามว่า “พระคุณเจ้าทั้งหลาย ก็ภิกษุโกณฑธานะนั้นอยู่ที่ไหน”

ภิกษุทั้งหลายถวายพระพรว่า “อยู่ในวัด ขอถวายพระพร”

พระราชาทรงซักว่า “อยู่เสนาสนะหลังไหน”

ภิกษุทั้งหลายถวายพระพรว่า “อยู่ในเสนาสนะหลังโน้น ขอถวายพระพร”

พระราชาดรรับคำภิกษุทั้งหลายว่า “ถ้าเช่นนั้น พระคุณเจ้าทั้งหลายกลับไปเถิด โยมจักให้ไปจัดการแก้ภิกษุนั้นต่อไป”

พอดกเวลาเย็น พระราชาเสด็จไปวัด รับสั่งให้ราชบุรุษทั้งหลายล้อมเสนาสนะหลังนั้น ส่วนพระองค์ทรงมุ่งตรงไปยังที่อยู่ของพระเถระ ฝ่ายพระเถระได้ยินเสียงเอะอะ จึงลงจากกุฏิมายืนอยู่ที่หน้ามุข พระราชาได้ทอดพระเนตรเห็นรูปหญิงนั้นยืนอยู่ข้างหลังของพระเถระนั้น พระเถระเมื่อทราบว่พระราชาสด็จมา ก็กลับขึ้นไปนั่งอยู่ที่กุฏิตามเดิม พระราชาไม่ทรงไหว้พระเถระ และมีได้ทรงเห็นหญิงนั้น แม้จะได้ทรงตรวจค้นดูตามชอกประตู ในได้ถุ่นเดียว ก็มีได้ทรงพบหญิงนั้น จึงตรัสถามพระเถระว่า “พระคุณเจ้า โยมได้เห็นหญิงคนหนึ่งตรงนี้ หญิงนั้นไปไหน”

พระเถระทูลว่า “อาตมภาพไม่เห็น ขอถวายพระพร”

พระราชาดรยืนยันว่า “โยมเห็นยืนอยู่ข้างหลังของพระคุณเจ้าเมื่อตะกี้นี้เอง”

พระเถระทูลว่า “อาตมภาพไม่เห็น ขอถวายพระพร”

พระราชาทรงสงสัยว่า “นี่มันอะไรกันหนอ” จึงตรัสว่า “ไหนพระคุณเจ้าจงลุกออกจากตรงนี้ก่อนที”

ครั้นพระเถระออกจากตรงนั้น ไปยืนอยู่ที่หน้ามุข รูปหญิงนั้นก็ไปยืนอยู่ข้างหลังของพระเถระอีก พระราชาทรงเห็นรูปหญิงนั้น กลับเสด็จขึ้นไปตรวจดูข้างบนอีก พระเถระกลับขึ้นมานั่งอยู่บนกุฏิตามเดิมอีก

เรื่อง พระโกณฑกานต์เถระ

พระราชามั้ทรงตรวจคั่นดูหมตทุกแห่งแล้วก็ได้ทรงเห็นหญิงนั้น จึงตรัสถามพระเถระอีกว่า “พระคุณเจ้า หญิงนั้นไปไหน”

พระเถระทูลตอบว่า “อาตมภาพไม่เห็น ขอถวายพระพร”

พระราชามั้ตรัสซักว่า “พระคุณเจ้าพูดอะไร โยมเห็นหญิงยืนอยู่ข้างหลังพระคุณเจ้าเมื่อตะกี้นี้เอง”

พระเถระทูลตอบว่า “เป็นความจริง มหาบพิตร แม้มหาชนก็พากันโจษจันกันว่า มีหญิงติดตามหลังอาตมภาพไป แต่อาตมภาพไม่เห็น”

พระราชามั้ทรงพิจารณาว่า “เห็นจะเป็นรูปปลอมเสียกรรมัง” ตรัสกับพระเถระอีกว่า “พระคุณเจ้าจงลงไปจากที่นี่ก่อนที”

ครั้นพระเถระลงไปยืนอยู่ที่หน้ามุข ได้ทรงเห็นหญิงนั้นยืนอยู่ข้างหลังของพระเถระอีก จึงเสด็จกลับไปข้างบนก็ไม่ทรงเห็นอีก จึงตรัสถามพระเถระอีก เมื่อพระเถระทูลตอบว่า “อาตมภาพไม่เห็น” จึงทรงตกลงพระราชหฤทัยว่า “นี่เห็นจะเป็นรูปปลอมแน่” จึงทรงรับสั่งกับพระเถระว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ เมื่อสักกิละสนิดนี้เที่ยวติดสอยห้อยตามไปข้างหลังของพระคุณเจ้าเช่นนี้ คนอื่นใคร ๆ เขาคงจักไม่ถวายภิกษาแก่พระคุณเจ้า ขอนิมนต์พระคุณเจ้าจงเข้าไปบ้านของโยมเป็นประจำ โยมเองจักรับบำรุงด้วยปัจจัยสี่” ครั้นนิมนต์พระเถระดังนี้แล้ว ก็เสด็จกลับไป

ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย พากันกล่าวโทษพระราชามั้ว่า “ดูก่อนท่านทั้งหลาย จงดูการกระทำของพระราชามั้มาก เมื่อพวกเราทูลขอให้ขับไล่ภิกษุผู้ศีลนั้นออกจากวัด เสด็จมาแล้วกลับนิมนต์ด้วยปัจจัยสี่แล้วเสด็จกลับไปเสีย” เพียงเท่านั้นยังไม่พอ ยังพากันไปต่อว่าต่อขานพระเถระนั้นอีกว่า “เฮ้ย ภิกษุผู้ศีล บัดนี้เถอเกิดเป็นนั้กเลจโตของพระราชามั้แล้ว”

ฝ่ายพระเถระนั้น แต่ก่อนไม่กล้าจะโต้ตอบอะไรกับภิกษุเหล่านั้น ครั้นบัดนี้กล้าโต้ตอบอย่างรุนแรงว่า “พวกเธอเป็นคนทุศีล พวกเธอเป็นนักเลงโต พวกเธอพาเอาผู้หญิงเที่ยวติดตามไป”

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นจึงนำความไปกราบทูลแต่สมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ พระโกณฑธานะ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายว่ากล่าว กลับดำ่ว่าด้วยคำเป็นต้นว่า ‘แม้เธอทั้งหลายเป็นผู้ทุศีล’ ดังนี้”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสเรียกพระโกณฑธานะมาแล้ว ทรงสอบถามว่า “ได้ยินมาว่า เธอพูดอย่างนั้นจริงหรือภิกษุ”

เมื่อพระโกณฑธานะทูลรับสารภาพว่า “จริงพระพุทธเจ้าข้า” ตรัสซักต่อว่า “เพราะเหตุไร เธอจึงพูดอย่างนั้น”

พระโกณฑธานะทูลตอบว่า “เพราะเหตุที่ภิกษุเหล่านั้นว่าข้าพระองค์ก่อน พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงซักถามภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุอะไรเล่า พวกเธอทั้งหลายจึงได้ว่าภิกษุนี้”

ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า “เพราะพวกข้าพระองค์เห็นหญิงติดสอยห้อยตามไปข้างหลังพระโกณฑธานะ จึงได้ว่าแก่เธอเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์ผู้ทรงความยุติธรรม และทรงมีพระมหากรุณาอันยิ่งใหญ่ จึงได้ตรัสเตือนพระโกณฑธานัตเถระนั้นว่า “ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านี้ที่จะว่าเธอ เพราะได้เห็นหญิงติดสอยห้อยตามไปกับเธอ เธอจะว่าภิกษุเหล่านี้ทำไม ภิกษุเหล่านี้ว่าเธอเพราะได้เห็น ส่วนเธอไม่เห็นอะไรเลย จะว่าภิกษุเหล่านี้ทำไม รูปหญิงนี้ได้เกิดขึ้นเพราะ

เรื่อง พระโกณฑธานต์เถระ

อาศัยทิฏฐิอันลามกของเธอเองในชาติก่อนมิใช่หรือ บัดนี้ทำไมจึงจะมายึดถือเอาทิฏฐิอันลามกนั้นอีกเล่า”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลถามว่า “ข้าแต่สมเด็จพะพุทธองค์ ก็พระโกณฑธานันต์ได้ทำกรรมอะไรในชาติก่อน พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น สมเด็จพะบรมศาสดา ได้ทรงแสดงบุพกรรมของพระโกณฑธานต์เถระแก่ภิกษุทั้งหลายโดยพิสดาร ซึ่งมีข้อความเหมือนดังวิสัยขามาแล้วในเบื้องต้น ครั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงบุพกรรมจบลงแล้ว ได้ตรัสพระพุทธโอวาทอบรมบ่มนิสัยแก่พระโกณฑธานต์เถระอย่างไพเราะต่อไปว่า “ดูก่อนภิกษุ อาศัยบาปกรรมที่ได้ทำมาแล้วในชาติก่อนนั้น เธอจึงได้ประสบเหตุการณ์อันประหลาดเช่นนี้ บัดนี้การที่เธอจะยึดถือเอาทิฏฐิอันลามกเช่นนั้นอีก ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่สมควร เธออย่าได้ว่าอะไร ๆ กับภิกษุทั้งหลายอีก จงหมดเสียเช่นกับกังสดาลที่เขาตัดหนังที่ขอบปากแล้ว เมื่อปฏิบัติอยู่อย่างนี้จักได้บรรลุถึงซึ่งพระนิพพาน”

ครั้นพระโกณฑธานต์เถระมีอินทรีย์แก่กล้า ควรจะได้รับพระธรรมเทศนาแล้ว สมเด็จพะบรมศาสดา เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธานิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

มาโวจ ผรุสํ กณฺจิ	วุตฺตา ปฏฺวิเทยฺยุ ตํ
ทุกฺขา หิ สารมฺภกฺกา	ปฏฺวิทฺตฺตา มุเสยฺยุ ตํ
สเจ เนเรสิ อุตฺตานํ	กํโส อุกฺพโต ยถา
เอส ปตฺโตสิ นิพฺพานํ	สารมฺโภ เต น วิชฺชติ.

เธออย่าได้กล่าวคำหยาบกับใคร ๆ เพราะผู้อื่นที่ถูกเธอกล่าว เขาก็จะต้องกล่าวตอบเธอ การกล่าวแข่งดีกันเป็นทุกข์ อาญาตอบก็จะตกมาถูกเธอ ถ้า

เธอทำตนไม่ให้หวั่นไหว เหมือนกังสดาลที่ถูกตัด
หนังขอบปากออกแล้ว เอนนี้ก็จักกับบรรลู่ถึงซึ่งพระ
นิพพาน แต่นั้นความแข่งดีก็จักไม่มีแก่เธอ

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ภิกษุทั้งหลายเป็นอันมากต่างก็ได้
บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ
ส่วนพระโกณฑธานัตเถระดำรงตนไว้ในพระพุทโธวาทที่สมเด็จพระบรม-
ศาสดาทรงประทานให้ นั้น ก็ได้บรรลู่ถึงซึ่งพระอรหัต สำเร็จเป็นองค์
พระอรหันต์ซึ่งนิมิตในพระพุทธานุภาพ ต่อมาไม่นาน ท่านได้เหาะขึ้นไป
บนอากาศแล้วได้รับสลาภเป็นปฐมครั้งแรก คือผู้เป็นเอตทัคคะด้านจับ
สลาภเป็นปฐม ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะวิสัชนาอธิบายความในท้องนิทาน และในพระ
ธรรมเทศนาพุทธานุภาพโดยอาศัยหลักอรรถกถาอันยและโดยอรรถกถา-
มัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มสติปัญญา และฉลองศรัทธาปสาทาที่คุ้นแก่
ท่านสาธุชนพุทธบริษัทสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ ตอนต้นแสดงให้เห็นว่า การกลั่นแกล้งใส่ความ
ให้ภิกษุผู้ทรงศีลเกิดแบ่งแยกแตกสามัคคีธรรมกันนั้นเป็นบาปอย่างหนัก
ประการหนึ่ง พึงเห็นตัวอย่างเทวดาอันธพาล ซึ่งก็ไม่มีความโกรธเกลียด
เป็นพลังงานภายใน เพียงแต่เพราะความโง่แล้วก็คิดสนุกมาเสกสรรจำแลง
เพศเป็นสตรีเพื่อทดลองดูว่า ภิกษุที่มีความสามัคคีรักใคร่กันอย่างไร
สนมกันนั้น จะแตกแยกสามัคคีกันหรือไม่ และเมื่อพระภิกษุสองสหายเกิด
แตกแยกสามัคคีกันแล้ว ก็ยังกลับมารับสารภาพผิด และทำให้มีความ
สามัคคีกลับฟื้นคืนกันอีก ถึงกระนั้นแล้วก็ดี ผลแห่งบาปกรรมนั้นยังตาม
สนองเทวดานั้นอย่างหนักอยู่เป็นอันมาก คือต้องไปตกถึงอเวจีมหานรก

เรื่อง พระโกณฑธานต์เถระ

ถูกไหม้อยู่ในมหานรกนั้น เป็นเวลายาวนานถึงกาลตลอดพุทธันดรหนึ่ง เมื่อพ้นจากอเวจีมหานรกนั้นแล้ว มาบังเกิดในพุทธศาสนา แม้จะได้บวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาแล้ว เศษบาปกรรมที่ทำไว้นั้นยังเหลือติดตามาสนองอีก และเป็นผลชนิดที่สมกับเหตุ คือเมื่อชาติก่อนได้นิรมิตเพศเป็นสตรีตามหลังภิกษุอย่างใด ครั้นมาในชาตินี้ก็เกิดมีรูปสตรีติดสอยห้อยตามไปทุกหนทุกแห่งเหมือนอย่างที่ได้เคยทำไว้แก่ผู้อื่น จนเป็นเหตุให้เพื่อนภิกษุหมู่สหธรรมิกทั้งหลายมีความรังเกียจไปทั่วสังฆมณฑล ดังปรากฏในท้องนิทานนั้น

ด้วยเหตุนั้น การกลั่นแกล้งเสกแสวงให้สงฆ์แตกสามัคคีกันนั้น จึงเป็นสิ่งที่สาธุชนพึงงดเว้นให้ห่างไกล เพราะเป็นบาปกรรมประเภทหนัก ดังกล่าวแล้ว แม้ถึงการกลั่นแกล้งเสกสรรในหมู่คนสามัญธรรมดาด้วยกัน ก็จัดเป็นอกุศลกรรมบถข้อหนึ่ง ในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ อยู่ในข้อห้ามอันสาธุชนทั้งหลายไม่พึงกระทำทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้

ในประการต่อมา ก็ให้เห็นปฏิปทาจริยาของท่านผู้ที่ได้นามว่า อุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง คือท่านอนาถปิณฑิกมหาเศรษฐี กับท่านมหาอุบาสิกาวิสาขา ท่านทั้งสองนี้ มีนามกระเดื่องเพื่องฟูในวงการพุทธศาสนิกชนครั้งพุทธกาลว่า เป็นผู้ที่มีศรัทธามีศีลธรรมอย่างประเสริฐ และนับเป็นอุบาสกและอุบาสิกาชั้นตัวอย่าง

ท่านทั้งสองนั้น เมื่อภิกษุทั้งหลายไปฟ้องร้องให้ขับไล่พระโกณฑธานต์เถระออกจากวัด อาศัยที่วัดพระเชตะวันมหาวิหารที่เกิดเหตุขึ้น ท่านอนาถปิณฑิกมหาอุบาสกได้สละทรัพย์หลายสิบโกฏิสร้างถวายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านมหาอุบาสก และมหาอุบาสิกาทั้งสองได้ถวายคำตอบแก่ภิกษุทั้งหลายแม้จะเป็นคนละวาระ แต่เป็นเสียงเดียวกันว่า

“สมเด็จพระพุฒาจารย์ จักทรงทราบด้วยพระองค์เอง” คำตอบของท่านทั้งสอง มิใช่เป็นคำตอบปฏิเสธชนิดที่เอาตัวรอด หรือไม่เอาเรื่องเอาราวที่เรียกว่า “ชั่วช่างซีดีช่างสงฆ์” แต่เป็นจริยาวัตรของอุบาสกอุบาสิกาผู้มีศีล และมีธรรมะอย่างสูง และมีสติสัมปชัญญะอย่างสมบูรณ์ตามแบบอย่างของปราชญ์ในพุทธศาสนา คือเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาซึ่งเป็นจอมปราชญ์และเป็นองค์ พระสังฆบิดร ทรงปกครองภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นอยู่อย่างใกล้ชิดเช่นนั้นแล้ว โฉนพระองค์จึงจะไม่ทรงทราบสิ่งที่ลึกลับหรือหนาบางเช่นนั้น และเมื่อมีเหตุที่ควรและไม่ควรอย่างไรเกิดขึ้นภายในแห่งวงศ์โอระสของพระองค์แล้ว โฉนพระองค์จะทรงนิ่งอยู่หรือปล่อยไว้ให้เกิดความเสื่อมเสียแก่สังฆมณฑล ดังที่พระสงฆ์ทั้งหลายอ้างเหตุผลไว้นั้น ด้วยเหตุนี้ท่านทั้งสองจึงไม่อวดดียิ่งไปกว่าสมเด็จพระพุฒาจารย์แล้วยื่นมือเข้าไปจัดการตามที่ภิกษุทั้งหลายฟ้องร้องนั้น แต่แม้จะมีได้รับเข้าไปจัดการก็ได้ปฏิเสธโดยทันที ได้เรียนถามภิกษุทั้งหลายเสียก่อนว่า “สมเด็จพระพุฒาจารย์เสด็จประทับอยู่หรือไม่” เมื่อภิกษุทั้งหลายตอบว่า “เสด็จประทับอยู่” จึงได้ตอบภิกษุทั้งหลายสั้นแต่ชอบด้วยเหตุผลว่า “สมเด็จพระพุฒาจารย์จักทรงทราบเอง” ด้วยเหตุนี้ อันปฏิบัติทางจริยาของท่านอุบาสกอุบาสิกาทั้งสองจึงเป็นสิ่งที่ควรอนุโมทนาสาธุการ และควรเกิดทุนรักษาไว้เพื่อเป็นแบบอย่างแห่งอุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลายในสมัยนี้และต่อ ๆ ไป ด้วยประการฉะนี้

ส่วนพระราชซึ่งทรงถนัดในการอาณาจักร เมื่อทรงได้รับฟ้องร้องก็มีได้ทรงตรึกตรองอย่างแบบปราชญ์ในทางธรรม ทรงรับอาสาจะเข้าไปจัดการให้ในทันที และได้เสด็จไปสอบสวนหาข้อเท็จจริงจนถึงวัด แต่ในที่สุดก็ทรงจับเหตุอันเป็นมูลฐานมิได้ ต้องทรงรับอุปถัมภ์พระโกณฑธานัตเถระด้วยพระองค์เอง แต่กระนั้นเมื่อว่าถึงผลแห่งการปกครองแล้วไม่เป็น

เรื่อง พระโกณฑธานต์เถระ

ผลดีอะไรเลย คือเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นก็มิได้สงบระงับลง มีหน้าซำเกิดโทษ คือทรงทำให้ภิกษุทั้งหลายโทษะนากล่าวโทษว่า “พระราชาลามก” โดยสำคัญว่าเข้ากับคนผิด ซึ่งความจริงพระโกณฑธานต์เถระท่านก็มีได้มีความผิดจริงอะไร หากแต่กรรมเก่าส่งผลตามมาสนอง อันเป็นสิ่งที่สุดท้ายที่ใคร ๆ สามัญธรรมดาจะพึงทราบและแก้ไขได้เท่านั้น เพราะเรื่องเช่นนี้มีวิสัยของพระราชา แต่เป็นวิสัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เห็นจะอาศัยความจริงทำนองนี้ จึงมีคำสุภาษิตโบราณอยู่บทหนึ่งว่า “ไม่ได้เป็นเสนาบดอย่าเฝ้าการเมืองไม่ได้นั่งผ้าเหลืองอย่าเฝ้าการวัด” ดังนี้

เหตุที่เกิดขึ้นครั้งนั้น ถ้าสมเด็จพระบรมศาสดาไม่มีแล้ว ก็ไม่อาจที่จะพยากรณ์ได้ว่าเหตุจะระงับดับลงได้เมื่อไร พระราชาก็จะถูกพระสงฆ์ในสังฆมณฑลขาดความเชื่อถือ และช่วยกันโทษะนาวาว่าร้ายไปมากน้อยเท่าไร นอกจากนั้น ยังเป็นการกระทำที่ส่งเสริมทิฏฐิมานะให้พระสงฆ์มีกำลังเข้าทะเลาะวิวาทกัน เมื่อก่อนพระโกณฑธานต์เถระถูกภิกษุทั้งหลายว่ากล่าว ก็มิได้โต้ตอบ เพราะรู้อยู่ดีว่าตนไม่มีกำลังสนับสนุน แต่หลังจากที่ได้พระราชาอุปถัมภ์แล้ว ก็เกิดมีทิฏฐิมานะ เมื่อถูกภิกษุทั้งหลายต่อว่าต่อขาน ก็ยกทิฏฐิมานะขึ้นต้านทานอย่างหนักหน่วง ถ้าสมเด็จพระบรมศาสดามีได้ทรงระงับดับเรื่องเสียก่อน ก็ไม่ทราบว่าเป็นเรื่องนี้เป็นชนวนให้สังฆมณฑลแตกฉานราวรานกันไปถึงไหน ด้วยเหตุนี้ จึงนับเป็นลักษณะที่ผู้ทรงสติปัญญาจะพึงศึกษา แล้วเลือกปฏิบัติแต่เฉพาะที่เป็นวิสัยและสมควรแก่ฐานะหน้าที่ของตน ด้วยประการฉะนี้

เมื่อภิกษุทั้งหลายได้นำเรื่องขึ้นกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว พระองค์ได้ทรงแสดงหลักวิธีพิจารณาวิจยัยอรรถคดีด้วยการทรงลงมือปฏิบัติเองไว้เป็นตัวอย่างอันดีเลิศ ดังจะได้ยกขึ้นมาแสดงต่อไป

ประการแรก เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลฟ้องพระโกณฑธานัตเถระนั้น พระองค์ทรงรับสั่งให้หาตัวมาเฝ้าต่อพระพักตร์แล้วตรัสสอบถามว่า “เธอได้พูดอย่างนั้นจริงหรือ”

ประการที่สอง เมื่อพระโกณฑธานัตเถระถูกรับสารภาพแล้ว ก็ยังไม่ทรงพอพระทัยเพียงเท่านั้น ยังทรงซักหาเหตุผลละเอียดต่อไปว่า “เพราะเหตุไรเธอจึงว่าภิกษุทั้งหลายเช่นนั้น”

ประการที่สาม เมื่อพระโกณฑธานัตเถระกราบทูลถึงเหตุโดยชัดทอดถึงภิกษุทั้งหลายว่า “เพราะเหตุที่ภิกษุเหล่านั้นว่าก่อน” พระองค์ก็ทรงเปลี่ยนระเบียบวาระไปทรงซักถามภิกษุทั้งหลายอีกฝ่ายหนึ่งว่า “เพราะเหตุไร พวกเธอทั้งหลายจึงว่าพระโกณฑธานะนี้”

ประการที่สี่ เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลถึงเหตุว่า “เพราะได้เห็นหญิงติดสอยห้อยตามหลังพระโกณฑธานะนี้จึงได้ว่าเธอ”

เมื่อพระองค์ได้ทรงสอบสวนพิจารณาจนทราบความจริงของทั้งสองฝ่ายแล้ว พระองค์จึงทรงวินิจฉัยอย่างแจ่มแจ้ง และสมเหตุสมผลว่า “ได้ยินว่า ภิกษุทั้งหลายว่าเช่นนั้น เพราะได้เห็นหญิงติดสอยห้อยตามหลังเธอไป เพราะเห็นมาแล้วจึงได้ว่า ส่วนเธอไม่ได้เห็นอะไรเลยแต่ทำไมจึงว่าภิกษุทั้งหลายเช่นนั้น”

ครั้นทรงวินิจฉัยว่า ใครผิดใครถูกดังนี้แล้ว จึงทรงเตือนพระโกณฑธานัตเถระซึ่งเป็นผู้ผิด ในที่สุดว่า “สิ่งที่ประหลาดนี้ได้เกิดแก่เธอก็เพราะอาศัยทิฏฐิอันลามกของเธอเองในชาติก่อนมิใช่หรือ เพราะเหตุไรบัดนี้เธอจะมายึดถือเอาทิฏฐิอันลามกเช่นนั้นอีกเล่า” ดังนี้ ซึ่งในที่สุดคู่อรรถคดีทั้งสองฝ่าย ต่างก็พอใจและระงับเหตุที่เกิดขึ้นลงได้ด้วยสันติวิธีด้วยประการฉะนี้

เรื่อง พระโกณฑธานต์เถระ

โดยที่พระโกณฑธานต์เถระมีอุปนิสัยบารมีแก่กล้าควรที่จะได้
สดับพระธรรมเทศนาอย่างสมควรแก่อุปนิสัยสันดานในที่สุด สมเด็จพระ
บรมศาสดาจึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรดในสมาคมแห่งพระภิกษุทั้งหลาย
ซึ่งมีข้อความว่า

**เธออย่าได้กล่าวคำหยาบกับใคร ๆ เพราะผู้อื่น
ที่ถูกเธอล่าว เขาก็จะต้องกล่าวตอบเธอ การ
กล่าวแข่งดีกันเป็นทุกข์ อาญาตอบก็จะตกมา
ถูกเธอ ถ้าเธอทำตนไม่ให้ห้วนไหว เหมือน
กังสดาลที่ถูกตัดหนังขอบปากออกแล้ว เธอนี้ก็
จักบรรลุถึงซึ่งพระนิพพาน แต่นั้นความแข่งดี
ก็จักไม่มีแก่เธอ**

อธิบายว่า ในพระธรรมเทศนານี้ สมเด็จพระพุททองค์ทรงสอน
มิให้หุ้มเถียงแก่งแย่งแข่งดีกัน เพราะการกระทำเช่นนั้น ต่างฝ่ายต่างก็
จะแข่งกันพูดหนักขึ้นให้ยิ่งกว่าความเป็นจริง ที่เรียกว่า สาदनารดกัน เมื่อ
ฝ่ายหนึ่งไปอีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องตอบมา ซึ่งไม่มีทางที่จะสงบระงับการ
วิวาทกันลงได้ ผลก็คือเป็นทุกข์เดือดร้อนใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย เมื่อเป็น
เช่นนี้สมเด็จพระพุททองค์จึงตรัสสอนโดยให้ตัดต้นเหตุ คือ ทุก ๆ คน
อย่าได้กล่าวคำหยาบกับใคร ๆ แม้สักคนเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ การโต้ตอบ
กันไปกันมาหรือการแก่งแย่งแข่งดีกันก็จะไม่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา เมื่อไม่มี
การแก่งแย่งแข่งดีกันแล้ว ทุกข์อันเป็นผลก็ไม่บังเกิด ด้วยประการฉะนี้

ในตอนท้าย สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสสอนย้ำให้แน่นหนา
มั่นคงขึ้นอีกว่า “ถ้าเธอจักทำตนไม่ให้ห้วนไหว คือไม่ห้วนไหวไปตามคำ
ผรุสวาทหรือคำเสียดสีของใคร ๆ ให้อดทนนิ่งเงียบเสียเหมือนกังสดาล

(คือกลองชนิดหนึ่ง) ที่เขาตดหนังหุ้มที่ขอบปากออกแล้ว ใคร ๆ จะเอามือหรือไม้ไปตีกี่ไม่มีเสียง ตังหน้าบ่าเพ็ญปฏิบัติธรรมกรรมฐานไปโดยฝ่ายเดียว ไม่ซำก็จักได้บรรลुพระนิพพานอันเป็นสถานที่สุดแห่งทุกซำทั้งปวง เมื่อบรรลุพระนิพพานแล้ว ความแก่งแย่งแข่งดีอะไรก็พลอยดับไปตามกันหมด โดยไม่มีโอกาสที่จะเกิดขึ้นมาได้อีก” ซึ่งหมายความว่า ถ้าหากจะไม่มีใครเชื่อทำตามพระพุทธโอวาทในประการต้น คือยังกล่าวคำหยาบแก่กันและกันอยู่ ผู้ที่ถูกกล่าวคำหยาบนั้นก็อย่าโต้ตอบ ให้นิ่งเสียเหมือนกังสตาลที่ไม่มีหนังหุ้ม ใคร ๆ ตีกี่ไม่มีเสียง ทั้งนี้ ด้วยการใช้นิ่งติดกลั้นยับยั้งซำใจไว้เป็นกำลังเบื่องต้น แล้วเร่งบ่าเพ็ญปฏิบัติธรรมให้ยังขึ้น เมื่อได้ประสบพบธรรมะซำสูงแล้ว สิ่งที่ยั่วเย้าเร้าให้เกิดความโกรธก็จะระงับดับพิษสงลงเอง คือไม่มีควมหมาย ไม่มีฤทธิเดชเหมือนดังแต่ก่อน ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องพระโกณฑธานัตเถระ นับว่าพอเป็นเครื่องสอดสรองค์ศรัทธาและสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ **เอว้** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๙ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๕๐ น.

เรื่อง อุโบสถกรรม

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยถา ทณฺฑเทน โคปาโล คาโว ปาเชติ โคจรั
เอวั ชรา จ มจฺจุ จ อายุํ ปาเชนติ ปาณินนฺติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องอุโบสถกรรม อันมีมาใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย ทัณฑวารวค แห่งพระสุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๑๑ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญยณฺธิ ส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดบุพพาราม กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา โปรตมหาอุบาสิกาทั้งหลาย มีมหาอุบาสิกาวิสาขาเป็นประธาน โดยทรงปรารภถึงอุโบสถกรรมของอุบาสิกาทั้งหลายเหล่านั้นให้เป็นอุปบัติเหตุ มีเรื่องเล่าว่า

ในวันรักษามหาอุโบสถครั้งหนึ่ง สตรีทั้งหลายประมาณ ๕๐๐ คน ในพระนครสาวัตถี พร้อมใจกันสมาทานรักษามหาอุโบสถศีล แล้วพากันไปอยู่ที่วัด ครั้นนั้น นางวิสาขามหาอุบาสิกาอยู่เป็นหัวหน้า เข้าไปหาหมู่สตรีรุ่นผู้ใหญ่แล้วถามถึงความประสงค์ว่า “แม่มหาจำเริญทั้งหลาย พวกท่านทั้งหลายที่พากันสมาทานรักษามหาอุโบสถศีลนี้ ด้วยมีความประสงค์อะไร”

สตรีรุ่นผู้ใหญ่เหล่านั้นตอบว่า “พวกดิฉันปรารถนาอยากจะได้ทิพยสมบัติ เจ้าข้า”

แล้วเข้าไปถามหมู่สตรีรุ่นปุนกลางว่า “พวกคุณทั้งหลายพากันสมาทานรักษามหาอุโบสถศีล ด้วยมีความต้องการอะไร”

สตรีปุนกลางเหล่านั้นตอบว่า “พวกดิฉันปรารถนาเพื่อจะให้พ้นจากการอยู่กับหญิงร่วมผัว เจ้าข้า” (คือไม่ให้สามีมีเมียน้อย)

แล้วเข้าไปถามหมู่สตรีรุ่นสาวว่า “พวกเธอทั้งหลายพากันสมาทานรักษามหาอุโบสถศีล ด้วยมีความต้องการอะไร”

สตรีรุ่นสาวเหล่านั้นตอบว่า “พวกดิฉันต้องการอยากจะได้ลูกผู้ชายเป็นคนหัวปี เจ้าข้า”

แล้วเข้าไปถามหมู่สตรีรุ่นเด็ก ๆ ว่า “พวกเจ้าพากันสมาทานรักษามหาอุโบสถศีล ด้วยมีความปรารถนาอะไร”

สตรีรุ่นเด็ก ๆ ตอบว่า “พวกดิฉันปรารถนาเพื่อจะได้แต่งงานในเมื่อยังสาว ๆ อยู่ เจ้าข้า”

นางวิสาขามหาอุบาสิกา เมื่อได้สอบถามรู้ความประสงค์ของสตรีเหล่านั้นทุก ๆ รุ่นแล้ว จึงได้พาสตรีเหล่านั้นทั้งหมดไปเฝ้า

เรื่อง อุโบสถกรรม

สมเด็จพระบรมศาสดา แล้วกราบทูลความปรารถนาของสตรีเหล่านั้น ให้ทรงทราบโดยลำดับ

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อได้ทรงทราบพฤติการณ์ตามที่นางวิสาขากราบทูลตั้งนั้นแล้ว ได้ตรัสประทานพระพุทโธวาทแก่นางวิสาขา กับทั้งหมู่สตรีจำนวน ๕๐๐ นั้นว่า “ดูก่อนวิสาขา ความเกิดความแก่ ความตาย ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ ย่อมมีอาการเหมือนนายโคบาล คือคนเลี้ยงโคผู้ถือไม้ค้อนคอยต้อนโคไปอยู่ ฉะนั้น คือความเกิดย่อมส่งสัตว์ทั้งหลายไปสู่สำนักความแก่ ความแก่ย่อมส่งต่อไปสู่สำนักความเจ็บ ความเจ็บย่อมส่งต่อไปสู่สำนักความตาย แล้วความตายนั่นก็ตัดชีวิตของสัตว์ทั้งหลายให้สิ้นสุดลง เหมือนคนตัดไม้ด้วยขวาน ฉะนั้น แม้เมื่อความจริงเป็นอยู่เช่นนี้ แต่สัตว์ทั้งหลายที่จะปรารถนาความหลุดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏนั้นย่อมไม่มี มีแต่พากันปรารถนาอยากได้สิ่งที่เป็นทุกข์ในสังสารวัฏเท่านั้น”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเห็นว่า สตรีเหล่านั้นมีอินทรีย์แก่กล้าควรจะได้รับพระธรรมเทศนา พระองค์เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาพุทธานิพนธ์คาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

ยถา ทณฺฑเทน โคปาโล คาโว ปาเชติ โคจโร
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ อายุํ ปาเชนฺติ ปาณินิ.

นายโคบาล คือคนเลี้ยงโค ย่อมต้อนฝูงโคไปสู่ที่
หากินด้วยไม้ค้อน ฉนฺใด ชรา ความแก่ และมัจจุ

ความตาย ย่อมด้อนอายุ คือ ชีวิตินทรีย์ของสัตว์
ทั้งหลายให้หมดสิ้นไป ฉะนั้น

สตรีทั้งหลายเป็นอันมาก มีนางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นประธาน
ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลา
จบพระธรรมเทศนา ต่างก็ได้บรรลุสมรรถผล มีโสตปาตติผลเป็นต้น โดย
สมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะวิสัชนาอธิบายความในท้องนิทาน และในพระ
ธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถโน-
มัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา จลองค์วิธานปสาทาทิคุณ
แก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัทสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่า ครั้นพุทธกาลมีสตรีทั้งหลาย
ทุกวัย คือ ทั้งวัยแก่ วัยกลางคน วัยสาว และวัยเด็ก พากันนิยม
เลื่อมใสในการรักษาศีลอุโบสถเป็นอันมาก และนิยมไปรักษาอยู่ที่วัดด้วย
ดังนั้น การที่สาธุชนพุทธบริษัทสมัยปัจจุบันนี้พากันรักษาอุโบสถศีล และ
มักนิยมมาประชุมรักษาร่วมกันอยู่ที่วัดนี้นับได้ว่าดำเนินเดินตามแบบอย่าง
สมัยครั้งพุทธกาล ดังปรากฏในนิทานเรื่องนี้

ก็การสมาทานและรักษาอุโบสถศีลนั้น คือ การน้อมนำตนเข้า
อยู่ในขอบเขตอันจำกัด โดยสมาทานถือเอาศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘
และประพฤติดูอยู่ในขอบเขตขององค์ศีลนั้นอย่างเคร่งครัด ภายในระยะ
กาลอันมีขอบเขต ซึ่งโดยปกติก็วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง หรือ ๒๔ ชั่วโมง

องค์ศีล ๘ ประการนั้น ได้แก่ การงดเว้นอย่างเด็ดขาดจากความ
ประพฤติชั่ว และความประพฤติด่างฟุ่มเฟือยดังนี้ คือ งดเว้นการฆ่าสัตว์ ๑

เรื่อง อุโบสถกรรม

งดเว้นการลักทรัพย์ ๑ งดเว้นการเสพเมถุน ๑ งดเว้นการพูดเท็จ ๑
งดเว้นการดื่มน้ำเมา ๑ งดเว้นการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่
เที่ยงแล้วไป ๑ งดเว้นการฟ้อนรำขับร้องประโคมดนตรี ดูการละเล่น
และการประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอม เครื่องย้อม เครื่อง
ทาผิว ๑ งดเว้นการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงเกินประมาณ หรือ
ที่ใหญ่ ภายในยัดด้วยนุ่นและสำลี ๑

องค์ศีล ๕ องค์ตอนต้น เป็นการบังคับให้งดเว้นจากการกระทำชั่ว
เพราะการกระทำ ๕ ประการนั้น โลกถือว่าเป็นความชั่วทุกจริต แม้คน
ธรรมดาสามัญที่มีได้รักษาอุโบสถศีลลงมือกระทำเข้า ก็ถือว่าเป็นการ
กระทำชั่ว ผู้ประพฤติเช่นนั้น นับเป็นคนทุศีล ไม่เป็นที่เคารพเชื่อถือของ
คนทั้งหลาย โดยธรรมดานิยมอยู่แล้ว ถ้าคนรักษาอุโบสถศีลละเมิด คือ
ประพฤติผิดองค์ศีล ๕ องค์นี้ แม้เพียงองค์ใดองค์หนึ่ง ถือว่าเป็นผู้ขาด
จากอุโบสถศีลหมดทั้ง ๘ องค์ และเวรกรรมย่อมจะตามสนอง คือ
ตามให้ผลต่อไปอีกสถานหนึ่งด้วย แต่ตามเฉพาะองค์ที่ละเมิดเท่านั้น เช่น
ละเมิดองค์ศีลองค์ที่ ๑ คือ ฆ่าสัตว์ ไม่ว่าจะสัตว์มนุษย์หรือสัตว์เดียรัจฉาน
ย่อมขาดจากองค์อุโบสถศีลหมดทั้ง ๘ องค์นั้น ส่วนเวรกรรมเฉพาะการ
ฆ่าสัตว์เท่านั้นจะตามสนองให้ผลอย่างคู่ควรกันสืบต่อไป ส่วนองค์ศีลอีก
๓ องค์ตอนปลาย คือ องค์ที่ ๖-๗-๘ นั้น เป็นการบังคับให้งดเว้นจาก
ความประพฤติที่ฟุ่มเฟือย ซึ่งเป็นการกระทำเพื่อบำรุงบำเรอตนให้พิเศษ
แม้หากจะไม่กระทำดั่งนั้น ก็ไม่มีความเสียหายที่ร้ายแรงอะไร และการ
กระทำดั่งนั้น ไม่เป็นเหตุให้กระทบกระเทือนเดือดร้อนแก่บุคคลอื่น เหมือน
องค์ศีล ๕ ตอนต้น เพราะฉะนั้น ผู้รักษาอุโบสถศีล ถ้าประพฤติล่วงละเมิด
องค์อุโบสถศีล ๓ ตอนปลายนี้แต่องค์ใดองค์หนึ่งก็ตาม องค์อุโบสถศีล

ทั้ง ๘ องค์ ขาดไปทั้งหมดเหมือนกัน แต่ทว่าไม่เป็นเวรเป็นกรรมตามสนองเหมือน ๕ องค์ข้างต้น เพราะเหตุว่า การกระทำต่าง ๆ ในองค์ทั้ง ๓ นั้น เช่น การบริโภคอาหารในเวลาเย็น หรือการฟ้อนรำ เป็นต้น ไม่ใช่ความชั่วทุจริตแต่อย่างใด คนสามัญธรรมดาประพฤติกินอยู่เป็นประจำ ก็ไม่เป็นการผิดศีลผิดธรรม ทั้งไม่ผิดต่อกำหนดกฎหมายบ้านเมือง ไม่ผิดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีแต่ประการใด แต่หากบัญญัติขึ้นเฉพาะผู้รักษาอุโบสถศีลเท่านั้น ดังนั้น เมื่อผู้สมัครใจยินดีเข้าอยู่จำอุโบสถแล้ว ถ้าวางละเมิดเข้าจึงขาดจากองค์อุโบสถศีลแต่ไม่มีเวรกรรมให้ผลตามสนอง คือไม่เป็นบาป ดังกล่าวแล้ว

หากจะมีปัญหาแทรกเข้ามาว่า เมื่อองค์อุโบสถศีล ๓ องค์ ตอนปลายนี้ ไม่เป็นบาปกรรมแก่ผู้ประพฤติล่วงละเมิด แล้วเหตุไร ท่านจึงยกมาบัญญัติขึ้นเป็นองค์อุโบสถศีลด้วยเล่า

วิสัยเห็นว่า แม้องค์ทั้ง ๓ จะมิได้เป็นบาปกรรมโดยสามัญธรรมดา ก็จริง แต่ตามคติแห่งนักปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นแก่ชีวิต เพราะเมื่อไม่กระทำเช่นนั้น ก็ไม่กระทบกระเทือนแก่การดำรงชีวิต หรือเกินกว่าที่ชีวิตและร่างกายต้องการตามธรรมชาติ และที่ยิ่งไปกว่านั้น ยังถือว่าเป็นการบำรุงบำเรอตนให้เกิดความเพลิดเพลินหลงใหลไปในสิ่งที่ไร้ประโยชน์ เป็นการสร้างเหตุชั่วร้ายเข้าไว้ให้กิเลสตัณหาเพิ่มพูนขึ้นในจิตสันดาน อันเป็นมูลฐานให้เกิดทุกข์โทษนานาประการ และบุคคลที่เพลิดเพลินหลงใหลอยู่ในกามสุขดังกล่าวแล้ว นอกจากเพิ่มพูนให้กิเลสตัณหาเจริญแล้ว ยังเป็นเครื่องบดบังไม่ให้เห็นใจของคนยากจนอนาถา เป็นรากฐานให้ไว้ธรรม คือ เมตตากฎฐานในผู้ที่ตกทุกข์

เรื่อง อุโบสถกรรม

ได้ยาก การประพฤติปฏิบัติตนให้งดเว้นจากการฟุ่มเฟือย หรือจากการ บำรุงบำเรอตนในกามสุขอย่างตลอดกาลเหมือนบรรพชิตทั่วไปก็ดี หรือ เป็นบางครั้งบางคราวเหมือนคฤหัสถ์ถือรักษาอุโบสถศีลก็ดี ถือว่าเป็น อุบายวิธีอย่างหนึ่ง ที่จะฝึกหัดตัดสันดานของคน ให้รู้จักดำรงชีวิตอยู่ ถูกต้องตามธรรมชาติของชีวิตร่างกาย และถือได้ว่าเป็นวิธีการออมทรัพย์ หรือที่เรียกว่า การประหยัดได้อย่างดีเลิศ

ดังนั้น ถ้าพุทธศาสนิกชนเรา ทั้งหญิงและชาย ทั้งเฒ่าแก่หนุ่มสาว และเด็กเล็ก พวกนี้นิยมเข้ารักษาอุโบสถศีลทุกวันอุโบสถ เหมือนอย่าง สมัยครั้งพุทธกาล ที่นางวิสาขา มหาอุบาสิกาได้นำประพฤติปฏิบัติมาแล้ว ดังในนิทานเรื่องนี้ ก็จะเป็นการประหยัดทรัพย์ของชาติลงได้อย่างมากหลาย เป็นที่น่าอนุโมทนาสาธุการทีเดียว

สมัยปัจจุบันนี้ ถือเป็นวันสำหรับรักษาอุโบสถศีลเดือนหนึ่ง ๔ วัน ใน ๔ วันของเดือนนั้น ถ้าคนไทยทั้งประเทศทุกชั้นทุกวัยพากันรักษา อุโบสถศีล ตั้งแต่เที่ยงแล้ว ไปจนถึงวันใหม่ เป็นเวลาถึง ๑๘ ชั่วโมง ไม่รับประทานอาหารอะไร โรงมหรสพ โรงบาร์ต่าง ๆ หรือโรงอะไรต่ออะไร ทุกประเภท ที่เกี่ยวกับการเล่นการกิน ปิดหมดตลอด ๒๔ ชั่วโมงแล้ว แม้จะเป็นเวลาน้อยเพียง ๔ วันต่อหนึ่งเดือนก็จริง แต่เมื่อคำนวณดูผล ที่พึงจะได้ อันเกิดจากงดเว้นความฟุ่มเฟือยเหลือเฟืออันไม่จำเป็นแล้ว จะเป็นการประหยัดตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น และไม่เป็นการกระทบกระเทือน ใคร ๆ อย่างมากมายที่น่าพอใจทีเดียว

ด้วยเหตุนี้ การที่ชาวพุทธแห่งประเทศไทยได้นิยมกัน คือ บวชเป็นภิกษุสามเณรก็ดี หรือคฤหัสถ์ชนนิยมถือรักษาอุโบสถศีลอยู่อย่าง

ประปรายตลอดมาก็ดี ย่อมนับได้ว่าเป็นวิธีที่ช่วยการประหยัดของชาติ
 อย่างดี ที่มีได้บังคับขมเหงจิตใจประการหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามกับทัศนะ
 ของเกจิอาจารย์ ที่ว่าการบวชเป็นภิกษุสามเณรในพุทธศาสนาเป็นการ
 กระทำเศรษฐกิจของชาติให้เสียไป

นอกจากที่วิสันนามาแล้ว การบัญญัติองค์อุโบสถศีล ๓ องค์
 หลังนี้ เป็นวิธีการเบื้องต้นในทางพุทธศาสนา ที่จัดว่าเป็นวิธีฝึกหัด
 ดัดสันดานของบุคคล ซึ่งส่วนมากมักหลงติดความฟุ่มเฟือยเหลือเฟือ
 หรือความฟุ้งเฟ้อเพื่อผันในความสนุกสุขสบายในกามคุณอันเป็นสิ่งไร้
 สาระแก่นสารอยู่แล้วนั้น ให้ค่อย ๆ บรรเทาเบาบาง หรือริเริ่มในการ
 ที่จะฝึกหัดดัดสันดานให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปตามวิธีการปฏิบัติธรรมในทาง
 พระพุทธศาสนา เพราะการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่า
 การฟุ่มเฟือยหรือการฟุ้งเฟ้อหลงติดอยู่ในความสนุก ที่เรียกว่ากามคุณ
 อารมณ์นั้น เป็นปฏิปักษ์ศัตรูอย่างร้ายแรงทีเดียว แม้แต่นักปฏิบัติธรรม
 ชั้นดีที่ได้สำเร็จสมาธิจนถึงฌานสมาบัติแล้ว ถ้าเกิดมีกามคุณอารมณ์
 อย่างจังมากระทบเข้า ก็จักเสื่อมจากคุณนั้นโดยทันที ที่เรียกกันว่า
 ฌานเสื่อม นั้นเอง แท้จริงการฟุ่มเฟือยหรือการบำรุงบำเรอตนตามที่
 บัญญัติห้ามไว้ในองค์อุโบสถศีล ๓ องค์ตอนปลายนี้ นั้น โดยองค์ธรรม
 ก็ได้แก่ ตัณหา หรือความโลภ แม้บางอย่างบางชนิดจะไม่ใช่บาปเป็น
 กรรม เช่น การละเมียดองค์ศีล ๓ องค์นี้เป็นต้น แต่ก็เป็นที่เกิดทุกข์
 โทษนานาประการ เพราะตัณหาหรือโลภะ เป็นตัวสมุทัยสัง ซึ่งเป็มูลฐาน
 ให้เกิดทุกข์นานาประการโดยสัทธรรมนิยามอยู่แล้ว เพราะเหตุที่ความ
 ประพฤติฟุ่มเฟือยเหลือเฟือ แม้จะไม่ใช่บาปกรรม แต่ก็เป็นที่เกิด
 ทุกข์โทษ และถ่างดเว้นเสียแล้ว ก็เป็นที่เหตุให้ได้ประสบประโยชน์หลาย

เรื่อง อุโบสถกรรม

ประการดั่งวิสัยขามาแล้วนี้ ท่านจึงได้ยกเอามาบัญญัติไว้เป็นองค์แห่งอุโบสถศีล ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง การเข้ารักษาอุโบสถศีลนั้น ในทางปฏิบัติมิใช่เพียงไปนั่ง ๆ นอน ๆ เฝ้ารักษากองศ์ศีล ๘ ประการ ให้หมดวันหมดคืนไปเท่านั้น ความจริงองค์ ๘ ประการเป็นเพียงรั้วป้องกันมิให้กระทำความชั่วอันเป็นปฏิปักษ์ต่อความดีเท่านั้น แต่ผู้รักษาอุโบสถศีลนั้น ย่อมจะใช้เวลาอันประเสริฐนั้นปฏิบัติธรรมเพื่อขัดเกลาเหล่าหล่อ หรือชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ตามความสามารถของแต่ละบุคคลอีกโสดหนึ่ง ซึ่งตามทีถือปฏิบัติกันสืบมานั้น คือ ผู้รักษาอุโบสถศีล ย่อมทำวันคืนนั้นให้ล่วงไป หมดไป ด้วยการบำเพ็ญธรรม คือ ฟังพระธรรมเทศนาบ้าง สวดพระพุทธรมนต์บ้าง เจริญภาวนาบ้าง สลับกันไปตลอดวันคืนเว้นแต่เวลาหลับ และใครจะทำมากทำน้อย หรือหลับมากหลับน้อยนั้น ก็ย่อมขึ้นอยู่กับอัธยาศัยของแต่ละบุคคล หรือขึ้นอยู่กับที่ได้กัลยาณมิตร คือ ท่านผู้แนะนำที่มีความสามารถและถูกอัธยาศัย กล่าวคือ สมัยใด หรือสถานที่รักษาอุโบสถศีลแห่งใด ได้พระธรรมกถึกผู้แสดงธรรมที่ฉลาด ได้พระอาจารย์ผู้สอนพระกรรมฐานที่สามารถ แม้วันคืนอันสั้นนั้น ผู้รักษาอุโบสถศีลก็จะได้ประโยชน์อย่างมากมาย หรืออย่างน้อยก็ไม่เป็นการขาดทุนเสียวันเวลาไปเปล่า ๆ

ด้วยเหตุนี้ การถือรักษาอุโบสถศีลนี้ นอกจากเป็นจารีตประเพณีอันดีงามที่รักษาสืบ ๆ กันมาแต่สมัยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่แล้ว ยังนับได้ว่าเป็นวิธีปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่มีคุณค่าอย่างสูงหลายประการ ดังที่ได้วิสัยขามาแล้ว จึงเป็นการสมควรที่สาธุชนพุทธบริษัทจะพึงพากันรักษาปฏิบัติไว้ ไม่ปล่อยปละละทิ้งให้อันตรธานไปเสีย ด้วยประการฉะนี้

เรื่องเกี่ยวแก่การรักษาอุโบสถศีลนี้ มีข้อที่จะพึงศึกษารายละเอียดอยู่หลายประการ แต่ไม่อาจที่จะนำมาวิชันนาให้จบลงในพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ ผู้สนใจจงแสวงหาในกัณฑ์อื่น ๆ หรือในเรื่องอุโบสถศีลนี้โดยเฉพาะตามปรารภณา

อนึ่ง นางวิสาขามหาอุบาสิกา ซึ่งเป็นหัวหน้าสุภาพสตรีที่รักษาอุโบสถนั้น มีปฏิปทาจริยาวัตรสมกับที่เป็นหัวหน้าหมู่คณะโดยแท้ คืออุตุส่าห์พยายามใช้เวลาไปโอภาปราศรัย ซักไซ้ไต่ถามกับบริวารของตนเป็นครั้งคราว และเมื่อจะไต่ถามนั้น ก็มีความฉลาดหลักแหลม คือแยกถามเป็นรุ่น ๆ ตามวัยแห่งบุคคล เพราะตามธรรมดาคนเรานั้นย่อมมีความคิดจิตใจคล้อยไปตามเพศตามวัยเสมอ เมื่อแยกถามเป็นรุ่น ๆ เช่นนั้น ย่อมได้คำตอบที่ถูกต้องและตรงตามอัธยาศัยจิตใจจริง ๆ อันเป็นหลักการของผู้เป็นหัวหน้าประการหนึ่ง ที่จำต้องรู้ความต้องการของบริวารชนโดยถูกต้องตามที่มียู่ เป็นอยู่จริง ๆ เมื่อนางวิสาขามหาอุบาสิกาสอบถามความปรารภณาของอุบาสิกาผู้เป็นบริวารเหล่านั้นตามที่เป็นจริงแล้ว แทนที่จะตอบปัญหาเสียเอง แต่นางมีสติสัมปชัญญะรู้ว่าควรมิควรสถานไร จึงได้นำสตรีเหล่านั้นไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วกราบทูลความประสงค์ปรารภณาของสตรีเหล่านั้นให้ทรงทราบโดยละเอียดทุกประการ

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาผู้ยอดบรมครู ทรงทราบอัธยาศัยจิตใจของพุทธบริษัท พระองค์มิได้ทรงพยากรณ์ปัญหาว่า อันความปรารภณาของสตรีแต่ละรุ่น ๆ ซึ่งต่างก็มีความปรารภณาต่าง ๆ กันตามรุ่นตามวัยของตนนั้น จะสำเร็จผลดีผลให้สมความปรารภณาหรือไม่ ประการใด

เรื่อง อุโบสถกรรม

แต่พระองค์ได้ทรงประทานพุทธโอวาทรวมยอดที่เดียวว่า “ความเกิดความแก่ ความเจ็บ และความตายของสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ ย่อมมีอาการเหมือนนายโคบาล คือ คนเลี้ยงโคผู้ถือไม้ค้อนคอยต้อนโคไปอยู่ ฉะนั้น คือ ความเกิดย่อมส่งสัตว์ทั้งหลายไปสู่สำนัก ความแก่ ความแก่ส่งต่อไปยังสำนักความเจ็บ ความเจ็บส่งต่อไปยังสำนักความตาย แล้วความตายนั้นก็ทำหน้าที่ตัดชีวิตินทรีย์ของสัตว์ให้ขาดสะบั้นลงแค่นั้น เหมือนตัดไม้ให้ขาดด้วยขวาน แต่แม้จะเป็นความจริงปรากฏอยู่ดังนี้ สัตว์ทั้งหลายก็ไม่ปรารถนาสิ่งที่หลุดพ้นไปจากวัฏทุกข์ คงพากันปรารถนาแต่สิ่งที่เป็นวัฏทุกข์อยู่นั่นเอง” ซึ่งมีความหมายว่า การที่สตรีเหล่านั้นปรารถนาตั้งหลายอย่างต่าง ๆ กัน คือ รุ่งแก่ปรารถนาทิพยสมบัติ รุ่งกลางคนปรารถนาให้พ้นจากหญิงร่วมผัว รุ่งสาวปรารถนาอยากได้บุตรชายเป็นคนหัวปี รุ่งเด็กปรารถนาอยากแต่งงานแต่เมื่อยังสาว ทั้งหมดนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงพยากรณ์รวมยอดว่าเป็นความปรารถนาสิ่งที่เป็นทุกข์ในสังสารวัฏเหมือนกันทั้งนั้น แม้ว่าผลที่ปรารถนานั้น ๆ จะพึงสำเร็จสมความประสงค์ก็ตาม ก็ไม่สามารถที่จะให้พ้นไปจากทุกข์ในวัฏสังสารได้ คือ ยังจักต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นทุกข์อยู่ตลอดไป เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสรวมยอดว่าเป็นความปรารถนาสิ่งที่เป็นทุกข์ในสังสารวัฏ แต่ที่จะปรารถนาเพื่อให้สำเร็จมรรคผลนิพพาน อันเป็น วิวิญญูคามินีกุศล ที่จะทำบุคคลให้พ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏนั้น ไม่มีเลย

เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ จะโปรดประทานพระธรรมเทศนา เพื่อทรงน้อมนำจิตใจของสตรีเหล่านั้นให้ไหลไปสู่พระนิพพาน จึงตรัสแสดง

ให้เห็นโทษของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเป็นวัฏการ ที่ยั่วให้สตรีเหล่านั้นพากันปรารภณา โดยพระพุทธรูปนพธคาถาว่า

**นายโคบาล คือคนเลี้ยงโค ย่อมต้อนฝูงโคไปสู่
ที่หากินด้วยไม้ค้อนฉันทไค ชรา ความแก่ และ
มัจจุ ความตาย ย่อมต้อนอายุ คือชีวิตินทรีย์
ของสัตว์ทั้งหลายให้หมดสิ้นไป ฉะนั้น**

อธิบายว่า สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงทราบความปรารภณาของสตรีรุ่นต่าง ๆ ที่รักษาอุโบสถศีล ตั้งต้นแต่รุ่นแก่ถึงรุ่นเด็ก ล้วนแต่ปรารภณาส่งที่อยู่ในวิสัยแห่งชาติทุกข์ คือ ความเกิดทั้งนั้น แม้รุ่นแก่ที่ปรารภณาทักขสมบัตินั้น ก็ไม่พ้นจากชาติทุกข์ในเมืองสวรรค์ แม้สวรรค์จะไม่มี ความแก่ และความเจ็บปรากฏโดยธรรมดานิยม แต่ก็มีวันที่จะจุติคือแตกกายตายในเวลาสิ้นบุญอยู่นั่นเอง พระองค์ทรงทราบอุปนิสัยจิตใจของสตรีเหล่านั้น ว่ายังหลงใหลมัวเมาอยู่ในชาติทุกข์ คือ ความเกิด ได้แก่อยังปรารภณาอยากจะได้ประสบทุกข์อยู่อีก ดังนั้น พระองค์จึงได้ตรัสถึงโทษแห่งความเกิดว่าไม่มีสาระแก่นสารอะไร เพราะเกิดแล้วก็ต้องแก่ แก่แล้วก็ต้องเจ็บและตายในที่สุด โดยทรงเปรียบเทียบให้เห็นด้วยอุปมาเหมือนนายโคบาลถือไม้ค้อนขับต้อนฝูงโคไป ฉะนั้น ซึ่งมีความหมายว่า ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นๆ ทำหน้าที่ขับไล่อายุ คือชีวิตินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย ไม่ยกเว้นให้ไปจนถึงความตาย แล้วความตายก็ทำหน้าที่ตัดให้ขาดสลาย ให้สูญหายจากสรรพสิ่งทั้งมวล อันเป็นที่รักเป็นที่ปรารภณา ครั้นแตกกายตายไปแล้ว ก็กลับมาเกิดใหม่ เริ่มเสวยทุกข์ไปอีกจนตายอีก แล้วก็เกิดอีก เป็นอยู่อย่างนี้ไม่มีใครที่จะพยากรณ์ได้ว่าจะสิ้นสุดลงเมื่อไร

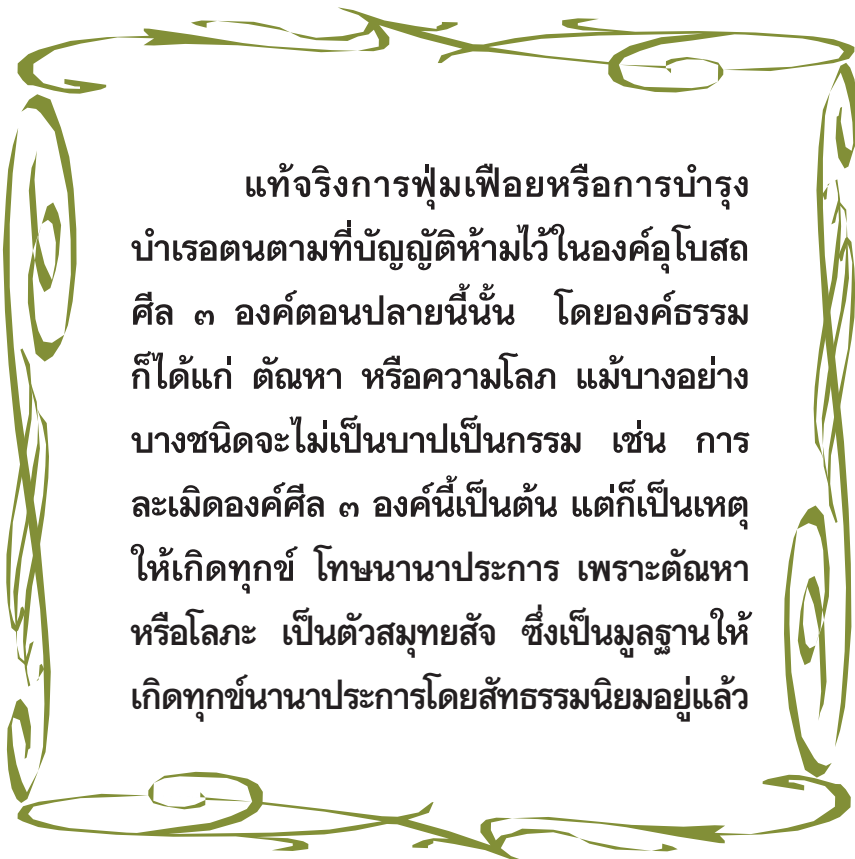
เรื่อง อุโบสถกรรม

การเวียนว่ายตายเกิดคลุกเคล้าอยู่กับทุกข์โดยไม่มีสิ้นสุด โดยทำนองนี้ เรียกว่า “สังสารวัฏทุกข์” หรือ “ทุกข์ในสังสารวัฏ” สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ ทรงสอนว่า “สัตว์ทั้งหลายมีแต่พากันปรารถนาสิ่งที่เป็นทุกข์ ในสังสารวัฏ แต่สัตว์ทั้งหลายที่ปรารถนามรรคผลนิพพาน อันเป็น สถานที่พ้นทุกข์ในสังสารวัฏนั้นไม่มี” ดังนี้ ซึ่งหมายความว่า สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงสอนให้สตรีเหล่านั้นเปลี่ยนความปรารถนาเสียใหม่ คือ ปรารถนาซึ่งมรรคผลนิพพานอันเป็นที่พ้นจากสังสารทุกข์ โดยประการ ทั้งปวงนั่นเอง ด้วยเหตุนี้เมื่อจบพระธรรมเทศนา สตรีทั้งหลายเหล่านั้นจึง พากันได้บรรลุผลนิพพานโดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ดังวิสัย มาแล้ว

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องอุโบสถกรรม สนองศรัทธาประดับ ปัญญาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีแก่สาธุชนพุทธบริษัทมาพอสมควรแก่ เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการ ฉะนี้

๑๘ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๙.๔๕ น.

แท้จริงการฟุ่มเฟือยหรือการบำรุง
บำเรอตนตามที่บัญญัติห้ามไว้ในองค์อุโบสถ
ศีล ๓ องค์ตอนปลายนี้ นั่น โดยองค์ธรรม
ก็ได้แก่ ตัณหา หรือความโลภ แม้บางอย่าง
บางชนิดจะไม่ใช่บาปเป็นกรรม เช่น การ
ละเมิดองค์ศีล ๓ องค์นี้เป็นต้น แต่ก็เกิดเหตุ
ให้เกิดทุกข์ โทษนานาประการ เพราะตัณหา
หรือโลภะ เป็นตัวสมุทัยสัง ซึ่ง เป็นมูลฐานให้
เกิดทุกข์นานาประการโดยสัทธรรมนิยามอยู่แล้ว

เรื่อง อชครเปรด

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อถ ปาปานิ กมฺมานิ กรํ พาลो น พุชฺชติ
เสหิ กมฺเมหิ ทุมฺเมโธ อคฺคิทฺทฺโต ว ตปฺปตีติ.

บัดนี้ จะวิสันาพระธรรมเทศนาเรื่องอชครเปรด อันมีมาใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ทัณฑวรรค แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๑๒ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณธิ ส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์มหานคร ครั้งนั้นพระองค์ทรง แสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภอชครเปรด ให้ เป็นอุปบัติเหตุ มีเรื่องเล่าว่า

เอกสุมิ หิ สมเย - วันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานเถระ ขณะที่ลงมาจากภูเขาศิขณภูฏกับพระลักขณเถระ ได้เห็นอชครเปรต ซึ่งมีลำตัวยาวได้ ๒๕ โยชน์ ด้วยดาทพิย อชครเปรตนั้นมีเปลวไฟพุ่งออกจากศีรษะลงไปจุดที่สุดปลายเท้า พุ่งออกจากที่สุดปลายเท้าขึ้นไปจุดศีรษะ และพุ่งออกจากศีรษะและปลายเท้าทั้งสองมารวมลงที่กลางลำตัว พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นอชครเปรตนั้นแล้ว ได้แยมโหษฐ์ เมื่อพระลักขณเถระเรียนถามถึงเหตุที่ให้แยมโหษฐ์ จึงตอบว่า “คุณ เวลานี้มีใช้เวลาที่จะพยากรณ์ปัญหานี้ คุณพึงถามผมในสำนักของสมเด็จพระพุทธรองค์”

ครั้นแล้ว ก็เที่ยวบิณฑบาตไปในพระนครราชคฤห์ เมื่อเวลากลับมาถึงสำนักสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว พระลักขณเถระเรียนถามถึงเหตุที่ให้แยมโหษฐ์นั้น พระมหาโมคคัลลานเถระจึงได้พยากรณ์ว่า “คุณ ที่ภูเขาศิขณภูฏนั้น คุณได้เห็นเปรตตนหนึ่งไหม เปรตตนนั้นมีอัฐภาพอย่างนี้ ๆ ผมเห็นเปรตนั้นแล้วคิดว่าอัฐภาพที่แปลกประหลาดเช่นนี้ เราไม่เคยเห็นมาเลย ดังนั้นจึงได้แยมโหษฐ์”

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อได้ทรงสดับพระมหาโมคคัลลานเถระพยากรณ์เช่นนั้น จึงมีพระพุทธรดำรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สาวกของเรามีจักขุหนอ” แล้วทรงรับรองถ้อยคำของพระมหาโมคคัลลานเถระนั้น แล้วตรัสต่อไปว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรตตนนั้นแม้เราก็ได้เห็นมาแล้ว ที่ควงต้นพระศรีมหาโพธิ์ แต่เรามีได้พูดกับใคร ๆ ด้วยคิดเห็นวาก็ถ้าชนเหล่าใดไม่เชื่อคำของเรา ขอนั้นจักเป็นไปเพื่อความไร้ประโยชน์แก่ชนเหล่านั้น บัดนี้เราได้โมคคัลลานะเป็นสักขีพยานแล้วเราจึงพูด” ภิกษุทั้งหลายได้ทูลถามถึงบุพกรรมของอชครเปรตนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา จึงทรงแสดงบุพกรรม ดังต่อไปนี้

ในศาสนาของสมเด็จพระกัศปสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังมีเศรษฐี
อยู่คนหนึ่งชื่อสุมงคลเศรษฐี เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวยที่สุดในศาสนา มาก ได้สร้าง
อิฐทองคำปูพื้น แล้วสร้างพระวิหารถวายพระกัศปสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย
ทรัพย์มีค่าเท่าอิฐทองคำนั้น ในที่กว้างประมาณ ๒๐ อุตสะ (อุตสะหนึ่ง
ประมาณ ๒๕ เส้น) ครั้นสร้างเสร็จแล้วได้ทำการฉลองพระวิหารด้วยทรัพย์
จำนวนเท่านั้นเหมือนกัน อยู่มาวันหนึ่ง สุมงคลเศรษฐีได้ไปเฝ้าสมเด็จพระ
พระบรมศาสดาแต่เช้าตรู่ได้เห็นโจรคนหนึ่งนอนเอาผ้ากาสาห่มคลุมศีรษะ
ทั้ง ๆ ที่มีเท้าเปื้อนโคลนอยู่ ณ ที่ศาลาประตูพระนคร จึงพูดว่า “เจ้านี้
มีเท้าเปื้อนโคลน เห็นจักเป็นคนเที่ยวหากินกลางคืน แล้วมานอนอยู่”

ส่วนโจรเปิดหน้าออก เห็นเศรษฐีจึงผูกอาฆาตไว้ว่า “เอาเถอะ
เราจักต้องกระทำแก่แค้นให้จงได้” แล้วได้พยายามเผาไร่นาเศรษฐีถึง
๗ ครั้ง ได้แอบไปตัดเท้าโคนคอกถึง ๗ ครั้ง และได้พยายามไปเผาบ้าน
อีกถึง ๗ ครั้ง แม้ถึงอย่างนั้นแล้วก็ดี โจรนั้นก็ยังไม่สามารถที่จะยังความ
โกรธให้ดับลงได้ จึงแอบไปทำความสนิทกับจุฬอุปัฏฐากของท่านเศรษฐี
แล้วสอบถามว่า “อะไรเป็นที่รักของเศรษฐีของท่าน” ได้ทราบว่าเป็น “สิ่ง
อื่น ๆ ที่จะเป็นของรักสำหรับท่านเศรษฐียิ่งไปกว่าพระคันธกุฎีนั้นไม่มี”
โจรนั้นจึงคิดว่า “เอาเถอะเราเผาพระคันธกุฎีแล้ว จึงจักให้ความโกรธ
เศรษฐีดับลงได้” ครั้นเวลาที่สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จเข้าไปนิมิตบาต
โจรนั้นได้ไปทุบโถงน้ำฉันทน์ โถงน้ำใช้ให้แตกหมด แล้วเอาไฟเผาพระคันธกุฎี

ฝ่ายท่านสุมงคลเศรษฐี ได้ทราบว่าไฟไหม้พระคันธกุฎี จึงได้มาดู
และได้มาถึงในเวลาไฟกำลังไหม้อยู่ ดูพระคันธกุฎีที่ไฟกำลังไหม้อยู่เฉย
มิได้โหม่นสเสียใจแม้สักเท่าปลายขนทราย มีหน้าซ้ำปรบมือใหญ่

ในขณะนั้น คนที่ยืนอยู่ใกล้ ๆ จึงเรียนถามท่านเศรษฐีว่า “นาย เพราะเหตุไร ท่านจึงปรบมือยืนดูเฉยอยู่ ในเมื่อพระคันธกุฎีที่ท่านบริจาค ทรัพย์เป็นจำนวนมากสร้างไว้กำลังถูกไฟไหม้อยู่”

สุมงคลเศรษฐีตอบว่า “พอมหาจำริญทั้งหลาย ที่เรายืนปรบมือ อยู่เฉยนั้นด้วยความดีใจว่า ทรัพย์จำนวนมากเท่านี้เราได้ฝังไว้ในพุทธ- ศาสนาอันเป็นที่ไม่สาธารณะแก่อันตรายทั้งหลายมีไฟเป็นต้นแล้ว และเรา จักได้บริจาคทรัพย์จำนวนเท่านี้สร้างพระคันธกุฎีถวายสมเด็จพระบรม- ศาสดาอีก”

ท่านสุมงคลเศรษฐีได้บริจาคทรัพย์จำนวนเท่าเดิมนั้นสร้างพระ- คันธกุฎีขึ้นใหม่ ครั้นสร้างเสร็จแล้วได้ทำการฉลองถวายทานแด่สมเด็จพระ- พระบรมศาสดามีภิกษุ ๒๐ หมื่น (สองแสน) เป็นพุทธบริวาร

ฝ่ายโจรเมื่อเห็นเช่นนั้น จึงคิดว่า “เราไม่สามารถที่จะทนละอาย เพราะฆ่าเศรษฐีนี้ได้ เอาเถอะ เราจักพยายามฆ่าเศรษฐีนั้นให้ได้”

ครั้นตัดสติใจตั้งนี้แล้ว จึงเอากริขเห็บซ่อนไว้ในชายผ้าถุง เทียว- ด้อมมองอยู่ภายในวัดตลอด ๗ วัน แต่ก็มิได้โอกาส ฝ่ายสุมงคลเศรษฐี- ถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานตลอดกาล ๗ วัน ถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์- ได้มีบุรุษคนหนึ่งแอบเผาไร่ของข้าพระองค์ถึง ๗ ครั้ง แอบย่องไปตัด- กำไคโคในคอกถึง ๗ หน และแอบเผาเรือนอีก ๗ ครั้ง แม้พระคันธกุฎี- นี้ก็เห็นจักเป็นบุรุษคนนั้นแหละแอบมาเผาอีก เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์- ขอให้ส่วนบุญในทานนี้แก่บุรุษนั้นเป็นคนที่หนึ่ง พระพุทธเจ้าข้า”

เรื่อง อชครเปรด

ฝ่ายโจรได้ฟังคำของท่านเศรษฐีตั้งนั้นแล้ว จึงคิดได้ว่า “เราทำกรรมหนักมากหนอ ท่านเศรษฐีนี้ไม่มีความโกรธในเราผู้กระทำความผิดอย่างนี้เลย มิหนำยังให้ส่วนบุญในทานนี้แก่เราเป็นคนที่หนึ่ง เราประทุษร้ายในท่านเศรษฐีนี้ เมื่อเราไม่ขอให้บุรุษผู้มีคุณเห็นปานนี้อดโทษให้แล้ว เทพอาญาจะพึงตกถูกกบฏกบฏของเราแน่” ครั้นแล้วได้เข้าไปนั่งใกล้ ๆ เท้าของท่านเศรษฐีแล้วขอโทษว่า “นาย ขอได้โปรดอดโทษให้กระผมด้วยเถิด”

ท่านเศรษฐีถามว่า “นี่อะไรกัน”

โจรเรียนว่า “นาย กรรมทั้งนั้นนั้นกระผมทำทั้งนั้น ขอได้กรุณาอดโทษให้แก่กระผมด้วยเถิด”

ลำดับนั้น ท่านเศรษฐีสอบถามโจรนั้นทุก ๆ อย่างว่า “กรรมอย่างนั้น และอย่างนั้น เอ็งทำทั้งนั้นหรือ”

โจรรับสารภาพว่า “กระผมทำทั้งนั้นครับ”

ท่านเศรษฐีซักต่อไปว่า “เอ็งไม่เคยเห็นข้าเลย เอ็งโกรธอะไรข้า จึงได้ทำอย่างนี้เล่า”

โจรให้ท่านเศรษฐีระลึกถึงคำพูดที่ได้พูด เมื่อออกมาจากพระนครวันหนึ่ง แล้วเรียนว่า “กระผมเกิดโกรธขึ้นเพราะเหตุนี้แหละครับ”

ท่านเศรษฐีระลึกได้ถึงคำที่ตนพูดแล้ว จึงขอร้องต่อโจรว่า “เออ พ่อมหาจำเริญ ข้าพูดจริง เอ็งจงอภัยข้อนั้นให้แก่ข้าด้วย” ให้โจรขอขมาแล้วพูดว่า “พ่อมหาจำเริญ จงลุกขึ้นเสีย ข้าให้อภัยแก่เอ็ง เอ็งจงไปตามสบายเถิด”

โจรสวมมอบตัวแก่ท่านเศรษฐีว่า “นาย ถ้าท่านให้อภัยแก่กระผมแล้ว ขอได้กรุณารับกระผมทั้งลูกเมียไว้เป็นทาสในเรือนของท่านด้วยเถิด”

ท่านเศรษฐีปฏิเสธว่า “พอมหาจำเริญ เพียงแต่ข้าพุดเท่านั้น เอ็งก็ได้ทำลายข้าถึงปานนี้ ก็เมื่อเอ็งไปอยู่บ้านของข้า ข้าจะอาจพุดอะไร ๆ กับเอ็งได้เล่า ข้าไม่มีการงานอะไรในบ้านที่จะให้เอ็งทำดอก ข้าให้อภัยแก่เอ็งแล้ว เอ็งจงไปตามสบายเถิด พอมหาจำเริญ”

โจรนั้นได้กระทำการบาปกรรมเห็นปานนั้นแล้ว เมื่อเวลาลึนอายุ ก็ไปบังเกิดในเวจิมหานรก ถูกไหม้อยู่ในเวจิมหานรคนั้นตลอดกาลนาน ด้วยผลบาปที่ยังเหลือเศษอยู่ บัดนี้จึงได้มาเป็นอชครเปรต ถูกไฟไหม้อยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงแสดงบุพกรรมของอชครเปรตนั้นอย่างนี้แล้ว จึงตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาคนเขลาทำกรรมทั้งหลายอันเป็นบาปอยู่ก็ไม่วู้สึกตัว ต่อเมื่อภายหลังถูกกรรมที่ตนทำไว้ตามเผาจึงเดือดร้อนด้วยตนเอง เป็นเช่นเดียวกับไฟไหม้ตัว”

ครั้นแล้วเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย สืบอนุสนธิต่อไป จึงตรัสพระพุทธานิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

อล ปาปานิ กมฺมานิ กรํ พาลो น พุชฺฌติ
เสหิ กมฺเมหิ ทุมฺเมโธ อคฺคิทฺทโธ ว ตปฺปติ.

คนเขลาบาปปัญญา เมื่อทำกรรมทั้งหลายอันเป็นบาปอยู่ก็หาวิู้สึกตัวไม่ เขาย่อมเดือดร้อนด้วยกรรมของตน เหมือนถูกไฟไหม้ในภายหลัง

เรื่อง อชครเปรต

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมาก ซึ่งประชุมอยู่ ณ สมาคมนั้น ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนา โดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ต่างก็ได้รับบรรลุผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะวิสันนาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา จลองศรัทธาปสาทาทิคุณแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบไป

นิทานเรื่องนี้ ตอนต้นแสดงว่าพระมหาโมคคัลลานเถระได้เห็นเปรตด้วยตาทิพย์ที่ภูเขาคิชฌกูฏนั้น ให้ความเข้าใจว่า เปรตนั้นถือเป็นสัตว์จำพวกหนึ่ง ซึ่งนับเนื่องอยู่ในกามภูมิชั้นต่ำ คืออยู่ในจำพวกอบายภูมิ หมายความว่า เป็นสัตว์จำพวกที่หาความสุขมิได้ตลอดชีวิต แม้กระนั้นก็เป็นสัตว์ที่ละเอียดลึกซึ้ง ไม่ใช่ชีวิตที่ตาคนสามัญธรรมดาจะพึงมองเห็นได้ จะเห็นเปรตจำพวกนี้ได้ก็เฉพาะผู้มีตาทิพย์เท่านั้น แม้แต่พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสไว้ว่า พระองค์ได้ทรงเห็นเปรตตนนี้มาแต่ครั้งยังประทับอยู่ที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์แล้ว แต่ที่พระองค์มิได้ตรัสให้ใครฟังนั้น เพราะเหตุว่า จะเกิดเป็นโทษ และไร้ประโยชน์สำหรับบุคคลที่ไม่เชื่อพระพุทธพจน์ของพระองค์ ครั้นทรงได้พระมหาโมคคัลลานเถระเป็นสักขีพยานแล้ว พระองค์จึงได้ตรัสรับรองตามนัยนี้ ก็ได้ความว่าคนสามัญธรรมดาที่ไม่มีตาทิพย์แล้ว เป็นอันว่าไม่มีทางที่จะได้เห็นจำพวกเปรตทั้งหลาย ดังนั้นจึงไม่ต้องชวนขยายที่จะเห็นเปรตด้วยตาเนื้อ จะเป็นการเสียเวลาเปล่า แต่ถ้าปรารถนาที่จะได้เห็นแล้ว จำต้องสร้างตาขึ้นใหม่อีกดวงหนึ่ง คือทิพยจักขุ คือตาทิพย์ ซึ่งหลักทฤษฎีในทางพระพุทธศาสนา ก็รับรองว่าเป็นสิ่งที่มีได้เป็นได้ และไม่เหลือวิสัยความพยายามของมนุษย์ผู้มีศรัทธา ทิพยจักขุนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากฌานสมาบัติ คือผู้เจริญสมถกรรมฐานจนสำเร็จ

ฉานสมาบัติแล้ว ถ้าต้องการอภิญญา คือ ปัญญาชั้นพิเศษต่อไป ก็ย่อมจะสำเร็จได้สมความปรารถนา โดยผู้ปฏิบัติเข้าฉานโดยเพ่งเตโชกสิณ หรือโอทาทกสิณ หรืออาโลกกสิณ อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ เมื่อพยายามเพ่งให้หนักขึ้น ๆ ก็จะบรรลุถึงซึ่งทิพยจักขุ คือมีตาบริสุทธิ์ใส ยิ่งกว่าตาสามัญมนุษย์ สามารถมองเห็นสิ่งที่ถูกบังถูกกั้นไว้ได้ หรือมองลงสู่ภูมิเบื้องต่ำก็จะเห็นสัตว์นรก และสัตว์เปรตทั้งหลาย มองขึ้นสู่ภูมิเบื้องบนก็จะเห็นเทพยดา ตลอดถึงท้าวสักกเทวราชเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง มีข้อที่ควรยกขึ้นมาเตือนอุบายและรักษาไว้ คือปฏิบัติของท่านเศรษฐีโง่บุญ คือสุมงคลเศรษฐี ท่านเศรษฐีโง่บุญผู้นี้ได้สละบริจาคตัพย์จำนวนมากสร้างพระวิหารถวายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงสองครั้งสองหน และขณะที่ไฟกำลังไหม้พระคันธกุฎีที่ท่านสร้างอยู่ตรงนั้น แทนที่ท่านจะเสียใจหรือใช้อุบายวิธีที่จะเข้าไปช่วยดับไฟนั้น แต่ท่านกลับดีใจ ยืนปรบมือดูอยู่เหมือนอย่างดูลิเกละคร ฉะนั้น ครั้นมีคนถามว่า “เพราะเหตุไรท่านจึงปรบมือดังนั้น” ท่านเศรษฐีโง่บุญตอบเป็นคำคมที่ควรจดจำ นำไปปฏิบัติว่า “ฉันทดีใจว่า ๑. ได้ฝังทรัพย์จำนวนมากไว้ในพุทธศาสนา อันเป็นสถานที่ซึ่งไม่สาธุการแก่อันตรายมีไฟเป็นต้นแล้ว ๒. จะได้บริจาคตัพย์สร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้าอีก

สำหรับข้อหนึ่ง อธิบายว่าการทำบุญในพระพุทธศาสนานั้น เมื่อผู้ทำได้ทำด้วยกุศลเจตนาและถูกต้องดีแล้ว ย่อมถือว่าเป็นบุญตั้งแต่ลงมือทำแล้ว ส่วนกาลต่อมาเป็นกำไรพิเศษ บุญนี้นั้นใครทำใครได้และไม่สาธุการแก่ใคร ๆ หรือแม้แก่อันตรายใด ๆ เป็นต้นว่าไฟก็ไหม้บุญไม่ได้ โจรขโมยก็ลักเอาบุญไปไม่ได้ บุญของใครย่อมติดตนผู้นั้นไป ในที่ทุกหนทุกแห่ง ติดตามไปแม้กระทั่งปรโลกชาติเบื้องหน้า มีพระพุทธ-

โอวาทรับรองความเหล่านี้อยู่มากหลาย เช่น “**บุญญ์ โจเรหิ ทูรหิ - บุญโจรลักไปไม่ได้**” “**บุญณานิ ปรโลกสมิ ปติฏฐา โหนติ ปาณินิ - บุญเป็นที่พึงของหมู่สัตว์ในโลกหน้า**” “**สยิ กตานิ บุญณานิ ตัม มิตตัม สมุปรายิกิ - บุญที่บุคคลทำไว้แล้วด้วยตนเอง ย่อมเป็นมิตรติดตามไปในโลกหน้า**” เพราะหลักสัจธรรมนี้ ท่านเศรษฐีใจบุญจึงพูดว่า ท่านดีใจว่าทรัพย์ที่ท่านฝังไว้แล้ว คือทำให้เป็นบุญแล้วนั้น ไม่ได้เป็นอันตราย เพราะไฟไหม้พระคันธกุฎี ซึ่งควรถือเป็นหลักปฏิบัติสืบไป ด้วยประการฉะนี้

ท่านสูงมงคลเศรษฐี นอกจากเป็นคนใจบุญแล้ว ยังเป็นคนใจดีใจเย็น อีกสถานหนึ่งด้วย ซึ่งควรถือไว้เป็นตัวอย่างเช่นกัน คือท่านไม่ถือโกรธในโจรผู้คอยจงล้างจงผลาญเลย นอกจากไม่โกรธแล้ว ยังมีความปรารถนาดีในโจรนั้นตลอดกาล จะพึงเห็นเมื่อคราวท่านทำบุญฉลองพระคันธกุฎี ซึ่งถือว่าเป็นมหากุศลครั้งสำคัญ ทำอยู่ถึง ๗ วัน ๗ คืน ครั้นทำบุญเสร็จแล้ว เมื่อจะอุทิศส่วนบุญให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายตามประเพณีของชาวพุทธแท้ ท่านก็ขออุทิศส่วนบุญนั้นให้แก่โจรผู้เผาพระคันธกุฎีนั้นแหละเป็นคนที่หนึ่ง ผลแห่งการมีใจดีและปฏิบัติสุชุมเยือกเย็นดีเช่นนั้นก็คือ ทำให้โจรนั้นรู้สึกตัว เขาสารภาพรับผิด แสดงตนเป็นมิตรไม่จงเวรจงกรรมต่อไปอีก และท่านเศรษฐีใจดีก็ยินดีขอรับมาลาโทษต่อกันและกัน ปฏิปทาของท่านเศรษฐีทั้งนี้ ต้องด้วยพระพุทโธวาทชื่อว่า “**อกุโกเธน ชิเน โกริ - จงเอาชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ**” “**อสารุิ สาธุนา ชิเน - จงเอาชนะความร้ายด้วยความดี**” จึงควรเกิดทูนบูชารักษาปฏิบัติไว้ให้เป็นสมบัติของพุทธบริษัททั้งหลายตลอดกาลนิรันดร ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง การทำบาปอกุศลนั้น จะทำให้รู้สึกสนุกเพลิดเพลินเจริญใจในเบื้องต้น แต่จะทำให้เดือดเนื้อร้อนใจในภายหลัง หรือที่เรียกกันว่า มีรสหวานในตอนต้น มีรสขมในตอนปลาย ยิ่งเป็นคนพาลคือคนที่ไม่มีปัญญา เพราะเหตุที่โง่เขลามามากำเนียด หรือเป็นคนมีปัญญาอยู่แต่เหตุที่ประมาท ไม่ใช่ปัญญาด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะเพลิดเพลินในการทำบาปอย่างไม่รู้สึกสำนึกตัวเลยจนตลอดชาติ ฟังเห็นตัวอย่างโจรที่คิดทำร้ายสุมงคลเศรษฐีเป็นตัวอย่าง ยิ่งได้ช่องโอกาสทำการแก้แค้นได้เท่าไร ก็ยิ่งเพิ่มความดีใจขึ้นเท่านั้น ซึ่งที่เท่านั้นท่านเศรษฐีก็ได้ทำอะไรให้รุนแรงแก่เขา เพียงแต่พูดว่า “เจ้านี้เห็นจักเป็นโจรเที่ยวหากินกลางคืน” เท่านั้น ซึ่งก็เป็นความจริงเช่นนั้นด้วย อย่างโจรสามัญธรรมดาก็คงจะไม่ตามจ้องล้างจ่องผลาญท่านเศรษฐีใจบุญและใจดีถึงปานนั้น แต่ที่เป็นดังนั้นมาแล้วก็เพราะเหตุที่เขาเป็นคนพาลโง่เขลาเบาปัญญา จึงเพลิดเพลินเจริญใจในการทำบาปเช่นนั้น แต่ก็ยังนับว่าดีที่โจรนั้นได้ท่านเศรษฐีใจบุญเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งทำให้เขากลับตัวได้ในภายหลัง แต่อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าเขาจะรู้สึกสำนึกตัวรับสารภาพความผิดแล้ว ก็เป็นเพียงทำให้การทำบาปใหม่ของเขาสงบลงเท่านั้น ส่วนบาปที่เขาได้ทำไว้แล้วอย่างทารุณโหดร้ายนั้น ยังคงตามสนองเขาในชาติต่อ ๆ ไปโดยลำดับ จนกระทั่งมาเกิดเป็นอชครเปรตในที่สุด ดังที่พระมหาโมคคัลลานเถระได้เห็นมาแล้วนั้น

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยปรารภถึงการกระทำของอชครเปรตนั้นให้เป็นเหตุ จึงตรัสพระพุทธนิพนธ์คาถาซึ่งมีความว่า

**คนเขลาเบาปัญญา เมื่อทำกรรมทั้งหลายอันเป็น
บาปอยู่ ก็หารู้สำนึกตัวไม่ เขาย่อมเดือดร้อน
ด้วยกรรมของตน เหมือนถูกไฟไหม้ในภายหลัง**

เรื่อง อชครเปรด

อธิบายว่า คนเขลาเบาปัญญา นั้น จะเข้ามาโดยกำเนิด ที่เรียกว่า กรรมพันธุ์ ก็ตาม หรือเป็นเพราะความประมาทหลงใหล เพราะไม่ได้กัลยาณมิตรก็ตาม นอกจากจะทำบาปเพราะความอาฆาตโกรธแค้นแล้ว เขาย่อมทำบาปโดยมองไม่เห็นว่าจะเกิดเป็นผลสนองตนในภายหลังอย่างไร แม้จะมีผู้ชี้แจงแนะนำด้วยประการใด ก็ไม่อาจจะรู้ได้ หรือไม่พยายามที่จะรู้เพราะความหลงใหล ต่อเมื่อใด บาปนั้นตามสนอง คือ เผล็ดผลตามกาลหรือได้โอกาส เมื่อนั้นเขาย่อมเดือดร้อนด้วยตนเอง จะมองเห็นเป็นเหมือนถูกไฟไหม้ ฉะนั้น

ตามนัยนี้ เป็นอันแสดงให้เห็นว่าบาปกรรมนั้น เมื่อผู้ทำจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม แต่กรรมนั้นจะต้องตามไหม้ตามเผาให้เดือดร้อนในภายหลังเสมอเหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จึงสมควรที่จะพึงระมัดระวังตนไม่ให้ทำบาป ทำแต่คุณงามความดี เหมือนดังท่านสุมงคลเศรษฐีเป็นนิกศนอุทาหรณ์ ดังวิสัยนามา

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องอชครเปรด ก็นับว่าพอเป็นเครื่องโสตสรองศ์ศรัทธา และสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๙ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๐.๓๐ น.

การทำบุญในพระพุทธศาสนานั้น
เมื่อผู้ทำได้ทำด้วยกุศลเจตนาและถูกต้อง
ดีแล้ว ย่อมถือว่าเป็นบุญตั้งแต่ลงมือ
ทำแล้ว ส่วนกาลต่อมาเป็นกำไรพิเศษ บุญ
นี้ใครทำใครได้ และไม่สาธารณะแก่ใคร ๆ
หรือแม้แก่อันตรายใด ๆ เป็นต้นว่าไฟก็
ไหม้บุญไม่ได้ โจรขโมยก็จักเอาบุญไปไม่ได้
บุญของใครย่อมติดตนผู้นั้นไปในที่ทุกหน
ทุกแห่ง ติดตามไปแม้กระทั่งปรโลกชาติ
เบื้องหน้า

เรื่อง พระมหาโมคคัลลานเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

โย ทณฺฑเทน อทณฺฑเทสุ	อปฺปทญฺเฐสุ ทุสฺสติ
ทสฺสนมมณฺเณตรํ จานํ	ชิปฺปเมว นิคจฺจติ
เวทนํ ผรฺุสํ ชานี	สรีรฺุสฺส ว เกทนํ
ครุํ วาปี อาพาธํ	จิตฺตฺกฺเขปํ ว ปาปฺเณ
ราชโต วา อฺุปสคฺคํ	อพฺุภกฺขานํ ว ทารุณํ
ปริกฺขยํ ว ณาตินํ	โภคานํ ว ปภฺงคฺคณํ
อล วาสฺส อคารานี	อคฺคิ ทหติ ปาวโก
กายสฺส เกทา ทฺุปฺปณฺโณ	นิริยํ โส อฺุปชชติตี.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ
อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย ทัณฑวารวค แห่งสุดตันต-
ปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๑๓ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรม
เทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจดับ
รับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหา
กุศลบุญณนฤธีส่วนธรรมสวณมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ดำเนินความว่า

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาสเสร็จประทับพระอิริยาบถ อยู่ ณ วัดพระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์มมหานคร ครั้งนั้นพระองค์ ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภพระมหาโมคคัลลานเถระให้เป็นอุபัตติเหตุ มีเรื่องเล่าว่า

สมัยหนึ่ง พวกเดียรถีย์ทั้งหลายประชุมปรึกษากันว่า “ดูก่อน ท่านทั้งหลาย พวกท่านรู้ไหม ลากสักการะเป็นอันมากบังเกิดขึ้นแก่พระสมณโคดมเพราะเหตุอะไร”

เดียรถีย์อีกพวกหนึ่งตอบว่า “พวกเราไม่รู้เลย ส่วนพวกท่านเล่า รู้ไหม”

เดียรถีย์อีกพวกหนึ่งให้คำตอบว่า “เออ พวกเรารู้ ลากสักการะนั้น อาศัยพระมหาโมคคัลลานะคนเดียวแหละเกิดขึ้น เพราะพระมหาโมคคัลลานะนั้นไปเทวโลก ถามบุญกรรมที่เทวดาทั้งหลายได้ทำไว้ แล้วกลับมาบอกแก่พวกมนุษย์ทั้งหลายว่า ‘คนทำบุญกรรมชนิดนี้แล้วจะได้สมบัติอย่างนี้’ แล้วก็ไปนรก ถามถึงบาปกรรมกับสัตว์นรกทั้งหลาย แล้วกลับมาบอกแก่มนุษย์ทั้งหลายว่า ‘คนทำบาปกรรมชนิดนี้ ย่อมได้เสวยทุกข์อย่างนี้’ มนุษย์ทั้งหลายฟังธรรมกถาของพระมหาโมคคัลลานะนั้นแล้ว จึงนำลากสักการะมาถวายเป็นอันมาก ถ้าพวกเราฆ่าพระมหาโมคคัลลานะนั้นเสีย ลากสักการะก็จักบังเกิดแก่พวกเรา”

เดียรถีย์อีกพวกหนึ่งเห็นด้วยว่าอุบายนี้ดี แล้วทั้งหมดร่วมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ตกลงกันว่า “พวกเราจักทำอุบายอย่างไรอย่างหนึ่ง ให้ฆ่าพระมหาโมคคัลลานะนั้นเสียให้จงได้” จึงชักชวนบรรดาลูกน้องของตนได้กหาปณะพันหนึ่ง แล้วเรียกพวกโจรซึ่งเที่ยวทำการฆาตกรรมอยู่มานัดแนะว่า “พระมหาโมคคัลลานเถระอยู่ที่ตำบลกาฬลิลิต พวกเจ้า

เรื่อง พระมหาโมคคัลลานเถระ

จงไป ณ ที่นั่น แล้วฆ่าพระมหาโมคคัลลานเถระนั้นเสีย” ดังนี้ แล้วให้
กหาปณะเป็นค่าจ้างแก่โจรเหล่านั้น ฝ่ายโจรทั้งหลายก็รับคำด้วยเห็นแก่
ทรัพย์ ครั้นแล้วพากันไปล้อมที่อยู่ของพระเถระด้วยหมายจะฆ่าพระเถระนั้น

ส่วนพระมหาโมคคัลลานเถระ ทราบว่าโจรทั้งหลายมาล้อม เพื่อ
จะฆ่าดังนั้น จึงหลบหนีออกทางช่องลูกตาลไปเสีย ฝ่ายโจรเหล่านั้น ไม่เห็น
พระเถระในวันนั้น วันหลังพากันกลับมาล้อมอีก พระเถระรู้แล้วก็พังข้อฟ้า
หลบหนีไปทางอากาศ เมื่อโจรทั้งหลายพยายามอยู่อย่างนี้แม้ในเดือนแรก
ในเดือนกลาง ก็ไม่สามารถจะจับพระเถระได้ ครั้นถึงเดือนหลัง พระเถระ
รู้ว่าถึงวาระแห่งกรรมที่ตนเคยได้ทำไว้แล้ว จึงมิได้หลบหนี โจรทั้งหลาย
จึงไปจับเอาพระเถระได้ แล้วนำไปทรมาน จนทำให้กระดูกละเอียดเท่าเมล็ด
ข้าวสารหัก ครั้นสำคัญว่าพระเถระตายแล้ว จึงโยนพระเถระทิ้งไว้ที่ใน
พุ่มไม้พุ่มหนึ่ง แล้วก็พากันหลบหนีไป

ฝ่ายพระมหาโมคคัลลานเถระคิดว่า “เราเฝ้าสมเด็จพระพุทธองค์
เสียก่อน แล้วจึงจักปรินิพพาน” จึงประสานอัฐภาพด้วยกำลังสมาบัติ
ทำให้เป็นปกติแล้วเหาะไปสู่สำนักสมเด็จพระบรมศาสดาโดยทางอากาศ
ถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์
ข้าพระองค์จักปรินิพพาน พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักปรินิพพานหรือ
โมคคัลลานะ”

พระมหาโมคคัลลานเถระกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์
จักปรินิพพาน”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักไปปรินิพพานที่ไหน
โมคคัลลานะ”

พระมหาโมคคัลลานเถระกราบทูลว่า “ข้าพระองค์จักไปปรินิพพานที่กาฬลิกาประเทศ พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับสั่งว่า “โมคคัลลานะ ถ้ากระนั้น เธอจงแสดงธรรมให้เราฟังก่อนจึงไป เพราะว่าต่อไปนี้เรายังไม่ได้เห็นสาวก เช่นกับเธออีกแล้ว”

พระมหาโมคคัลลานเถระทูลรับว่า “ข้าพระองค์จักปฏิบัติสอนของเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า” ถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วเหาะขึ้นไปบนอากาศ แสดงอิทธิฤทธิ์มีประการต่าง ๆ เหมือนพระสารีบุตรเถระในวันปรินิพพาน แล้วแสดงพระธรรมเทศนา ถวายบังคมพระบรมศาสดาอีกครั้งหนึ่ง ไปสู่ตงกาฬลิกา ปรินิพพานแล้ว

ข่าวถึงมรณภาพได้กระพือพัดไปทั่วสากลชมพูทวีปเช่นนี้ว่า “ได้ข่าวว่า โจรฆ่าพระเถระเสียแล้ว”

พระเจ้าอชาตศัตรู แห่งกรุงราชคฤห์มหานครได้ทรงทราบข่าวนั้นแล้ว ทรงแต่งจารบุรุษให้ไปเสาะแสวงจับโจรให้จงได้ เมื่อโจรเหล่านั้นพากันไปดื่มสุราอยู่ ณ ร้านสุราแห่งหนึ่ง โจรคนหนึ่งได้ผลักหลังโจรอีกคนหนึ่งให้ล้มลงไป โจรคนที่ล้มลงไป ลุกขึ้นมาชู้ว่า “เฮ้ย อ้ายว่ายากเอ็งผลักหลังข้าทำไม”

โจรคนที่ผลักหลัง พุดได้ไปว่า “เฮ้ย อ้ายโจรวายร้าย เองลงมือทูปพระมหาโมคคัลลานะก่อน มิใช่หรือ”

โจรคนที่ล้มพุดว่า “เองไม่รู้หรือ ว่าข้าลงมือทูปก่อน”

ขณะที่โจรเหล่านั้นคุยกันอยู่ด้วยฤทธิ์เมาสุราอย่างนี้ จารบุรุษทั้งหลายได้ยึนแล้วจึงรวบเอาโจรเหล่านั้นทั้งหมดไปกราบทูลแต่พระเจ้าอชาตศัตรู

เรื่อง พระมหาโมคคัลลานเถระ

ฝ่ายพระเจ้าอชาตศัตรูทรงรับสั่งให้นำเอาพวกโจรมา แล้วตรัสถามว่า “พวกเอ็งฆ่าพระเถระหรือ”

พวกโจรทูลรับสารภาพว่า “พระพุทธเจ้าข้า”

ตรัสซักโจรต่อไปว่า “ใครจ้างพวกเอ็ง”

พวกโจรทูลชี้ตัวว่า “พวกสมณะเปลือย พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าอชาตศัตรู มีพระบรมราชโองการให้จับสมณะเปลือยจำนวน ๕๐๐ พร้อมทั้งโจร ๕๐๐ มา แล้วให้ฝังในหลุมลึกประมาณแค่สะดือตรงที่พระลานหลวง ให้เอาฟางมาปิดให้เต็มแล้วให้จุดไฟ ครั้นไฟไหม้สมณะเปลือยและโจรเหล่านั้นแล้ว ทรงรับสั่งให้เอาเถเหล็กมาโยทำให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยอีกต่อหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “พระมหาโมคคัลลานเถระ ถึงมรณภาพอันไม่สมควรแก่ตนเลย”

สมเด็จพระบรมศาสดาสัตย์เจ้ามาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เดียวนี้พวกเธอสนทนากันด้วยเรื่องอะไร”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ตรัสชี้แจงเหตุว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอรรถภาพปัจจุบันนี้ โมคคัลลานะถึงแก่มรณภาพอันไม่สมควรก็จริง แต่สมควรแก่กรรมที่โมคคัลลานะได้กระทำไว้ในปางก่อน”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลถามถึงบุญกรรมของพระมหาโมคคัลลานเถระ สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงบุญกรรมนั้นโดยพิสดาร ดังนี้

ในอดีตกาลปางหลัง ยังมีกุลบุตรชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง
ซ้อมตำหุงข้าวต้มแกลงเป็นต้นด้วยตนเอง เลี้ยงดูมารดาบิดา ครั้นต่อมา
มารดาบิดาได้ปรึกษาเขาว่า “ลูก เจ้าคนเดียวทำการงานทุกอย่างทั้งในบ้าน
และนอกบ้าน ย่อมเหน็ดเหนื่อยมาก พ่อแม่จักขอนางกุมาริกาสักคนหนึ่ง
มาให้แต่งงานกับลูก จักได้ช่วยภาระหน้าที่ของลูกต่อไป”

กุลบุตรนั้นเรียนมารดาบิดาว่า “คุณแม่และคุณพ่อครับ ลูกยังไม่
ต้องการเช่นนั้น คุณแม่และคุณพ่อยังมีชีวิตอยู่ตราบดี ลูกจักปรนนิบัติ
อุปัฏฐากท่านทั้งสองด้วยตนเองไปตราบนั้น”

แม้ว่าบุตรจะได้ทัดทานดังนั้นแล้ว มารดาบิดาก็ยังเพียรพูดอยู่
บ่อย ๆ ในที่สุดก็ได้ขอนางกุมาริกามาแต่งงานให้จนได้ ฝ่ายนางกุมาริกา
ผู้สะใภ้ นั้น ปรนนิบัติมารดาบิดามาได้ไม่นานเท่าไร ภายหลังเกิดเบื่อหน่าย
มารดาบิดา แม้แต่เห็นหน้าก็ไม่ปรารภนา จึงหาอุบายกล่าวโทษต่าง ๆ นานา
แล้วพูดกับสามีว่า “ฉันไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมกับมารดาบิดาของเธอได้”

เมื่อสามีไม่เชื่อคำของตน เวลาสามีออกไปนอกบ้านจึงไปเก็บเอา
กากปอและฟาง นำข้าวต้มมาเกลี่ยเรียวยาวกระจายไว้เต็มบ้าน เมื่อ
สามีกลับมาถามว่า “นี่อะไรกัน” นางได้โอกาสจึงพูดใส่ความว่า “นี่ละ
คือการกระทำของตาแก่ยายแก่ตาบอดทั้งสอง เกี่ยวทำบ้านเรือนให้เปราะเปื้อน
ไปทั่วหมด ฉะนั้น ฉันจึงไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมกับตาแก่ยายแก่ทั้งสองนี้
ได้ต่อไป”

เมื่อภริยาแสร้งแกล้งกล่าวโทษอยู่บ่อย ๆ อย่างนี้ แม้อัตว์ผู้
สร้างบารมีไว้เต็มที่แล้วถึงเพียงนี้ ก็ได้ขาดสะบั้นจากกันแล้วกับมารดาบิดา
บังเกิดเกล้า กุลบุตรนั้นเชื่อคำของภริยาจึงรับปากว่า “เอาเถอะ ฉันจัก

เรื่อง พระมหาโมคคัลลานเถระ

จัดการตามที่เธอต้องประสงค์” จึงจัดการเลี้ยงอาหารมารดาบิดาให้อิ่ม
หน้าสำราญสบายใจ แล้วพูดพรามรดาบิดาว่า “คุณแม่คุณพ่อครับ
ญาติของท่านอยู่บ้านโน้น ต้องประสงค์จะให้คุณแม่และคุณพ่อไปเยี่ยม
ลูกจักพาไปเดี๋ยวนี้ครับ” แล้วประคองมารดาบิดาทั้งสองขึ้นบนเกวียน
ขับเกวียนไป

ครั้นไปถึงกลางดง กุลบุตรนั้นได้ออกอุบายว่า “คุณพ่อครับ
ถือเชือกไว้ โคมันจักไปตามทางเอง ในที่นี้มีพวกโจรอาศัยอยู่ ลูกจักลง
ไปดู” วางเชือกไว้ในมือของบิดาแล้วลงเกวียนไป แล้วเปลี่ยนเสียง ทำเป็น
เหมือนเสียงพวกโจรโห่ร้องจู่โจมเข้ามา

ฝ่ายมารดาบิดาได้ยินเสียงนั้นแล้ว สำคัญว่าเป็นโจรจู่โจมเข้ามา
จริง เป็นห่วงลูกจึงพูดตะโกนขึ้นว่า “ลูกเอ๋ย พ่อแม่แก่แล้ว ลูกจงรักษา
ตนให้รอดเถิด”

กุลบุตรนั้น ทั้ง ๑ ที่มารดาบิดาร้องตะโกนอยู่อย่างนั้น ก็ยังคง
ทำเสียงเป็นเสียงโจร ทูบฆ่ามารดาบิดาให้ตายเสียจนได้ แล้วเอาศพทิ้งไว้
ในดงนั้น ส่วนตนเองขับเกวียนกลับบ้านไป ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงแสดงบุพกรรมของพระมหา-
โมคคัลลานเถระดังนี้แล้ว จึงตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
โมคคัลลานะทำกรรมอันทารุณเหี้ยมโหดดังนั้นแล้ว ได้ถูกโทษอยู่ในนรก
หลายแสนปี ด้วยผลวิบากแห่งกรรมนั้นยังเหลืออยู่ ได้ถูกทูปตี ทำให้
ละเอียดถึงตายมาแล้วนับจำนวนตั้งร้อยชาติ โมคคัลลานะได้ประสบมรณกรรม
อันสมควรแก่กรรมของตนอย่างนี้ ฝ่ายพวกเดียรฉัตร ๕๐๐ กับโจร ๕๐๐
ประทุษร้ายบุตรของเราผู้มีได้ประทุษร้าย ก็ได้มรณกรรมอันควรกันแล้ว

ธรรมบทเทศนา

เช่นกัน เพราะว่า ผู้ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้าย ย่อมจะถึงซึ่งความฉิบหายด้วยเหตุ ๑๐ ประการนั้นเกี่ยว”

เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

โย ทณฺเฑน อทณฺเฑสุ	อปฺปทญฺเฐสุ ทุสฺสติ
สนฺนมณฺเฑตฺรํ จานํ	ชิปฺปเมว นิคฺจจฺติ
เวทนํ ฆรฺสํ ชานี	สรีรฺสฺส ว เภทนํ
ครุํ วาปี อาพาธํ	จิตฺตฺกฺเขปํ ว ปาปฺเณ
ราชโต วา อฺปสฺสคฺคํ	อพฺภกฺขานํ ว ทารุณํ
ปริกฺขยํ ว ฌาตีนํ	โภคานํ ว ปภฺงคฺคณํ
อถ วาสฺส อคารานี	อคฺคิ ททติ ปาวโก
กายสฺส เภทา ทฺปฺปญฺโถ	นิริยํ โส อฺปฺปชฺชติ.

ผู้ใดลงอาญาในผู้ไม่มีอาญา ประทุษร้ายในผู้ไม่มี
ความผิด เขาย่อมประสบเหตุแห่งทุกข์ ๑๐ อย่าง
อย่างใดอย่างหนึ่งในปัจจุบัน คือ เวทนาอย่าง
หนัก ๑ ความสูญทรัพย์ ๑ ถูกทำร้ายร่างกาย ๑
อาพาธอย่างหนัก ๑ เป็นบ้า ๑ อุตสรรคแต่
พระราชา ๑ ถูกกล่าวดูอย่างร้ายแรง ๑ เสื่อม
สิ้นญาติ ๑ โภคทรัพย์ผู้พึง ๑ ไฟป่าไหม้บ้าน เป็น
ประการสุดท้าย และต่อไปเมื่อตายแล้ว เขาผู้นั้น
ซึ่งทรมานปัญญาย่อมไปตกนรกอีก

เรื่อง พระมหาโมคคัลลานเถระ

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมาก ซึ่งประชุมฟังพระธรรมเทศนาอยู่ ณ สมาคมนั้น ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการ เป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ต่างก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะวิสันนารรธาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถาโดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถนิพนธ์มาอธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาปสาทาทีคุณ แก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบไป

ในนิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า พระอรหันต์ชื่อนาสพซึ่งเป็นผู้ที่เรียกว่า ลีนกิเลสอาสวะแล้ว ลีนบุญลีนบาปแล้วนั้น ก็ยังมีโอกาสที่จะได้รับสนองผลแห่งกุศลกรรมแต่หนหลังอยู่ เช่นดังท่านพระมหาโมคคัลลานเถระได้รับสนองมาในเรื่องนี้ แต่ทั้งนี้พึงเข้าใจว่า เฉพาะแต่ท่านที่เคยได้ทำบาปกรรมมาแต่ปางก่อน และบาปกรรมนั้นยังไม่สุดสิ้นกำลังลงเท่านั้น ส่วนท่านที่มีได้ทำบาปกรรมไว้ หรือเคยทำไว้ แต่บาปกรรมนั้นได้หมดกำลังลงแล้ว ย่อมไม่ได้รับสนอง เหมือนอย่างพระอรหันต์ทั้งหลายองค์อื่น ๆ

โดยความจริงข้อนี้ ย่อมแสดงให้เห็นความจริงของกรรมอีกประการหนึ่งว่า ขึ้นชื่อว่ากรรมแล้วย่อมรักษาจักรกรรมของตนอยู่ตลอดเวลา คือย่อมแผ่ติดผลของตนอยู่ตลอดไป และกรรมดีย่อมแผ่ติดผลดี กรรมชั่วย่อมแผ่ติดผลชั่ว หรือที่เรียกว่าทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว ดังนี้อยู่ตลอดเวลาณิรันดร และกรรมนี้นั้น เมื่อจะแผ่ติดผลย่อมไม่เลือกที่รัก ไม่ผลักที่ชัง หรือไม่เลือกกว่าคนชั้นสูงหรือชั้นต่ำ ดีและชั่วแต่อย่างใด เมื่อได้ทำไปแล้ว กรรมนั้นจักต้องให้ผลสนองเสมอ เช่น พระมหาโมคคัลลาน-

เถระ ท่านเป็นถึงพระอรหันต์ ตัดบุญตัดบาปได้แล้ว บาปกรรมเก่าก็ยังคงตามสนองท่าน และได้ตามสนองเสียอย่างทารุณเหี้ยมโหด ดังปรากฏในท้องนิทานนั้น แต่ว่ากรรมนั้นนั้น เมื่อให้ผลย่อมให้ผลตามกาลและโอกาสของตนเสมอ เมื่อยังไม่ถึงกาลหรือยังไม่ได้โอกาส ก็ยังไม่ให้ผล สมดังพระพุทธนิพนธ์คาถาในปาปวรรค ขุททกนิกายว่า

**ปาโปปิ ปสฺสตี ภทฺรํ ยาว ปาปํ น ปจฺจติ
ยถา จ ปสฺสตี ปาปํ อถ ปาปานิ ปสฺสตี.**

กรรมชั่วยังไม่ให้ผลเพียงใด คนทำชั่วย่อมประสบผลดีอยู่เพียงนั้น แต่เมื่อถึงคราวบาปให้ผลเข้าแล้ว คนทำชั่วย่อมได้ประสบผลชั่วทันที

**ภทฺโรวปิ ปสฺสตี ปาปํ ยาว ภทฺรํ น ปจฺจติ
ยถา จ ปจฺจตี ภทฺรํ อถ ภทฺรานิ ปสฺสตี.**

กรรมดียังไม่ให้ผลเพียงใด คนทำดีย่อมประสบผลชั่วอยู่เพียงนั้น แต่เมื่อถึงคราวกรรมดีให้ผลเข้าแล้ว คนดีย่อมได้ประสบผลดีทันที

โดยเหตุที่กรรมย่อมให้ผลตามกาลหรือตามโอกาส ไม่ให้ผลในทันทีทันใด หรือบางอย่างก็ไม่ให้ผลในชาตินี้ ต้องรอโอกาสไปหลาย ๆ ชาติก็มี จึงเป็นเหตุให้บุคคลที่ไม่ใช้วิจารณญาณสำคัญเห็นไปว่า ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่วจริง แต่เมื่อได้ใช้วิจารณญาณให้ถูกต้องแล้ว ก็จะเห็นเป็นความจริงตามพระพุทธโอวาท หรือตามหลักกฎแห่งกรรมดังวิสัยขามาแล้ว

เรื่อง พระมหาโมคคัลลานเถระ

ด้วยเหตุที่กรรมเป็นสิ่งสำคัญ เป็นสมบัติประจำชีวิตของมนุษย์ ดังกล่าวแล้ว จึงเป็นการสมควรโดยแท้ที่สาธุชนพุทธบริษัท จะพึงสำรวจมรรวังตนให้ห่างไกลจากการทำบาปอกุศล พยายามทำแต่สิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศล ทั้งนี้เพื่อผลได้ผลเสียอันเป็นส่วนของตนเอง ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง บาปอกุศลที่ทารุณร้ายกาจ และได้กระทำแก่ท่านผู้บริสุทธิ์ ซึ่งไม่มีความผิดนั้น ย่อมจะมีโอกาสให้ผลในปัจจุบันทันตาเห็น พึงเห็นตัวอย่างที่พวกเดียรถีย์ซีเปลือย และโจร ๕๐๐ ได้ประสบมาแล้ว ทั้งนี้เพราะเหตุที่ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระนั้น เป็นพระอรหันต์ซึ่งนิมิตตภาพางอาญาในสัตว์ทั้งหลาย คือ ไม่มีอาญาอยู่ในตนแล้ว เป็นผู้ไม่มีความผิด คือ ไม่ทำบาปทั้งในที่ลับและที่แจ้งแล้ว เมื่อพวกซีเปลือยคบคิดกัน แล้วจ้างโจร ๕๐๐ ไปทำลายท่านด้วยความทารุณโหดร้าย ด้วยความหลงใหลในลาภสักการะ และในทรัพย์เพียงเล็กน้อย เขาเหล่านั้นจึงได้ประสบผลกรรมนั้นในปัจจุบันและอย่างสมควรกัน ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสรับรองแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การที่พระมหาโมคคัลลานเถระได้รับสนองกรรมอย่างทารุณนั้น ก็สมควรกับกรรมที่ท่านเคยทำมาแล้ว แต่ปางอดีต และการที่พวกเดียรถีย์ซีเปลือย กับทั้งโจร ๕๐๐ ได้ประสบผลกรรมอย่างทารุณในปัจจุบัน ย่อมเป็นผลสมควรแก่เหตุทั้ง ๒ ประการ

เมื่อพระพุทธองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป ก็ได้ตรัสพระพุทธานิพนธ์คาถาอันบ่งถึงกรรมที่สามารถให้ผลในปัจจุบันไว้เป็นปทัฏฐาน ซึ่งมีความว่า

**ผู้ใดลงอาญาในผู้ไม่มีอาญา ประทุษร้ายในผู้ไม่มี
ความผิด เขาย่อมประสบเหตุแห่งทุกข์ ๑๐ อย่าง**

อย่างใดอย่างหนึ่งในปัจจุบัน คือ เวทนาอย่าง
หนัก ๑ ความสูญทรัพย์ ๑ ถูกทำร้ายร่างกาย ๑
อาพาธอย่างหนัก ๑ เป็นบ้า ๑ อุบัติโรคแต่
พระราชชา ๑ ถูกกล่าวดูอย่างร้ายแรง ๑ เลื่อม
สัจฉาติ ๑ โภคทรัพย์ผู้พอง ๑ ไฟป่าไหม้บ้าน
เป็นประการสุดท้าย และต่อไปเมื่อตายแล้ว เขา
ผู้นั้นซึ่งทรมานปัญญาย่อมนไปตกนรกอีก

อธิบายว่า การกระทำชั่วชนิดเดียวกัน แต่แก่บุคคลสูงและต่ำ
กว่ากัน ย่อมมีผลต่างกัน คือ ถ้าทำความชั่วแก่บุคคลชั้นดีหรือชั้น
สูงขึ้นไปเท่าไร ก็ยังมีผลบาปหนักขึ้นมากเท่านั้น เป็นเงาตามกัน ยิ่งกระทำ
แก่พระอรหันต์ผู้ซึ่งบริสุทธิ์ที่สุดแล้ว เพราะไม่ทำความชั่ว หรือความ
ทุกข์เดือดร้อนให้แก่ใคร ๆ ทั้งในที่ลับและที่แจ้งแล้ว ยังมีผลบาปมาก
และให้ผลในปัจจุบันชาตินี้ เหมือนอย่างพวกเดียวยุติเยชี่เปลือยและโจร ๕๐๐
ได้ประสบมาแล้วนั้นแล และมีโชแต่เพียงให้ผลในปัจจุบันชาติเดียวเท่านั้น
ยังจะต้องตามให้ผลในชาติหน้าต่อ ๆ ไปอีกสถานหนึ่งด้วย ฉะนั้น สมเด็จพระ
บรมศาสดาจึงตรัสในที่ที่สุดว่า “เขาผู้นั้นซึ่งทรมานปัญญา ย่อมไปตก
นรกอีก” ดังนี้

ก็เหตุแห่งทุกข์ ๑๐ ประการอันบุคคลผู้ประทุษร้ายต่อผู้ไม่มีความผิด
จะพึงได้รับในปัจจุบันชาตินี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้

ชื่อว่า เวทนาอย่างหนัก นั้น ได้แก่ ทุกข์เวทนาอันเกิดจาก
โรคที่ร้ายแรง เช่น โรคปวดศีรษะอย่างหนัก รักษาไม่หาย เป็นต้น ชื่อว่า
สูญทรัพย์ นั้น คือ ทรัพย์สินเงินทองที่แสวงหามาได้ด้วยยากนั้น จะถึง

เรื่อง พระมหาโมคคัลลานเถระ

ความวิบัติสูญสิ้นไปโดยไม่เป็นประโยชน์ ข้อว่า **ถูกทำร้ายร่างกาย** นั้น หมายถึง การถูกทำร้ายอย่างทารุณ เช่น ถูกตัดตีนตัดมือ หรือถูกยิงถูกแทงอย่างสาหัส เป็นต้น ข้อว่า **อาหารหนัก** นั้น คือ จะประสบโรคภัยไข้เจ็บอย่างหนัก เช่น เป็นโรคอัมพาต เป็นคนเปลี้ย คนง่อย หรือเป็นโรคกฏฐัง เป็นต้น ข้อว่า **เป็นบ้า** นั้น คือเกิดมีจิตวิปลาส หลงใหลไม่ได้สติ เป็นปกติชน ข้อว่า **อุปสรรคแต่พระราชานัน** ได้แก่ การถูกถอดจากยศ หรือถูกตัดออกจากตำแหน่ง เป็นต้น ข้อว่า **ถูกกล่าวต่ออย่างร้ายแรง** นั้น ได้แก่ ถูกใส่ร้ายป้ายสีอย่างรุนแรงซึ่งตนไม่เคยรู้ ไม่เคยเห็น หรือไม่เคยคิดมาเลย เช่น ถูกกล่าวหาว่าปล้นทรัพย์ หรือดูหมิ่นพระบรมเดชาานุภาพ เป็นต้น ข้อว่า **เสื่อมสิ้นญาติ** นั้น ได้แก่ ญาติหรือมิตรสหาย ผู้จะเป็นที่พึ่งได้ล้มหายตายจากไป ข้อว่า **โรคทรัพย์ผุพัง** นั้น เช่น ข้าวเปลือกในยุ้งในฉางถึงความเปียกเน่าไป ทองคำถึงความเป็นถ่านไฟ แก้วมุกดาถึงความ เป็นเมล็ดฝ้าย เงินตราถึงความ เป็นเศษกระเบื้อง แม้กระทั่งสัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า ถึงความเป็นสัตว์ง่อยใช้การงานไม่ได้ ข้อว่า **ไฟป่าไหม้บ้าน** นั้น ได้แก่ ไฟป่าซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมดาของมัน ย่อมลุกลามมาไหม้บ้าน หรือมิฉะนั้น ไฟอสถิบาตก็จะตกลงไหม้เรือน ด้วยประการฉะนี้

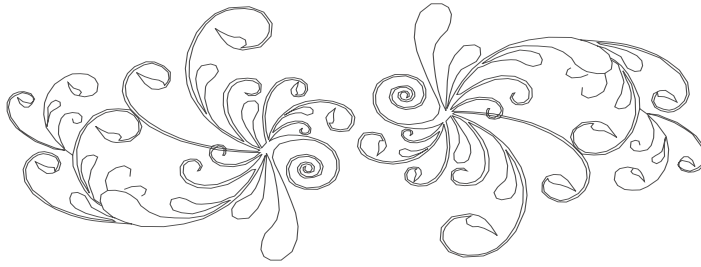
วิสัยนาพระธรรมเทศนาในเรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ นับว่าพอเป็นเครื่องสอดส่ององค์ศรัทธาของท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย และนับเป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๓๐ น.

ขึ้นชื่อว่ากรรมแล้วย่อมรักษาัจธรรม
ของตนอยู่ตลอดเวลา คือย่อมผลิตผลของตน
อยู่ตลอดไป และกรรมดีย่อมผลิตผลดี กรรม
ชั่วย่อมผลิตผลชั่ว หรือที่เรียกว่าทำดียอม
ได้ดี ทำชั่วยอมได้ชั่ว ดังนี้อยู่ตลอดเวลา
นิรันดร และกรรมนี้นั้น เมื่อจะผลิตผลย่อม
ไม่เลือกที่รัก ไม่ผลักที่ชัง หรือไม่เลือกว่าคน
ชั้นสูงหรือชั้นต่ำ ดีและชั่วแต่อย่างใด เมื่อได้
ทำไว้แล้ว กรรมนั้นจักต้องให้ผลสนองเสมอ

เรื่อง ภิกษุผู้มีกัณเฑาะมาก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

น นคฺคจริยา น ชฎา น ปงฺกา
น นาสกา ตณฺหิตลสาຍิกา วา
รโฆชลลํ อุกฺกุฎฺฐิกปฺปธานํ
โสเธนฺติ มจฺจํ อวิตถฺตณฺทงฺขนฺตติ.

บัดนี้ จะแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องภิกษุผู้มีกัณเฑาะมาก อันมีมา
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ทัณฑวรรค แห่งสุดตันตปิฎก
นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๑๔ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย
และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญนฤธี
ส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่
ณ วัดพระเชดวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรงแสดง
พระธรรมเทศนา โดยปรารภภิกษุผู้มีกัณเฑาะมาก ให้เป็นอุปัชฌ์เหตุ ซึ่งมีเรื่อง
เล่าว่า

ยังมีภิกษุมณีชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง เมื่อภริยาถึงแก่กรรมจากไปแล้ว ได้ออกบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ก่อนที่จะบวชนั้น ได้ให้สร้างบริเวณ โรงไฟ และห้องภัณฑะไว้เฉพาะตน แล้วบรรจุห้องภัณฑะทุก ๆ ห้องให้เต็มด้วยสิ่งของต่าง ๆ มีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น ครั้นบวชแล้ว ได้เรียกคนใช้ของตนมาให้หุงหาอาหารให้บริโภคตามความชอบใจ จนเป็นที่รู้กันว่าเป็นผู้มีภัณฑะมาก มีบริขารมาก กลางคืนนั่งห่มผ้าชุดหนึ่ง กลางวันนั่งห่มผ้าชุดหนึ่ง อยู่ตรงที่ท้ายปลายสุดเขตวัดพอดี

วันหนึ่ง เมื่อภิกษุผู้มีภัณฑะมากนั้นกำลังตากผ้าและเครื่องปูลาดทั้งหลายอยู่ ภิกษุทั้งหลายเที่ยวเดินเล่นไปตามระหว่างเสนาสนะ ได้เห็นผ้าและเครื่องปูลาดเหล่านั้น จึงถามว่า “คุณ ผ้าเหล่านี้ของใคร”

เมื่อภิกษุนั้นตอบว่า “ของผมนเองครับ” จึงพากันว่ากล่าว “คุณ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ใช้ผ้าเพียง ๓ ผืน ก็เธอสมัครใจบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้มีความปรารถนาน้อยเช่นนี้ ทำไมจึงมีบริขารมากอย่างนี้เล่า” ครั้นแล้วนำภิกษุนั้นไปเฝ้าพระบรมศาสดา กราบทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ภิกษุนี้มีภัณฑะบริขารมากเหลือเกิน พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามภิกษุนั้นว่า “ภิกษุ ได้ยินมาว่า เธอได้กระทำได้ดังนั้นจริงหรือ”

เมื่อภิกษุนั้นทูลรับว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า” พระบรมศาสดาตรัสเตือนว่า “ภิกษุ ก็เมื่อเราแสดงธรรมสั่งสอนเพื่อให้เป็นผู้มีความปรารถนาน้อย เหตุไร เธอจึงทำตนให้เป็นผู้มีภัณฑะมากอย่างนี้เล่า”

เรื่อง ภิคุษมีภักตะมาก

ภิคุษนั้นโกรธด้วยเหตุที่ถูกตักเตือนเพียงเท่านั้น แล้วเกิดมานะขึ้นว่า “ต่อไปนี่เราจักประพฤติโดยทำนองนี้” จึงทิ้งผ้าห่ม นุ่งผ้าฝืนเดีวยยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัท

ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงอุปถัมภ์ภิคุษนั้น จึงได้ตรัสพร่ำสอนว่า “ภิคุษ เมื่อก่อนเธอเป็นผู้แสวงหาหิริโอตตปปะมิใช่หรือ แม้นในชาติที่เธอเกิดเป็นผีเสื้อน้ำ ก็แสวงหาหิริโอตตปปะอยู่ถึง ๑๒ ปี ก็เดี๋ยวนี้ เธอสมัครใจวชในพุทธศาสนาอันเป็นที่เคารพอย่างนี้แล้ว เหตุไรจึงทิ้งผ้าห่ม ละเลยหิริโอตตปปะ ยืนอยู่ท่ามกลางบริษัท ๔ เช่นนี้เล่า”

ภิคุษนั้น ครั้นได้ฟังพระพุทธโอวาทแล้ว ยังหิริโอตตปปะให้กลับปรากฏขึ้น แล้วหยิบเอาผ้าอันนั้นมาห่ม กราบถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้ว ไปนั่งอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง ภิคุษทั้งหลายกราบทูลขอให้สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงเรื่องของภิคุษนั้นในอดีต

ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงนำเอาเรื่องอดีตนิทานมาแสดง มีใจความดังต่อไปนี้

ในอดีตกาลปางหลัง พระโพธิสัตว์ได้ทรงอุปติบงเกิดในพระคัพภุภทรของพระอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสี มีพระนามว่า “มหิสสาสกุमार” พระองค์มีพระกนิษฐภดาองค์หนึ่งพระนามว่า “จันทกุมาร” ต่อมา พระมารดาของพระกุมารทั้งสองนั้นได้เสด็จสิ้นพระชนม์ไป พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงสถาปนาหญิงอื่นในตำแหน่งพระอัครมเหสี ฝ่ายพระอัครมเหสีนั้น ได้ประสูติพระโอรสองค์หนึ่ง ได้พระนามว่า “สุริยกุมาร” พระเจ้ากรุงพาราณสี ทรงโปรดปรานพระสุริยกุมารนั้นมาก จึงตรัสกับพระอัครมเหสีว่า “ฉันให้พรแก่พระโอรส

ของเธอ” ฝ่ายอัศวมเหสีราชเทวีกราบทูลว่า “หม่อมฉันจักขอรับพระราชทานพระพรนั้นในเวลาที่ต้องการ”

ครั้นจำเนียรกาลต่อมา เมื่อพระสุริยกุมารทรงเจริญวัยแล้ว พระนางจึงกราบทูลพระราชสวามีว่า “ข้าแต่สมมุติเทวราช พระพรที่ได้พระราชทานในเวลาพระโอรสของหม่อมฉันประสูตินั้น บัดนี้ขอพระองค์จงพระราชทานสิริราชสมบัติแก่พระโอรสของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า”

พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทัดทานว่า “พระโอรสของเราตั้ง ๒ องค์ รุ่งเรืองอยู่เป็นดุจกองไฟ ฉันทไม่อาจที่จะให้ราชสมบัติแก่พระโอรสของเธอได้”

แม้ถึงกระนั้น พระอัศวมเหสีก็ยังได้พยายามทูลขอยุ่ไม่หยุดหย่อน พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงทรงพระราชดำริว่า “พระอัศวมเหสีนี้อาจจะหาอุบายทำความฉิบหายให้แก่โอรสของเราเสียเป็นแน่” จึงทรงแนะนำอุบายแก่พระราชบุตรทั้ง ๒ พระองค์ว่า “พ่อมหาจำเริญ เวลาสุริยกุมารประสูติ พ่อได้ให้พรแก่เธอไว้ บัดนี้ มารดาของเธอได้ขอราชสมบัติ พ่อไม่ประสงค์จะให้ แต่มารดาของเธออาจจะคิดหาอุบายทำความฉิบหายให้แก่ลูกทั้ง ๒ ได้ ขอให้ลูกทั้ง ๒ พวกกันหลบหนีไปอาศัยอยู่เสียในป่า ครั้นสิ้นบุญของพ่อแล้ว จึงกลับมายึดครองราชสมบัติในภายหลัง” แล้วทรงส่งพระราชโอรสให้หลบหนีไป

ฝ่ายพระสุริยกุมารทรงเล่นอยู่ที่พระลานหลวง ทอดพระเนตรเห็นพระเชษฐภคินีทั้ง ๒ ถวายบังคมพระราชบิดา แล้วเสด็จลงพระมหาปราสาท ทรงทราบเหตุการณ์นั้นแล้ว จึงทรงหลบหนีออกไปพร้อมกับเจ้าพี่ทั้ง ๒ ด้วยประการฉะนี้

เรื่อง ภิกษุผู้มีกษัตริย์มาก

ครั้นพระกุมาร ๓ พี่น้องพากันเสด็จไปถึงป่าหิมพานต์แล้ว พระโพธิสัตว์หลิกออกจากทางไปนั่งอยู่ใต้ร่มไม้ต้นหนึ่ง จึงรับสั่งแก่พระสุริยกุมารว่า “น้อง เธอไปที่สระน้ำนั้นแล้ว จงสรอง และดื่มให้สบาย แล้วเอาใบบัวใสน้ำมาเพื่อพี่ทั้ง ๒ ด้วย”

ก็สระน้ำนั้น ผีเสื้อน้ำตนหนึ่งได้รับกรรมสิทธิ์พิเศษมาแต่สำนักท้าวเวสสุวัณ โดยที่ท้าวเวสสุวัณรับสั่งไว้ว่า “เว้นแต่จำพวกที่รู้เทวธรรมเท่านั้น คนอื่น ๆ ที่ลงไปสู่สระนี้แล้ว เจ้ามีสิทธิ์จับกินเป็นอาหาร”

ตั้งแต่นั้น ผีเสื้อน้ำนั้นสอบถามเทวธรรมกับผู้ที่ลงไปในสระนั้น แล้วจับกินผู้ที่ไม่รู้เทวธรรมเป็นลำดับมา ฝ่ายพระสุริยกุมาร ยังมีทันที่จะได้พิจารณา ลงไปในสระนั้น ถูกผีเสื้อน้ำถามว่า “เจ้ารู้เทวธรรมไหม”

พระสุริยกุมารทรงตอบว่า “พระจันทร์และพระอาทิตย์ ชื่อว่า เทวธรรม”

ลำดับนั้น ผีเสื้อน้ำพูดว่า “เจ้าไม่รู้จักเทวธรรม” จึงจับเอาเข้าไปเก็บไว้ในพิภพของตนภายใต้บัว

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ทรงเห็นพระสุริยกุมารเข้าไปจึงทรงส่งพระจันทกุมารไปอีก แม้พระจันทกุมารก็ถูกผีเสื้อน้ำนั้นถามว่า “เจ้ารู้เทวธรรมไหม” แล้วทรงตอบว่า “ทิศทั้ง ๔ ชื่อว่า เทวธรรม” ผีเสื้อน้ำได้จับเอาพระจันทกุมารนำเข้าไปได้น้ำ เก็บรักษาไว้ในพิภพของตนเช่นเดียวกับพระสุริยกุมาร

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เมื่อเห็นพระจันทกุมารก็เข้าไปเช่นนั้น จึงทรงสำคัญว่า เห็นจะมีอันตราย จึงเสด็จไปเอง ทรงเห็นรอยเท้าของพระกนิษฐา ทั้ง ๒ เดินลงไปในสระนั้น ก็ทรงทราบว่ สระนี้มีผีเสื้อน้ำหวงแหน จึงทรงเก็บพระขรรค์ถือธนูยืนดูอยู่ ขณะนั้น ผีเสื้อน้ำเห็นพระโพธิสัตว์ไม่ลงไป จึงจำแลงเพศเป็นคนทำงานในป่ามาพูดลวงพระโพธิสัตว์ว่า “พี่ชายผู้เจริญ

พี่ชายเหน็ดเหนื่อยมาในหนทาง ทำไมจึงไม่ลงอาบน้ำดื่มน้ำในสระนี้ให้สบาย แล้วกินแห้วบัว ประดับดอกไม้ แล้วจึงไปเล่า”

ส่วนพระโพธิสัตว์พอเห็นเท่านั้นก็ทรงทราบว่า “ไอ้นี้เป็นยักษ์” จึงตรัสถามว่า “เจ้าจับเอาน้องทั้ง ๒ ของฉันไปหรือ”

ผีเสื้อน้ำตอบว่า “เออ ข้าพเจ้าจับเอาไป”

พระโพธิสัตว์ทรงซักถามว่า “เพราะเหตุอะไร จึงจับเอาน้องของฉันไปเล่า”

ผีเสื้อน้ำตอบว่า “ข้าพเจ้ามีสิทธิ์ที่จะได้คนที่ลงไปในสระน้ำนี้”

พระโพธิสัตว์ทรงซักอีกว่า “มีสิทธิ์ที่จะได้ทั้งหมดหรือ”

ผีเสื้อน้ำตอบว่า “ยกเว้นจำพวกผู้ที่รู้เทวธรรม ที่เหลือนอกนั้น มีสิทธิ์ที่จะได้ทั้งหมด”

พระโพธิสัตว์ทรงถามว่า “เจ้ายังมีความต้องการเทวธรรมอยู่หรือ”

ผีเสื้อน้ำตอบว่า “เออ ข้าพเจ้ายังมีความต้องการอยู่”

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า “ฉันจักแสดงเทวธรรมให้ฟัง”

ผีเสื้อน้ำรับคำว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอได้กรุณาแสดง”

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า “เรายังมีตนตัวมัวหมองอยู่ ยังไม่อาจที่จะแสดงได้”

ผีเสื้อน้ำเชิญให้พระโพธิสัตว์สรองน้ำ ดื่มน้ำ เป็นที่สำราญพระทัยแล้ว ประดับตกแต่งองค์ให้เรียบร้อย แล้วเชิญให้ขึ้นสู่บัลลังก์ ซึ่งตั้งอยู่กลางมณฑปที่ประดับตกแต่งดีแล้ว ส่วนตนนั่งใกล้ ๆ พระบาทของพระโพธิสัตว์ คอยฟังเทวธรรมอยู่

ในลำดับนั้น พระโพนธัตถ์ตรัสเตือนผีเสื้อน้ำนั้นว่า “จงตั้งใจฟังโดยเคารพ” แล้วตรัสพระนิพนธคาถานี้ว่า

หิริโอดตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกธมฺมสมฺมาหิตา
สนฺโต สปฺปรีสา โลกเ ทเวธมฺมาติ วุจฺจเร
สัตบุรุษทั้งหลายผู้สงบแล้ว มีหิริและโอดตปปะ
สมบูรณ์ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมขาว เรียกว่า ผู้ทรง
เทวธรรม

ผีเสื้อน้ำได้ฟังพระธรรมเทศนานี้แล้ว มีความเลื่อมใส จึงเรียนพระโพนธัตถ์ว่า “ดูก่อนบัณฑิต ข้าพเจ้าเลื่อมใสท่าน จะถวายคิณน้องชายคนหนึ่ง ท่านจะให้นำคนไหนมา”

พระโพนธัตถ์ทรงรับสั่งว่า “ให้นำน้องคนเล็กมา”

ผีเสื้อน้ำเรียนแย้งว่า “ดูก่อนบัณฑิต ท่านเพียงแต่รู้เทวธรรมอย่างเดียว แต่มิได้ประพฤติในเทวธรรมนั้น”

พระโพนธัตถ์ตรัสถามว่า “เพราะเหตุไร เจ้าจึงเข้าใจเช่นนั้น”

ผีเสื้อน้ำเรียนตอบว่า “เพราะเมื่อท่านยกเว้นน้องคนโต ให้นำน้องคนเล็กมา ชื่อว่าไม่ได้บำเพ็ญ เชฎฐาปจายธรรม คือ การประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้เจริญกว่า”

พระโพนธัตถ์ตรัสแถลงเหตุผลให้ผีเสื้อน้ำฟังต่อไปว่า “ดูก่อนยักษ์ จันรู้เทวธรรมด้วยและประพฤติในเทวธรรมนั้นด้วย เพราะว่าเราอาศัยเหตุที่น้องคนเล็กนั้น จึงได้พากันมาอยู่ป่า คือพระมารดาของน้องคนเล็กนั้น ทูลขอราชสมบัติกับพระราชบิดาของเรา เพื่อให้้องคนเล็กนั้น แต่พระราชบิดาเราไม่พระราชทาน และเพื่อที่จะทรงรักษาชีวิตเรา จึงทรงอนุญาตให้เรามาอยู่ป่า ส่วนน้องคนเล็กนั้นทราบเหตุแล้วติดตามเรามาไม่ยอมกลับ

เมื่อเราจะพูดให้คนทั้งหลายฟังว่า “ยักษ์ตนหนึ่งจับเอาน้องคนเล็กไปกินเสียแล้ว ใครเขาจักเชื่อ เพราะฉะนั้น จันท์แก้วแต่ครหาภัย จึงให้เจ้านำน้องคนเล็กนั้นกลับมา”

ส่วนผีเสื้อน้ำ เลื่อมใสพระโพธิสัตว์จึงอนุโมทนาว่า “สาธุ ท่านบัณฑิต ท่านนั้นแล้วทิวธรรมด้วย และประพฤตินในทิวธรรมนั้นด้วย” แล้วนำเอาพระกนิษฐาทั้งสององค์มาถวายคืนให้แก่พระโพธิสัตว์

ในลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ทรงแสดงโทษแห่งความเป็นยักษ์ แล้วได้ทรงช่วยให้ยักษ์นั้นดำรงอยู่ในศีล ๕ ประการ แล้วยักษ์ก็ได้ทำหน้าที่อารักขาเป็นอันดี ทรงอาศัยอยู่ในป่านั้น

ต่อมา ครั้นพระราชบิดาเสด็จสวรรคตแล้ว จึงเสด็จกลับคืนสู่พระนครพาราณสี พาเอายักษ์นั้นมาด้วย ทรงยึดเอาราชสมบัติ แล้วพระราชทานตำแหน่งอุปราชให้แก่พระจันทกุมาร พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีให้แก่พระสุริยกุมาร และได้ทรงรับสั่งให้สร้างศาลในที่อันเป็นรมณีสถานให้แก่ยักษ์

ฝ่ายยักษ์นั้น เมื่อพระโพธิสัตว์จะพึงถึงซึ่งความประเสริฐเลิศด้วยลาภผลอย่างไร ก็ได้ช่วยบันดาลให้สำเร็จเป็นอย่งนั้นตลอดมาด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงนำอดีตนิทานชาดกนี้มาแสดงแล้ว จึงทรงประมวลชาดก ว่า “ผีเสื้อน้ำในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุผู้มีกษัตริยะมากครั้งนี้ สุริยกุมารครั้งนั้น ได้มาเป็นอานนท์ จันทกุมารครั้งนั้น ได้มาเป็น สารีบุตร ส่วนมหิสสาสกุมารครั้งนั้น คือเรานี้แล”

ครั้นแล้วได้ตรัสเตือนภิกษุผู้มีกษัตริยะมากนั้นอีกว่า “ดูก่อนภิกษุ เมื่อครั้งก่อนเธอแสวงหาเทวธรรม และมีหิริโหดตบปะสมบุรณ์อย่างทีเล่ามานั้น เดียวนี้เธอยืนอยู่ท่ามกลางบริษัท ๔ โดยทำนองนี้ แล้วพูด

เรื่อง ภิกษุผู้มีกษัตริย์มาก

อวดว่า เป็นผู้มีความปรารถนาล้นต่อหน้าเรา ชื่อว่าได้กระทำความที่ไม่สมควร เพราะว่า บุคคลจะได้ชื่อว่าเป็นสมณะ ด้วยเหตุที่ไม่ห่มผ้า เป็นต้น ห้ามได้”

เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดสืบอนุสนธิต่อไป สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

น นคฺคจริยา น ชฎา น ปงฺกา
นानาสกา ตณฺหฺทิลสายิกา วา
รโชชลลํ อุกกุฏิกปฺปธานํ
โสเรนฺติ มจฺจํ อวิตถฺตณฺกขํ.

การประพฤติเป็นคนเปลือย การทรงชฎา การนอน
เปือกตม การอดอาหาร การนอนเหนือพื้นดิน
การใส่เท้าด้วยฝู่น การทำความเพียรด้วยการ
นั่งกระโหียง เหล่านี้ไม่ทำบุคคลผู้ยังมีความสงสัย
ให้บริสุทธิ์ได้

ภิกษุทั้งหลายเป็นอันมาก ซึ่งฟังพระธรรมเทศนาอยู่ ณ พุทธ-
สำนักนั้น ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็น
อันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผลโดยสมควรแก่อุปนิสัย
ของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะวิสันหาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระ
ธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาณัยและโดยอรรถโน-
มัตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาแก่สาธุชนพุทธบริษัท
ทั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ ตอนต้นมีความแจ่มแจ้งอยู่แล้ว ส่วนตอนอดีตนิทานเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์มหิสสาสกุमार นั้น มีข้อความที่ควรยกขึ้นมาอธิบายประกอบดังต่อไปนี้

การที่พระโพธิสัตว์ไม่ถูกผีเสื้อน้ำหรือยักษ์จับเอาไปกินเป็นอาหาร และยังสามารถทรงช่วยพระกนิษฐาทั้งสองซึ่งตกไปอยู่ในอำนาจของยักษ์แล้วให้กลับคืนมาได้ นั้น เพราะพระโพธิสัตว์เป็นผู้รู้เทวธรรม และทรงประพฤติเทวธรรมเป็นประการสำคัญ อันแสดงให้เห็นว่า การรู้ธรรมะและประพฤติธรรมะนี้นั้น ย่อมเป็นเครื่องรักษาตนและช่วยบุคคลอื่นให้สวัสดิ์ปลอดภัยได้จริง เพราะฉะนั้นจึงเป็นความจำเป็น และสมควรที่ชาวพุทธทั้งหลายจะพึงสนใจศึกษาให้มีความรู้ธรรม และพยายามประพฤติปฏิบัติธรรมให้พระธรรมมีอยู่ในจิตสันดานของตน เหมือนอย่างพระโพธิสัตว์ได้ปฏิบัติมาแล้วเป็นตัวอย่าง

คำว่า **เทวธรรม** หมายถึงธรรมของเทพ หรือธรรมของผู้ประเสริฐ ซึ่งในที่นี้ พระโพธิสัตว์ได้ทรงแสดงแก่ยักษ์มีใจความว่า

**สัตบุรุษผู้สงบแล้ว มีหิริและโอดตปปะสมบูรณ์
ตั้งมั่นอยู่ในธรรมขาว เรียกว่า ผู้ทรงเทวธรรม**

โดยความประสงค์ในพระคาถานี้ ธรรมะ ๒ ประการ คือ **หิริ** ความละอายต่อบาปทุจริต ๑ **โอดตปปะ** ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต ๑ ธรรมะ ๒ ประการนี้ เป็นเจตสิกธรรมฝ่ายกุศล มีหน้าที่ปรองจืดให้เกิดความรู้สึกระดากละอายแก่ใจในสิ่งที่ เป็นบาปอกุศล ไม่อาจที่จะกระทำลงได้ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง และให้เกิดความรู้สึกสะดุ้งหวาดกลัวต่อผลแห่งบาปอกุศลอันจะตามสนองต่อไปจนกว่าจะหมดกำลังลง โดยนัยนี้ได้ความว่าเมื่อบุคคลมีธรรมะคือ **หิริและโอดตปปะ**อยู่ในจิตใจอย่าง

เรื่อง ภิกษุผู้มีกษัตริยะมาก

บริบูรณ์แล้ว หิริและโอตตปัทธรรมนั้น ก็จะทำหน้าที่สกัดกั้น กันจิตใจไม่ให้สั่งกายวาจาให้กระทำการที่เป็นบาปอกุศล เมื่อบุคคลไม่ทำบาปอกุศลแล้ว โลกมนุษย์นี้ก็จะมิแต่สันติสุข รวมกันอยู่ได้อย่างเป็นปึกแผ่นแน่นอนหนา โดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะแต่อย่างใด สมดังสุภาษิตชื่อว่า “**หิริโอตตปฎิยญญเภา โลกํ ปาเลติ สาธุกํ** - หิริและโอตตปฎิยะเป็นธรรมรักษามนุษย์โลกไว้เป็นอย่างดี” ฉะนี้ และในพระคาถานี้บาทที่ ๒ ที่ว่า “ตั้งมั่นอยู่ในธรรมขานั้น” ก็แสดงถึงผลของบุคคลผู้มีหิริและโอตตปฎิยะบริบูรณ์แล้ว คือท่านผู้เพียบพร้อมด้วยหิริและโอตตปฎิธรรมนั้น ย่อมตั้งตนไว้แต่ในธรรมชาอันหมายถึงกุศลธรรม คือไม่กระทำการบาปอกุศลไม่ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ อันเป็นผลสืบมาจากหิริโอตตปฎิธรรมเป็นสมุฏฐาน บุคคลที่รู้หิริและโอตตปฎิธรรม และมีหิริและโอตตปฎิธรรมอยู่ในจิตใจ ไม่กระทำการบาปอกุศล หรือไม่ประพฤติทุจริตทั้งในที่ลับและที่แจ้งชื่อว่า เป็นผู้รู้เทวธรรมและประพฤติในเทวธรรมนั้น หรือเรียกว่า เป็นผู้ทรงเทวธรรม อันพระโพธิสัตว์มหิสสาสามารถได้ทรงบำเพ็ญปฏิบัติมาแล้ว เป็นนันทศนอุทาหรณ์ ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสเตือนภิกษุผู้มีกษัตริยะมาก ซึ่งเบื้องต้นเป็นผู้ปราศจากหิริและโอตตปฎิธรรม ให้เกิดความสำนึกรู้สึกตนจนทำให้หิริและโอตตปฎิยะกลับเกิดขึ้นมาในจิตสันดานและมีญาณสมควรจะสดับพระธรรมเทศนาได้แล้ว พระองค์จึงตรัสพระธรรมเทศนาโปรดในที่สุดซึ่งมีความว่า

**การประพฤติเป็นคนเปลือย การทรงชฎา การ
นอนเปือกตม การอดอาหาร การนอนเหนือ
พื้นดิน การไล่ท้าวด้วยฝุ่น และการทำความ**

เพียรด้วยการนั่งกระโหย่ง เหล่านี้ ไม่ทำให้ บุคคลผู้ยังมีความสงสัย บริสุทธิ์ได้

อธิบายว่า นักบุญผู้แสวงหาความสุขเพื่อปลดเปลื้องตนให้พ้นทุกข์เป็นนิรันดร โดยเฉพาะในประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาลตลอดมาจนปัจจุบันนี้ ได้บำเพ็ญปฏิบัติตนด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างมากมาย ซึ่งก็เชื่อมั่นด้วยตนว่า จักเป็นทางให้ตนเป็นคนบริสุทธิ์และพ้นจากทุกข์ในที่สุด เช่น การถือเปลือยกาย ถือการเกล้าชฎา คือไว้ผมตามธรรมชาติไม่ตัดตลอดชีวิต ถือการนอนกึ่งเกลือกอยู่กับเปือกตมโคลนเลน ถือการนอนพื้นแผ่นดินโดยไม่มีเครื่องปูลาด ถือการใส่ทาสีระวางกายด้วยขี้ฝุ่นให้ร่างกายเศร้าหมอง และทำความเพียรด้วยวิธีทรมาณตนอย่างหนัก เช่น นั่งกระโหย่งอยู่ตลอดเวลา หรือนั่งบนขวากหนาม เหล่านี้ ยังมีถือปฏิบัติกันอยู่จนปัจจุบันทุกวันนี้

เพราะเหตุนั้น พระภิกษุผู้มีภักษะมาก เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงตักเตือนแล้วโกรธ จึงมีจิตวิปลาส ตกลงประพฤติดนเป็นคนเปลือยกายตามลัทธิของพวกมิถุนาภิภูทังทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่เป็นอันมากในสมัยนั้นดังกล่าวแล้ว แต่อาศัยที่ได้สมเด็จพระบรมศาสดาเป็นมหาภักษณมิตร ทรงพระกรุณาตักเตือนจนให้ได้สติ มีหิริและโอตตบปะซึ่งเคยบำเพ็ญมาแล้ว ในอดีตชาติกลับปรากฏเกิดขึ้นมาใหม่ เมื่อภิกษุผู้มีภักษะมากได้สติสัมปชัญญะแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสพระธรรมเทศนาโปรดในที่สุดว่า “อันวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งมีการเปลือยกายเป็นต้นเหล่านั้น ไม่สามารถที่จะทำบุคคลซึ่งยังมีความสงสัยอยู่ ให้เป็นผู้บริสุทธิ์และพ้นจากทุกข์ไปได้”

เรื่อง ภิกษุมีภักตะมาก

ในพระธรรมเทศานี้ ทรงแสดงถึงสิ่งที่เป็นเครื่องกีดกันผู้ปฏิบัติธรรมไม่ให้บรรลุถึงซึ่งความบริสุทธิ์ได้เป็นสาระสำคัญ สิ่งนั้นได้แก่ “กัณฑา” ที่แปลว่า **ความสงสัย** หรือบางแห่งเรียกว่า “**วิจิกิจฉา**” แปลว่า **ความสงสัย** เหมือนกัน ทรงแสดงว่าถ้ายังมีความสงสัยอยู่ตราบใด ถึงจะปฏิบัติธรรมด้วยวิธีการอย่างไร หรือจากครูอาจารย์ไหนก็ตามจะบรรลุถึงความบริสุทธิ์ไม่ได้เป็นอันขาด เมื่อไม่มีความบริสุทธิ์ก็จะพันทุกข์ประสบสันติสุขไม่ได้เป็นธรรมดา

ก็ความสงสัยนี้นั้นมีอยู่ ๘ ประการ คือ ความสงสัยในพระพุทธเจ้า ๑ ความสงสัยในพระธรรม ๑ ความสงสัยในพระสงฆ์ ๑ ความสงสัยในสิกขา ๑ ความสงสัยในส่วนอดีต ๑ ความสงสัยในส่วนอนาคต ๑ ความสงสัยในส่วนปัจจุบัน ๑ ความสงสัยในปฏิจตุสมุปปาตธรรม ๑

สงสัยในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่ามีจริงหรือไม่หนอ เป็นที่พึงช่วยกำจัดภัยได้จริงไหมหนอ สงสัยในสิกขาคือ สภาธิปัญญา เป็นข้อปฏิบัติที่ให้พันทุกข์ได้จริงไหมหนอ สงสัยในกาลอดีต อนาคต และปัจจุบันว่า ในอดีตเราได้เกิดมาแล้วจริงไหมหนอ เราจักเกิดต่อไปในอนาคตไหมหนอ ปัจจุบันนี้เรามาจากไหนหนอ เช่นนี้เป็นต้น สงสัยในปฏิจตุสมุปปาตว่า องค์ธรรม ๑๒ แต่ละประการนั้น เป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกันอย่างไร เป็นต้น อันความสงสัยเหล่านี้ ตามหลักพระพุทธศาสนาจะหมดสิ้นไปได้อย่างเด็ดขาด ก็ต่อเมื่อได้บรรลุพระโสดาปัตติมรรค เป็นพระโสดาบันบุคคลเป็นอย่างต่ำ และการที่จะได้บรรลุถึงซึ่งพระโสดาปัตติมรรคได้นั้น ก็ต้องปฏิบัติด้วยวิธีที่ชอบ คือ มัชฌิมา-

ปฏิบัติทออันเป็นทางสายกลางไม่ตกไปสู่ที่สุดทาง คือ กามสุขัลลิกานุโยค ได้แก่ การบำเรอตนในกาม และอตฺตกิลมณฺุโยค ได้แก่ การทรมานตนให้ลำบาก

ทางสายกลางนั้น ได้แก่มรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ ความเห็นชอบ ๑ ความดำริชอบ ๑ วาจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ เลี้ยงชีพชอบ ๑ เพียรชอบ ๑ สติชอบ ๑ สมาธิชอบ ๑ ในทางปฏิบัติ ต้องลงมือเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยพิจารณารูปนาม หรือชั้น ๕ เป็นอารมณ์ จนให้เห็นรูปนามนั้นด้วยญาณ แล้วอบรมภาวนาให้ยิ่งขึ้นจนให้ญาณนั้นแก่กล้าขึ้นเป็นขั้น ๆ นับตั้งแต่นามรูปปริเฉทญาณ เป็นที่ ๑ ไปจนถึงโสดาปัตติมรรคญาณเป็นที่ ๑๔ จึงจะได้ชื่อว่าบรรลุโสดาปัตติมรรคเป็นพระโสดาบันอริยบุคคล และเมื่อนั้น จึงจะพ้นจากความกังขาสงสัย และเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ได้

ส่วนการประพฤติวัตรต่าง ๆ มีการประพฤติเปลือยกาย หรืออดอาหารเป็นต้น จัดเป็นอตฺตกิลมณฺุโยค คือ เป็นการปฏิบัตินอกทางสายกลาง มีแต่จะให้มิัจฉาทิฎฐิ ความเห็นผิดเจริญทวีขึ้น และเป็นการทรมานตนให้ลำบากเปล่า จักไม่มีคุณอะไรยิ่งไปกว่านั้น เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า วัตรปฏิบัติต่าง ๆ มีการประพฤติเปลือยกายเป็นต้น ไม่ทำบุคคลผู้ยังมีความสงสัยอยู่ให้บริสุทธิ์ได้ มีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัชนามา ด้วยประการฉะนี้

๑๔ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๒.๐๐ น.

เรื่อง สันตติมหาอำมาตย์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อลงฺกโต เจปิ สมณฺจเรยฺย

สนฺโต ทนฺโต นียโต พุรฺหมจาร์

สพฺเพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺท์

โส พุรฺหมโณ โส สมโณ ส ภิกฺขุติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องสันตติมหาอำมาตย์ อันมี
มาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ทัณทวรรค แห่งสุดตันตปิฎก
นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๑๕ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย
และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณอัน
ส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดธา เขตวน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี
ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง
ปรารภสันตติมหาอำมาตย์ให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องแล้วว่า

โส หิ เอกสมิ กाले รณเณ - ในกาลครั้งหนึ่ง สันตติมหาอำมาตย์นั้น ไปปราบปัจฉิมประเทศของพระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งเกิดการกบฏขึ้นให้สงบราบคาบแล้วกลับมา ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอันมาก จึงพระราชทานสิริราชสมบัติให้สันตติมหาอำมาตย์นั้นครอบครองมีกาลกำหนด ๗ วัน กับพระราชทานหญิงผู้ชำนาญการพ้อนรำขับร้องให้อีกคนหนึ่ง ฝ่ายสันตติมหาอำมาตย์ ก็ดีใจใคร่ที่จะกระทำความเพลิดเพลินเจริญใจให้สมคาด จึงได้เกิดความประมาท ตีฆ้องรำทำเพลงอยู่ตลอด ๗ วัน ครั้นถึงวันที่ครบ ๗ ได้ประดับด้วยวัตถุภัณฑ์อย่างพร้อมสรรพ แล้วขึ้นนั่งคองช้างตัวประเสริฐไปสู่ทำอาบน้ำ พอได้เห็นพระบรมศาสดากำลังเสด็จไปบิณฑบาตระหว่างประตูพระนคร ได้น้อมศีรษะถวายบังคมพระบรมศาสดา ทั้ง ๆ ที่นั่งอยู่บนคองช้างนั้นแล

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแย้มพระโอษฐ์ พระอานันทเถระ พุทธอุปัฏฐากกราบทูลถามว่า “อะไรเป็นเหตุให้ทรงทำการแย้มพระโอษฐ์หนอ พระพุทธเจ้าข้า”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะตรัสบอกเหตุแห่งการแย้มจึงตรัสว่า “อานนท์ เธอเห็นสันตติมหาอำมาตย์ไหม วันนี้แล ทั้ง ๆ ที่ประดับด้วยวัตถุภัณฑ์อย่างพร้อมสรรพนั้นแล เธอจักมาสู่สำนักของเรา แล้วจักบรรลुพระอรหัตในขณะจบพระธรรมเทศนา ด้วยคาถา ๔ บาท แล้วจักปรีณิพพานอยู่บนอากาศ สูง ๗ ชั่วลำตาล”

มหาชนได้ฟังพระพุทธพยากรณ์ที่ตรัสกับพระอานันทเถระ พุทธอุปัฏฐากนั้นแล้ว พวกที่เป็นมิถจาทภูจิตติกันว่า “ท่านทั้งหลาย จงคอยดูกิจการของพระสมณโคดม พระสมณโคดมพูดดีแต่ปากเท่านั้น ทราบ

เรื่อง สันตติมหาอำมาตย์

ว่าวันนี้สันตติมหาอำมาตย์นั้น ซึ่งมีเมาสุราอยู่อย่างนั้น ทั้ง ๆ ที่ประดับด้วยรัตนาภรณ์อย่างพร้อมสรรพนั้นแหละ ฟังธรรมในสำนักของพระสมณโคดมแล้ว จักปรินิพพาน วันนี้แหละพวกเราจักได้ชมซีพระสมณโคดมด้วยมุสาวาท”

ส่วนพวกที่เป็นสัมมาทิฏฐิคิดกันว่า “โอ มหาอานูภาพขอพระพุทธเจ้าทั้งหลาย วันนี้เราทั้งหลายจักได้ชมพระพุทธรูป และเสนาของท่านสันตติมหาอำมาตย์”

ฝ่ายสันตติมหาอำมาตย์ เล่นกีฬาที่ท่าอาบน้ำล้นค่อนวันแล้ว ไปสู่พระอุทยาน นั่งอยู่กับพื้นโรงดื่มสุรา คอยดูการพ้อนรำขับร้องอยู่ ส่วนหญิงพ้อนนั้นลงสู่ท่ามกลางสนาม เตรียมการที่จะแสดงพ้อนรำ แต่เพราะนางมีอาหารน้อยมาตลอด ๗ วัน และวันนั้นก็แสดงการพ้อนรำขับร้องมาตลอดวัน ลมอันมีพิษร้ายแรงดุจดั่งมีดโกนเกิดขึ้นในท้อง เล่นขื่นตัดเอาหัวหัวใจขาด นางจึงได้ถึงแก่กรรมลงในขณะที่นั้น ทั้ง ๆ ที่ลืมน้ำและอ้าปากอยู่นั้นเทียว

สันตติมหาอำมาตย์สั่งหม่อว่า “รีบตรวจดูซี” พอหมอเรียนว่า “นางดับลมแล้ว ขอรับ” เท่านั้น ก็เกิดความโศกเศร้าอาลัยเป็นกำลัง สุราที่ได้ดื่มมาตลอด ๗ วัน ได้สร้างลึนลงในขณะนั้นทันที มีอาการเหมือนหยดน้ำในกระเบื้องที่ร้อน ฉะนั้น

สันตติมหาอำมาตย์คิดว่า “คนอื่นนอกจากพระตถาคตเจ้าแล้ว จักไม่สามารถที่จะทำความโศกเศร้าอันมีกำลังสูงของเรานี้ให้ดับลงได้” จึงพร้อมด้วยหมู่พละนิกายเป็นบริวาร ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาในเวลายื่นวันนั้น กราบถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธรองค์ ความโศกมีกำลังกล้าเห็นปานดังนี้ได้เกิดขึ้นแก่ข้าพระ

พุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้ามาเฝ้าทั้งนี้ด้วยหวังว่า พระพุทธองค์จักทรงสามารถ
ทำความโศกของข้าพระพุทธเจ้านั้นให้ดับหายเสียได้ ขอพระพุทธองค์จง
ทรงเป็นที่พึ่งแก่ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธดำรัสตรัส
ปลอบใจสันตติมหาอำมาตย์ว่า “ท่านได้มาสู่สำนักของเราผู้ซึ่งสามารถ
จะทำความโศกให้ดับได้ ที่จริงท่านได้ร้องไห้ในเวลาที่สตรีคนนี้ถึงแก่
มรณกรรมด้วยอาการเช่นนี้มานาน น้ำตาที่หลั่งออกจากหน่วยตาของ
ท่านนั้น มีปริมาณมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔”

ครั้นตรัสปลอบใจดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาด้วยพระ
พุทธนิพนธ์คาถา ๔ บาท ดังนี้

ยัม ปุพฺเพ ตัม วิโสเสหิ ปจฺจมา เต มาหุ กิณฺจนัม
มชฺฌเม เจ โน คเสสฺสสิ อฺปสนฺโต จริสฺสสิ.

จงทำความห่วงใยในอดีตให้เหือดหายไป อย่าห่วง
กังวลไปในอนาคต และอย่ายึดถือในปัจจุบัน เธอ
จักเป็นผู้ระงับดับความโศกเสียได้

สันตติมหาอำมาตย์ได้บรรลุพระอรหัต สำเร็จเป็นองค์พระ
อรหันต์ในเพศฆราวาส ในเวลาจบพระธรรมเทศนาที่กำหนดด้วยพระ
คาถา ๔ บาท ครั้นแล้วได้ตรวจดูอายุสังขารของตน เมื่อทราบว่ายอายุ
สังขารจะดำรงทรงอยู่อีกต่อไปไม่ได้ จึงกราบทูลขอพระพุทธานุญาตว่า
“ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ขอพระพุทธองค์ จงทรงพระกรุณาอนุญาติ
การปรินิพพานแก่ข้าพระองค์ ณ บัดนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

เรื่อง สันตติมหาอำมาตย์

สมเด็จพระบรมศาสดา แม้จะทรงทราบบุพกรรมที่สันตติมหาอำมาตย์นั้นได้กระทำมาแล้วอย่างไร แต่ทรงพิจารณาเห็นว่า มหาชนจำพวกมิชฌาภิกขุซึ่งประชุมกันอยู่ ด้วยมุ่งที่จะข่มขี่เราด้วยว่า “มุสาวาท” จักไม่ได้โอกาส จำพวกสัมมาภิกขุที่ประชุมกันอยู่ ด้วยหวังว่า “จักได้ชมพุทธลีลา และลีลาของสันตติมหาอำมาตย์” ครั้นได้ฟังบุพกรรมที่สันตติมหาอำมาตย์ได้ทำมาแล้ว จักพากันทำความเคารพเอื้อเฟื้อในการบำเพ็ญบุญต่อไปแล้ว จึงมีพระพุทธดำรัสตรัสกับสันตติมหาอำมาตย์ว่า “ถ้าเช่นนั้น เธอจงแสดงบุพกรรมที่เธอกระทำมาแล้วแก่เราก่อน ก็เมื่อจะแสดงนั้น อย่าแสดงอยู่บนพื้นดิน จงแสดงอยู่บนอากาศมีความสูงได้ ๗ ชั่วโมง”

สันตติมหาอำมาตย์รับพระพุทธบัญชาแล้ว กราบถวายบังคมพระบรมศาสดา แล้วเหาะขึ้นไปสู่อากาศสูงชั่วโมง ๑ ลำตาล แล้วกลับลงมากราบถวายบังคมพระบรมศาสดาอีก แล้วก็เหาะขึ้นไปอีก โดยนัยนี้จนสูงได้ถึง ๗ ชั่วโมงลำตาล จึงนั่งด้วยบัลลังก์อยู่บนอากาศสูง ๗ ชั่วโมงลำตาลนั้น แล้วกราบทูลพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ขอพระพุทธองค์จงทรงสดับบุพกรรมของข้าพระพุทธเจ้า” แล้วแสดงบุพกรรมของตนถวายสืบไป ดังนี้

นับถอยหลังไปแต่ภัททกัปนี้ ในกัปที่ ๙๑ ข้าพระองค์ได้เกิดในตระกูลแห่งหนึ่ง ในพระนครพันธุมดี ในศาสนาสมเด็จพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า ข้าพระองค์ได้ใคร่ครวญดูว่า “จะกระทำการงานอะไรดีหนอ ที่จะไม่เป็นการทำลายหรือเบียดเบียนคนอื่น” ได้เห็นว่าการโฆษณาธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ทำลายและเบียดเบียนคนอื่น ตั้งแต่นั้นมา ข้าพระองค์ก็ได้ทำการโฆษณาธรรมนั้น โฆษณาชักชวนมหาชนไปว่า “ท่านทั้งหลายจงพากันทำบุญ ท่านทั้งหลายจงพากันสมาทานอุโบสถศีลใน

วันอุโบสถ ท่านทั้งหลายจงพากันให้ทาน ท่านทั้งหลายจงพากันฟังพระธรรมเทศนา รัตนะอย่างอื่นที่จะเสมอเหมือน พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ นั้นไม่มี ท่านทั้งหลายจงพากันทำการสักการบูชาพระรัตนะทั้ง ๓”

พระเจ้ากรุงพันธุมดี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปบิดาของสมเด็จพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงสดับเสียงโฆษณาของข้าพระองค์นั้น ได้ทรงรับสั่งให้หาข้าพระองค์มาเฝ้าแล้วตรัสถามว่า “พ่อ เจ้าทำงานอะไร”

เมื่อข้าพระองค์กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมุติเทวดา ข้าพระพุทธเจ้ากระทำการโฆษณา เทียบประกาศคุณพระรัตนะทั้ง ๓ ชักชวนมหาชนในการบำเพ็ญบุญ” แล้วตรัสถามข้าพระองค์ว่า “เจ้านั่งอะไรไป”

เมื่อข้าพระองค์กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมุติเทวดา ข้าพระพุทธเจ้าเดินไปด้วยเท้า” มีพระราชบัญญัติว่า “พ่อมหาจำเริญ เจ้าไม่ควรจะเดินไปด้วยเท้าอย่างนี้ เจ้าจงประดับพวงดอกไม้แล้วขี่ม้าไป” ครั้นแล้วได้ทรงพระกรุณา พระราชทานพวงดอกไม้อันมีลักษณะเหมือนพวงแก้วมุกดา กับม้าที่ฝึกเรียบดีแล้วตัวหนึ่งให้แก่ข้าพระองค์

ต่อมาเมื่อข้าพระองค์เทียบทำการโฆษณาอยู่เช่นนั้น ได้มีพระมหากุณมารับสั่งหาให้ข้าพระองค์เข้าเฝ้าอีก แล้วตรัสถามว่า “พ่อมหาจำเริญ เจ้าทำอะไรเที่ยวไป” เมื่อข้าพระองค์กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดว่า “พ่อมหาจำเริญ แม้ม้านี้ก็ไม่สมควรแก่เจ้า เจ้าจงนั่งรถนี้ไป” แล้วพระราชทานรถซึ่งเทียมด้วยม้าลินทพ ๔ ตัว ให้แก่ข้าพระองค์

เรื่อง สันตติมหาอำมาตย์

แม้ในวาระที่ ๓ พระเจ้ากรุงพันทุมตี ได้ทรงสดับเสียงของข้าพระองค์แล้ว ทรงพระกรุณารับสั่งให้หาข้าพระองค์ให้เข้าเฝ้าอีก แล้วตรัสถามว่า “พ่อมหาจำเริญ เจ้าทำอะไรเที่ยวไป” เมื่อข้าพระองค์กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดว่า “พ่อมหาจำเริญ แม้รอกก็ไม่สมควรแก่เจ้า” แล้วได้พระราชทานโภคทรัพย์จำนวนมาก และเครื่องมหาปสาธน์ กับช้างอีกเชือกหนึ่งให้แก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์นั้นประดับวัตถุภัณฑ์อย่างพร้อมสรรพซึ่งคือช้างเที่ยวทำการประกาศโฆษณาธรรมอยู่เช่นนั้น เป็นเวลา ๘๐ พันปี (๘ หมื่นปี) ด้วยเหตุนั้น กลิ่นจันทน์จึงฟุ้งออกจากร่างกาย กลิ่นอูบลฟุ้งออกจากปากของข้าพระองค์นั้นตลอดกาลนาน มีประมาณเท่านี้ นี้แหละเป็นบุญกรรมที่ข้าพระองค์ได้ทำมา พระพุทธเจ้าข้า

สันตติมหาอำมาตย์นั้น ครั้นแสดงบุญกรรมของตนถวายสมเด็จพระบรมศาสดาอย่างนี้แล้ว ยังอยู่บนอากาศนั้นแล อธิษฐานเข้าฌานกลีณมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์ ปรินิพพานแล้ว ด้วยเดชแห่งเตโชกลีณฌาน เปลวเพลิงได้ลุกขึ้นที่ศีรษะร่างกาย เผนเนื้อและเลือดให้แห้งเหือดหายไปสิ้น คงยังเหลืออยู่แต่พระธาตุทั้งหลาย ซึ่งมีลักษณะสณฐานเหมือนดอกมะลิ

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงเอาผ้าขาวคลี่ออกกรองรับพระธาตุทั้งหลายก็ตกลงที่ผ้าขาวนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเอาพระธาตุเก็บใส่ไว้ในบาตร แล้วทรงรับสั่งให้สร้างพระสถูปบรรจุไว้ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง (๔ แยก) โดยมีพระพุทธประสงค์ว่า มหาชนได้สักการบูชาแล้ว จักเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญสืบไป ด้วยประการฉะนี้

ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “ท่านทั้งหลาย สันตติมหาอำมาตย์ได้บรรลุพระอรหัตในเวลาทีพระพุทธองค์ทรงแสดง

พระธรรมเทศนา กำหนดด้วยพระคาถา ๆ หนึ่งจบลง ทั้งยังประดับด้วย
วัตถุภาพอย่างพร้อมสรรพอยู่นั้นแล ปรีนิพพานบนอากาศแล้ว ควรจะ
เรียกสันตติมหาอำมาตย์นั้นว่า “สมณะ” หรือ “พราหมณ์” หนอ”

สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย
เดี๋ยวนี้พวกเธอวิพากษ์วิจารณ์กันด้วยเรื่องอะไร” เมื่อภิกษุทั้งหลาย
กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ตรัสแก้ข้อข้องใจแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุ
ทั้งหลาย จะเรียกบุตรของเราว่า “สมณะ” ก็ควร แม้จะเรียกว่า “พราหมณ์”
ก็ควรเช่นกัน”

ครั้นแล้วเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิต่อไป จึง
ได้ตรัสพระธรรมเทศนาโดยพระพุทธานิพนธ์คาถา เป็นปัจฉิมพจน์ว่าดังนี้

อลงกโต เจปิ สมณฺจเรยฺย

สนฺโต ทนฺโต นฺยโต พฺรหฺมจาริ

สพฺเพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺทำ

โส พฺรหฺมโณ โส สมโณ ส ภิกฺขุ.

ถ้าบุคคลประพฤติธรรม สงบกิเลสแล้ว ฝึกตน
สำเร็จแล้ว เทียงแท้แล้ว เป็นผู้ประพฤติอย่าง
ประเสริฐ วางอาญาในสรรพสัตว์แล้ว แม้จะประดับ
วัตถุภาพอย่างพร้อมสรรพอยู่ บุคคลเช่นนั้นจะ
เรียกว่า พราหมณ์ หรือสมณะ หรือภิกษุก็ได้ทั้งนั้น

ภิกษุทั้งหลายเป็นอันมาก เมื่อรับพระพุทธานุญาต และสดับ
พระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ส่งญาณวิถีไปตามกระแส
พระธรรมเทศนานั้น ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุมรรคผลตาม
สมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

เรื่อง สันตติมหาอำมาตย์

ลำดับนี้ จะวิชันนารรธาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถานัยและโดยอรรถโนมัตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบาารมีแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในท้องเรื่องนิทาน ปรากฏว่าสันตติมหาอำมาตย์ถูกความโศกเศร้าเข้าครอบงำอย่างหนัก เพราะปิยวิปโยค คือพลัดพรากจากภริยาผู้เป็นที่รัก จึงได้แสวงหาทางที่จะระงับดับความโศกนั้น ด้วยวิธีเข้าไปคบหาสมเด็จพระบรมศาสดาผู้ทรงเป็นมหากัลยาณมิตรของพุทธบริษัททั้งหลาย ในที่สุดก็สำเร็จผลดังความปรารถนา คือความโศกนั้นได้แห่งเหือดหายไป ตนเองก็ได้บรรลुพระอรหัต ตัดกิเลสขาดจากชั้นธสันดาน และได้เข้าสู่อนุปาติเสสนิพพานในชาตินั้น ข้อนี้เป็นปฏิปทาควรถือเอาเป็นนิตฺศนุอุทาหรณ์แก่พุทธบริษัททั้งหลาย เพราะคนเรานี้ จำที่จะต้องได้ประสบกับปิยวิปโยคทุกข์เช่นเดียวกันนั้นเป็นอันมาก

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสปิยวิปโยคทุกข์ ทุกข์เกิดแต่การพลัดพรากจากของรักของชอบใจ ว่าเป็นทุกขสัจประการหนึ่ง คือเป็นความจริงที่มีอยู่ประจำโลกมนุษย์ และมนุษย์ทุกคนย่อมจะได้ประสบพบผ่านเช่นเดียวกัน ไม่มีทางที่จะเลี่ยงหลีกเลี่ยงได้เลย เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีปัญหายุ่งว่าเมื่อถึงคราวได้ประสบผ่านพบทุกข์เช่นนั้น จะปฏิบัติตนเช่นไร จึงจะให้ทุกข์นั้นเบาบางสร่างซา หรือถึงระงับดับสูญไปได้ ผู้ไม่ฉลาดหรือมีความประมาทเป็นสมุฏฐาน เมื่อถูกทุกข์เช่นนั้นครอบงำจิตสันดานแล้ว มักจะหาทางแก้ทุกข์ โดยวิธีที่ไม่ชอบหรือโดยวิธีที่ผิดวิสัย การทำเช่นนั้น นอกจากทุกข์นั้นจะไม่เบาบางสร่างซา หรือสงบระงับดับลงไปแล้ว ยังเป็น

สิ่งที่เพิ่มเติมเสริมสร้างทุกขันธ์นี้ให้มีความรุนแรงแข็งกล้าขึ้นอีก เช่นหาวิธี
ระงับดับทุกข์ด้วยการดื่มเหล้าเมาสุรา ด้วยการพนันขันสู้มีประการต่าง ๆ
หรือด้วยการเที่ยวเตร่สำมะเลเทเมา ด้วยหวังที่จะให้ลืมทุกขันธ์นั้นเสีย ความ
จริงการปฏิบัติเช่นนั้น หากจะเป็นทางให้ลืมทุกข์ได้ก็จริง แต่เป็นเพียง
กาลชั่วคราวหนึ่งยามหนึ่งเท่านั้น เมื่อหมดอำนาจการเล่นหวนั้น ๆ แล้ว
ทุกข์ก็กลับเกิดขึ้นได้อีก ถ้าการเล่นหวนั้น ๆ เป็นการผิดศีลผิดธรรม
และทำให้เสียทรัพย์สินเงินทองด้วยแล้ว กลับจะซ้ำเติมและเพิ่มทุกข์
โทษประการอื่น ๆ ให้ทวีและมีประมาณมากขึ้นตามกัน

ดังนั้น การที่สันตติมหาอำมาตย์ได้ปฏิบัติมา โดยเข้าไปหา
สมเด็จพระบรมศาสดา เรียกว่าแสวงหาอุบายวิธีที่จะระงับดับทุกข์ใน
ทางที่ชอบที่ควร ทุกขันธ์นั้นจึงได้สงบระงับดับไปสมความปรารถนา และ
ยังได้กำไรเพิ่มเติมเสริมให้วิเศษขึ้นอีก คือได้สำเร็จพระนิพพานอันเป็น
สถานที่ระงับดับทุกข์โศกตลอดกาลนิรันดร

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงช่วยอนุเคราะห์สันตติมหาอำมาตย์
ให้ระงับดับความโศกได้อย่างไร ด้วยวิธีไหน มีความปรากฏชัดอยู่ใน
พระธรรมเทศนา ที่เรียกคคาถา ๔ บาท ซึ่งมีความว่า

๑. จงทำความหวังใยในอดีตให้เหือดหายไป
๒. อย่าได้หวังกังวลไปในอนาคต
๓. อย่ายึดถือในปัจจุบัน
๔. เธอจักเป็นผู้ระงับดับความโศกเสียได้

นี่เป็นใจความพระคคาถา ๔ บาท ที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรง
นำมาเทศนาโปรดให้สันตติมหาอำมาตย์หายโศก และได้บรรลุพระอรหัต

เรื่อง สันตติมหาอำมาตย์

อธิบายว่า ความในบาทที่ ๑ ที่ว่า “จงทำความห่วงใยในอดีตให้เหือดหายไป” นั้น พระองค์ทรงเตือนให้ลืมอารมณ์อดีต ที่มหาอำมาตย์ส่งจิตไปนึกถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้ว คือการถึงแก่กรรมกรรมของภริยาอย่างกระทันหันนั้น อนึ่ง ตามธรรมดาคนเรานั้นถ้าไม่ส่งจิตคิดไปในอดีต คือสิ่งที่ผ่านมาแล้ว ก็มักส่งจิตคิดข้ามไปในอนาคต ซึ่งยังไม่มีปรากฏการณ์บังเกิดขึ้น การส่งจิตคิดไปเช่นนั้นก็ไม่ถูกในทางปฏิบัติ เพราะสิ่งที่ยังเป็นอนาคตอยู่ซึ่งยังไม่ถึงนั้น ถึงจะคิดอย่างไรก็ไม่ให้เกิดประโยชน์ เพราะยังไม่มีตัวจริง เพียงแต่เป็นการละเมอเพ้อฝันไปเท่านั้น เพื่อจะห้ามมิให้ท่านมหาอำมาตย์คิดห่วงไปเช่นนั้น จึงตรัสพระคาถาบาทที่ ๒ ซึ่งมีความว่า “อย่าได้ห่วงกังวลไปในอนาคต” เมื่อไม่ให้คิดไปทั้งในอดีตและในอนาคตแล้ว จะให้คิดให้วางจิตไว้ตรงไหน อธิบายว่า ต้องวางจิตไว้ในอารมณ์ปัจจุบัน แม้จะให้วางจิตไว้ในอารมณ์ปัจจุบันเช่นนั้นแล้วก็ดี แต่ห้ามมิให้วางไว้ด้วยความยึดถือ เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดา จึงตรัสพระคาถาบาทที่ ๓ ซึ่งมีความว่า “อย่ายึดถือในปัจจุบัน”

เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ได้รับความในทางปฏิบัติรัดกุมเข้ามาแล้วว่า ห้ามไม่ให้จิตคิดไปในอดีตและอนาคตทั้งสองประการ แล้วให้คิดอยู่แต่เฉพาะปัจจุบัน แต่ให้คิดชนิดที่ไม่ยึดถือ จึงมีปัญหาต่อไปว่าการตั้งจิตให้คิดเฉพาะปัจจุบันนั้น อย่างไรจึงจะเป็นการคิดอย่างยึดถือ อย่างไรเป็นการคิดอย่างไม่ยึดถือ อธิบายว่า ถ้าปล่อยให้จิตคิดไปโดยลำพัง โดยมิได้มีการสำรวจระวางใจ ๑ เข้าช่วยเหลือ เช่น จิตเห็นรูปทางตากก็ปล่อยให้จิตดูเพลินไปตามอารมณ์ จิตได้ยินเสียงทางหู ดมกลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น สัมผัสทางกาย รู้ธรรมารมณ์ทางใจ ก็ปล่อยให้จิตรักหรือซังไปตามอำนาจของอารมณ์ เมื่อจิตหลงรักหรือหลงซังในอารมณ์นั้น ๑ อย่างนี้แล ชื่อว่าจิตคิดชนิดที่ยึดถือ เมื่อจิตยึดถือแล้ว ก็ชื่อว่าสำคัญผิด

ในอารมณ์นั้น ๆ คือจะเห็นว่าเป็นสัตว์ บุคคล เป็นตัว เป็นตน เป็นเรา เป็นของเรา หรือเป็นของใคร ๆ อันเป็นผลสืบมาแต่ความหลงผิด เพราะอวิชชาหรือโมหะเป็นสมุฏฐาน

ดังนั้น สมเด็จพระพุทธรองค์จึงตรัสสอนไม่ให้ยึดถือแม้ในอารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน ส่วนที่ว่าจิตคิดอย่างไม่ยึดถืออื่นนั้น คืออย่างไร คือให้มีสติและสัมปชัญญะควบคุมจิตอยู่ทุกขณะ หรือทุก ๆ อารมณ์ เช่น เมื่อจิตเห็นรูปทางตา ได้ยินเสียงทางหู ตมกลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น สัมผัสทางกาย และรู้ธรรมารมณ์ทางใจ ให้มีสติและสัมปชัญญะคุมจิตอยู่ทุกขณะทุกอารมณ์ เพื่อที่จะให้สำเร็จเป็นเช่นนี้ได้ นั้น โดยวิธีฝึกจึงต้องค่อย ๆ เพียรพยายาม ใช้สติตามกำหนดกิริยาอาการต่าง ๆ ของตน ขณะเดียวกันนั้นก็ใช้สัมปชัญญะ ติดตามรู้กิริยาอาการต่าง ๆ นั้น เช่นเมื่อเดิน ยืน นั่ง นอน ก็รู้ว่าตนกำลังยืน เดิน นั่ง นอน แม้ในการกำหนดลมหายใจเข้าออก ก็ให้มีสัมปชัญญะตามรู้ว่าลมหายใจ เข้าหรือออก สั้นหรือยาว ดังนี้ เป็นต้น ล้วนแต่เป็นวิธีปฏิบัติ เพื่อให้มีสติรวดเร็ว มีสัมปชัญญะแก่กล้า จนสามารถรู้เท่าและกำหนดเอาทันต่ออารมณ์นั้น ๆ ไม่ว่าจะผ่านมาจากทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยประการใด ๆ เมื่อสติดี สัมปชัญญะแก่กล้า ด้วยอำนาจวิธีฝึกที่เรียกว่าภาวนาหรือกรรมฐาน ญาณ คือ ปัญญาก็จะมีอำนาจสามารถรู้สภาวะแห่งอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพะและธรรมารมณ์ตามความเป็นจริง คืออารมณ์เหล่านั้นโดยสภาวะแล้ว ก็ไม่มีอะไรเป็นสาระแก่นสาร เป็นเพียงรูปกับนามอาศัยกันและเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เกิดแล้วดับไปชั่วขณะนิดเดียวเท่านั้น เมื่อเกิดปรีชาญาณขึ้นเช่นนี้ จิตก็จะไม่ยึดถืออารมณ์นั้น ๆ ว่าเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขาของเรา ของเขา หรือของใคร ๆ ทั้งสิ้น คงเห็นเป็นเพียงสภาวะธรรม เกิดแล้วก็ดับ เกิดแล้วก็ดับ เป็นอยู่อย่างนี้ตลอดกาลนิรันดร อย่างนี้แล

ชื่อว่า จิตคิดชนิดที่ไม่ยึดถือ สมดังที่พระบรมศาสดาตรัสสอนสันตติมหาอำมาตย์ว่า “อย่ายึดถือในปัจจุบัน” ในพระคาถาบาทที่ ๓ นั้น

เมื่อบุคคลผู้ปฏิบัติ เชื้อฟังตามพระพุทธโอวาท คือ คาถา ๓ บาท เบื้องต้นด้วยจิตตภาวนา คือไม่ห่วงใยในสิ่งที่ในอดีต ไม่ห่วงกังวลถึงในสิ่งที่ในอนาคต ไม่ยึดถือในสิ่งที่ในปัจจุบัน ด้วยอำนาจความหลงผิด เพราะตัณหา มานะ ทิฏฐิแล้ว แต่นั้นผู้มีโศกก็จะสร้างโศก ผู้มีทุกข์ก็จะพันทุกข์ เพราะทุกข์โศกต่าง ๆ ทั้งหลายเหล่านั้น ล้วนเกิดมาแต่ความสำคัญผิด หรือเข้าใจผิด ที่เรียกว่าความวิปลาส เปรียบเสมือนในโอกาสที่มีความมืดปกปิดอยู่ คนขี่ลาดย่อมกลัวผี และถ้าบังเอิญมีสิ่งหนึ่งสิ่งใด แสดงอาการขึ้นให้ปรากฏ จะเป็นรูปหรือเป็นเสียงก็ตาม จะเพิ่มความหวาดกลัวให้แก่คนขี่ลาดนั้นรุนแรงขึ้น หรือสำคัญเห็นไปว่าเป็นภูตผีปีศาจตามแต่สัญญาจะพาวิปลาสไป แต่ในโอกาสที่มีความสว่าง สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตาอย่างชัดเจนแล้ว ถึงจะมีรูปหรือเสียงอะไรปรากฏขึ้น ก็ไม่สะดุ้งหวาดเสียว เพราะทราบตามจริงอยู่ว่าอะไรเป็นอะไร ข้อนี้มีอุปมาฉันใด บุคคลผู้มีสติสัมปชัญญะอันสำเร็จมาด้วยภาวนาแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้มีแสงสว่างอยู่ในตัว หรือมีจิตเป็นแสงสว่าง เมื่อเป็นเช่นนี้ ถึงจะได้ประสบพบเห็นอารมณ์ต่าง ๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จึงไม่สำคัญอารมณ์ทั้งหลายนั้นผิดไปจากความจริง เห็นตามสภาวะความจริงอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่หลงรักในอารมณ์ที่ยั่วหลอกให้รัก ไม่หลงชังในอารมณ์ที่ยั่วหลอกให้ชัง ผลานิสงส์ที่จะพึงได้โดยตรงก็คือ อิกุฐารมณจะหลอกให้หลงรัก อนิกุฐารมณ จะหลอกให้หลงชัง หรือโศกเศร้าเสียใจไม่ได้เลย เป็นอันว่าความทุกข์ ความโศก ความรำไรรำพัน ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ก็จะสงบระงับลงหมดสิ้น ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสพระคาถาบาท

ที่ ๔ อันเป็นบาทแสดงถึงอนิสงส์ว่า “เธอจักเป็นผู้ระงับดับโศกเสียได้” ด้วยประการฉะนี้

เมื่อสันตติมหาอำมาตย์บรรลुพระอรหัตต์นั้น ยังเป็นคฤหัสถ์ และยังแต่งเนื้อประดับตัวแบบพระมหากษัตริย์อย่างเต็มที่ เมื่อบรรลुพระอรหัตแล้วไม่นานก็ปรินิพพานเสีย ส่วนที่เคยปรากฏเห็นกันมา ผู้ที่บรรลุมรรคผลชั้นสูงสุดเช่นนั้นแล้ว ก็อุปสมบททรงเพศเป็นสมณะ เมื่อเป็นดังนี้ จึงเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายสงสัยและเกิดวิพากษ์วิจารณ์กัน ขึ้นตามเหตุว่า “สันตติมหาอำมาตย์นั้น จะเป็นพราหมณ์ หรือเป็นสมณะหนอ”

เพื่อที่จะแก้ความสงสัยข้อข้องใจของภิกษุทั้งหลาย สมเด็จพระบรมศาสดา จึงได้ตรัสแสดงพระธรรมเทศนาโปรด ซึ่งมีความว่า

ถ้าบุคคลประพุดิธรรม สงบกิเลสแล้ว ฝึกตนสำเร็จแล้ว เทียงแท้แล้ว เป็นผู้ประพุดิอย่างประเสริฐ วางอาญาในสรรพสัตว์แล้ว แม้จะประดับวัตถุอย่างพร้อมสรรพอยู่ บุคคลเช่นนั้นจะเรียกว่า พราหมณ์ หรือสมณะ หรือภิกษุ ก็ได้ทั้งนั้น

อธิบายคำว่า **สงบกิเลสแล้ว** นั้น หมายความว่า เป็นผู้ตัดกิเลสอันมีโลภะเป็นต้นได้แล้วด้วยพระอรหัตมรรค คำว่า **ฝึกตนสำเร็จแล้ว** หมายความว่า เป็นผู้ฝึกอินทริย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้ที่แล้ว คืออินทริย์ทั้งหลายเป็นใหญ่ในอันที่จะไม่ปล่อยให้ผู้ร้ายคือกิเลสกล้ากรายเข้ามาย่ำยีในภายใน คำว่า **เทียงแท้แล้ว** หมายความว่า เป็นผู้แน่นอน ไม่กลับกลอก คือ ไม่กลับเป็นบาปชนอีกแล้ว บุคคลที่ได้สำเร็จพระ

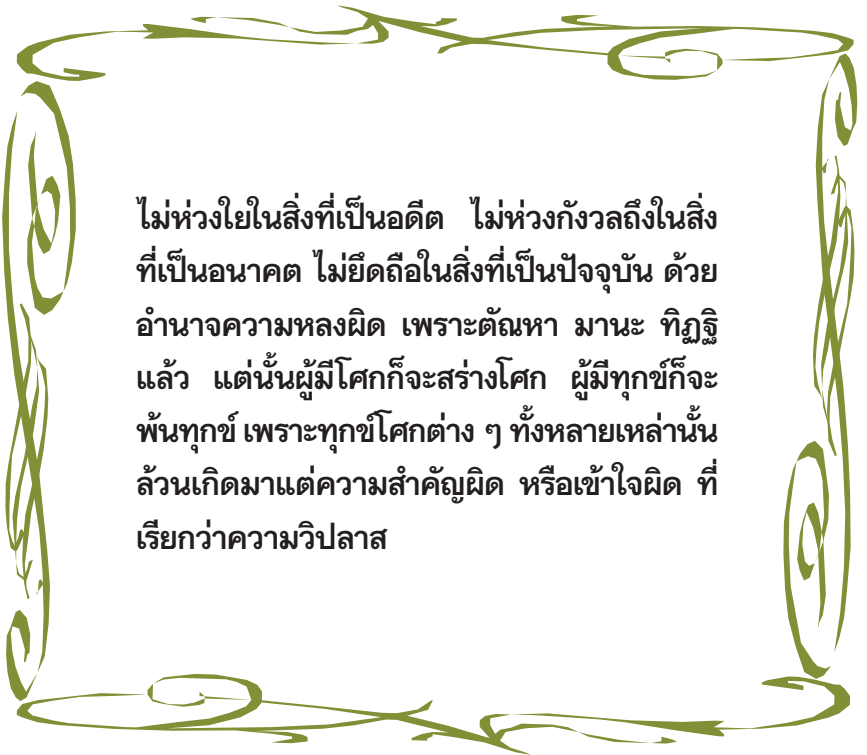
เรื่อง สันตติมหาอำมาตย์

อรหันต์แล้วนั้น จะทรงเพศบรรพชิต หรือเพศคฤหัสถ์ก็ตาม เรียกว่า เป็น **พราหมณ์** ก็ได้ โดยมีความหมายว่า เป็นผู้ลอบบาปทั้งหมดแล้ว หรือจะเรียกว่า **สมณะ** ก็ได้ โดยมีความหมายว่า เป็นผู้มีบาปอันสงบทหมดแล้ว หรือจะเรียกว่า **ภิกษุ** ก็ได้ โดยมีความหมายว่า เป็นผู้ทำลายกิเลสหมดแล้ว โดยอธิบายนี้ เป็นอันแสดงให้ทราบว่าการสมมุติบัญญัติเรียกผู้ปฏิบัติธรรมนั้น มิได้นิยมตามเพศ วัย หรือชาติ ชั้น วรรณะ แต่ประการใด คงถือผลแห่งการปฏิบัติธรรมเป็นมาตรฐาน อันเป็นสิ่งที่สาธุชนจะพึงศึกษาสนใจให้ทราบความมุ่งหมายไว้อีกในด้านหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

ตามที่ได้วิสันหาพระธรรมเทศนามาในเรื่องสันตติมหาอำมาตย์ นับว่าพอเป็นเครื่องสอดส่ององค์ศรัทธา ประดับสติปัญญาบารมีแก่สาธุชน พุทธบริษัททั้งหลาย จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๓ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๓๐ น.

ไม่ห่วงใยในสิ่งที่เป็นอดีต ไม่ห่วงกังวลถึงในสิ่ง
ที่เป็นอนาคต ไม่ยึดถือในสิ่งที่เป็นปัจจุบัน ด้วย
อำนาจความหลงผิด เพราะตัณหา มานะ ทิฏฐิ
แล้ว แต่นั่นผู้มีโชคก็จะสร้างโชค ผู้มีทุกข์ก็จะ
พ้นทุกข์ เพราะทุกข์โชคต่าง ๆ ทั้งหลายเหล่านั้น
ล้วนเกิดมาแต่ความสำคัญผิด หรือเข้าใจผิด ที่
เรียกว่าความวิปlass

เรื่อง พระปิไลติกเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

หิริเนสฺสธ ปุริโส โภจ โลกสมฺมิ วิชฺชติ
โย นิทฺทํ อปฺโพเธติ อสฺโส ภทฺโร กสฺสามิว.

อสุโส ยถา ภทฺโร กสฺสามิวิจฺจ
อาตปิโน สํเวคิโน ภวาท
สทฺธาย สีเลน จ วิริเยน จ
สมฺมาธินา ธมฺมวินิจฺจเยน จ
สมฺปนฺนวิชฺชาจรณา ปฏฺฐิสฺสตา
ปหฺสฺสสทฺท ทฺถุขมิตฺทํ อนปฺปกนฺตติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องพระปิไลติกเถระ อันมีมา
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ทัณฺฑวรรค แห่งสุดตันตปิฎก
นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๑๖ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย
และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรม
เทศนา เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญยถุสฺสส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป
ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดธา เขตวเน วิหรนุโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภพระปิโสดิกเถระให้เป็นอุបัตเหตุ มีเรื่องเล่าว่า

เอกสมิ หิ ทิวเส - วันหนึ่ง พระอานันทเถระพุทธรูปอุปัฏฐากเห็นเด็กคนหนึ่ง นุ่งผ้าขาดเก่า ๆ ถือกระเบื้องเที่ยวขทานอยู่ จึงถามว่า “เธอบวชเสียจะไม่ดีกว่าเที่ยวหาเลี้ยงชีวิตอยู่อย่างนี้หรือ”

เด็กนั้นเรียนตอบว่า “ใครจักบวชให้กระผมขอรับ”

พระอานันทเถระพูดว่า “ฉันจักรับบวชให้เธอเอง” แล้วพาเด็กนั้นไปวัด อุตส่าห์อาบน้ำชำระกายให้ด้วยตนเอง เมื่อเตรียมการเรียบร้อยแล้ว ก็ให้พระกัมมัฏฐานจัดการบวชเป็นสามเณรต่อไป ครั้นบวชแล้ว พระเถระได้คลี่ผ้าขาดเก่า ๆ ที่เด็กนั้นนุ่งมา ตรวจดูไม่เห็นตรงไหนที่ควรใช้ได้ แม้เพียงแต่จะทำเป็นผ้ากรองน้ำก็ไม่มี จึงหย่อนผ้าชิ้นไว้ที่กิ่งไม้กิ่งหนึ่งพร้อมกับทั้งกระเบื้องขทานชิ้นนั้น

โส ปพพชิตวา - สามเณรนั้น ครั้นจำเริญกาลต่อมา ก็ได้อุปสมบทเป็นภิกษุในศาสนา อาศัยบริโศคลาสักการะอันเกิดขึ้นในศาสนา จนมีสรีระว่างกายอ้วนพี นุ่งห่มจีวรอันมีค่ามาก ได้นามว่า “ปิโสดิกเถระ” โดยเหตุที่เคยนุ่งผ้าเก่าชิ้นนั้นเป็นนิมิตติดมา

จำเริญกาลต่อมา พระปิโสดิกเถระเกิดความกระสันขึ้นว่า “เราจะถูกระอะไรด้วยการนุ่งห่มผ้าที่มหาชนถวายด้วยศรัทธา เราจักนุ่งผ้าผืนเก่าของเรานั้นดีกว่า” แล้วก็ไปยังที่หย่อนผ้าไว้ชิ้นนั้น หยิบเอาผ้าเก่ามา

เรื่อง พระปิไลติกเถระ

แล้วทำผ้าแก่นั้นให้เป็นอารมณ์ สอนตนด้วยตนว่า “แน่ะ เจ้าผู้ไม่มีหิริ
หมดยางอายุ เจ้าละทิ้งฐานะที่นุ่งห่มผ้าเช่นนี้ไปได้แล้ว โฉนจึงปรารถนา
จะกลับมานุ่งผ้าขาดเก่า ๆ นี้ ถือกระเบื้องเที่ยวขอลานอีกเล่า”

เมื่อพระปิไลติกเถระสั่งสอนตนอยู่อย่างนี้ จิตก็สงบหาย
กระสันไป จึงได้เก็บผ้าแก่นั้นไว้อย่างเดิมแล้วกลับไปวัด อยู่ต่อมาอีก
ได้ไม่นานเท่าไร ก็เกิดกระสันขึ้นอีก จึงไปยังที่ห้อยผ้าไว้ แล้วกล่าว
สอนตนเหมือนอย่างนั้น ครั้นได้สติแล้วก็กลับมาวัด อยู่ต่อมาไม่นานก็
กระสันขึ้นอีก ไปยังที่ห้อยผ้าไว้ กล่าวสอนตนจนได้สติแล้วก็กลับมา
อยู่วัดอีก พระปิไลติกเถระทำอยู่อย่างนี้เป็นหลายครั้งหลายคราว

ภิกษุทั้งหลายเห็นพระปิไลติกเถระกลับไปกลับมาอยู่อย่างนั้น
หลายครั้งหลายหน จึงถามว่า “คุณ เธอจะไปไหน”

พระปิไลติกเถระตอบว่า “ผมไปสำนักท่านอาจารย์ดอก คุณ”

ครั้นต่อมาได้อาศัยผ้าขาดเก่า ๆ ของตนนั้นแล ทำให้เป็นอารมณ์
กรรมฐานจนห้ามตนได้ไม่นานเท่าไรก็ได้บรรลุพระอรหัต เป็นพระอรหันต-
อริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

ภิกษุทั้งหลายได้ตามถามท่านอีกว่า “คุณ เดียวนี้เธอไม่ไปสำนัก
อาจารย์อีกแล้วหรือ นี่ทางเดินไปเดินมาของเธอมีใช่หรือ” พลังก็ชี้มือ
ไปที่ทางนั้น

พระปิไลติกเถระตอบว่า “ดูก่อนท่านทั้งหลาย เมื่อสมัยยังมีความ
เกี่ยวข้องอยู่กับอาจารย์ ผมก็ไป แต่บัดนี้ผมตัดความเกี่ยวข้องได้แล้ว
ฉะนั้น ผมจึงมิได้ไปสำนักท่านอาจารย์”

ภิกษุทั้งหลายพากันนำความกราบทูลแด่สมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทฺธองค์ พระปิโสดิกเถระกล่าวอวดอ้างพระอรหัตผล พระพุทฺธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสชักว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระปิโสดิกเถระพูดว่าอย่างไร” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลรายละเอียดให้ทรงทราบทุกประการ

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงทราบรายละเอียดนั้นแล้วจึงตรัสแสดง แจ่มเหตุตามเป็นจริงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “เออ ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราเมื่อความเกี่ยวข้องมีอยู่ เธอก็ไปสำนักของอาจารย์ แต่เดี๋ยวนี้เธอดัดความเกี่ยวข้องได้แล้ว คือเธอห้ามตนได้ด้วยตนเอง บรรลุพระอรหัตแล้ว”

ครั้นตรัสดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย จึงได้ตรัสพระพุทฺธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

หิรินเสธะ บุริโส โภจิ โลกสุมิ วิชฺชติ
โย นิทฺทํ อปโไพเธติ อสุโส ภทฺโร กสามิว.

อสุโส ยถา ภทฺโร กสามินวิภูโจ
อาตานิโน สํเวคิโน ภวถ
สทฺธาย สีเลน จ วิริเยน จ
สมาธิना ฌมฺมวินิจฺฉเยน จ
สมฺปนฺนวิชฺชาจรณา ปฏฺฐิสฺสตา
ปหฺสสฺส ทฺกฺขมิตฺถํ อนนฺนปฺปกํ.

เรื่อง พระปิลิตกเถระ

บุคคลที่ห้ามอกุศลวิตกได้ด้วยหิริ มีน้อยในโลก
บุคคลใดเมื่อบำเพ็ญธรรม ไล่ความง่วงออก ตื่นอยู่
เหมือนม้าตัวดีคอยระวังแซมมิให้ถูกตัว บุคคลนั้น
หาได้ยาก

ม้าตัวดีเมื่อถูกตีด้วยแซ่แล้ว ย่อมร้อนใจในภายหลัง
ฉันใด เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีความเพียร มีความ
สลัดใจ ฉันนั้น คือ จงเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา
ศีล วิริยะ สมาธิ และญาณวิจิตรธรรม เป็นผู้ถึง
พร้อมด้วยวิชาและจรณะ มีสติทันต่ออารมณ์ จัก
ปลดเปลื้องทุกข์ในสังสารวัฏอันมีประมาณไม่น้อย
นี้เสียได้

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมาก ซึ่งประชุมฟังธรรมอยู่ในสมาคมนั้น
ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดีในเวลา
จบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผล มีโศดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะได้วิสันหา อรรถาธิบายความในท้องนิทาน และใน
พระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถ-
โนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาปสาทาทิคุณ
แก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัทสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงถึงปฏิบัติทาสธรรมจริยาวัตรของพุทธสาวก
ในครั้งพุทธกาลอีกด้านหนึ่งคือการสงเคราะห์เด็กอนาถาด้วยความเมตตา

ปราณี อันแสดงถึงจิตใจอันสูงของพระสงฆ์ว่า การสงเคราะห์คนตามคติแห่งพุทธศาสนานั้น มิได้เลือกที่รักผลัที่ชัง หรือมิได้เลือกชาติชั้นวรรณะ ชื่อนี้พึงเห็นพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก เมื่อได้ไปเห็นเด็กชั้นยากจน นุ่งผ้าขาด ๆ ถือกระเบื้องเที่ยวขอกทานเลี้ยงชีวิตอยู่ ก็เกิดความกรุณาสงสาร และรับเอามาอุปถัมภ์บำรุง โดยให้บวชเป็นสามเณรเสียแต่เบื้องต้น เพื่อความสะดวกตามอย่างสมณวิสัย ท่านพระอานนท์เถระได้แสดงความกรุณาปราณีในเด็กชั้นยากจนนั้นอย่างไม่มีควมรังเกียจแต่ประการใด ๆ คือ เมื่อนำพาเด็กนั้นมาถึงวัดแล้ว ก็ลงมืออาบน้ำชำระกายให้แก่เด็กนั้นด้วยมือของท่าน ซึ่งตามวิสัยของเด็กยากจนถึงขนาดเที่ยวขอกทานอยู่ เห็นปานดังนั้น คงจักสกปรกโสภมมมัวหมองเป็นอย่างมาก และเมื่อบวชเป็นสามเณรเปลี่ยนผ้าให้ใหม่แล้ว ท่านพระอานนท์ยังเอามือคลี่ผ้านุ่งซึ่งทั้งขาดทั้งเก่า และคงจะมึกกลิ่นเหม็นสาบเหม็นโงงด้วยเป็นธรรมดา เพื่อที่ว่าจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้บ้าง แต่ว่าผ้านั้น แม้จะนำมาทำเป็นผ้ากรองน้ำแม้สักเล็กน้อยก็ยังมี จึงได้ห้อยทิ้งไว้ที่กิ่งไม้ ซึ่งแสดงว่า พระอานนท์เถระ ซึ่งมีศักดิ์ศรีสูงมาตั้งแต่กำเนิด เมื่อบวชแล้วก็ได้รับเกียรติเป็นพุทธอุปัฏฐากประจำสมเด็จพะพุทธองค์ แม้กระนั้น ท่านก็มีได้แสดงความดูหมิ่น หรือมีความรังเกียจเด็กชั้นยากจนและมีความเป็นอยู่อย่างสกปรกโสภมมแต่ประการใด ได้อุปถัมภ์บำรุงด้วยดี ขนาดลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งตามธรรมดาอาจจะสั่งใช้ หรือให้वानใคร ๆ ให้ทำแทนก็ได้ อันปฏิบัติปทาธรรมาจริยาวัตรของท่านพระอานนท์เถระนี้ ควรที่ภิกษุ หรือแม่อุบาสก และอุบาสิกา จะพึงเชิดชูบูชา โดยนำมาเป็นหลักปฏิบัติสืบ ๆ กันไว้มิให้เสื่อมสูญไปจากวงการพุทธศาสนา

เรื่อง พระปิไลติกเถระ

ความจริง การสงเคราะห์คนอนาถาเป็นภาระของพระสงฆ์ หรือของวัดในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล ดังมีตัวอย่างปรากฏในนิทานเรื่องนี้ แม้ในสมัยต่อ ๆ มา ครึ่งโบราณกาลในประเทศไทยของเรานี้ ตามที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ก็ดีหรือสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ก็ดี พระสงฆ์หรือวัดในพระพุทธศาสนา ก็ได้ทำหน้าที่สงเคราะห์คนชั้นยากจนอนาถาเป็นลำดับมาโดยปริมาณและคุณภาพมากบ้างน้อยบ้างตามสมควร แก้ววิสัยสามารถ จะพึงเห็นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ วัดวาอารามต่าง ๆ ไม่คิดค่าเช่าที่อยู่อาศัยไม่คิดค่าอาหารการอยู่กรกิน ไม่เก็บค่าศึกษาเล่าเรียน และโดยมากคนชั้นยากจนหรืออนาถา จะตั้งเนื้อตั้งตนได้เป็นหลักเป็นฐานก็เพราะได้อาศัยวัดวาาศาสนามาเป็นทุนในเบื้องต้น แต่ที่ไม่ปรากฏเป็นหลักฐาน หรือเป็นล่ำเป็นสันยิ่งใหญ่ไพศาลขึ้นนั้น โดยที่วัดวาอารามทั้งหลายไม่มีงบประมาณก้อนใหญ่ หรือไม่มีหลักการร่วมจุดกันเป็นหน่วย ๆ อย่างเอาจริงเอาจังเท่านั้น ถ้าสาธุชนพุทธบริษัททั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ ได้รวมกำลังร่วมจุดกันเป็นหน่วย ๆ เพื่อจะให้วัดหรือศาสนามีกำลังกว้างขวาง สามารถสงเคราะห์คนชั้นยากจนให้มีปริมาณมาก และคุณภาพสูงยิ่ง ๆ ขึ้น โดยคล้อยตามกาลสมัย ก็จะเป็นมหากุศลอันประเสริฐ และได้ชื่อว่าเจริญเดินตามรอยแห่งพระสงฆ์สาวกทั้งหลายในครั้งพุทธกาลอย่างมีสมรรถภาพและบริบูรณ์ยิ่งขึ้น ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง พระปิไลติกเถระนั้น แม้ถึงจะมาจากคนชั้นอนาถายากจน แต่ก็ปฏิบัติธรรมจริยาวัตรอันควรเชิดชูบูชาและนำมายึดถือเป็นหลักปฏิบัติอยู่เป็นอย่างมาก คือเมื่อท่านได้บรรพชาอุปสมบทด้วยความสงเคราะห์ของท่านพระอานนท์เป็นอันดีแล้ว โดยที่ได้อาศัยพึ่งพิงอิง

อาศัยวัดหรือศาสนา ทำให้ท่านมีสังขารร่างกายอ้วนพี มีผ้าถุงผ้าห่มอันมีค่าราคาสูง ถ้าจะน้อมนำไปเปรียบเทียบกับสภาพครึ่งสมัยที่ท่านเป็นเด็กขอกทานแล้ว ก็มีสภาพผิดกันไกลชนิดหลังมือเป็นหน้ามือทีเดียว แต่ถึงกระนั้นแล้วก็ดี ก็ยังไม่วายที่จะให้ท่านมีความรณัญจวนคิดหวนไปหาสภาพเดิมอีก ถึงกับจะยอมทิ้งสมณเพศและเครื่องสมณบริขาร กลับคืนสภาพไปเป็นคนขอกทานอีก นี่แสดงให้เห็นชัดว่า ความรักหรือความชังที่เรียกว่า **กิเลส** นั้น มีกำลังอันสำคัญที่สุด สำคัญและมีความรุนแรงยิ่งกว่าสิ่งแวดล้อม หรืออารมณ์เครื่องเร้าภายนอกมากมาย พึงเห็นตัวอย่างในท่านพระปิโกลติกเถระนี้แล ผ้าทั้งขาดทั้งเก่านั้นมีคุณค่าต่ำ ผิดกันกับผ้าสบงจีวรอันมีราคาเหลือหลาย และฐานะแห่งคนถือกระบือขอกทาน กับฐานะของภิกษุที่ขอด้วยธรรมเนียมภิกษาจาร ก็ห่างไกลกันมาก แต่กระนั้นผ้าชีรีวอันเก่าขาดนั้น ก็ทำให้ท่านหมั่นเที่ยวไปหาจนหนทางลี้ก แต่ความจริงเท่านั้น ไม่ใช่เพราะอำนาจผ้าชีรีว มิใช่เพราะฐานะคนขอกทาน แต่เป็นด้วย **กามกิเลส** อันเกิดขึ้นที่ใจ ที่เรียกว่า **อกุศลกามวิตก** เกิดขึ้นย่อมนใจของท่าน แล้วก็บันดาลให้ผ้าชีรีวงามยิ่งกว่าผ้าจีวร ให้เห็นฐานะของคนขอกทานวิเศษกว่าฐานะของสมณะ

อันเจ้ากามกิเลสนี้ มิใช่แต่มันจะทำให้พระปิโกลติกเถระเห็นผิดเป็นชอบ เห็นผ้าชีรีวว่าเป็นผ้าแพร ใช่ว่าเพียงในสมัยพุทธกาลนั้นดอก แม้สมัยปัจจุบันทุกวันนี้ เจ้ากามกิเลสนี้มันก็ยังทำคนดี ๆ ให้สำคัญผิดอยู่เช่นนั้น และเหมือน ๆ กันนั้นเช่นกัน จะพึงเห็นวิวัฒนาการทั้งหลายหาสมภารเจ้าวัดได้ยาก คนดี ๆ เห็นของเน่าของเหม็นว่าเป็นของหอมหลงจวบหลงดมกันเสียอย่างไม่รู้เบื่อ ก็เพราะเจ้ากามกิเลสตัวเดียวกันนั้นแล

เรื่อง พระปิไลติกเถระ

ไม่รู้จักเสื่อมหายสูญพันธุ์ไปจากโลกเพราะมันเป็นจำพวกสัตว์ธรรมประการหนึ่ง และมันยังจะติดตามทำลายคนอยู่อย่างโน้นและอย่างนี้ต่อไปชั่วอนันตกาล ด้วยเหตุนั้น ฐานะของคนขอทานก็ดี หรือผ้าชีริ้วก็ดี ที่มันมีอำนาจติดตามมาเรียกร้องให้พระปิไลติกเถระต้องเที่ยวไปหาบ่อย ๆ นั้น จึงไม่เป็นของแปลก ด้วยประการฉะนี้

แต่พระปิไลติกเถระ เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะดี หรือที่เรียกกันว่า มีบุญบารมีมาดี กล่าวคือเมื่อไปถึงที่ผ้าชีริ้วแล้ว ก็ได้สติและมีสัมปชัญญะรู้สำนึกตัว โดยเอาผ้าชีริ้วนั้นแลมาเป็นอารมณ์ของกรรมฐานเตือนตนด้วยตนเองได้ แต่กระนั้น ก็ต้องเที่ยวยกทัพไปรบกับเจ้ากามกิเลสจนแผ่นดินลึกเป็นหนทางจึงจักมีชัยชนะได้ คือมิใช่เพียงครั้งเดียวหรือสองครั้ง ที่เจ้ากามกิเลสมันรบกวนอยู่ ภายหลังเมื่อห้ามตนได้ คือเอาชนะอกุศลกามวิตกได้แล้ว เมื่อภิกษุทั้งหลายถามว่า “เดี๋ยวนี้ทำไมจึงไม่ไปหาอาจารย์เล่า” ท่านตอบว่า “เมื่อยังมีความเกี่ยวข้องอยู่กับอาจารย์ ก็ไป แต่บัดนี้เวลานี้ผมตัดความเกี่ยวข้องได้แล้ว” อันหมายความว่า อาจารย์ได้แก่ผ้าชีริ้วของท่าน ที่ว่าตัดความเกี่ยวข้องได้แล้ว คือตัดห่วงใยในผ้าชีริ้วได้แล้ว คือตัดสติใจไม่ลึกลงไปนุ่งผ้าชีริ้วอีกแล้ว ภิกษุทั้งหลาย สำคัญว่าท่านพูดอวดอุตริมนุสธรรม จึงนำความไปกราบทูลฟ้องต่อสมเด็จพระบรมศาสดา ดังแสดงมาในนิทานนั้นแล้ว

ข้อที่ท่านพระปิไลติกเถระสามารถสอนตนเองได้ และในที่สุดห้ามตนเองได้เด็ดขาด โดยใช้ผ้าชีริ้วนั้นเป็นอาจารย์ คือ ทำให้เป็นอารมณ์กรรมฐานจนได้บรรลุพระอรหัตต์เป็นพระอรหันตอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา นี้แลเป็นปฏิบัติที่ทำได้ยากและน่าสรรเสริญ และควรที่จะถือปฏิบัติเป็นนิตฺตานุทาหรณ์สืบไป

คำว่า **ทำให้เป็นอารมณ์กรรมฐาน** นั้น หมายความว่าอะไร จะได้อวิชชาพอเป็นหลักปฏิบัติโดยสังเขปต่อไป ความจริงทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ผ่านมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้จิตรู้นั้น อาจที่จะทำให้เป็น อารมณ์กรรมฐานได้ทั้งนั้น คำว่าอารมณ์ในที่นี้ ก็ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ที่ผ่านเข้ามาหาจิตทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั่นเอง โดยปกติสิ่งเหล่านี้เป็นอารมณ์ของจิตอยู่แล้ว จิตนั้น ถ้าไม่ได้อารมณ์เหล่านี้ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เช่นคนตาบอด หรือคนตาดีแต่อยู่ในที่มืด จิตเห็นรูปไม่เกิด คนหูหนวกหรือปิดช่องหูเสีย จิตได้ยินเสียง ก็ไม่เกิด เป็นต้น การปล่อยใจให้จิตรู้อารมณ์ไปตามธรรมชาติแต่โดยลำพัง คือปล่อยให้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัสโผฏฐัพพะ รู้ ธรรมารมณ์ตามธรรมดาสามัญเช่นนี้ เรียกว่า จิตมีอารมณ์หรือรู้อารมณ์ ตามธรรมชาติ จิตที่ปล่อยตามธรรมชาติเช่นนี้ ย่อมจะหลงรักอารมณ์ หรือหลงเกลียดชังอารมณ์ไปตามอำนาจของอารมณ์นั้น ๆ อย่างนี้ไม่เรียกว่าอารมณ์กรรมฐาน

ส่วนที่จะเรียกว่า ทำให้เป็นอารมณ์กรรมฐานนั้น ต้องทำให้เป็น ขึ้น มิใช่ปล่อยไปตามธรรมชาติของจิตดังกล่าวแล้ว การทำอารมณ์ให้เป็น กรรมฐานนั้น ต้องอาศัยเครื่องสำคัญ ๒ ประการคือ **สติ** กับ **สัมปชัญญะ** คือ คอยสำรวจด้วยสติอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เป็นประตูของจิต ซึ่งจิตจะออกไปรับอารมณ์ทางประตูทั้ง ๖ นี้ คอยระวังให้สติตามกำหนด ให้ทันจิตเสมอไม่ว่าจิตจะออกประตูไหน ถ้าตามกำหนดไม่ทันขณะใด ขณะนั้นชื่อว่าปล่อยจิตไปตามธรรมชาติ และขณะเดียวกันกับการใช้สติ

เรื่อง พระปิไลติกเถระ

กำหนดจิตนั้นแล ก็ใช้สัมปชัญญะตามรู้จิตพร้อมทั้งอารมณ์ของจิตแนบกันไปทุกขณะจิต การพยายามกระทำให้สติกำหนดทันและให้สัมปชัญญะรู้ตามที่เป็นจริงเสมอไปอย่างนี้แล เรียกว่า “ทำให้เป็นอารมณ์กรรมฐาน”

ตัวอย่างที่พระปิไลติกเถระทำผ้าชีริ้วของท่านให้เป็นอารมณ์กรรมฐานนั้น ขณะที่ท่านมีจิตคิดกระสันอยากสึกขึ้นจนเดินไปหาผ้าชีริ้วนั้น คืออารมณ์ของท่านยังไม่เป็นอารมณ์กรรมฐาน ครั้นเดินไปถึงแล้ว ท่านหยิบเอาผ้ามา ใช้สติกำหนดตามจิต ใช้สัมปชัญญะตามรู้จิตและอารมณ์เมื่อเป็นเช่นนี้ สติตามสกัดจิตไว้ทัน สัมปชัญญะทำหน้าที่รู้ว่าจิตเป็นกามกิเลส คือความหลงรัก หรือ เรียกว่าอกุศลกามวิตก จิตนี้ไปในกามอันเป็นอกุศล และรู้อารมณ์คือผ้าชีริ้วตามเป็นจริง ว่ามันมีคุณค่าอย่างไร เมื่อกำหนดทันและรู้ตามความเป็นจริงอย่างนี้ ท่านพระปิไลติกเถระจึงห้ามตนได้ คือห้ามอกุศลกามวิตกที่เกิดขึ้นในจิตนั้นไม่ให้เกิดขึ้นอีก เมื่อท่านเร่งอารมณ์กรรมฐานให้มีกำลังยิ่งขึ้นด้วยอำนาจความเพียร คือเพียรกำหนดรู้บ่อย ๆ สัมปชัญญะอันเป็นปัญญาหรือญาณก็แก่กล้า มีพลังงานแรงขึ้นทุกที เมื่อมีกำลังขึ้นสูงสุดขีดแล้ว ก็ทำหน้าที่ตัดกามกิเลสหรืออกุศลกามวิตกนั้นให้ขาดสูญ ที่เรียกว่า **สมุจเฉทปหาน** เรียกว่า ได้บรรลุมรรคเป็นพระอรหันตอริยบุคคล ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลฟ้องว่า พระปิไลติกเถระเป็นผู้กล่าวอวดอ้างพระอรหันตผล โดยที่ยังไม่รู้ตามความเป็นจริงเช่นนั้น เพื่อจะให้ภิกษุทั้งหลายรู้ตามความจริง พระองค์จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ลูกของเรา เมื่อความเกี่ยวข้องมีอยู่ ก็ยอมไปสำนักอาจารย์ แต่เดี๋ยวนี้ ลูกของเราตัดความเกี่ยวข้องนั้นได้แล้ว คือห้ามตนด้วยด้วยตนเอง บรรลุพระอรหัตแล้ว” และเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น จึงตรัสพระพุทฺธนิพนธ์คาถาซึ่งมีความว่า

**บุคคลที่ห้ามอกุศลวิตกได้ด้วยhiri มีน้อยในโลก
บุคคลใดเมื่อบำเพ็ญธรรม ไล่ความง่วงออก
ตื่นอยู่ เหมือนม้าตัวดีที่คอยระวังแช่มให้ถูกตัว
บุคคลนั้นหาได้ยาก**

**ม้าตัวดีเมื่อถูกตีด้วยแช่มแล้ว ย่อมร้อนใจใน
ภายหลัง ฉันทใด เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีความ
เพียร มีความสลัดใจ ฉันทนั้น คือจงเป็นผู้
ประกอบด้วยศรัทธา ศีล วิริยะ สมาธิ และ
ญาณวินิจฉัยธรรม เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา
และจรณะ มีสติทันต่ออารมณ์ จักปลดปล่อย
ทุกข์ในสังสารวัฏอันมีประมาณไม่น้อยนี้เสียได้**

อธิบายว่า ตามธรรมดาสามัญชนคนที่ยังมีกิเลสอยู่นั้นย่อมมีอกุศลวิตก เกิดขึ้นภายในใจอยู่เสมอ อกุศลวิตกนั้นมีอยู่ ๓ อย่าง คือ กามวิตก ๑ พยาบาทวิตก ๑ วิหิงสาวิตก ๑ **กามวิตก** นั้น ทำหน้าที่ปรุจจิตให้คิดไปในอารมณ์ที่ยั่วให้รัก **พยาบาทวิตก** นั้น ทำหน้าที่ปรุจจิตให้ติดไปในอารมณ์ที่ยั่วให้โกรธ **วิหิงสาวิตก** นั้น ทำหน้าที่ปรุจจิตให้คิดไปในกรเบียดเบียนด้วยอำนาจความหลง คนเรานี้ย่อมมีความรัก ความชัง

เรื่อง พระปิณฑกเถระ

และความหลงเกิดขึ้นเป็นประจำติดอยู่อย่างนี้ตลอดวันตลอดคืน แต่สำหรับบุคคลผู้ไม่ประมาท คือไม่ปล่อยจิตให้ตกอยู่ในอำนาจอกุศลวิตกนั้น ๆ ตลอดไป ย่อมคอยสำรวจมระวังจิตด้วยสติและสัมปชัญญะ ให้เห็นโทษของอกุศลวิตกนั้น ๆ แล้วพยายามห้ามกันมิให้เกิดขึ้นได้บ่อย ๆ หรือตลอดไป ด้วยมีความกระตือรือร้นในการที่จะหลงรักหลงชัง หรือหลงเบียดเบียนผู้อื่น เช่นนี้ก็มีอยู่ แต่มีจำนวนไม่มาก เพราะฉะนั้น สมเด็จพระพุทธรองค์จึงตรัสว่า “บุคคลที่ห้ามอกุศลวิตกได้ด้วยหิริมีน้อยในโลก” ดังนี้

อนึ่ง ในขณะที่ปฏิบัติธรรม คือเจริญพระกรรมฐานนั้น ถิ่นมกนิท-
นิวรรณ์ อันได้แก่ความง่วงเหงาหาวนอนย่อมมักจะเข้าครอบงำได้ง่าย เมื่อผู้ปฏิบัติง่วงเหงาเสียแล้ว การปฏิบัติธรรมก็ดำเนินไปไม่ได้ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติจึงจำต้องคอยบันทึกความง่วงเหงาไม่ให้เกิดขึ้นได้ เปรียบเหมือนม้าตัวดีคอยระมัดระวังตน ไม่ให้นายสารตีตีด้วยแซ่ได้ และม้าตัวดีนั้น ถ้าบังเอิญถูกนายสารตีตีด้วยแซ่เพราะความประมาทไป ย่อมเกิดความร้อนใจแล้วพยายามระมัดระวังอย่างดียิ่งขึ้น ไม่ให้ถูกตีอีกในภายหลัง ฉะนั้น

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนภิกษุทั้งหลายให้เพียรพยายามยิ่งขึ้น อย่าให้ความง่วงเหงาเข้ามาครอบงำได้ ให้มีความสลัดใจในเมื่อตนประมาทปล่อยให้ออกาสแก่นิรวณกิเลสเข้ามาครอบงำ และเพื่อที่จะมิให้ออกาสแก่นิรวณกิเลสทั้งหลายเกิดขึ้นได้อีกต่อไป ทรงสอนให้เป็นผู้ประกอบด้วยองค์ธรรมที่จะเป็นเครื่องช่วยอุดหนุนการปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้น คือ ศรัทธา ศีล วิริยะ สมาธิ และญาณวิจิตรธรรมเป็นผู้มีวิชา ๘ และจรณะ ๑๕ อันถึงพร้อมแล้ว เป็นผู้มีสติทันต่ออารมณ์

ธรรมบทเทศนา

ด้วยข้อปฏิบัติดังกล่าวมานี้ ก็จักเป็นผู้เปลื้องทุกข์ในวัฏสงสาร อันมี
ประมาณไม่น้อยนี้เสียได้ คือ บรรลุถึงอนุปาติเสสนิพพาน ไม่ต้องเกิด
แก่เจ็บตายต่อไปอีกตลอดกาลนิรันดร

สาธุชนพุทธบริษัทที่ได้สดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการ คือ สงัดใจไปตามกระแสพระธรรมเทศนาเป็นอันดี แม้จะไม่ได้
บรรลุมรรคผลในโอกาสนี้ แต่ได้ศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส
และได้ความรู้ความฉลาดในธรรม อันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะให้ปฏิบัติธรรม
โดยถูกต้องด้วยดี เพียงเท่านั้นก็ย่อมชื่อว่าได้บุญกุศลส่วนธรรมสวนมัย
อันจักสำเร็จเป็นอุปนิสัยปัจจัยสืบไปในภายหน้า แสดงพระธรรมเทศนา
เรื่องพระปิโณทิกเถระ ยุติลงด้วยเวลาเพียงเท่านี้ เอิ๋ว ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๒.๐๐ น.

เรื่อง สุขสามเณร

นมโฆ ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

อุทกํ หิ นยฺนติ เนตติกา

อุสุการา นมยฺนติ เตชนํ

ทารุํ นมยฺนติ ตจฺจกา

อตุตฺตานํ ทมยฺนติ สุพุทฺธา.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องสุขสามเณร อันมีมาใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ทัณฑวรรค แห่งสุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๑๗ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนพระธรรมเทศนามัย และขอเชิญสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟัง พระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศล บุญยคุณธิส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตฺถา เขตฺตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยปรารภสุขสามเณรให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า

อดีตสมัย หิ พาราณสีเสฏฐิโน - ในอดีตกาลปางหลัง ยังมีบุตรของเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีอยู่คนหนึ่ง มีนามว่า “คันธกุมาร” ครั้นบิดาของคันธกุมารนั้นได้ถึงกาลกิริยาตายไปแล้ว พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้แก่คันธกุมารสืบแทนบิดาด้วยเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ ตั้งแต่นั้นมา คันธกุมารนั้นก็ได้ปรากฏนามว่า “คันธเศรษฐี” ในลำดับนั้น เจ้าพนักงานเรือนคลังเปิดเรือนคลัง แล้วชวนเอาทรัพย์สินทั้งหลายออกมาชี้แจงให้คันธเศรษฐีทราบ ว่า “นาย ทรัพย์จำนวนเท่านี้ นี่เป็นส่วนของท่านบิดา ทรัพย์จำนวนเท่านี้ นี่เป็นส่วนของท่านปู่” เป็นต้น

คันธเศรษฐีตรวจดูทรัพย์สินสิ้นแล้วซักถามเจ้าพนักงานเรือนคลังว่า “ก็เหตุไฉนท่านเหล่านั้นจึงมิได้ชวนเอาทรัพย์เหล่านี้ไปด้วยเล่า”

เจ้าพนักงานเรือนคลังเรียนว่า “นาย สัตว์ทั้งหลายที่ตายไปนั้น ที่จะชวนเอาทรัพย์ติดตามไปด้วยหาไม่มี ที่จะนำเอาติดตามไปได้ก็เฉพาะแต่กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ตนทำไว้เท่านั้น”

คันธเศรษฐีคิดว่า “ท่านเหล่านั้น เพราะโทษที่โง่เขลา สั่งสมทรัพย์สมบัติไว้แล้วพากันละทิ้งไปเสียหมด ส่วนเราจักเก็บเอาทรัพย์ไปให้หมด” ก็เมื่อคิดเช่นนี้แล้ว มิได้คิดในทางที่ถูกว่า “เราจักให้ทาน เราจักบูชาพระรัตนตรัย” แต่คิดไปเสียว่า “เราจักบริโภครทรัพย์นี้ให้หมดแล้วจึงจักไป”

ตั้งแต่นั้นมา คันธเศรษฐีก็จ่ายทรัพย์แสนหนึ่งให้สร้างช้อนน้ำ ทำด้วยแก้วผลึก จ่ายทรัพย์แสนหนึ่งให้สร้างพื้นสำหรับอาบน้ำ ทำด้วยแก้วผลึกเหมือนกัน จ่ายทรัพย์อีกแสนหนึ่งให้สร้างบัลลังก์สำหรับนั่ง จ่ายทรัพย์อีกแสนหนึ่งให้สร้างสำรับใส่อาหาร จ่ายทรัพย์แสนหนึ่งให้สร้างหอมณฑปสำหรับเป็นที่รับประทานอาหาร จ่ายทรัพย์แสนหนึ่งให้

เรื่อง สุขสามเณร

สร้างโต๊ะสำหรับรองสำหรับอาหาร ให้ติดตั้งซุ้มประตูสี่หับญชรไว้ที่เรือนอีกแสนหนึ่ง แล้วให้จ่ายเป็นค่าอาหารสำหรับตนทั้งเวลาเช้าและเวลาเย็นเวลาละหนึ่งพัน แต่เฉพาะวันเพ็ญให้จ่ายวันละหนึ่งแสน ครั้นถึงเวลาที่จจะรับประทาน จ่ายทรัพย์อีกแสนหนึ่งให้ประดับตกแต่งพระนคร แล้วให้ตีกลองประกาศโฆษณาไปว่า “ขอให้มหาชนจงคอยดูลีลาท่าทางรับประทานอาหารของคันธเศรษฐี” มหาชนต่างก็ตั้งตารอดูตั้งสลับซับซ้อนประชุมกันดูอยู่อย่างสลอน

ส่วนคันธเศรษฐีนั้น ครั้นได้เวลากำหนดแล้วก็นั่งพื้นแก้วผลึกราคาแสนในซุ้มน้ำแก้วผลึกราคาแสน สรงน้ำด้วยหมอน้ำหอม ๑๖ หม้อเสร็จแล้วเปิดประตูสี่หับญชร นั่งบนตั่งบัลลังก์อย่างสง่าฝั่งผาย

ลำดับนั้น เจ้าพนักงานการครัวเตรียมตั้งสำหรับไว้บนโต๊ะสำหรับรอง แล้วก็ใส่อาหารราคาแสนลงในสำรับอย่างเรียบร้อย ส่วนคันธเศรษฐีมีหญิงพื่อนหอมหน้าล้อมหลังเป็นบริวารนั่งรับประทานอาหารด้วยสมบัติอันยิ่งใหญ่ด้วยความเพลิดเพลินเจริญใจในกามวิสัยเช่นนี้ทุก ๆ วันพระจันทร์เพ็ญ ด้วยประการฉะนี้

ต่อมาวันหนึ่ง มีชายชาวบ้านนอกคนหนึ่งได้เอาเกวียนบรรทุกพินมาขายในพระนคร แล้วได้ไปอาศัยพักอยู่ที่บ้านสหาย พอตีวันนั้นเป็นวันเพ็ญ เขาตีกลองประกาศไปทั่วพระนครว่า “ขอให้มหาชนคอยดูลีลาท่าทางรับประทานอาหารของคันธเศรษฐี”

ขณะนั้นสหายชาวเมืองจึงถามสหายชาวบ้านนอกว่า “เพื่อน เธอเคยเห็นลีลาท่าทางรับประทานอาหารของคันธเศรษฐีไหม”

สหายชาวบ้านนอกตอบว่า “ไม่เคยเห็นเลยเพื่อน”

สหยาขวเมืองชวนว่า “ถ้าเช่นนั้นเรามาไปดูด้วยกัน กลองกำลัง
เที่ยวประกาศไปในพระนครอยู่นั้น เรารู้ได้เห็นสมบัติอันยิ่งใหญ่” สหยา
ขวเมืองก็ได้พาสหยาขวบ้านนอกไป

ฝ่ายมหาชนก็ได้พากันขึ้นเตียงตั้งสลัซับซ้อนคอยดูกันอยู่
อย่างมากมาย สหยาขวบ้านนอกพอได้กลิ่นอาหารเท่านั้น ก็พูดกับ
สหยาขวเมืองว่า “ข้าเกิดอยากกินอาหารในสำรับนั้นเหลือเกิน”

สหยาขวเมืองพูดเตือนว่า “อย่าอยากเช่นนั้นซีเพื่อน ใคร ๆ
ก็ไม่อาจที่จะได้รับประทานดอก”

สหยาขวบ้านนอกพูดว่า “เพื่อนเอ๋ย ถ้าไม่ได้กิน ข้าก็เห็น
จักมีชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้แน่”

สหยาขวเมือง เมื่อไม่สามารถจะต้านทานเพื่อนได้ จึงไปยืน
อยู่ที่ท้ายสุดชุมนุมชน แล้วร้องตะโกนขึ้นดัง ๆ ๓ ครั้งว่า “นาย กระผม
ขอไหว้ท่าน”

เมื่อคัณธเศรษฐีถามว่า “นั่นใคร” เรียนตอบว่า “กระผมเอง นาย”

คัณธเศรษฐีถามว่า “อะไรกันเล่า” เรียนชี้แจงว่า “ชายชาว
บ้านนอกคนนี้เกิดอยากรับประทานอาหารในสำรับของท่านขอรับ ขอได้
โปรดให้ทานเขาสักคำหนึ่งเถิดขอรับ”

คัณธเศรษฐีพูดปฏิเสธว่า “ใคร ๆ ก็ไม่อาจจะได้รับประทาน”

สหยาขวเมืองถามว่า “เธอได้ยินไหมเล่าเพื่อน”

สหยาขวบ้านนอกตอบว่า “ข้าได้ยินแล้วเพื่อน แต่ว่าเมื่อ
ไม่ได้กิน ข้าก็จักมีชีวิตอยู่ไม่ได้ เมื่อข้าไม่ได้กินก็จักต้องตายแน่นอน”

เรื่อง สุขสามเณร

สหยาขาวเมืองร้องตะโกนขึ้นอีกว่า “นาย ขายบ้านนอกคนนี้
เมื่อไม่ได้รับประทานก็จ้กตายแน่ ขอกรุณาให้ชีวิตแก่เขาด้วยเถิด”

คัณธเศรษฐีพูดตอบไปว่า “พ้อมหาจำเริญ อาหารค่าหนึ่งราคา
ตั้งร้อย ตั้งสองร้อย เมื่อฉันขึ้นให้แก่ใคร ๆ ที่ขอ ฉันจ้กรับประทาน
อะไรเล่า”

สหยาขาวเมืองเรียนวิงวอนซ้ำอีกว่า “นาย ขายขาวบ้านนอกนี้
เมื่อไม่ได้รับประทานก็จ้กตายเสียเปล่า กรุณาให้ชีวิตเขาสักครั้งเถิด”

คัณธเศรษฐีพูดว่า “ฉันไม่อาจจะให้เปล่า ๆ แต่ถ้าชายคนนั้น
เมื่อไม่ได้กินจ้กมีชีวิตอยู่ไม่ได้แล้ว จงมาทำการจ้างในบ้านของฉันถึง ๓ ปี
ฉันจ้กให้สำหรับอาหารเขาสำหรับหนึ่ง”

ฝ่ายสหยาขาวบ้านนอกนั้นได้ฟังแล้วพูดกับสหยาขาวเมืองว่า
“เอาละเพื่อน ตกลงตามนั้น” แล้วยอมทิ้งบุตรภริยาเข้าไปอยู่บ้านท่าน
เศรษฐี ด้วยตั้งใจว่าจ้กทำการจ้างตลอดสามปีเพื่อประโยชน์แก่สำหรับอาหาร

ตั้งแต่นั้นมา เขาก็พยายามทำการจ้างและกิจการทุก ๆ อย่าง
ด้วยความเรียบร้อยเป็นอันดี การงานทั้งหลายไม่ว่าในบ้านหรือในป่า
ไม่ว่ากลางวันหรือกลางคืน ก็ปรากฏว่าเขากระทำทั้งนั้นจนคนเรียกทั่ว
ทั้งเมืองว่า “ภัตตภติกะ” คนรับจ้างเพราะอาหาร ต่อมาเมื่อวันรับจ้าง
ของเขาครบกำหนดแล้ว เจ้าพนักงานการครัวของเศรษฐีเรียนคัณธเศรษฐี
ว่า “นาย วันจ้างนายภัตตภติกะครบกำหนดแล้ว นายภัตตภติกะนั้นเมื่อ
เธอทำงานจ้างอยู่ตลอดสามปี ได้กระทำสิ่งที่ทำได้ยาก แม้การงานสักอย่าง
หนึ่งก็ไม่เคยรังเกียจ”

ครั้งนั้น คัณธเศรษฐีสั่งให้จ่ายอาหารเย็นและอาหารเช้าสำหรับ
ตนสองพัน ให้จ่ายอาหารเช้าสำหรับนายภัตตภติกะนั้นพันหนึ่ง จึงรวม

เป็นสามพันด้วยกัน แล้วสั่งว่า “วันนี้พวกเธอจงทำการบริหารที่ต้องปฏิบัติแก่ฉันให้แก่นายภัดตตติกะนั้นเหมือนกัน”

ก็แหละ ครั้นสั่งอย่างนั้นแล้ว ได้สั่งต่อไปอีกว่า “เว้นแมจินตามณีนันเป็นภริยาที่รักของฉันคนเดียวเท่านั้น ที่เหลืออื่น วันนี้อันจักพากันไปห้อมล้อมเป็นบริวารนายภัดตตติกะนั้นทั้งหมด” แล้วได้มอบสมบัติที่ดินไว้รับประทานให้แก่นายภัดตตติกะสิ้นทั้งหมด

ฝ่ายนายภัดตตติกะนั้น ได้นั่งที่พื้นแก้วผลึกในชุ่มน้ำแก้วผลึกแล้วอาบน้ำที่ท่านเศรษฐีสรอง นุ่งผ้าสาฎกผืนที่ท่านเศรษฐีนุ่ง แล้วนั่งบนตั้งบังลังก์ของท่านเศรษฐีนั้นแลด้วยท่าทางอันสง่าฝั่งผายเหมือนอย่างท่านเศรษฐีทุกประการ ฝ่ายท่านเศรษฐีก็ให้ตักทองประกาศไปทั่วพระนครว่า “นายภัดตตติกะทำการจ้างในบ้านของคณเศรษฐีสิ้นเวลา ๓ ปี แล้วได้สำรับอาหารสำรับหนึ่ง ขอให้มหาชนทั้งหลายจงพากันมาดูสมบัติ คือการรับประทานอาหารของนายภัดตตติกะนั้น”

มหาชนพากันขึ้นอยู่บนเตียงตั้งอันตั้งสลับซับซ้อนคอยดูกันอยู่อย่างมากมาย สถานที่ที่ชายชาวบ้านนอกนั้นเหลียวแลดูไป ได้มีอาการถึงความห้วนไหวไปมาเป็นสาย ๆ หญิงพื่อนทั้งหลายได้ยื่นห้อมหน้าล้อมหลังของนายภัดตตติกะนั้นอย่างน่าเจริญตาเพลินใจ ส่วนเจ้าพนักงานการครัวก็จัดแจงแต่งอาหารใส่สำรับมาตั้งไว้ตรงหน้าของนายภัดตตติกะนั้นอย่างพร้อมสรรพ

ขณะนั้นเป็นเวลาที่น่าภัดตตติกะล้างมือเพื่อจะรับประทานอาหารพอดี ยังมีพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งอยู่ที่ภูเขาคันธมาทน์ ออกจากสมบัติในวันที่ ๗ แล้วใคร่ครวญดูว่า “วันนี้เราจักไปปิณฑบาตที่ไหนดีหนอ” ได้เห็นนายภัดตตติกะ ซึ่งกำลังจะรับประทานอาหารอยู่พอดี ท่านคิดว่า “นายภัดตตติกะนี้ ทำการจ้างอยู่สิ้นเวลาสามปี แล้ว

เรื่อง สุขสามเณร

ได้สำหรับอาหารสำหรับหนึ่ง เธอจักมีศรัทธาหรือไม่หนอ” ครั้นพิจารณาดูก็ทราบว่ามีศรัทธาอยู่ คิดต่อไปอีกว่า “แม้คนที่มิศรัทธานั้น ลางพวกก็ไม่อาจที่จะทำความสงเคราะห์ได้ ส่วนนายภัตตภติกะนี้ จักสามารถที่จะสงเคราะห์เราได้หรือไม่หนอ” ลำดับนั้นพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ทราบได้ว่า “นายภัตตภติกะนั้น จักสามารถสงเคราะห์เราด้วย และอาศัยเหตุที่สงเคราะห์เรา จักได้สมบัติอันยิ่งใหญ่ด้วย” แล้วจึงห่มจีวรถือบาตรแล้วเหาะขึ้นสู่เวหาส์ มาแสดงตนให้ปรากฏอยู่ข้างหน้าของนายภัตตภติกะนั้นแล

ฝ่ายนายภัตตภติกะได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วคิดว่า “ที่เราต้องมาทำการในเรือนของบุคคลอื่นตลอดเวลาถึง ๓ ปี เพื่อประโยชน์เพียงสำหรับอาหารสำหรับเดี๋ยวนี้ ก็เพราะโทษที่ไม่ได้ให้ทานมาแต่ในชาติปางก่อน ก็อาหารภัตนี้ก็จะพึงรักษาร่างกายให้มีความสุขแก่เราเพียงคืนหนึ่งกับวันหนึ่งเป็นอย่างมาก แต่ถ้าเราได้ถวายแด่พระผู้เป็นเจ้าเสีย จักรักษาให้มีความสุขแก่เราตั้งหลายพันโกฏิกัปทีเดียว เราจักถวายอาหารภัตนี้แด่พระผู้เป็นเจ้านั้นเทียว”

นายภัตตภติกะนั้น ทำการจ้างมาตลอดเวลาสามปีแล้วยังมิได้ใส่อาหารจากสำหรับอาหารที่ได้มาแล้วแม้เพียงคำเดียวลงในปากเลยอดกลั้นความอยากแล้วยกสำหรับขึ้นด้วยตนเอง เดินเข้าไปใกล้พระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วให้สำหรับไว้ในมือคนอื่น กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้วเอามือซ้ายถือสำหรับ เอามือขวาเกลี่ยอาหารภัตลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยความเคารพ ก็ขณะอาหารภัตยังเหลืออยู่ครึ่งหนึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้าได้เอาหัตถ์ปิดบาตรเสีย ทันใดนั้น นายภัตตภติกะกราบเรียนพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ส่วนอาหารภัตส่วนเดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าไม่อาจที่จะทำให้เป็นสองส่วน ขอพระผู้เป็นเจ้าอย่าสงเคราะห์ข้าพเจ้าในโลกนี้เลย ขอจงกรุณาทำความสงเคราะห์ใน

โลกหน้าเท่านั้นเกิด ข้าพเจ้าไม่ประสงค์จะให้มียะลื้อ จักถวายหมดเลย
ที่เดียว”

ก็ทานที่บุคคลถวายไม่ให้เหลือไว้เพื่อตนแม้แต่น้อย ชื่อว่า
นิรวเสสทาน (ทานไม่มีส่วนเหลือ) นิรวเสสทานนั้นย่อมมีผลมาก นาย
ภัตตภคิตะได้กระทำเหมือนอย่างนั้น ครั้นถวายหมดแล้วจึงกราบด้วย
เบญจางคประดิษฐ์อีกครั้งหนึ่ง แล้วกราบเรียนพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า
“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าเมื่อทำการจ้างอยู่ในเรือนของบุคคล
อื่นตลอดเวลาสามปีเพราะอาศัยอยากได้สัรับอาหารสำหรับเดี๋ยวนี้ ได้
เสวยทุกข้ออย่างหนักมาแล้ว บัดนี้ขอให้ความสุขเท่านั้นจงสำเร็จแก่ข้าพเจ้า
ในสถานที่ที่ข้าพเจ้าไปบังเกิด ขอให้ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่
พระผู้เป็นเจ้าได้บรรลุแล้วเถิด”

พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวตอบว่า “ขอจงสำเร็จตามที่ท่านปรารถนา
ขอความดำริของท่านจงสำเร็จความประสงค์ทุกอย่างเหมือนแก้วจินตามณี
จงเต็มเหมือนพระจันทร์เพ็ญเถิด” เมื่อจะทำอนุโมทนา ได้กล่าวคาถานี้ว่า

อิจฺฉิตํ	ปตฺถิตํ	ตุมฺหํ	ชิปฺปเมว	สมิชฺฌตฺถุ
สพฺเพ	ปฺปูเรณฺตุ	สงฺกปฺปา	จนฺโท	ปณฺณรโส ยถา.
อิจฺฉิตํ	ปตฺถิตํ	ตมฺหํ	ชิปฺปเมว	สมิชฺฌตฺถุ
สพฺเพ	ปฺปูเรณฺตุ	สงฺกปฺปา	มณิ	โชติรโส ยถา.

ขอสิ่งทีปรารถนาสิ่งทีต้องการ จงสำเร็จแก่ท่าน
โดยพลัน ขอความดำริทั้งปวงของท่าน จงเต็ม
เหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญ ขอสิ่งทีปรารถนา
สิ่งทีต้องการ จงสำเร็จแก่ท่านโดยพลัน ขอความ
ดำริทั้งปวงของท่าน จงเต็มเหมือนแก้วมณีโชติรส

เรื่อง สุขสามเณร

ครั้นแล้วอธิษฐานว่า “ขอให้มหาชนจงเห็นข้าพเจ้าอยู่จนไปถึงภูเขาคันธมาทน์” แล้วเหาะไปสู่ภูเขาคันธมาทน์โดยทางอากาศ ฝ่ายมหาชนก็ได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเหาะไปจนถึงภูเขาคันธมาทน์

พระปัจเจกพุทธเจ้า ครั้นไปถึงเขาคันธมาทน์แล้ว ก็ได้แบ่งบิณฑบาตนั้นถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ได้รับบิณฑบาตอย่างเพียงพอแก่ตน ๆ ทุก ๆ องค์ “บิณฑบาตชนิดหน้อยจะพอเพียงแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าถึง ๕๐๐ องค์ได้อย่างไร”

ข้อนี้ไม่ควรคิดเพราะอจินไตย (สิ่งที่ไม่ควรคิด) ๔ ประการที่พระพุทธองค์ตรัสไว้แล้วคือ

๑. พุทธวิสัย วิสัยของพระพุทเจ้า
๒. ฌานวิสัย วิสัยของฌานสมาบัติ
๓. กรรมวิบาก ผลของกรรม
๔. โลกจินดา ความวิจิตรพิสดารของโลก

เรื่องนี้เป็นปัจเจกพุทธวิสัยในอจินไตย ๔ อย่างนั้น มหาชนได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นแบ่งบิณฑบาตถวายแต่พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ทั้งหลายต่างก็ได้กระทำเสียงสาธุการพร้อมกันเป็นพัน ๆ เสียง สาธุการนั้นได้ปรากฏเป็นดุจเสียงอสณินบาต (เสียงฟ้าผ่า) ด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายท่านคันธเศรษฐี ได้ยินเสียงสาธุการนั้นแล้วคิดว่า “ชะรอยนายภตตภติกะจะไม่สามารถจะธำรงไว้ซึ่งสมบัติที่เราให้ไปดอกกรรมงด้วยเหตุนี้ มหาชนจึงได้พากันหัวเราะเยาะบันลือเสียงออกถันสนั่นไป” แล้วจึงส่งคนไปสืบถามดูประพฤติเหตุนี้

คนรับสั่งไปสืบทราบแล้วกลับมาเรียนท่านเศรษฐีว่า “นายภตตภติกะธำรงรักษาสมบัติได้เป็นอย่างดี” แล้วเล่าเรื่องประพฤติเหตุที่เกิดขึ้นนี้ให้ทราบทุกประการ

ท่านเศรษฐีพอได้ทราบพฤติเหตุของนายภัดตภติกะแล้ว ก็เกิดปีติปราโมทย์เป็นกำลังคิดว่า “โอ นายภัดตภติกะนั้นมันทำสิ่งที่ทำได้ด้วยยาก เราเองซุ่มซอกอยู่ในสมบัติมากมายเห็นปานนี้ ตลอดกาลนานเท่านี้ ยังไม่อาจที่จะให้ท่านอะไร ๆ ได้เลย”

ครั้นแล้วจึงให้เชิญนายภัดตภติกะมาแล้วถามว่า “ทราบว่าเขาทำอย่างนั้นจริงหรือ”

เมื่อนายภัดตภติกะเรียนตอบว่า “เป็นความจริง นาย” จึงพูดว่า “ดีแล้ว ขออนุโมทนา เธอจงรับเอาทรัพย์พันหนึ่ง แล้วให้ส่วนบุญในทานนั้นแก่ฉันบ้างก็แล้วกัน”

นายภัดตภติกะได้ปฏิบัติตามอย่างที่ท่านเศรษฐีต้องประสงค์ทุกประการ ท่านเศรษฐีมีความปีติปราโมทย์เจริญขึ้นเป็นทวี จนในที่สุดได้แบ่งทรัพย์สมบัติอันเป็นส่วนของตนให้แก่ นายภัดตภติกะนั้นครึ่งหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

จริงอยู่ **สัมปทา** (คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ในปัจจุบัน) มีอยู่ ๔ อย่าง คือ วัตถุสัมปทา ๑ ปัจจัยสัมปทา ๑ เจตนาสัมปทา ๑ คุณาติเรกสัมปทา ๑ ใน ๔ อย่างนั้น พระทักษิณยบุคคลที่เป็นพระอรหันต์ หรือพระอนาคามี ซึ่งควรที่จะเข้านิโรธสมบัติได้ จัดเป็น **วัตถุสัมปทา** เครื่องปัจจัยไทยทานทั้งหลายที่ได้มาโดยชอบธรรม จัดเป็น **ปัจจัยสัมปทา** เจตนาที่เกิดร่วมกับกุศลจิตที่เป็นโสมนัสญาณสัมปยุต (คือ महाกุศลจิตดวงที่ ๑) ในกาลทั้ง ๓ คือ ก่อนแต่จะให้ ขณะที่กำลังให้ ภายหลังแต่การให้ จัดเป็น **เจตนาสัมปทา** พระทักษิณยบุคคลนั้นออกจากสมบัติใหม่ ๆ จัดเป็น **คุณาติเรกสัมปทา** ก็สัมปทาทั้ง ๔ อย่าง คือ ทักษิณยบุคคล ได้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้หมดสิ้นอาสวกิเลสแล้ว ปัจจัยไทยทานได้มาโดยชอบธรรมเพราะได้มาด้วยทำการจ้าง เจตนาใน

เรื่อง สุขสามเณร

กาลทั้งสามบริสุทธ์ คุณาติแรก คือ พระปัจเจกพุทธเจ้าออกจากสมาบัติใหม่ ๆ ได้สำเร็จแล้วแก่นายภัตตภติกะนี้ ด้วยอานาภาพแห่งสัมปทาทั้ง ๔ นั้น เขาจึงได้ประสบสมบัติอันยิ่งใหญ่ในปัจจุบันทันตาเห็น เพราะฉะนั้น นายภัตตภติกะนี้นั้นจึงได้สมบัติจากตระกูลของท่านคณิศเรษฐีด้วยประการฉะนี้

มิใช่แต่เท่านั้น ภายหลังต่อมาอีก พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงสดับกิตติคุณของนายภัตตภติกะนั้นแล้ว พระราชทานทรัพย์ให้พันหนึ่งแล้วทรงขอแบ่งส่วนบุญ ทรงมีพระราชหฤทัยเบิกบานหรรษา จึงทรงพระกรุณาพระราชทานโภคสมบัติให้อีกเป็นอันมาก แล้วพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้แก่นายภัตตภติกะนั้นด้วยสมบัติอันยิ่งใหญ่ เขาจึงได้นามว่า “ภัตตภติกเศรษฐี” สืบมา

ก็แหละ ภัตตภติกเศรษฐีนี้ ได้เป็นสหายร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมกินร่วมนอน กับท่านคณิศเรษฐีในกาลต่อ ๆ มา เมื่อดำรงทรงชีวิตอยู่ตลอดอายุขัยแล้ว ก็ได้ทำกาลกิริยาละมनुษยโลกไปบังเกิดในเทวโลกสถานเสวยทิพยสมบัติในวิมานแมนแดนสวรรค์สิ้นกาลพุทธันดรหนึ่ง ครั้นมาในกาลสมัยพุทธศาสนาของสมเด็จพระสมณโคดมบรมศาสดาของเรานี้ ภัตตภติกเศรษฐีนั้นก็ได้มาถือปฏิสนธิในตระกูลอุปัฏฐากของท่านพระสารีบุตรอัครสาวกในกรุงสาวัตถี

ฝ่ายมารดาแห่งทารกนั้น ได้พยายามบริหารกรรมมาเป็นอันดี กาลล่วงมาไม่นานนางก็เกิดแพ้ท้องขึ้นว่า “เออหนอ ขอให้ข้าพเจ้าพึงได้ถวายโภชนาหารมีรสร้อยอย่างแต่ท่านพระสารีบุตรพร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ พึงนุ่งผ้ากาสาหวัดรัด ถือกระเช้าทองคำนั่งอยู่ท้ายอาสนะ รับประทานอาหารอันเป็นแดนเหลือจากภิกษุทั้งหลาย” นางก็ได้กระทำเช่นนั้นสมดังความปรารถนาแล้วก็หายแพ้ท้อง แม้นในมงคลการอื่น ๆ นางก็ได้ทำบุญ

ให้ท่านมีประการเช่นนั้นตลอดมา ครั้นนางได้บริหารครรรค์มาถ้วนทศมาส กำหนด ๑๐ เดือน นางก็ได้คลอดบุตรด้วยความสวัสดิ์ ต่อมาในวันที่ จะตั้งชื่อบุตร นางได้เรียนกับท่านสารีบุตรว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ขอกรุณาให้ศีลสิกขาบทแก่บุตรของดิฉันด้วยเถิด เจ้าข้า”

พระสารีบุตรถามว่า “เด็กนั้นชื่ออะไร”

นางเรียนว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ นับตั้งแต่บุตรของ ดิฉันถือปฏิสนธิมา ใคร ๆ ในบ้านนี้ไม่เคยเป็นทุกข์เลย ด้วยเหตุนี้ เด็กนี้ควรจะมีชื่อว่า ‘สุขกุมาร’ นั้นเทียว”

พระสารีบุตรตกลงกำหนดเอาชื่อนั้น แล้วได้ให้ศีลสิกขาบท แก่กุมารนั้น ฝ่ายมารดาของสุขกุมารตั้งปณิธานไว้ว่า “เราจักไม่ขึ้นขัด อัจฉาศัยบุตรของเรา” และได้บำเพ็ญบุญให้ท่านแม่ในสมัยกาลมงคล ต่าง ๆ มีงานมงคลเจาะหู เป็นต้น

ฝ่ายสุขกุมาร ในเวลาเจริญวัยอายุได้ ๗ ปี ได้เรียนกับมารดาว่า “คุณแม่ ผมอยากจะบวชในสำนักของท่านพระมหาเถระ”

มารดารับคำว่า “ดีแล้วลูก แม่จักไม่ขัดขึ้นอัยอาศัยของเจ้า” แล้ว ได้นิมนต์ท่านพระสารีบุตรมาฉันในบ้าน ครั้นแล้วกราบเรียนว่า “ข้าแต่ พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ บุตรของดิฉันอยากจะบวช เจ้าข้า แล้วดิฉันจะพา ไปวัดในเย็นวันนี้”

ครั้นส่งพระเถระกลับแล้ว จึงเชิญหมู่ญาติมาประชุมร่วมการกุศล นางพูดว่า “วันนี้เราจักตบแต่งบุตรของเราในขณะที่เป็นคฤหัสถ์นี้เสียให้ เต็มที่” แล้วก็ตบแต่งสุขกุมารเสียอย่างงดงาม ครั้นได้เวลาก็แห่ไปมอบ ถวายแด่พระมหาเถระตามที่ได้ปรึกษาดตกลงไว้ ด้วยประการฉะนี้

เรื่อง สุขสามเณร

ฝ่ายพระสารีบุตรถามสุขกุมารว่า “พ่อหนู การบวชเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เจ้ายินดีหรือ” เมื่อสุขกุมารเรียนว่า “ขอรับ กระผมจักยินดีปฏิบัติตามโอวาทของท่าน” พระเถระสอนพระกรรมฐานแล้วทำการบวชให้สมความปรารถนา

ฝ่ายมารดาบิดาของสามเณร ทำบุญฉลองบรรพชา ถวายโภชนาหารอันมีรสอร่อยอย่างแก่พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธานตลอดกาล ๗ วัน จนถึงเวลาเย็นวันที่ ๗ จึงได้กลับบ้าน รุ่งขึ้นวันที่ ๘ เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปบิณฑบาตในบ้านแล้ว พระสารีบุตรทำกรณียกิจในวัดเสร็จแล้ว ให้สามเณรถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตในบ้านเหมือนกัน ครั้นไปถึงระหว่างทาง สามเณรได้เห็นเหมือนน้ำ เห็นช่างศร เห็นช่างถากไม้ ตามลำดับ ก็เรียนซักถามตามพระเถระเป็นลำดับไป ฝ่ายพระเถระก็ได้ตอบอธิบายให้ฟังโดยตลอด สามเณรได้ฟังเหตุการณ์ดังนั้นแล้ว เรียนพระเถระว่า “ถ้าพระคุณท่านจะรับเอาบาตรและจีวรจากกระผมแล้ว กระผมก็จะขออนุญาตกลับไปก่อนขอรับ” ฝ่ายพระเถระไม่อยากจะขัดอัธยาศัยของสามเณรจึงพูดว่า “เธอจงส่งบาตรและจีวรของฉันมา” รับเอาบาตรและจีวรจากสามเณร ฝ่ายสามเณรไหว้พระเถระแล้ว ก่อนจะกลับเรียนสั่งพระเถระว่า “เมื่อพระคุณท่านจะนำอาหารมาเพื่อกระผม ขอให้ นำโภชนาหารที่มีรสอร่อยอย่างมา พระคุณเจ้าข้า”

พระเถระพูดว่า “จักได้อาหารเช่นนั้นมาจากไหนสามเณร”

สามเณรเรียนว่า “เมื่อไม่ได้ด้วยบุญของพระคุณท่าน คงจักได้ด้วยบุญของกระผมดอกขอรับผม” พระเถระมอบลูกดาลให้สามเณรแล้ว ก็เข้าไปบิณฑบาตในบ้านต่อไป

สุขสามเณรนั้น ครั้นกลับไปถึงวัดก็เปิดห้องพระเถระแล้วเข้าไปข้างใน ปิดประตูนั่งเจริญวิปัสสนากรรมฐาน สงฆานเข้าไปพิจารณาในสังขารร่างกายของตนอยู่อย่างสงบ ด้วยเดชแห่งคุณของสามเณรนั้น บันดาลให้ร้อนถึงอาสน์ของท้าวสักกเทวราช ท้าวสักกเทวราช ทรงใคร่ครวญดูว่า “นี่อะไรกันหนอ” ก็ได้เห็นสามเณร จึงทรงดำริว่า “สุขสามเณรถวายคินบาตรและจีวรแก่พระอุปัชฌาย์แล้ว กลับคืนสู่วัดด้วยตั้งใจว่า จักกระทำสมณธรรม สมควรที่เราจะต้องไปที่วัดนั้น”

ครั้นแล้วก็ทรงเรียกท้าวมหาราชทั้ง ๔ มาเฝ้า ส่งไปทำการอารักขาสามเณรว่า “พอมหาจำเริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไป จงขับไล่คนทั้งหลายที่มีเสียงเป็นโทษในป่าใกล้วัดเสียให้หมด” ท้าวมหาราชได้ทำตามเทพบัญชาแล้วก็ทำหน้าที่อารักขาอยู่ในทิศทั้ง ๔ โดยรอบ ทรงสั่งบัญชาพระจันทเทวบุตรและพระสุริยเทวบุตรว่า “จงยึดวิมานของตนหยุดอยู่ก่อน” พระจันทเทวบุตรและพระสุริยเทวบุตร ก็ได้กระทำตามเทพบัญชานั้น ส่วนพระองค์ได้ทรงทำหน้าที่อารักขาที่สายหยุดประดู

ขณะนั้นภายในวัดเงียบเสียงอย่างสนิท ส่วนสามเณรมุ่งหน้าเจริญวิปัสสนากรรมฐานด้วยจิตมีอารมณ์ตั้งเป็นหนึ่ง ได้บรรลุมรรคผล ๓ ชั้น เบื้องต้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ส่วนพระสารีบุตร เมื่อสามเณรสั่งว่า ขอให้ นำโภชนาหารอันมีรสอร่อยอย่างมาให้ ก็พิจารณาหาอยู่ว่าจักได้ในเรือนใครหนอ มองเห็นตระกูลอุปัชฌากตระกูลหนึ่ง สมบูรณ์พร้อมด้วยอัครชาย จึงไป ณ ที่นั้น บรรดาเจ้าของบ้านต่างก็พากันตลกดีใจพลางเรียนว่า “พระผู้เป็นเจ้าของผู้เจริญ วันนี้พระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามา ณ ที่นี้ ชื่อว่าได้กระทำสิ่งอันเป็นความดีมงคล

เรื่อง สุขสามเณร

แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย” แล้วรับบาตร นิมนต์นั่งอาสนะ ถวายข้าวยาคุ และของเคี้ยว แล้วอาราธนาให้แสดงธรรมกถาจนถึงเวลาภัตตาหาร พระเถระแสดงธรรมกถาอย่างไรเพราะ ครั้นสมควรแก่เวลาแล้วจึงยุติ ธรรมกถา ในลำดับนั้นเจ้าบ้านก็ถวายโภชนาหารมีรสอร่อยอย่างแก่พระเถระ ครั้นสังเกตเห็นพระเถระประสงค์จะนำเอาโภชนาหารนั้นไป จึงเรียนว่า “นิมนต์ฉันเถิดเจ้าข้า พวกข้าพเจ้าจักจัดถวายใหม่อีก” ครั้นพระเถระฉันเสร็จแล้ว ได้จัดถวายโภชนาหารนั้นอีกจนเต็มบาตร พระเถระรับเอาบาตรบาตนั้นแล้วกลับไปวัดอย่างรีบด่วน ด้วยหวังว่าสามเณรของเราจักหิว

วันนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาสัตตฺยออกประทับ ณ พระคันธกุฎีแต่เช้าตรู่ ทรงพิจารณาว่า “วันนี้สุขสามเณร คินบาตรและจีวรให้พระอุปัชฌาย์แล้วกลับมาวัดด้วยตั้งใจจักกระทำสมณธรรม กิจของสามเณรนั้นสำเร็จหรือยังหนอ” ทรงเห็นว่าสามเณรได้บรรลุมรรคผลเบื้องต้นทั้ง ๓ ชั้นแล้ว ทรงพิจารณาต่อไปว่า “สามเณรจักได้บรรลุพระอรหัตต์ในวันนี้ แต่สารีบุตรรับนำเอาภัตตาหารมา ด้วยเป็นหวังว่าสามเณรของเธอจักหิว ถ้าสามเณรยังมีได้บรรลุพระอรหัตต์ พระสารีบุตร จักนำภัตตาหารมาเสียก่อน อันตรายิกธรรมจักมีแก่สามเณร เราจักต้องไปทำหน้าที่อารักขาอยู่ที่ซุ้มพระทวาร” ครั้นแล้วเสด็จออกจากพระคันธกุฎีไปทรงทำหน้าที่อารักขาอยู่ที่ซุ้มพระทวาร ครั้นพระเถระนำภัตตาหารมาถึงซุ้มพระทวาร พระองค์ก็ทรงมีพระพุทธรูปดำรัสถามปัญหาถึง ๔ ข้อ เป็นการประวิงเวลาไว้ ด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายสามเณร พอกการปฐกวจวิสันหาปัญหาจบลง ก็ได้บรรลุพระอรหัตต์ผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นขีณาสพพอดี สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแก่พระสารีบุตรว่า “ไปเถิดสารีบุตร ให้ภัตตาหารแก่สามเณรของเธอได้”

พระเถระไปเคาะประตู สามเณรออกมาทำวัตรพระอุปัชฌาย์แล้ว เมื่อพระอุปัชฌาย์บอกว่า “ฉันอาหารเสียสามเณร” เธอทราบดีว่าพระเถระไม่ต้องการภัตตาหารแล้ว เป็นกุมารเพียง ๗ ขวบปี แต่ได้บรรลुพระอรหัตในขณะนั้น พิจารณาเลือกหาอาสนะที่ต่ำซึ่งสมควรแก่ตนแล้วฉันภัตตาหาร ครั้นฉันเสร็จแล้วก็จัดการล้างบาตรเก็บไว้โดยเรียบร้อยเป็นอันดี

ในขณะนั้น ท้าวมหาราชทั้งหลายก็เลิกการอารักขา ฝ่ายจันทเทวบุตรและสุริยเทวบุตรก็ปล่อยวิมาน แม้ท้าวสักกเทวราชก็ทรงเลิกอารักขาที่สายยุประตู่ พระอาทิตย์ได้ปรากฏบ่ายเลยเที่ยงวันไปมากเป็นที่ผิดสังเกต ด้วยประการฉะนี้

พระภิกษุทั้งหลายโจษจันกันว่า “นี่เย็นแล้ว สามเณรฉันเสร็จเดี๋ยวนี้เองแหละ เหตุไรหนอ วันนี้เวลาเช้ามากเวลาเย็นน้อย”

สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอสนทนาด้วยเรื่องอะไรกัน”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ วันนี้เวลาเช้ามาก เวลาเย็นน้อย สามเณรฉันภัตตาหารเสร็จเดี๋ยวนี้เองแหละ แต่ว่าพระอาทิตย์ได้ปรากฏบ่ายเลยเที่ยงวันไปมากเป็นที่ผิดสังเกต พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “เป็นธรรมดาอย่างนี้เองในเวลาที่มีบุญบำเพ็ญสมณธรรม เพราะวันนี้ ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ทำหน้าที่อารักขาในทิศทั้ง ๔ โดยรอบ จันทเทวบุตรและสุริยเทวบุตรยี่ดวิมานไว้

เรื่อง สุขสามเณร

ทำวสั๊กะทรงทำหน้าที่อารักขาที่สายยู แม่เราก้ทำหน้าที่อารักขาที่ซุ้มประตู วันนี้สุขสามเณรได้เห็นชาวเหมืองไข่น้ำไปด้วยเหมือง เห็นพวกช่างครัดตุ๊กศรีให้ตรง เห็นพวกช่างถากดัดไม้ให้เป็นล้อเป็นต้น จึงพยายามฝีกตนจนได้บรรลุพระอรหัตแล้ว”

เมื่อสมเด็จพระพุทธรองค์ทรงแสดงปฏิบัติทาของสุขสามเณรให้เป็นอุปบัติเหตุฉะนี้แล้ว จึงได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายโดยพระพุทธรูปนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

อุทกั ทิ นยนฺติ เนตติกา

อุสุการา นมยนฺติ เตชนั

ทารุํ นมยนฺติ ตจฺจกา

อตฺตานั ทมยนฺติ สุพุทฺตา.

ชาวเหมืองยอมไข่น้ำเข้านาได้ พวกช่างครย้อมดัด
ตุ๊กศรีให้ตรงได้ พวกช่างถากยอมดัดไม้ให้เป็นล้อ
เป็นต้นได้ ฉันทใด บุคคลผู้สอนง่ายก็ยอมฝีกตน
ให้เป็นคนดีได้ ฉันทนั้น

พระภิกษุทั้งหลายเป็นอันมาก ได้ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผลโดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะวิสัชนาอรรถาธิบายความในท้องเรื่องนิทานและในพระธรรมเทศนาพุทธรูปนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาณัถและโดยอรรถโนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา จลองศรัทธาบารมีแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัทสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่าบุคคลที่มีความสุขความเจริญ หรือที่เรียกว่า คนมีบุญ ซึ่งปรากฏให้เห็นในปัจจุบันชาตินี้ นั้น ย่อมได้สร้างบุญบารมีพากเพียรทำความดีและเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น หรือแก่ประโยชน์ส่วนรวมมาเป็นอย่างมาก เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ หรือเป็นสิ่งที่คนสามัญไม่อาจที่จะกระทำได้ ตัวอย่าง เช่น สุขสามเณร เมื่อยังเป็นนายภัตตภติกะคนรับจ้างอยู่โน้น จะเห็นว่า ท่านได้เสียสละอย่างสูง จนเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ตนเองที่ยอมสละลูกเมียไปเป็นลูกจ้างบ้านเศรษฐี เป็นเวลานานถึง ๓ ปีเป็นกำหนด ก็เพื่อต้องการอาหารอันโอชะรสเพียงมือเดียว อันคนบ้านนอกอย่างนายภัตตภติกะนั้นไม่เคยได้ผ่านพบ ซึ่งก็เป็นที่น่าเห็นใจที่ควรจะเป็นเช่นนั้น แต่ครั้ง ได้อาหารที่ตนยอมเสียสละตนแลกเอามาถึง ๓ ปี นั้นแล้ว และเตรียมพร้อม อยู่แล้วที่จะลงมือรับประทาน ครั้งได้พบปฎิคาหกผู้ต้องการ ซึ่งมาคอย รับประทานอยู่เฉพาะหน้า นายภัตตภติกะก็ยอมตัดสินใจเด็ดขาด สามารถ เสียสละสิ่งที่รักยิ่งนั้นได้ทันที คือถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า นับเป็น ปฏิปทาที่ทำได้ยากและน่าอัศจรรย์ และยิ่งกว่านั้น ขณะที่นายภัตตภติกะ ใส่บาตรอยู่นั้น พอขณะที่อาหารยังเหลืออยู่อีกครึ่งหนึ่งนั้น พระปัจเจก-พุทธเจ้าได้แสดงมารยาทของผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ที่เรียกว่า **โภชน มัตตัญญูตา** อันเป็นปฏิบัติที่ดีตามหลักพุทธศาสนา คือ พระปัจเจก-พุทธเจ้าทรงเอามือปิดบาตร ซึ่งแสดงให้เห็นปรากฏว่า พอแล้ว ส่วนนาย ภัตตภติกะนั้นก็เจริญศรัทธาถึงขนาด แทนที่จะอำนวยตามแต่กลับแสดง ความเสียสละอย่างยิ่งยวดอีกต่อไป โดยเรียนว่า “ขออย่าได้ช่วย อนุเคราะห์ข้าพเจ้าในชาตินี้เลย ขอให้สงเคราะห์ในชาติหน้าโน้นเถิด ข้าพเจ้าประสงค์จะถวายมิให้มีเศษเหลือ” ในที่สุดพระปัจเจกพุทธเจ้า

เรื่อง สุขสามเณร

ก็ทรงอนุโลมตามอัธยาศัยของทายก และทานเช่นนั้นได้นามพิเศษว่า **นิรเวสทาน** เป็นทานที่มีผลานิสงส์มากพิเศษกว่าทานอื่น ๆ ด้วยความเสียสละอันยิ่งใหญ่เช่นนั้น นายภักตภทิกะจึงได้รับผลพิเศษในชาติปัจจุบันครั้งนั้น ครั้นมาในชาตินี้ก็ได้เป็นผู้มีบุญ ได้บรรลुพระอรหัตตั้งแต่อายุ ๗ ขวบปี และมีเทวดาและมนุษย์รักใคร่ภักดี ทำหน้าที่ช่วยป้องกันรักษาเป็นกรณีพิเศษดังแสดงมาแล้ว นับเป็นปฏิปทาที่สาธุชนพุทธบริษัทควรเชิดชูบูชา คือน้อมนำมารักษากฎปฏิบัติให้เป็นคุณสมบัติประจำตนในส่วนที่ไม่เหลือวิสัย โดยนัยที่แสดงมาแล้วในท้องนิทานนั้น ๆ อันข้อความแจ่มแจ้งอยู่แล้ว

ส่วนความในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถานั้น มีอธิบายว่า ช่างเหมืองหรือช่างเขื่อน (ช่างชลประทาน) ตามที่เรียกในสมัยปัจจุบันยังสามารถบังคับหรือส่งน้ำไปได้ทั้งที่ดอน และที่ลุ่ม ทั้งที่ใกล้และที่ไกล ให้สำเร็จในอันที่จะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์นั้น ๆ ตามที่มนุษย์ต้องประสงค์ ฉันทไฉน พวกช่างสามารถในการตัดไม้คดให้เป็นลูกศรจนมีความเที่ยงตรง ยิงไปถูกจุดเป้าหมายตามที่ประสงค์ได้ ฉันทไฉน พวกช่างไม้สามารถตัดไม้ที่ตรง ๆ ให้เลี้ยวลดคดงอนให้เป็นล้อจักรได้ ฉันทไฉน คนเรานี้ก็สมควรที่จะหาโอกาสฝึกหัดตัดตนให้เป็นคนดีให้จงได้เหมือนกัน ฉันทไฉน

ธรรมดาสามีญชนคนเรานั้น มีความคดโกงอยู่เป็นนิจ คดโกงเพราะอำนาจความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่เรียกว่า **กิเลส** โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือโกงตัวของตัวเอง นับเป็นประการที่สำคัญที่สุด เพราะไม่มีผู้อื่นจะช่วยตัดให้ได้ การคดโกงผู้อื่นยังมีผู้อื่นช่วยตัดจัดการโดยเชิญ

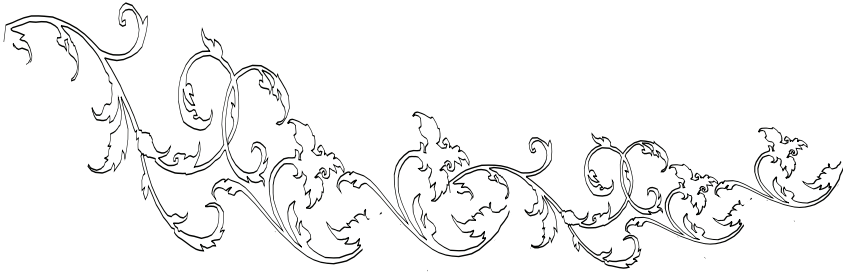
ธรรมบทเทศนา

ไปอยู่โรงเรียนตัดสั้นदान หรือพันธนาकारต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ในพระธรรมเทศนานี้ สมเด็จพระพุทธองค์จึงทรงตรัสสอนให้พุทธบริษัทฝึกหัดตัดตนเอง การฝึกตนโดยตรงนั้น หมายถึงการฝึกด้วยสมถวิธิและวิปัสสนาวิธิ ๒ ประการเท่านั้น ตนคือคนเราจึงจะตรงสำเร็จผลเป็นคนดีที่เรียกว่าสัตบุรุษตามความประสงค์ได้ ดังที่สุขสามเณรได้ปฏิบัติมาแล้วเป็นตัวอย่าง

ฉะนั้น จึงเป็นการสมควรที่สาธุชนพุทธบริษัทจะพึงน้อมนำตนเข้าสู่การฝึกหัด ด้วยการเข้าปฏิบัติพระกรรมฐานในพระพุทธศาสนา โดยแสวงหาครูอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้ช่วยแนะนำสั่งสอนในส่วนเบื้องต้น โดยสมควรแก่อัธยาศัย มีนัยดังรับประทานวิสัยขานมา ด้วยประการฉะนี้

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๐.๑๕ น.

เรื่อง หญิงสหายนางวิสาขา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

โก นุ หาสฺ กิমানฺนุโท นิจฺจํ ปชฺชลิเต สติ
อนฺธกาเรน โอนฺทธา ปทีปํ น คเวสธาติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา ซึ่งมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ชราวรรค แห่งสุตตันต-ปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๑๘ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญณฤธีส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตฺถา เขตฺวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสรวัดถี ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาปรารภหญิงทั้งหลายผู้เป็นสหายของนางวิสาขามหาอุบาสิกาให้เป็นอุปัฏฐากุ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า

สาวตถิย์ กิร ปณฺจสตา กุลปฺตดา - ยังมีกุลบุตรอยู่ ๕๐๐ คน มีที่อยู่อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถินั้น ได้พากันมอบฝากภริยาของตน ๆ ไว้กับนางวิสาขามหาอุบาสิกา ด้วยความหวังว่า ภริยาของตน ๆ จักเป็นผู้ไม่ประมาทด้วยวิธีการอย่างนี้ ตั้งแต่นั้นมา หญิงเหล่านั้นเมื่อไปเที่ยวสวนอุทยานก็ดี หรือไปบำเพ็ญบุญที่วัดก็ดี ก็พากันไปกับนางวิสาขามหาอุบาสิกาเท่านั้น

ครั้นอยู่มาในกาลครั้งหนึ่ง เขาประกาศโฆษณาว่า จักมีงานมหรสพเต็มสุรา มีกำหนด ๗ วัน หญิงภริยาเหล่านั้นได้จัดแจงมอบสุราให้แก่สามีของตน ๆ ตามประเพณี ฝ่ายพวกสามีพากันไปเล่นงานมหรสพเต็มสุราตลอดทั้ง ๗ วัน ครั้นถึงวันที่ ๘ จึงได้ไปทำงานตามปกติธรรมดา ส่วนหญิงภริยาทั้งหลายปรึกษากันว่า พวกเราไม่กล้าที่จะดื่มสุราต่อหน้าสามี และสุราก็มีเหลืออยู่ พวกเราจักหาอุบายดื่มสุรานี้โดยมิให้สามีทราบ ครั้นแล้วจึงพากันไปหานางวิสาขารเรียนว่า “คุณแม่ พวกอิจฉันมีความประสงค์อยากจะไปชมสวนอุทยาน เจ้าข้า”

นางวิสาขารับรองว่า “ดีละ แม่หนูทั้งหลาย ถ้ากระนั้นพวกเจ้าจงเตรียมสิ่งที่ควรเตรียมแล้วจึงพากันออกไป” หญิงภริยาเหล่านั้นพากันไปพร้อมกับนางวิสาขา แต่แอบซ่อนสุราไปด้วย ครั้นถึงสวนอุทยานแล้ว ก็พากันดื่มสุรา เมาสุราเกี่ยวพันพ่านไปตาม ๆ กัน

ฝ่ายนางวิสาขาเห็นเช่นนั้นจึงเสียใจว่า “หญิงพวกนี้มันกระทำไม่ดี บัดนี้พวกเดียรถีย์ทั้งหลาย จักครหาติเตียนเราว่า นางวิสาขาสาวิกาของพระสมณโคดมดื่มสุราแล้วเกี่ยวพ่านไป” จึงต่อว่าแก่หญิงภริยาเหล่านั้นว่า “แม่หนูทั้งหลาย พวกเจ้ากระทำไม่ดี พลอยให้ความเสื่อมเสียมีแก่นันด้วย แม้พวกสามีก็จักโกรธพวกเจ้า คราวนี้พวกเจ้าจักทำอย่างไร”

เรื่อง หญิงสหายนางวิสาขา

หญิงภริยาเหล่านั้นเรียนว่า “คุณแม่ พวกอิจฉันแกลังทำว่าเป็นไซ้”

นางวิสาขาพูดว่า “ถ้าเช่นนั้น พวกเจ้าก็จักปรากฏเป็นไปตามกรรมของพวกเจ้าเอง”

หญิงภริยาเหล่านั้น ครั้นกลับไปถึงบ้านแล้ว ต่างก็พากันแกลังทำเป็นไซ้เหมือนกันทั้งหมด ต่อมาสามีของเขาต่างก็ถามภริยาของตน ๆ ว่าไปไหนกัน ครั้นทราบว่าเป็นไซ้จึงได้พิจารณาตรวจดูก็รู้ว่า จักพากันดื่มสุราที่เหลืออยู่แน่ จึงเขียนตีภริยาของตน ๆ ให้ได้รับความอับอายเสียหายไปตาม ๆ กัน

หญิงภริยาเหล่านั้นยังไม่เข็ดหลาบ ต่อมาถึงคราวมีงานมหรสพอย่างอื่นอีก ประสงค์อยากจะดื่มสุราเหมือนอย่างนั้น พากันไปหานางวิสาขาแล้วเรียนว่า “คุณแม่เจ้าขา ขอคุณแม่กรุณาพาพวกอิจฉันไปเที่ยวชมสวนอุทยานหน่อยเถิด เจ้าข้า”

นางวิสาขาปฏิเสธว่า “คราวก่อนพวกเจ้าทำความเสียหายให้เกิดแก่ฉันมาครั้งหนึ่งแล้ว พากันไปเองเถิด ฉันจักไม่พาพวกเจ้าไปอีกแล้ว”

หญิงภริยาเหล่านั้นปรึกษากันว่า “คราวนี้พวกเราจักไม่กระทำอย่างนั้น” ทำอุบายอย่างอื่น แล้วพากันเข้าไปหานางวิสาขาอีก แล้วเรียนว่า “คุณแม่ขา พวกอิจฉันมีความประสงค์อยากจะทำการพุกฤษฐาขอคุณแม่ได้กรุณาพาพวกอิจฉันไปวัดหน่อยเถิด เจ้าข้า”

นางวิสาขารับคำว่า “แม่หนูทั้งหลาย ครั้งนี้เป็นการสมควรไปได้อยู่ จงพากันจัดเครื่องสักการบูชาเสียให้เรียบร้อย”

หญิงภริยาเหล่านั้นหิวเอากระเช้าของหอมและดอกไม้เป็นต้น
เอามือถือขวดมีรูปร่างเหมือนกำมือซึ่งบรรจุสุราเต็ม ห้อยมือลงแล้วเอา
ผ้าใหญ่ห่มคลุมจนมิด พวกกันไปหานางวิสาขาแล้วไปวัดพร้อมกัน ครั้นไป
ถึงวัดแล้ว พวกกันไปหลบดื่มสุราอยู่ส่วนข้างหนึ่งก่อน แล้วจึงไปนั่งใน
ศาลาโรงธรรมตรงเบื้องหน้าของสมเด็จพระบรมศาสดา

นางวิสาขากราบทูลอาราธนาสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่
สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์จงทรงพระกรุณา
แสดงพระธรรมเทศนาโปรดหญิงทั้งหลายเหล่านี้เถิด พระเจ้าข้า”

ส่วนหญิงภริยาเหล่านั้น ด้วยอำนาจแห่งความมึนเมาทำให้ตัว
สั่นโงเงงอยู่ไปมา พลางก็เกิดจิตวิปลาสขึ้นว่า “เราจักพ้อนรำ เราจัก
ขบร้อง” ดังนี้

ในขณะนั้น ยังมีเทวดาตนหนึ่ง เป็นฝักฝ่ายแห่งมาร คิดการขึ้น
ว่า “บัดนี้เราจักเข้าถึงอยู่ในกายของหญิงเหล่านี้ แล้วจักแสดงกิริยา
อาการต่าง ๆ ในเบื้องหน้าของพระสมณโคดม” ครั้นแล้วก็เข้าถึงอยู่ใน
กายของหญิงเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้หญิงภริยาเหล่านั้น ลางพวกปรบมือ
หัวเราะ ลางพวกทำท่าจะพ้อนรำในเบื้องหน้าของสมเด็จพระบรมศาสดา

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงพิจารณาว่า “นี่เป็นอะไรกัน” ครั้น
ทรงทราบเหตุแล้ว ทรงพระดำริว่า “บัดนี้เราจักไม่ให้หมู่มารทั้งหลาย
ได้ช่องโอกาส เพราะว่าที่เราบำเพ็ญบารมีมานานสิ้นระยะกาลถึงเพียงนี้
ก็เพื่อที่จะไม่ให้หมู่มารทั้งหลายได้ช่องโอกาสนี้เอง” ครั้นแล้วจึงทรงเปล่ง
พระรัศมีออกจากเส้นขนพระขนง (ขนคิ้ว) เพื่อให้หญิงเหล่านั้นเกิดความ
สลดสังเวช

เรื่อง หญิงสหายนางวิสาขา

ในทันทีนั้น ก็ได้เกิดความมีดมนอนธการขึ้นอย่างมหัศจรรย์ หญิงเหล่านั้นพากันเกิดความสะดุ้งหวาดเสียวกลัวต่อมรณภัยเป็นกำลัง ทำให้ฤทธิ์สุราในท้องย่อยละลายหายสูญไปสิ้น

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงหายไปจากพระพุทธรูปบัลลังก์ ที่ประทับนั่งอยู่นั้น ไปประทับยืนอยู่ยอดขุนเขาสินธูราช แล้วทรงเปล่งพระรัศมีโอภาสให้พุ่งออกจากพระอุณาโลม (หน้าผาก) ขณะนั้นได้ปรากฏแก่หญิงเหล่านั้นเป็นดุจพระจันทร์ขึ้นดั่งพันดวง

ในลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสเรียกหญิงเหล่านั้น ให้มาสู่ที่เฝ้า แล้วทรงตรัสอบรมบ่มนิสัยว่า “พวกเธอทั้งหลายเมื่อพากัน มาสู่ที่เฝ้าของเรา เป็นผู้ประมาทมานั้น ไม่เป็นการสมควร เพราะความ ประมาทของพวกเธอนั้น ทำให้เทวดาที่เป็นฝักฝ่ายแห่งมารได้ช่องโอกาส แล้วสามารถทำให้พวกเธอทั้งหลายหมดละอาย ทำการหัวเราะเป็นต้น ในฐานะที่ไม่ควรจะกระทำ บัดนี้ พวกเธอทั้งหลายจงทำความพยายาม ปฏิบัติตนเพื่อให้ไฟทั้งหลาย มีไฟคือราคะเป็นต้นดับไปเสีย จึงจักเป็นการ สมควร”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงอบรมบ่มนิสัยหญิงเหล่านั้นให้ มีอินทรีย์แก่กล้าควรแก่จะได้รับพระธรรมเทศนาแล้ว จึงได้ตรัสพระ ธรรมเทศนาโปรดโดยพุทธานิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

โก นุ หาโส กิमानนุโท นิจุจํ ปชฺชลิเต สติ
อนุธกาเรน โอนทธา ปทีปี น คเวสธ.

เมื่อโลกคือหม่อมมนุษย์นี้ถูกไฟเผาอยู่เป็นนิจเช่นนี้ พวกเธอยังจะรำเรงยินดีอยู่หรือ เมื่อพวกเธอถูก ความมีตมนอนธการปกคลุมแล้ว โฉนจึงไม่แสวงหา แสงสว่าง คือดวงประทีปเล่า

หญิงภริยา ๕๐๐ คนส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนา โดยโยนิโสมนสติกการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็พากันดำรง อยู่ในโสดาปัตติผล สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงทราบว่ายหญิงเหล่านั้นดำรง มั่นในศรัทธาอย่างแน่นแฟ้นแล้ว ก็เสด็จลงจากยอดเขาสินธูราช เสด็จ ประทับนั่งเหนือพระแท่นพุทธอาสน์รัตนบัลลังก์ตามเดิม ในลำดับนั้น นางวิสาขาขอพระวโรกาสกราบทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรง พระคุณอันประเสริฐ ชื่นเชื่อว่าสุรานี้เป็นสิ่งที่เลวทรามมาก เพราะว่า หญิงเหล่านี้ซึ่งดื่มสุราแล้ว นั่งอยู่ในเบื้องหน้าของพระพุทธเจ้าเช่นตั้ง พระพุทธองค์ ยังไม่สามารถที่จะรักษาแม้เพียงอิริยาบถอยู่ได้ ต่างก็พากันจะลุกขึ้นปรบมือ ทำการหัวเราะ ขับร้องฟ้อนรำเป็นต้น อย่างที่ไม่มี ียงอาย”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสรับรองว่า “จริง วิสาขา ชื่นเชื่อว่า สุรานี้เลวทรามมากทีเดียว คนที่ประสบความพินาศล่มจมเพราะเหตุแห่ง สุรานี้ มีจำนวนมากเป็นอเนกประการ”

นางวิสาขาได้กราบทูลถามต่อว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ สุรานี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไร”

เรื่อง หญิงสหายนางวิสาขา

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงถึงอุปบัติเหตุแห่งสุรา โดยทรงเล่าเรื่องอดีตนิทานซึ่งมีปรากฏในกุ่มภชาดกโดยพิสดาร สาธุชนพุทธบริษัทผู้ใคร่จะทราบเหตุการณ์ จงแสวงหาในชาดกนั้นตามประสงค์เถิด ส่วนนิทานเรื่องนี้ยุติลงเพียงเท่านี้

ในลำดับนี้ จะได้วิสัชนาอธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองคุณศรัทธาของท่านสาธุชนโดยอาศัยหลักอรรถกถาและโดยอรรถโนมัตถยาธิบายสืบต่อไป

ในท้องนิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นทราบว่า แม้ในครั้งพุทธกาลนั้นก็ได้มีธรรมเนียมประเพณีที่ให้การศึกษอบรมกันชนิดที่ให้อบรมปฏิบัติด้วยตนเอง ข้อนี้ได้แก่สามีของหญิง ๕๐๐ นั้น ได้มอบฝากภริยาของตน ๑ ให้อยู่ในความปกครองของนางวิสาขา ซึ่งแสดงความประสงค์ไว้ว่า เพื่อให้ภริยาเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาท เพราะได้มีโอกาสรู้เห็นปฏิบัติของนางวิสาขา และช่วยกระทำภาระการงานนั้น ๑ ในตระกูลของผู้ดีมีคุณธรรมสูง เพราะนางวิสาขานั้นย่อมเป็นผู้มีเกียรติคุณอันงามพึงขจรไปในหมู่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธา เพียบพร้อมด้วยจริยวัตรเป็นอันดี จนได้มีมงคลนามว่าเป็นมหาอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา หาสตรีที่เสมอเหมือนมิได้

เพราะฉะนั้น การที่สามีแห่งหญิง ๕๐๐ นำภริยาของตนไปฝากฝังไว้ในฐานะเป็นบริวาร ก็เพื่อต้องการที่จะให้ภริยาของตนได้รับการศึกษอบรม เพื่อเป็นสุภาพสตรีมีคุณธรรมสูง มีจริยวัตรอันดีงาม

เหมือนนางวิสาขา นั้น เข้าในลักษณะการศึกษาของบุคคลชั้นผู้ใหญ่ซึ่ง เจริญวัยแล้ว การศึกษาชนิดที่สอนให้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองก็ดี การ ศึกษาสำหรับบุคคลชั้นผู้ใหญ่เจริญวัยแล้วก็ดี นับว่าได้มีรากฐานหรือ ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาแล้ว เช่นตั้งหญิงภริยาจำนวน ๕๐๐ นี้เป็นตัวอย่าง

แต่อย่างไรก็ดี ตามธรรมดาคนเรานั้นถ้าตนเองไม่ช่วยตนเองด้วย ตนแล้ว ถึงจะได้มีโอกาสอยู่ใกล้ หรือได้เห็นหมู่คนที่มีความประพฤติดี อย่างไร คนดีก็ไม่สามารถที่จะช่วยคนชั่วให้เป็นคนดีได้ พึงเห็นตัวอย่าง ของหญิงภริยา ๕๐๐ นั้น ในขณะที่ยังมีความประมาท และไม่มีสติปัญญา พอที่จะเห็นสิ่งที่จะเป็นคุณหรือเป็นโทษแก่ตน แม้จะได้อยู่ใกล้ หรือได้ กัลยาณมิตรคือนางวิสาขาแล้ว ก็ยังหาโอกาสหลบหลีกปลีกตนไปทำ ความชั่วตามนิสัยสันดาน ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าสิ่งแวดล้อมภายนอกมี กำลังอ่อนกว่าสันดานหรือกรรมพันธุ์อันเป็นส่วนภายใน ดังนั้นการที่ คนเราได้เกิดในตระกูลดี ได้ศึกษาในสถานที่ศึกษาดี มีครูอาจารย์ดี มีสิ่งแวดล้อมภายนอกดี แต่ก็ไม่อาจสามารถที่จะทำให้พิเศษได้ หรือกลางที่ก็ไม่สามารถจะเอาตัวรอดได้ ซึ่งมีปรากฏให้เห็นอยู่ในโลกมี จำนวนไม่น้อยนั้น จึงไม่เป็นของแปลกและของใหม่สำหรับนักการศึกษา ทั้งหลาย

แต่ก็มีความจริงอย่างหนึ่งว่า คนเราที่มีสันดานชั่วมาแต่กำเนิด แต่มิใช่ชนิดเลื้อยขอ หรือที่เรียกในทางศาสนาว่า **ปทปรมะ** แล้ว ถ้าได้ กัลยาณมิตรคือครูบาอาจารย์ที่ดี หรือผู้บังคับบัญชาผู้เป็นหัวหน้าที่ดีแล้ว

เรื่อง หญิงสหายนางวิสาขา

ก็มีทางที่จะกลับตัวได้ หรือเอาตัวรอดได้ในภายหลัง ดังหญิงภริยา ๕๐๐ ได้นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นหัวหน้าที่ดี ภายหลังได้มหากัลยาณมิตร คือสมเด็จพระบรมศาสดา ในที่สุดก็กลับตนได้ชนิดเอาตัวรอดปลอดภัย ช่วงกาลนิรันดร เพราะได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา และนับว่าเป็นการไม่ผิดหวังของบรรดาสามีผู้หวังดีต่อภริยาทั้งหลายเหล่านั้น

ความเป็นหัวหน้าที่ดีที่นับว่าเป็นกัลยาณมิตร ควรเข้าใจควร เข้าคบค้าสมาคมนั้น นางวิสาขามหาอุบาสิกาได้ปฏิบัติไว้เป็นทิฏฐานุคติ อันดีเลิศ ซ่อนนั้นคือเมื่อหญิงบริวาร ๕๐๐ พากันประพฤติไม่ดี คือ หลบหนีไปแอบดื่มสุรา เมื่อทราบเหตุนางก็เรียกมาตักเตือนชี้ให้เห็นคุณ และโทษโดยทันที และด้วยวิธีการอันสุภาพอ่อนหวาน เมื่อหญิงบริวาร เหล่านี้รับสารภาพผิด และเรียนว่าจะแก่งลังพรางสามิด้วยวิธีที่แสดงตน ให้เหมือนคนไข้ นางก็มีได้จำนตาม และเตือนว่า “พวกเจ้าจักปรากฏ เป็นไปตามกรรมของพวกเจ้าเอง” ซึ่งต่อมาก็ปรากฏว่าเป็นจริงอย่างที่นาง พยากรณ์ไว้ คือถูกสามีเขียนตีให้เจ็บและประกาศความชั่วให้ปรากฏ ต่อมาหญิงบริวารเหล่านั้นมาขอร้องให้นำพาเพื่อจะได้โอกาสประพฤติตน เป็นคนเลวตามอัธยาศัย นางวิสาขาก็มิได้ให้โอกาส เป็นการแสดงถึง ความสามารถของอิสริยชน หรือที่เรียกว่าไม่คล้อยตามในทางที่เห็นว่า ไม่ดีมีทุกขโทษ ภายหลังต่อมาเมื่อหญิงบริวารเหล่านั้นพากันออกกล อุบายให้นำพาไปวัด แม้ว่าจะเป็นโอกาสให้หญิงบริวารเหล่านั้นได้แอบ ประพฤติความชั่วตามนิสัยสันดาน แต่ก็เป็นทางที่จะให้เขาได้เข้าถึงซึ่ง สิ่งแวดล้อมที่ดี อันนับว่ามีภาษีดีกว่าไปเที่ยวสวนอุทยาน นางวิสาขา จึงได้รับรองและนำไปสมความปรารถนา ซึ่งในที่สุด ถึงแม้ว่าหญิงบริวาร

เหล่านั้นจะได้โอกาสประพาศพิชิตในตอตัน แต่ภายหลังเมื่อได้องค์มหากัลยาณมิตร เขาเหล่านั้นก็สามารถเอาตัวรอด ปลอดภัยในอบายภูมิ ทั้ง ๔ ช่วงกาลนิรันดร อันปฏิปทาของนางวิสาขามหาอุบาสิกาทั้งนี้ ควรที่จะเทอดทูนบูชาและรักษาไว้ให้เป็นคุณสมบัติของผู้เป็นอิสิริยชนทั้งหลาย สืบไปตลอดกาลปาวสาน ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ทรงเป็นองค์มหากัลยาณมิตรของพุทธศาสนิกชนโดยไม่เลือกชาติชั้นและวรรณะ พระองค์ได้ทรงช่วยหญิงภริยา ๕๐๐ ให้รอดพ้นจากอำนาจเวทดาฝ่ายมารผู้ใจบาปด้วยพุทธานิหารอันพิเศษแล้ว ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดให้หญิงเหล่านั้นเข้าเฝ้าถึงที่ประทับ แล้วทรงตรัสอบรมบ่มนิสัยในกาลเบื้องต้น จนสมควรแก่ที่จะได้รับพระธรรมเทศนา พระองค์จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรดในที่สุดว่า

**เมื่อโลกคือหม่อมมนุษย์นี้ถูกไฟเผาอยู่เป็นนิจเช่นนี้
พวกเธอจะรำเรงยินดีอยู่หรือ เมื่อพวกเธอถูก
ความมืดมนอนธการปกคลุมแล้ว โฉนจึงไม่แสวงหา
แสงสว่าง คือดวงประทีปเล่า**

ข้อที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “โลกคือหม่อมมนุษย์นี้ถูกไฟเผาอยู่เป็นนิจ” นั้น มีอธิบายว่า คำว่า **ไฟ** ในที่นี้มีได้หมายเอาไฟภายนอกธรรมดาสามัญ แต่หมายเอาไฟภายในซึ่งมีอยู่ในตัวมนุษย์เราเอง ซึ่งท่านกำหนดไว้เป็น ๒ ประการ คือ ไฟกิเลส ๑ ไฟทุกข์ ๑ **ไฟกิเลส** นั้น ได้แก่ **ราคะ** ไฟ คือ ความรัก ๑ **โทสะ** ไฟ คือ ความชัง ๑ **โมหะ** ไฟ คือ ความหลง ๑ **ไฟทุกข์** นั้น ได้แก่ **ชาติ** ความเกิด ๑ **ชรา** ความแก่ ๑ **มรณะ** ความตาย ๑ **โสกะ** ความโศกเศร้า ๑ **ปริเทวะ** ความรำร้อง ๑ **ทุกขะ** ความไม่สบายกาย ๑ **โทมนัส** ความไม่สบายใจ ๑ **อุปายาสะ** ความคับแค้นใจ ๑

เรื่อง หญิงสหายนางวิสาขา

โดยนัยนี้ จะเห็นว่าไฟภายในมืออยู่ถึง ๑๑ กอง ที่คนสามัญธรรมดาตามองไม่เห็นเพราะไม่มีแสง ไม่มีควันแสดงออกให้ปรากฏในทางตา แต่ทว่ามีความร้อนแรง มีอำนาจแผดเผาอยู่เป็นนิจ และไม่เลือกว่าใครมั่งมี ยากจน สูงต่ำ ฉลาดหรือโง่ และไม่เลือกที่จะอยู่ที่ไหนทั่วทุกมุมโลก ไฟ ๑๑ กองนี้ย่อมไหม้เผาผลาญอยู่ตลอดเวลาเป็นนิจ เช่นความรัก ก็ทำหน้าที่เผาใจให้ดีขึ้นจนกระวนกระวายให้อยากได้ ความชัง ก็ทำหน้าที่เผาใจให้เร่าร้อน เตือดตาลอยากให้พ้นไป หรือให้พิณาศฉิบหาย ความหลง ก็ทำหน้าที่สุมใจให้มีดีมน เผาอุปสรรคอยู่ในสิ่งอันไม่จริงจัง ไม่จริงถาวร ไม่มีโอกาสจะมองเห็นความจริงแท้แน่นอน ถูกหลอกลวงอยู่เป็นนิจ ความโศก ความร่ำร้อง ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจอันเนื่องมาจากการพลัดพรากจากสิ่งที่รักบ้าง การประสบกับสิ่งที่ไม่รักบ้าง ความพลาดหวังบ้าง ความสูญเสียมีประการต่าง ๆ บ้างย่อมเกิดขึ้นเผาใจเผากายของมนุษย์นี้อยู่ทุกขณะ วัน ค่ำ เดือน ปี และทุกฤดูกาล ไม่มีเวลาสงบระงับดับลงเลย

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนหญิงผู้เป็นภริยาของกุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีเหล่านั้นว่า “เมื่อโลก คือ หม่อมมนุษย์นี้ ถูกไฟ ๑๑ กองไหม้เผาผลาญอยู่เป็นนิจนี้วันตรีกาลเช่นนี้ ยังจะมัวเมาว่าเรงยินดีในสิ่งที่ยั่วเย้าเราหลอก ซึ่งมีอยู่เป็นอันมากอยู่หรือ” อันหมายความว่าพระองค์ทรงสอนไม่ให้หลงว่าเรงยินดีต่อสิ่งที่เราหลอกเหล่านั้น เพราะเมื่อหลงว่าเรงยินดีมากเท่าไร ก็มีแต่จะถูกไฟ ๑๑ กองไหม้เผาผลาญมากเท่านั้น เกิดเป็นเงาขึ้นตามกัน ฉะนั้น

ข้อที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “เมื่อพวกเธอถูกความมีดีมนอนธการปกคลุมแล้ว ไฉนจึงไม่แสวงหาแสงสว่าง คือดวงประทีปเล่า” อธิบายว่า ความมืดที่ปกคลุมมนุษย์ให้มีดีมน จนไม่สามารถจะมองเห็น

ความจริงแท้แน่นอนได้นั้น ได้แก่ **อวิชชา** ซึ่งมีวัตถุธฐานที่เกิด ๘ ประการ คำว่า **อวิชชา** แปลว่า ไม่สนใจที่จะรู้ซึ่งสิ่งทีควรจะรู้อย่างหนึ่ง หรือ สนใจรู้ซึ่งสิ่งที่ไม่ควรรู้อย่างหนึ่ง ที่ว่ามีวัตถุธฐานที่เกิด ๘ ประการนั้น คือ **ทุกขะ อภญาณัม** ไม่รู้จักทุกข์ ๑ **ทุกขสมุทเย อภญาณัม** ไม่รู้เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ๑ **ทุกขนิโรธ อภญาณัม** ไม่รู้สิ่งที่จะดับทุกข์ ๑ **ทุกขนิโรธคามินี-ปฏิบัติปาย อภญาณัม** ไม่รู้ข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงสิ่งดับทุกข์ ๑ **ปุพฺพนฺต อภญาณัม** ไม่รู้ขั้น ๕ ในอดีต ๑ **อปฺรนฺต อภญาณัม** ไม่รู้ขั้น ๕ ในอนาคต ๑ **ปุพฺพนฺตฺวาปฺรนฺต อภญาณัม** ไม่รู้ขั้น ๕ ทั้งในอดีตและอนาคต ๑ **ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนสฺส ธมฺเมสฺส อภญาณัม** ไม่รู้ปฏิจจสมุปปาทธรรม ๑

อวิชชา อันมีลักษณะและวัตถุธฐานที่เกิด ๘ ประการ ดังพรรณนามานี้แล พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นความมืดมนอนธการที่ครอบคลุมหุ้มห่อจิตใจของมนุษย์ทั้งหลาย ไม่ให้มองเห็นว่าอะไรเป็นอะไร ซึ่งมีอาการเสมือนคนอยู่ในที่มืด หรือคนตาบอด ด้วยเหตุนี้ มนุษย์เราจึงเห็นไม่ตรงไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง คือ เห็นสิ่งที่ถูกว่าผิด เห็นสิ่งที่ผิดว่าถูก เพราะฉะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “เมื่อพวกเขาถูกความมืดมนอนธการปกคลุมแล้ว โฉนจึงไม่แสวงหาแสงสว่าง คือดวงประทีปเล่า”

คำว่า **แสงสว่างหรือดวงประทีป** ในที่นี้หมายถึงเอา **ปัญญา** มิใช่แสงสว่างอันเกิดจากดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ หรือแสงไฟแสงไฟอันเป็นแสงสว่างภายนอก ซึ่งช่วยเพียงตาเนื้อเท่านั้นให้เห็นวัตถุต่าง ๆ ได้ ส่วนความมืดภายใน คือ อวิชชาที่นั่นต้องได้แสงสว่างคือปัญญา จึงจะสามารถกำจัดความมืดคืออวิชชาได้ แม้ถึงปัญญาที่จะมีคุณภาพสามารถ

เรื่อง หงิ่งสหายนางวิสาขา

กำจัดความมืดคืออวิชชาได้นั้น ท่านก็ประสงค์เอาเฉพาะภาวนาปัญญาเท่านั้น

ปัญญานี้ เมื่อว่าโดยทางที่เกิด มี ๓ อย่าง คือ **สุดมยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการอ่านการเรียนรู้ ๑ **จินตามยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการครุ่นคิด หรือคาดคะเนเดาเอา ๑ **ภาวนามยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ๑ ปัญญาประเภทหลังนี้ ที่มีคุณภาพสามารถที่จะกำจัดความมืดคืออวิชชา ให้เกิดแสงสว่างจนมองเห็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หรือเห็นขั้นธ ๕ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน หรือ มองเห็นปัจจุสมุปปาตธรรม ซึ่งเป็นทางนำไปผู้ปฏิบัติพ้นจากทุกข์โดยประการทั้งปวง ที่สมเด็จพระบรมศาสดาสตัสสอนให้หงิ่งผู้เป็นภริยาของกุลบุตรทั้งหลายแสวงหาในพระธรรมเทศานี้ อันหมายความว่า ให้ลงมือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดภาวนามยปัญญา อันมีอรรถาธิบายดังวิสัชนามา ด้วยประการฉะนี้

๘ พฤษภาคม ๒๕๐๕

“เมื่อโลก คือ หม่อมมนุษย์นี้ ถูกไฟ ๑๑ กอง
ไหม้เผาผลาญอยู่เป็นนิรันดร์กาลเช่นนี้ ยังจะ
มีเราเร้าเริงยินดี ในสิ่งที่ยั่วเย้าเราหลอก ซึ่งมี
อยู่เป็นอันมากอยู่หรือ”

“เมื่อพวกเขาถูกความมืดมนอนธการ
ปกคลุมแล้ว ไฉนจึงไม่แสวงหาแสงสว่าง คือ
ดวงประทีปเล่า”

เรื่อง นางสิริมา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปสฺส จิตฺตกตํ พิมฺพํ อรฺกฺายํ สมฺสฺสฺสฺติ
อาตฺรํ พหุสงฺกปฺปิ ยสฺส นตฺถิ ธฺวํ จิตฺติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องนางสิริมา อันมีมาใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย ชราวรรค แห่งสุดตันปิฎก นับเป็น ลำดับเรื่องที่ ๑๑๙ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และ ขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรม เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณถึ ส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สา กิร ราชคเห - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จ ประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์มหานคร ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพุทธบริษัททั้งหลาย โดยปรารภนางสิริมาให้เป็นอุบัตเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า

นางสิริมานั้น เป็นสตรีที่มีรูปร่างสวยงามมาก เป็นหัวหน้าหมู่หญิงงามทั้งหลายในกรุงราชคฤห์มหานคร อยู่มาภายในพรรษากาลครั้งหนึ่งนางได้ผัดใจกันกับอุบาสิกาชื่ออุตตรา ผู้เป็นธิดาของปุณณกเศรษฐี และเป็นสะใภ้แห่งสุมนเศรษฐี นางประสงค์ที่จะทำให้อุบาสิกาอุตตรานั้นดีใจหายโกรธ จึงกราบทูลขอให้สมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมทั้งหมู่ภิกษุสงฆ์ ซึ่งเสวยภัตตาหารแล้วทรงพระกรุณาอดโทษให้ ณ ที่บ้านของอุบาสิกาอุตตรานั้น ครั้นแล้วในวันเดียวกันนั้นแล นางสิริมาได้ฟังคำกัฏฏานโมทนาของสมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้บรรลुโสตาปัตติผลในขณะที่จบพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงด้วยพระนิพนธ์คาถาว่า

**อุกโกเถน ชินะ โกรธํ อสารุํ สาธุนา ชินะ
ชินะ กทริยํ ทาเนน สจเจนาลิกวาทินิ.**

จงเอาชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ จงเอาชนะ
ความร้ายด้วยความดี จงเอาชนะความตระหนี่ด้วย
การให้ จงเอาชนะคนพูดเหลวไหลด้วยความจริง

เมื่อนางสิริมาได้บรรลุโสตาปัตติผลเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาอย่างนี้แล้ว ก็นิมนต์อาราธนาสมเด็จพระทศพลเสด็จสู่บ้าน แล้วทำบุญให้ทานเป็นการใหญ่ในวันรุ่งขึ้น และได้ตั้งอัฐฐกัฏฏ อาหารภัตตาหารสำหรับภิกษุ ๘ รูป ไว้แก่สงฆ์เป็นการประจำ ตั้งแต่นั้น พระภิกษุคราวละ ๘ รูป ย่อมไปรับบิณฑบาตที่บ้านนางสิริมาเป็นประจำทุกวัน ส่วนนางสิริมานั้น ครั้นเวลาใส่บาตร ก็พูดด้วยวาจาอันไพเราะเป็นต้นว่า “ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของรับเนยใส ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของรับน้ำมัน” ดังนี้แล้วก็ใส่บาตรจนเต็มทั้ง ๘ รูป อาหารภัตตาหารที่ภิกษุรูปหนึ่งได้ไป สามารถที่จะพอฉันแก่ภิกษุถึง ๓ รูป หรือ ๔ รูป นางสิริมาจ่ายค่าอาหารบิณฑบาตวันละ

เรื่อง นางสิริมา

๑๖ กหาปณะทุก ๆ วัน (๑ กหาปณะเท่ากับ ๑ ตำลึง คือ ๔ บาท
ค่าอาหารบิณฑบาตรรูปหนึ่งประมาณ ๘ บาท)

จำเนียรกาลต่อมา มีภิกษุรูปหนึ่ง ฉันทัญญกัณฑ์ที่บ้านนางสิริมา
แล้ว ได้ไปสู่วัดแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ไกลออกไปประมาณ ๓ โยชน์ (๑ โยชน์
เท่ากับ ๔๐๐ เส้น หรือ ๑๖ กิโลเมตร) ในเวลาเย็นภิกษุทั้งหลายในวันนั้น
จึงถามเธอซึ่งนั่งอยู่ในที่อุปัฏฐากพระเถระว่า “คุณ เธอไปรับบิณฑบาต
ที่ไหนมา”

ภิกษุนั้นเรียนว่า “ผมฉันทัญญกัณฑ์ที่บ้านของนางสิริมา”

ภิกษุทั้งหลายถามต่อว่า “คุณ เขาทำดีไหมเล่า”

ภิกษุนั้นได้กล่าวสรรเสริญคุณของนางสิริมาว่า “อาหารภัตของ
นางสิริมานั้น ใคร ๆ ไม่อาจที่จะพรรณนาให้ถูกถ้วนได้ นางช่างกระทำ
ประณีตเหลือเกิน อาหารภัตที่ภิกษุรูปหนึ่งได้ไป สามารถที่จะพอฉันแก่
ภิกษุถึง ๓ รูปหรือ ๔ รูป อนึ่ง การได้เห็นตัวนางสิริมานั้นแล ประเสริฐ
ยิ่งกว่าไทยธรรมเสียอีก เพราะนางสิริมานั้น มีรูปร่างสวยงามอย่างนี้ ๆ”

ณ ที่นั้นยังมีภิกษุรูปหนึ่ง ได้ฟังคำพรรณนาถึงคุณความดีของ
นางสิริมาแล้ว เกิดความลิเนหาขึ้นทั้ง ๆ ที่ยังมีได้เห็นตัวนั้นเที่ยว คิดว่า
“เราจักต้องไปดูนางสิริมาให้จงได้” บอกพรรษาหลังของตนแล้ว ถامถึง
ลำดับกับภิกษุนั้น ครั้นได้รับคำแจ้งมาว่า “คุณ พຼ່ງนี้เธอจักเป็นหัวหน้า
สงฆ์ไปรับอัฐกัณฑ์ที่บ้านของนางสิริมานั้น” ก็ดีใจรีบจัดแจงเตรียมเอา
บาตรและจีวรเดินทางไปตั้งแต่เช้ามีด ครั้นเวลารุ่งอรุณเข้าไปยังโรงสลา
กได้เป็นหัวหน้าสงฆ์ไปรับอัฐกัณฑ์ที่บ้านนางสิริมาในวันนั้น

ก็ตั้งแต่วันวานนี้ พอเวลาที่ภิกษุฉันภัตกลับไปแล้ว ไรศได้เกิดขึ้นในร่างกายของนางสิริมา เพราะฉะนั้น นางสิริมาจึงต้องปลดเปลื้องเครื่องประดับทั้งหลายออกเสีย นอนชมอยู่ ในขณะนั้น สวามีเห็นภิกษุที่ได้ภัตกลับประจำกำลังเดินมา จึงได้เรียนนางสิริมาให้ทราบ ฝ่ายนางสิริมาไม่สามารถที่จะรับบาตร นิมนต์ให้หนึ่ง และอังคาสเลี้ยงดูด้วยตนเอง จึงสั่งสวามีทั้งหลายให้ช่วยทำแทนว่า “แม่หนูทั้งหลาย พวกเจ้าจงพากันรับบาตร นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าให้หนึ่ง ถวายให้ดื่มข้าวยาคุ ถวายของเคี้ยวแล้ว ครั้นถึงเวลาอาหารภัตจงถวายภัตดาหารให้เต็มบาตร”

สวามีทั้งหลายรับคำแล้วนิมนต์ให้ภิกษุเข้าไปในบ้าน ถวายให้ดื่มข้าวยาคุ ถวายของเคี้ยวแล้ว ครั้นถึงเวลาอาหารภัต ได้ถวายภัตดาหารให้เต็มบาตร แล้วจึงเรียนให้นางสิริมาทราบ

ฝ่ายนางสิริมา จึงบอกกับสวามีทั้งหลายว่า “พวกเจ้าจงช่วยประคองฉันไป ฉันจักไหว้พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย”

สวามีพากันประคองนางสิริมาไปยังที่ใกล้ภิกษุทั้งหลายแล้ว นางสิริมาก็ไหว้ภิกษุทั้งหลายทั้งที่ร่างกายอ่อนอยู่ ส่วนภิกษุผู้เป็นหัวหน้าสงฆ์ไปรับภัตกลับนั้น พอพิศดูนางสิริมาแล้วคิดว่า “นางสิริมาเป็นใช้ยังมีรูปร่างสวยงามถึงปานนี้ ถ้าในเวลาที่ไม่เป็นใช้ นางสิริมานี้แต่งเครื่องประดับพร้อมสรรพแล้ว จักมีรูปสมบัติสักเพียงไร”

ขณะนั้น กิเลสที่ภิกษุนั้นได้สั่งสมไว้นับโกฏิ ๆ ปี ก็กำเริบพุ่งขึ้นมา ทำให้เธอเคลิบเคลิ้มลืมหืมตาจนไม่อาจที่จะฉันอาหารภัต ถือเอาบาตรกลับวัดปิดฝาบาตรเก็บไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว ปล่อยจิตจรนอนแนบนิ่งไป มีภิกษุผู้เป็นเพื่อนกันรูปหนึ่งมาวิงวอนร้องขอให้เธอฉันอาหารแต่ก็ไม่สำเร็จ เธอจึงได้ตัดอาหารแต่นั้นมา

เรื่อง นางสิริมา

ฝ่ายนางสิริมานั้นก็ได้ทำกาลกิริยาตายในเวลาเย็นวันเดียวกันนั้น พระเจ้ากรุงราชคฤห์ได้ทรงส่งพระราชสาส์นไปกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ นางสิริมาภิกษุภคินี (น้องสาว) ของหมอชีวกได้ถึงกาลกิริยาเสียแล้ว”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบแล้ว ได้ทรงตอบพระราชสาส์นไปว่า “ขอถวายพระพร ไม่ต้องทำฌาปนกิจศพของนางสิริมา ขอได้โปรดให้นำศพมาเก็บรักษาไว้ที่ป่าช้าผีสด อย่าให้กาและสุนัขกัดกินได้”

พระเจ้ากรุงราชคฤห์ได้ทรงกระทำตามพระพุทธประสงค์ โดยนัยนี้ วันเวลาได้ล่วงไปแล้ว ๓ วัน ครั้นถึงวันที่ ๔ สรีระศพนั้นก็ขึ้นพอง หมู่นอน ทั้งหลายก็คลาคล่ำออกจากปากแผลทั้ง ๙ สรีระร่างทุกส่วนปรากฏเป็นเหมือนตุ่มที่เต็มไปด้วยข้าวตอก พระเจ้ากรุงราชคฤห์จึงทรงรับสั่งให้ตีกลองประกาศไปทั่วพระนครว่า “ยกเว้นแต่เด็กที่เฝ้าเรือนอยู่เท่านั้น เหลืออื่นเมื่อไม่มาดูนางสิริมาแล้ว จะถูกปรับไหมคนละ ๘ กหาปณะ” และพร้อมกันนั้น ได้ทรงส่งพระราชสาส์นไปกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ขออาราธนาภิกษุสงฆ์อันมีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประมุข จงมาดูนางสิริมา” สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับสั่งให้แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “พวกเราทั้งหมดจักไปดูนางสิริมา”

ฝ่ายภิกษุหนุ่มที่ตัดอาหารนั้นไม่เชื่อฟังคำของใคร ๆ ตัดอาหารนอนนิ่งมาได้ ๔ วันแล้ว อาหารกัดในบาตรบูดขึ้นรา สนิมขึ้นจับบาตร ในขณะที่ภิกษุที่เป็นเพื่อนกันเข้าไปกระซิบบอกว่า “คุณ สมเด็จพระพุทธองค์จะเสด็จไปดูนางสิริมา” ภิกษุหนุ่มรูปนั้น ทั้งที่หิวแสนจะหิวอย่างนั้น พอเพื่อนพูดว่า “สิริมา” เท่านั้น รีบลุกขึ้นถามว่า “เธอพูดอะไร” เมื่อเพื่อนตอบว่า “สมเด็จพระพุทธองค์จะเสด็จไปดูนางสิริมา เธอจักไป

โหมเกล้า” รีบรับคำว่า “ครับ ผมจักไปด้วย” รีบเทอาหารภัดในบาตรทั้ง
ล้างบาตร ใส่ถลกแล้วได้ไปพร้อมหมู่ภิกษุสงฆ์

สมเด็จพระบรมศาสดามีหมู่พระภิกษุสงฆ์เป็นพุทธบริวารประทับ
ยืนอยู่ ณ ข้างทางหนึ่ง หมู่ภิกษุณีสงฆ์ยืนอยู่ ณ ข้างทางหนึ่ง ราชบริษัท
ยืนอยู่ข้างทางหนึ่ง อุบาสกบริษัทยืนอยู่ข้างทางหนึ่ง อุบาสิกาบริษัท
ยืนอยู่ข้างทางหนึ่ง ครั้นแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามพระเจ้า
กรุงราชคฤห์ว่า “นี่อะไร มหาบพิตร” สมเด็จพระเจ้ากรุงราชคฤห์ทูลตอบ
ว่า “นี่คือนางสิริมา กนิษฐภคินีของหมอชิวก พระพุทธเจ้าข้า” ตรัสถาม
อีกว่า “อ้อ นีสิริมาหรือ” ทูลตอบว่า “ใช่แล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธดำรัสต่อไปว่า “ถ้าเช่นนั้น
ขอให้มหาบพิตรรับสั่งให้ตีกลองประกาศไปทั่วพระนครว่า ‘ถ้ามีใคร
ต้องการ จงจ่ายทรัพย์ให้พันหนึ่งแล้ว รับเอานางสิริมาไป’ ”

พระเจ้ากรุงราชคฤห์ได้ทรงปฏิบัติตามพระพุทธประสงค์ แต่ไม่มี
ใครสักคนเดียว ที่จะพูดออกมาว่า “ข้าพเจ้า หรือพวกข้าพเจ้าต้องการ”

พระเจ้ากรุงราชคฤห์กราบทูลแต่สมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ไม่มี
ใครต้องการที่จะรับเอาไป พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธดำรัสว่า “มหาบพิตร ถ้า
อย่างนั้น ให้ลดราคาลงอีก”

พระเจ้ากรุงราชคฤห์ทรงรับสั่งให้ตีกลองประกาศไปทั่วพระนคร
อีกว่า “ถ้าใครต้องการ จงจ่ายทรัพย์ให้ห้าร้อยแล้วจงรับเอานางสิริมาไป”
เมื่อไม่เห็นใคร ๆ เสนอมารับเอาไป จึงได้ทรงรับสั่งให้ตีกลองประกาศ
ไปทั่วพระนครอีก โดยให้ลดราคาลงตามลำดับว่า “ถ้าใครต้องการ จง

เรื่อง นางสิริมา

จ่ายทรัพย์สินให้ ๒๕๐, ๑๐๐, ๕๐, ๒๕, ๑๐, ๕, ๑ กหาปณะ, กิ่งกหาปณะ, ๑ บาท, ๑ มาสก, กากณิกหนึ่ง แล้วรับเอานางสิริมาไป” เมื่อไม่มีผู้เสนอความต้องการ จึงทรงรับสั่งให้ตีกลองประกาศไปทั่วพระนครอีกว่า “จงมารับเอานางสิริมาไปเปล่า ๆ” ก็ไม่มีใครสักคนเดียวที่จะเสนอความต้องการออกมาว่า “ข้าพเจ้า หรือพวกข้าพเจ้าต้องการ” พระเจ้ากรุงราชคฤห์จึงนำความกราบทูลแด่สมเด็จพระบรมศาสดาว่า “คนที่จะรับเอานางสิริมาไปเปล่า ๆ ก็ไม่มีพระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงอาศัยปรากฏการณ์ของนางสิริมานั้น เป็นเหตุ จึงทรงอบรมบ่มนิสัยของพวกพุทธบริษัททั้งหลาย โดยยกภิกษุบริษัทขึ้นเป็นประธานว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเห็นไหม มาตุคามอันเป็นที่รักของมหาชนทั้งเมือง เมื่อก่อนนี้ คนในพระนครนี้แหละ จ่ายทรัพย์สินให้จำนวนพัน แล้วยินดีรับเอาได้ตลอดวันหนึ่ง บัดนี้ คนที่จะยินดีรับเอาไปเปล่า ๆ ก็ไม่มี ธรรมดารูปเป็นเช่นนี้แหละ คือเป็นสิ่งที่ต้องถึงความสิ้นและเสื่อมไป พวกเธอจงพิจารณาดูอัฐภาพร่างกายอันอาดูรเร่าร้อนอยู่เป็นนิจด้วยปัญญา”

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสสอนอบรมบ่มนิสัยพุทธบริษัทให้เกิดความสังเวชสลดใจ โดยทรงนำให้เห็นสรีระซากศพเป็นประจักษ์สักขี และทรงเห็นว่าบริษัททั้งหลายเป็นผู้มีอุปนิสัยและอินทรีย์แก่กล้า ควรที่จะได้รับพระธรรมเทศนาชั้นละเอียดต่อไป จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาโดยพุทธนิพนธ์คาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

ปัสสุ จิตตคตัม พิมพํ อรุกายํ สมุสลิตัม
อาตุรัม พุทฺสงฺกปป์ ยสฺส นตฺถิ ธฺวํ จิตฺติ

เธอตั่งหลายจงพิจารณาดูอัฏฐภาพอันมีแปลล ๙ แห่ง
ที่ตั้งเป็นโครงด้วยกระดูก ๓๐๐ ท่อน ที่เขาแต่งให้
วิจิตรด้วยเครื่องอาภรณ์ภักดิ์ เป็นไข้อยู่เป็นนิจ ที่
มหาชนในครั้นเป็นอย่างมาก ซึ่งไม่มีความยั่งยืนง และ
ความคงทนอยู่ได้

พุทธบริษัททั้งหลายจำนวนแสนซึ่งมาประชุมอยู่ ณ ที่นั้น ส่งญาณ
ไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบ
พระธรรมเทศนาต่างก็ได้บรรลุธรรมภักดิ์ โดยสมควรแก่อุปนิสัยของ
ตน ๆ แม้อภิกษุที่เป็นหัวหน้าสงฆ์ไปรับอัฐฐภักดิ์นั้นก็ดำรงอยู่ในโสดา-
ปัตติผล สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

ในลำดับนี้ จะได้วิสันาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และ
ในพระธรรมเทศนาพระพุทธนิพนธ์คาถา เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา
และฉลองศรัทธาแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายต่อไป

ประการต้น ปฏิปทาของนางสิริมาที่ควรเชิดชูบูชาและน้อมนำ
มาปฏิบัติ นั้น คือ เมื่อนางสิริมาได้เกิดผิดใจกันกับอุบาสิกาอุตตราแล้ว
ก็ไม่ถือโกรธและได้พยายามหาโอกาสที่จะระงับโทษนั้นให้สงบลง ในที่สุด
นางก็ถือโอกาสในขณะที่สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไปเสวยภัตตาหาร
ณ บ้านอุบาสิกาอุตตรานั้น ขอพระมหากษัตริย์ให้สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงประทานโทษ เพื่อให้อุบาสิกาอุตตราดีใจและหายโกรธ ในที่สุด
สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรดให้สวดคล้องด้วย
กับเหตุ และเป็นอุบายวิเศษที่ควรปฏิบัติตามว่า

**จงเอาชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ จงเอาชนะความ
ชแจะความร้ายด้วยความดี จงเอาชนะความ
ตระหนี่ด้วยการให้ จงเอาชนะคนเหลาะแหละ
ด้วยความจริง**

เพราะนางสิริมามีปฏิปทาเจริญรอยคล้อยตามพระพุทธโฆษาทนี
ในที่สุดก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา
นี่เป็นปฏิปทาจริยาวัตรอันงามของอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาแต่ปางก่อน
ซึ่งควรที่อุบาสกอุบาสิกาในสมัยปัจจุบันนี้จะพึงบูชารักษาไว้ คือน้อมนำ
มาปฏิบัติตาม ด้วยประการฉะนี้

ประการที่สอง นางสิริมาได้ประกอบด้วยศรัทธา ตั้งอุฏฐุกกัต
ไว้แก่สงฆ์เป็นประจำ คือถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์เป็นประจำ
วันละ ๘ รูป จนตลอดอายุขัย และได้กระทำบำเพ็ญด้วยความเคารพด้วย
มือของตนเอง จนเมื่อเกิดโรคพาธทำด้วยตนไม่ไหว จึงยอมให้ผู้อื่น
ทำแทน แม้กระนั้น ด้วยความเคารพเลื่อมใสเป็นคุณสมบัติเต็มเปี่ยม
อยู่ในจิตสันดานเป็นอันดี ก็ยังพยายามให้สวามีใช้ประกอบตัวให้ลุกขึ้นไป
กราบไหว้ภิกษุสงฆ์ การทำบุญให้ทานด้วยน้ำใจอันสะอาดด้วยมารยาท
อันสุภาพอ่อนโยนนี้ นับเป็นปฏิปทาอันควรที่จะเกิดทุนรักษาไว้ให้เป็น
สมบัติของสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายอีกสถานหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง โดยที่นางสิริมาเป็นสตรีที่มีรูปสมบัติสวยงามเป็นพิเศษ
จนเป็นเหตุให้มหาชนหลงใหลรักใคร่แทบทั้งเมือง แม้แต่พระสงฆ์ในพุทธ-
ศาสนาก็พลอยหลงใหลรักใคร่จนถึงกับลืมนิโคคอาหาร ด้วยเหตุนี้ เมื่อ
นางสิริมาถึงแก่กาลกิริยาแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงพระกรุณา
ให้เก็บรักษาศพสดีไว้ ในที่สุด พระองค์ก็ทรงใช้ศพสดีนั้นเป็นอุปรกรณ์
ในการสอนพุทธบริษัทให้คลายความหลงใหลในสิ่งที่ไร้สาระนั้น ให้สำเร็จ

ประโยชน์ตามพระพุทธประสงค์ อันเป็นอุบายวิธีที่เรียกว่าหนามยอกเอาหนามบ่ง และพระพุทธจริยาวัตรข้อนี้เป็นมูลกรณีให้พุทธบริษัทนักปฏิบัติธรรมทั้งหลายถือการไปเยี่ยมป่าช้า หรือมีการบังสุกุลอันเกี่ยวเนื่องกับการศพสืบมาจนตลอดกาลปัจจุบันทุกวันนี้

ข้อที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสพระธรรมเทศนาโดยทรงแนะนำให้พิจารณาอัฐภาพร่างกาย อันมีลักษณะทั้งน่ารักทั้งน่าชังด้วยประการต่าง ๆ แล้วในที่สุดก็ตรัสชี้ให้เห็นความจริงว่า เป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืนคงทนถาวรอะไร คือ มีความแตกสลายสูญหายไปในที่สุดนั้น มีอธิบายว่า โดยปกติอัฐภาพร่างกายของสัตว์ทั้งหลายนี้นั้น เป็นสมมุติฐานสำคัญที่ทำให้ตนเองและบุคคลอื่นที่ไม่ได้ศึกษาปฏิบัติธรรม ต้องหลงรักและหลงซังจนเกิดเป็นมหันตภัยอันน่าสะอึ้งหวาดเสียวในหมู่มนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะฉะนั้นพระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงธรรม โดยยกเอาอัฐภาพร่างกายอันเป็นตัวการมูลฐานที่สำคัญ ขึ้นมาแสดงแจ้งคุณและโทษให้เห็นตามสภาพที่เป็นจริงว่า อัฐภาพร่างกายนี้นั้นมีแปล ๙ แห่ง คือที่เรียกว่า ทวารทั้ง ๙ อันได้แก่ ทวารตา ๒ ทวารหู ๒ ทวารจมูก ๒ ทวารปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑ ทวารทั้ง ๙ นี้เป็นที่หลังเข้าและไหลออกแห่งสิ่งโสโครกทั้งหลายอยู่เป็นนิจ ถ้าได้เพ่งพิศด้วยวิจรรย์ญาณแล้ว จักเห็นเป็นสิ่งที่น่าเกลียดอย่างยิ่ง และเป็นของไม่มีแก่นสารอะไร เพราะสร้างขึ้นด้วยโครงกระดูก ๓๐๐ ท่อน ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ไม่ถาวร มีหน้าช้ำน่าเกลียดมีแต่ของเน่าของเสียเต็มไปหมดทั่วทุกหนแห่งตลอดร่างกายนี้ บุคคลทั่วไปแม้ว่าจะประดับตกแต่งให้วิจิตรงดงามด้วยยาภรณ์พรรณ และสुकันธมาลามาลย์อันหอมหวานสักเพียงไร ก็เป็นเพียงเครื่อง

เรื่อง นางสิริมา

ลวงตา ลวงใจ สำหรับบุคคลผู้ไม่ได้พิจารณาช่วงเวลาชั่วขณะเท่านั้น และเป็นสิ่งที่เป็นไข้อยู่เป็นนิจเพราะจำต้องรักษาพยาบาลอยู่ด้วยอิริยาบถทั้ง ๔ ตลอดกาล แต่กระนั้นก็มีอันทำให้หม่อมมหาชนที่ไม่ได้พิจารณาพิจารณาหลงใหลรักใคร่อยู่เป็นอย่างมาก ในทำนองตรงกันข้ามก็ทำให้หลงเกลียดชังเสียจนปองร้าย ทำลาย เช่นฆ่า ประหัตประหารกัน ร้ายยิ่งกว่าสัตว์ประเภทใด ๆ จะพึงกระทำให้แก่กันได้

แต่จะอย่างไรก็ตาม ในที่สุด สมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงชี้ให้เห็นความจริงประการสุดท้ายว่า อัดภาพร่างกายนี้นั้น ไม่นับนงคงทนอยู่ได้ ต้องแตกสลาย คือต้องตายในที่สุด เมื่อเป็นเช่นดังพรรณนามานี้ จะมัวไปหลงรักหลงชังอยู่ทำไม ไม่ได้ประโยชน์อะไร มีแต่โทษโดยส่วนเดียว และการที่จะไม่หลงรักหลงชังเช่นนั้น สมเด็จพระพุทธองค์ก็ทรงชี้บอกกว่าให้พิจารณา การพิจารณาดูนั้นหมายถึงการดูด้วยวิปัสสนาปัญญาอันเกิดจากการภาวนาไม่ใช่เพียงสักว่าใช้ตาดู หูฟังอย่างสามัญธรรมดา ด้วยประการฉะนี้

เมื่อสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย ใช้สติปัญญาหมั่นคิดกำหนดหมั่นพิจารณาพิสูจน์ตามกระแสพระธรรมเทศนาอันสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงไว้นี้ ชื่อว่าได้เจริญเดินตามรอยพระยุคลบาทของสมเด็จพระบรมศาสดา ย่อมจะเป็นเหตุให้ได้บรรลุถึงซึ่งอิฐผลและสิริสวัสดิมงคลโดยสมควรแก่การปฏิบัติของตน ๆ ซึ่งมีนัยดังรับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

๙ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๐๐ น.

อสาธุ สาธุนา ชินะ

ความร้ายในโลกล้วน เหลือหลาย
รุ่มรอบรบใจกาย เกลือนแท้
สิ่งอื่นจักหักหาย หาห่อน มีฤ
เว้นแต่ความดีแท้ กลับร้ายกลายเป็นดี

เรื่อง พระเถรีชื่ออุตตรา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปรีชิตฺถมิตฺถํ รูปํ โรคนิทฺถํ ปภงฺกณํ
ภิชฺชติ ปุติ สนฺเทเห มรณนฺตํ หิ ชีวิตนฺติ.

บัดนี้ จะได้แสดงพระธรรมเทศนาเรื่องพระเถรีอุตตรา อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ชรवारวค แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๒๐ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับตรับฟังโดยเคารพ เป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญยถุณีส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา ประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนา โดยทรงปรารภพระเถรีอุตตราให้เป็นอุปัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า

พระเถรีอุตตรา นั้น นับเป็นพระเถรีจำพวกที่มีวัตรสาธุกาลมาก
รูปหนึ่ง ซึ่งมีชนมายุได้ ๑๒๐ วัสสา แต่ก็ยังมีได้บรรลุลุทธิมรรคอรियผล
ชั้นหนึ่งชั้นใด วันหนึ่งท่านได้เข้าไปบิณฑบาตในเมือง เมื่อได้บิณฑบาต
พอเพียงแล้วก็กลับออกมา ได้พบภิกษุรูปหนึ่งในระหว่างทาง พระเถรีชรา
แต่มิน้ำใจดี จึงได้แสดงความเอื้ออารีด้วยบิณฑบาตที่ตนได้มานั้น ฝ่าย
ภิกษุนั้นเป็นผู้ที่ไม่รู้จักประมาณในการรับ จึงรับเอาบิณฑบาตนั้นอย่างไม่
หยุดยั้ง ส่วนพระเถรีชรา ก็โง่เง่าอย่างเหลือหลาย ได้ถวายบิณฑบาตที่ตน
ได้มานั้นเสียจนหมดสิ้น ส่วนตนยอมอดอาหารไปตลอดกาลวันหนึ่ง

ครั้นต่อมาในวันที่ ๒ - ที่ ๓ ก็ทำเหมือนอย่างนั้นอีก คือ
พระเถรีอุตตราได้แสดงความเอื้ออารี โดยได้ถวายบิณฑบาตที่ตนได้มา
แล้วทั้งหมดแก่พระภิกษุรูปนั้น ณ สถานที่ตรงนั้น นั่นแล ส่วนตนยอม
อดอาหารทั้ง ๆ ที่เป็นผู้มีวัตรสาธุกาลมากแล้ว ทั้งนี้ก็ด้วยมีปัญญา
เป็นสมุฏฐาน ฝ่ายพระภิกษุรูปนั้น ก็คงไม่รู้จักประมาณในการรับ ไม่มี
วิจารณ์ญาณเล็งเห็นใจผู้อื่น จึงรับเอาบิณฑบาตจากพระเถรีอุตตราเสีย
จนหมดสิ้นทั้ง ๓ วันโดยลำดับ

ต่อมาอีกในวันที่ ๔ พระเถรีอุตตรา ก็ได้เข้าไปบิณฑบาตดังที่
เคยปฏิบัติมา แต่วันนี้บังเอิญได้ไปพบสมเด็จพระบรมศาสดา ณ หนทาง
ที่คับแคบแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่พอที่จะหลีกเลี่ยงได้ พระเถรีผู้เฒ่าจึงได้ถอยหลัง
ถวายหนทางแก่พระบรมศาสดาด้วยความเคารพอย่างสูง แต่ด้วยวิสัยของ
ผู้เฒ่า ผ้าจีวรเลื้อยหน้าเลื้อยหลังตกลงไปมากจนลากดิน จึงได้เหยียบ
ชายจีวรของตนจนเสียดความทรงตัวไม่อาจที่จะยืนยังอยู่ได้ จึงล้มพับลงไป
ณ ที่ตรงนั้น ต่อหน้าพระพักตร์ของสมเด็จพระบรมศาสดา

เรื่อง พระเถรีชื่ออุตตรา

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ได้เสด็จเข้าไปสู่ที่ใกล้พระเถรีอุตตราแล้ว ตรัสปลอบใจให้หนักไปในทางธรรมปฏิบัติว่า “พี่สาว อัดภาพร่างกายของเธอมันแก่หง่อมแล้ว ต่อไปไม่นานสักเท่าไร มันก็จ๊กแตกทำลายไปอย่างแน่นอน”

ครั้นสมเด็จพระพุทธองค์ตรัสอบรมบ่มนิสัย ให้พระเถรีอุตตรา น้อมใจไปตามกระแสพระธรรมเทศนา และทรงเห็นว่ามีอินทรีย์แก่กล้า ควรจะรับพระธรรมเทศนาได้แล้ว พระองค์จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรดพระเถรีอุตตรา โดยพระพุทธนิพนธคาถาอันเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

ปริชิตฺตมิมิ รุปิ โโรคฺนิทฺธํ ปภงฺกณิ
ภิชฺชติ ปฺปติ สฺนเทโห มรณฺนฺตํ หิ ชีวิตํ.

รูปสรีระกายของเธอนี้แก่หง่อมแล้ว มิหนำซ้ำเป็นรังของโรค และเป็นของบูดเน่าอีกด้วย ต่อไปไม่นานเท่าไร อัดภาพร่างกายของเธออันบูดเน่านี้ก็จะจ๊กแตกทำลายไป เพราะชีวิตของสัตว์ทั้งหลายสิ้นสุดลงด้วยความตาย

พระเถรีผู้เฒ่าเฝ้าส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนา จนรู้เท่าทันกฎของธรรมดาของสังขารร่างกายตามความเป็นจริง ในเวลาจบพระธรรมเทศนา พระเถรีอุตตราก็ได้ประสบดวงตา คือโลกุตระปัญญา กล่าวคือ ได้บรรลุโสดาปัตติผล สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันในพระพุทธศาสนา และพระธรรมเทศนาครั้งนั้น ได้สำเร็จเป็นคุณประโยชน์แก่มหาชนอื่นอีกเป็นอันมาก ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้จะได้อธิบายความในเนื้อเรื่อง และพระคาถาธรรมเทศนา โดยอาศัยนัยแห่งอรรถกถาและอรรถนิยามัตถยาธิบาย เพื่อให้ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายได้เข้าใจแจ่มชัดในพระธรรมเทศนาสืบต่อไป

ในเนื้อเรื่องของนิทานนี้ ท่านได้นำจริยาวัตรของผู้โง่บุญมาแสดงไว้เป็นตัวอย่าง เป็นประการแรก ได้นำปฏิปทาของผู้รับไม่รู้จักประมาณ ในการรับแต่พอดีมาแสดงเป็นประการที่สอง กล่าวคือการทำพระเถรีอุตตรา ได้แสดงความเป็นผู้โง่บุญ เป็นนักเสียสละ โดยได้เสียสละบิณฑบาตของตนถวายพระภิกษुरुูปหนึ่งจนหมดเนื้อหมดตัว ส่วนตนยอมอดอาหารเสียเอง และมีไข้แต่เพียงครั้งหนึ่งวันเดียว ได้เสียสละเช่นนั้นถึง ๓ วันติดต่อกันมา ข้อนี้เป็นปฏิปทาที่ทำได้ยากและเป็นสิ่งที่น่าอนุโมทนาสาธุการอย่างยิ่ง สำหรับคนธรรมดาที่ไม่ใช่เป็นผู้เสียสละแล้ว อย่าวางแต่เสียสละถึงขนาดหมดเนื้อหมดตัวเช่นนั้นเลย เพียงแต่ส่วนหนึ่งหรือเสี้ยวหนึ่งก็เสียสละได้ยากอยู่แล้ว คนผู้ไม่มีน้ำใจเสียสละนั้นยังหวงแหนซุกซ่อนไว้จนเหลือกินเหลือใช้มิได้กระทำให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น จนตัวล้มตายหายจากไป ก็มีปรากฏอยู่ในโลกนี้เป็นอันมาก

การบำเพ็ญตนเป็นคนนักเสียสละนั้น เมื่อดูแต่ผิวเผินก็จะเห็นว่า เป็นสิ่งทำให้เกิดความคับใจไร้ทรัพย์สินภายหลัง ความจริงผลวิบัติดังว่านั้นมีใช่เกิดจากเหตุคือความเสียสละ หากเกิดจากความเมามัวสุรุษสุร่าย ที่เรียกว่าไม่รู้จักกาลไม่รู้จักประมาณต่างหาก พึงเห็นตัวอย่างพระเถรีอุตตรา ที่ได้เสียสละบิณฑบาตของตนถวายพระภิกษุ ๓ วันติด ๆ กันนั้น ด้วยเหตุนั้น ในวันที่ ๔ ก็เกิดกุศลบันดาล ทำให้ท่านได้ไปพบสมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งในที่สุดพระบรมศาสดาก็ได้แสดงพระธรรมเทศนาโปรด

เรื่อง พระเถรีชื่ออุตตรา

ให้ท่านได้บรรลุถึงซึ่งโลกุตระธรรมในวันนั้น อันนับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่งกว่าสรรพสิ่งสมบัติบรรดามีในโลกนี้โดยประการทั้งปวง

การเสียดสที่ถูกรบกวนสมควรแก่เหตุ ซึ่งจะให้ผลอย่างสมบูรณ์นั้น ต้องสำเร็จมาจากกุศลเจตนา ๓ ประการ คือ

๑. **บุพพเจตนา** ความตั้งใจเสียดสมาแต่แรก

๒. **มูญจนเจตนา** ขณะปัจจุบันที่เสียดสนั้น ก็มีความตั้งใจเสียดสอย่างแจ่มใส

๓. **อปรปรเจตนา** เวลาหลังจากเสียดสไปแล้ว ก็ยินดี ปลื้มปิติอยู่ตลอดไป

การเสียดสที่ประกอบด้วยองค์คุณ ๓ ประการนี้ โดยใจความก็คือการเสียดสด้วยน้ำใจบริสุทธิ์สุดใจ มิได้มุ่งถึงสิ่งตอบแทนด้วยประการใด ๆ มุ่งแต่ที่จะให้สำเร็จเป็นเครื่องสงเคราะห์ผู้ควรสงเคราะห์ บุชาผู้สมควรบูชาเป็นประมาณ เหมือนดังพระเถรีอุตตราได้เสียดสบิณฑบาตมาแล้วเป็นตัวอย่าง ซึ่งมีได้มุ่งผลสิ่งตอบแทนแต่อย่างใด มุ่งแต่เพียงที่จะอนุเคราะห์บูชาพระภิกษุรูปนั้น ให้มีความสุขด้วยอาหารบิณฑบาตเท่านั้น เป็นประมาณ

อนึ่ง การเสียดสที่ถูกรบกวนสมควรแก่เหตุ นั้น ย่อมเป็นปฏิบัติของนักปราชญ์ผู้มีปรีชาญาณส่องเห็นการณ์ไกล สมด้วยนัยพระพุทธ-ภาคีที่ว่า

มตฺตาสฺยปริจจาคา

ปสฺเส เจ วิปุลํ สุขํ

จเช มตฺตาสฺยํ ธิโร

สมฺปสฺสํ วิปุลํ สุขํ.

ถ้ามองเห็นสุขอันมหาศาล เพราะเสียดลละสุขประมาณ
น้อย นักปราชญ์ย่อมเลือกเอาสุขมหาศาล โดยยอม
เสียดลละสุข มีประมาณน้อยนั้นเสีย

พระเถรีอุตตราพิจารณาเห็นบิณฑบาต ถึงแม้จะให้ความสุข
ในเมื่อฉันแล้ว ก็เพียงให้ประทังชีวิตไปชั่ววันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ชื่อว่าสุข
มีประมาณน้อย ส่วนสุขอันจะเกิดเพราะการได้บรรลุพระโสดาปัตติผลนั้น
เป็นสุขชนิดที่ปิดอบายภูมิไปตลอดชั่วกาลนิรันดร คือพระโสดาบันไม่มีอัน
ที่จะกระทำความชั่วถึงขนาดตกอบายนรกอีกต่อไป ดังนั้น โสดาปัตติผล
ชื่อว่าเป็นสุขอย่างมหาศาล ท่านพระเถรีอุตตราได้เสียดลละสุขส่วนน้อยเพื่อ
แลกเอาสุขส่วนมหาศาล นับเป็นปฏิบัติที่ควรยึดถือเป็นตัวอย่าง ฉะนี้

ชื่อว่าปฏิบัติของผู้รับที่ไม่รู้จักประมาณในการรับนั้น ได้แก่ปฏิบัติ
ของภิกษุที่รับบิณฑบาตจากพระเถรีอุตตรา ซึ่งรับเอาเสียดทั้งหมด โดยมีได้
เหลือไว้ให้เจ้าของได้ฉันเสียเลย และได้กระทำเช่นนี้ติด ๆ กันถึง ๓ วัน
ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นการผิดศีลเพราะผู้ให้ได้ยินดีเสียดให้ก็จริง แต่เมื่อ
ว่าโดยธรรมจรรยาทางจิตใจแล้ว ย่อมไม่งดงาม ส่อถึงจิตใจอหังการที่
มักมากและไม่เห็นใจผู้อื่น ไม่ตั้งอยู่ในลักษณะสันโดษตามสมณวิสัย และ
เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ลำบากมากเกินสมควร

ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้พุทธบริษัท
รู้จักประมาณในการบริโภค ที่เรียกว่า โภชเน มัตตัญญูตา แปลตามตัว
ว่า ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ แต่โดยความประสงค์ หมายถึงความ
รู้จักประมาณ ๓ ประการ คือ

เรื่อง พระเถรีชื่ออุตตรา

๑. รู้จักประมาณในการแสวงหาโภชนะ ได้แก่แสวงหาโดยทางที่ชอบ
๒. รู้จักประมาณในการรับโภชนะ ได้แก่รับแต่พอเหมาะพอควร
๓. รู้จักประมาณในการบริโภคโภชนะ ได้แก่บริโภคด้วยความรู้ มีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าถึงคุณประโยชน์ ไม่บริโภคด้วยตัณหา คือ ความหลงติดรสโภชนะ

ความรู้จักประมาณในการรับแต่พอเหมาะพอควรนั้น ถึงแม้บางกรณีผู้ให้ยินดีจะเสียดสีให้ด้วยศรัทธา แต่ผู้รับพิจารณาเห็นว่า ผู้ให้จะเดือดร้อนในภายหลัง ดังนี้ ผู้รู้จักประมาณในการรับย่อมไม่ยินดีรับแม้ในสิ่งที่มีผู้ยินดีเสียดสีให้ด้วยศรัทธานั้น ส่วนพระภิกษุที่รับบิณฑบาตจากท่านพระเถรีอุตตราในเรื่องนี้ ชื่อว่าไม่รู้จักประมาณในการรับ ไม่สมควรแก่สมณวิสัยผู้สันโดษ และขัดต่อหลักธรรมชื่อว่า โภชนะ มัตตัญญูตา ดังพรรณนามาในเบื้องต้น ดังนั้นสาธุชนพุทธบริษัทจึงไม่ควรถือเอามาเป็นตัวอย่าง ฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาผู้จอมสารถีนีฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยมพระองค์ทรงใช้กุศโลบาย โปรดฝึกพระเถรีอุตตราโดยวิธีการอย่างชาญฉลาด คือทรงชี้ให้เห็นจากสิ่งที่รู้แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้โดยพระนิพนธ์คาถาสองบาทแรกว่า

**รูปสรีระกายของเธอนี้แก่หง่อมแล้วมีหน้าขำเป็น
รังของโรค และเป็นของบุดเนาอีกด้วย**

อธิบายว่า สรีระกายที่แก่ห่อมนั้น พระเถรีอุตตราผู้เห็นด้วยตนเองอยู่ดีแล้ว เพราะตนมีชนมายุถึง ๑๒๐ ปี ความแก่ชราย่อมปรากฏให้เห็นชัดทุกส่วน สมเด็จพระพุททองค์จึงทรงยกเอาความแก่ของสรีระกายที่ท่านพระเถรีอุตตราผู้แก่ตนอยู่แล้วนั้น ขึ้นมานำชี้ชี้ทำให้เป็นสื่อเสียก่อน ครั้นแล้วจึงทรงชี้สอนต่อไปในสิ่งที่พระเถรีอุตตรายังไม่รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า “มิใช่เพียงแต่แก่ห่อมอย่างเดียว แต่หากเป็นรังที่อาศัยอยู่ของโรคด้วย และเป็นของบูดเน่าด้วย” ดังนี้

ตามธรรมดาสามัญชนที่ยังไม่เคยศึกษาปฏิบัติธรรมกรรมฐานนั้น ย่อมไม่รู้ตัวว่า สรีระร่างกายนี้เป็นรังของสารพัดโรค หรือเป็นสิ่งที่บูดเน่าถึงแม้กลางบุคคลจะรื้ออยู่บ้าง ก็เป็นชนิดรู้ตามตำรา ที่เรียกว่า สัญญา คือ ความรู้จำรู้จัก มิใช่ปัญญาผู้แจ้ง แม้พระเถรีอุตตราผู้คงยังไม่รู้แจ้งตามจริงเช่นเดียวกัน ดังนั้นสมเด็จพระพุททองค์จึงทรงสอนชี้ให้เห็นด้วยปัญญา คือความรู้แจ้งต่อไป

ความจริงร่างกายของสัตว์ทั้งหลายนั้นนั้น ย่อมเป็นที่บังเกิดเป็นที่อาศัยอยู่ และเป็นที่ยายของสัตว์เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เรียกว่าโรคเป็นอันมาก มากจนกระทั่งเหลือวิสัยปัญญาของนายแพทย์ที่จะพึงตามรู้ได้ก็มี ดังนั้นนักปราชญ์ฝ่ายธรรมะจึงได้กล่าวกันต่อ ๆ มาว่า ร่างกายนี้เป็นเรือนประสูติ เป็นโรงพยาบาล เป็นเวจกุฎี เป็นสุสานคือป่าช้า ฯลฯ ดังนี้ ก็เพราะเป็นสถานที่ที่สรรพโรคทั้งหลายที่นับไม่ถ้วนเหล่านั้นอาศัยเกิดอาศัยพยาบาล อาศัยถ่ายอุจจาระปัสสาวะ อาศัยตาย ฉะนั้น สมเด็จพระพุททองค์จึงตรัสสอนพระเถรีอุตตราว่า “รูปสรีระกายของเรามีใช่เพียงแต่แก่ห่อม แต่เป็นรังของโรคด้วย” ดังนี้

เรื่อง พระเถรีชื่ออุตตรา

อนึ่ง ร่างกายของสัตว์ทั้งหลายนั้นนั้น ไม่เพียงแต่เป็นรังของโรคเท่านั้น ยังเป็นของบูดเน่าด้วย เพราะเหตุไร เพราะว่าสิ่งโสโครกเน่าเหม็นทั้งหลาย หลั่งไหลออกมาทางทวารทั้ง ๙ อยู่เป็นนิจ คือ ทวารตาทั้ง ๒ ทวารหูทั้ง ๒ ทวารจมูกทั้ง ๒ ทวารปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑ สิ่งที่หลั่งไหลออกมาจากร่างโดยทางทวารทั้ง ๙ นี้ ล้วนแต่เป็นของสกปรกโสโครกเน่าเหม็น ไม่ปรากฏว่ามีสิ่งทีพึงใคร่พึงเจริญใจของคนทั้งหลายเลย ด้วยเหตุนี้ จึงแสดงให้เห็นว่าร่างกายนี้เป็นของบูดเน่าอยู่ตลอดเวลาเป็นนิจ ซึ่งคนสามัญธรรมดาเห็นเคลื่อนคลาดจากความจริงนี้อย่างตรงกันข้าม คือ เห็นว่าเป็นของสวยของงาม แล้วหลงรักหลงชังหลงประคับประคองเสียยิ่งกว่าสิ่งที่มีค่าอื่น ๆ

สมเด็จพระพุทธรองค์เมื่อจะชี้ให้พระเถรีอุตตราเห็นสภาวะความจริงแห่งร่างกายข้อนี้ จึงตรัสว่า “เป็นของบูดเน่าอีกด้วย” ดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนพระเถรีอุตตราให้รู้เห็นซึ่งสิ่งที่ยังไม่รู้เห็นดังนี้แล้ว เมื่อพระองค์จะทรงชี้ให้เห็นสภาวะธรรมที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก หรือที่เรียกว่าสอนจากรูปไปหานาม หรือสอนจากสิ่งที่หยาบไปหาของที่ละเอียด จึงตรัสพระนิพนธคาถาบาทที่ ๓ ว่า “ต่อไปไม่นานเท่าไร อัดภาพร่างกายของเธออันบูดเน่านี้ก็จักแตกทำลายไป” ดังนี้

อธิบายว่า ร่างกายนี้มีมิใช่แต่แก่หง่อม เป็นรังของโรคและบูดเน่าเท่านั้น แต่มันจักแตกทำลายหรือสูญหายกลายเป็นอีก หรือที่เรียกตามโลกโวหารว่าตาย ความตายก็คือรูปแตกนามดับนั่นเอง คือรูปธรรมทั้งหลาย ซึ่งแยกกระจายออกไป ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ อุกาหารรูป ๒๔

แตกดับไปเพราะสิ้นเหตุปัจจัยของตน เมื่อรูปธรรมอันเป็นตัวยืนแตกดับแล้ว นามธรรม อันได้แก่จิต และเจตสิก ซึ่งอาศัยรูปธรรมเกิดและบังคับบัญชารูปธรรมให้เป็นไปตามประสงค์ ก็พลอยสลายสภาพเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่นตามเหตุปัจจัย สรุปความว่า ในที่สุดร่างกายนี้อันประกอบเป็นกลไกขึ้นด้วยรูปธรรม และนามธรรมก็สลายตัว ที่เรียกว่าตายในที่สุด ซึ่งแสดงให้เห็นว่า รูปธรรมเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แปรไป ทนอยู่ไม่ได้ ไม่มีเจ้าของและไม่อยู่ในอำนาจของใคร ที่เรียกว่า พระไตรลักษณ์

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงชี้ให้พระเถรีอุตตราเห็นความแตกทำลายของร่างกายอันเป็นธรรมตาของสังขารธรรมอย่างนี้แล้ว ครั้นจะทรงชี้ให้เห็นความสุดสิ้นลงแห่งสังขารธรรมชั่วชีวิตหนึ่ง ๆ จึงตรัสพระนิพนธ์คาถา บาทสุดท้ายว่า “เพราะชีวิตของสัตว์ทั้งหลายสิ้นสุดลงด้วยความตาย” ดังนี้

อธิบายว่า โดยปรมัตถนัย สัตว์ทั้งหลายตายไปทุกขณะที่รูปนามเกิดดับ คือเพียงชั่วกาลนิดเดียวเท่านั้น แต่โดยสุดต้นตอ หรือโดยโลกสมมุติ กำหนดการตายของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยการสิ้นสุดลงแห่งชีวิตหนึ่ง ๆ ซึ่งหมายเอาตั้งแต่เริ่มตั้งปฏิสนธิ จนกระทั่งวันสิ้นลมหายใจ มีระยะกาลยาวบ้างสั้นบ้าง หรือที่เรียกว่า อายุยืนบ้าง อายุสั้นบ้างนั้น ย่อมสุดแต่เหตุปัจจัยของแต่ละบุคคลที่ได้สั่งสมมา อันได้แก่บุญกรรมนั่นเอง คนที่มีอายุยืน คือมีโอกาสได้อยู่ในโลกนี้นาน เพราะได้สร้างบุญกรรมไว้มากในอดีต ประกอบด้วยบริหารตนดีตามหลักวิชาอนามัย ในปัจจุบันเป็นสมุฏฐาน ถึงกระนั้นก็ไม่เกิน ๑๐๐ ปี หากจะมีเกินไปบ้างก็ไม่มาก คนที่มีอายุสั้น ก็คือมีโอกาสได้อยู่ในโลกนี้ไม่นานเพราะได้สร้าง

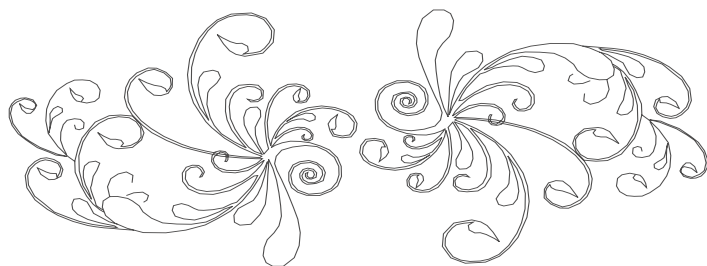
เรื่อง พระเถรีชื่ออุตตรา

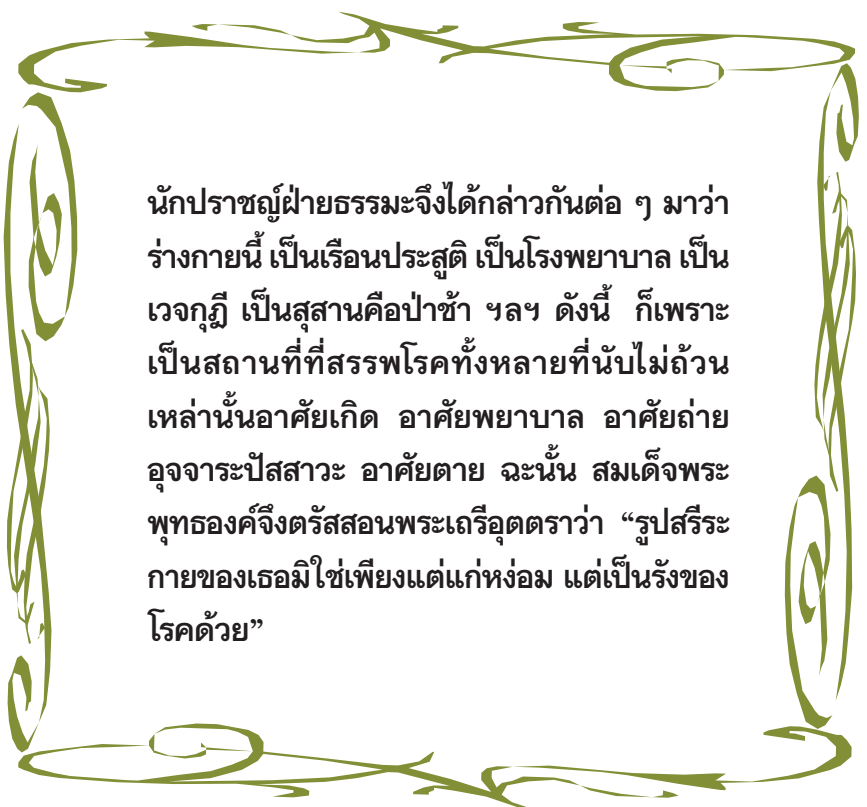
บาปกรรมไว้มากในอดีต ประกอบด้วยบริหารตนไม่ดีในปัจจุบันเป็นสมุฏฐาน เมื่อสรีระร่างกายนี้หมดเหตุปัจจัยเมื่อไร รูปชีวิตีและนามชีวิตีก็ดับลง เมื่อนั้น คนเราก็ตีฆ้องว่าถึงแก่กรรมกรรม คือความตาย ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสพระธรรมเทศนายืนยันให้พระเถรีอุตตรา ได้ทราบความเป็นไปของสังขารธรรมว่า “เพราะชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ล้วนสุดลงด้วยมรณะ” ฉะนี้

ตามที่ได้วิสันาอธิบายมานี้ จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงแสดงกุศโลบายหรือชั้นเชิงในวิธีการสอนอย่างเฉลียวฉลาด ตามธรรมชาติ และอุปนิสัยจิตใจของบุคคล ในที่สุดก็ยังผลให้ผู้ฟังได้ประสบการณ์ ซึ่งสภาวะธรรม หรือความจริงของสังขารธรรมด้วยตนเอง อันเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ และทั้งไม่แปรผันกลับกลอกเป็นอย่างอื่นอีก ดังที่ท่านพระเถรีอุตตราได้ประสบมาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนาเรื่องพระเถรีอุตตรา ยุติลงด้วยเวลาเพียงเท่านี้ **เอว** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

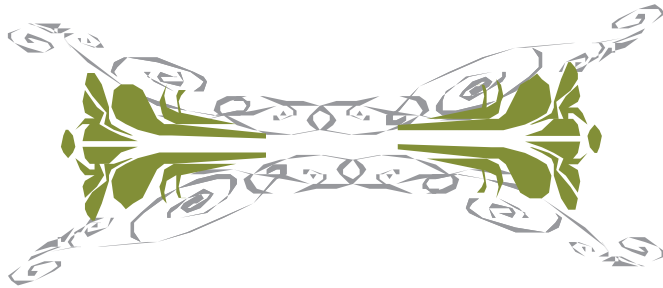
๔ พฤษภาคม ๒๕๐๕

นักปราชญ์ฝ่ายธรรมะจึงได้กล่าวกันต่อ ๆ มาว่า
ร่างกายนี้เป็นเรือนประสูติ เป็นโรงพยาบาล เป็น
เวจกุฎี เป็นสุสานคือป่าช้า ฯลฯ ดังนี้ ก็เพราะ
เป็นสถานที่ที่สรรพโรคทั้งหลายที่นับไม่ถ้วน
เหล่านั้นอาศัยเกิด อาศัยพยาบาล อาศัยถ่าย
อุจจาระปัสสาวะ อาศัยตาย ฉะนั้น สมเด็จพระ
พุทธองค์จึงตรัสสอนพระเถรีอุตตาราว่า “รูปสี่ระ
กายของเรามีใช้เพียงแต่แก้ห่ม แต่เป็นรังของ
โรคด้วย”

เรื่อง ภิภษุมิความสำคัญผิด

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยานีมานิ อปตฺถานิ อลาพฺพเนว สารเท
กาโปตฺกานิ อฏฺฐินี ตานิ ทิสฺวาน กา รตฺตีติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องภิภษุมิความสำคัญผิด อันมี
มาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ชราวรรค แห่งสุดตันตปิฎก
นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๒๑ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย
และขอเชิญสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤธี
ส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี
ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนา โดยทรงปรารภภิภษุมิทั้งหลาย
มากรูปด้วยกันซึ่งมีความสำคัญผิดให้เป็นอุปบัติเหตุ มีเรื่องเล่าว่า

ครั้งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจำนวน ๕๐๐ รูป พากันไปเรียนเอาวิธี เจริญพระกรรมฐานในสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นเรียนสำเร็จแล้ว จึงกราบทูลลาไปสูป่าเพื่อเจริญภาวนาด้วยตนเองแต่ลำพัง เมื่อพากันพากเพียรพยายามเจริญภาวนาพระกรรมฐานไปด้วยความไม่ประมาท ก็ได้สำเร็จฌานสมาบัติด้วยกันนั้นทั้งหมด ครั้นได้ฌานสมาบัติแล้ว ด้วยอำนาจกำลังฌานข่มไว้ กิเลสทั้งหลายก็มีได้กำเริบขึ้นในจิตสันดานเป็นเวลานาน จึงพากันสำคัญว่า ตนสำเร็จเสร็จกิจของบรรพชิต คือเป็นพระอรหันต์แล้ว จึงพากันกลับมาด้วยหมายใจว่า จักกราบทูลแต่สมเด็จพระบรมศาสดาถึงคุณวิเศษที่ตนได้บรรลุแล้วให้ทรงทราบ

ครั้นเวลาที่ภิกษุเหล่านั้นมาถึงชุมพระทวารพระเชตวันวิหาร ชั้นนอก สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับสั่งกับพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากว่า “ดูก่อนอานนท์ อย่าพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นเข้ามาเฝ้าเรา จงให้พวกเขาไปป่าช้าผีสดก่อน ครั้นกลับจากป่าช้าแล้วจึงมาเฝ้าเราในภายหลัง”

พระอานนท์เถระได้รับพระพุทธานุญาตนั้นไปบอกแก่ภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายภิกษุเหล่านั้นก็ได้คัดค้านว่า “พวกกระผมไม่ต้องการที่จะไปป่าช้า” ต่างก็พากันมุ่งหน้าไปยังป่าช้าผีสด ด้วยความตระหนกแน่แก่ใจว่า สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงเห็นการณ์ไกล คงจักทรงเห็นเหตุอันสมควรแล้ว

ครั้นไปถึงป่าช้า ได้เห็นซากศพที่วางเกลื่อนกลาดอยู่ในป่าช้านั้น ก็เกิดความเกลียดชังในซากศพที่ตกป่าช้าล่องไปวันหนึ่งหรือสองวัน แต่เกิดความกำหนัดยินดีในซากศพที่ยังสดใสซึ่งเพิ่งตกป่าช้าใหม่ ๆ ในทันทีนั้น ภิกษุเหล่านั้นก็กลับเกิดความรู้สึกตัวว่า ตนยังมีกิเลสอยู่

เรื่อง ภิกษุมีความสำคัญผิด

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดาสัตย์ประทับอยู่ ณ พระคันธกุฎี ในพระเชตวันมหาวิหารนั้นแล แต่ได้ทรงเปล่งพระรัศมีโอภาสมายังภิกษุทั้งหลาย เป็นเหมือนว่ามีพระพุทธรูปดำรัสอยู่ต่อหน้าของภิกษุเหล่านั้น ทรงเตือนให้ได้สติว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่พวกเธอทั้งหลายปล่อยโอกาสให้ความกำหนดยินดีเกิดขึ้น เพราะได้เห็นร่างกระดูกเพียงเท่านั้น จะเป็นการสมควรละหรือ”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเห็นว่าภิกษุเหล่านั้นกลับได้สติ สำนึกรู้สึกตนแล้ว และมีอินทรีย์แก่กล้าควรจะได้สดับรับฟังพระธรรมเทศนา พระองค์จึงได้ตรัสแสดงพระธรรมเทศนาโดยพุทธานิพนธคาถา เป็นปัจฉิมพจน์ว่า

ยานีมานิ อปตถานิ อลาพูนเว สารเท
กาโปตกานิ อฏฐินี ตานิ ทิสฺวาน กา รติ.

พวกเธอจะยินดีอะไร เพราะได้เห็นร่างกระดูกทั้งหลาย
ที่เขาทิ้งเกลื่อนกลาดไว้ เหมือนผลน้ำเต้าอันลม
และแตกพืดเผาในฤดูร้อน ซึ่งมีสีเหมือนกับนก
พิราบนั้นเล่า

ฝ่ายภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ส่งวิปัสสนาญาณไปตามกระแส
พระธรรมเทศนาด้วยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี อยู่ในท่าอิริยาบถยืนอย่าง
นั้นนั้นแล ได้บรรลุพระอรหัตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ชั้นซีณาสพุคคล
ในพระพุทธศาสนา ในเวลาจบพระธรรมเทศนาต่างก็พากันสรรเสริญ
สมเด็จพระบรมศาสดาแล้วมาเฝ้าถวายบังคมแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะวิชันนารรธาธิบายความในท้องนิทานและในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาในัยและอรรถนิมิตตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมีของสาธุชนพุทธบริษัท สืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นปฏิปทาของภิกษุในครั้งสมัยพุทธกาล อีกอย่างหนึ่งว่า ภิกษุทั้งหลายในสมัยนั้นที่ยังไม่ได้สำเร็จมรรคผล ย่อมพากันเข้าไปเรียนพระกรรมฐานในสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นอาจิณวัตร ครั้นเรียนได้พอแก่ประสงค์แล้ว ก็พากันเข้าไปเพื่อเจริญภาวนา ให้สำเร็จมรรคผลด้วยกำลังของตนต่อไป ดังมีปรากฏในเรื่องนี้

ก็การเรียนพระกรรมฐานนั้น มีอยู่ ๒ วิธี คือวิธีสังเขป และวิธีพิสดาร ถ้าผู้เรียนกรรมฐานจักอยู่ปฏิบัติภายในสำนักของพระบรมศาสดา หรือสำนักพระอาจารย์อื่นใด ก็เรียนวิธีอย่างสังเขป คือเรียนภาคทฤษฎีพอที่จะนำไปฝึกวิธีปฏิบัติเฉพาะวันหนึ่ง ๆ เมื่อฝึกภาคปฏิบัติจบตามหลักทฤษฎีแล้ว ก็เข้าเรียนภาคทฤษฎีต่ออีกใหม่ แล้วก็นำไปฝึกภาคปฏิบัติโดยนัยนี้ จนกว่าจะได้บรรลุมรรคผล หรือหมดกำลังความพยายามของตน ๆ แต่ถ้าผู้เรียนกรรมฐานนั้นจะแยกจากสำนักไปฝึกภาคปฏิบัติในป่า หรือ ณ ที่สำนักอื่นอันห่างไกลจากสมเด็จพระบรมศาสดาหรือครูอาจารย์อื่น ๆ เช่นนี้ ต้องเรียนกรรมฐานพร้อมทั้งวิธีปฏิบัติโดยพิสดาร คือเรียนภาคทฤษฎีครั้งเดียวจนจบหลักสูตร ทั้งนี้เพราะไม่สามารถที่จะกลับมาเรียนบ่อย ๆ ได้นั่นเอง

ก็พระกรรมฐานนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ **สมถกรรมฐาน ๑** **วิปัสสนากรรมฐาน ๑** สมถกรรมฐานนั้น มีอารมณ์ของกรรมฐานตามที่ทำนได้รวบรวมไว้ให้เป็นหลัก ๔๐ ประการ ที่เรียกกันว่ากรรมฐาน ๔๐

เรื่อง ภัทรมีความสำคัญผิด

ได้แก่ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูป ๔
อาหารแปดประการ ๑ จตุธาตุมงคล ๑ ส่วนวิปัสสนากรรมฐาน มี
สภาวะธรรมที่เป็นอารมณ์ของกรรมฐานอยู่ ๖ หมวด ซึ่งเรียกว่า วิปัสสนา-
ภูมิ คือ ชั้นที่ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔
และปัจฉิมสัมปทา ๑๒

การเรียนทฤษฎีกรรมฐานนั้นมิใช่จะต้องเรียนทั้งหมด คงเลือก
เรียนเฉพาะกรรมฐานอันเป็นที่สบาย คือถูกกับจริตจรियाของแต่ละบุคคล
เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง ตามกำลังศรัทธาและความ
สามารถเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อจะรู้ตามทางทฤษฎีโดยถูกต้องว่า กรรมฐานบทใด
มีความหมายอย่างไร และมีวิธีที่จะต้องปฏิบัติอย่างไร เมื่อมีปัญหา และ
อุปสรรคเกิดขึ้นในระหว่าง จำต้องแก้ไขด้วยวิธีปฏิบัติเช่นไร เป็นต้น
ความพิสดารของการเรียนพระกรรมฐานนี้ มีอรรถาธิบายโดยละเอียด
ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ปริเฉทที่ ๓ เรียกว่า กรรมฐานคหณนิเทศ แสดง
ถึงบุพกิจเบื้องต้นก่อนลงมือเจริญสมถกรรมฐาน และวิธีเรียนเอาสมถ-
กรรมฐาน ๔๐ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามอัธยาศัย ผู้ประสงค์
ใคร่จะทราบโดยละเอียดพึงตรวจดู ณ ที่นั้นเถิด

หากจะพึงมีปัญหาแทรกเข้ามาว่า การเรียนพระกรรมฐานนั้น
จะเรียนทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานพร้อมกันในคราวเดียว
ทั้งสองอย่าง หรือเรียนคราวละอย่าง ดังนี้

วิสันนาว่า ผู้ปฏิบัติกรรมฐานนั้นมีอยู่ ๒ จำพวก คือ **สมถยานิก**
คือ ปฏิบัติกรรมฐานติดต่อกันไปทั้ง ๒ อย่างในคราวเดียว โดยปฏิบัติ
สมถกรรมฐานแล้วปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานต่อไปจนได้สำเร็จมรรคผล
นิพพานจำพวกหนึ่ง **วิปัสสนายานิก** คือ ปฏิบัติแต่วิปัสสนากรรมฐาน

อย่างเดียวกันจึงได้สำเร็จมรรคผลนิพพาน โดยมีต้องปฏิบัติสมถกรรมฐาน เป็นเบื้องต้นก่อนจำพวกหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ จำพวกที่จะปฏิบัติกรรมฐาน โดยทางสมถยานิก ก็ต้องเรียนทั้ง ๒ อย่างในคราวเดียวกัน จำพวกที่จะ ปฏิบัติกรรมฐานโดยทางวิปัสสนายานิก ก็เรียนเฉพาะวิปัสสนากรรมฐาน อย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้

การที่ภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ รูป ปฏิบัติกรรมฐานเพียงได้สำเร็จ ฌานสมาบัติแล้ว เกิดสำคัญผิดขึ้นว่า ตนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เพราะกิเลสสงบระงับไป ไม่เกิดขึ้นมารบกวนนั้น มีอรรถาธิบายว่า การ เจริญสมถกรรมฐานอย่างเดียวนั้น ถึงจะได้ผลบริบูรณ์เต็มที่แล้ว ก็ยังไม่เป็นเหตุให้ตัดกิเลสได้อย่างเด็ดขาด ที่เรียกว่า **สมุจเฉตปหาน** เป็น เพียงข่มกิเลสไว้ได้ชั่วระยะเวลาที่อำนาจฌานยังมีอยู่เท่านั้น ซึ่งเรียกว่า **วิกขัมภนปหาน** คือ การละกิเลสด้วยการข่มไว้ด้วยกำลังฌาน ที่เปรียบ เหมือนศิลาทับหญ้า คำว่า ฌาน นั้นได้แก่จิตที่เป็นอัปปนาสมาธิ คือ สมาธิอย่างแน่นแฟ้น มีกำลังอำนาจสามารถเผากิเลสให้แห้งเหือดไปได้ เป็นการชั่วคราว มี ๒ ประเภท คือ **รูปฌาน ๑ อรูปฌาน ๑** รูปฌาน มี ๔ ชั้น เรียกว่า ฌานที่ ๑ - ๒ - ๓ - ๔ ตามลำดับ ที่เรียกว่า รูปฌาน เพราะ มีสิ่งที่เป็นสมมุติอันนับเนื่องอยู่ในรูปธรรมเป็นอารมณ์ อรูปฌานก็มี ๔ ชั้น เหมือนกัน มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน คือ ที่ ๑ เรียกว่า **อากาสาัญญา- ยตนฌาน** ที่ ๒ เรียกว่า **วิญญูณัญญา ยตนฌาน** ที่ ๓ เรียกว่า **อากิญจัญญา ยตนฌาน** ที่ ๔ เรียกว่า **เนวสัญญานา สัญญา ยตนฌาน** ที่เรียกว่า อรูปฌาน เพราะมีสิ่งทีนับเนื่องในนามธรรมเป็นอารมณ์ ซึ่ง หมายเอาเฉพาะอรูป ๔ ในกรรมฐาน ๔๐ เท่านั้น

เรื่อง ภิคุมีความสำคัญผิด

ผู้เจริญรูปกรรมฐานนั้น ยังผลให้จิตสำเร็จเป็นอุچارสมาธิบ้าง ที่สำเร็จเพียงอุچارสมาธินั้น ยังไม่เรียกว่า ฌาน เพราะสมาธิยังมีกำลังอ่อนมาก ต้องสำเร็จถึงขั้นอัปปนาสมาธิจึงจะเรียกว่าฌาน ฌานที่ ๑ เรียกว่า **ปฐมฌาน** มีองค์ ๕ คือ วิตักกะ ๑ วิจารณ์ ๑ ปีติ ๑ สุขะ ๑ เอกัคคตา ๑ องค์ฌานทั้ง ๕ นี้ ทำหน้าที่ข่มนิวรณ์กิเลสทั้ง ๕ ให้สงบระงับดับลงชั่วคราว คือ วิตักกะข่มถีนมิถนนิวรณ์ วิจารณ์ข่มวิจิกิจฉานิวรณ์ ปีติข่มพยาบาทนิวรณ์ สุขะ ข่มอุทธัจจกุกกุจจนิวรณ์ และ เอกัคคตาข่มกามฉันทนิวรณ์ ฌานที่ ๒ เรียกว่า **ทุติยฌาน** ประณีตขึ้นกว่าฌานที่ ๑ มีองค์ ๓ โดยลดองค์ที่ ๑ ที่ ๒ คือ วิตักกะ วิจารณ์ ออกเสีย เพราะเป็นสิ่งที่หยาบอยู่ คงเหลือ องค์ ๓ คือ ปีติ สุขะ และเอกัคคตา ฌานที่ ๓ เรียกว่า **ตติยฌาน** ประณีตกว่าฌานที่ ๒ ขึ้นไปอีก มีองค์ ๒ โดยลดปีติเสีย เหลือเพียงสุขะ กับ เอกัคคตา ฌานที่ ๔ เรียกว่า **จตุตถฌาน** ประณีตกว่าฌานที่ ๓ ขึ้นไปอีก มีองค์ ๒ เหมือน ฌานที่ ๓ แต่เปลี่ยนสุขะเป็นอุเบกขา คือ อุเบกขา กับ เอกัคคตา เพราะ ฌานที่ ๔ นี้ เป็นอุเบกขาเวทนา จึงมีความละเอียดประณีตมากกว่า รูปฌานทั้งหลาย ไม่รับรู้อารมณ์สุข อารมณ์ทุกขอะไรเลย แม้ลมหายใจก็ไม่ปรากฏ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อเสด็จพักทรงบรรทม นั้นจึงทรงเข้าอยู่ในจตุตถฌานนี้ ที่เรียกว่า **ตถาคตเสขยา** (การบรรทมของพระตถาคต)

ผู้เจริญสมถกรรมฐานจนได้สำเร็จจตุตถฌานนี้ ย่อมมีความสงบในภายในอย่างประณีตยิ่ง นิวรณ์กิเลสทั้งหลายสงบสนิทไม่รบกวนเลย

ต่อเมื่อไรได้ประสบอารมณ์เครื่องเร้าที่เป็นศัตรูกัน นีวรณกิเลสนั้น ๆ จึงจะกำเริบฟุ้งซ่านขึ้นมา ด้วยเหตุนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ รูปที่เข้าป่า เจริญกรรมฐานจนให้ฌานบังเกิดขึ้น เพราะได้รับความสงบอันประณีตด้วยอำนาจแห่งอุเบกขาในจตุตถฌาน และนีวรณกิเลสทั้งหลายก็สงบระงับดับหายไป เพราะไม่ได้เห็นอารมณ์เครื่องเร้า จึงพากันเข้าใจว่าตนเป็นพระอรหันต์ ด้วยประการฉะนี้

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดาผู้เป็นยอดแห่งนายสาวรี เพราะทรงมีพระกุศโลบายอันชาญฉลาดในการฝึกฝนตัดสันดานคนอย่างถูกส่วน ควรแก่นิสัย แทนที่พระองค์จะทรงอนุญาตให้ภิกษุเหล่านั้นเข้าเฝ้าแล้ว ทรงแนะนำสั่งสอนด้วยพระวาจาว่า “พวกเธอยังมิได้เป็นพระอรหันต์อย่าสำคัญผิดเลย” ให้เป็นการเสียเวลา เพราะต้องขัดแย้งแสดงทางที่ถูกด้วยประการต่าง ๆ แต่พระองค์หาได้ทรงทำดังนั้นไม่ ทรงรับสั่งผ่านพระอานนท์ ให้ภิกษุเหล่านั้นไปป่าช้าผีสดเสียก่อนจึงกลับมาเฝ้าพระองค์ ในภายหลัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นได้เห็นศพสดอันมีลักษณะต่าง ๆ กัน ก็เกิดเกลียดชังในศพที่เน่าขึ้นพอง อันเป็นลักษณะแห่งกิเลสจำพวกพยาบาท-นีวรณ และเกิดความกำหนดยินดีในศพที่ยังสดใส ซึ่งเขาพื้ นำมาทิ้งใหม่ ๆ อันเป็นลักษณะของกามฉันทนีวรณ เมื่อนีวรณกิเลสได้กลับกำเริบฟุ้งขึ้นมา เพราะได้ประสบกับอารมณ์ที่เป็นปฏิปักษ์จึงเกิดสำนึกรู้สึกตนว่ายังมีกิเลส โดยมีต้องอาศัยสมเด็จพระพุทฺธองค์ทรงเทศน์ทรมานให้เสียเวลา ด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงเห็นว่าภิกษุเหล่านั้นลดทิวฐิมานะ คือความสำคัญผิดในตนแล้ว พระองค์ก็ทรงเปล่งพระรัศมีโอกาส

เรื่อง ภิภษุมีความสำคัญผิด

ไปให้ปรากฏเหมือนพระองค์ประทับตรัสสอนอยู่เฉพาะหน้า ในที่สุดได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิภษุทั้งหลายเหล่านั้น ผู้มีวิปัสสนาญาณและอินทรีย์แก่กล้าแล้วว่า

**พวกเขาจะยินดีอะไร เพราะได้เห็นร่างกระดูก
ทั้งหลายที่เขาทิ้งเกลื่อนกลาดไว้ เหมือนผลน้ำเต้า
อันลมและแดดพัดเผาในฤดูร้อน ซึ่งมีสีเหมือน
สีนภพิราบนั้นเล่า**

อธิบายว่า ภิภษุทั้งหลาย ๕๐๐ นั้น ได้เจริญสมถกรรมฐาน มีสมาธิภาวนาแก่กล้ามาเป็นอย่างดีแล้ว แต่หากขาดกัลยาณมิตรผู้จะแนะนำให้บรรลุคุณวิเศษต่อไป จึงได้สำคัญผิดว่าตนสำเร็จมรรคผลเสร็จสิ้นกิจที่บรรพชิตจะต้องปฏิบัติแล้ว แต่ครั้นกิลสกลับกำเริบขึ้นมา ก็รู้สึกตัวได้เองว่ายังมีกิลสและมี กัดตุ๊กมยตาฉันทะ ในอันที่พึงจะระงับดับกิลสให้ขาดสูญต่อไป อาศัยได้เห็นสรีระซากศพเป็นสักขีพยานอยู่เฉพาะหน้า ประกอบด้วยได้มหากัลยาณมิตร คือ สมเด็จพระบรมศาสดา ประทานพระพุทโธวาทอยู่ต่อหน้าว่า “การที่พวกเขาประมาทปล่อยโอกาสให้ความกำหนดยินดีเกิดขึ้นย่อเยเพราะได้เห็นร่างกระดูกเช่นนี้เป็นการสมควรละหรือ” ดังนี้ ภิภษุเหล่านั้น จึงลงมือเพ่งอารมณ์สมถกรรมฐานที่ตนชำนาญมาแล้วนั้น ให้อัปนาสมาธิภาวนากลับเกิดขึ้นใหม่ ขับไล่ความกำหนดยินดีให้สงบระงับไปแล้ว ใช้เวลานั้นให้เป็นบาท คือเป็นฐานรองรับ แล้วเปลี่ยนอารมณ์จากสมถกรรมฐานเป็นวิปัสสนากรรมฐาน ทำวิปัสสนาญาณให้แก่กล้าขึ้นในทันใดนั้น พอบพระธรรมเทศนา พระภิภษุเหล่านั้นก็ได้บรรลุพระอรหัตผล เป็นพระอริยบุคคลสิ้นทั้งหมด ด้วยประการฉะนี้

ธรรมบทเทศนา

สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย ได้สดับตรับฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ได้ความเข้าใจจำได้ในส่วนที่สำคัญ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระปริยัติศาสนา เมื่อลงมือประพฤติปฏิบัติตาม คือ เจริญสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน ชื่อว่าเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งปฏิบัติศาสนา เมื่อได้ประสบผลแห่งการปฏิบัตินั้น ๆ โดยสมควรแก่กำลังวาสนาบารมีของตน ชื่อว่าเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งปฏิเวธศาสนา เมื่อได้ทรงไว้ซึ่งศาสนา ๓ ประการ ภายในอัมภพร่างกายและจิตใจเช่นนี้ จึงชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกชน บุคคลผู้ทรงหรือรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา เหมือนอย่างที่มีภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ รูปได้ปฏิบัติเป็นนิทศนอุทาหรณ์

ซึ่งมีนัยดังรับประธานวิไลนามา ด้วยประการฉะนี้

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๕.๒๕ น.

เรื่อง พระเถรรูปนันทา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อภฺจฺฉินฺนํ นครํ กตํ มํสฺโลหิต เลปนํ
ยตถ ชรา จ มจฺจุ จ มาโน มกฺโข จ โอิหิตตติ.

บัดนี้ จะได้แสดงพระธรรมเทศนาเรื่องพระเถรรูปนันทา อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ชราวรรค แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๒๒ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณยถุธิ ส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดธา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนา โดยทรงปรารภพระเถรรูปนันทาให้เป็นอุปัฏฐาก ซึ่งเรื่องราวเล่าว่า

พระเถรรูปนันทานี้ เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าสุทโธทนะ กับพระนางเจ้าปชาบดี เป็นพระกนิษฐภคินีของสมเด็จพระบรมศาสดาต่างพระมารดา และเป็นพระกนิษฐภคินีของท่านพระนันทะ พระนางเป็นสตรีที่มีพระสรีระรูปพรรณสัณฐานสวยสดงดงามมากจนได้รับพระเกียรติว่าเป็นนางงามประจำเมือง ด้วยเหตุนี้จึงได้พระนามว่า “รูปนันทา” อยู่มาวันหนึ่งพระนางทรงดำริว่า “พระเชษฐภคินีของเรา ทรงสละสิริราชสมบัติออกทรงผนวช เป็นพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐในโลก พระราหุลกุมารราชบุตรของพระองค์เล่า ก็ทรงผนวช พระนันทกุมาร พระภคินีของเรา ก็ทรงผนวช แม้พระมารดาของเราก็คงทรงผนวชเป็นภิกษุณี เมื่อหมู่พระญาติเห็นปานนี้ทรงผนวชหมดแล้ว เราจะอยู่ครองเรือนทำอะไรกัน เราก็จักบวชบ้าง”

เมื่อพระนางทรงดำริดังนี้แล้ว จึงตัดสินพระทัยไปยังสำนักภิกษุณีสงฆ์ ทรงผนวชแล้ว แต่พระนางทรงผนวชเพราะทรงห้วงใยติดใจในหมู่พระญาติ หาได้ทรงผนวชด้วยพระศรัทธาไม่

อนึ่ง พระนางทรงได้ยินเข้าพระโสตอยู่เสมอมาว่า “สมเด็จพระบรมศาสดานั้น ตรัสดำหนิติโทษอยู่ว่า รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา สัญญาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา สังขารไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา” จึงทรงดำริว่า “พระบรมศาสดาคงจะตรัสดำหนิติโทษในรูปของเรา ซึ่งสวยงามน่าดูน่าเลื่อมใสอย่างนั้นเหมือนกัน” ด้วยเหตุนี้ พระนางจึงไม่กล้าเสด็จไปเผชิญพระพักตร์กับสมเด็จพระบรมศาสดาเลย

เรื่อง พระเถรรูปนันทา

ก็โดยปกตินั้น อุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงสาวดีทั้งหลาย พวกกันทำบุญให้ทาน สมาทานอุโบสถศีลแต่เช้า แล้วครั้นเวลาเย็นนั่งห่มผ้าขาว ถือของหอมและดอกไม้ เป็นต้น พวกกันไปประชุมฟังพระธรรมเทศนา ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร แม่หมู่ภิกษุณีสงฆ์ก็สนใจใคร่ในพระธรรมเทศนาของพระบรมศาสดา พวกกันไปฟังพระธรรมเทศนา ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร เช่นเดียวกัน ครั้นฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ขากลับมาต่างก็พากันสนทนาสรรเสริญถึงพระคุณของพระบรมศาสดาเป็นเสียงเดียวกัน

พระเถรรูปนันทาได้สดับคำสรรเสริญพระคุณของพระบรมศาสดาจากสำนักภิกษุณีและสำนักอุบาสิกาทั้งหลายอยู่เนือง ๆ เช่นนั้นจึงดำริว่า “ภิกษุณีและอุบาสิกาทั้งหลาย ต่างก็พากันกล่าวสรรเสริญพระคุณของพระเชษฐภคินีของเรายิ่งนัก เมื่อพระเชษฐภคินีจกตรัสดำนิโทษรูปของเราแม้ตลอดวัน จกตรัสได้สักเท่าไร ตกลงเราจะฟังไปพร้อมกับหมู่ภิกษุณี แต่ซ่อนตนเสีย แอบดูพระบรมศาสดาฟังพระธรรมเทศนาแล้วจึงกลับมา” ครั้นแล้วจึงได้เรียนแก่หมู่ภิกษุณีว่า “วันนี้ฉันจักไปฟังพระธรรมเทศนาบ้าง”

ฝ่ายภิกษุณีทั้งหลายต่างก็พากันดีใจว่า “นานนักหนาที่ภิกษุณีรูปนันทาจะเกิดความปรารถนาที่จะไปสู่ที่เฝ้าของพระบรมศาสดาสักครั้งหนึ่ง วันนี้เพราะอาศัยภิกษุณีรูปนันทานี้ สมเด็จพระบรมศาสดาคงจักทรงแสดงพระธรรมเทศนาอย่างไรเพราะ” ครั้นแล้วจึงพาพระนางออกเดินทางไป พระเถรรูปนันทานับแต่วาระที่ออกเดินทางพลางก็ครุ่นคิดอยู่ในพระทัยไปว่า “เราจักไม่ยอมแสดงตนให้ปรากฏเห็น” ดังนี้

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาทรงพระดำริว่า “วันนี้รูปนันทาจักมาสู่ที่เฝ้าของเรา ธรรมเทศนาอะไรจะเป็นที่สบายแก่เธอหนอ” ทรงเข้า

พระทัยว่า “รูปนันทานี้หนักในรูป รักใคร่หลงใหลในอรรถภาพร่างกาย เป็นกำลัง การเอารูปมาเป็นเครื่องกำจัดความเมาในรูป เหมือนหนาม ยอกเอาหนามบ่งนั้นและจะเป็นที่สบายแก่เธอ” ดังนี้แล้ว ในเวลาพระ เถวีรูปนันทาจะเข้ามายังพระวิหารนั้น สมเด็จพระพุททองค์ทรงนฤมิต สตรีคนหนึ่ง ให้มีรูปร่างสวยสดงดงามเป็นพิเศษ ขนาดสาวราวอายุ ๑๖ ปี นุ่งผ้าสีแดง ประดับประดาด้วยอาภรณ์พรรณมีประการต่าง ๆ ถือพัตยีนพัตอยู่ ณ ที่ใกล้กับพระองค์ หญิงนฤมิตนั้นปรากฏเห็นได้ เฉพาะสมเด็จพระบรมศาสดากับพระเถวีรูปนันทาเท่านั้น

พระเถวีรูปนันทาเดินเข้าไปสู่พระวิหารกับหมู่ภิกษุณี แอบไป ข้างหลัง ถวายบังคมพระบรมศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วนั่ง หลบอยู่ในระหว่างหมู่ภิกษุณีทั้งหลาย ตั้งใจพิศดูพระบรมศาสดาตั้งแต่ พระบาทขึ้นไป เห็นพระพุทธรูประจางมวิจิตรด้วยพระพุทธรูปลักษณะ รุ่งเรือง งามด้วยอนุพยัญชนะ วงล้อมด้วยพระรัศมีประมาณวาหนึ่ง พิศดู พระพักตร์มีพระสิริงามดุจพระจันทร์เพ็ญ และได้เห็นหญิงนฤมิตยืนถวาย พัตอยู่ ณ ที่ใกล้ พระนางพิศดูหญิงนฤมิตนั้น แล้วมาพิศดูตน ได้หมิ่น ตนของตนเป็นเสมือนนกกาอยู่ ณ ที่ต่อหน้านางพญาหงส์ทอง นับตั้งแต่วาระที่ได้เห็นหญิงนฤมิตนั้น นัยน์เนตรของพระนางได้หมุนเวียนไปหมด พระนางมีพระทัยเคลิบเคลิ้มไปตามสิริรูปทั่วทั้งสี่ระประเทศว่า “โอ ผม ของหญิงนี้งามนักหนอ หน้าผากของหญิงนี้งามนักหนอ” เป็นต้น แล้ว ได้เกิดความหลงใหลรักใคร่ในรูปนั้นเป็นกำลัง

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงทราบว่พระเถวีรูปนันทามีความ เพลิดเพลिनยินดีในหญิงนฤมิตนั้น จึงทรงแสดงธรรม กระทำให้รูปนฤมิต นั้นล่วงเกินวัยอายุ ๑๖ ปี ไปเป็นวัยอายุ ๒๐ ปี พระเถวีรูปนันทาพิศดู

เรื่อง พระเถรรูปนันทา

แล้วสร้างความรักลงหน่อยหนึ่งว่า “เอ๊ะ รูปนี้ไม่เหมือนแต่ก่อนเสียแล้ว” สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงกระทำผิวพรรณของหญิงนฤมิตนั้นให้ค่อย ๆ กลายเป็นเหมือนผิวพรรณของหญิงปุณกลางคน เหมือนผิวพรรณของหญิงปุณคนแก่ เหมือนผิวพรรณของหญิงปุณคนแก่หง่อม ไปตามลำดับ

ฝ่ายพระเถรรูปนันทา ก็เกิดความรู้สึกสร้างความรักในรูปนฤมิตนั้นลงโดยลำดับ จนกระทั่งถึงรูปปุณคนแก่หง่อมเพราะกำหนดรู้ว่า “แม้รูปนี้ก็หายไป แม้รูปนี้ก็หายไป” ได้เห็นรูปนฤมิตนั้นจนกระทั่งฟันหัก ผมหงอก หลังโก่ง ถือไม้เท้าตัวสั้นงก้งัน จึงเกิดมีความรู้สึกกลายเป็นเบื่อหน่ายคลายความรักในรูปนั้นมากขึ้น

ในลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงกระทำรูปหญิงนฤมิตนั้นให้พยาธิเข้าเบียดเบียนบีบคั้น ในทันทีนั้น รูปหญิงนฤมิตนั้นก็ปล่อยไม้เท้า ทิ้งพัด ร้องครวญคราง ล้มกลิ้งเกลือกจมมุดและ कुछ ของตนอยู่บนพื้นปฐพี พระเถรรูปนันทาได้เห็นแล้วก็ยิ่งเกิดความเบื่อหน่ายคลายความรักมากขึ้น พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงรูปหญิงนฤมิตนั้นให้ถึงแก่ภรรณะในที่สุด รูปหญิงนฤมิตนั้นได้ขึ้นพองอย่างน่าเกลียด ในทันใดนั้น สายน้ำหนองและหนองทั้งหลายหลั่งไหลออกจากปากแผลคือทวารทั้ง ๔ เหล่าสัตว์ทั้งหลาย มีแรงและกาเป็นต้น ก็มารุมกันยื้อแย่งจิกกินเป็นอาหาร

ฝ่ายพระเถรรูปนันทา ครั้นพิศดูพัฒนาการอันปรากฏแก่หญิงนฤมิตเช่นนั้นแล้ว ก็ได้มองเห็นอัตรภาพร่างกายโดยเป็นอนิจจังว่า “หญิงนี้ได้ประสบความแก่ ความเจ็บ และความตาย ณ ที่ตรงนี้เอง แม้อัตรภาพร่างกายของเรานี้ ก็จักประสบความแก่ ความเจ็บ และความตาย เช่นเดียวกันนี้แหละ” เป็นธรรมนิยาม เพราะได้เห็นอนิจจังแล้ว ก็ย่อมเห็นทุกขัง และอนัตตาของสังขารธรรมทั้งหลาย

ในลำดับนั้น ภาพทั้ง ๓ คือ กามภาพ รูปภาพ อรูปภาพ ซึ่งเป็นที่รักใคร่ยินดีของสัตว์ทั้งหลายยิ่งนักนั้นได้ปรากฏเห็นแก่พระเถรรูปนันทา เป็นเสมือนเรือนที่ถูกไฟไหม้ หรือเหมือนซากศพที่ถูกตีตีไว้ที่คอ จิตใจของพระนางก็มุ่งหน้าต่อพระกรรมฐาน ทำวิปัสสนาญาณให้เกิดขึ้นในชั้นธสันดาน

สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงทราบว่าเป็นพระเถรรูปนันทาได้เห็นพระอนิจจแล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่าเธอจักสามารถกระทำที่พึงแก่ตนโดยลำพังได้หรือไม่ ทรงทราบว่าไม่สามารถโดยลำพัง จักต้องได้ปัจจัยภายนอกเข้าช่วยอุปถัมภ์ จึงได้ทรงเลือกธรรมะอันจะเป็นที่สบายแก่พระเถรรูปนันทามาแสดงโดยพระพุทธานิพนธคาถาว่า

อาตุริ อสุจี ปุติ	ปสฺส นนฺเต สมฺมสุยํ
อุคฺขมฺรณฺตํ ปคฺขมฺรณฺตํ	พาลานํ อภิปตฺถิตํ
ยถา อิทํ ตถา เอตํ	ยถา เอตํ ตถา อิทํ
ธาดุโย สุณฺณโต ปสฺส	มา โลกํ ปุณฺราคมิ
ภเว ฉนฺทํ วิราเชตฺวา	อุปสฺนฺตฺวา จริสฺสฺสฺสิ.

ดูก่อนนันทา เธอจงพิจารณาดูสรีระร่างกายอันเข้ร้อน สกปรก บุดเน่า เป็นที่หลั่งออกและไหลเข้าแห่งสิ่งโสโครกทั้งหลาย ที่หมู่คนพาลต้องการกันยิ่งนัก สรีระของเธอนี้ ฉันทิใด สรีระของคนอื่นโน้นก็ฉันทันั้น สรีระของคนอื่นโน้น ฉันทิใด สรีระของเธอนี้ ก็ฉันทันั้น เธอจงพิจารณาดูโลกธาตุ โดยความเป็นของว่าง อย่าได้อยากมาสู่โลกอีกเลย เมื่อถอนความพอใจในภาพทั้ง ๓ เสียแล้ว เธอจักเป็นผู้สงบระงับดับกิเลสเสียได้

เรื่อง พระเถรรูปนันทา

พระเถรรูปนันทาส่งวิปัสสนาญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนา ในเวลาจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ชั้นพระโสดาบันในพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

ในลำดับต่อมา สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงแสดง สุธมฺมกัรรณฐาน (กรรมฐานมีความว่างเป็นอารมณ์) เพื่อบ่มอบรมวิปัสสนาญาณ ให้พระเถรรูปนันทาได้บรรลุมรรคผลทั้ง ๓ เบื้องสูงขึ้นไป จึงตรัสชี้ให้เห็น สภาวะธรรมชั้นละเอียดว่า “ดูก่อนนันทา เธออย่าทำความสำคัญมั่นหมาย ว่า ในสรีระร่างกายนี้มีสาระแก่นสารอะไร ความจริงสิ่งที่เป็นสาระแก่นสาร แม้เพียงเล็กน้อยก็หาไม่มีในสรีระร่างกายนี้ไม่ สรีระร่างกายนี้ เขาเอากะดุก สามร้อยก่อนมาตั้งขึ้นเป็นโครง แล้วสร้างให้เป็นเมืองแห่งกระดูก เท่านั้น”

เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ทรงอบรมพระเถรรูปนันทาให้เจริญ วิปัสสนากรรมฐานทำให้ญาณก้าวขึ้นโดยลำดับจนถึงยอด และทรงเห็นว่า มีอินทรีย์สม่าเสมอแก่กล้าควรแก่จะได้รับฟังพระธรรมเทศนาแล้ว จึงได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดโดยพระพุทธานิพนธ์คาถาอันเป็น ปัจฉิมพจน์ว่า

**อฏฺฐินํ นครํ กตํ มํสโลหิตเลปนํ
ยตถ ชรธา จ มจฺจุ จ มาโน มกฺโข จ โอิหิโต.**

สรีระ คือเมืองอันธรรมชาติสร้างสรรคไว้ โดยเอากะดุกสามร้อยก่อนมาตั้งขึ้นเป็นโครง แล้วฉาบทาไว้ด้วยเนื้อและเลือดนี้ เป็นที่รวมอยู่แห่งเพลิงทุกข์ คือความแก่และความตาย และเป็นที่ยรวมอยู่แห่งเพลิงกิเลสคือ มานะความถือตัว และมักขะความลบหลู่คุณท่าน

ฝ่ายพระเถรรูปนันทา ซึ่งได้อบรมบ่มวิปัสสนาญาณให้แก่กล้า อยู่แล้วนั้น ครั้นได้สดับพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็น ดุจดวงตรุโณทัยที่ไขแสงให้โลกสว่างจบลง พระนางก็ได้บรรลุพระอรหัตผล สำเร็จเป็นอรหันตชีนาสพบุคคลในพระพุทธศาสนา พระธรรมเทศนา ครั้งนั้นได้สำเร็จเป็นคุณประโยชน์แก่มหาชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก ด้วย ประการฉะนี้

ในลำดับนี้ จะได้วิสันาอรรถาธิบายความในเนื้อเรื่องนิทาน และในพระธรรมเทศนาบรรหาร เพื่อให้สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายได้ เจริญด้วยศรัทธา และสติปัญญาในพระธรรมเทศนาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทั้งนี้ โดยอาศัยหลักตามอรรถกถานัย และโดยอรรถโนมัตถยาธิบายสืบต่อไป ดังนี้

ในท้องเรื่องของนิทานมีประวัติการณ์กระຈ้างแจ้งแล้วโดยมาก จึงเป็นการไม่ลำบากที่จะวินิจฉัย แต่มีประเด็นที่ควรยกขึ้นมาพิจารณา เพื่อประดับสติปัญญาของท่านสาธุชนทั้งหลายดังนี้

การที่ชาวพุทธเราแม้จะบังเกิดในตระกูลสูง และมีความเฉลียวฉลาด สามารถในโลกียกิจมีประการต่าง ๆ แต่ไม่เข้าจำศีลภาวนา ไม่นำตนเข้าสู่ วิปัสสนากรรมฐาน ขูดเกลาเหล่าหล่อจิตสันดานให้บริสุทธิ์นั้น ย่อมไม่ เป็นสิ่งที่แปลกจากกฎของโลกธรรมดา พึงเห็นตัวอย่างพระนางรูปนันทา ซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินีของสมเด็จพระบรมศาสดา พระผู้ทรงเป็นศาสดา ของเทวดาและมนุษย์ไม่มีผู้อื่นเสมอเหมือน ยิ่งกว่านั้นบรรดาหมู่พระ ประยูรญาติทั้งหลายจนที่สุดพระมารดาเลี้ยง ก็ทรงมีความเลื่อมใส ศรัทธาจนถึงออกทรงผนวชบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ส่วนพระนาง รูปนันทายังคงเหลือเป็นมิถฉาทิฎฐิอยู่ยาวนาน ดังปรากฏในท้องนิทานนั้น

ทั้งนี้ก็เพราะอวิชาและตัณหาเป็นมูลฐานอันสำคัญ ที่เข้าทำหน้าที่กีดกัน
ทางกันมิให้บุคคลเข้าสู่ธรรมะในพระพุทธศาสนา

ตามนัยแห่ง **ปฏิจจนุปบาท** ท่านแสดงไว้ว่า **อวิชา** กับ **ตัณหา**
เป็นมูลรากให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาในโลกนี้ อวิชาเป็นเหตุส่วนอดีต ตัณหา
เป็นเหตุปัจจุบัน แต่ทั้ง ๒ ย่อมเป็นปัจจัยแก่กันและกันอยู่เสมอ คือ เมื่อ
อวิชาทำหน้าที่เป็นเหตุอดีต ตัณหาก็เข้าช่วยอุปถัมภ์เมื่อตัณหาทำหน้าที่
เป็นเหตุปัจจุบัน อวิชา ก็เข้าช่วยอุปถัมภ์เช่นกัน โดยปรกัตถนัย ตัณหา
ก็คือโลภเจตสิก อวิชา ก็คือโมหเจตสิก โลภะกับโมหะย่อมเกิดร่วมกัน
ในจิตดวงเดียวกัน ต่างแต่ผลต่างกันทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหรือเป็นใหญ่เท่านั้น
คำว่า อวิชา มิได้หมายความว่าไม่รู้อะไร คนรู้แสนที่จะสารพัดรู้ แต่รู้ในทาง
หรือในสิ่งที่ไม่ควรจะรู้ เช่น รู้แต่ผิวเผิน รู้แต่สิ่งที่โลกสมมุติบัญญัติ
แต่ไม่รู้สภาวะตามที่เป็นจริง อย่างนี้เรียกว่า อวิชา ส่วนตัณหานั้น
หมายถึงความหลงติดในกามอารมณ์ คือ ติดรูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ด้วยความสำคัญผิดว่าเป็นของจริงของจัง
เป็นสิ่งที่จีรังถาวร และเป็นของสวยของงามตามที่โลกสมมุติ อันเป็น
มูลฐานให้หมู่มนุษย์โลกต้องแก่งแย่งแข่งดี ถึงปล้นสะดมข่มขู่ตลอดถึง
จู่โจมโถมกำลังเข่ารบราเช่นฆ่ากันเป็นมหันตพินาศ ก็เพราะ **ตัณหานี้**
เป็นตัวการ มีอวิชาเป็นกำลังสนับสนุน คือเพราะอวิชา ความหลงผิด
เป็นเครื่องส่งเสริมตัณหาให้กระทำหน้าที่ ติดมัน ยึดมัน อยู่ในกามอารมณ์
นั้น ๆ อย่างไม่ถอยหลัง ไม่ยอมเชื่อฟังว่าจะถูกจะผิดสถานใด เข้าในหลัก
ที่ว่าบุคคลผู้โลภผู้โกรธผู้หลง ย่อมมองไม่เห็นเหตุและผล ดังนี้

พระเถรรูปนันทาสัมยเมื่อพระนางยังอยู่ในเพศคฤหัสถวิสัย
ทรงหลงเข้าพระทัยว่า พระศรีระร่างของพระนาง ซึ่งมีส่วนสดสวยงดงาม
ตามโลกสมมุตินั้น เป็นสิ่งที่เลอเลิศประเสริฐกว่าสิ่งไร ๆ ทั้งนี้ ด้วยอำนาจ

อวิชาปากปิดไว้มิให้เห็นความจริง แล้วทำหน้าที่อุปถัมภ์ค้นหาให้ติดม่น ยึดมั่นในพระรูปนั้น โดยอาการเพลิดเพลินเจริญใจ จนปรุงแต่งให้สำคัญผิด ไปว่า สมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งทรงแสดงพระธรรมเทศนาตามสภาวะธรรม ที่เป็นจริงว่า รูป ตลอดถึงเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งรวม เรียกว่าขันธ ๕ เป็นอนิจจัง แปรเปลี่ยน เป็นทุกขัง ทนอยู่ไม่ได้ เป็น อนัตตา หาตัวตนและเจ้าของมิได้ ดังนี้ เป็นการที่ทรงดำหนิติโทษของ รูปร่างกายโดยไม่มีเหตุผล ความสำคัญผิดนี้ได้ปิดบังกัณพระนาง มิให้เข้าสู่พระธรรมในพระพุทธศาสนา และห้ามพระนางเมื่อผนวชแล้ว มิให้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาต่อพระพักตร์ในกาลเบื้องต้น ตาม ที่พรรณนามานี้ ซึ่งให้เห็นความจริงอีกแง่หนึ่งว่า อันอวิชาและค้นหา นั้นนั้น ได้ทำหน้าที่ของตนโดยไม่เลือกว่าบุคคลชั้นสูงหรือชั้นต่ำ หรือใกล้ ไกลพุทธสำนักแต่อย่างไร ย่อมทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอในบุคคลทุกชั้น ทุกวัยและทุกกาลทุกสมัย จึงไม่เป็นของแปลกที่อวิชาและค้นหา นี้ สามารถที่จะครอบงำอำยิคนผู้ประมาท ทุกเพศ ทุกชั้น ทุกวัย และทุก กาลสมัย ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง มีข้อที่ควรจะยกขึ้นมาพิจารณาอีกประการหนึ่งนั่นคือ เมื่อ คนเราผู้ถูกอวิชาและค้นหาเข้าควบคุมหุ้มห่ออยู่นั้น ก็ไม่มีบุคคลผู้อื่นใด ที่จะสามารถช่วยปลดปล่อยบรรเทาให้ได้ถ้าตนเองไม่หาอุบายปลดปล่อยบรรเทา ด้วยตนเอง พึงเห็นตัวอย่างในพระนางรูปนั้นทานี้เอง เมื่อพระนางยังทรง หลงใหลมัวเมา ไม่นำตนเข้าหาทางแก้ไขอยู่นั้น สมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งอยู่ในฐานะพระเชษฐภคินี ก็ทรงช่วยอะไรมิได้ คงทรงปล่อยให้พระนาง ทรงหลงละเมอเพื่อฝันไปตามมถกรรม ต่อเมื่อพระนางได้เกิดศรัทธา น้อมตนเข้ามาเฝ้าถึงพระพุทธสำนักด้วยตนเอง สมเด็จพระบรมศาสดา จึงทรงทำหน้าที่เป็นมหาภัณฑาณมิตร ทรงแสดงธรรมภาษิตีให้พระนาง

เรื่อง พระเถรรูปนันทา

ได้ปัดเป่าบรรเทาวิชาและตัณหาให้สร้างชา จนถึงตัดทอนถอนรากด้วยพระอรหัตมรรคญาณในที่สุด ซึ่งเข้าในลักษณะที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้”

ตามนัยนี้ แสดงให้เห็นว่าสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายผู้ปรารถนาจะยกที่พึ่งให้แก่ตนตามหลักพระพุทธศาสนานั้น จะมัวเมาประมาทปล่อยโอกาสให้อวิชาและตัณหาครอบงำอยู่ตลอดไป โดยหวังจะให้บุคคลผู้อื่นช่วยเหลือ หรือคอยปกป้องรักษาเพื่อมิให้ประสบความทุกข์ในโลกวิสัยนั้น หามิทางที่จะเป็นไปได้ไม่ จำที่จะต้องนำตนของตนเข้าสู่พระพุทธศาสนา เลือกหากัลยาณมิตรผู้ซึ่งอาจจะประสิทธิ์ประสาทพระธรรมให้ได้ด้วยตนของตนโดยแท้ พึงเห็นว่าแม้แต่สมเด็จพระบรมศาสดาก็ไม่ทรงสามารถที่จะช่วยโปรดอนุเคราะห์พระเถรรูปนันทาได้ในสมัยเมื่อพระนางยังมีทิฏฐิมานะ ไม่ยอมตนเข้าไปคบหาสมาคมกับพระพุทธองค์ดังปรากฏในท้องนิทานนั้นแล้ว

เมื่อพระเถรรูปนันทาทรงเลื่อมใสตัดสินใจเข้าไปเฝ้าถึงพระพุทธสถาน สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ชาญฉลาดในวิธีการสอน ทรงใช้วิธีสอนพระเถรรูปนันทาด้วยวิธีหนามยอกเอาหนามบ่ง หรือด้วยวิธีสอนจากสิ่งทีรู้อแล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้ กล่าวคือ พระเถรรูปนันทานี้ แม้ถึงจะผนวชแล้วก็ยังมีมานะถือตนว่าเป็นผู้มีรูปสวยอยู่ ที่พระพุทธองค์ทรงเรียกว่าเป็นผู้หนักในรูป เมื่อเป็นเช่นนี้ พระพุทธองค์จึงทรงนฤมิตรูปหญิงที่สวยยิ่งกว่านั้นให้พระนางได้เห็น เป็นการเอาหนามยอก แล้วก็ทรงเอาหนามบ่ง คือทรงเอาความสวยไปแก้ความสวย เพราะความสวยงามแห่งสรีรกายนั้น พระนางเถรทรงทราบอยู่ได้ดีแล้ว แต่มิได้ทรงทราบต่อไปว่าสรีรกายที่สวยงามนั้นมันจะเป็นอย่างไรต่อไป สมเด็จพระบรมศาสดาเพื่อทรงนำให้พระนางได้เห็นสิ่งที่ยังไม่เห็น จึงได้ทรงนฤมิตรูปนั้นนั่นแหละให้เปลี่ยน

สภาพจากวัยรุ่ม เป็นวัยสาว เป็นวัยกลางคน วัยแก่ จนถึงตายและ
เนาเปื่อย แร้งกาพากันยื้อแย่งจิกกินเป็นที่สุด ซึ่งพระนางไม่เคยรู้ไม่เคย
คิดว่าจะเป็นเช่นนั้น ด้วยพระพุทธรุคโลบายอันแยบคายนั้น ก็ทำให้
พระนางได้เกิดญาณปริชา พิจารณาเห็นความจริงของสังขารธรรม ตั้งต้น
แต่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในที่สุดได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระ
โสดาบันอริยบุคคลด้วยพระธรรมเทศนากัณฑ์ต้น อันนับว่าเป็นขั้นสำคัญ
ที่สมเด็จพระพุทธรองค์ได้ทรงทำหน้าที่เป็นมหาภักถญาณมิตร ทรงช่วย
กลับพระทัยของพระนางเถรีรูปนั้นทาจากดำมาเป็นขาวอย่างหน้ามือเป็น
หลังมือ ด้วยประการฉะนี้

หลังจากนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยของพระ
นางเถรีรูปนั้นทาจะสามารถบรรลุถึงซึ่งพระอรหัตผลได้ในปัจจุบันภพ
พระพุทธรองค์จึงทรงสอนให้พระนางเจริญสุญญตกรรมฐานต่อไป คือ
ทรงแสดงให้เห็นว่า โลกคือมนุษย์เป็นสิ่งที่ว่างจากสิ่งที่เป็นสาระแก่นสาร
เป็นเพียงโครงร่างกระดูกมัดผูกไว้ด้วยเส้นเอ็น ฉาบทาด้วยเนื้อและเลือด
แล้วปิดไว้ด้วยหนัง ไม่มีสิ่งอื่นใดที่ควรจะยึดถือเอาว่าเป็นสาระแก่นสาร
แม้แต่น้อย ครั้นพระนางเถรีรูปนั้นทาเจริญวิปัสสนาญาณพิจารณาไปตาม
จนเห็นเด่นชัด การปฏิบัติเข้าถึงขีดสุด หรือญาณและอินทรีย์แก่กล้า
ควรแก่ที่จะได้รับฟังพระธรรมเทศนาแล้ว พระพุทธรองค์จึงตรัสพระธรรม
เทศนากัณฑ์ที่ ๒ ว่า

**สรีระ คือเมืองอันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ โดยเอา
กระดูกสามร้อยท่อนมาตั้งขึ้นเป็นโครง แล้วฉาบ
ทาไว้ด้วยเนื้อและเลือดนี้ เป็นที่รวมอยู่แห่งเพลิง**

**ทุกข์ คือความแก่และความตาย และเป็นทั้งรวม
อยู่แห่งเพลิงกิเลส คือ มานะ ความถือตัว และ
มักขะ ความลบลหู่ของท่าน**

ในเวลาจบพระธรรมเทศนาครั้งนี้ พระนางเอวีรूपันันทาก็ได้บรรลุถึงขั้นพระอรหัตผล เป็นพระอริยบุคคลขั้นสุดยอด เป็นอันหมดภพสิ้นชาติ ไม่มีการอุปบัติบังเกิดในโลกธาตุอีกต่อไป

พระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ก็อยู่ในวิธีหนามยอกเอาหนามบ่งนั้นแล เฉพาะพระนางเอวีรूपันันทาสาคัญมาแต่เดิมว่าสรีระเป็นสิ่งที่สวยงามมีคุณค่ายิ่งกว่าสิ่งอื่นใด จนเป็นเครื่องกั้นพระนางไม่ให้เข้าสู่พระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าสมเด็จพระบรมศาสดาจะได้ทรงถอนมานะทิฏฐิของพระนางให้เสื่อมคลายหายไปแล้วในพระธรรมเทศนากัณฑ์แรก แต่ก็ยังไม่ละเอียดแจ่มแจ้งถึงที่สุด ฉะนั้น ในพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงให้เห็นแจ่มละเอียดลงไปอีก ชนิดที่ใช้เข็มทิ่มแทงหนามจนให้สิ้นสงสัย อันเป็นใจความว่า อันสรีระร่างกายของคนเรานั้นนั้น ธรรมชาติได้สร้างขึ้นให้เป็นเมืองกระดุก ซึ่งเอากระดุกมาตั้งเป็นโครง มัดไว้ด้วยเอ็น ฉาบทาด้วยเนื้อและเลือด แล้วทำผิวไว้ด้วยหนัง เพื่อเป็นที่รวมอยู่แห่งชรา อันมีความเสื่อมทรุดเป็นลักษณะ และแห่งมัจจุราช อันมีความตายเป็นลักษณะ และแห่งมานะ อันมีความเมาเพราะอาศัยสมบัติเป็นลักษณะ และแห่งมักขะความลบลหู่ ซึ่งมีอันกระทำความทำดีของผู้อื่นให้เสียไปเป็นลักษณะ ความใช้กายความใช้ใจมีประการต่าง ๆ เห็นปานนี้ย่อมรวมลงอยู่ในสรีระร่างกายอันนี้ นอกเหนือไปจากนั้นแล้ว สิ่งอื่นที่ควรที่จะถือเอาเป็นสาระอะไรไม่มีเลย

ธรรมบทเทศนา

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนา โดยทรงยกเอาสรีระร่างกายมาแยกแจกออกเป็นชิ้น ๆ จนให้เห็นว่าไม่มีสิ่งที่เป็นสาระแก่นสารอะไร นอกจากไม่มีสิ่งที่เป็นสาระแล้ว ยังเป็นที่รวมอยู่แห่งเพลิงทุกข์และเพลิงกิเลส อันเป็นเหตุให้ผู้โง่เขลาไม่รู้เท่าทันต้องหลงใหลมัวเมา และประสบความเศร้าโศก ความปริเทวนาพรั้งร้องมีประการต่าง ๆ ซึ่งมีนัยดังที่ได้วิสัชนามา ด้วยประการฉะนี้

๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕

เรื่อง พระโลหุทายีเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อปฺปสฺสุตฺตํ ปุริโส พฺลิตฺตํ ไทว ชีรติ
มํสาณี ตสฺส วฑฺฒนฺติ ปญฺญา ตสฺส น วฑฺฒตีติ.

บัดนี้ จะแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องพระโลหุทายีเถระ อันมีมา
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ชรवारวค แห่งสุดตันตปิฎก
นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๒๔ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย
และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤธี
ส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดถา เขตวน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชดวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี
ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง
ปรารภพระโลหุทายีเถระให้เป็นอุปบัติเหตุ

มีเรื่องเล่าว่า พระโลหุทายีเถระนั้น มีปกตินิสัยประพடுத்தิน ไม่ใคร่จะถูกต้องตามทำนองคลองประเพณี เมื่อชาวบ้านพากันทำงานการกุศลที่เป็นมงคล ก็นำเอาคาถาหรือพระสูตรที่ใช้ในงานอวมงคลไปสวด เช่น ติโรกฺขทสูตร ซึ่งมีความว่า **ติโรกฺขทสุ ติฏฺฐนฺติ** เป็นต้น ครั้นถึงคราวที่ชาวบ้านเขาทำงานการอวมงคล ซึ่งควรจะนำเอาติโรกฺขทสูตรเป็นต้นไปสวด กลับนำเอามงคลคาถา ซึ่งมีความว่า **ทานญจ ธम्मจริยา จ ฃาตทานญจ สงฺคโห เอตมฺมมงคลมุตฺตมํ** เป็นต้น หรือนำเอารัตนสูตร ซึ่งมีความว่า **ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุํ วา สคฺเคสุ วายํ รตนํ ปณฺธิํ** เป็นต้นไปสวด แม้เธอจะได้นำเอาพระสูตรอย่างอื่นจากที่ตนตั้งใจไว้ไปเที่ยวสวดในสถานที่ที่เขาเมื่องานนั้น ๆ อย่างนี้ ก็มีได้รู้สึกตัวว่าตัวสวดไปอีกอย่างหนึ่ง เพื่อนภิกษุทั้งหลายทราบพฤติการณ์ของพระโลหุทายีเถระดังนั้นแล้ว ก็พากันนำความขึ้นกราบทูลแต่สมเด็จพระบรมศาสดาให้ทรงทราบ ว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ พระโลหุทายี ในเมื่อเขาเมื่องานการมงคลและการอวมงคล แทนที่จะนำเอาคาถาหรือพระสูตรที่ควรแก่งานนั้นไปสวด เขากลับนำเอาคาถาหรือพระสูตรอย่างอื่นไปสวด พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่พระโลหุทายีนี้ได้กระทำอย่างนี้ แม้ในชาติก่อน ครั้นถึงคราวที่ควรจะพูดอย่างหนึ่ง เขาก็กลับโพลไปพูดเสียอีกอย่างหนึ่งมาแล้ว”

พระภิกษุทั้งหลายกราบทูลขออาราธนาให้ทรงแสดงพฤติกรรม

เรื่อง พระโลหุทายีเถระ

ในชาติปางก่อนของพระโลหุทายีเถระนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสเล่าเรื่องอดีตนิทาน มีความพิสดารดังต่อไปนี้

ในอดีตกาลปางหลัง ณ กรุงพาราณสี ยังมีบุตรของอัครคิทัตตพราหมณ์อยู่คนหนึ่ง มีนามว่า “โสมทัตตกุมาร” โสมทัตตกุมารนั้นเป็นผู้ที่มีบุญบารมี ได้รับตำแหน่งหน้าที่เป็นมหาดเล็กประจำพระราชสำนักของพระเจ้ากรุงพาราณสี และเป็นทีโปรดปรานต้องพระราชหฤทัยเป็นอันมาก

ฝ่ายอัครคิทัตตพราหมณ์ผู้บิดานั้น อาศัยเลี้ยงชีพด้วยการกลีกรรรมทำไร่ทำนาอยู่ในชนบท เขามีโคอยู่ ๒ ตัว ต่อมาโคตัวหนึ่งได้ตายไปเสีย เขาจึงได้ปรารภกับโสมทัตตกุมารบุตรชายว่า “พ่อโสมทัต เจ้าจงขอโคพระเจ้าแผ่นดินมาให้พ่อสักตัวเถิด”

โสมทัตตกุมารคิดว่า “ถ้าเราจะขอพระราชทานเสียเอง ก็จักปรากฏเป็นการเบาความไป” จึงให้คำตอบแก่บิดาว่า “คุณพ่อขอรับขอให้คุณพ่อขอพระราชทานด้วยตนเองจึงจักเป็นการสมควร”

พราหมณ์บิดาพูดว่า “ถ้าเช่นนั้น เจ้าจงพาพ่อไปขออนุญาตพ่อมหาจำเริญ”

ฝ่ายโสมทัตตกุมาร ได้พิจารณาเหตุการณ์ดูว่า “คุณพ่อนี้เป็นคนอ่อนการศึกษา มีปัญญาน้อย แม้แต่คำว่าเดินหน้าถอยหลังก็ไม่ทราบควรที่จะพูดอย่างหนึ่ง ก็มักจะพูดไปเสียอีกอย่างหนึ่งเสมอมา เราจักต้องให้ท่านศึกษาวิธีการที่จะเข้าขอพระราชทานให้เรียบร้อยก่อน จึงจะนำท่านไปขอพระราชทาน” ครั้นแล้วจึงได้พาคุณพ่อไปยังป่าช้าแห่งหนึ่งซึ่งมีชื่อว่า

วีรณัตถัมภกะ แล้วมัดกำหญ้าไว้เป็นกำ ๆ บอกแก่ท่านบิดาตามลำดับ โดยสมมุติชื่อขึ้นว่า “อันนี้สมมุติว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน อันนี้สมมุติว่าเป็น พระอุปราช อันนี้สมมุติว่าเป็นเสนาบดี” แล้วแนะนำวิธีปฏิบัติว่า “เมื่อ คุณพ่อไปถึงพระราชสำนักนั้น ต้องก้าวไปข้างหน้าอย่างนี้ ต้องถอยมา ข้างหลังอย่างนี้ พระเจ้าแผ่นดินคุณพ่อต้องกราบทูลอย่างนี้ พระอุปราช ต้องทูลอย่างนี้ ครั้นเข้าไปถึงพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ให้กราบทูลว่า ‘ขอให้ พระมหาราชเจ้าทรงมีชัยชนะ แล้วจึงกล่าวคาถานี้ขอพระราชทานโค’ แล้ว ก็ให้คุณพ่อเรียนคาถาขอพระราชทานโคนั้น ซึ่งมีความดังนี้

**เทว เม โคณา มหาราช เยหิ เขตต์ กสามุหเส
เตสุ เอโก มโต เทว ทุตติยํ เทหิ ขตฺติย.**

ขอเดชะ ข้าแต่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า
ปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้าไถนาด้วยโค ๒ ตัว
โคตัวหนึ่งได้ตายเสีย ขอพระองค์จงทรงพระกรุณา
พระราชทานโคตัวที่สองแก่ข้าพระพุทธเจ้า ขอเดชะ

ฝ่ายอัคคิตตพราหมณ์ผู้บิดา ได้พยายามทอ้งบ่นคาถานั้นจน
คล่องแคล่วชำนาญ โดยใช้เวลากาลประมาณปีหนึ่ง แล้วจึงบอกความนั้น
แก่บุตร ส่วนโสฬสทัตตกุมาร จึงนัดหมายกับคุณพ่อว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอให้
คุณพ่อเตรียมเครื่องราชบรรณาการสักอย่างแล้วตามไป ส่วนลูกจักไปก่อน
แล้วจักยื่นเฝ้าอยู่ที่ใกล้ ๆ พระเจ้าแผ่นดิน”

อัคคิตตพราหมณ์รับปากว่า “ตกลง พ่อมหาจำเริญ” แล้วเตรียม
เอาเครื่องราชบรรณาการตามไป ครั้นไปถึงพระราชสำนัก พระเจ้ากรุง

เรื่อง พระโลหุทายีเถระ

พาราณสีมีพระราชหฤทัยยินดี ทรงปฏิสันถารแล้วทรงมีพระราชดำรัสตรัสว่า “พ่อ นานนักหนาพ่อจึงจะได้มา นีที่นั้ง เชิญนั่ง แล้วพ่อต้องการอะไรให้บอกมา”

อัคคิทัตตพราหมณ์กราบทูลคาถาขอพระราชทานโค ซึ่งได้ท่องจำมาอย่างชำนาญชาญนั้น แต่พลาดไปคำหนึ่งดังนี้

**เทว เม โคณา มหาราช เยหิ เขตต์ กสามุหเส
เตสุ เอโก มโต เทว ทุตยิ คณุห ขตฺติย.**

ขอเดชะ ข้าแต่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า
ปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้าไถนาด้วยโค ๒ ตัว
โคตัวหนึ่งได้ตายเสีย ขอพระองค์จงทรงพระกรุณา
รับเอาโคตัวที่สองของข้าพระพุทธเจ้า ขอเดชะ

ครั้นพระเจ้ากรุงพาราณสีตรัสเตือนว่า “พ่อพูดอะไร พูดอีกเสียใหม่” อัคคิทัตตพราหมณ์ก็ยังคงกล่าวคาถาขอพระราชทานพลาดอยู่อย่างเดิมนั้นอีก

ฝ่ายพระเจ้ากรุงพาราณสี ทรงทราบอยู่ว่าอัคคิทัตตพราหมณ์พูดพลาด ทรงพระสรวลแล้ว จึงตรัสสัพยอกโสมทัตตกุมมารว่า “โสมทัตบ้านเธอเห็นจะมีโคมากหนอ”

โสมทัตตกุมมารกราบทูลว่า “ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ถ้าพระองค์ทรงพระกรุณาพระราชทานแล้ว ก็จักมีมาก ขอเดชะ”

พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงมีพระราชหฤทัยยินดีต่อโสมทัตตกุมาร จึงพระราชทานโค ๑๖ ตัวแก่พราหมณ์ผู้บิดา และได้พระราชทานบ้านอยู่ พร้อมทั้งเครื่องตกแต่งให้เป็นพรหมไทยอีก แล้วได้ทรงจัดส่งคืนกลับไป อย่างสมเกียรติ ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อตรัสเล่าเรื่องอดีตนิทานจบลง จึงทรงประมวลชาดกว่า “พระเจ้ากรุงพาราณสีครั้งนั้น คือพระอานนท์ ฌ บัดนี้ พราหมณ์บิดาโสมทัตตกุมารครั้งนั้น คือ พระโลหุทายี ฌ บัดนี้ ส่วนโสมทัตตกุมารครั้งนั้น คือเรานี้แล”

ครั้นแล้วพระองค์จึงตรัสสอนย้ำภิกษุทั้งหลายอีกว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในชาติปางก่อน พระโลหุทายีนี้ ครั้นถึงคราวที่ควรจะพูดอย่างหนึ่ง เธอก็กลับไปพลไปพูดเสียอีกอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะเธอไม่มีการศึกษามาเป็นเหตุจริงอยู่ คนที่ไม่มีการศึกษาก็มีลักษณะการ เป็นเหมือนโคเถิกนั้นเทียว”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสสอนภิกษุทั้งหลายในเบื้องต้น โดยยกบุคคลผู้ไม่มีการศึกษามีลักษณะการเหมือนโคเถิกแล้ว เมื่อจะทรง แสดงถึงผลเสียที่บุคคลผู้ไม่มีการศึกษานั้นจะพึงได้ประสบต่อไป จึงได้ตรัส พระธรรมเทศนาโปรดภิกษุเหล่านั้น ด้วยพระธรรมเทศนาพุทธานิพนธ์- คาถาอันเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

อบุปสุสฺตายํ บุริโส

พลิทฺทโหว ชีรติ

มंसานิ ตสฺส วฑฺฒนฺติ

ปญฺญา ตสฺส น วฑฺฒนฺติ.

เรื่อง พระโลหุทายีเถระ

บุคคลผู้ไม่มีการศึกษานี้ ย่อมแก่เปล่าเหมือนโคถึก
เนื้อหนังของเขาเท่านั้นย่อมเจริญ แต่ปัญญาหา
เจริญไม่

ฝ่ายภิกษุทั้งหลายส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดย
โยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผล
โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ในลำดับนี้ จะวิสัชนาอธิบายความในท้องนิทานและในพระ
ธรรมเทศนาบรรหาร เพื่อเพิ่มเติมเฉลิมฉลองศรัทธา และสติปัญญาแก่ท่าน
สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นธรรมเนียมประเพณีในสมัยพุทธกาล
อย่างหนึ่ง คือการเลือกสรรพระคาถาหรือพระสูตรต่าง ๆ ไปสวดในงานพิธี
จักต้องให้ถูกส่วนสมควรแก่งาน โดยเฉพาะงานพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น แบ่ง
ออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทงานมงคลอย่างหนึ่ง ประเภทงาน
อวมงคลอย่างหนึ่ง งานมงคลนั้น ได้แก่งานที่เจ้าภาพทำขึ้นเพื่อให้เป็น
สิริสวัสดิแก่บุคคลหรือสถานที่ เช่น งานทำบุญฉลองอายุ หรือฉลองศาลา
ฉลองโรงเรียน งานอวมงคลนั้น ได้แก่งานที่เจ้าภาพทำขึ้นด้วยปรารถ
ถึงความเศร้าโศกเสียใจอาลัยถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เช่นงานทำบุญ ๗ วัน
๕๐ วัน หรือ ๑๐๐ วัน ที่ปรารถนาถึงมรณกรรมของปิยชน เป็นต้น ในงาน
พิธีดังกล่าวมานี้ มีธรรมเนียมประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมา โดยเลือก
สรรพระคาถา หรือพระสูตรไปสวดในงานไม่เหมือนกัน คืองานมงคลใช้
พระคาถาหรือพระสูตรอย่างหนึ่ง งานอวมงคลก็ใช้พระคาถาหรือพระสูตร

อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งถือปฏิบัติกันอยู่ในหมู่พุทธศาสนิกชนในปัจจุบันทุกวันนี้

ธรรมเนียมประเพณีดังกล่าวมานี้ในเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่า ถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมาแต่ครั้งพุทธกาล คือเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดายังทรงพระชนมายุอยู่แล้ว ถ้าผู้ใดไม่ปฏิบัติตามให้ถูกต้องด้วยธรรมเนียมประเพณี ก็ย่อมถูกตำหนิติเตียนจากหมู่ชนปราชญ์ พึงเห็นตัวอย่างที่พระโลหุทายีเถระไม่ถือปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีดังกล่าวมา มีหน้าซำปรากฏว่า ปฏิบัติผิดพลาดไปอย่างตรงกันข้าม คือพระคาถาหรือพระสูตร เช่น มงคลสูตร หรือ รัตนสูตร เป็นต้น ซึ่งควรจะสวดในงานมงคล แต่กลับนำไปสวดเสียในงานอวมงคล ครั้นถึงคราวมีงานอวมงคล ซึ่งควรที่จะใช้พระคาถาหรือพระสูตรที่ควรกับงานนั้น เช่น ติโรกฺขทสฺสูตร เป็นต้น แต่กลับใช้พระคาถาหรือพระสูตรในงานมงคลไปสวด เมื่อพระโลหุทายีเถระ ปฏิบัติไม่ถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณีดังนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้หนักในธรรมเนียมประเพณีจึงได้นำความไปกราบทูลร้องเรียนต่อสมเด็จพระบรมศาสดาให้ทรงทราบ ครั้นแล้วสมเด็จพระบรมศาสดาก็ตรัสตำหนิพระโลหุทายีเถระว่าเป็นคนไม่มีการศึกษา มีสติปัญญาน้อย แล้วก็ทรงเปรียบเหมือนโคถึกซึ่งแก่เปล่า มีชีวิตอยู่ไม่เป็นคุณประโยชน์ แก่ตนหรือแม้แก่มารดาบิดาและญาติพี่น้องทั้งหลาย อันแสดงว่าสมเด็จพระบรมศาสดาก็ไม่ทรงอนุโมทนา

อนึ่ง การปฏิบัติที่ไม่ชอบด้วยธรรมเนียมประเพณีดังที่พระโลหุทายีเถระได้ปฏิบัติมานั้น ถึงแม้จะไม่นับเป็นบาปอกุศลกรรมทำให้เกิดทุกข์

เรื่อง พระโลหุทายีเถระ

โทษอย่างไรก็ตาม แต่ก็มีทางที่จะไม่ให้บังเกิดสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ สมปรารถนา เช่น เจ้าภาพต้องการผลคือสิ่งที่เป็นสิริมงคล จึงได้เสี้ยสละ ทรัพย์สินและประกอบพิธีกรรมขึ้นเพื่อประโยชน์นั้น เมื่อพระภิกษุผู้มีหน้าที่ ช่วยอนุเคราะห์สนองไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องสมดังความมุ่งหมาย เจ้าภาพ ก็จะได้ประสบสิ่งที่ตนมุ่งหวังนั้น หรือมิดังนั้น ชื่อว่าแปรเปลี่ยน บิดเบือนให้ความปรารถนาของเจ้าภาพสูญหายกลับกลายเป็นอย่างอื่น ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างในการกระทำของอัคคีทัตตพราหมณ์ในท้องเรื่อง อดีตนิทาน ที่พูดไม่ตรงกับความประสงค์ของตนเพราะความโง่เขลา คือ ได้พยายามท่องจำ ทำคำพูดให้คล่องชำนาญมีกำหนดกาลถึงปีหนึ่งว่า “ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาพระราชทานโคตัวที่สองแก่ข้าพระพุทธเจ้า” แต่ครั้นถึงคราวปฏิบัติเข้าจริงกลับพูดอย่างตรงกันข้ามว่า “ขอพระองค์ จงทรงพระกรุณารับเอาโคตัวที่สองของข้าพระพุทธเจ้า” ดังนี้ หากว่า พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบความประสงค์ของพราหมณ์นั้นอยู่ก่อนแล้ว และโดยบุญบารมีแห่งบุตรชายคือโสมทัตตกุมารช่วยอุปถัมภ์อยู่เป็น พลวปัจจัย พราหมณ์นั้นจึงไม่เสียประโยชน์ที่ตนต้องการ

ด้วยเหตุดังพรรณนามา จึงเป็นการสมควรแท้ที่พุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้งหลาย จะพึงประพฤติปฏิบัติพิธีแห่งกุศล กัลยาณวัตรให้ถูกต้องตามธรรมเนียมโบราณประเพณี ที่นักปราชญ์ ราชบัณฑิตทั้งหลายทำสืบ ๆ กันมา ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงซึ่งมูลฐานอันสำคัญที่ทำให้ บุคคลปฏิบัตินอกธรรมเนียมประเพณี และไม่อาจที่จะพูดให้ตรงตามความ มุ่งหมายของตนได้ มูลฐานอันสำคัญคือความไม่มีการศึกษา โดยทรงยก

พระโลหุทายีเถระในปัจจุบัน และอัคคิทัตตพราหมณ์ในอดีตขึ้นมาเป็นบรรทัดฐาน คือพระโลหุทายีเถระ ที่พูดไม่ตรงกับจุดมุ่งหมาย ถึงคราวที่ควรจะพูดอย่างหนึ่ง แล้วก็ไหลไปพูดเสียอย่างหนึ่งนั้น เพราะเหตุที่เธอไม่มีการศึกษา ข้อนี้ย่อมเป็นจริงเช่นนั้น คนเราปัจจุบันมีอยู่เป็นอันมากที่ไม่ได้รับการศึกษาถึงขนาด ไม่สามารถที่จะแสดงความจริงใจของตนเองออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจถูกต้องได้ ต้องจ้วงคนอื่นพูดแทนหรือเขียนแทนเป็นต้น โดยนัยนี้เป็นอันถือได้ว่าเป็นมาตรฐานว่า ความไร้การศึกษา นั้นย่อมทำให้บุคคลแม้ที่มีปัญญาหรือความสามารถติดตนมาแต่กำเนิดหรือที่เรียกว่ากรรมพันธุ์ ไม่สามารถที่จะใช้ความดีอันมีอยู่ในตนให้บังเกิดผลอย่างสมบูรณ์ได้ ยิ่งบุคคลผู้ไม่มีสติปัญญาและความสามารถมาในตนด้วยแล้ว ความไร้การศึกษานั้นจะทำชีวิตของบุคคลให้เป็นหมันที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “แก่เปล่า” และทรงเปรียบเสมือนโคถึกตั้งแสดงมา

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงถึงโทษแห่งความไม่มีการศึกษาอย่างละเอียดและสมบูรณ์ จึงตรัสพระธรรมเทศนาเป็นพุทธนิพนธ์คาถาในที่สุดว่า

**บุคคลไม่มีการศึกษานี้ ย่อมแก่เปล่าเหมือนโคถึก
เนื้อหนังของเขาเท่านั้นย่อมเจริญ แต่ปัญญาหา
เจริญไม่**

ความในพระธรรมเทศนานี้ นอกจากได้ทรงแสดงว่าคนไร้การศึกษาเปรียบเหมือนโคถึกแล้ว ยังได้ทรงแสดงให้เห็นโทษต่อไปอีกว่า

เรื่อง พระโลหุทายีเถระ

คนที่ได้รับการศึกษานั้น เนื้อหนังมังสาของเขาเท่านั้น ย่อมเจริญคืออ้วนพี แต่สติปัญญาของเขาหาได้เจริญด้วยไม่ ดังนี้

พระอรรคทายกอธิบายความไว้ว่า ที่ว่าบุคคลผู้ไม่มีการศึกษานั้น เพราะไม่รู้พระพุทธวจนะตอนหนึ่งหรือสองตอน หรือสุดตวรรคหนึ่งหรือสองสุดตวรรค หรืออย่างต่ำที่สุดแม้เพียงสูตรหนึ่ง หรือสองสูตร ก็ไม่รู้ ทั้งนี้โดยมุ่งเอาพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นบรรทัดฐาน ส่วนบุคคลที่เรียนพระกรรมฐาน แม้ถึงจะเรียนแต่น้อย แต่พยายามเจริญอยู่เนื่อง ๆ ก็ถือว่าเป็นผู้มีการศึกษา

ข้อว่าคนไม่มีการศึกษามีลักษณะการเหมือนโคถึกนั้น ท่านอธิบายโดยอุปมาไว้ว่า โคถึกนั้น เมื่อเนื้อหนังเจริญ ก็มีได้เจริญเพื่อเป็นประโยชน์แก่มารดาบิดาหรือญาติพี่น้องแต่ประการใด ฉะนั้น จึงชื่อว่าแก่โดยไร้ประโยชน์ ฉนใด ภิกษุผู้ไม่มีการศึกษานี้ ก็ฉนนั้นเหมือนกัน คือ ไม่ยินดีกระทำอุปัชฌาย์วัตร อาจารย์วัตร และอาคันตุกวัตร เป็นต้น และไม่พยายามประกอบกรรมฐานภาวนาอยู่เนื่อง ๆ ข้อว่าย่อมแก่อย่างไร้ประโยชน์

ข้อว่า เนื้อหนังของเขาเท่านั้นย่อมเจริญส่วนปัญญาหาเจริญไม่ อธิบายว่าโคถึกนั้นเมื่อเจ้าของเห็นว่า ไม่สามารถที่จะลากแอกลากไถแล้ว จึงปล่อยทิ้งไว้ในป่า แต่นั้นโคถึกก็จะเที่ยวกินหญ้าต็มน้ำอยู่ในป่า นั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ เนื้อหนังทั้งหลายย่อมจะเจริญ คือมีสรีระอ้วนพี ฉนใด ภิกษุผู้ไม่มีการศึกษานี้ อันพระอุปัชฌาย์อาจารย์สลัดทิ้งแล้ว อาศัยความเป็นสงฆ์ได้ปัจจัย ๔ แล้วมาระบายถ่ายท้องบำรุงเลี้ยงร่างกาย เนื้อตัว

ธรรมบทเทศนา

ก็จะเจริญ คือมีสรีระร่างกายอันพืเหมือนโคถึก แต่ปัญญาของเขาทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระ แม้เพียงแค่นี้มือก็หาเจริญไม่ ส่วนตัณหาอันอาศัยทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และมานะ ๙ อย่าง ย่อมเจริญแก่เขา เหมือนนกอหุฎฐา และเครือเถาเจริญงอกงามอยู่ในป่า ฉะนั้นเทียว

วิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระโลหุทายีเถระ ยุติลงด้วยเวลาเพียงเท่านี้ **เอว** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๖ พฤษภาคม ๒๕๐๕

เรื่อง ตรัสรู้ครั้งแรก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อนเกชาติสํสารํ	สนฺธาวิสุตํ อนิพฺพิสํ
คหการํ คเวสนฺโต	ทุกฺขา ชาติ ปุณฺนปุณฺํ
คหการก ทิฏฺฐโรสี	ปุณฺ เคหํ น กาทฺสี
สพฺพา เต ฉาสฺสกา ภคฺคา	คหฺกุฏํ วิสงฺขตํ
วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ	ตณฺหานํ ขยมชฺชมคาคติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องสมเด็จพระบรมศาสดา
ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณครั้งแรก ซึ่งมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
ขุททกนิกาย ชรวาวรรค แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๒๕
เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชน
พุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโส-
มนสิการเป็นอันดีเพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญยณฤธีส่วนธรรมสวนมัย
สืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สมัยเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาสเตติจประทับพระอิริยาบถอยู่ ได้โคณโพธิพฤกษ์ คือต้นไม้ที่พระองค์ทรงอาศัยตรัสรู้ ที่เราเรียกกัน สืบมาว่า ต้นโพธิ์ หรือต้นพระศรีมหาโพธิ์ ครั้นนั้นสมเด็จพระพุทธองค์ ได้ทรงเปล่งพระวาจาเป็นพุทธอุทานไว้ด้วยความเบิกบานพระพุทฺธหฤทัย ครั้นกาลต่อมา พระอานนท์พุทธอนุชาในฐานะเป็นพุทธอุปัฏฐากได้ กราบทูลถามถึงพุทธอุทานนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสพระธรรม เทศนาพุทธอุทานคาถา ซึ่งจะได้วิสันษาต่อไป โดยมีเรื่องย่อว่า

ก็ในกาลครั้งนั้นแล ซึ่งเป็นวันวิสาขปุณณมีเพ็ญเดือนหก สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนที่พระองค์จะได้ตรัสรู้พระสัมมา- สัมโพธิญาณ พระองค์เสด็จประทับนั่งสมาธิ เจริญวิปัสสนาปัญญาอยู่ ณ ภายใต้ควงไม้พระศรีมหาโพธิ์ วันนั้นแล เวลาสายัณห์ ตะวันยังมีทัน จะได้ตัก สมเด็จพระมหาสัตว์ลัทธิอรรถกถาจารย์ ก็ได้ทรงบารบาปราบปราม หมู่พลเสนาमारให้พ่ายแพ้สงบราบคาบด้วยสมาธิภาวนาแล้ว

ต่อมาในเวลาปฐมยาม คือ ในระหว่างกาล ๖ โมงเย็น ถึง ๔ ทุ่ม (๑๘.๐๐ น. ถึง ๒๒.๐๐ น.) สมเด็จพระมหาสัตว์ก็ได้ทรงกำจิตความ มีตมนอนธการที่ปกคลุมชั้นธสันดานมิให้เห็นชั้นธ ๕ ซึ่งเคยเกิดมาในชาติ ก่อน ๆ คือได้ตรัสรู้ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ อันนับเป็นพระญาณที่ ๑

ครั้นต่อมาในเวลาขมิขมยามแห่งราตรีวันนั้น คือตั้งแต่ระหว่าง กาล ๔ ทุ่ม ถึง ๘ ทุ่ม (๒๒.๐๐ น. ถึง ๐๒.๐๐ น.) สมเด็จพระมหาสัตว์ ก็ได้ทรงชำระล้างทิพยจักษุให้บริสุทธิ์สะอาด สามารถเล็งเห็นความเกิด และความตายของสรรพสัตว์ทั้งหลายว่า สำเร็จมาแต่กุสลาภุศลกรรม ที่ตนได้กระทำไว้ ที่เรียกว่าได้ตรัสรู้ ทิพยจักษุญาณ อันนับเป็นพระ ญาณที่ ๒

เรื่อง ตรัสรู้ครั้งแรก

ครั้นต่อมาในปัจฉิมยามแห่งราตรีวันนั้นแล คือตั้งแต่ระหว่างกาล ๘ ทุ่ม ถึง ๑๒ ทุ่ม (๐๒.๐๐ น. ถึง ๐๖.๐๐ น.) สมเด็จพระมหาสัตว์ อาศัยที่ได้มีพระมหากุศลในหมู่สรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นประมาณ ได้ทรง หยั่งพระญาณพิจารณาไปในปัจฉยการ คือ ปฏิจจสมุปปาตธรรม ทรง พยายามพิจารณาปัจฉยการนั้นโดยอนุโลมและปฏิโลม คือพิจารณา ตั้งแต่บทตันไปจนถึงบทปลาย และพิจารณาตั้งแต่บทปลายทวนคืนมา ยังบทตัน

ครั้นแล้วก็ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณกับทั้งพระคุณอัศจรรย์ ทั้งหลายเป็นอันมาก ในเวลารุ่งอรุณพอดี ที่เรียกว่าตรัสรู้ อาสวัภยญาณ อันนับเป็นพระญาณที่ ๓ เมื่อสมเด็จพระมหาสัตว์ได้ตรัสรู้พระญาณทั้ง ๓ ในภพทั้ง ๓ ในราตรีแห่งวันวิสาขปุณณมีโดยลำดับเช่นนี้แล้ว นับว่าพระองค์ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นตรัสรู้พระสัมมา สัมโพธิญาณแล้วใหม่ ๆ ทรงภาคภูมิพระพุทธานุภาพ ไครที่จะทรงเปล่ง พระพุทธานุภาพที่พระพุทธานับจำนวนแสนพระองค์เคยทรงปฏิบัติมา แล้วแต่ปางอดีต จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาพุทธานุภาพคาถาว่า

อนนขาติสฺสารี

คหการี คเวสนุโต

คหการก ทิฏฺฐโจสิ

สพฺพา เต ฆาสุกา ภคฺคา

วิสขุขารคตฺ จิตตํ

สนฺธาวิสุตฺติ อนิพฺพิสิ

ทุกฺขา ชาติ ปุณฺปุณฺนี

ปุณฺ เคะหํ น กาทสิ

คหภูมฺมิ วิสงฺขตํ

ตณฺหานํ ขยมชฺชมคฺคา.

เราได้ค้นหานายช่าง คือตัดหาผู้สร้างเรือน คือ
อัครภาพร่างกาย เมื่อยังไม่ได้บรรลุพระโพธิญาณ ได้
ท่องเที่ยววนเวียนไปในสังสารวัฏตั้งหลายแสนชาติ
เป็นอนnek ความเกิดบ่อย ๆ นี่เป็นทุกข์ ดูก่อน
ตัดหาผู้สร้างเรือน บัดนี้เราเห็นตัวเจ้าแล้ว เจ้าจัก
สร้างเรือนไม่ได้อีกต่อไป โครงเรือนคือกิเลสที่เหลือ
ของเจ้าเราเรียบร้อยหมดแล้ว ซ่อฟ้าเรือน คืออวิชชา
เราได้ทำลายแล้ว จิตของเราเข้าถึงนิพพานแล้ว
เราได้บรรลุพระอรหัตอันเป็นเครื่องกำจัดตัณหา
ทั้งหลายแล้ว

ในลำดับนี้ จะได้วิสัยฆณาบรรดาธิบายขยายความในท้องเรื่อง
เบื้องต้น และในพระธรรมเทศนาพุทธอุทานคาถา เพื่อเป็นเครื่องเฉลิม
เพิ่มเติมสติปัญญา สนองกุศลเจตนาส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชน
พุทธบริษัททั้งหลายอีกประการหนึ่ง โดยอาศัยอรรถกถาและโดยอรรถโน-
มัตถยาธิบายสืบต่อไป

ก็แลเรื่องนี้แสดงให้เห็นให้สาธุชนทั้งหลายได้ทราบว่ สมเด็จพระบรม
ศาสดานั้น ได้ตรัสรู้อะไร ณ ที่ไหน เมื่อไร เวลาไหน และด้วยวิธีการอย่างไร
ดังจะได้วิสัยฆณาต่อไป

ตามพฤติการณ์นั้น สมเด็จพระบรมศาสดาก่อนที่จะตรัสรู้ใน
วันวิสาขปุณณมี เพ็ญเดือน ๖ ครั้งนั้น ในเวลากลางวัน พระองค์ได้เสด็จ
สู่แม่น้ำเนรัญชรา ขาเสด็จกลับมาได้ทรงรับกำห่วย้าคาจากโสถถียพราหมณ์
ในระหว่างทางแล้ว พระองค์เสด็จไปประทับ ณ ภายใต้อรมไม้พระศรี
มหาโพธิ์ ทรงอธิษฐานให้กำห่วย้าคานั้นสำเร็จเป็นบัลลังก์แก้ว แล้วทรง

เรื่อง ตรัสรู้ครั้งแรก

นั่งสมาธิบริกรรมภาวนาทางใจ พอถึงเวลาเย็น ขณะที่ตะวันยังมีทัน จะตกกลับหายไปนั้น พระองค์ก็ทรงสามารถข่มระงับดับนิวรณ์กิเลสได้ด้วยสมาธิภาวนา ที่เรียกว่าพระองค์ทรงกำจัดหมู่พลเสนามารเสียได้ ต่อแต่นั้นพระองค์ก็ทรงเร่งเจริญสมาธิภาวนาทำให้วิปัสสนาญาณบังเกิดขึ้น จนได้บรรลุบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ในระหว่างเวลาปฐมยามแห่งราตรีวันนั้น คือทรงได้พระปรีชาญาณเห็นสังขารธรรม คือ รูปนามทั้งหลายที่โลกสมมุติว่าสัตว์บุคคลนั้น เกิดมาแต่เหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยยังมีอยู่ ตราบใด รูปนามหรือสัตว์บุคคลนั้นก็เกิดเวียนว่ายอยู่ภายในสังสารวัฏนี้ ตราบนั้น ทรงทราบว่าพระองค์หรือสรรพสัตว์ทั้งหลาย ได้เวียนว่ายตายเกิดแล้วจนนับชาติไม่ถ้วน สรุปเรียกว่า **บุพเพนิวาสานุสสติญาณ** คือญาณที่รู้ชาติหนหลัง หรือระลึกชาติได้ ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงแปลงพระพุทธรูปที่ ๑ ว่า

ยथा หเว ปาตฺถวานฺติ ธมฺมา

อาดาปิโน ฌายโต พุราหฺมณสฺส

อถสฺส กงฺขา วปยฺนติ สพฺพา

ยโต ปชานาติ สเหตุธมฺมํ

ขณะใด สังขารธรรมคือรูปนามทั้งหลายปรากฏชัด แก่บุคคลผู้ปฏิบัติที่ทำความเพียรเพ่งพินิจอยู่ ขณะนั้น ความสงสัยของเขาย่อมหมดสิ้นไป เพราะได้รู้เห็นสังขารธรรม คือรูปนาม ว่ามีเหตุ ด้วยภาวนาปัญญา

ในระยะเวลาต่อมา ภายในมัชฌิมยามแห่งราตรีวันนั้น พระองค์ทรงเร่งทำสมาธิภาวนา ทำให้วิปัสสนาญาณเจริญแก่กล้าขึ้นโดยลำดับ ในที่สุดก็ได้ทรงบรรลุ**ทิพยจักขุญาณ** หรือ **จตุปปาตญาณ** ก็เรียก คือทรงได้พระปรีชาญาณเป็นจุดตาทิพย์ของเทวดาและพรหม ทรงทราบว่า รูปนามคือสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาแล้วมีอันเป็นไปต่าง ๆ กัน บ้างก็ดี บ้างก็ชั่ว บ้างก็ฉลาดบ้างก็โง่ บ้างก็มั่งมีบ้างก็ยากจน บ้างก็สวยบ้างก็ซีเหร่ บ้างก็อายุยืนบ้างก็อายุสั้น ฯลฯ ทั้งนี้สำเร็จมาแต่เหตุปัจจัยที่เรียกว่ากุศลอกุศลกรรม ที่บุคคลหรือสัตว์นั้น ๆ ได้กระทำความ เมื่อสิ้นเหตุปัจจัยแล้ว ความปรากฏแห่งรูปนาม หรือความเกิดตายของสัตว์ทั้งหลายก็ไม่มี ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงได้ทรงเปล่งพระพุทธานุภาพที่ ๒ ว่า

ยทา หเว ปาตฺถานฺติ ธมฺมา

อาตานิโน ฉายโต พฺรหฺมณฺสฺส

อถสฺส กงฺขา วปยฺนฺติ สพฺพา

ยโต ขยํ ปจฺจยํ อเวทิจฺฉิ

ขณะใด สังขารธรรมคือรูปนามทั้งหลายปรากฏชัดแก่บุคคลผู้ปฏิบัติ ที่ทำความเพียรเพ่งพินิจอยู่ ขณะนั้น ความสงสัยของเขาย่อมหมดสิ้นไป เพราะเห็นความสิ้นเหตุปัจจัยของสังขารธรรม ด้วยภาวนาปัญญา

ในระยะเวลาต่อมา ภายในปัจฉิมยามแห่งราตรีกาลนั้น พระองค์ทรงเร่งสมาธิภาวนาทำให้วิปัสสนาญาณเจริญแก่กล้าขึ้นอย่างถึงขนาดแล้วทรงใช้พระปรีชาญาณนั้นพิจารณาปัจจุสมุปปาตธรรมโดยอนุโลม

และปฏิโลม กล่าวคือ ทรงพิจารณาขึ้นไปตั้งแต่บพตันจนถึงบทปลาย และ
ทรงพิจารณาตั้งแต่บทปลายทวนมาจนถึงบพตัน

อธิบายว่า ปฏิจจสมุปปาตธรรมนั้น โดยองค์ธรรมปรมัตถ์ มี
๑๒ องค์ คือ

๑. อวิชชา ๒. สังขาร ๓. วิญญาณ ๔. นามรูป ๕. आयตนะ
๖. ผัสสะ ๗. เวทนา ๘. ตัณหา ๙. อุปาทาน ๑๐. ภพ ๑๑.ชาติ
๑๒. ชรามรณะ ที่ว่าทรงพิจารณาโดยอนุโลมนั้น คือ ทรงพิจารณาเห็น
ด้วยพระปรีชาญาณโดยอุปาทวาระ ว่า เพราะมีปัจจัย สังขาร ๓ จึง
เกิดขึ้น คือ ปุณฺณภูมิสังขาร ๑ อปุณฺณภูมิสังขาร ๑ อเนญจภูมิสังขาร ๑
เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณ ๖ จึงเกิดขึ้น เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
นามรูปจึงเกิดขึ้น เพราะนามรูปเป็นปัจจัย आयตนะ ๖ จึงเกิดขึ้น เพราะ
อายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะ ๖ จึงเกิดขึ้น เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนา ๖
จึงเกิดขึ้น เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหา ๓ จึงเกิดขึ้น เพราะตัณหา
เป็นปัจจัย อุปาทาน ๔ จึงเกิดขึ้น เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพ ๒
คือ กรรมภพและอุปบัติภพจึงเกิดขึ้น เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงเกิดขึ้น
เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะตลอดถึงโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส
และอุปายาส จึงเกิดขึ้น

ที่ว่าทรงพิจารณาปฏิจจสมุปปาตธรรมโดยปฏิโลมนั้น คือ
ทรงพิจารณาเห็นด้วยพระปรีชาญาณโดยนิโรธวาระ ว่า การที่ชราและ
มรณะ ตลอดถึงโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จะดับลงได้
ก็เพราะชาติดับ ชาติจะดับลงได้ก็เพราะภพดับ ภพจะดับลงได้ก็เพราะ
อุปาทานดับ อุปาทานจะดับลงได้ก็เพราะตัณหาดับ ตัณหาจะดับลงได้
ก็เพราะเวทนาดับ เวทนาจะดับลงได้ก็เพราะผัสสะดับ ผัสสะจะดับลงได้

ก็เพราะอายตนะดับ อายตนะจะดับลงได้ก็เพราะวิญญาณดับ วิญญาณจะดับลงได้ก็เพราะสังขารดับ สังขารจะดับลงได้ก็เพราะอวิชชาดับ

เมื่อพระองค์ทรงใช้พระปรีชาญาณพิจารณาปัจจุอาการ หรือ ปฏิจจสมุปปาตธรรมโดยอนุโลมและปฏิโลมอยู่โดยทำนองนี้ ก็ทรงเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริงอย่างแจ่มชัด คือองค์ธรรมที่เป็นสภาวะ ๑๒ องค์ ตั้งแต่ อวิชชา จนถึง ชรามรณะ นั้นต่างก็เป็นปัจจัยแก่กันและกัน อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ถ้าสามารถกระทำองค์สภาวะธรรมนี้ไม่ให้เป็นปัจจัยแก่กันและกัน คือกระทำให้ดับเสียได้ สังขารธรรมทั้งหลายก็จะสลดหยุดลงเพียงแค่นั้น ดำเนินเป็นเหตุปัจจัยต่อกันให้เกิดขึ้นอีกต่อไปไม่ได้

เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาอยู่โดยทำนองนี้ในที่สุดแห่งปัจฉิมยาม เวลารุ่งอรุณพอดี ก็ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ พร้อมกับพระคุณธรรมอันอัศจรรย์ทั้งหลายเป็นอนเอกประการ โดยที่พระองค์ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณนี้ พระองค์จึงทรงสามารถเอาชนะแก่พระยามารและเสนามารได้อย่างเด็ดขาด ทรงมีพระปรีชาญาณมองเห็นสัตว์โลก คือหมู่สัตว์อย่างสว่างกระจ่างชัดไม่มีความมืดมนอนธการสิ่งใดจะมาข้องขัดในพระขันธสันดานอีกเลย ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงเปล่งพระพุทธานุภาพที่ ๓ ว่า

ยथा हवे पादुग्वानुति ठमुमा
 आतापिโน णायते पुराहमणस्स
 विरूपं दिग्गुत्ति मारसेनं
 सुโรव ओภาस्यमनुत्तिकुขं.

เรื่อง ตรัสรู้ครั้งแรก

ขณะใด สังขารธรรมคือรูปนามทั้งหลายปรากฏ
ชัดแก่ผู้ปฏิบัติที่ทำความเพียรเพ่งพินิจอยู่ ขณะนั้น
เขาผู้ปฏิบัตินั้นยอมกำจัดมารและเสนามารเสียได้
เหมือนพระอาทิตย์อุทัยกำจัดความมืด ทำโลกให้
สว่าง ฉะนั้น

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณสำเร็จ
เป็นองค์พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็ได้ทรงเปล่งพระ
พุทธอุทานตามพุทธประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายในปางอดีตอีก
ซึ่งมีความว่า

**เราค้นหานายช่าง คือค้นหาผู้สร้างเรือน คือ
อรรถภาพร่างกาย เมื่อยังไม่ได้บรรลุพระโพธิญาณ
ได้ท่องเที่ยววนเวียนไปในสังสารวัฏตั้งหลาย
แสนชาติเป็นนอเนก ความเกิดบ่อย ๆ นี้เป็นทุกข์
ดูก่อนค้นหาผู้สร้างเรือน บัดนี้เราเห็นตัวเจ้าแล้ว
เจ้าจักสร้างเรือนไม่ได้อีกต่อไป โครงเรือนคือ
กิเลสที่เหลือของเจ้า เรารื้อหมดแล้ว ช่อฟ้าเรือน
คืออวิชชาเราได้ทำลายแล้ว จิตของเราเข้าถึง
นิพพานแล้ว เราได้บรรลุพระอรหันต์อันเป็นเครื่อง
กำจัดค้นหาทั้งหลายแล้ว**

ต่อไปนี้จะได้อธิบายความแห่งพระธรรมเทศนาพุทธอุทาน
คาถา กล่าวคือสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสเรียกค้นหาว่า นายช่างผู้สร้าง

เรือน อันได้แก่อัฐภาพร่างกายของสัตว์ทั้งหลาย โดยมีความหมายว่า
 ในปฏิจกสมุปปาทธรรม ๑๒ องค์ที่แสดงมาแล้วนั้น ตัณหานับเป็น
 องค์ธรรมที่ ๘ ต่อไปองค์ที่ ๙ คืออุปาทาน องค์ที่ ๑๐ คือภพ ก็
 ตัณหาอุปาทานและกรรมภพทั้ง ๓ องค์นี้ ท่านจัดเป็นตัวปัจจุบันเหตุ
 มีหน้าที่ส่งผลให้เกิดรูปนามต่อไปในอนาคต กล่าวคือในองค์ปฏิจก-
 สมุปปาทธรรม ๑๒ ประการนั้น ท่านจัดเป็นสนธิ คือที่ต่อเชื่อมกัน
 ด้วยความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกันไว้ ๔ ตอน คือ อดีตเหตุ ๑
 ปัจจุบันผล ๑ ปัจจุบันเหตุ ๑ อนาคตผล ๑ **อวิชชา กับ สังขาร จัดเป็น
 อดีตเหตุ** ด้วยเป็นเหตุในชาติก่อน ที่ส่งผลให้เกิดผลในชาติปัจจุบัน **วิญญาน
 นามรูป आयตนะ ผัสสะ เวทนา ๕ องค์นี้ เป็นปัจจุบันผล** ด้วยเป็น
 ผลที่เกิดจากอดีตเหตุนั้น **ตัณหา อุปาทาน กรรมภพ ๓ องค์นี้ เป็น
 ปัจจุบันเหตุ** ด้วยเป็นเหตุในชาตินี้ ที่จะให้เกิดผลในชาติหน้าต่อไป **ชาติ
 และขารมรณะ ๒ องค์นี้ เป็นอนาคตผล** ด้วยจะเป็นผลสืบไปในอนาคต
 เพราะปัจจุบันเหตุ

โดยนัยนี้ จะเห็นว่าตัณหาเป็นมูลฐานสำคัญในปัจจุบัน เพราะ
 เป็นต้นเหตุให้เกิดอุปาทาน คือความเกาะติดไม่ยอมปล่อยวางในอารมณ์
 ที่ตนปรารถนา และอุปาทานก็ก่อให้เกิดมือสร้างกรรม คือกระทำเพื่อให้
 สำเร็จผลตามที่ตนปรารถนานั้น กรรมที่กระทำด้วยเจตนา นั้น ก็จะส่งผล
 ให้เกิด ซึ่งเรียกว่า ชาติ คือเกิดเป็นวิญญาน นามรูป आयตนะ ผัสสะ
 เวทนา ในอนาคตต่อไป ด้วยเหตุนี้แล สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสเรียก
 ตัณหาว่า **นายช่างผู้สร้างเรือน** เพราะเป็นมูลเหตุให้เกิดเป็นสรีระร่างกาย
 ที่โลกสมมุติเรียกว่าสัตว์ บุคคล ดังที่มีปรากฏให้เห็นอยู่ในโลกนี้ และ
 พระองค์ตรัสต่อไปว่า ชาติคือความเกิดบ่อย ๆ นี้เป็นทุกข์ เพราะเป็น
 เหตุก่อให้เกิดชราทุกข์ มรณทุกข์ และทุกข์อื่น ๆ อีกเป็นอนกประการ

เรื่อง ตรัสรู้ครั้งแรก

บัดนี้ ข้อที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนต้นหาผู้สร้าง เรือน เราได้เห็นตัวเจ้าแล้ว เจ้าจักสร้างเรือนต่อไปไม่ได้อีก” นั้น มีอธิบายว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงใช้พระปรีชาญาณพิจารณาปฏิจ-
สมุปปาพทธรรมโดยอนุโลมและปฏิโลมนั้น ก็ได้ทรงเห็นตัวต้นหาว่า เป็น
มูลฐานให้เกิดทุกข์มีประการต่าง ๆ มีชาติทุกข์เป็นต้น ที่ทรงเรียกว่า
“นายช่างผู้สร้างเรือน” ครั้นแล้วพระองค์ก็ทรงเจริญสมาธิภาวนา ทำให้
วิปัสสนาญาณบังเกิดแก่กล้าขึ้นจนถึงได้บรรลุพระอรหัตมรรคญาณ และ
พระอรหัตมรรคญาณนี้เป็นปัญญาวุธเครื่องทำลายต้นหาให้สูญพันธุ์
ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงได้ตรัสว่า “เราได้บรรลุพระอรหัตอันเป็นเครื่อง
กำจัดต้นหาทั้งหลายแล้ว”

ต้นหาทั้งหลาย ๓ ตระกูล คือ **กามตัณหา ๑ ภวตัณหา ๑**
วิภวตัณหา ๑ เมื่อกระจายออกไปตามอายตนะภายใน ๖ ที่ต้นหาทั้ง ๓
ตระกูลอาศัยเกิด จึงเป็นต้นหา ๑๘ และกระจายออกไปตามอายตนะ
ภายนอกอีก ๖ ที่ต้นหาทั้ง ๓ ตระกูลอาศัยเกิดเช่นกัน จึงรวมเป็น
ต้นหา ๓๖ ต้นหา ๓๖ นั้น ที่เกิดในอดีตกาล ๓๖ ในอนาคตกาล ๓๖
ในปัจจุบันกาลอีก ๓๖ จึงเป็นต้นหาทั้งหลาย ๑๐๘ ฉะนั้น เมื่อต้นหา
อันเป็นมูลฐาน อันเป็นตัวการใหญ่อันสมเด็จพระบรมศาสดาได้กำจัด
ตัดให้สูญไปแล้ว ก็เลสทั้งหลายนอกจากต้นหาเหล่านั้น ก็พลอยหมด
กำลังและสิ้นสูญไปด้วย แม้อวิชชาอันเป็นอดีตเหตุที่พระพุทธองค์ทรงเรียก
ว่า “ข้อฟ้าเรือน” ก็พลอยถูกทำลายไปด้วยพร้อมกับต้นหา เพราะฉะนั้น
สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสว่า “โครงเรือน คือกิเลสที่เหลือทั้งหลาย
ของเจ้า เราเรือหมดแล้ว ข้อฟ้าเรือน คืออวิชชาเราได้ทำลายแล้ว” ด้วย
ประการฉะนี้

ธรรมบทเทศนา

สาธุชนพุทธบริษัทได้สดับตรับฟังพระธรรมเทศนาเรื่องตรัสรู้ครั้งแรกของสมเด็จพระบรมศาสดา มีนัยดังวิสัยชานามา ย่อมจะเกิดความเข้าใจได้ว่า พระองค์ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยชอบด้วยพระองค์เอง และเป็นสิ่งที่มหัศจรรย์ เพราะทรงสามารถทำลายสรรพทุกข์ทั้งหลาย มีชาติทุกข์เป็นเบื้องต้น ให้สงบระงับดับสูญด้วยพระปฏิบัติอันสมเหตุสมผล การเข้าใจได้ความเชื่อเช่นนี้ชื่อว่า ตถาคตโพธิศรัทธา เชื่อมต่อบัญญาความตรัสรู้ของสมเด็จพระตถาคตเจ้า อันเป็นมูลฐานที่จะให้เจริญเดินตามรอยพระยุคลบาทของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้ได้วิมุตติหลุดพ้นจากทุกขในวัฏสงสาร มีนัยดังที่ได้รับประทานวิสัยชานามา **เอว์** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๖ พฤษภาคม ๒๕๐๕

เรื่อง บุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อจริตฺวา พุรหุํจริยํ อลทฺธา โยพฺพน ธนํ
ชินฺณโกณฺจาว ฌายนฺติ ชินฺนจฺเจว ปลฺลเส.
อจริตฺวา พุรหุํจริยํ อลทฺธา โยพฺพน ธนํ
เสนฺติ จาปาติชีณาว ปุราณานิ อนุตฺตุนฺนติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก อันมี
มาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ชราวรรค แห่งสูตรตันตปิฎก
นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๒๖ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย
และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญณฤธี
ส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่
ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรง
แสดงพระธรรมเทศนาโดยปรารภบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มากให้เป็นอุปบัติเหตุ
มีเรื่องเล่าว่า

ยังมีกุลบุตรคนหนึ่ง บังเกิดในตระกูลเศรษฐีอันมีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิ ในกรุงพาราณสี ครั้นกุลบุตรนั้นเจริญวัยใหญ่ขึ้นมาแล้ว มารดาบิดาของเขาคิดว่า “ตระกูลของเรามีโภคสมบัติเป็นอันมาก นอกจากการบริโภคสมบัติตามสะดวกสบายแล้ว บุตรของเราจักไม่ต้องทำการงานอะไรอย่างอื่น” จึงให้บุตรศึกษาเฉพาะวิชาพ้อนรำขับร้อง และวิชาประโคมดนตรีเท่านั้น

ก็ในพระนครพาราณสีนั้นแล ยังมีธิดาคนหนึ่งบังเกิดในตระกูลเศรษฐีอื่นอีก อันมีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิเหมือนกัน เมื่อธิดาเจริญวัยใหญ่ขึ้นมาแล้ว มารดาบิดาของเธอก็ได้คิดเช่นเดียวกัน จึงให้ธิดาศึกษาเฉพาะวิชาพ้อนรำขับร้อง และวิชาประโคมดนตรีเท่านั้นเหมือนกัน เมื่อกุลบุตรกุลธิดาทั้งสองนั้นเจริญวัย ต่างก็ได้สำเร็จการศึกษาแล้ว ก็ได้ทำการอวาหวิวาหมงคลด้วยกัน ครั้นจำเนียรกาลต่อมาในภายหลัง มารดาบิดาของสองสามีภริยานั้น ได้ทำกาลกิริยาตายไปตามวิสัยของสังขารธรรม ทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิของทั้งสองตระกูลนั้นก็มารวมกันอยู่ในตระกูลเดียวกัน ส่วนเศรษฐีบุตรผู้สามีนั้น ตามปกติยอมไปสู่วิวาตของพระเจ้าแผ่นดินวันหนึ่ง ๓ เวลาเสมอ

ครั้นจำเนียรกาลต่อมา พวกนักเลงทั้งหลายในพระนครนั้น คบคิดกันขึ้นว่า “ถ้าเศรษฐีบุตรนี้เป็นนักเลงสุรา พวกเราทั้งหลายจักมีความสุขสบายเป็นอันมาก พวกเราจักพยายามให้เศรษฐีบุตรนั้นเรียนเป็นนักเลงสุราให้จงได้”

ครั้นคบคิดกันดังนี้แล้ว ก็เตรียมเอาสุราขอดชิ้นเนื้อและก้อนเกลือไว้ในชายผ้า ถือเอาแหงำมันไปนั่งคอยดูทางที่เศรษฐีบุตรนั้นจะกลับมาจากพระราชสถานอยู่ ครั้นเห็นเศรษฐีบุตรนั้นเดินกลับมา จึงพากันดื่มสุรา

เรื่อง บุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก

เอาก่อนเกลือใส่เข้าไปในปาก กัดกินเหง้ามันพลางพูดว่า “ข้าแต่นายลูกเศรษฐี ขอให้ท่านจงมีอายุยืนตั้ง ๑๐๐ ปี พวกข้าพเจ้าอาศัยท่านแล้ว จะได้เคี้ยวได้เต็มอย่างเป็นสุขสบาย”

เศรษฐีบุตรได้ยินคำพูดของพวกนักเลงแล้ว จึงถามคนใช้ซึ่งเดินมาตามหลังว่า “พวกนั้นเขาเต็มอะไรกัน”

คนใช้เรียนว่า “เขาเต็มน้ำปานะชนิดหนึ่ง ขอรับ”

เศรษฐีบุตรถามว่า “น้ำปานะนั้นมีรสชาติอร่อยดีไหม”

คนใช้เรียนว่า “นายขอรับ ในโลกแห่งชีวิตนี้ ขึ้นชื่อว่าเครื่องดื่มที่ควรดื่มแล้วไม่มีเหมือนน้ำปานะชนิดนี้เลย”

เศรษฐีบุตรตกลงใจว่า “เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็ควรจะดื่มน้ำปานะนั้น” จึงให้คนใช้ไปซื้อมาให้ดื่มทีละน้อย ๆ ก่อน

ต่อมาไม่นานเท่าไร พวกนักเลงสุรารู้ว่าเศรษฐีบุตรเป็นนักดื่ม ก็พากันมอมบदनหอมล้อมเป็นบริวาร ครั้นกาลต่อ ๆ มา เศรษฐีบุตร ได้มีนักเลงสุราเป็นบริวารเป็นอันมาก เศรษฐีบุตรนั้นให้ไปจ่ายสุรามาดื่ม คราวละ ๑๐๐ บ้าง ๒๐๐ บ้าง เมื่อดื่มสุราแล้วให้เอาทรัพย์มาวางกองไว้ต่อหน้าแล้วสั่งว่า “ทรัพย์จำนวนนี้เอาไปซื้อดอกไม้ จำนวนนี้เอาไปซื้อของหอม คนนี้ฉลาดเล่นสะกา คนนี้ฉลาดพ้อนรำ คนนี้ฉลาดขับร้อง คนนี้ฉลาดประโคม ให้รางวัลคนนี้พันหนึ่ง ให้รางวัลคนนี้สองพัน”

เมื่อเศรษฐีบุตรใช้จ่ายหว่านทรัพย์โดยอาการอย่างนี้ อยู่ต่อมาไม่นาน ทรัพย์จำนวน ๘๐ โกฏิอันเป็นสมบัติฝ่ายตระกูลของตนก็หมดสิ้นไป ครั้นเสมียนคลังเรียนว่า “นายขอรับ ทรัพย์ของท่านจ่ายหมดแล้ว” จึงถามว่า “ทรัพย์ที่เป็นสมบัติฝ่ายตระกูลภริยาของฉันทันยังมีอยู่ไหม”

เสมียนคลังเรียนว่า “ยังมีอยู่”

เศรษฐีบุตรจึงสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น จงเอาทรัพย์นั้นแหละมาจ่ายต่อไป”

เศรษฐีบุตรได้ใช้จ่ายทรัพย์อันเป็นสมบัติฝ่ายข้างภริยาให้หมดสิ้นไป เหมือนกับทรัพย์สมบัติฝ่ายของตนแล้ว ต่อมาได้ขายนาขายสวนและขายที่ต่าง ๆ โดยลำดับ จนในที่สุดด้วยสภาพาจนะ เครื่องปลูกัด เครื่องนุ่งห่ม ที่นั่งที่นอน ก็เก็บเอาไปขายจ่ายกินหมดสิ้น ต่อมาเมื่อเศรษฐีบุตรแก่ชรา คนที่ซื้อเอาเรือนอันเป็นสมบัติของตนนั้น ก็ขับไล่ให้ออกเสียจากเรือน เศรษฐีบุตรจึงได้พาภริยาไปแอบอิงพึ่งอาศัยฝาเรือนของคนอื่นเขาอยู่ ถือกระเบื้องเที่ยวขทาน และคอยบริโภคน้ำอาหารจากบุคคลอื่น ด้วยประการฉะนี้

อยู่มาในกาลวันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทอดพระเนตรเห็นเศรษฐีบุตรนั้นยืนอยู่ที่ประตูโรงฉัน กำลังรับเอาอาหารเดนที่ภิกษุสามเณรให้อยู่ จึงทรงแยมพระโอษฐ์ให้ปรากฏ พระอานันทเถระพุทธอุปัฏฐากได้กราบทูลถามถึงเหตุที่ทรงแยมพระโอษฐ์นั้น

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงบอกเหตุที่ให้แยมพระโอษฐ์ จึงได้ตรัสพรรณนาพฤติการณ์อันเกี่ยวกับชีวิตของเศรษฐีบุตรนั้นว่า “ดูก่อนอานนท์ เธอเห็นไหม เศรษฐีบุตรมีทรัพย์มากนี้ ได้ใช้จ่ายทรัพย์ ๘๐ โภกวิ ๒ หนให้หมดสิ้นไป แล้วพาภริยาเที่ยวขทานอยู่ในพระนครนี้ ก็ถ้าเศรษฐีบุตรนี้ ไม่ใช้จ่ายโภคสมบัติให้หมดสิ้นไป ใช้ชีวิตประกอบการทำงานในปฐมวัย เขาจักได้เป็นอัครเศรษฐีในพระนครนี้นั้นเทียว ถ้าออกบวชเป็นบรรพชิตก็จักได้เป็นพระอรหันต์ ฝ่ายภริยาของเขาก็จักได้เป็นพระอนาคามี ถ้าเขาไม่ใช้จ่ายโภคสมบัติให้หมดสิ้นไป ใช้ชีวิตประกอบการทำงานในสมัย

เรื่อง บุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก

มัจฉิมวัย เขาจักได้เป็นเศรษฐีที่สอง ถ้าออกบวชเป็นบรรพชิตจักได้เป็นพระอนาคามี ฝ่ายภริยาของเขาจักได้เป็นพระสกทาคามี ถ้าเขาไม่ใช่จ่าย โภคสมบัติให้หมดสิ้นไป ใช้ชีวิตประกอบภารงานในสมัยปัจฉิมวัย เขาจักได้เป็นเศรษฐีที่สาม ถ้าออกบวชเป็นบรรพชิตจักได้เป็นพระสกทาคามี ฝ่ายภริยาของเขาจักได้เป็นพระโสดาบัน แต่บัดนี้เศรษฐีบุตรนี้ได้เสื่อมสิ้นแล้วแม้จากโภคสมบัติของศฤงคาร ได้เสื่อมสิ้นแล้วแม้จากสามัญญผล คือมรรคผลสมบัติของบรรพชิต ครั้นเสื่อมสิ้นแล้วจึงเกิดเป็นเสมือนนกกระเรียนซึ่งจับเจ้าเฝ้าอยู่ที่เปือกตมอันแห้งขอด

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นตรัสแสดงถึงพฤติการณ์แห่งชีวิตของเศรษฐีบุตรอันเป็นเหตุให้ทรงแยมพระโอษฐ์ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพุทธบริษัทซึ่งประชุมอยู่ ณ ที่นั้น จึงได้ตรัสพระพุทธานิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า

อจริตวา พุรหมจริยํ อลทฐา โยพพเน ธนํ
ขินฺณโกณฺณจาว ฌายนฺติ ขินฺนจฺจเว ปลลเส.
อจริตวา พุรหมจริยํ อลทฐา โยพพเน ธนํ
เสนฺติ จาปาติขินฺนาว ปุราณานิ อนุตฺตุนิ.

หมู่คนพาลไม่ได้อยู่ประพฤติดุจพรมหจรรย์ หรือไม่ได้รวบรวมทรัพย์ในวัยอันสมควรย่อมจะนอนซบเซาเหมือนนกกระเรียนแก่ จับเจ้าเฝ้าอยู่ที่เปือกตมอันหมดปลาแล้ว หมู่คนพาลไม่ได้อยู่ประพฤติดุจพรมหจรรย์ หรือไม่ได้รวบรวมทรัพย์ในวัยอันสมควรย่อมได้แต่นอนละห้อยระโหยถึงของเก่า เหมือนลูกศรที่ตกแล้วจากแสง

ฝ่ายพุทธบริษัททั้งหลายที่สดับรับฟังพระธรรมเทศนาอยู่ ณ ที่นั้น ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุมรรคผลโดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ในลำดับนี้ จักวิสันหาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถาโดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถนิมิตตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญาและฉลองศรัทธาแก่สาธุชนพุทธบริษัทสืบต่อไป

การที่เศรษฐีบุตรมีโภคสมบัติเป็นอันมาก แต่แล้วในที่สุดท้ายปลายทางแห่งชีวิต ถึงกับต้องพึ่งพึ่งอิงอาศัยฝาเรือนของผู้อื่นอยู่และเกี่ยวขอกานหาเลี้ยงชีพนั้น ขึ้นอยู่กับเหตุอันสำคัญคือการคบค้าสมาคมกับปาปมิตรอย่างเดียว เพราะมิตรนั้นเป็นมูลฐานสำคัญที่จะทำให้คนดีหรือเลว คำว่า “มิตร” หมายถึงคนที่มีใจรักใคร่เชื่อใจกัน ร่วมกินร่วมนอนด้วยกัน ท่านจัดไว้ ๒ จำพวก คือ **กัลยาณมิตร** ได้แก่มิตรที่ดี ๑ **ปาปมิตร** ได้แก่มิตรที่เลว ๑ มิตรที่ดีนั้น ได้แก่ มิตรที่มีความประพฤติดี ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม และชักจูงให้ประพฤติปฏิบัติแต่ในทางที่ชอบเป็นเบื้องหน้า ส่วนมิตรที่เลวนั้น ได้แก่ มิตรที่มีความประพฤติไม่ดี จมอยู่ในทุจริตธรรม และชักจูงนำพาให้ประพฤติปฏิบัติแต่ในทางที่ผิดเป็นเบื้องหน้า สมเด็จพระบรมศาสดาสอนไม่ให้คบค้าสมาคมกับปาปมิตร ให้เลือกคบค้าสมาคมกับกัลยาณมิตร สมดังพระพุทธภาษิตว่า

น ภเช ปาปเก มิตฺเต น ภเช ปุริสาธเม
ภเชถ มิตฺเต กัลยาเณ ภเชถ ปุริสุตฺตเม.

เรื่อง บุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก

อย่าคบปาปมิตร อย่าคบคนชั่ว จงคบกัลยาณมิตร
จงคบคนดี

เศรษฐีบุตรเป็นผู้ที่ได้ประพาศติผิต ตรงกันข้ามกับพระพุทธรักษา
ภษิตนี้ คือ ไม่คบค้าสมาคมกับพระเจ้าแผ่นดินที่ตนได้โอกาสไปเฝ้าแห
อยู่เสมอ และไม่เข้าหาสมาคมกับสมเด็จพระบรมศาสดา หรือพุทธสาวก
ทั้งหลาย แต่ยินดีไปคบหาสมาคมกับนักเลงสุรา แล้วจับจ่ายใช้สอย
ทรัพย์ให้หมดสิ้นไปในทางที่ไม่เป็นคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น
จนสิ้นเนื้อหมดตัว และด้วยความประมาทมัวเมาหลงใหลในสิ่งที่ไม่เป็น
สาระ จนให้กาลเวลาผ่านไปหมดไป ถึงแก่เดมาชรา หมดโอกาสที่จะ
ประพาศติธรรมบำเพ็ญพรตพรหมจรรย์ และหมดโอกาสที่จะแสวงหา
ทรัพย์มารื้อฟื้นคืนตัวได้ ทำให้เสียกาลเวลาไปเสียชาติหนึ่ง

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสเตือนพุทธบริษัทมิให้ประมาท
เช่นนั้น ต้องหาโอกาสให้ได้บำเพ็ญพรตพรหมจรรย์ในวัยใดวัยหนึ่งให้จงได้ โดย
พระพุทธรักษาว่า

อดุดานญเจ ปิยํ ชญญา รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ
ติณฺณมมถฺยตฺรํ ยามํ ปฏิชคฺเคยฺย ปญฺชิตโต.

ถ้าทราบว่าคุณเป็นที่รักแล้ว จงรักษาตนให้ดีในวัย
ทั้ง ๓ บัณฑิตต้องนำตนเข้าสู่การปฏิบัติธรรมใน
วัยใดวัยหนึ่ง

อนึ่ง ในนิทานเรื่องนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงให้เห็น
ความสำคัญของกาลเวลาของชีวิตไว้ให้เป็นเครื่องเตือนใจของสาธุชน
พุทธบริษัททั้งหลาย คือกาลเวลาของชีวิตนั้น ท่านจัดไว้เป็น ๓ ตอน
ตอนต้นเรียกว่า ปฐมวัย นับตั้งแต่เวลาอายุ ๑ ปีขึ้นไปจนถึง ๒๕ ปี

ตอนกลางเรียกว่า มัชฌิมวัย นับตั้งแต่เวลาอายุ ๒๖ ปีถึง ๕๐ ปี ตอนปลายเรียกว่า ปัจฉิมวัย นับตั้งแต่อายุ ๕๑ ปีขึ้นไปจนถึง ๗๕ ปี ตั้งแต่ อายุ ๗๕ ปีขึ้นไปแล้ว สังขารร่างกายเสื่อมโทรมมาก จิตใจก็ฟั่นเฟือน เหลือที่จะควบคุม และบังคับให้ประพฤติปฏิบัติกิจการต่าง ๆ ทั้งทางโลก และทางธรรมให้สำเร็จผลสมความประสงค์ได้

ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อได้ทรงพบเศรษฐีบุตรแล้ว จึงไม่อาจที่จะทรงอนุเคราะห์ให้ได้ประสพสมบัติในทางพระพุทธศาสนา เหมือนอย่างที่เคยทรงอนุเคราะห์บุคคลอื่น ๆ มาแล้ว ตรงกับคำสุภาษิต พังเพยที่ว่า “พบไม่งามเมื่อชวานบิน”

แม้ในกาลแห่งชีวิตทั้ง ๓ วัยนั้นเล่า สมเด็จพระบรมศาสดาก็ ทรงแสดงให้เห็นว่ามีคุณค่าต่างกัน คือ กาลในระหว่างปฐมวัยมีคุณค่า มากกว่ามัชฌิมวัย กาลในระหว่างมัชฌิมวัยมีคุณค่ามากกว่าปัจฉิมวัยตาม ลำดับ โดยทรงแสดงว่าตัวเศรษฐีบุตรนั้น ถ้าใช้ชีวิตประกอบการทำงานใน ปฐมวัย จักได้เป็นอัครเศรษฐี ถ้าออกบวชเป็นบรรพชิตจักได้เป็นพระ อรหันต์ ถ้าเขาได้ปฏิบัติเช่นนั้นในกาลมัชฌิมวัย ก็จักได้เป็นเศรษฐีชั้น ที่ ๒ หรือเป็นพระอนาคามี ถ้าได้ปฏิบัติเช่นนั้นในกาลปัจฉิมวัย ก็จักได้ เป็นเศรษฐีชั้นที่ ๓ หรือเป็นพระสกทาคามี ตามนัยแห่งพระพุทธโอวาทนี้ ย่อมแสดงให้เห็นพุทธบริษัทได้หลักฐานแห่งการปฏิบัติทั้งทางคติโลกและ คติธรรมว่า เมื่อเมามัวหลงใหลไม่คิดตั้งเนื้อตั้งตัว หรือไม่อบรมฝึกฝน ตนในพระพุทธศาสนาในวัยที่ ๑ และที่ ๒ แต่มาคิดตั้งเนื้อตั้งตัวหรือ ฝึกฝนตนในธรรมในกาลปัจฉิมวัยหรือวัยที่ ๓ ย่อมจะได้ประสพผล ประโยชน์หรือคุณธรรมชั้นต่ำลงมา ถ้าได้คิดตั้งเนื้อตั้งตัวหรือฝึกฝนตน ในธรรมในกาลมัชฌิมวัยและปฐมวัย ย่อมจะได้ประสพผลประโยชน์หรือ

เรื่อง บุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก

ธรรมชั้นกลางและชั้นสูงตามลำดับ กาลหรือวัยแห่งชีวิตของคนเรานี้ ย่อมมีคุณค่าสูงต่ำต่างกันดังนี้

เมื่อเป็นเช่นนี้ พุทธบริษัทผู้รักตนหวังประโยชน์ตนจึงไม่ควรประมาท รีบฉวยโอกาสใช้ชีวิตอันน้อยและมีอันจะต้องดับสูญไปในที่สุดนี้ ให้ประกอบกิจการงานในทางโลก หรือที่เรียกว่างานอาชีพ แล้วให้บำเพ็ญธรรมในทางศาสนา หรือที่เรียกว่างานศีลธรรมเสียแต่ในวัยที่ ๑ หากประมาทพลาดทำเสียทีไปในวัยที่ ๒ ก็จงพยายามให้สำเร็จในวัยที่ ๓ ให้จงได้ เพราะถ้าพ้นนั้นไปก็หมดกาลหมดสมัย เป็นอันเสียวันเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ตลอดชาติหนึ่ง และการที่สำคัญเห็นไปวาร์อไปให้แก่เสียก่อนเกิด จึงค่อยจำศีลภาวนาศึกษาวิชาการทางศาสนานั้น ก็นับเป็นความสำคัญที่ไม่ตรงกับความจริง และเป็นสิ่งที่ทำตนให้พลาดจากประโยชน์หรือคุณธรรมอันมีคุณค่าสูง ซึ่งตนควรจะได้จะมีในเมื่อไม่ประมาท คือไม่ปล่อยโอกาสอันมาถึงให้ผ่านพ้นไป ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อตรัสแสดงถึงการปฏิบัติของเศรษฐีบุตรที่ได้เสื่อมสูญจากประโยชน์และคุณธรรมตลอดชาติด้วยความประมาทเป็นสมุฏฐานแล้ว ในที่สุด พระพุทธองค์ได้ตรัสแสดงพระธรรมเทศนาซึ่งมีความว่า

หมู่คนพาลไม่ได้อยู่ประพฤติดุจพรมจรรย์ หรือ
ไม่ได้รวบรวมทรัพย์ในวัยอันสมควร ย่อมจะ
นอนชบเซา เหมือนนกกระเรียนแก่จับเจ้าเฝ้าอยู่ใน
ในเปือกตมที่หมดปลาแล้ว หมู่คนพาลไม่ได้
อยู่ประพฤติดุจพรมจรรย์ หรือไม่ได้รวบรวม
ทรัพย์ในวัยอันสมควรย่อมได้แต่นอนละห้อย
ระโหยถึงของเก่า เหมือนลูกศรที่ตกแล้วจากแฉ่ง

อธิบายว่า ธรรมดาคนพาลหรือคนประมาทหลงใหลมัวเมาทางโลกก็ไม่ประกอบการทำงานเพื่อตั้งเนื้อตั้งตัวตามวิสัยสามารถ ทางธรรมก็ไม่ประพฤติปฏิบัติตนจนให้ได้มรรคผลที่เรียกว่าจบพรหมจรรย์ตามสมควรแก่อุปนิสัย เหมือนอย่างเศรษฐีบุตรเป็นตัวอย่าง ตลอดทั้ง ๓ กาล หรือ ๓ วัย เมื่อแก่ชราพ้นกาลพ้นสมัยไปแล้ว เขาย่อมจะนอนซบเซา ฝ้าซากคือร่างกายเปล่า เหมือนอย่างนกกระเรียนแก่ไม่มีขนปีก จับเจ้าอยู่ที่เปือกตมอันแห้งขอดซึ่งไม่มีปลาเป็นอาหารแล้ว จะบินไปไหนก็ไม่มีขนปีก หรือมีฉะนั้น ก็จะได้แต่นอนละห้อยระโหยถึงของเก่าที่ตนเคยได้รับประทานหรือเคยได้ประสบพบเห็นมาแล้ว แต่ไม่มีกำลังวังชา ไม่มีสติปัญญาพอที่จะแสวงหา หรือรวบรวมตั้งเนื้อตั้งตัวขึ้นได้อีก ซึ่งเปรียบเหมือนลูกศรที่เขายิงพ้นแฉ่งไปแล้ว ลูกศรนั้นเมื่อพ้นจากแฉ่งไปหมดกำลังแล้วก็ตกกองสู่แผ่นดิน จากนั้นก็หมดฤทธิ์อำนาจไม่สามารถจะเป็นคุณประโยชน์อีกต่อไป มีแต่จะเป็นอาหารของปลวก หรือมดลูกลายกลายเป็นดินเป็นหญ้าไปเท่านั้น

เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจึงไม่ควรประมาทหลงใหลมัวเมาไปแต่ในสิ่งอันไม่เป็นสาระแก่นสาร จงพยายามใช้ชีวิตของตนให้บังเกิดผลทั้งในทางโลกและทางธรรม หรือที่เรียกว่าทั้งในทางโลกิยะและทางโลกุตตระ ภายในเวลากาลอันยังไม่สาย คือยังไม่ล่วงเลยวัยทั้ง ๓ นั้นไป ก็จะได้ประสบผลประโยชน์ทั้งในทางโลกและทางธรรม ไม่ปล่อยยให้ชีวิตอันได้มาด้วยยากนี้กลายเป็นหมั่นไร้ประโยชน์ หรือเป็นสมุฏฐานให้เกิดทุกข์โทษแก่ตนและบุคคลหมู่อื่น ซึ่งมีอรรถธิบายตั้งรับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๒๑ น.

เรื่อง เทโวโรหณะ

กัณฑ์ที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

เย ฌานปฺปสุตา ธีรา เนกขมฺมุปฺสเม รตา
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สติมตฺนฺติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องเทโวโรหณะ คือเรื่อง สมเด็จพระพุทธรองค์เสด็จลงจากเทวโลก อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถา ธรรมบท ขุททกนิกาย พุทธวรรคที่ ๑๔ แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็น ลำดับเรื่องที่ ๑๔๙ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และ ขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรม เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤๅ ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตุดา สกุกุสนครทวาร - ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพุทธบริษัททั้งหลาย โดยทรงปรารภ ผุ่งเทวดาและมนุษย์ที่ประตุมืองสังกัสสะให้เป็นอุปบัติเหตุ พระธรรมเทศนา ครั้งนั้น ได้มีขึ้นที่พระนครราชคฤห์ ซึ่งมีเรื่องเล่าโดยพิสดารดังต่อไปนี้

เอกสุมิ หิ สมเย - ก็ในสมัยกาลครั้งหนึ่ง เศรษฐีชาวเมือง ราชคฤห์ให้ช่างข่อยมีหุ่นไวโนแม่น้ำคงคา เพื่อความปลอดภัยอันตราย และเพื่อรักษาสิ่งของมีเครื่องประดับเป็นต้น อันอาจจะไหลไปด้วยความ พลั้งเผลอ แล้วก็ลงเล่นกีฬาน้ำในแม่น้ำคงคานั้น ครั้งนั้นมีไม้จันทน์แดง ต้นหนึ่ง ซึ่งเกิดอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาตอนบน ภูน้ำเซาะรากขาดล้มลง เมื่อถูกระแทกกระแทกกับก้อนหินทั้งหลาย ณ ที่นั้น ๆ จึงได้แตกกระจาย ไปเป็นชิ้นน้อยใหญ่ ไหลลอยมาตามแม่น้ำ มีปุ่มไม้ปุ่มหนึ่งซึ่งแตกออกจากต้นจันทน์แดงนั้น โดยประมาณเท่าหม้อ ถูกครูดสีกับก้อนหินทั้งหลาย และกระแทกกับลูกคลื่น จึงมีลักษณะเกลี้ยงเกลาลอยมาตามลำน้ำ มี สาราพายพัวพัน เข้ามาติดที่ชายของท่านเศรษฐีนั้น ท่านเศรษฐีเห็นแล้ว จึงถามว่า “นั่นอะไร” เมื่อทราบว่าเป็นปุ่มไม้ จึงให้คนใช้นำมาดู แล้วให้ ถากดูด้วยคมมีดเพื่อจะได้พิจารณาดูว่ามันเป็นปุ่มไม้อะไร ขณะที่ถากดู นั้นเองก็ปรากฏว่าเป็นไม้จันทน์แดงมีสีแดงสดใส ก็เวลานั้น ท่านเศรษฐี ยังเป็นคนถืออย่างกลาง ๆ อยู่ คือยังไม่เป็นสัมมาทิฎฐิ เลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา แต่ก็ไม่ใช่เป็นมิจฉาทิฎฐิ จึงเกิดความดำริขึ้นว่า “ไม้ จันทน์แดงที่บ้านของเรามีอยู่มาก เราจะเอาปุ่มไม้จันทน์แดงนี้ไปทำอะไร ดีหนอ”

ครั้งนั้น ท่านเศรษฐีได้ตกลงใจว่า “ในโลกนี้ มีคนจำนวนมาก อวดว่า ‘เราเป็นพระอรหันต์ เราเป็นพระอรหันต์’ แต่เราไม่รู้จักพระ อรหันต์สักองค์หนึ่ง ดังนั้นเราจะประกอบเครื่องกลิ้งให้เป็นบาตร ขึ้นไป

เรื่อง เทวโรหณะ

แขวนไว้บนอากาศสูงประมาณสัก ๖๐ ศอก โดยใช้ไม้ไผ่ต่อ ๆ กันขึ้นไป แล้วจักประกาศว่า ‘ถ้าพระอรหันต์มีอยู่จริง ขอเชิญพระอรหันต์เหาะมาเอาบาตรนี้โดยทางอากาศ’ ท่านผู้ใด จักสามารถรับเอาบาตรไปได้ เราพร้อมทั้งบุตรภริยา ก็จักขอลงถึงท่านผู้นั้นเป็นสวณที่พึงต่อไป”

ท่านเศรษฐีได้ให้กลิ้งบาตรเสร็จแล้วให้ยกบาตรขึ้นแขวนโดยใช่ไม้ไผ่ต่อ ๆ กันขึ้นไปตามทำนองที่ได้ดำริไว้แล้วนั้นทุกประการ ครั้นแล้วก็ประกาศว่า “ท่านผู้ใดเป็นพระอรหันต์ในโลกนี้ ขอเชิญท่านผู้นั้นจงเหาะมาทางอากาศแล้วรับเอาบาตรนี้ไป” ด้วยประการฉะนี้

จ สตุถาโร - ศาสตราทั้ง ๖ มีปุณณกัสนเป็นต้น พากันไปพูดกับท่านเศรษฐีว่า “บาตรนี้สมควรแก่พวกอาตมา ขอท่านจงให้บาตรนั้นแก่พวกอาตมาเสีย”

ท่านเศรษฐีตอบยืนกรานว่า “พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายจงเหาะมาทางอากาศ แล้วรับเอาบาตรไป”

ครั้นถึงวันที่ ๖ นิครนถ์ชื่อนาฏบุตรได้ส่งพวกสานุศิษย์ไปว่า “พวกเธอจงไปพูดกับท่านเศรษฐีว่าดังนี้ ‘บาตรนี้สมควรแก่ท่านอาจารย์ของพวกอาตมา อย่าให้ท่านอาจารย์ต้องเหาะมาทางอากาศ เพราะเหตุแห่งของเพียงเล็กน้อยเลย ขอให้ท่านจงถวายบาตรนี้แก่ท่านอาจารย์เสียเถิด’ ”

พวกสานุศิษย์เหล่านั้น ได้พากันไปพูดวิงวอนกับท่านเศรษฐีตามที่อาจารย์สั่ง แต่ท่านเศรษฐีก็คงพูดยืนกรานตามเดิมว่า “บุคคลผู้ที่สามารถจะเหาะมารับเอาโดยทางอากาศเท่านั้น จงรับเอาบาตรไป”

นิครนถนาฏบุตรมีความประสงค์จะมาเอง ก่อนจะมาจึงได้ทำนัดหมายกับบรรดาสานุศิษย์ไว้ว่า “เราจะยกมือข้างหนึ่งกับเท้าข้างหนึ่งขึ้น

จักทำเป็นที่ว่าจะเหาะขึ้นไป แต่นั้นพวกเธอจึงพูดกับเราว่า ‘จะทำอะไรท่านอาจารย์ ท่านอาจารย์อย่าแสดงพระอรหัตตอันเป็นคุณลึกลับแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรไม้เลย’ ดังนี้แล้วจึงช่วยกันจับมือและทำเราจุดมา ทำให้ล้มลงไปที่พื้นดิน”

ครั้นแล้ว นิครนถนาฏบุตรก็ไปที่บ้านของท่านเศรษฐี แล้วพูดชี้แจงกับท่านเศรษฐีว่า “ท่านมหาเศรษฐี บาตรนี้เป็นของสมควรแก่อาตมาหาสมควรแก่คนพวกอื่นไม่ ท่านอย่าได้พอใจที่จะให้อาตมาเหาะขึ้นไปบนอากาศเพราะเหตุแห่งของเพียงเล็กน้อยเลย จงถวายบาตรแก่อาตมาเสียเถิด”

ท่านเศรษฐีคงพูดยืນกรานอยู่ว่า “พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าจงเหาะมารับเอาบาตรนี้โดยทางอากาศนั้นเทียว”

ขณะนั้น นิครนถนาฏบุตรจึงขับไล่บรรดาสาธุศิษย์ให้ออกไปห่าง ๆ ว่า “ถ้าเป็นเช่นนั้น พวกเธอทั้งหลายจงหลีกออกไป จงหลีกออกไป” แล้วพูดว่า “เราจักเหาะขึ้นไปบนอากาศ พลังยกมือข้างหนึ่งและเท้าข้างหนึ่งขึ้น”

ทันใดนั้นพวกสาธุศิษย์ห้ามอาจารย์ว่า “นี้จะทำอะไรท่านอาจารย์ จะประโยชน์อะไรที่ท่านอาจารย์จะต้องแสดงคุณอันลึกลับแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรซากศพแล้ว ๆ พรรณนี้” ครั้นแล้วก็ช่วยกันเข้าจับมือและเท้าท่านอาจารย์จุดมาให้ล้มลงไปที่พื้นดิน

นิครนถนาฏบุตรลุกขึ้นมาได้ ก็พยายามพูดกับท่านเศรษฐีอีกว่า “ท่านมหาเศรษฐี พวกสาธุศิษย์เหล่านี้เขาไม่ยอมให้อาตมาเหาะ ท่านจงถวายบาตรแก่อาตมาเสียเถิด”

เรื่อง เทโวโรหณะ

ท่านเศรษฐีก็ยังพูดยืนกรานอยู่ตามเดิมว่า “เชิญเหาะขึ้นไปเอาซี
พระองค์เจ้าผู้เจริญ”

พวกเดียรถีย์ทั้งหลายแม้จะได้พยายามมาเป็นเวลาถึง ๖ วัน
ด้วยอาการอย่างนี้ ก็ไม่ได้บาตรนั้นนั่นเทียว ด้วยประการฉะนี้

สตตเม ทิวเส - ครั้นต่อมาถึงวันที่ ๗ ในขณะที่ท่านพระ
มหาโมคคัลลანะกับท่านพระปิณโฑลภารทวาชะตั้งใจจะไปบิณฑบาตใน
กรุงราชคฤห์ ไปยื่นห่มจีวรอยู่บนหลังหินก้อนหนึ่ง พวกนักเลงทั้งหลาย
วิพากษ์วิจารณ์กันว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เมื่อก่อนศาสดาทั้ง ๖ พวกกัน
คุยอวดว่า เราเป็นพระอรหันต์ในโลก แต่เมื่อเศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์
ให้ยกบาตรขึ้นแขวนไว้แล้วประกาศว่า ถ้าพระอรหันต์มีจริง ก็ขอเชิญ
เหาะมารับเอาบาตรโดยทางอากาศ วันนี้เป็นวันที่ ๗ แล้ว ผู้ที่จะแสดง
ตนว่าเป็นพระอรหันต์ แล้วเหาะขึ้นไปบนอากาศไม่มีแม้สักคนเดียว วันนี้
เราทั้งหลายได้รู้แล้วว่า พระอรหันต์ทั้งหลายไม่ได้มีอยู่ในโลก”

ท่านมหาโมคคัลลანะได้ฟังคำวิพากษ์วิจารณ์นั้นแล้ว จึงได้
พูดกับท่านพระปิณโฑลภารทวาชะว่า “ท่านทวาชะ ท่านได้ยินคำวิพากษ์
วิจารณ์ดูเหมือนพาดพิงถึงพระพุทธศาสนา ท่านก็เป็นผู้มีฤทธิ์มากมี
อานุภาพมาก นิมนต์ท่านไป จงเหาะไปรับเอาบาตรนั้นมาโดยทางอากาศ”

ท่านพระปิณโฑลภารทวาชะได้พูดเกี่ยวกับท่านพระมหาโมค-
คัลลანะว่า “ท่านโมคคัลลานะ ท่านเป็นยอดแห่งภิกษุผู้มีฤทธิ์ทั้งหลาย
ขอนิมนต์ท่านแหะไปรับเอาบาตรนั้น ก็เมื่อท่านไปรับเอาไม่ได้ ผมจัก
ไปรับเอาได้หรือ”

เมื่อท่านพระมหาโมคคัลลันะพูดอนุมัตติว่า “นิมนต์ท่านไปรับเอาเถิด อาวุโส” อย่างนี้แล้ว ท่านพระปิณฑโกลการทวาชะก็เข้าสู่จตุตถฌาน อันเป็นพื้นฐานยังให้อภิญญาเกิดขึ้น ครั้นแล้วก็ลุกขึ้นไปถือเอาแผ่นหินอันกว้างยาว ๓๐๐ เส้นด้วยปลายเท้า พาเหาะขึ้นไปบนอากาศเหมือนปุยนุ่น แล้วเวียนไปเบื้องบนพระนครราชคฤห์ถึง ๗ รอบ แผ่นหินนั้นปรากฏเป็นเหมือนฝาชีครอบพระนครราชคฤห์ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ เส้น ชาวพระนครทั้งหลายตกใจกลัวว่า “หินจะตกทับเราทั้งหลาย” ต่างก็พากันจួយเอากระดั่งเป็นต้นமாகันไว้ข้างบน แล้วหนีไปแอบซ่อนอยู่ ณ ที่นั้น ๆ ในรอบที่ ๗ พระเถระจึงเจาะแผ่นหินแสดงตนให้เห็น มหาชนเห็นพระเถระแล้วต่างก็พากันร้องว่า “ท่านปิณฑโกลการทวาชะผู้เจริญ ขอนิมนต์จับหินของท่านไว้ให้แน่น ๆ ท่านอย่าได้ทำให้พวกข้าพเจ้าฉิบหายเสียหมดเลย”

พระเถระได้เหวี่ยงหินนั้นไปด้วยปลายเท้า แผ่นหินนั้นได้ตกไปตั้งอยู่ในที่เดิมเช่นเดียวกับแผ่นหินนั้นแล้วพระเถระได้เหาะไปบนเรือนของท่านเศรษฐีนั้น ฝ่ายท่านเศรษฐีเห็นพระเถระแล้ว ก็หมอบกราบลง แล้วกล่าวว่า “เชิญท่านลงมาเถิดขอรับ”

เมื่อพระเถระลงมาจากบนอากาศแล้ว ท่านเศรษฐีนิมนต์ให้นั่งแล้ว ให้เอาบาตรลงมาบรรจุให้เต็มด้วย **จตุมธุรส** แล้วก็ถวายแก่พระเถระ พระเถระรับเอาบาตรแล้วก็มุ่งหน้าไปสู่พระวิหาร

(จตุมธุรสนั้น ได้แก่เกสร ๔ อย่าง คือ เนย น้ำมันงา น้ำผึ้ง น้ำอ้อยปรุงผสมกันเรียกว่า “จตุมธุ” ฉะนั้นเวลาวิกาล พระพม่าเรียกว่า “จตุมธุ” แต่เมืองไทยเราไม่เคยทำ และไม่รู้จักกัน)

เรื่อง เทโวโรหณะ

ครั้งนั้น ชนเหล่าใดที่ไปอยู่เสียที่ปากก็ดี ไปอยู่ในเรือนว่างก็ดี ไม่ได้เห็นปาฏิหาริย์ของพระเถระ ชนเหล่านั้นพร้อมกันติดตามพระเถระไปขอรับรองว่า “ท่านพระเถระผู้เจริญ ขอได้กรุณาแสดงปาฏิหาริย์ให้พวกข้าพเจ้าทั้งหลายได้ชมด้วยเถิด” ฝ่ายพระเถระแสดงปาฏิหาริย์ให้แก่ชนทั้งหลายนั้น ๆ ได้ชม แล้วจึงได้กลับไปพระวิหาร ด้วยประการฉะนี้

สตถา ต่ อนุพนธิตวา - ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงสดับเสียงของมหาชนที่แห่ติดตามพระเถระไปอย่างอื้ออึง ดั่งนั้นจึงตรัสถามว่า “อานนท์ นั้นเสียงอะไรกัน” เมื่อพระอานนท์เถระกราบทูลว่า “พระพุทธรูปเจ้าข้า พระปิณฑโหลกาทวาชะหะขึ้นไปเอาบาตรไม้จันทน์บนอากาศ เสียงนั้นเป็นเสียงที่สำนักของพระปิณฑโหลกาทวาชะ” ดั่งนี้แล้วจึงทรงรับสั่งให้ตามพระปิณฑโหลกาทวาชะให้เข้ามาเฝ้า แล้วตรัสถามว่า “ได้ยินว่าเธอทำอย่างนั้น จริงหรือ” เมื่อพระเถระกราบทูลรับว่า “จริง พระพุทธรูปเจ้าข้า” ทรงสั่งว่า “ภรรทวาชะ เธอทำอย่างนั้นทำไม” แล้วทรงครหาพระเถระ และทรงรับสั่งให้ทำลายบาตรนั้นให้เป็นชิ้นเล็กน้อย แล้วทรงรับสั่งให้ประทานแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อบดเป็นยาหยอดตา แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกทั้งหลาย เพื่อมิให้ทำปาฏิหาริย์ต่อไป ด้วยประการฉะนี้

ติตถียาปิ สมโณ กิร โคตโม - ฝ่ายพวกเดียรฉิยทั้งหลาย ครั้นได้ยินข่าวว่า “ได้ยินว่า พระสมณโคดมได้ให้ทำลายบาตรนั้น แล้วบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้พระสาวกทั้งหลายทำปาฏิหาริย์ต่อไป” ดั่งนี้จึงปรึกษากันว่า “สาวกทั้งหลายของพระสมณโคดม ย่อมไม่ละเมิดสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้ว แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต แม้พระสมณโคดมเองก็จักต้องรักษาสิกขาบทนั้นด้วยเหมือนกัน”

ครั้นแล้วก็พากันเที่ยวโฆษณาไปทั่วถนนในพระนครว่า “เราทั้งหลายเมื่อรักษาคุณวิเศษของตนไว้ เมื่อก่อนจึงไม่แสดงคุณวิเศษของตนแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ พวกสาวกของพระสมณโคดมได้แสดงคุณวิเศษของตนแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ พระสมณโคดมได้สั่งให้ทำลายบาตรนั้นเสีย แล้วบัญญัติสิกขาบทห้ามพวกสาวก เพราะเหตุที่เธอเป็นผู้ฉลาด คราวนี้พวกเราจักทำปาฏิหาริย์แข่งกับพระสมณโคดม นั้นนั่นเทียว” ด้วยประการฉะนี้

ราชา พิมพิสาร - ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร ครั้นได้ทรงสดับด้วยคำของพวกเดียรฉิยทั้งหลายดังนั้น จึงเสด็จไปสู่สำนักของสมเด็จพระบรมศาสดาแล้วกราบทูลถามว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธรองค์ ได้ยินว่าสมเด็จพระพุทธรองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามมิให้พระสาวกทั้งหลายทำปาฏิหาริย์ดังนั้นหรือ”

สมเด็จพระพุทธรองค์ตรัสตอบว่า “ถูกต้องแล้ว มหาบพิตร”

พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลถามว่า “บัดนี้พวกเดียรฉิยทั้งหลายพูดกันว่า เขาจักทำปาฏิหาริย์แข่งกับสมเด็จพระพุทธรองค์ คราวนี้สมเด็จพระพุทธรองค์จักทรงทำอย่างไร”

สมเด็จพระพุทธรองค์ตรัสตอบว่า “เมื่อเขาทำ อาตมภาพก็จักทำมหาบพิตร”

พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลว่า “ก็สมเด็จพระพุทธรองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามแล้ว มิใช่หรือพระพุทธรเจ้าข้า”

สมเด็จพระพุทธรองค์ตรัสตอบว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อาตมภาพมิได้บัญญัติสิกขาบทห้ามตนเอง สิกขาบทนั้นห้ามเฉพาะพระสาวกทั้งหลายเท่านั้น”

เรื่อง เทโวโรหณะ

พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลซักว่า “สิกขาบทนั้นย่อมเป็นอันทรงบัญญัติห้ามเฉพาะพระสาวกอื่น ๆ ยกเว้นสมเด็จพระพุทธรองค์อย่างนั้นหรือ พระพุทธรเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงย้อนถามว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ถ้าเช่นนั้นอาตมภาพขอย้อนถามมหาบพิตร ในเพราะเหตุนี้บ้าง ก็พระราชอุทยานในแคว้นแคว้นของมหาบพิตรมีอยู่บ้างไหม ขอถวายพระพร”

พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลว่า “มี พระพุทธรเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสซักว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ถ้ามหาชนจะพึงขโมยกินผลไม้ มีมะม่วงเป็นต้น ในพระราชอุทยานของมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงทำอย่างไรแก่เขา”

พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลว่า “ก็ต้องลงราชทัณฑ์ พระพุทธรเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงซักต่อไปว่า “ส่วนมหาบพิตรย่อมทรงได้เสวยผลไม้ นั้น มิใช่หรือ”

พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลว่า “ถูกแล้ว พระพุทธรเจ้าข้า ราชอาณาจักรย่อมไม่มีแก่หม่อมฉัน หม่อมฉันย่อมได้รับประทานผลไม้อันเป็นของ ๆ ตน”

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสอธิบายว่า “ดูก่อนมหาบพิตร พระราชอำนาจของมหาบพิตรย่อมแผ่ไปในพระราชอาณาเขตอันมีประมาณ ๓๐๐ โยชน์ ราชทัณฑ์ย่อมไม่มีแด่มหาบพิตร ซึ่งทรงเสวยผลไม้เป็นต้นในพระราชอุทยานของพระองค์ แต่ย่อมมีแก่ชนเหล่าอื่น ฉะนั้นใด แม้อำนาจของอาตมภาพย่อมแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาล ชื่อว่าการก้าวล่วงสิกขาบทย่อมไม่มีแก่อาตมภาพเพราะบัญญัติสิกขาบท แต่ย่อมมีแก่พระสาวกทั้งหลายเหล่าอื่น ฉะนั้น เพราะฉะนั้นอาตมภาพจักทำปาฏิหาริย์บ้าง”

ฝ่ายพวกเดียรฉัตรทั้งหลาย ครั้นได้ยินพระพุทธดำรัสตั้งนั้นแล้ว จึงปรึกษากันว่า “คราวนี้พวกเราฉิบหายกันแล้ว ได้ยินว่าพระสมณโคดม บัญญัติสิกขาบทห้ามเฉพาะหมู่สาวกเท่านั้น มิได้บัญญัติห้ามตนเอง ได้ยินว่า พระสมณโคดมมีประสงค์ที่จะทำปาฏิหาริย์เสียเองนั้นเทียว พวกเรา จะทำอย่างไรกันดีหนอ”

ราชา สตุถาร์ ปุจฉิ - พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “สมเด็จพระพุทธองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์เมื่อไร พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อาตมภาพ จักทำปาฏิหาริย์ ในวันอาสาฬหบูชาจะมี เพ็ญเดือน ๘ นับแต่ขึ้นไปอีก ๔ เดือน”

พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลถามว่า “จักทรงทำ ณ ที่ไหน พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า “ดูก่อนมหาบพิตร จักต้อง อาศัยพระนครสาวัตถีทำ”

มีคำถามสอดเข้ามาว่า “ก็เพราะเหตุไร สมเด็จพระบรมศาสดา จึงทรงแสดงอ้างถึงสถานที่อันไกลถึงอย่างนั้น”

วิสัชนาว่า “เพราะพระนครสาวัตถีนั้น เป็นสถานที่ทรงทำ พระมหาปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ อีกประการหนึ่ง ที่ทรงแสดงอ้างถึงสถานที่อันไกลอย่างนั้น เพื่อประโยชน์แก่มหาชนที่จะได้ประชุมกันด้วย

เรื่อง เทโวโรหณะ

ฝ่ายพวกเดียรฉัตรทั้งหลาย ครั้นได้ฟังพระพุทธดำรัสตั้งนั้นแล้ว ได้พากันคิดการณ์ไว้ว่า “ได้ยินมาว่า โดยกาลล่วงไป ๔ เดือนนับตั้งแต่นี้ พระสมณโคดมจักทำปาฏิหาริย์ที่พระนครสาวัตถี คราวนี้พวกเราจักต้องติดตามพระสมณโคดมอย่างไม่ลดละทีเดียว มหาชนเห็นพวกเราแล้ว จักถามว่านี่อะไรกัน ขณะนั้นจักต้องฉวยโอกาสตอบแก่มหาชนว่า ‘พวกเราพูดว่าจักทำปาฏิหาริย์แข่งกับพระสมณโคดม แล้วพระสมณโคดมนั้นหนีพวกเราไป พวกเราไม่ยอมให้พระสมณโคดมนั้นหนีรอดไปได้จึงพากันติดตามมา’ ”

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นเสด็จไปบิณฑบาตในพระนครราชคฤห์แล้ว ก็เสด็จพระพุทธดำเนินออกไปเพื่อจะเสด็จไปยังพระนครสาวัตถีแม้พวกเดียรฉัตรทั้งหลายก็พากันออกตามข้างหลังพระองค์นั้นเที่ยวพากันพักแรมตรงที่พระองค์ทรงเสวยภัตตาหาร ในวันรุ่งขึ้นพากันไปรับประทานอาหารเช้าตรงที่พระองค์ทรงพักแรม เมื่อคนทั้งหลายถามว่า “นี่อะไรกัน” พวกเดียรฉัตรก็พากันบอกแก่มหาชนโดยนัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นแล ฝ่ายมหาชนทราบดังนั้น ก็พากันติดตามไป ด้วยหมายใจว่าจะได้เห็นปาฏิหาริย์ ด้วยประการฉะนี้

สดุดา อนุப்புพเพน สาวตถิ ปาปุณิ - ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดาได้เสด็จบรรลุถึงซึ่งพระนครสาวัตถีโดยลำดับ แม้พวกเดียรฉัตรทั้งหลาย ก็ได้พากันไปพร้อมกับสมเด็จพระพุทธองค์นั้นเหมือนกัน ครั้นแล้วจึงเรียไรพวกอุปัฏฐากทั้งหลายได้ทรัพย์แสนหนึ่ง แล้วให้สร้างมณฑปคือปะรำด้วยเสาไม้ตะเคียน ให้ลาดหลังคาด้วยดอกอุบลสีขาว แล้วก็พากันเข้าไปนั่งอยู่ พलगโฆษณาว่า “พวกเราจักทำปาฏิหาริย์ ณ ที่ตรงนี้”

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาแล้วกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า พวกเดียรฉัตรทั้งหลายสั่งให้สร้างมณฑปขึ้นเสร็จแล้ว หม่อมฉันก็จักสร้างมณฑปถวายสมเด็จพระพุทธองค์บ้าง”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสห้ามว่า “ไม่ต้องสร้างดอก มหาบพิตร ผู้ที่จะสร้างมณฑปให้อาตมภาพมีอยู่แล้ว”

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า คนอื่นนอกจากหม่อมฉันแล้ว ใครเล่าจักสามารถสร้างถวายได้”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสบอกว่า “ท้าวสักกเทวราชจักทรงสร้างถวาย มหาบพิตร”

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลถามว่า “ตรงไหน พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า “อาตมภาพจักทำตรงที่ได้โคนต้นมะม่วงชื่อคันทะ (บางฉบับเป็นชื่อกัทตะ) มหาบพิตร”

ฝ่ายพวกเดียรฉัตรทั้งหลาย ครั้นได้ฟังข่าวว่าสมเด็จพระพุทธองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์ ณ ที่โคนต้นมะม่วง ดังนี้แล้ว ได้พากันบอกแก่พวกอุปัฏฐากของตน ๆ ให้ช่วยกันถอนต้นมะม่วงเล็ก ๆ แม้ชั้นที่สุดที่งอกขึ้นในวันนั้น ในสถานที่ภายในโยชน์หนึ่ง แล้วให้นำไปทิ้งเสียในป่าจนหมดสิ้น ด้วยประการฉะนี้

(คำว่า **มณฑป** จากคำบาลีว่า **มณฑปะ** ได้แก่ประรำที่สร้างเป็นโรงพิธีชั่วคราว หลังคาตัดลาดหรือมุงด้วยผ้าบัง ด้วยเสื่อลำแพนบ้าง แล้วก็ประดับตกแต่งให้งดงาม

เรื่อง เทโวโรหณะ

สดุดา อาสาฬหปุณณมีทิวเส - ครั้นถึงวันอาสาฬหปุณณมี เพ็ญเดือน ๘ สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้เสด็จเข้าไปสู่ภายในพระนคร สาวัดถิ ครั้นนั้นยังมีคนเฝ้าพระราชอุทยานของพระเจ้าปเสนทิโกศล คนหนึ่ง ชื่อ นายคณทะ เห็นมะม่วงสุกผลใหญ่ผลหนึ่งอยู่ในภายใน รังมดดำมดแดงทั้งหลาย จึงไล่สัตว์ทั้งหลายที่มาตอมอยู่ด้วยความ อยากินในกลิ่นและรสของมะม่วงสุกนั้นให้ออกไป แล้วปลิดเอามะม่วง สุกนั้นด้วยประสงค์จะถวายพระราชินีให้ทรงเสวย เมื่อขณะที่เดินไป ได้ พบสมเด็จพระบรมศาสดาในระหว่างทางพอดี จึงคิดเป็นกุศลขึ้นมาว่า “ครั้นนายหลวงทรงเสวยมะม่วงนี้แล้ว ก็จะมีพระราชาทานทรัพย์ให้เรา ๘ กหาปณะ หรือ ๑๖ กหาปณะ ทรัพย์นั้นไม่เพียงพอเพื่อเลี้ยงชีพของ เราเพียงชั่วชีวิตหนึ่ง แต่ถ้าเราถวายมะม่วงนี้แด่สมเด็จพระบรมศาสดา มะม่วงนั้นก็จักอำนวยผลนำประโยชน์เกื้อกูลมาให้แก่เราตลอดกาลนาน โดยแน่แท้” ครั้นคิดตัดสินใจดังนี้แล้วเขาก็ได้นำอมมะม่วงนั้นเข้าไปถวาย สมเด็จพระบรมศาสดา

ขณะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทอดพระเนตรดูพระอานันท- เภระพุทธอุปัฏฐาก พระเถระจึงได้นำเอาบาตรที่ทำมาจากตุ่มหาราชถวาย ไปวางไว้บนพระหัตถ์ของสมเด็จพระพุทธองค์ ครั้นแล้วก็ทรงนำอมบาตร ไปรับเอาผลมะม่วง แล้วทรงแสดงพระอาการที่จะเสด็จประทับนั่ง ณ ที่ตรึงนั้นนั่นแล พระอานันทเถระทราบพระพุทธานุญาตจึงเอาจีวรไป ปูลาดถวาย ครั้นเมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ประทับนั่งบนจีวรนั้นแล้ว พระ เถระก็กรองน้ำขยำมะม่วงสุกนั้น ทำเป็นน้ำปานะถวาย

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงดื่มน้ำปานะมะม่วงแล้ว จึงตรัสบอกนายคณทะเจ้าของมะม่วงว่า “เธอจงคุ้มดิน ณ ที่ตรงนี้ให้แห้ง แล้วจงเอาเมล็ดมะม่วงนี้ไปปลูกไว้” นายคณทะอุททยานบาลก็ได้รับประทานไปทำตามพระพุทธดำรัสตรัสสั่งนั้น ครั้นแล้วสมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงล้างพระหัตถ์รดลงบนหลุมมะม่วงนั้น พอสมเด็จพระพุทธองค์ทรงรดน้ำเท่านั้น ต้นมะม่วงก็ผุดขึ้นมีลำต้นโตเท่าหัวไหล่ สูงได้ ๕๐ ศอก กิ่งใหญ่ ๕ กิ่ง แต่ละกิ่งยาวได้ ๕๐ ศอกเท่ากัน คือทอดไปในทิศทั้ง ๔ ทิศละกิ่ง ฟุ้งขึ้นข้างบน ๑ กิ่ง ต้นมะม่วงนั้นได้ดาราพาไปด้วยชื่อและผลในทันใดนั้นนั้นเขียว และได้มีพวงมะม่วงสุกเป็นแห่ง ๆ ไป ภิกษุทั้งหลายที่ตามมาข้างหลังก็พากันได้ฉันทมะม่วงสุกทั้งหลายนั้นแล

ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงทราบข่าว ต้นมะม่วงเห็นปานดังนี้ ได้ผุดเกิดขึ้นแล้ว จึงทรงตั้งการอารักขาไว้อย่างแข็งแรงว่า “ใคร ๆ อย่าได้ตัดต้นมะม่วงนั้นเป็นอันขาด” ก็เพราะเหตุที่คนเฝ้าพระราชอุทยานชื่อนายคณทะเป็นผู้ปลูก ต้นมะม่วงนั้นจึงได้ปรากฏชื่อว่า “คณทามพฤกษ์” ซึ่งแปลว่า ต้นมะม่วงที่นายคณทะปลูก หรือ ต้นมะม่วงคณทะ แม้พวงนักเลงทั้งหลาย ครั้นได้รับประทานมะม่วงสุกเหล่านั้นแล้ว ก็พากันบริภาษพวกเดียรถีย์ว่า “เฮ้ย พวกเดียรถีย์ใจร้าย พวกเจ้าทราบข่าวว่า พระสมณโคดมจักทำปาฏิหาริย์ได้โคนต้นมะม่วงคณทะ แล้วก็สั่งให้อุปัฏฐากทั้งหลายช่วยกันถอนต้นมะม่วงเล็ก ๆ แม้กระทั่งกิ่งที่ออกขึ้นในวันนั้นภายในบริเวณโยชน์หนึ่งเสียหมด นี่คือนะมะม่วงคณทะ” ว่าแล้วก็พากันเอาเมล็ดมะม่วงที่เป็นเดนทั้งหลายขว้างปาพวกเดียรถีย์เหล่านั้น ด้วยประการฉะนี้

สกุโก วาดวลาหเทวบุตรดี อาณาเปลิ - ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชผู้จอมเทวดาจึงได้ทรงบัญชาสั่งวาดวลาหเทวบุตรว่า “เธอจงบันดาลให้ลมพัดเอามณฑปของพวกเดียรถีย์หอบไปทิ้งเสียที่พื้นสำหรับเทหยากเยื่อ” เทวบุตรนั้นได้ทำตามพระราชเทวบัญชาเช่นนั้น และได้ทรงบัญชาสั่งสุริยเทวบุตรว่า “เธอจงจุดดวงพระอาทิตย์ไว้ให้แผดเผาพวกเดียรถีย์เหล่านั้น” แม้สุริยเทวบุตรก็ได้ปฏิบัติตามพระราชเทวบัญชาเช่นนั้น ครั้นแล้วท้าวสักกเทวราชได้ทรงมีพระบัญชาสั่งวาดวลาหเทวบุตรอีกว่า “เธอจงไปบันดาลลมวงกลมให้เกิดขึ้น” วาดวลาหเทวบุตรนั้น เมื่อจะปฏิบัติตามพระราชเทวบัญชา จึงได้หอบเอากงธูลีไปโปรยลงที่ศีรษะของพวกเดียรถีย์ทั้งหลายซึ่งกำลังมีเหงื่อไหลอาบอยู่ พวกเดียรถีย์เหล่านั้นมีร่างกายเปื้อนเปรอะไปด้วยธูลี มีลักษณะเหมือนกับก้อนดินแดง แต่นั้นท้าวสักกเทวราชทรงมีพระราชบัญชาสั่งแม้วัสสวลาหเทวบุตรว่า “เธอจงไปบันดาลเม็ดฝนเม็ดโต ๆ ให้ตกลงรดพวกเดียรถีย์เหล่านั้น” วัสสวลาหเทวบุตรก็ได้บันดาลให้ฝนตกตามพระราชเทวบัญชา ครั้งนั้นร่างกายของพวกเดียรถีย์เหล่านั้นได้เป็นจุด ๆ กระจาดกระจ่าง เหมือนกับแม่โคต่างจะนั้น

พวกเดียรถีย์นี้ครันต์เหล่านั้นเกิดความกระตาคละอายใจเป็นอย่างมาก จึงได้พากันหลบหนีไปโดยพร้อม ๆ หน้ากันนั้นเที่ยว ขณะที่พวกเดียรถีย์เหล่านั้นพากันหนีไปอยู่อย่างนั้น บังเอิญมีชวานาคคนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนอุปัฏฐากของศาสดาที่ชื่อปุณณกัสสปะคิดว่า “บัดนี้เป็นเวลาทำปาฏิหาริย์ของพระผู้เป็นเจ้าของเราแล้ว เราจักไปดูปาฏิหาริย์”

ปล่อยโคทั้งหลายไป แล้วถือเอาแต่หม้อข้าวยาคุที่สำเร็จแล้วแต่เช้ามีดกับเชือกเดินทางมา ได้เห็นอาจารย์ปุณณกัสสปะซึ่งกำลังหนีมาอย่างนั้น จึงเรียนถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ กระผมมาทังนี้ ด้วยหมายใจว่าจักมาชมปาฏิหาริย์ของพระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าจะไปไหนกัน”

ศาสดาปุณณกัสสปะตอบอย่างไมโยติว่า “เธอจะถูระอะไรกับปาฏิหาริย์ เอาหม้อกับเชือกนี้มาให้ฉัน” ครั้นแล้วก็ถือเอาหม้อกับเชือกที่ชวานานั้นให้ แล้วตรงไปยังฝั่งแม่น้ำ แล้วเอาเชือกผูกหม้อแล้วมาผูกเข้ากับคอของตน เกิดละอายใจไม่พูดอะไรกระโดดลงไปในน้ำ ทำฟองน้ำทั้งหลายให้ผุดขึ้นอยู่ ได้ถึงแกมรณกรรมอยู่ในน้ำนั้นเอง แล้วไปบังเกิดในอเวจีมหานรก ด้วยประการฉะนี้

สกุโก อากาเส รตนจกมฺ มาเปลิ - ส่วนท้าวสักกเทวราช ได้ทรงนฤมิตจกมแก้วขึ้นในอากาศ ที่สุดข้างหนึ่งของจกมแก้วนั้นอยู่ที่ปากขอบจักรวาลด้านปราจีนทิศ ที่สุดอีกข้างหนึ่งอยู่ที่ขอบปากจักรวาลด้านปัจฉิมทิศ

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อพุทธบริษัทในที่ประมาณ ๓๖ โยชน์ประชุมกันพร้อมแล้ว เป็นเวลาบ่าย พระองค์ทรงพระพุทธานุญาตว่า “บัดนี้เป็นเวลาทำปาฏิหาริย์แล้ว จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎีไปประทับยืนอยู่ที่หน้ามุข ครั้งนั้นอุบาลิกาชั้นพระอนาคามีคนหนึ่งเป็นนันทมารดา เป็นผู้มึนฤทธิ์ ชื่อธรรณี ได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วกราบทูลว่า “พระพุทธานุญาตแล้ว เมื่อธิดาเช่นอย่างหม่อมฉันมีอยู่ กิจที่จะต้องลำบากยอมไม่มีแต่สมเด็จพระพุทธานุญาต หม่อมฉันจักขอรับทำปาฏิหาริย์”

เรื่อง เทโวโรหณะ

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอะไร ฆรณี”

อุบาลิกาฆรณีกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันจักนฤมิตมหาปฐพีในห้องจักรวาลอันหนึ่งให้เป็นน้ำ แล้วจักดำลงไปเป็นเสมือนนางนกเปิดน้ำ แล้วจักแสดงตนให้ปรากฏที่ขอบปากจักรวาลด้านปราจีนทิศ จักดำลงไปแล้วแสดงตนให้ปรากฏที่ขอบปากจักรวาลด้านปัจฉิมทิศ จักดำลงไปแล้วแสดงตนให้ปรากฏที่ขอบปากจักรวาลด้านทักษิณทิศ จักดำลงไปแล้วแสดงตนให้ปรากฏ ณ ตรงใจกลาง เมื่อเป็นเช่นนี้ มหาชนเห็นหม่อมฉันแล้ว ครั้นมีใครถามว่า นั่นเป็นใคร เขาก็จักบอกกันว่า นั่นคืออุบาลิกาชื่อฆรณี นี่เป็นแต่เพียงอานุภาพของสตรีคนหนึ่งก่อน ส่วนอานุภาพของพระพุทธเจ้านั้น จักเป็นที่น่าอัศจรรย์สักเพียงไร พวกเดียรฉัตรทั้งหลายจักพากันหนีไปอย่างไม่รอดดูพระพุทธองค์เลย ด้วยประการอย่างนี้”

ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธดำรัสกับอุบาลิกาฆรณีว่า “ฆรณี เราทราบอยู่ถึงการที่เธอเป็นผู้สามารถจะทำปาฏิหาริย์เห็นปานนั้นได้ แต่ว่าพวกดอกไม้โน้นเขามิได้ผูกไว้เพื่อเธอ” ดังนี้แล้วทรงห้ามเสียด

อุบาลิกาฆรณีคิดว่า “สมเด็จพระบรมศาสดาไม่ทรงอนุญาตแก่เรา คงจะมีผู้อื่นที่สามารถจะทำปาฏิหาริย์ได้ดียิ่งกว่าเราเป็นแน่” แล้วก็ไต่ยีนเฝ้าอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาทรงมีพระพุทธดำริว่า “คุณของสาวกทั้งหลายจักได้ปรากฏด้วยอาการอย่างนี้นั้นแล้ว” แล้วทรงสำคัญเห็นว่า “บรรดาสาวกทั้งหลายจักได้บันลือสีหนาทในท่ามกลางบริษัทอันมีประมาณ

ถึง ๓๖ โยชน์ด้วยวิธีการอย่างนี้” แล้วได้ตรัสถามสาวกแม่อื่น ๆ ว่า “พวกเธอจักทำปาฏิหาริย์อย่างไรได้บ้าง” สาวกเหล่านั้นต่างก็พากันกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จักทำอย่างนี้และอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า” แล้วก็พากันยืนบันลือสีหนาทอยู่ต่อพระพักตร์ของสมเด็จพระบรมศาสดานั้นแล

ได้ยินว่า ในบรรดาพระสาวกเหล่านั้น จุฬอนาถปิณฑิกะคิดว่า “เมื่อบุตรผู้เป็นอุบาสกชั้นพระอนาคามีเช่นกับเรายังมีอยู่ กิจที่จะต้องลำบากแต่สมเด็จพระบรมศาสดาย่อมไม่มี” ดังนี้แล้วจึงกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจักรับทำปาฏิหาริย์”

เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ตรัสถามว่า “เธอจักทำอย่างไร” จึงกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจักนฤมิตอัตภาพเป็นพรหมสูงประมาณ ๑๒ โยชน์ แล้วจักปรบมือ เหมือนการปรบมือของพรหมด้วยเสียงอันดังเช่นกับเสียงคำรามของมหาเมฆในท่ามกลางแห่งพุทธบริษัทนี้ แต่นั้น มหาชนจักถามกันว่า ‘นั่นเป็นเสียงอะไร’ เขาจักตอบกันเองว่า ‘ได้ยินว่า เสียงนั้นเป็นเสียงปรบมือตั้งพรหมของจุฬอนาถปิณฑิกะ’ พวกเดียรถีย์ทั้งหลายจักสำคัญว่า ‘นี่เป็นเพียงอานุภาพของคหบดีก่อน ส่วนอานุภาพของพระพุทธเจ้าจักน่าอัศจรรย์สักเพียงไร’ แล้วก็จักพากันหนีไปอย่างไม่รอดดูพระพุทธองค์นั้นเทียว”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “เราทราบอานุภาพของเธออยู่” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสแม้กับจุฬอนาถปิณฑิกะเหมือนอย่างที่ได้ตรัสกับอุบาสิกษรณี แล้วไม่ทรงอนุญาตให้ทำปาฏิหาริย์ ด้วยประการฉะนี้

เรื่อง เทโวโรหณะ

อถกหา ปฏิสมภิทปุตตา - ต่อแต่นั้น สามเณรรูปหนึ่งชื่อวีรา มีอายุได้ ๗ ขวบ ได้สำเร็จปฏิสัมภิทาญานทั้ง ๔ กราบถวายบังคม สมเด็จพระบรมศาสดา แล้วกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันจักขอรับทำปาฏิหาริย์”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “วีรา เธอจักทำอย่างไร”

สามเณรวีรากราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันจักไปเอา ภูเขาสิเนรุราช ภูเขาจักรวาลและภูเขาหิมพานต์ มาตั้งเรียงรายไว้ ณ ที่นี้ ตามลำดับ แล้วจักกระโดดจากภูเขานั้นไปยังภูเขานั้นอย่างไม่ข้องขัด เหมือนกับนางหงส์ มหาชนเห็นหม่อมฉันแล้วจักถามกันว่า ‘นั่นเป็นใคร’ เขาจักตอบกันเองว่า ‘นั่นคือวีราสามเณร’ พวกเดียรฉัตรทั้งหลายจักสำคัญว่า ‘นี่เป็นอนุภาพของสามเณรนี้ ซึ่ง มีอายุเพียง ๗ ขวบ ส่วนอนุภาพของพระพุทธเจ้าจักน่าอัศจรรย์สักเพียงไร’ ดังนี้แล้ว ก็จักพากันหนีไปอย่างไม่ว่าอดูพระพุทธรูปองค์นั้นเกี่ยว” ข้อความตั้งแต่นี้ต่อไป ฟังทราบโดยทำนองที่ได้พรรณามาแล้วนั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแม่แก่วีราสามเณรนั้นว่า “เราทราบอนุภาพของเธออยู่” ดังนี้ แล้วไม่ทรงอนุญาตให้ทำปาฏิหาริย์

ต่อมามีสามเณรชื่อนาสรูปหนึ่งชื่อจุนทสามเณร สำเร็จปฏิสัมภิทาญานทั้ง ๔ มีอายุได้ ๗ ขวบ เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจักขอรับทำปาฏิหาริย์”

ธรรมบทเทศนา

เมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ดิลกธรรมวิมลเถรเจ้าแห่งวัดบวรนิเวศวิหาร ได้กราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจักจับต้นหญ้าใหญ่อันเป็นธงชัยของชมพูทวีปที่ลำต้นของมันเขย่า แล้วจักเอาผลหญ้าใหญ่ทั้งหลายมาให้พุทธบริษัทนี้รับประทาน และจักไปเอาดอกไม้ปาริฉัตตกะในภพดาวดึงส์มาถวายบังคมสมเด็จพระพุฒาจารย์”

สมเด็จพระพุฒาจารย์ดิลกธรรมวิมลเถรเจ้าว่า “เราทราบอนุภาพของเธออยู่” ดังนี้แล้วทรงห้ามจุนทสามเณรเหล่านั้นไม่ให้ทำปาฏิหาริย์ ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องเทโวโรหณะยังไม่ทันจะสุดสิ้นระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ เอิ๊ว ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑ ตุลาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๓.๔๕ น.

เรื่องเทโวโรหณะ

กัณฑ์ที่ ๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

เย ฉานนปฺปสุตา อีรา เนกขมฺมุปฺสเม รตา
เทวาปิ เตสํ ปิหฺยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สติมฺตฺนฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนา เรื่องเทโวโรหณะ คือ เรื่องการเสด็จลงจากเทวโลก กัณฑ์ที่ ๒ โดยอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๑ ซึ่งได้วิสันนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญณยถิ์ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

อด อุปลุลลวณฺณา เถรี - ลำดับนั้น พระเถรีชื่ออุปลุลลวณฺณา กราบถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดาแล้วกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันจักขอรับทำปาฏิหาริย์”

เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ตรัสถามว่า “เธอจักทำอะไร” จึงกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันจักแสดงบริษัทอันมีประมาณ ๑๒ โยชน์โดยรอบเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชอันบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์ โดยกลมแหวดล้อมแล้ว จักมากราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธองค์”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “เราทราบานุภาพของเธออยู่”

ลำดับนั้น พระมหาโมคคัลลานเถระกราบถวายบังคมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้า จักขอรับอาสาทำปาฏิหาริย์เอง”

เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ทรงตรัสถามว่า “เธอจักทำอะไร” จึงกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจักเอาภูเขาลีเนรุราชมา ตั้งไว้ในระหว่างพื้นแล้ว จักเคี้ยวกินภูเขาลีเนรุราชนั้น เสมือนคนเคี้ยว กินเมล็ดพันธุ์ฝักกาด ฉะนั้น”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอะไรอย่างอื่น ได้อีก”

พระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจักม้วนมหาปฐพีแผ่นดินใหญ่นี้เหมือนกับคนม้วนเสื่อลำแพน แล้วเอามาคืบไว้ระหว่างนิ้วมือ”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอะไรอย่างอื่น ได้อีก”

เรื่อง เทโวโรหณะ

พระมหาโมคคัลลณะกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจักหม่อมมหาปฐพีผืนแผ่นดินใหญ่ให้เป็นเหมือนคนหมุนจักรของนายช่างหม้อ แล้วจักให้มหาชนรับประทานโอชาแห่งแผ่นดิน”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอะไรอย่างอื่นได้อีก”

พระมหาโมคคัลลณะกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจักเอาแผ่นดินไว้ในมือเบื้องซ้าย แล้วจักเอาสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นไปวางไว้ในทวีปอื่นด้วยมือเบื้องขวา”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอะไรอย่างอื่นได้อีก”

พระมหาโมคคัลลณะกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจักเอาภูเขาสินธูราชมาทำเป็นคันทรม แล้วยกเอามหาปฐพีผืนแผ่นดินใหญ่มาตั้งไว้เบื้องบนเขาสินธูราชนั้น แล้วถือด้วยมือข้างหนึ่ง เติงจกรมอยู่บนอากาศเป็นเสมือนภิกษุกันธรม ฉะนั้น”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “เราทราบอานุภาพของเธออยู่ตั้งนี้แล้ว ไม่ทรงอนุญาตแม้แก่พระมหาโมคคัลลณะให้ทำปาฏิหาริย์ พระมหาโมคคัลลณะเถระคิดว่า “ชะรอยสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงทราบผู้ที่สามารถจะทำปาฏิหาริย์ได้พิเศษยิ่งกว่าเรา” ตั้งนี้แล้ว ก็ได้ยื่นเฝ้าอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

อด นั สตุธา - ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้มีพระพุทธดำรัสกับพระมหาโมคคัลลณะเถระว่า “โมคคัลลณะ พวงดอกไม้นี้ เขามิได้ผูกไว้สำหรับเธอ ก็เราเป็นผู้มีฐานะหาผู้เสมอไม่ได้ คนอื่นที่ชื่อว่า

จะสามารถช่วยนำฐานะของเราไปนั้นย่อมไม่มี การที่ไม่มีผู้สามารถจะช่วย
นำฐานะของเราไปในบัดนี้นั้น ของนี้ไม่เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์อะไร แม้ในชาติ
ที่เราบังเกิดในกำเนิดเตียรัจจานอันเป็นเหตุกัณฑ์ ผู้อื่นที่จะช่วยนำฐานะ
ของเราไป ก็มีได้มีมาแล้วนั้นเทียว”

เมื่อพระเถระกราบทูลถามว่า “ตั้งแต่เมื่อไร พระพุทธเจ้าข้า”
จึงทรงนำอดีตนิทานมาทรงแสดงกัณฑ์หุสภชาติกให้พิสดาร ซึ่งมีความ
ย่อว่าดังนี้

ยโต ยโต ครุ ฐริ ยโต คมภีรวตตนิ
ตทาสสุ กณห์ ยญชนฺติ สุวาสสุ ตั วหเต ฐริ.

ในกาลใด ๆ เกิดมีภาระอันหนัก ในกาลใด ๆ มี
ทางผ่านไปในที่ลุ่มลึก ในการนั้น ๆ นั้นแล เจ้าของ
ย่อมเทียมโคชื้อกัณฑ์ โคชื้อกัณฑ์นั้นเท่านั้น
ย่อมช่วยเข็นฐานะอันหนักนั้นไปได้

เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์จะทรงแสดงเรื่องนั้นนั้นแลให้พิเศษไปอีก
ได้ทรงแสดงนันทวิสาขชาติกให้พิสดาร ซึ่งมีความย่อว่าดังนี้

มณาปเมว รุกเสยย นามนาปี กุทาวนั
มณาปี ภาสมานสุส คริ ภาส อุตทุทธิ
ธณญจ นั อลาเกสิ เตน จตตมโน อหุ.

ควรพูดแต่คำอันเป็นที่รักเท่านั้น ในกาลไหน ๆ ไม่
ควรพูดคำอันไม่เป็นที่รักเลย เมื่อพราหมณ์พูดคำ
เป็นที่รัก โคนันทวิสาขจึงช่วยลากเข็นภาระอันหนัก
ไปให้ และได้ช่วยพราหมณ์นั้นให้ได้ทรัพย์ด้วย

เรื่อง เทโวโรหณะ

และพรหมณ์ก็ได้เป็นผู้มีความเบิกบานใจเพราะ
เหตุนี้ด้วย

ก็แหละ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนา
ตั้งนั้นแล้ว ก็เสด็จขึ้นสู่จกรมแล้วนั้น มวลพุทธบริษัทได้มีอยู่ ณ ข้าง
เบื้องหน้า ข้างเบื้องหลัง ข้างเบื้องซ้าย ข้างเบื้องขวา ข้างละประมาณ
๑๒ โยชน์ เท่ากัน ส่วนตรงกลางมีมวลพุทธบริษัทประมาณ ๒๔ โยชน์
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำยมกปาฏิหาริย์อยู่ในท่ามกลางมวล
พุทธบริษัท ด้วยประการฉะนี้

ยมกปาฏิหาริย์นั้น พึงทราบตามพระบาลีในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค
แห่งขุททกนิกาย ดังต่อไปนี้

ญาณิเณยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคตเจ้าเป็นไฉน ในญาณนี้
พระตถาคตเจ้าย่อมทรงทำยมกปาฏิหาริย์อันไม่สาธารถทั่วไปกับพระสาวก
ทั้งหลาย คือ ท่อไฟพุ่งออกจากพระกายเบื้องบน ท่อน้ำพุ่งออกจาก
พระกายเบื้องล่าง, ท่อไฟพุ่งออกจากพระกายเบื้องล่าง ท่อน้ำพุ่งออก
จากพระกายเบื้องบน, ท่อไฟพุ่งออกจากพระกายเบื้องหน้า ท่อน้ำพุ่ง
ออกจากพระกายเบื้องหลัง, ท่อไฟพุ่งออกจากพระกายเบื้องหลัง ท่อน้ำ
พุ่งออกจากพระกายเบื้องหน้า, ท่อไฟพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องขวา
ท่อน้ำพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องซ้าย, ท่อไฟพุ่งออกจากพระเนตรเบื้อง
ซ้าย ท่อน้ำพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องขวา, ท่อไฟพุ่งออกจากช่อง
พระกรรณเบื้องขวา ท่อน้ำพุ่งออกจากช่องพระกรรณเบื้องซ้าย, ท่อไฟ
พุ่งออกจากช่องพระกรรณเบื้องซ้าย ท่อน้ำพุ่งออกจากช่องพระกรรณ
เบื้องขวา, ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระนาสิกเบื้องขวา ท่อน้ำพุ่งออกจาก
ช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย, ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย ท่อน้ำ

ฟุ้งออกจากช่องพระนาสิกเบื้องขวา, ท่อไฟฟุ้งออกจากจงอยพระอังสะ
 เบื้องขวา (ไหล่ขวา) ท่อน้ำฟุ้งออกจากจงอยพระอังสะเบื้องซ้าย, ท่อไฟ
 ฟุ้งออกจากจงอยพระอังสะเบื้องซ้าย ท่อน้ำฟุ้งออกจากจงอยพระอังสะ
 เบื้องขวา, ท่อไฟฟุ้งออกจากพระหัตถ์เบื้องขวา ท่อน้ำฟุ้งออกจาก
 พระหัตถ์เบื้องซ้าย, ท่อไฟฟุ้งออกจากพระหัตถ์เบื้องซ้าย ท่อน้ำฟุ้งออก
 จากพระหัตถ์เบื้องขวา, ท่อไฟฟุ้งออกจากพระปรัศว์เบื้องขวา (สีข้าง
 เบื้องขวา) ท่อน้ำฟุ้งออกจากพระปรัศว์เบื้องซ้าย, ท่อไฟฟุ้งออกจาก
 พระปรัศว์เบื้องซ้าย ท่อน้ำฟุ้งออกจากพระปรัศว์เบื้องขวา, ท่อไฟฟุ้ง
 ออกจากพระบาทเบื้องขวา ท่อน้ำฟุ้งออกจากพระบาทเบื้องซ้าย, ท่อไฟ
 ฟุ้งออกจากพระบาทเบื้องซ้าย ท่อน้ำฟุ้งออกจากพระบาทเบื้องขวา,
 ท่อไฟฟุ้งออกจากพระองค์ลีแต่ละนิ้ว ๆ ท่อน้ำฟุ้งออกจากช่องพระองค์ลี
 แต่ละช่อง ๆ, ท่อไฟฟุ้งออกจากช่องพระองค์ลีแต่ละช่อง ๆ ท่อน้ำฟุ้ง
 ออกจากพระองค์ลีแต่ละนิ้ว ๆ, ท่อไฟฟุ้งออกจากพระโลมาแต่ละขุม ๆ
 ท่อน้ำฟุ้งออกจากพระโลมาแต่ละเส้น ๆ, ท่อไฟฟุ้งออกจากพระโลมา
 แต่ละเส้น ๆ ท่อน้ำฟุ้งออกจากขุมพระโลมาแต่ละขุม ๆ, ทั้งนี้ ด้วยสี
 ๖ ประการ คือ สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีฟ้า สีเลื่อมประภัสสร,
 พระผู้มีพระภาคทรงจงกรม พระพุทธรุณมิติทรงประทับยืนบ้าง ทรงประทับ
 นั่งบ้าง ทรงไสยาสน์บ้าง, พระผู้มีพระภาคทรงประทับยืน พระพุทธร
 ุณมิติทรงจงกรมบ้าง ทรงประทับนั่งบ้าง ทรงไสยาสน์บ้าง, พระผู้มี
 พระภาคทรงประทับนั่ง พระพุทธรุณมิติทรงจงกรมบ้าง ทรงประทับยืน
 บ้าง ทรงไสยาสน์บ้าง, พระผู้มีพระภาคทรงไสยาสน์ พระพุทธรุณมิติ
 ทรงจงกรมบ้าง ทรงประทับยืนบ้าง ทรงประทับนั่งบ้าง, พระพุทธรุณมิติ
 ทรงจงกรม พระผู้มีพระภาคทรงประทับยืนบ้าง ทรงประทับนั่งบ้าง ทรง
 ไสยาสน์บ้าง, พระพุทธรุณมิติทรงประทับยืน พระผู้มีพระภาคทรงจงกรม

เรื่อง เทโวโรหณะ

บ้าง ทรงประทับนั่งบ้าง ทรงไสยาสน์บ้าง, พระพุทธรูปทุกองค์ทรงประทับนั่ง พระผู้มีพระภาคทรงจรงกรมบ้าง ทรงประทับยืนบ้าง ทรงไสยาสน์บ้าง, พระพุทธรูปทุกองค์ทรงไสยาสน์ พระผู้มีพระภาคทรงจรงกรมบ้าง ทรงประทับยืนบ้าง ทรงประทับนั่งบ้าง, นี่เป็นญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคตเจ้า ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงจรงกรมบนจรงกรมแก้วนั้น ทรงทำพระปาฏิหาริย์นี้ ด้วยประการฉะนี้

อธิบายความพระบาลีโดยย่อต่อไปนี้ คำที่ปรากฏในพระบาลีว่า “ท่อไฟพุ่งออกจากพระกายเบื้องล่าง ท่อน้ำพุ่งออกจากพระกายเบื้องบน” ดังนี้ มีอรรถาธิบายว่า ท่อไฟพุ่งออกจากพระกายเบื้องบนของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ด้วยอำนาจพระพุทธรูปสมาบัติที่มีเตโชกลินเป็นอารมณ์ ท่อน้ำพุ่งออกจากพระกายเบื้องล่าง ด้วยอำนาจพระพุทธรูปสมาบัติอันมีอาโปกลินเป็นอารมณ์ ท่อไฟยอมพุ่งออกจากที่ ๆ ท่อน้ำพุ่งออกซ้ำอีก และท่อน้ำยอมพุ่งออกจากที่ ๆ ท่อไฟพุ่งออกซ้ำอีก เช่นเดียวกัน ทุก ๆ บทก็มีอรรถาธิบายเช่นเดียวกันนี้ แต่ในที่นี้พึงทราบ ว่าท่อไฟมิได้เจือปนกับท่อน้ำ ท่อน้ำก็มิได้เจือปนกับท่อไฟเหมือนกัน ได้ยินว่าท่อไฟกับท่อน้ำ แม้ทั้งสองอย่างนี้ได้พุ่งขึ้นไปจนถึงพรหมโลกแล้วก็ไปตกลงที่ขอบปากจักรวาล

ส่วนคำที่ว่าสี ๖ ประการนั้น ได้แก่พระรัศมีของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น อันมีสี ๖ ประการ ซึ่งมีลักษณะเหมือนทองที่ละลาย คล้ายกำลังไหลออกจากเข้ทั้งหลาย และเหมือนดังสายทองคำธรรมชาติที่ไหลออกจากทะนานยन्द์ พุ่งขึ้นจากห้องจักรวาลอันหนึ่ง ขึ้นไปจดพรหมโลก แล้วกลับโค้งลงมาจับขอบปากจักรวาลอีกนั้นเทียว ห้องจักรวาลอันหนึ่ง ได้ปรากฏเป็นเสมือนเรือนพระมหาโพธิ์ซึ่งขั้วด้วยซี่กลอนอันโค้งคด มีแสงสว่างไสวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยประการฉะนี้

ต้ ทิวส์ สตุถา จงกมิตวา - ในวันนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จจงกรมทรงทำพระปาฏิหาริย์ไป ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดมหาชนไปเป็นระยะ ๆ ก็แลเมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนานั้น ไม่ทรงทำให้มหาชนเบื่อหน่าย ทรงประทานให้อย่างมีความเบาใจยิ่ง ในขณะนั้นมหาชนได้ทำเสียงสาธุการให้บังเกิดขึ้น ในขณะที่เสียงสาธุการของมหาชนบังเกิดขึ้นนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงตรวจดูจิตใจของพุทธบริษัท ซึ่งมีจำนวนมากถึงเพียงนั้น ทรงทราบวาระจิตของบุคคลคนหนึ่ง ๆ ได้ถึง ๑๖ อากาโร จิตของพระพุทธเจ้าทั้งหลายบังเกิดขึ้นเร็วถึงอย่างนี้ บุคคลใด ๆ เลื่อมใสในพระธรรมบทใดและในพระปาฏิหาริย์ข้อใด พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงธรรมบทนั้นและทรงทำพระปาฏิหาริย์ข้อนั้น ตามสมควรแก่อัชฌาศัยของบุคคลนั้น ๆ

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา และทรงทำพระปาฏิหาริย์อยู่ด้วยอาการอย่างนี้ การตรัสรู้ธรรมได้มีแล้วแก่มหาชนเป็นอันมาก อนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาไม่ทรงเห็นบุคคลอื่นผู้จะสามารถถามปัญหาถึงพระเหตุของพระองค์ในสมาคมนั้น จึงทรงบันดาลพระพุทธรูปขึ้นพระองค์หนึ่ง แล้วพระองค์ก็ทรงพยากรณ์ปัญหาอันพระพุทธรูปนั้นตรัสถาม พระพุทธรูปนั้นก็ทรงพยากรณ์ปัญหาที่พระองค์ตรัสถามเช่นเดียวกัน ในเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจงกรม พระพุทธรูปก็ทรงสำเร็จพระอิริยาบถอันใดอันหนึ่งในพระอิริยาบถยืนเป็นต้น ในเวลาที่พระพุทธรูปทรงจงกรม พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงสำเร็จพระอิริยาบถอันใดอันหนึ่งในพระอิริยาบถยืนเป็นต้นเช่นกัน เพื่อประกาศถึงข้อความดังกล่าวมานั้น ในพระบาลีท่านจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า พระพุทธรูปทรงจงกรมบ้าง ดังนี้ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทำอยู่โดยประการอย่างนี้ เวไนยสัตว์ประมาณ ๒๐

เรื่อง เทโวโรหณะ

โกฏิ ซึ่งอยู่ในสมาคมนั้น ได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษ เพราะเหตุได้เห็นพระปาฏิหาริย์และได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ ด้วยประการฉะนี้

สตถา ปาฏิหาริ กโรนุโตว - สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงทำพระปาฏิหาริย์อยู่นั้นแล ทรงมีพระพุทธรูปรำพึงว่า อดีตพระพุทธรูปทั้งหลาย ครั้นทรงทำพระปาฏิหาริย์นี้แล้ว ทรงจำพระวัสสา ณ ที่ไหนหนอ ครั้นแล้วได้ทรงพิจารณาเห็นว่า อดีตพระพุทธรูปทั้งหลาย ทรงจำพระวัสสา ณ ดาวดึงส์พิภพ แล้วทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธรูปมารดา ดังนั้นสมเด็จพระพุทธรูปจึงได้ทรงยกพระบาทเบื้องขวาขึ้นเหยียบยอดภูเขายุกันธร แล้วทรงยกพระบาทเบื้องซ้ายขึ้นเหยียบยอดภูเขาสิเนรุราช อย่างพระบาทเพียง ๓ ก้าว ได้มีแล้วในที่อันไกลถึง ๖๘ แสไนโยชน์ ด้วยอาการอย่างนี้ ช่องพระบาททั้ง ๒ ช่อง ก็แคบ ๆ เหมือนกับย่างพระบาทตามปกติ ใคร ๆ ไม่พึงเข้าใจว่า สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเหยียบดงพระบาทไปเหยียบ เพราะเวลาที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกพระบาทขึ้นนั้นแล ภูเขาทั้ง ๒ นั้นได้น้อมมารองรับพระบาทเอง ในเวลาที่พระบรมศาสดาทรงเหยียบแล้วก็เบนขึ้นไปตั้งอยู่ในที่เดิมเองนั่นเทียว

ฝ่ายท้าวสักกเทวราช ทรงทอดพระเนตรเห็นสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว ทรงดำริว่า “สมเด็จพระบรมศาสดาจักทรงเข้าจำพระวัสสาตลอดพระวัสสานี้ ณ ท่ามกลางแห่งพระแท่นปัญจุกัมพลศิลาอาสน์อุประการจกมิแก่เทวดาทั้งหลายจำนวนมากหนอ อนึ่งเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จเข้าจำพระวัสสา ณ ที่นี้แล้ว เทวดาทั้งหลายเหล่าอื่นก็คงจักไม่สามารถหยุดพักมือได้ อนึ่ง พระแท่นปัญจุกัมพลศิลาอาสน์นี้เล่า ยาวถึง ๖๐ โยชน์ กว้างถึง ๕๐ โยชน์ หนาถึง ๑๕ โยชน์ ถึงแม้สมเด็จพระบรมศาสดาจะเสด็จประทับนั่งแล้วก็ตาม ก็จักเป็นเหมือนวางเปล่าอยู่”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบพระอัชฌาศัยของท้าวสักกเทวราช
นั้นแล้ว จึงทรงโยนผ้าสังฆาฏิของพระองค์ไปคลุมจนตลอดพระแท่น
ศิลาอาสน์

ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า “สมเด็จพระบรมศาสดาทรงโยน
จีวรไปคลุมไว้เฉย ๆ แต่พระองค์จักเสด็จประทับนั่งในที่เพียงเล็กน้อย
เท่านั้น”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบพระอัชฌาศัยของท้าวสักกะ
นั้นแล้ว จึงทรงประทับนั่ง ทำพระแท่นป้อนชุกัมพลศิลาอาสน์ไว้ในภายใน
ชนดจีวรนั้นเทียว มีพระอาการเหมือนพระเถระผู้ทรงผ้ามหาบั้งสุกอนั่ง
เอาตั้งเตี้ย ๆ ไว้ภายในชนดจีวร ฉะนั้น ฝ่ายมหาชนมองตามสมเด็จพระ
บรมศาสดา ไม่ได้เห็นพระองค์แล้วในทันใดนั้นนั้นเทียว จึงเกิดเป็น
เสมือนกาลแห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ได้อัสดงคตตกหายไปแล้ว ฉะนั้น

มหาชนพากันร้องรำปราพรรณนากล่าวคาถานี้ ซึ่งมีความว่า

คโต นุ จิตตภูฏี วา เกลาสี วา ยุกนุธรี
น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธี โลกเขภูจึ นราสภ.

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปสู่ภูเขาคิตตภูฏี
หรือภูเขาไกรลาส หรือภูเขายุคันธรหนอ เรา
ทั้งหลายจึงไม่เห็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้ประเสริฐในโลก ผู้องอาจกว่านรชน

มหาชนกลุ่มอื่นอีกก็พากันร้องรำปราพรรณนากล่าวว่า “ธรรมดา
สมเด็จพระบรมศาสดาทรงยินดีในความสงัด พระองค์คงจักเสด็จไปสู่
แคว้นแคว้นอื่น หรือชนบทอื่น เพราะทรงกระดากพระหฤทัยว่าเราทำ

เรื่อง เทโวโรหณะ

ปาฏิหาริย์เช่นนี้แก่บริษัทเห็นปานนี้ บัดนี้เราทั้งหลายจักไม่ได้เห็นสมเด็จพระพุทธองค์ท่าน” แล้วได้กล่าวคาถา ซึ่งมีความว่าดังนี้

ปวิเวรโต ธีโร นิर्म โลกํ ปุเนหิติ
น โน ทกฺขเมขุ สมฺพุทฺธํ โลกเชฏฺฐํ นราสภํ.

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นปราชญ์
ทรงยินดีแล้วในความสังัด จักไม่เสด็จกลับมาสู่
โลกนี้อีกกระมัง เราทั้งหลายจะไม่เห็นพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐในโลก ผู้่องอาจกว่านรชน
อีกแล้ว

มหาชนเหล่านั้น เรียนถามพระมหาโมคคัลลานะว่า “พระคุณ
เจ้าข้า สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไปที่ไหน”

แม้ว่าพระมหาโมคคัลลานะนั้นจะทราบอยู่ด้วยตนเอง แต่โดย
มีอัครมหาศัวยว่า คุณวิเศษแม้ของพระเถระอื่น ๆ จะปรากฏบ้าง จึงบอก
แก่มหาชนว่า “ท่านทั้งหลายจงเรียนถามท่านอนุรุธะเถระเถิด”

มหาชนเหล่านั้นได้เรียนถามพระเถระตามคำแนะนำของพระ
มหาโมคคัลลานะว่า “พระคุณเจ้าข้า สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไป
ที่ไหน”

พระอนุรุธเถระตอบว่า “สมเด็จพระพุทธองค์เสด็จไปเข้าจำ
พระวัสสา ณ พระแท่นปั้นจุกัมพลศิลาอาสน์บนชั้นดาวดึงส์พิภพ แล้ว
จะทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดา”

มหาชนเรียนถามว่า “พระคุณเจ้าข้า สมเด็จพระบรมศาสดา
จักเสด็จกลับมาเมื่อไร”

พระอนุรุทธเถระตอบว่า “สมเด็จพระพุทธรองค์ทรงแสดงพระ
อภิธรรมปิฎกตลอด ๓ เดือน แล้วจักเสด็จกลับมาในวันมหาปวารณา”

มหาชนเหล่านั้นตกลงกันว่า “เราทั้งหลายไม่เห็นพระบรมศาสดา
ก่อนแล้ว จักไม่กลับไป” จึงได้พากันสร้างค้ายอยู่ ณ ที่นั้นนั้นเกี่ยว ได้ยิน
ว่าอากาศนั้นแลได้เป็นเครื่องมุงบังของมหาชนเหล่านั้น ชื่อว่าการกระทบ
เสียดสีสรีรกายกันของบริษัธอันมากมายถึงเพียงนั้น มิได้ปรากฏมีเลย
แผ่นดินก็ได้ให้ช่องโอกาส พื้นแผ่นดินก็ได้บริสุทธิ์สะอาดในที่ทั่วไปนั้นเกี่ยว
ด้วยประการฉะนี้

สดธา ปรมเมว มหาโมคคัลลานี อุโวจ - สมเด็จพระบรม
ศาสดาได้มีพระพุทธรดำรัสตรัสสั่งพระมหาโมคคัลลานะไว้ก่อนแล้วว่า
“โมคคัลลานะ เธอพึงแสดงธรรมโปรดบริษัทเหล่านี้ จูพอนาถปิณฑิกะ
จักให้อาหาร” เพราะฉะนั้น จูพอนาถปิณฑิกะคนเดียวได้ให้ข้าวยาคุ
ข้าวสวย ของเคี้ยว หมากพลู ของหอม ดอกไม้ และเครื่องประดับ
ทั้งหลายแก่บริษัทนั้นทุก ๆ เวลาทั้งเย็นและเช้า ตลอดไตรมาสสามเดือน
นั้น พระมหาโมคคัลลานะแสดงธรรมโปรดและวิสัชนาปัญหาทั้งหลายที่
มหาชนพากันมาเพื่อดูพระปาฏิหาริย์กราบเรียนถาม แม้สมเด็จพระบรม
ศาสดา ซึ่งเสด็จไปจำพระวัสสา ณ พระแท่นปัดงุฑัมพลศิลาอาสน์
เพื่อทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธรมารดา ผูกเทพยดาในหมื่น
จักรวาลทั้งหลาย ได้พากันมาห้อมล้อมพระองค์แล้ว ด้วยเหตุนั้น
พระธรรมสังคหาคารยจึงได้กล่าวประพันธ์คาถาไว้ในคัมภีร์เปตวิตถุ
ขุททกนิกาย ว่าดังนี้

ดาวตีเส ยทา พุฑุโธ สิลายั ปญทุกมุพเล
ปาริจุฉตตกมุลมหิ วิหาลิ ปุริสุตโตโม.

เรื่อง เทโวโรหณะ

ในกาลใด สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดแห่งบุรุษ เสด็จประทับอยู่ ณ พระแท่นบัณทุกัมพลศิลาอาสน์ใต้โคนแห่งต้นปาริฉัตตกดาวดิงสรวรรค

**ทสฺสุ โลกธาตฺสุ สนฺนิปตฺติวาน เทวตา
ปยิริ ปาสนฺติ สมฺพุทฺธํ วสนฺตํ นคฺมฺพุทฺธิ.**

ในกาลนั้น ผุ้งเทพยดาทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุ ได้มาประชุมกันเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จประทับอยู่เหนือยอดเขาขึ้นไป

**น โกจิ เทโว วณฺเณน สมฺพุทฺธสฺสุ วิโรจติ
สพฺเพ เทเว อติกมฺมํ สมฺพุทฺธโร วิโรจติ.**

ไม่มีเทพองค์ไหน ๆ ที่ไพโรจน์รุ่งเรืองด้วยวรรณะเกินสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล ไพโรจน์สว่างเหนือฝูงเทพสิ้นทั้งมวล

เอว สพฺพเทวตา - ก็ขณะสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับนั่งครอบฝูงเทพยดาทั้งหลายทั้งปวงด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระองค์อยู่อย่างนั้น สมเด็จพระพุทธชนนิมารดาก็ได้เสด็จจากสวรรค์ชั้นดุสิตพิมานมาประทับนั่งอยู่ ณ พระปรัศวีข้างเบื้องขวา แม้อินทกเทพบุตรก็ได้มานั่ง ณ พระปรัศวีข้างเบื้องขวาเช่นเดียวกัน อังกรเทพบุตรได้มานั่ง ณ พระปรัศวีข้างเบื้องซ้าย อังกรเทพบุตรนั้น เมื่อฝูงเทพยดาผู้มีศักดิ์ใหญ่มาประชุมแล้ว ต้องถอยร่นออกไปได้โอกาสในที่ไกลถึง ๑๒ โยชน์ ส่วนอินทกเทพบุตรคงนั่งอยู่ ณ ที่เดิมแน่นทึบ

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทอดพระเนตรดูเทพบุตรแม่ทั้งสอง เหล่านั้นแล้ว มีพระพุทธรูปประสงค์จะให้มวลพุทธบริษัทได้ทราบถึงการที่ ทานมัยกุศลอันบุคคลถวายแล้วแก่หมู่พระทักษิณียบุคคลในศาสนาของ พระองค์ ว่าเป็นสิ่งที่มีผลมากนัก จึงได้ตรัสถามอังกูรเทพบุตรอย่างนี้ว่า “ดูก่อนอังกูระ ท่านเคยได้ให้ทานเป็นการใหญ่ ตั้งเตาไฟเป็นแถวยาวถึง ๑๒ โยชน์ ในระยะเวลาอันยาวนานมีประมาณถึงหมื่นปี บัดนี้ท่านมาสู่ สมาคมของเราแล้ว ได้โอกาสในที่ห่างออกไปถึง ๑๒ โยชน์ ซึ่งไกลกว่า เทพบุตรทั้งปวง อะไรหนอเป็นเหตุในเรื่องนี้” ข้อนี้สมด้วยพระบาลี ที่พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์เปตวัตถุ ขุททกนิกายว่า

**โอลิเกตวาน สมพุทฺโธ อังกูรญจาปี อินฺทกั
ทกฺขิณฺเอยํ ปภาเวนฺโต อิทิ วจนมพฺพฺวิ.**

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทอดพระเนตรดู อังกูระและอินทกเทพบุตรแล้ว เมื่อจะทรงประกาศ พระทักษิณียบุคคลให้ปรากฏ จึงได้ตรัสพระพุทธร- วจนะกับอังกูรเทพบุตรว่า ดังนี้

**มหาทานํ ตยา ทินฺนํ อังกูร ทิมมนฺตเร
อดิตฺฐเร นิสินฺโนลฺลิตฺติ อากจฺฉํ มม สนฺติกั.**

ดูก่อนอังกูระ ท่านเคยได้ให้ทานเป็นการใหญ่ใน ระยะเวลาอันยาวนาน เมื่อท่านมาสู่สำนักของเรา แล้ว ทำไมจึงนั่งในที่อันห่างไกลมากนัก

พระพุทธรูปดำรัสที่ตรัสกับอังกูรเทพบุตรตั้งนี้ขึ้น ได้ยिनลันลงมา ถึงพื้นแผ่นดิน แม้พุทธบริษัททั้งหมดนั้นก็ยินพระพุทธรูปดำรัสนั้นทั่วถึงกัน

เรื่อง เทโวโรหณะ

อังกูรเทพบุตรเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาผู้ทรงอบรมพระองค์ดีแล้วมีพระ
พุทธดำรัสตรัสถามอย่างนั้น จึงได้กราบทูลคำนี้ว่า

ก็ มยหิ เตน ทาเนน ทกฺขิณฺเยเยน สฺสณฺณตํ
อຍံ โส อິนฺทโก ยกฺโข ทชฺชา ทานํ ปริตตกံ
อดิโรจติ อมฺเหหิ จนฺโท ตารคณฺเย ยถา.

ข้าพระพุทธเจ้าจะถูกระยะไรกับท่านนั้น อันว่างจาก
พระทักษิณียบบุคคล อินทกเทพบุตรนั้น ได้ให้ท่าน
เพียงเล็กน้อย แต่เขาไฟโรจน์รุ่งเรืองยิ่งกว่าข้าพระ
พุทธเจ้า เหมือนพระจันทร์รุ่งเรืองอยู่ในหมู่ดาว
ฉะนั้น

ครั้นอังกูรเทพบุตรกราบทูลแล้วอย่างนี้ สมเด็จพระบรมศาสดา
จึงตรัสถามอินทกเทพบุตรว่า “ดูก่อนอินทกะ ท่านนั่งอยู่ ณ ข้างเบื้องขวา
ของเรา เพราะเหตุไรจึงไม่ต้องถอยร่นออกไปนั่ง ณ ที่ไกลเล่า”

อินทกเทพบุตรนั้น เมื่อจะกราบทูลประกาศถึงซึ่งพระทักษิณีย-
บุคคลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้า ได้สัมปทา คือ พระทักษิณีย-
บุคคล ดุจชานาผู้หว่านพืชเล็กน้อยในนาอันดี ฉะนั้น” จึงได้กราบทูล
ด้วยประพันธคาถาอันมีมาในคัมภีร์เปตวัตถุ ขุททกนิกายว่าดังนี้

อุชฺชงฺกฺเล ยถา เขตฺเต พืชํ พหุํปิ โรปิตํ
น ผลํ วิปฺลํ โหติ นปิ โตเสติ กสฺสํ.

แม้พืชเป็นอันมากที่บุคคลหว่านแล้วในนาดอน
ย่อมไม่มีผลไพบูลย์ และไม่ทำให้ชานาดีใจ ฉันท

ตเถว ทานํ พหุกํ ทุสฺสีเลสุ ปติภูจฺติ
น ผลํ วิปุลํ โหติ นปี โตเสติ ทายกํ.

ทานเป็นอันมากที่บุคคลบริจาคแล้วในคนผู้ทุศีล
ทั้งหลาย ย่อมไม่มีผลไพบูลย์ และไม่ทำให้ทายกดีใจ
ฉนั้น

ยถาปี ภทฺทเก เขตฺเต พีชํ อปฺปมฺปิ โรปิโต
สมฺมา ธารี ปเวจฺจนฺเต ผลํ โตเสติ กสฺสกํ.

แม้พีชเพียงเล็กน้อยที่บุคคลหว่านแล้วในนาดี เมื่อ
ฝนหลังสายน้ำให้ถูกต้องตามฤดูกาล ย่อมมีผล
ไพบูลย์ และทำให้ชาวนาดีใจ แม้ฉนั้นใด

ตเถว สีลวนฺเตสุ คุณวนฺเตสุ ตาทิสฺสุ
อปฺปกมฺปิ กตํ การํ ผลํ โตเสติ ทายกํ.

สักการะแม้เพียงเล็กน้อยที่บุคคลบูชาแล้วในท่าน
ผู้มีศีล มีคุณวิเศษ เป็นผู้คงที่ทั้งหลาย ย่อมมี
ผลไพบูลย์ และทำให้ทายกดีใจ ฉนั้น ฉนั้นแล

มีคำถามว่า บุพกรรมของอินทเทพบุตรเป็นอย่างไร วิสัชนาว่า
ได้ยืมว่า อินทเทพบุตรนั้น ได้สั่งให้ถวายภิกษาหารทัพพีหนึ่ง ซึ่งเขา
เตรียมมาเพื่อตนแก่พระอนุรุทธเถระ ซึ่งกำลังเข้าไปบิณฑบาตภายในบ้าน
บุญของอินทเทพบุตรในกาลครั้งนั้น เกิดมีผลมากยิ่งขึ้นกว่าทานที่อังกูร-
เทพบุตรให้ โดยตั้งเตาไฟเป็นแถวยาวถึง ๑๒ โยชน์ ตลอดเวลานานถึง
หนึ่งปี เพราะฉะนั้น อินทเทพบุตรจึงได้กราบทูลอย่างนี้

เอวํ วุตฺเต สตุธา - เมื่ออินทเทพบุตรกราบทูลอย่างนี้แล้ว
สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศใจความว่า “ดูก่อนอังกูร

เรื่อง เทโวโรหณะ

ธรรมดาทานกุศลนั้นควรเลือกแล้วจึงให้ ทานที่เลือกแล้วจึงให้ ย่อมมีผลมากเหมือนพืชที่หว่านลงในนาดีอย่างนี้ แต่ท่านไม่ทำเช่นนั้น เพราะเหตุนั้น ทานของท่านจึงไม่มีผลมาก” ดังนี้ จึงได้ตรัสพระพุทฺธนิพนธ์คาถา ซึ่งมีความว่า

วิเจยฺย ทานํ ทาดพฺพิ ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ

วิเจยฺย ทานํ สุตฺตปฺปสตฺถํ

เย ทกฺขิณฺเวยฺยา อิทฺธิ ชีวโลเก

เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ

พีชานิ วตฺตานิ ยถา สุเขตฺเต.

ทานที่ให้แล้ว ณ ที่ใดมีผลมาก พึงเลือกให้ทานในที่นั้น ทานที่เลือกแล้วจึงให้พระสุตตสรรเสริญ ทานกุศลทั้งหลายที่บุคคลถวายแล้ว ในพระทักษิณยบุคคลทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกที่เป็นอยู่นี้ ย่อมเป็นสิ่งที่มีผลมาก เหมือนพืชทั้งหลายที่บุคคลหว่านลงในนาดี ฉะนั้น

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้วิเศษขึ้นไปอีก ได้ตรัสพระนิพนธ์คาถาเหล่านี้ ซึ่งมีความว่า

**ติณฺโทสานิ เขตฺตานิ รากโทสา อํ ปชา
ตฺสฺมา หิ วิตฺราเคสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.**

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ ประชาสัตว์นี้ก็มีราคะเป็นโทษเหมือนกัน เพราะฉะนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้วในท่านผู้ปราศจากราคะทั้งหลาย ย่อมเป็นทานที่มีผลมาก

ดิณโทธานี เขตุดานิ โทสโทสา อัย ปชา
ตสุม่า หิ วิตโทเสสุ ทินนุ โหติ มหปุผล.

นาทังหลายมีหญ้ำเป็นโทษ ประชาสัต์ว์นี้ก็มีโทษะ
เป็นโทษะเหมือนกัน เพราะฉะนั้นแล ทานที่บุคคล
ให้แล้วในท่านผู้ปราศจากโทษะทั้งหลาย ย่อมเป็น
ทานที่มีผลมาก

ดิณโทธานี เขตุดานิ โมหโทสา อัย ปชา
ตสุม่า หิ วิตโมเฮสุ ทินนุ โหติ มหปุผล.

นาทังหลายมีหญ้ำเป็นโทษ ประชาสัต์ว์นี้ก็มีโมหะ
เป็นโทษะเหมือนกัน เพราะฉะนั้นแล ทานที่บุคคล
ให้แล้วในท่านผู้ปราศจากโมหะทั้งหลาย ย่อมเป็น
ทานที่มีผลมาก

ดิณโทธานี เขตุดานิ อิจจาทิสสา อัย ปชา
ตสุม่า หิ วิตติจเจสุ ทินนุ โหติ มหปุผล.

นาทังหลายมีหญ้ำเป็นโทษ ประชาสัต์ว์นี้ก็มี
อิจจาทิสสาเป็นโทษะเหมือนกัน เพราะฉะนั้นแล ทานที่
บุคคลให้แล้วในท่านผู้ปราศจากอิจจาทิสสา
ทั้งหลาย ย่อมเป็นทานที่มีผลมาก

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา อังคุรเทพบุตรกับอินทกเทพบุตร
ได้ดำรงอยู่ในโสตาปัตติผล พระธรรมเทศนาได้สำเร็จเป็นประโยชน์แม่
แก่มหาชนเป็นอันมาก ด้วยประการฉะนี้

อล สตุถา เทวปริสาย - ครั้งนี้ สม่เด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับนั่ง ณ ท่ามกลางเทพบริษัทแล้ว ทรงเริ่มแสดงพระธรรม

เรื่อง เทโวโรหณะ

เทศนา พระอภิธรรมปิฎก ปรรายพระพุทธรูปมารดา ตั้งต้นด้วยบท
ติกมาติกาว่า “กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา” ดังนี้
เป็นต้นไป ทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกตลอดไตรมาส ๓ เดือน ไม่มีหยุด
พักในระหว่างเลย ด้วยอาการอย่างนี้

ก็แลเมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาอยู่นั้น ครั้นถึงเวลาบิณฑบาต
สมเด็จพระพุทธรูปองค์ทรงบันดาลพระพุทธรูปถนิมขึ้นแทนว่า “จงแสดง
พระธรรมเทศนาไปให้ได้เท่านี้จนกว่าเราจะกลับมา” ดังนี้แล้ว ก็เสด็จ
ไปสู่ป่าหิมพานต์ ทรงเคี้ยวไม้สีฟันชื่อนาคลดา ทรงบ้วนพระโอษฐ์ที่
สระอนโธดาต ทรงนำเอาบิณฑบาตจากอูดตรกูรทวี่ปมาประทับนั่งเสวย
ภัตตาหารอยู่ ณ พระโรงอันกว้างใหญ่ พระสารีบุตรเถระไปทำการ
ปรนนิบัติแต่สมเด็จพระบรมศาสดา ณ ที่ตรงนั้น เมื่อทรงเสวยภัตตาหาร
เสร็จแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาได้มีพระพุทธรูปดำรัสสั่งแก่พระสารี-
บุตรเถระว่า “สารีบุตร วันนี้เราแสดงพระธรรมเทศนาได้เท่านี้ เธอจงนำ
ไปสอนแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นนิสิตของเธอ” ได้ยินว่ามีกุลบุตร ๕๐๐ คน
เลื่อมใสในพระยมกปาฏิหาริย์แล้วได้พากันบวชในสำนักของพระเถระ
สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสอย่างนั้น ทรงหมายเอาภิกษุ ๕๐๐ เหล่านั้น

ก็แลเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธรูปดำรัสสั่งแก่พระสารี-
บุตรเถระดังนั้นแล้ว ก็เสด็จไปยังเทวโลกสถาน แล้วทรงแสดงพระธรรม
เทศนาด้วยพระองค์เองต่อจากที่พระพุทธรูปถนิมแสดงมาแล้วนั้น ฝ่าย
พระสารีบุตรเถระก็ได้ไปแสดงพระอภิธรรมแก่มวลภิกษุผู้เป็นนิสิตเหล่านั้น
ตามพระพุทธรูปบัญชา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดายังเสด็จประทับอยู่บน
เทวโลกนั้นแล ภิกษุ ๕๐๐ เหล่านั้นได้เป็นผู้ทรงจำได้ซึ่งพระอภิธรรม
ทั้ง ๗ พระคัมภีร์แล้ว ด้วยประการฉะนี้

เต กิร กสฺสปพุทฺธกาเล - ได้ยินมาว่า ภิกษุเหล่านั้น ในศาสนา
ของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ได้เป็นค่างควาหนู เกาะอยู่ที่เงื้อม

ภูษาแห่งหนึ่ง ได้ยินเสียงพระเถระ ๒ รูป เดินจงกรมสาธยายพระอภิธรรม อยู่ ได้กำหนดเอานิมิตในเสียงนั้น ค้างคาวเหล่านั้นไม่รู้ความหมายว่า “ธรรมเหล่านี้เป็นขันธ ธรรมเหล่านี้เป็นธาตุ” ด้วยเหตุเพียงแต่กำหนด จดจำเอานิมิตในเสียงเท่านั้น ครั้นตายจากอัฐภาพค้างคาวนั้นแล้ว ได้ไป บังเกิดในเทวโลก เสวยทิพยสมบัติอยู่สิ้นกาลพุทธันดรหนึ่ง ครั้นจุติ จากเทวโลกนั้นแล้วมาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูลทั้งหลายในพระนครสาวัดดี พากันเกิดความเลื่อมใสในพระยมกปาฏิหาริย์ จึงบวชในสำนักของพระ สารีบุตรเถระ ได้เรียนพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ก่อนกว่าพระสาวกทั้งปวง

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ก็ได้ทรงแสดงพระอภิธรรมอยู่ตลอด ไตรมาส ๓ เดือนนั้น โดยทำนองนั้นนั่นแล ในเวลาจบพระธรรมเทศนา สัตตปกรณาภิธรรม ฝูงเทพยดา ๘ หมื่นโกฏิ ได้บรรลुธรรมมาภิสมัย คือ ได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษ ฝ่ายพระพุทธรูปตามหามายาก็ได้ดำรงอยู่ในโสดา-ปัตติผล ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามา ในเรื่องเทโวโรหณะกัณฑ์ที่ ๒ สมควร แก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ **เอว** ก็มี ด้วย ประการฉะนี้

๓ ตุลาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๓.๔๕ น.

เรื่อง เทโวโรหณะ

กัณฑ์ที่ ๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

เย ฉานปฺปสุตา อีรา เนกขมฺมุปฺสเม รตา
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สติมตฺนฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนา เรื่องเทโวโรหณะ คือเรื่องเสด็จลงจากเทวโลก กัณฑ์ที่ ๓ โดยอนุสนธิ สืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๒ ซึ่งได้วิสันนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญยถาสถิตส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนิน ความว่า

สาปิ โข ฉตฺตีสโยชนปริมฺณทฺลา ปริสา - มวลพุทธบริษัท อันมีปริมณทลกว้างใหญ่ไพศาลถึง ๓๖ โยชน์ แม้นั้นแลปรึกษากันว่า “บัดนี้ จากวันนี้ไปในวันที่ ๗ ก็จักเป็นวันมหาปวารณาแล้ว” จึงเข้าไป

หาพระมหาโมคคัลลานเถระแล้วเรียนถามว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ควรที่จะได้ทราบวันเสด็จลงของสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว เพราะว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายไม่ได้เฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว จักไม่กลับไป”

ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระได้ฟังคำขอร้องของพุทธบริษัท ตั้งนั้นแล้ว ก็รับคำแล้วดิ่งไปในแผ่นดิน ณ ตรงนั้นนั่นแล ครั้นไปถึงเชิงภูเขาสีเนรราชจึงอธิษฐานว่า “ขอให้พุทธบริษัทจงเห็นเราซึ่งกำลัง ขึ้นไปอยู่เถิด” แล้วก็ขึ้นไปทางท่ามกลางภูเขาสีเนรราชมีรูปปรากฏให้เห็น อยู่เหมือนด้ายขนสัตว์สีเหลืองที่ร้อยไว้ในแก้วมณี ฉะนั้น แม้มหาชน ทั้งหลายก็ได้มองเห็นพระเถระนั้นต่างพูดกันว่า “พระเถระขึ้นไปได้โยชน์ หนึ่งแล้ว พระเถระขึ้นไปได้ ๒ โยชน์แล้ว”

ฝ่ายพระมหาโมคคัลลานเถระขึ้นไปกราบถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดา เป็นเสมือนทูลพระบาทยุคลของพระองค์ไว้ด้วยศรัทธา แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ มวลพุทธบริษัทมีความปรารถนาใคร่ที่จะได้เฝ้าสมเด็จพระพุทธองค์แล้วจึงจะกลับไป สมเด็จพระพุทธองค์จักเสด็จลงจากเทวโลกเมื่อไร พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “ก็สารีบุตรพี่ชายใหญ่ของเธอ อยู่ที่ไหน โมคคัลลานะ”

พระเถระกราบทูลว่า “ไปเข้าจำพรรษาอยู่ที่เมืองสังกัสสะ พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสบอกแก่พระเถระว่า “โมคคัลลานะ นับแต่วันนี้ไปในวันที่ ๗ เราจักลงไปที่ประตูเมืองสังกัสสะในวันมหาปวารณา เธอพึงแจ้งแก่มหาชนเหล่านั้นว่า มหาชนทั้งหลายที่ประสงค์ จะเห็นเราจงพากันไป ณ ที่ตรงนั้น ก็เมืองสังกัสสะนั้นอยู่ห่างจากพระนคร

เรื่อง เทวโรหณะ

สาวดีตีประมาณ ๓๐ โยชน์ ในระยะทางเท่านี้ใคร ๆ ไม่ต้องเตรียมเสบียงอาหารไป ฟังสมათานอุโบสถศีลแล้วก็ไปเหมือนอย่างไปฟังธรรมณ วัดใกล้ ๆ ฉะนั้น”

พระมหาโมคคัลลานเถระน้อมรับพระพุทธรูปว่า “สาธุ พระพุทธรูปเจ้าข้า” แล้วก็กลับมาแจ้แก่มวลพุทธบริษัทให้ทราบตามพระพุทธรูปชานนั้นทุกประการ

สดถา วุฏฺฐวสุโส - สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงออกพระวัสสาปวารณาแล้ว ได้ตรัสบอกแก่ท้าวสักกเทวราชว่า “มหาบพิตรอาตมภาพจักกลับไปสู่ถิ่นของมนุษย์”

ท้าวสักกเทวราชได้ทรงนิรมิตบันไดขึ้น ๓ บันได คือ บันไดทอง บันไดแก้วมณี และ บันไดเงิน เชิงของบันไดทั้ง ๓ ตั้งอยู่ที่ประตูเมืองสังกัสสะ ศิระษะบันไดพาดอยู่ที่ยอดภูเขาสิเนรุราช ในบันไดทั้ง ๓ นั้น บันไดทองอยู่ข้างเบื้องขวา สำหรับเทวดาทั้งหลาย บันไดเงินอยู่ข้างเบื้องซ้าย สำหรับมหาพรหมทั้งหลาย บันไดแก้วมณีอยู่กลาง สำหรับสมเด็จพระตถาคตเจ้า สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับยืนอยู่ที่ยอดภูเขาสิเนรุราช ทรงทำพระยมกปาฏิหาริย์ในสมัยจะเสด็จลงจากเทวโลก ทรงทอดพระเนตรแลขึ้นไปเบื้องบน โลกทั้งหลายได้มีลานเป็นอันเดียวกัน จนตลอดถึงพรหมโลก ทรงทอดพระเนตรแลลงไปเบื้องล่าง สถานที่ที่ได้มีลานเป็นอันเดียวกันจนถึงอเวจีมหานรก ทรงทอดพระเนตรแลไปทางทิศใหญ่ทิศน้อยทั้งแปด จักรวาลตั้งหลายแสนก็ได้มีลานเป็นอันเดียวกัน ผุ่งเทวดาได้เห็นหมู่มนุษย์ แม้หมู่มนุษย์ก็ได้เห็นผุ่งเทวดา ทั้งเทวดาและมนุษย์ต่างก็ได้เห็นหน้ากันล้นทั้งมวล ด้วยประการฉะนี้

ภควา ฉพพณณรสีโย วิสสุชเชสิ - สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงเปล่งพระพุทธรศมีอันมีสี่ ๖ ประการ วันนั้นบรรดามวลพุทธบริษัทอันมีปริมณฑล ๓๖ โยชนันั้น ครั้นแลดูพระสิริโฉมของพระพุทธเจ้าแล้ว ผู้ที่จะไม่ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า มิได้มีแม่สักคนเดียว ผุ่งเทวดาพากันลงทางบันไดทอง พวกมหาพรหมพากันลงทางบันไดเงิน คันธัพพเทพบุตรชื่อปัญจลิจะ ถือพิณมีสี่เหลืองเหมือนผลมะตูมอยู่ข้างเบื้องขวา ทำการบูชาด้วยการพ้อนแต่สมเด็จพระบรมศาสดาลงมา มาตีสั่งคาหกเทพบุตรอยู่ข้างเบื้องซ้าย ถือของหอมระเบียบดอกไม้ทิพย์น้อมทำการบูชาลงมา ท้าวมหาพรหมถือฉัตร ท้าวสุยามะถือพัทธวาลวิชนี สมเด็จพระบรมศาสดาได้เสด็จลงมาประทับหยุดอยู่ที่ประตูแห่งเมืองสังกัสสะพร้อมด้วยพุทธบริวารเห็นปานดังนี้ แม้พระสารีบุตรเถระก็ได้มากราบถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดา เพราะกาลก่อนแต่นี้ท่านไม่เคยเห็นสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จลงจากเทวโลกด้วยพระพุทธรศิเห็นปานนั้น ฉะนั้นท่านจึงได้ประกาศความยินดีของตนด้วยประพันธคาถาเป็นต้นว่าดังนี้

**น เม ทิฏฺฐโ จ อิตโต ปุพฺเพ น สุโต อุท กสฺสจि
เอวํ วคฺควโท สตุถา ตฺสิตา คณิมาคโต.**

สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ทรงมีพระวจาอันไพเราะ
อย่างนี้ เสด็จจากดุสิตบุรีมาสู่ปฐพีแผ่นดิน เรา
ไม่เคยเห็นและไม่เคยได้ยินจากใคร ๆ มาก่อนแต่นี้

ครั้นแล้ว พระเถระได้กราบทูลว่า ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์
วันนี้ทั้งเทวดาและมนุษย์ต่างก็พากันกระหึ่มเปรมปรีดีต่อสมเด็จพระ

เรื่อง เทโวโรหณะ

พระพุทธองค์อย่างทั่วหน้ากัน ขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “สารีบุตร ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ประกอบด้วยพระคุณเป็นอันมาก เห็นปานดังนี้ ย่อมเป็นที่รักใคร่ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั้นเทียว”

ครั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดมวลพุทธบริษัท จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธ์คาถานี้ ซึ่งมีความว่า

เย ฌานบุปสุตา ธีรา เนกขมมุปสมเม รตา
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สติมตํ.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ผู้เป็นนักปราชญ์
ชวนชวายุอยู่แต่ในฌาน ยินดีในพระนิพพานอัน
เป็นสถานที่สงบกิเลส ทั้งเทวดาและมนุษย์ย่อม
กระหิ้มต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วย
สติเหล่านั้น

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา เวไนยสัตว์ประมาณ ๓๐ โภกวิ ได้
ตรัสรู้ธรรมวิเศษ ภิกษุ ๕๐๐ รูปที่เป็นสักกัทธิหาริกของพระสารีบุตรเถระ
ได้ดำรงอยู่ในพระอรหัต ด้วยประการฉะนี้

สพฺพพุทฺธานํ กิร อวิชหิตเมว - ได้ยินว่า การทรงทำพระ
ยมกปาฏิหาริย์ แล้วเสด็จไปอยู่จำพระวัสสาในเทวโลก แล้วเสด็จลงที่
ประตูเมืองสังกัสสะ เป็นพุทธจริยาวัตรอันพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์
ไม่ทรงละเว้นนั้นเทียว ก็ที่ประดิษฐานพระพุทธบาทเบื้องขวา ณ ประตู
เมืองสังกัสสะนั้น ได้มีนามว่า **อจลเจตียสถาน** สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับยืนอยู่ ณ อจลเจตียสถานนั้น แล้วทรงถามปัญหาทั้งหลาย
ในวิสัยของบุคคลแต่ละชั้นบุดูชนเป็นต้น พวกบุดูชนแก้ปัญหาได้เฉพาะ

แต่ในวิสัยของตน ๆ ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระโสดาบันได้ บรรดาพระโสดาบันเป็นต้นก็เหมือนกัน คือแก้ปัญหาได้เฉพาะแต่ในวิสัยของตน ๆ ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระสกทาคามีเป็นต้นได้ บรรดาพระมหาสาวกที่เหลือกก็แก้ปัญหาได้แต่เฉพาะในวิสัยของตน ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระมหาโมคคัลลานะได้ พระมหาโมคคัลลานะก็ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระสารีบุตรเถระได้ แม้พระสารีบุตรเถระก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาในวิสัยของพระพุทธเจ้าได้เช่นเดียวกัน

สมเด็จพระพุทธองค์ทรงทอดพระเนตรแลดูทิศทั้งปวง ตั้งต้นแต่ทิศปราจีนไปในทิศทั้งปวง ได้ปรากฏมีลานเป็นอันเดียวกัน เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในทิศทั้ง ๘ ในทิศเบื้องบนจนตลอดพรหมโลกและในทิศเบื้องต่ำ ยักษ์นาครุฑทั้งหลายซึ่งอยู่บนพื้นแผ่นดิน ต่างก็พากันประคองอัญชลีแล้วกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ในสมาคมนี้ไม่มีผู้ที่จะแก้ปัญหานั้นได้ ขอสมเด็จพระพุทธองค์จงทรงพระกรุณาพิจารณาดูในเพราะเหตุนี้ด้วยเถิด”

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้มีพระพุทธดำริว่า “สารีบุตรยอมลำบาก จริงอยู่ ถึงแม้สารีบุตรนี้ได้ฟังปัญหาที่เราถามแล้วในพุทธวิสัย ดังนี้ว่า ‘นี่แน่ะ เธอผู้เพียรรุกข์ เธอเป็นผู้มีปัญญา เราขอร้องถึงความ เป็นไปของพระอเสขะผู้มีธรรมอันรู้จบแล้ว และพระเสขะทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่มากในโลกนี้ เธอจงบอกแก่เรา’ แล้วเป็นผู้สิ้นความสงสัยในปัญหาว่า พระศาสดาถามเราถึงปฏิบัติเป็นที่มาของพระเสขะและพระอเสขะทั้งหลาย ดังนี้ก็จริง แต่เธอก็ยังข้องใจในอชฌมาคัยของเราอยู่ว่า ‘เราจะแสดงปฏิปทานี้โดยมุขไหนดีหนอ ในธรรมทั้งหลายมีขันธเป็นต้น จึงจักสามารถสบพระพุทธอชฌมาคัย’ สารีบุตรนั้นจักไม่สามารถแสดงในนัย

เรื่อง เทโวโรหณะ

ที่เรามิได้ให้ เราจักแสดงนัยแก่เธอ” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงประทานนัย จิตรัสบอกพระสารีบุตรเถระว่า “สารีบุตร เธอจงเห็นความจริงอันนี้” ด้วยประการฉะนี้

เอวํ ติรสฺส อโหสิ - ได้ยินว่า สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงมีพระพุทธดำริอย่างนี้ว่า “สารีบุตร เมื่อจะแสดงแก้ปัญหาก็ให้สบอัชฌาศัยของเรา เธอจักแสดงด้วยสามารถแห่งชั้น ๕” ปัญหานั้นได้ปรากฏขึ้นแก่พระเถระพร้อมกับการประทานนัยนั้น ตั้งร้อยนัยพันนัย ตั้งแสนนัย ครั้นพระเถระกำหนดอยู่ในนัยที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงประทานให้แล้วก็แสดงแก้ปัญหานั้นได้ ได้ยินว่า บุคคลอื่นยกเว้นเสียซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ไม่มีใครที่จะสามารถเท่าทันซึ่งปัญญาของพระสารีบุตรเถระ ได้ยินว่าเพราะเหตุดังกล่าวนี้แล พระสารีบุตรเถระจึงได้ยืนยันลือลือหนาทวยเฉพะพระพักตร์ของสมเด็จพระบรมศาสดาว่าดังนี้ “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ แม้ว่าฝนจะตกอยู่ตลอดกับ ข้าพระพุทธเจ้าก็สามารถที่จะคำนวณลงคะแนนได้ทันว่า เมล็ดฝนตกในมหาสมุทรจำนวนเท่านี้ ตกบนพื้นแผ่นดินจำนวนเท่านี้ ตกบนภูเขาจำนวนเท่านี้” แม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ตรัสรับรองพระสารีบุตรเถระว่า “สารีบุตร เราทราบถึงการที่เธอเป็นผู้สามารถคำนวณได้อยู่” การที่จะยกอะไรมาเป็นข้อเปรียบเทียบกับปัญญาของท่านพระสารีบุตรเถระนั้นย่อมไม่มี

ด้วยเหตุนี้แล พระเถระจึงได้กล่าวประพันธ์คาถาไว้ ซึ่งมีความว่า

คจฺคาย วาลูกา ชีเย อุทกํ ชีเย มหณฺณเว
มฺหิยา มตฺติกา ชีเย น ชีเย มม พุทฺธิยา.

ทรายในแม่น้ำคงคาฟุ้งสิ้นไปได้ น้ำในห้วงน้ำใหญ่
ก็ฟุ้งแห้งเหือดไปได้ ดินในพื้นที่แผ่นดินก็ฟุ้งหมดสิ้น
ไปได้ แต่ปัญญาของข้าพระพุทธเจ้าหาฟุ้งสิ้นสุด
ไปไม่

ความในประพันธ์คาถานี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ “ข้าแต่สมเด็จพระ
พระพุทธองค์ผู้ทรงสมบูรณ์ด้วยพระปัญญาผู้เป็นที่พึ่งของชาวโลก ก็ถ้า
ข้าพระพุทธเจ้าแก้ปัญหาไปข้อหนึ่ง บุคคลฟุ้งใส่ทรายลงเมล็ดหนึ่ง หรือ
หยาดน้ำหยดหนึ่ง หรือดินก้อนหนึ่งเป็นคะแนน เมื่อข้าพระพุทธเจ้าแก้
ปัญหาไปได้ร้อยข้อ หรือพันข้อ หรือแสนข้อ ฟุ้งใส่คะแนนมีทรายเป็นต้น
ทีละอย่าง ๆ ลง ณ ส่วนข้างหนึ่งในแม่น้ำคงคา ทรายเป็นต้นในแม่น้ำคงคา
เป็นต้นเหล่านั้น ฟุ้งถึงความหมดสิ้นไปเร็วกว่า ส่วนการแก้ปัญหาของ
ข้าพระพุทธเจ้า ย่อมไม่รู้จักสุดสิ้นนั้นเทียว” ฉะนี้

เอว มหาปัญญาปิ - แม้ภิกษุผู้มีปัญญามากถึงเพียงนี้ ก็ยัง
มองไม่เห็นเงื่อนต้นและเงื่อนปลายของปัญหาที่สมเด็จพระบรมศาสดา
ตรัสถามในพุทธวิสัย แต่เมื่อใดกำหนดอยู่ในนัยที่สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงประทานแล้ว ก็แก้ปัญหาอันได้ทันที ภิกษุทั้งหลายได้ฟังดังนั้นแล้ว
ได้วิพากษ์วิจารณ์กันว่า “ปัญหาใดที่สมเด็จพระพุทธองค์ตรัสถามแล้ว
คนแม้ทั้งหมดไม่มีใครจะสามารถแก้ได้เลย พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร
เถระองค์เดียวเท่านั้น แก้ปัญหานั้นได้”

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงทราบคำวิพากษ์วิจารณ์นั้น ได้ตรัส
ชี้แจงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ไม่ใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้น ที่มหาชนไม่สามารถ
จะแก้ปัญหานั้นได้ สารีบุตรสามารถแก้ปัญหานั้นได้ แม้ในชาติก่อน
สารีบุตรนี้ก็ได้แก้ปัญหานั้นได้แล้วนั้นเทียว”

เรื่อง เทโวโรหณะ

ครั้นแล้ว ได้ทรงนำอดีตนิทานมาทรงแสดงชาดกโดยพิสดาร
ซึ่งมีใจความเป็นพระพุทธรูปนพทศกาถาว่า

ปโรสหัสสมปี	สมาคตานิ
กนุเทยยุ เต	วสุสสต อปญญา
เอโกว เสยโย	ปุริโส สปญโณ
โย ภาสิตสสุ	วิชานาติ อตถ.

คนที่มารวมกันแม้จำนวนพัน แต่เขาเหล่านั้นล้วน
เป็นผู้ปราศจากปัญญา ฟังร่ำร้องไปเกิดตั้ง ๑๐๐ ปี
คนมีปัญญารู้ความหมายภษิตเพียงคนเดียวเท่านั้น
ประเสริฐกว่า ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิสัชนาอธิบายความในท้องนิทานและในพระ
พุทธรูปนพทศกาถา โดยอาศัยหลักอรรถกถาถนัยและโดยอัตตโนมัตถยาธิบาย
เพื่อเฉลิมสติปัญญา จลลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรม
สวณมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

นิทานเรื่องนี้ก็มีชื่อเรียกกัน ๒ อย่าง คือเรื่องเทโวโรหณะนี้
อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าเรื่องยมกปาฏิหาริย์ ซึ่งสุดแต่ผู้ที่จะนำ
ไปเรียกตามความสะดวกปากของแต่ละบุคคล ส่วนข้อความคงเป็นอย่าง
เดียวกัน ที่เรียกว่าเรื่องเทโวโรหณะนั้น โดยมีความหมายว่าเกี่ยวกับ
สมเด็จพระพุทธองค์เสด็จขึ้นไปจำพระวัสสาบนเทวโลกชั้นดาวดึงส์พิภพ
เพื่อทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดา โดยใช้เวลาดลตลอด
ไตรมาส ๓ เดือนเต็ม ครั้นเสด็จออกพระวัสสาทรงปวารณาแล้ว ก็เสด็จ
ลงจากเทวโลกสู่โลกมนุษย์ ณ ประตุมืองสังกัสสะ ซึ่งมีพิธิสังเสด็จและ
รับเสด็จเป็นการใหญ่ยิ่งมโหฬาร ดังที่วิสัชนามาแล้ว

คำว่า **เทโวโรหณะ** ตัดออกเป็น ๒ คำ คือ **เทวะ** ที่แปลว่า **เทวโลก** คำหนึ่ง **โอโรหณะ** ที่แปลว่า **ลง** คำหนึ่ง เมื่อรวมเป็นคำเดียวว่า **เทโวโรหณะ** จึงแปลว่า การลงจากเทวโลก ท่านยกเอาความหมายตอนนี้นำมาตั้งเป็นชื่อเรื่อง จึงเรียกว่า เรื่องเทโวโรหณะ ฉะนี้

ส่วนที่เรียกว่าเรื่องยมกปาฏิหาริย์โดยมีความหมายว่า ก่อนแต่พระพุทธองค์จะเสด็จขึ้นสู่เทวโลก และก่อนแต่จะเสด็จลงมาสู่เมืองมนุษย์นั้น พระองค์ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ก่อนตั้งวิสาขามาแล้ว คำว่า **ยมกปาฏิหาริย์** ตัดออกเป็น ๒ คำ คือ **ยมกะ** ที่แปลว่า **คู่** คำหนึ่ง **ปาฏิหาริย์** ที่แปลว่า **การแสดงอิทธิฤทธิ์อันน่าอัศจรรย์ต่าง ๆ** คือสมเด็จพระพุทธองค์ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์เป็นคู่ ๆ เช่น ท่อไฟพุ่งออกจากพระกายเบื้องบน ท่อน้ำพุ่งออกจากพระกายเบื้องล่าง เป็นคู่หนึ่งเป็นต้น ท่านยกเอาความตอนนี้นำมาตั้งเป็นชื่อเรื่องว่า ยมกปาฏิหาริย์ หมายถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์เป็นคู่ ๆ ฉะนี้ ส่วนประเด็นที่สำคัญ ซึ่งควรยกขึ้นมาอธิบายนั้น มีดังต่อไปนี้

ประการที่ ๑. นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า สมัยก่อนพระพุทธเจ้าทรงบังเกิดขึ้นในโลกก็ดี สมัยพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ก็ดี มีเจ้าลัทธิและศาสตราจารย์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ถือการปฏิบัติธรรม ต่างก็พากันอวดอ้างว่าตนเป็นพระอรหันต์อยู่เป็นอันมาก และคำว่าพระอรหันต์นั้น เป็นชื่อของท่านผู้มีคุณธรรมพิเศษอันน่าอัศจรรย์ เป็นที่เข้าใจกันตั้งนั้นมาก่อนแต่พระพุทธเจ้าทรงบังเกิดขึ้นในโลกแล้ว เพราะฉะนั้น จึงเป็นเหตุให้เศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์เกิดความสงสัยสงสัยขึ้นว่า พระอรหันต์มีอยู่ในโลกจริงดังที่มีผู้กล่าวอวดอ้างกันหรือไม่ จึงได้ทำวิธีพิสูจน์ดูตามที่ตนเข้าใจ คือเมื่อได้ปุ้มไม้จันทน์แดงมาแล้ว เอาไปกลิ้งทำให้เป็นบาตร แล้วให้เอาขึ้นแขวนไว้สูงถึง ๖๐ ศอก โดยเอาไม้ไผ่

เรื่อง เทโวโรหณะ

มาฝั่งตั้งต่อ ๆ กันขึ้นไป แล้วประกาศว่า “ถ้าพระอรหันต์มีจริง ของง
เหาะมาเอาบาตรนี้ไป” และได้ตั้งใจไว้ว่า ถ้าท่านผู้ใดเหาะมาเอาบาตร
ไปได้ ตนพร้อมทั้งบุตรภริยา ก็จะขอถวายตัวแก่ท่านผู้นั้น ขอนับถือ
ท่านผู้นั้นเป็นที่พึ่งต่อไป เพราะเวลานั้น เศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์คนนี้
ยังไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา และก็ยังไม่ได้นับถือศาสตราจารย์อื่นใด
ทั้งสิ้น

เมื่อพวกศาสตราจารย์ทั้ง ๖ ซึ่งมีศาสตราจารย์ปุณณกัสสปะเป็นต้น
ไปขอบาตรนั้น ท่านเศรษฐีก็ไม่ยอมถวาย ให้เหาะมาเอาไป ศาสตราจารย์
คนหนึ่งใน ๖ คนนั้น ชื่อนิครนถนาฏบุตร ส่งสาธุศิษย์ให้ไปขอ โดยให้
อ้างเหตุว่าไม่ควรจะให้เหาะเพราะของเล็กน้อยเท่านี้ ขอให้ถวายอย่าง
ธรรมดา ท่านเศรษฐีก็ไม่ยอมถวาย ยืนยันให้เหาะมาเอง ครั้นนั้น
นิครนถนาฏบุตรจึงออกอุบาย เพื่อจะลวงท่านเศรษฐี คือนัดหมายกับ
สาธุศิษย์ไว้ว่า “เมื่อฉันยกมือและเท้าข้างหนึ่งขึ้นทำท่าจะเหาะนั้น พวก
เธอจงพากันกรูเข้าไปจุดตัวฉันไว้จนให้ล้มลง จงห้ามฉันมิให้เหาะเพราะ
เหตุแห่งของเล็กน้อยนั้น” ครั้นแล้วนิครนถนาฏบุตรพร้อมด้วยสาธุศิษย์
ก็พากันไปที่แขวนบาตรไว้ แล้วทำท่าจะเหาะ พอยกมือและเท้าขึ้น บรรดา
สาธุศิษย์ก็พากันเข้าจุดไว้จนให้ล้มลง นิครนถนาฏบุตรลุกขึ้นมาได้ก็บอก
กับท่านเศรษฐีว่า “สาธุศิษย์ไม่ยอมให้อาตมาเหาะเพราะเหตุของเล็ก
น้อย จงถวายบาตรแก่อาตมาเสียเถิด” แม้ถึงกระนั้นท่านเศรษฐีก็ยัง
ใจแข็งยืนยันกรานไม่ยอมถวาย

เมื่อเป็นเช่นนี้วันเวลาได้ล่วงไปถึง ๗ วันแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่ามี
ใครเหาะมาเอาบาตรไปได้ เป็นเหตุให้พวกนักเลงทั้งหลายโจษจันกันว่า
“คงไม่มีพระอรหันต์จริงในโลก ตามที่มีผู้กล่าวอวดอ้างกันแน่นอน เพราะ
ไม่เห็นมีใครเหาะไปเอาบาตรของท่านเศรษฐีล่วงมาถึง ๗ วัน เข้าวันนี้แล้ว”

คำโຈฉັນนี้ไต่ยัณถึงพระมหาโมคคัลลณะกับพระปิลนโกลการทวาชะ ท่านทั้งสองเห็นว่าคำโຈฉันนั้นพาดพิงถึงพุทธศาสนาด้วย ถ้าไม่แสดงความอัศจรรย์ของพุทธศาสนาให้ปรากฏเสียบางคนก็จะเข้าใจผิดไปว่าไม่มีพระอรหันต์ในโลกจริง ๆ พระมหาโมคคัลลณะ จึงได้แนะนำให้พระปิลนโกลการทวาชะเหาะไปเอาบาตรไม้จันทน์นั้น

ส่วนพระปิลนโกลการทวาชะก็เข้าสู่จุดตถฌานอันเป็นบาทพื้นฐานของอภิญญาทั้ง ๖ ออกจากฌานแล้วก็เหาะขึ้นไปบนอากาศ แต่แทนที่จะเหาะตรงไปเอาบาตรของท่านเศรษฐี ท่านได้เอาเท้าคืบเอาแผ่นหินขนาดโตเท่ากับอาณาบริเวณของกรุงราชคฤห์เหาะวนเวียนรอบกรุงราชคฤห์ถึง ๗ รอบ พอถึงรอบที่ ๗ ท่านเอาเท้าสะบัดแผ่นหินให้ตกไปอยู่ตามเดิมแล้ว จึงเหาะตรงไปบนบ้านของท่านเศรษฐีที่แขวนบาตรไม้จันทน์ไว้นั้น ส่วนท่านเศรษฐีเมื่อได้เห็นคุณอันมหัศจรรย์แล้วดั่งนั้น ก็ตืออกดีใจเกิดความเลื่อมใสเป็นอันมาก นิมนต์ให้พระเถระลงมานั่ง แล้วสั่งให้คนเอาบาตรลงมาใส่จตุมธูรสจนเต็มบาตร แล้วก็โน้มเข้าไปถวายพระเถระ จึงเป็นอันว่าพระปิลนโกลการทวาชะได้แสดงให้ท่านเศรษฐีได้เห็นความพิเศษอัศจรรย์ของพระพุทธศาสนา และได้โน้มน้าวท่านเศรษฐีพร้อมทั้งบุตรและภริยาให้เข้าอยู่ในร่มเงาของพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง โดยเหตุที่ข้อความตอนนี้มีสาระสำคัญอันแสดงถึงวิธีการของพระพุทธสาวกปราบพวกเดียรถีย์นิครนถ์ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนาให้เลื่อมศักดิ์ศรี เชิดชูพระพุทธศาสนาให้ปรากฏเด่นชัดขึ้น กับทั้งเป็นอุบายโน้มน้าวจิตใจของเศรษฐีผู้ยิ่งใหญ่ให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ดังวิสัยขามาแล้ว จึงมีพุทธศาสนิกชนผู้หนักในพระพุทธศาสนาवादภาพขึ้นแสดงไว้ให้ปรากฏแก่อนุชน เป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เช่น เขียนเป็นรูปภาพติดฝาผนังโบสถ์ วิหารหรืออดีต

เรื่อง เทวโรหณะ

แผ่นผ้าแขวนไว้ในที่สักการบูชา บางแห่งก็สร้างเป็นอนุสาวรีย์ คือสร้างเสาไม้บ้างเสาปูนบ้างมีความสูงพอประมาณ แล้วสร้างบาตรแขวนไว้บนยอดเสา มีรูปพระปิ่นโตลการทวาชะลอยห้อยอยู่ใกล้ ๆ บาตร ตอนโคนเสาทำเป็นรูปศาสนิกชนนาฏบุตรกำลังยกมือยกเท้าทำท่าจะหะและ มีรูปพวกสานุศิษย์กำลังเข้าไปจุดไว้ (อนุสาวรีย์เช่นว่านี้ ผู้รจนานี้เคยได้เห็นตามวัดต่าง ๆ ในประเทศพม่าหลายแห่ง ทำให้เกิดความรู้สึกสำนึกเป็นมหากุศลอยู่ไม่น้อย และนำอนุโมทนาสาธุการแก่ท่านผู้คิดและผู้สร้าง เพราะเป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง)

ประการที่ ๒. การที่พระปิ่นโตลการทวาชะแสดงปาฏิหาริย์ครั้งนั้น เป็นสิ่งที่มหัศจรรย์อันหาดูได้โดยยาก มหาชนชาวพระนครราชคฤห์จึงพากันแตกตื่นโกลาหลอยากจะดูจะชมปาฏิหาริย์นั้น พระเถระก็ได้ทำให้มหาชนผู้ต้องการอยากจะดูให้ได้ดูโดยทั่วถึงกัน

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบเหตุนั้นแล้ว จึงทรงบัญญัติห้ามมิให้พระสาวกทำปาฏิหาริย์โดยไม่มีเหตุอันสมควรอย่างนั้นต่อไปอีกตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ฝ่ายพวกเดียรถีย์นครนถ์ เมื่อได้ทราบดังนั้นก็พากันถือโอกาสโฆษณาให้ร้ายพระสาวกและพระพุทธศาสนาด้วยประการต่าง ๆ ดังวิสัยมาแล้ว ต่อแต่นั้นก็เป็นเหตุให้สมเด็จพระบรมศาสดาทรงปรารถนาที่จะทรงทำพระยมกปาฏิหาริย์เป็นการพิเศษยิ่งใหญ่เป็นประวัติการณ์ไว้ในพระพุทธศาสนา โดยทรงกำหนดสถานที่และเวลาไว้ว่าหลังจากนั้นไป ๔ เดือน ซึ่งตรงกับวันอาสาฬหปุณณมี เพ็ญเดือน ๘ พระองค์จะเสด็จไปทำพระยมกปาฏิหาริย์ที่พระนครสาวัตถี

ต่อมาสมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้เสด็จจากพระนครราชคฤห์ไปสู่พระนครสาวัตถี แล้วทรงกำหนดที่จะทรงกระทำพระยมกปาฏิหาริย์ที่โคนต้นมะม่วงชื่อคณฺหามพฤกษ์ ฝ่ายพวกเดียรถีย์ เมื่อทราบดังนั้นก็สั่งพวก

อุปัฏฐากทั้งหลายให้เที่ยวตัดต้นมะม่วงในบริเวณโยชน์หนึ่งเสียให้หมดสิ้น
แม้จนที่สุตหน่อมะม่วงที่งอกขึ้นในวันนั้น ก็สั่งให้ถอนเสียสิ้น แต่สมเด็จพระ
พระบรมศาสดาได้รับผลมะม่วงจากคนรักษาพระราชอุทยานของพระเจ้า
ปเสนทิโกศล ชื่อนายคณทะ แล้วก็ทรงรับสั่งให้นายคณทะเอาเมล็ดมะม่วง
นั้นปลูก ณ ที่ทรงเสวยนั้น ครั้นแล้วต้นมะม่วงนั้นก็เจริญเติบโตขึ้นทันที
และเต็มบริบูรณ์ไปด้วยดอกผลไปทั่วทั้งต้น ด้วยอำนาจพระพุทธานุภาพ
ต้นมะม่วงนั้นได้ชื่อว่าต้นคณทามะ หรือคณทามพฤกษ์ ที่หมายความว่า
ต้นมะม่วง อันนายคณทะปลูก ซึ่งต้นมะม่วงนั้นนายคณทะได้ปลูกตาม
พระพุทธรูปดำรัสสั่งในวันอาสาฬหปุณณมี เพ็ญเดือน ๘ นั้น และ
พระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อได้ทรงทราบดังนั้นก็ได้ทรงมีพระบรมราช-
โองการสั่งให้อารักขาต้นคณทามพฤกษ์นั้นไว้อย่างแข็งขันมิให้ใคร ๆ
ได้แอบเข้าไปตัดโค่นเป็นเด็ดขาด ส่วนท้าวสักกเทวราช ก็ทรงนฤมิตร
รัตนจักรม คือจักรแก้วขึ้นถวายเป็นนอบน้อม ซึ่งมีความยาวจนสุด
ขอบเขตจักรวาล ครั้นแล้วในวันอาสาฬหปุณณมีเพ็ญเดือน ๘ นั้น เวลา
บ่าย เมื่อพุทธบริษัทประชุมพร้อมแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาก็เสด็จ
ออกจากพระคันธกุฎีมาเสด็จประทับยืนอยู่ที่หน้ามุข เพื่อจะทรงทำ
พระมหายมกปาฏิหาริย์ต่อไป

ขณะนั้น มีบรรดาพระสาวกผู้ทรงอิทธิฤทธิ์พากันมาราบहुล
ขอพระพุทธานุญาตเพื่อขอรับอาสาทำปาฏิหาริย์แทนสมเด็จพระพุทธรองค์
ด้วยไม่ปรารถนาจะให้พระองค์ทรงลำบาก รายแรก คือ นันทมารดา
ชื่อมรณีนีเป็นอุบาสิกาชั้นพระอนาคามี รายที่ ๒ คือ จุฬอนาลปิณฑิกะ
ผู้เป็นอุบาสกชั้นพระอนาคามี รายที่ ๓ คือ สามเณรวีริยา อายุ ๗ ขวบ
เป็นพระอรหันต์สำเร็จปฏิสัมภิทาญาณ รายที่ ๔ คือ สามเณรจุนทะ
อายุ ๗ ขวบ เป็นพระอรหันต์สำเร็จปฏิสัมภิทาญาณ รายที่ ๕ คือ
พระเถรอุปปลวรรณา รายที่ ๖ คือ พระมหาโมคคัลลานะผู้เป็นยอด

เรื่อง เทโวโรหณะ

แห่งภิกษุผู้ทรงฤทธิ์ แต่ในที่สุดสมเด็จพระพุทธรองค์ก็ทรงห้าม ไม่ทรงอนุญาตให้ทำ โดยทรงแสดงว่าเป็นภาระของพระองค์เอง ไม่ใช่วิสัยที่บุคคลอื่นจะพึงทำแทนได้ เพราะพระองค์ทรงประสงค์ที่จะทรงกระทำพระมหายมกปาฏิหาริย์อันพิเศษมหัศจรรย์ยิ่ง

ครั้นแล้วสมเด็จพระพุทธรองค์ก็เสด็จขึ้นสู่รัตนจกรมอันท้าวสักกเทวราชทรงนฤมิตถวายนั้น ทรงทำพระมหายมกปาฏิหาริย์ในท่ามกลางแห่งพุทธบริษัทอันคอยเฝ้าดูอยู่มีปริมณฑลกว้างใหญ่ถึง ๓๖ โยชน์ ก็วิธีทรงทำพระมหายมกปาฏิหาริย์นั้น คือทรงทำอะไรอย่างไบบ้าง ได้วิสัยชานมาแล้วในตอนนิทาน และปรากฏว่าขณะที่ทรงทำพระมหายมกปาฏิหาริย์นั้น ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพุทธบริษัทไปด้วยในระหว่าง ๆ โดยทรงบันดาลพระพุทธรูปขึ้นพระองค์หนึ่ง เป็นคู่ปุจฉาและวิสัชนา สมเด็จพระพุทธรองค์ทรงปุจฉาพระพุทธรูปทรงวิสัชนา แล้วพระพุทธรูปทรงปุจฉา สมเด็จพระพุทธรองค์ทรงวิสัชนาสลับกันไป และเมื่อสมเด็จพระพุทธรองค์ทรงเดินจกรม พระพุทธรูปทรงประทับยืนบ้าง ประทับนั่งบ้าง ประทับไสยาสน์บ้าง เมื่อพระพุทธรูปทรงเดินจกรม สมเด็จพระพุทธรองค์ทรงประทับยืนบ้าง ประทับนั่งบ้าง ประทับไสยาสน์บ้าง สลับกันไปโดยนัยนี้ทั้ง ๔ พระอิริยาบถ

ครั้นสมเด็จพระพุทธรองค์ทรงทำพระมหายมกปาฏิหาริย์เสร็จแล้วก็เสด็จขึ้นไปสู่เทวโลกชั้นดาวดึงส์สวรรค์ โดยทรงยกพระบาทเบื้องขวาเหยียบยอดภูเขาคุนธเป็นก้าวแรก ทรงยกพระบาทเบื้องซ้ายเหยียบยอดภูเขาสิเนรุราชเป็นก้าวที่ ๒ ก้าวที่ ๓ ก็เหยียบพระแท่นปัทมกุ้มพลศิลาอาสน์เมืองดาวดึงส์สวรรค์ ประทับนั่งเหนือพระแท่นปัทมกุ้มพลศิลาอาสน์ ซึ่งมีความยาว ๖๐ โยชน์ มีความกว้าง ๕๐ โยชน์ และมีความหนา ๑๕ โยชน์ ด้วยอำนาจพระพุทธานุภาพ ก็ปรากฏมีอาการเหมือนพระเถระผู้ทรงฝ่ามหาบังสุกุลนั่งอยู่บนตั่งเตี้ย ๆ ฉะนั้น

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาสด็จประทับนั่งอยู่แล้วด้วยอาการ
 อย่างนั้น สมเด็จพระพุทธรมาตา คือ พระมหามายาเทพธิดา ก็ได้
 เสด็จจากสวรรค์ชั้นดุสิตบุรีมาประทับนั่งอยู่ ณ ข้างเบื้องขวาของสมเด็จพระ
 พุทธองค์ เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรด
 อังคุรเทพบุตรกับอินทกเทพบุตร เพื่อทรงประกาศถึงคุณธรรมวิเศษของ
 พระทักษิณยุบบุคคล ที่ทำทานมัยกุศลให้มีผลอันล้ำเลิศ ให้เทพบุตร
 ทั้งสองนั้นสำเร็จพระโสดาบันแล้ว แต่นั้นสมเด็จพระพุทธองค์ก็ทรงเริ่ม
 แสดงพระธรรมเทศนาพระอภิธรรมปิฎก โปรดพระพุทธรมาตาในท่ามกลาง
 ระหว่างฝูงเทพบริษัท ตั้งต้นแต่คัมภีร์พระธรรมสังคณีนี้อันมีความเริ่มต้นว่า
 “กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยาคตา ธมฺมา” เป็นต้น แล้วทรง
 แสดงพระคัมภีร์ที่ ๒ คือพระวิภังค์ ที่ ๓ คือ พระธาตุกถา ที่ ๔ คือ
 พระปุคคัลบัญญัติ ที่ ๕ คือ พระกถาวัตถุ ที่ ๖ คือ พระยมก ที่ ๗
 คือ พระมหาปัญญา ตามลำดับ เป็นเวลา ๓ เดือนเต็มบริบูรณ์ โดยไม่มี
 การหยุดพักในระหว่างเลย เพราะในเวลาทีพระพุทธองค์เสด็จไปบิณฑบาต
 เสวยภัตตาหาร พระองค์ก็ได้ทรงบันดาลพระพุทธรณภูมิขึ้นให้ทรงแสดง
 พระธรรมเทศนาแทน ในเวลาจบพระธรรมเทศนาพระอภิธรรมปิฎก ๗
 พระคัมภีร์ ก็เป็นวันมหาปวารณาออกพระวัสสาพอดี สมเด็จพระชนนี
 พุทธรมาตามหายาก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล
 ชั้นโสดาบัน ด้วยประการฉะนี้

เหตุที่สมเด็จพระพุทธองค์ทรงทำพระมหายมกปาฏิหาริย์แล้ว
 เสด็จขึ้นไปเข้าจำพระวัสสา ณ เมืองดาวดึงส์สวรรค์ ทรงเทศนาพระ
 อภิธรรมปิฎก ซึ่งท่านจัดสงเคราะห์ไว้เป็น ๗ พระคัมภีร์ โปรดพระ
 พุทธรมาตาจนตลอดไตรมาส ๓ เดือน นี้แล เป็นมูลเหตุให้พุทธบริษัท
 สมัยหลัง ๆ ต่อมาจนกระทั่งสมัยปัจจุบัน ได้เคารพนับถือแสดงวาทภาพ
 ไว้เป็นที่เคารพบูชาและประกาศพระเกียรติคุณของพระพุทธองค์ และได้

เรื่อง เทโวโรหณะ

ถือปฏิบัติเจริญรอยตามพระพุทธบาทยุคล คือวาดภาพทรงแสดงพระยมกปาฏิหาริย์ โดยเขียนภาพต้นมะม่วงใหญ่แล้วมีพระรูปของพระพุทธองค์กับพระรูปของพระพุทธนถมิต ผลัดกันประทับเดิน ยืน นั่ง นอน บนต้นมะม่วงนั้น ประการหนึ่ง และพากันนิยมนสร้างหนังสือพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ไว้ในพระพุทธศาสนา โดยเชื่อว่าเป็นการสนองคุณของมารดาบิดาอย่างสูงประการหนึ่ง เพราะเป็นการทำตามนัยที่สมเด็จพระพุทธรองค์ทรงดำเนนปฏิบัติมาแล้ว จึงนับว่าเป็นความเชื่อถือโดยมีเหตุผลสมควรที่จะพึงส่งเสริมให้เป็นไป แต่ประการสำคัญ ท่านผู้เป็นบัณฑิตพึงอนุโมทนาส่งเสริมผู้ที่มีศรัทธาเช่นนั้น ปฏิบัติถูกส่วนและสมควรแก่กำลังของแต่ละบุคคลเท่านั้น เช่น ช่วยส่งเสริมให้เรียนพระอภิธรรม ให้สอนพระอภิธรรมแก่มารดาบิดา เป็นต้น หรือแม้ช่วยส่งเสริมให้สร้างหนังสือพระอภิธรรมฉบับที่เป็นประโยชน์แก่นักศึกษานักปฏิบัติตามกาลสมัย ไม่นำให้สร้างฉบับที่ล้าสมัยหรือไม่ได้ประโยชน์อะไรแก่นักศึกษาและนักปฏิบัติแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๓. เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทธมารดาจบแล้ว ก็ทรงออกพระวัสสาปวารณา แล้วก็ทรงกำหนดที่จะเสด็จลงจากเทวโลกมาสู่เมืองมนุษย์ โดยทรงกำหนดเอาที่ประตูเมืองสังกัสสะ ซึ่งอยู่ห่างไกลจากเมืองสาวัตถีไปประมาณ ๓๐ โยชน์ แล้วทรงมีพระพุทธดำรัส ตรัสแก่ท้าวสักกเทวราชให้ทรงทราบ ท้าวสักกเทวราชจึงได้ทรงนถมิตบันไดถวายเป็น ๓ บันได คือ บันไดทองสำหรับฝูงเทวดาอยู่ด้านบนเบื้องขวา บันไดเงินสำหรับมหาพรหมทั้งหลายอยู่ด้านบนเบื้องซ้าย บันไดแก้วมณีสำหรับสมเด็จพระพุทธรองค์อยู่ตรงกลาง ศิระษะบันไดพาดอยู่ที่ภูเขาสินธูราช ส่วนเชิงบันไดตั้งอยู่ที่ประตูเมืองสังกัสสะ

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงออกพระวัสสาในวันมหาปวารณา คือวันเพ็ญเดือน ๑๑ แล้ววันแรมค่ำ ๑ ก็เสด็จลงจากเทวโลกสู่ประตูเมืองสังกัสสะในเวลาเช้า บรรดาพุทธบริษัท ซึ่งมีปริมณฑลกว้างใหญ่ถึง ๓๖ โยชน์ ที่รอคอยเฝ้าอยู่ตั้งแต่วันเสด็จขึ้นไปนั้นอันมีพระสารีบุตรเป็นประธาน ก็ได้พร้อมกันต้อนรับเสด็จด้วยความกระหึ่มอิมใจเป็นการยิ่งใหญ่มหัศจรรย์ ก่อนแต่สมเด็จพระพุทธองค์จะเสด็จลงจากเทวโลกนั้น พระองค์ได้เสด็จประทับยืนอยู่บนยอดภูเขาสินธูราช ทรงทำพระยมกปาฏิหาริย์เนื่องในการที่จะเสด็จลงอีกวาระหนึ่ง ทรงแลขึ้นไปเบื้องบนตลอดถึงพรหมโลกก็ได้มีลานเป็นพื้นเดียวกัน ทรงแลลงไปเบื้องล่างก็ได้มีลานเป็นพื้นเดียวกันตลอดถึงอเวจีมหานรก ทรงแลไปทางทิศใหญ่ ทิศน้อยทั้ง ๘ จักรวาลตั้งหลายแสนก็ได้มีลานเป็นพื้นเดียวกัน ผุ่งเทวดา เห็นหมู่มนุษย์ แม้หมู่มนุษย์ก็เห็นผุ่งเทวดา ต่างก็ได้เห็นหน้าของกันและกันสิ้นทั้งมวล สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเปล่งพระพุทธรักมีอันมีสี่ ๖ ประการ ให้ปรากฏแก่มวลพุทธบริษัทอันมีปริมณฑลกว้างใหญ่ถึง ๓๖ โยชน์นั้น ครั้นแล้วก็เสด็จลงมาพร้อมด้วยผุ่งเทพบริวาร เสด็จลงมาการมาประทับยืนอยู่ตรงที่ประตูเมืองสังกัสสะ แล้วทรงถามปัญหาในวิสัยของพุทธบริษัททั้งหลาย ตั้งแต่ปุถุชนขึ้นไปจนกระทั่งถึงพระสารีบุตรเถระ เป็นลักษณะแห่งการทรงทักทายปราศรัยกับมวลพุทธบริษัท ด้วยประการฉะนี้

การที่สมเด็จพระพุทธองค์เสด็จลงจากเทวโลก ณ เมืองสังกัสสะครั้งนั้น ย่อมถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่เกี่ยวกับพระพุทธจริยาอีกครั้งหนึ่ง เพราะเหตุอันมหัศจรรย์และมีความยิ่งใหญ่เช่นนั้น ได้มีเพียงครั้งเดียวในสมัยของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ เพราะฉะนั้น พุทธบริษัททั้งหลาย จึงได้ถือว่าเป็นวันสำคัญของพุทธศาสนวันหนึ่ง และได้พากันทำบุญให้ทานเป็นพิเศษ เป็นการบูชาระลึกถึงพระคุณของสมเด็จพระ

เรื่อง เทโวโรหณะ

สัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่าทำบุญเทโวโรหณะ แต่มักจะเรียกกันแต่เพียงย่อ ๆ ว่า “ทำบุญเทโว หรือตักบาตรเทโว” ดังนี้ ซึ่งมีความหมายว่าทำบุญต้อนรับเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดา ในวันที่พระองค์เสด็จลงมาจากเทวโลก ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๔. เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จลงจากเทวโลกสถาน คมนาคารมาโดยบันไดแก้วมณีแล้วประทับยืนอยู่ ณ ประตูเมืองสังกัสสะครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรเถระ ซึ่งได้จำพรรษาอยู่ ณ เมืองสังกัสสะนั้น ได้มาเฝ้าถวายบังคมต้อนรับเป็นองค์แรก เมื่อได้ประกาศความดีใจของตนแล้ว พระเถระได้กราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นองค์แรกว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บรรดาเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ต่างก็พากันกระหึ่มเปรมปรีดีต่อสมเด็จพระพุทธองค์โดยทั่วหน้ากันสิ้นทั้งมวล”

ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพุทธบริษัท จึงได้ตรัสพระพุทธานิพนธคาถา ซึ่งมีข้อความว่าดังนี้

**พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ผู้เป็นนักปราชญ์
ชวนชวายเป็นแต่ในฉาน ยินดีในพระนิพพาน
อันเป็นสถานที่สงบกิเลส ทั้งเทวดาและมนุษย์
ย่อมพากันกระหึ่มเปรมปรีดีต่อพระสัมมาสัม
พุทธเจ้า ผู้ประกอบด้วยสติเหล่านั้นเป็นธรรมดา**

ในพระพุทธานิพนธคาถาสุภาสิตนี้ มีอธิบายว่า ธรรมดาพระพุทธรูปทั้งหลายนั้นย่อมทรงชวนชวายนพระทัยอยู่ในฉานเป็นส่วนมาก กล่าวคือทรงประกอบด้วยวิธีทั้ง ๕ ประการ คือ **อวัชชนวาลี** ความกำหนดที่จะเข้าฉาน ๑ **สมาปชชนวาลี** การเข้าสู่ฉาน ๑ **อธิฏฐานวาลี** การตั้งใจว่าจะเข้าฉานอยู่นานสักเท่าไร ๑ **วฏฐานวาลี** การออกจาก

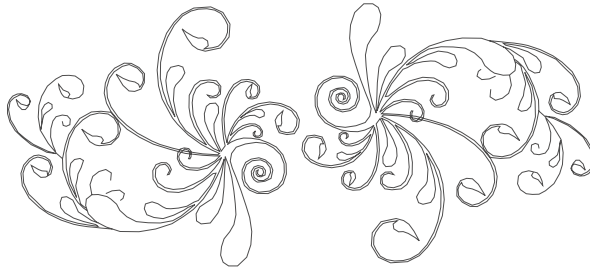
ฉตามกำหนด ๑ **ปัจจบเวกขณวสี** การพิจารณาตอองค้ฉฉานขณะเมื่อ
ออกแล้ว ๑ พระพุทธเจ้าทั้งหลายยอมประกอบกิจทั้ง ๕ ประการนี้
อย่างข้านั้นข้านาญคล่องแคล่วว่องไว ทรงนึ่กจะเข้าจะออกเมื่อไร ก็ทรง
เข้าออกได้ทันทีทันใด ซ่วลัดนิ้วมือหนึ่งก็ย้งเข้าไปเสี่ยอีก และโดยปกตินั้น
พระพุทธเจ้าทั้งหลายยอมทรงสนพระทัยอยู่แต่ในฉฉานด้วยวิธีกาทั้ง ๕ นี้
ทั้งใน **ลักขณูปนิขฉาน** คือ ฉฉานที่เฟ่งลักษณะของสังขารธรรมอันเป็น
ผลของการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ทั้งใน **อารัมมณูปนิขฉาน** คือ ฉฉาน
ที่เฟ่งอารมณัสมมุติบัญญัติ อันเป็นผลของการเจริญสมถกรรมฐาน และ
เป็นผู้ทรงยินดีในพระนิพพานอันเป็นที่สงบระงับดับกิเลส คือไม่ทรงยินดี
ติดพระทัยในอารมณัสมมุติบัญญัติของโลกเหมือนอย่างสามัญชน และ
เมื่อทรงรับอารมณัสมมุติบัญญัติตามธรรมดาวิสัยของชาวโลกนั้น พระ
พุทธเจ้าทั้งหลายก็ทรงสมบูรณัด้วยพระสติไม่พลั้งเผลอต่ออารมณัเลย
คือทรงรู้เท่าทันอารมณันั้น ๆ ตามความเป็นจริงทุกขณะทุกจังหวะของอารมณั
พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ทรงประกอบด้วยพระคุณสมบัติตั้งพรรณามา
ยอมเป็นที่รักใคร่ เป็นที่เจริญใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทั่วลิ้น
เพราะฉฉานนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสพระธรรมเทศนาว่า

**พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด เป็นนักปราชนั
ขวนขวายอยู่แต่ในฉฉาน ยินดีในพระนิพพาน
อันเป็นสถานที่สงบกิเลส ทั้งเทวดาและมนุษย์
ยอมกระหึ่มเปรมปรีดีต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้ประกอบด้วยสติเหล่านั้นเป็นธรรมดา**

ซึ่งมีอรรธาธิบายดังรับประทานวิสัชนามาด้วยประการฉฉานนี้

๖ ตุลาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๑.๐๐ น.

เรื่องพราหมณ์ชื่ออัคคิทัตตะ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

พหุ เว สรณํ ยนฺติ	ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรฺกฺขเจตฺยานิ	มฺนุสฺสา ภัยตชฺชิตา.
เนตํ โข สรณํ เขมํ	เนตํ สรณมฺตฺตมํ
เนตํ สรณมาคฺคม	สพฺพทฺกฺขา ปมฺจุจติ.
โย จ พุทฺธญฺจ ธรรมญฺจ	สํมญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ	สมฺมปฺปญฺญาय ปสฺสติ.
ทฺกฺขํ ทฺกฺขสมฺปฺปาทํ	ทฺกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยญฺจญฺจจฺจํ มคฺคํ	ทฺกฺขุปสมคามินํ.
เอตํ โข สรณํ เขมํ	เอตํ สรณมฺตฺตมํ
เอตํ สรณมาคฺคม	สพฺพทฺกฺขา ปมฺจุจตีติ.

บัดนี้ จะวิสันาพระธรรมเทศนาเรื่องพราหมณ์ชื่ออัคคิทัตตะ อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย พุทธรวคที่ ๑๔ แห่ง สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๕๓ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศล ส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจ

ลำดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จ
เป็นมหากุศลบุญคุณอันมีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดุดา เขตวเน วิหรนุโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี
ขณะที่ประทับนั่งอยู่บนกองทรายได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพวก
ฤๅษีทั้งหลาย โดยทรงปรารภพราหมณ์ชื่ออัคคิตัตตะ ผู้เป็นปุโรหิตาจารย์
ประจำราชสำนักของพระเจ้ามหาโกศลให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่า
ดังต่อไปนี้

โส กิร มหาโกศลสสุ - ได้ยินมาว่า พราหมณ์ชื่ออัคคิตัตตะนั้น
ได้ดำรงตำแหน่งเป็นปุโรหิตาจารย์ประจำราชสำนักของพระเจ้ามหาโกศล
ผู้ทรงครองราชสมบัติอยู่ในพระนครสาวัตถี เมื่อพระเจ้ามหาโกศลผู้เป็น
พระราชบิดาเสด็จสวรรคตไปแล้ว ปเสนทิวราชกุมารได้ทรงเสวยราชสมบัติ
เป็นพระเจ้าโกศลสืบราชสันตติวงศ์ต่อมา และท้าวเธอได้ทรงพระกรุณา
โปรดฯ ให้พราหมณ์อัคคิตัตตะนั้นคงดำรงในตำแหน่งปุโรหิตาจารย์
ประจำราชสำนักอยู่ตามเดิม เมื่อเวลาที่ท่านอัคคิตัตตะปุโรหิตาจารย์เข้าไป
เฝ้ายังพระราชสำนัก พระเจ้าปเสนทิวโกศลได้ทรงทำการเสด็จลุกขึ้นต้อนรับ
และทรงพระราชทานให้หนึ่งที่นั่งเสมอกับด้วยพระองค์ โดยทรงรับสั่งด้วย
พระมธุรวาจาว่า “ท่านอาจารย์ เชิญนั่งตรงนี้” ทั้งนี้ ก็โดยที่ทรง
คารวะในพระราชบิดาว่า “ท่านอัคคิตัตตะนี้ เคยเป็นปุโรหิตาจารย์
ประจำราชสำนักมาแต่ครั้งสมัยพระราชบิดาของเรา”

ฝ่ายท่านอัคคิตัตตะปุโรหิตาจารย์ เมื่อได้เห็นพระอาการของ
พระราชบิดาทรงคารวะอย่างนั้น จึงครุ่นคิดอยู่ว่า “พระราชบิดาทรงคารวะ
ในเรามากเหลือเกิน แต่ว่าถึงใคร ๆ ก็ไม่สามารถที่จะเอาพระราชหฤทัย

เรื่อง พรหมณฺ์ชื่ออัคคิทัตตะ

ของพระราชาทรงหลายตลอดกาลเป็นนิจได้ อนึ่ง พระราชานี้ยังทรงพระเยาว์ ยังทรงเป็นหนุ่มน้อย การเสวยราชสมบัติร่วมกับคนที่มีวัยรุ่มราวคราวเดียวกันนั้นแล จึงจะทรงมีพระสำราญเบิกบานพระราชหฤทัย ส่วนเรานี้เป็นคนแก่เกินกาลแล้ว ควรจะกราบทูลลาออกจากตำแหน่งไปบวชแสวงหาความสงบเสียจะดีกว่า”

ครั้นต่อมา ท่านบุโรหิตาจารย์ก็ได้ตัดสินใจกราบทูลขอพระบรมราชานุญาตออกบวชตามความดำริของตน เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว ก็ให้ตีกลองร้องประกาศไปทั่วพระนครสาวัตถี แล้วได้บริจาคทรัพย์สมบัติของตนให้เป็นทานตลอดกาล ๗ วัน ครั้นแล้วจึงออกบวชเป็นฤๅษี อันเป็นลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนาตามที่มีนิยมปฏิบัติกันอยู่ในสมัยนั้น อาศัยที่ท่านอัคคิทัตตะบุโรหิตาจารย์นั้นเป็นตัวการ จึงมีคนทั้งหลายประมาณ ๑๐ พัน ได้พากันออกบวชตามท่านอัคคิทัตตะนั้น ท่านอัคคิทัตตะฤๅษีพร้อมด้วยคณะสาธุศิษย์ทั้งหลาย ได้ไปตั้งอาวาสสถานพำนักบำเพ็ญธรรมอยู่ ณ ตรงกลางระหว่างพรมแดนของแคว้นแคว้นอังคะมคธะ และแคว้นแคว้นกุรุรัฐติดต่อกัน และท่านอัคคิทัตตะฤๅษีได้ให้โอวาทแก่บรรดาสาธุศิษย์ว่า “พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย เมื่ออกุสลวิตก ๓ ประการ ชื่อ กามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก เกิดขึ้นในจิตสันดานของพวกท่านคนใด คนนั้นต้องไปชนเอาทรายจากแม่น้ำมาเทกองรวมกันไว้ ณ ที่ตรงนี้ครั้งละห่อ ๆ ทุกครั้งไปอย่าให้ขาด” ฤๅษีสาธุศิษย์เหล่านั้นพากันเชื่อฟัง ปฏิบัติตามโอวาทโดยเคารพ คือ กามวิตกเป็นต้นเกิดขึ้นในจิตสันดานเมื่อไร ก็ได้ไปชนเอาทรายมาเทกองไว้ ณ ที่นั้นทุก ๆ ครั้ง และทุก ๆ คนไป เพราะเหตุนี้ เมื่อจำเริญรกาลนานมา ที่ตรงนั้นจึงกลายเป็นกองทรายขนาดใหญ่ และได้มีพญานาคตัวหนึ่ง ชื่อ อหิฉัตตนาคราช ได้เข้าไปครอบครองอาศัยอยู่ ณ ที่กองทรายนั้น

อนึ่ง มหาชนชาวแวนแคว้นอังคะ มคธะ และกัรฐรัฐทั้งหลาย ได้พากันนำเอาเครื่องสักการบูชาเป็นอันมากไปถวายทานแก่พวกฤๅษีเหล่านั้นทุก ๆ เดือนเป็นประจำตลอดมา ท่านอัคคิทัตตฤๅษีผู้เป็นหัวหน้า ได้ให้โอวาทพร่ำสอนแก่มหาชนเหล่านั้น มีใจความสำคัญว่า “ท่านทั้งหลาย จงพากันยึดถือเอาภูเขา ป่าไม้ สวน หรือต้นไม้ไว้เป็นที่พึ่งแก่ตน ๆ เกิดท่านทั้งหลายจักรอดพ้นจากทุกข์ภัยทั้งปวงได้ ด้วยการปฏิบัติอย่างนี้” แม้บรรดาฤๅษีสานุศิษย์ทั้งหลาย ท่านอัคคิทัตตฤๅษีก็ได้ให้โอวาทโดยทำนองเดียวกันนี้นั้นเทียว

โพธิสโตปิ มหาภิกขมณํ นิขมมฺโต - ฝ่ายสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์สิทธัตถราชกุมาร เมื่อเสด็จออกทรงผนวช ได้ทรงบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระบรมศาสดาจารย์แล้ว สมัยที่อัคคิทัตตฤๅษีตั้งสำนักสอนสาธุศิษย์และมหาชนอยู่อย่างนั้น สมเด็จพระพุทธองค์ทรงอาศัยพระนครสาวัตถีเสด็จประทับอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร ได้ทรงตรวจพระพุทธานุคุณหมู่สัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงทอดพระเนตรเห็นท่านอัคคิทัตตฤๅษีกับทั้งสาธุศิษย์ทั้งหลายเข้าอยู่ในขอบข่ายคือพระญาณของพระองค์ และทรงหยั่งทราบว่ “พวกฤๅษีเหล่านั้นเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย มีอินทรีย์แก่กล้าควรแก่จะได้บรรลुพระอรหัตแล้ว”

ครั้นเวลาเย็น จึงทรงรับสั่งหาพระมหาโมคคัลลานเถระมาเฝ้า แล้วทรงมีพระพุทธานุคุณธรรมสั่งว่ “โมคคัลลานะ เธอเห็นหรือไม่ อัคคิทัตตฤๅษีกำลังชักจูงมหาชนให้เข้าไปในทางที่ผิดอยู่นั้น เธอจงไป จงให้โอวาทสั่งสอนแก่พวกฤๅษีเหล่านั้น”

พระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่ “พระพุทธเจ้าข้า พวกฤๅษีเหล่านั้นมีจำนวนเป็นอันมาก ลำพังแต่ข้าพระพุทธเจ้าผู้เดียวจักไม่สามารถ

กลับใจให้ปฏิบัติชอบได้ ถ้าพระพุทธรองค์จักเสด็จไปด้วย ก็จักสามารถกลับใจพวกฤๅษีเหล่านั้นได้อย่างแน่นอน” สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับสั่งว่า “โมคคัลลานะ แม้เราก็จักไปเหมือนกัน แต่เธอจงล่วงหน้าไปก่อน”

เถโร ปุโรโต คจจนุโตว - พระมหาโมคคัลลานเถระรับพระพุทธรูปบูชาแล้ว ก็ล่วงหน้าไปก่อน ขณะที่ไปนั้นได้ดำริเห็นเหตุการณ์ว่า “พวกฤๅษีเหล่านั้นเป็นผู้มีกำลังเข้มแข็งด้วย มีจำนวนมากด้วย ถ้าเราก็จักพูดอะไร ๆ ขึ้นในที่ประชุมของพวกฤๅษีเหล่านั้น เขาทั้งหลายก็จะฟังพากันลุกฮือขึ้นเป็นพวก ๆ แล้วก็จักทำให้เสียการไป”

ครั้นแล้ว พระเถระจึงได้บันดาลให้ฝนเม็ดโต ๆ ตกลงด้วยอำนาจภาพของตน เมื่อฝนตกลงมาดังนั้น พวกฤๅษีเหล่านั้น จึงต่างพากันลุกขึ้นแยกย้ายไปสู่บรรณศาลาของตน ๆ ส่วนพระเถระได้ไปยืนดักรออยู่ที่ประตูบรรณศาลาของท่านอัคคิตัตตะฤๅษี พอท่านอัคคิตัตตะมาถึง จึงร้องทักขึ้นอย่างดัง ๆ ว่า “**อัคคิตัตตะ อัคคิตัตตะ**”

ฝ่ายท่านอัคคิตัตตะฤๅษี พอได้ฟังเสียงพระเถระทักกระซู่ของตนดังนั้น จึงคิดว่า “ในโลกนี้ไม่มีใคร ๆ ที่จะกล้าเรียกชื่อเราตรง ๆ เช่นนี้ใครหนอมากล้าเรียกชื่อเราได้” เพราะเป็นผู้มีมานะทิฎฐิแรงกล้า จึงถามสวนขึ้นอย่างเสียงแข็งว่า “นั่นใคร”

พระเถระตอบอย่างใจเย็นว่า “ข้าพเจ้าเองแหละ พราหมณ์”

ท่านอัคคิตัตตะซักว่า “เจ้าพูดอะไรกัน”

พระเถระตอบว่า “อ้อ ข้าพเจ้าใคร่จะขอให้ท่านกรุณาอนุญาตที่พักให้ข้าพเจ้า ณ ที่นี้สักราตรีหนึ่ง”

ท่านอัครคิทัตตะปฏิเสธอย่างไม่มีเยื่อใยว่า “ที่นี่ไม่มีที่พักรบรณศาลาหลังหนึ่ง ก็สำหรับคนหนึ่ง ๆ เท่านั้น”

พระเถระขอร้องด้วยบัณฑิตโฆหารเป็นการแทงใจของอัครคิทัตตะ-
ฤาษีว่า “อัครคิทัตตะ ธรรมตามนุษย์ทั้งหลายย่อมมาสู่สำนักของพวกเขา
มนุษย์ด้วยกัน ผู้งโคย่อมมาสู่สำนักของผู้งโคด้วยกัน พวกเขาบรรพชิตก็
ย่อมมาสู่สำนักบรรพชิตด้วยกัน ท่านอย่าได้พูดปฏิเสธอย่างนั้นเลย จง
กรุณาให้ที่พักรบแก่ข้าพเจ้าสักที่หนึ่งเถิด”

ท่านอัครคิทัตตะถามว่า “ไหน เจ้าเป็นบรรพชิตหรือ”

พระเถระตอบว่า “ถูกแล้ว อัครคิทัตตะ ข้าพเจ้าเป็นบรรพชิต”

ท่านอัครคิทัตตะสอบถามว่า “ถ้าเจ้าเป็นบรรพชิตจริง เครื่อง
เสนาหระของเจ้าอยู่ที่ไหน บริหารสำหรับบรรพชิตของเจ้าอยู่ที่ไหนเล่า”

พระเถระตอบโดยปรมัตถโฆหารว่า “พราหมณ์ บริหารของ
ข้าพเจ้ามีอยู่ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า การถือเอาบริหารไว้ข้างนอกต่างหาก
เที่ยวไปนั้น เป็นการลำบากเปล่า ๆ จึงได้ถือเอาบริหารนั้นไว้เสียในภายใน
เที่ยวไป”

ท่านอัครคิทัตตะรู้สึกโกรธเคืองพระเถระมาก จึงพูดถากออกไป
ว่า “หนอยแน่ เจ้าถือเอาบริหารเที่ยวไป”

ลำดับนั้น พระเถระจึงพูดปลอบใจอัครคิทัตตะฤาษีต่อไปว่า “อัครคิ-
ทัตตะ อย่าได้ทำเป็นคนใจน้อยโกรธเคืองข้าพเจ้าไปเลย จงกรุณาบอก
ให้ที่พักรบแก่ข้าพเจ้าสักที่หนึ่งเถิด”

ท่านอัครคิทัตตะฤาษีคงพูดยืนยันกรานอย่างเสียงแข็งอยู่ว่า “ที่นี่ไม่มี
ที่พักรบ”

เรื่อง พราหมณ์ชื่ออัคคิตัดตะ

พระเถระจึงสอดถามขึ้นว่า “ที่กองทรายนั้นมีใครอยู่ไหม”

ท่านอัคคิตัดตะตอบทันทีว่า “มีพญานาคอาศัยอยู่”

พระเถระพูดว่า “ขอท่านอนุญาตกองทรายนั้นให้ข้าพเจ้าพัก
ก็ได้”

ท่านอัคคิตัดตะปฏิเสธว่า “ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะอนุญาต
ให้ได้ พญานาคนั้นมีพฤติกรรมอันร้ายกาจน่าเกรงกลัวมาก”

พระเถระพูดว่า “ไม่เป็นไร ขอแต่ท่านอนุญาตให้ข้าพเจ้า
ก็แล้วกัน”

ท่านอัคคิตัดตะปฏิเสธตอบอย่างเสียไม่ได้ว่า “ถ้าเช่นนั้นก็ตามใจ
เจ้าจะรู้พิษสงเองแหละ”

เถโร วาสุกราสือภิมุโข - ฝ่ายพระมหาโมคคัลลานเถระไม่ฟัง
เสียง เดินมุ่งหน้าตรงไปหากองทราย ฝ่ายพญานาคราชขอให้ฉจัดตะ เห็น
พระเถระเดินมาดังนั้น คิดว่า “สมณะนี้ชะรอยจะไม่ทราบที่เราอยู่ ณ ที่นี้
จึงได้เดินมาทางนี้ เราจักพันควันทำให้สมณะนี้ถึงแก่ภรรณะไปเสีย” แล้วจึง
พันควันออกใส่ทันที

พระเถระดำริว่า “พญานาคราชนี้เห็นจะสำคัญว่าตนผู้เดียวเท่านั้น
พันควันได้ คนอื่น ๆ คงจะไม่สามารถทำได้” แล้วจึงพันควันได้ตอบไปบ้าง
ควันไฟได้พุ่งออกจากสระบุคคลทั้งสองตั้งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก แต่ควันไฟ
ทั้งสองหาได้ทำความเบียดเบียนให้แก่พระเถระแต่อย่างไรไม่ คงทำความ
เบียดเบียนจำเพาะพญานาคราชแต่ฝ่ายเดียว พญานาคราชไม่สามารถ
จะอดกลั้นต่อกำลังแห่งควันไฟได้ จึงได้พันเปลวไฟออกไปใส่พระเถระอีก
ฝ่ายพระเถระก็เข้าฉนวนมีเตโชกลืนเป็นอารมณ์ แล้วพันไฟออกไปต่อต้าน

กับพญานาคราชบ้าง เปลวไฟได้พุ่งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก แม้เปลวไฟของ
ทั้งสองฝ่ายก็ได้เบียดเบียนทำลายพระเถระแต่อย่างไร คงเบียดเบียน
จำเพาะพญานาคราชแต่ฝ่ายเดียว ขณะนั้นได้ปรากฏเป็นเหมือนว่าคบเพลิง
ได้ลุกลัดไปทั่วทั้งสรรพางค์กายของพญานาคราช

ฝ่ายฤๅษีทั้งหลายครั้นเห็นเหตุการณ์ดังนั้น จึงสำคัญผิดไปว่า
“พญานาคราชคงเผาพระสมณะเข้าแล้ว สมณ้ำหน้าจริงหนอ พระสมณะ
ไม่เชื่อถ้อยฟังคำของเราจึงเกิดฉิบหายขึ้นแล้ว”

ส่วนพระเถระได้ทำการทรมานพญานาคราช ทำให้หายพยศ
หมดฤทธิ์แล้ว ก็ขึ้นไปนั่งอยู่บนกองทรายอย่างสบาย ฝ่ายพญานาคราช
ได้เอาตัวขุดเป็นขนดล้อมกองทรายไว้ แล้วแผ่พังพานออกโตประมาณ
เท่าห้องเรือนยอด ก็นั่งอยู่เบื้องบนของพระเถระ ด้วยประการฉะนี้

อิติศนา ปาโตว - ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้ามีดี พวกฤๅษีทั้งหลาย
รีบพากันไปยังสำนักของพระเถระ เพื่อจักได้ทราบข่าวว่า พระสมณะนั้น
ถึงแก่ภรรณะไปแล้วหรือยังมีชีวิตอยู่ แต่ผิดความคาดหมาย กลับได้เห็น
พระเถระนั่งอยู่บนยอดแห่งกองทรายอย่างเป็นปกติ จึงพากันประณมมือ
ชมเชยสรรเสริญพลางเรียนถามพระเถระว่า “ท่านสมณะ พญานาคราช
ไม่ได้เบียดเบียนอะไรท่านดอกหรือ”

พระเถระตอบว่า “พวกท่านไม่เห็นดอกหรือ พญานาคราชกั้น
พังพานอยู่เบื้องบนเรานั้น”

พวกฤๅษีเหล่านั้นจึงโจษขานกันว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เป็น
ที่น่าอัศจรรย์จริง ๆ หนอ พญานาคราชมีอำนาจมากถึงเพียงนี้ พระ
สมณะได้ทรมานให้หายพยศแล้ว” จึงได้พากันยื่นห้อมล้อมพระเถระอยู่

ตสมิ ขณ - ขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้เสด็จมาถึง ณ ที่นั้นพอดี พระเถระเห็นพระบรมศาสดาแล้วได้ลุกขึ้นไปถวายบังคม ครั้นนั้นพวกฤๅษีทั้งหลายได้เรียนถามพระเถระว่า “พระสมณะที่มานี้ ยังเป็นผู้ยิ่งใหญ่ไปกว่าท่านอีกหรือ”

พระเถระตอบว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ทรงเป็นพระบรมครูของเรา เราเป็นเพียงสาวกของพระองค์ท่านเท่านั้น”

ขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้เสด็จขึ้นไปประทับนั่งบน ยอดแห่งกองทราย พวกฤๅษีทั้งหลายคิดกันว่า “ที่เราเห็นแล้วนี้เป็นเพียง อานุกาพชั้นสาวก ส่วนอานุกาพของพระบรมครูนี้ จักวิเศษน่าอัศจรรย์ สักเพียงไรหนอ” ครั้นแล้วก็พากันประนมมือชมเชยสรรเสริญสมเด็จพระบรมศาสดาด้วยประการต่าง ๆ

สตถา อคคิทัตติ อามนุเตตฺวา - ขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงรับสั่งให้ท่านอัคคิทัตตฤๅษีเข้ามาเฝ้าแล้วมีพระพุทธดำรัส ตรัสถามว่า “ดูก่อนอัคคิทัตตะ เมื่อท่านให้โอวาทแก่สาธุศิษย์ของตนก็ดี แก่มหาชนผู้เป็นอุปัฏฐากก็ดี ได้ให้ว่าอย่างไร”

ท่านอัคคิทัตตฤๅษีกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้โอวาทแก่ สาธุศิษย์และอุปัฏฐากทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายจงพากันยึดถือเอาภูเขา ปาไม้ สวน และต้นไม้ไว้เป็นที่พึ่งของตนเถิด เพราะบุคคลที่ยึดเอาสิ่ง เหล่านี้เป็นที่พึ่งแล้ว ก็จะมีอุปสรรคพินิจจากสรรพทุกข์ทั้งปวง”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสดับดังนั้นแล้ว ได้ทรงแนะนำท่าน อัคคิทัตตฤๅษีกับทั้งสาธุศิษย์ให้ทราบทั่วกันว่า “ดูก่อนอัคคิทัตตะ บุคคลที่ ยึดถือเอาภูเขาเป็นต้นเหล่านั้นไว้เป็นที่พึ่ง ย่อมไม่เป็นทางที่จะรอดพ้น จากทุกข์ทั้งปวงได้เลย ส่วนบุคคลที่ยึดถือเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม

และพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง จึงจะรอดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏได้โดยสิ้นเชิง”
ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดซ้ำอีก จึงได้ตรัสพระ
พุทฺธนิพนธ์คาถาทิ้งหลาย ซึ่งมีความสำคัญว่า

พหู เว สรณิ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรฺกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภัยตฺชฺชิตา.

มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากแล เมื่อเกิดความสะดุ้ง
หวาดกลัวต่อภัยอันตรายต่าง ๆ แล้ว ย่อมพากัน
ยึดเอาภูเขาทั้งหลายบ้าง ป่าไม้ทั้งหลายบ้าง สวน
ทั้งหลายบ้าง ต้นไม้ใหญ่อันเป็นเจดีย์ทั้งหลายบ้าง
ไว้เป็นที่พึ่งของตน

เนตฺ โข สรณิ เขมฺ เเนตฺ สรณมุตฺตมํ
เนตฺ สรณมาคฺคม สพฺพทฺกฺขา ปมฺจฺจติ.

แต่ที่พึ่งอย่างนั้น ไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษมปลอดภัย ไม่ใช่
ที่พึ่งอันอุดมประเสริฐ บุคคลอาศัยที่พึ่งอย่างนั้น
แล้ว ย่อมไม่สามารถจะรอดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สัมมญฺจ สรณิ คโธ
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญา ย ปสฺสตี.
ทฺกฺขํ ทฺกฺขสมฺบุตฺตํ ทฺกฺขสฺส จ อติทฺกมํ
อริยญฺจญฺจคฺคิ มคฺคํ ทฺกฺขุปสมคามินํ.

ส่วนบุคคลใด ยึดถือเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม
และพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง และได้เห็นแจ้งอริยสัจ ๔
ด้วยมรรคปัญญา คือ ทุกข์ ๑ สมุทัยอันเป็นเหตุ

เรื่อง พราหมณ์ชื่ออัคคิทัตตะ

เกิดทุกซ์ ๑ นิโรธอันเป็นที่ดับทุกซ์ ๑ อริยมรรค
มีองค์ ๘ อันเป็นทางให้ถึงพระนิพพานซึ่งเป็นที่
ดับทุกซ์ ๑

เอตํ โข สรณํ เขมํ เอตํ สรณมุตตมํ
เอตํ สรณมาคฺคม สพฺพทุกฺขา ปมฺจุจติ.

ที่พึ่งของบุคคลนั้นอย่างนี้แล จึงเป็นที่พึ่งอันเกษม
ปลอดภัย เป็นที่พึ่งอันอุดมประเสริฐ บุคคลอาศัย
ที่พึ่งอย่างนี้แล้ว ย่อมสามารถจะรอดพ้นจากทุกซ์
ทั้งปวงเสียได้อย่างแน่นอน

เทศนาวสานे सपुपेपि ते अस्यो - ในเวลาจบพระธรรม
เทศนาครั้งนั้น พวกฤๅษีทั้งหลายก็ได้สำเร็จพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา-
ญาณทั้ง ๔ ด้วยกันสิ้นทุกองค์ จึงพากันกราบถวายบังคมสมเด็จพระ
บรมศาสดา แล้วได้กราบทูลขอบรรพชาเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาต่อไป

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกจาก
ภายในแห่งจีวรแล้ว มีพระพุทธดำรัสตรัสกับพวกฤๅษีเหล่านั้นว่า “ท่าน
ทั้งหลายจงมาเป็นภิกษุเถิด จงพากันประพฤติพรหมจรรย์”

ในทันใดนั้นพวกฤๅษีทั้งหลาย ได้ทรงเครื่องอัฐบริขาร ๘
อันสำเร็จด้วยฤทธิ เป็นเหมือนพระเถระผู้มีพรรษาได้ ๖๐ พรรษา
จะนั้นเทียว

อนึ่ง วันนั้นพอดีเป็นวันที่พวกชาวแคว้นอังคะ มคธะ และ
แคว้นกุรุรัฐ พากันถือเครื่องสักการบูชามาถวาย ครั้นมาถึงแล้ว ได้เห็น
พวกฤๅษีเหล่านั้นพากันบวชเป็นบรรพชิตหมดแล้ว จึงพากันเกิดความ

สงสัยขึ้นว่า “ท่านอัครคิทัตตพราหมณ์ของเราเป็นใหญ่ หรือว่าพระสมณโคดมเป็นใหญ่หนอ” ได้สำคัญผิดไปว่า “ท่านอัครคิทัตตพราหมณ์ของเรานั้นเที่ยวเป็นใหญ่” ทั้งนี้ เพราะพระสมณโคดมเป็นผู้มาหา

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบวาระจิตของชาวแวนแคว้นเหล่านั้นแล้ว ทรงมีพระพุทธดำรัสตรัสสั่งแก่ท่านอัครคิทัตตะว่า “อัครคิทัตตะ เธอจงตัดความสงสัยแก่บริษัทของเธอให้สิ้นความสงสัยเสีย”

ฝ่ายพระอัครคิทัตตะได้กราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า แม้ข้าพระพุทธเจ้า ก็มีความประสงค์อยู่แล้วนั่นเทียว” ครั้นแล้วจึงหาเขขึ้นสู่อากาศเวหาส แล้วลงมากกราบบังคมสมเด็จพระบรมศาสดาอยู่ ทำอยู่เช่นนี้ถึง ๗ ครั้ง ด้วยกำลังแห่งอิทธิฤทธิ์ แล้วจึงประกาศให้บริษัททราบถึงความที่ตนเป็นเพียงสาวกว่า “พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระบรมครูของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า” ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้จะได้อรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยหลักอรรถกถาณัยและโดยอรรถนิมิตตาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา จลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ประการที่ ๑. นิทานเรื่องนี้ มีชื่อเรียก ๒ อย่าง คือ เรื่องปุโรหิตาจารย์ชื่ออัครคิทัตตะอย่างหนึ่ง และเรื่องพราหมณ์ชื่ออัครคิทัตตะอย่างหนึ่ง ท่านอัครคิทัตตะนี้ได้รับราชการในตำแหน่งปุโรหิตาจารย์ คือ อาจารย์สอนธรรมประจำราชสำนักของพระเจ้าโกศลผู้ทรงครองราชสมบัติในกรุงสาวัตถีถึง ๒ รัชกาล คือในรัชกาลของพระเจ้ามหาโกศลผู้เป็นพระราชบิดา และในรัชกาลของพระเจ้าปเสนทิโกศลผู้เป็นพระราชโอรส

เรื่อง พราหมณ์ชื่ออัคคิทัตตะ

เพราะฉะนั้น ท่านอัคคิทัตตะจึงได้เนमितตกนามว่า ปุโรหิตาจารย์ อันเป็นเหตุให้ตั้งชื่อเรื่องนี้เป็นประการที่หนึ่ง อนึ่ง ท่านอัคคิทัตตะนั้น กำเนิดในตระกูลพราหมณ์ คือเป็นชนชั้นพราหมณ์มาแต่กำเนิด จึงได้เนमितตกนามว่า พราหมณ์ อันเป็นเหตุให้ตั้งชื่อเรื่องนี้เป็นประการที่สอง

จริงอยู่ คนในชมพูทวีปสมัยพุทธกาลนั้นแบ่งออกเป็น ๔ ชั้น คือ กษัตริย์ ๑ พราหมณ์ ๑ แพทย์ ๑ ศูทร ๑ **กษัตริย์** เป็นเจ้าพวกนักรบ เป็นเจ้าปกครองบ้านเมือง **พราหมณ์** เป็นเจ้าพวกนักบวช หรือนักศาสนามีวิชาความรู้ในธรรมและในศาสตร์ต่าง ๆ เช่นโหราศาสตร์ เป็นต้น **แพทย์** เป็นเจ้าพวกพ่อค้าคหบดี **ศูทร** เป็นเจ้าพวกรวมกรคนงาน กษัตริย์และพราหมณ์ถือเป็นคนชั้นสูง แพทย์ถือเป็นคนชั้นกลาง ศูทรเป็นคนชั้นต่ำ เรียกว่า วรรณะ ๔ จำพวก ท่านอัคคิทัตตะในนิทานเรื่องนี้นับเป็นคนชั้นพราหมณ์ และเป็นวรรณะที่นิยมนับถือกันว่าเป็นคนชั้นสูง ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๒. ท่านอัคคิทัตตปุโรหิตาจารย์ นับได้ว่าเป็นคนดีเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ รัชกาล ครั้นมาถึงในรัชกาลของพระเจ้าปเสนทิโกศล นอกจากเป็นที่โปรดปรานแล้ว ยังปรากฏว่าเป็นที่เคารพคารวะของพระเจ้าแผ่นดินเป็นพิเศษ เพราะท่านเป็นปุโรหิตาจารย์ที่มีอายุมาก ประกอบด้วยเคยเป็นราชปุโรหิตาจารย์ประจำราชสำนักของพระราชาบิดามานาน พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงคารวะเป็นพิเศษเมื่อท่านมาเฝ้ายังพระราชสำนัก พระองค์ก็ทรงพระราชทานเกียรติโดยเสด็จลุกขึ้นยืนรับทุก ๆ ครั้ง และทรงพระราชทานให้ที่นั่งที่นั่งเสมอกับด้วยพระองค์ ส่วนท่านอัคคิทัตตปุโรหิตาจารย์ นอกจากเป็นผู้ใหญ่ที่ดีเป็นที่น่าเคารพนับถือแล้ว ยังนับว่าเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเปรื่องปราดและสุขุม มองเห็นเหตุการณ์อันสมควรและไม่สมควรอย่างไร รู้จักเอา

พระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน และรู้แจ้งถึงกฎธรรมดา พอที่จะไม่หลงไหลติดจมอยู่ในอำนาจของโลกธรรม คือ ลภ ยศ สรรเสริญ สุข ที่ตนได้ประสบอยู่นั้น มองเห็นกฎของธรรมดาว่า ถ้าตนจะรับราชการประจำอยู่ในราชสำนักต่อไป ก็คงไม่สามารถที่จะเอาพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดินตลอดกาลเป็นนิจได้ และการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเสวยราชสมบัติร่วมกับบุคคลที่มีวัยไม่เสมอกัน เช่นอย่างตัวของท่าน ซึ่งเป็นคนแก่ปุนพระราชบิดาแล้วนั้น ก็จะไม่เป็นความสำราญพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อมองเห็นกฎธรรมดาของโลกดั่งนั้น จึงหาทางหลบหลีกปลีกตนออกโดยอุบายที่ชอบ คือกราบทูลลาออกจากตำแหน่งปุโรหิตาจารย์ประจำราชสำนัก เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว ก็ไม่หลงติดสุขอยู่ในทางกามคุณ ได้แสวงหาความสุขอันวิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยได้นำทรัพย์สมบัติมาบริจาคทำบุญให้ทานตลอดกาล ๗ วัน แล้วก็ออกบวชเป็นฤาษี อันเป็นวิธีที่จะให้ได้ความสุขอันประณีตขึ้นไปตามทัศนวิสัยของบัณฑิตชน เมื่อท่านอัคคิทัตตปุโรหิตาจารย์ออกบวชแล้ว ครั้งนั้น ถึงแม้จะบวชในลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้มีนครเกิดศรัทธาเลื่อมใสตามออกบวชมอบตนเป็นสานุศิษย์มีจำนวนถึง ๑๐ พันคน

การที่ท่านอัคคิทัตตปุโรหิตาจารย์ ไม่หลงไหลเผลออยู่ในโลกธรรม คือ ลภ ยศ สรรเสริญ สุข กิติ ไม่หลงในวัย มีความรู้สึกสำนึกตนได้ว่าเป็นคนแก่แล้วก็ดี ไม่มีความมัจฉริยะตระหนี่ติดอยู่ในทรัพย์สมบัติ คือได้บริจาคทานเป็นการใหญ่กิติ และไม่หลงเพลินอยู่ในกามสุข ได้แสวงหาสุขอันประณีตขึ้นไป โดยได้นำตนออกบวชประพฤติพรหมจรรย์กิติ ปฏิบัติของท่านอัคคิทัตตะเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นเนตติแบบอย่างอันดี ควรที่คนผู้มีวัยแก่แล้วทั้งหลายจะพึงถือเอามาเป็นแบบอย่างโดยแท้ เพราะความจริงของกฎธรรมดามีอยู่ว่า คนเราจะพึงทำอะไรต่ออะไรต่าง ๆ ได้ก็เพียงแค่ว่า

และทรัพย์สมบัติทั้งหลายจะเป็นคุณประโยชน์แก่เราได้ก็เพียงแค่ว่าตายเท่านั้น เมื่อตายแล้วร่างกายก็ทำประโยชน์อะไรไม่ได้ ทรัพย์สมบัติทั้งหลายก็เอาติดตามไปไม่ได้ ต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไปหมด สิ่งที่จะติดตามตนไปได้ในปรโลกก็มีแต่บุญกับบาปเท่านั้น แต่บุญเป็นคุณ ส่วนบาปเป็นโทษ ดังนั้นจึงควรให้แต่บุญอย่างเดียวติดตามไป คือพยายามทำแต่บุญอันได้แก่คุณความดีทั้งหลาย ไม่ควรทำบาป หากเคยทำบาปมาแต่วัยต้น ๆ เมื่อถึงคราววัยปลายอายุแล้ว ก็ควรหลีกเลี่ยงละเว้นการทำบาปเสียให้สิ้นเชิง พยายามทำแต่บุญอย่างเดียว เหมือนอย่างท่านอัคคิตัดตะปุโรหิตาจารย์ เมื่อถึงวัยแก่แล้ว ก็ลาออกจากตำแหน่งฐานันดรในทางโลกวิสัย เลี่ยงออกไปบำเพ็ญธรรมอย่างจริงจังจนตลอดชีวิต ฉะนั้น

ประการที่ ๓. ท่านอัคคิตัดตะนั้น เมื่อละสมบัติและตำแหน่งฐานันดรออกบวชครั้งแรก ได้บวชเป็นฤๅษีอันเป็นลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะยังไม่มีโอกาสได้ประสมหากัลยาณมิตรคือสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อท่านตัดสินใจออกบวชนั้น เพราะท่านเป็นปุโรหิตาจารย์ชั้นผู้ใหญ่ประจำราชสำนัก มีคนเคารพเชื่อถือมาก ดังนั้นจึงปรากฏว่ามีคนติดตามออกบวชด้วยเป็นอันมาก แต่โดยที่ท่านอัคคิตัดตะไม่มีภูมิรู้พิเศษอันเป็นเหตุที่จะให้วิมุตหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้โดยถูกต้องตามหลักธรรม จึงสอนสาธุศิษย์ได้แต่เพียงว่า เมื่อออกสู่วิตก ๓ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก เกิดขึ้นในจิตสันดานของใครแล้ว ให้ผู้นั้นไปชนเอาทรายจากแม่น้ำมากองรวมไว้ในที่แห่งเดียวกัน ครั้งละห่อ ๆ ซึ่งเป็นวิธีธรรมานัดสันดานให้รู้สึกสำนึกตนโดยทางอ้อมประการหนึ่ง หมายความว่า มิจจวิตกทั้ง ๓ ประการนั้น เป็นอกุศลบาปธรรม เป็นเครื่องทำลายจิตใจให้เศร้าหมอง ถ้าใครประมาทปล่อยให้อกุศลวิตกอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในตนแล้ว ก็ถูกลงโทษให้ไปชนทราย

จากแม่น้ำมากองไว้ในบริเวณวัด เพื่อจะให้เกิดความเช็ดหลาบระมัดระวังต่อไป จะได้ไม่ปล่อยให้อกุศลวิตกเกิดขึ้นครอบงำเนื่อง ๆ วิธีการลงโทษศิษย์ในทำนองนี้ ยังเป็นมรดกตกทอดมาถึงพวกพระอาจารย์ หรือสมภารเจ้าวัดในสมัยปัจจุบัน คือถ้าศิษย์ปฏิบัติผิดระเบียบวินัยแล้ว ก็ลงทัณฑ์กรรม ให้ไปขนทรายหรือไปตักน้ำมาในวัดคนละบาตรหรือหลายบาตรตามโทษานุโทษ เป็นต้น แต่เพราะเหตุที่ท่านอัครคิทัตตฤาษีไม่มีอุปบายที่จะป้องปรามบอกุศลวิตกมิให้เกิดขึ้นโดยถูกต้อง มีแต่วิธีลงโทษอย่างเดียว สานุศิษย์ทั้งหลายจึงไม่สามารถห้ามอกุศลวิตกมิให้เกิดขึ้นได้ คงปล่อยให้อกุศลวิตกเกิดขึ้นครอบงำตาม ๆ กัน ครั้นนานมา ทรายที่สานุศิษย์ขนมาครั้งละห่อ ๆ นั้นได้เกิดเป็นกองทรายใหญ่ จนเป็นเหตุให้พญานาคราชชื่ออหิณตตะเข้ามายึดเอาเป็นที่อาศัยอยู่ และกลายเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์เคารพเกรงกลัวแก่พวกฤาษีและมหาชนทั้งหลาย

อนึ่ง ท่านอัครคิทัตตฤาษีนั้น ได้ให้โอวาทเป็นข้อปฏิบัติแก่บรรดาสานุศิษย์และบรรดามหาชนผู้อุปัฏฐากของตนว่า “ท่านทั้งหลายจงพากันยึดถือเอาภูเขาทั้งหลาย ป่าไม้ทั้งหลาย สวนทั้งหลาย และต้นไม้ใหญ่อันเป็นเจดีย์ทั้งหลาย ไว้เป็นที่พึ่งแก่ตน ๆ ท่านทั้งหลายจักรอดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ด้วยการปฏิบัติอย่างนี้” ดังนี้ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดายังไม่ได้ทรงบังเกิดขึ้นประกาศพระพุทธศาสนาในโลกนั้น นักบวชหรือเจ้าลัทธิผู้ตั้งตนเป็นพระอาจารย์ทั้งหลายย่อมสอนสานุศิษย์และประชาชนให้เคารพนับถือในสิ่งอันไม่มีสาระแก่นสารโดยทำนองเดียวกับท่านอัครคิทัตตะนี้เป็นอันมาก และข้อนี้เป็นมูลเหตุให้คนป่าทั้งหลาย หรือคนบ้านนั้นแหละแต่ไม่ได้กัลยาณมิตร มีความเคารพนับถือในสิ่งอันไม่เป็นสาระสืบมาจนกระทั่งปัจจุบันทุกวันนี้ คือ นับถือภูเขาใหญ่บ้าง นับถือป่าใหญ่บ้าง นับถือสวนหรืออุทยานใหญ่ ๆ บ้าง

นับถือต้นไม้ใหญ่ที่เรียกว่ารุกขเจดีย์บ้าง โดยสำคัญเข้าใจว่าสิ่งเหล่านั้นจะเป็นสรวงที่พึงให้เลือดตลอดพลอดภัย หรือช่วยบันดาลให้สำเร็จความปรารถนาได้สมความประสงค์ แม้ในทุกวันนี้ก็ยังมีคนเคารพนับถือเช่นนั้นอยู่ไม่น้อย ถ้าผู้ใดได้มีโอกาสเดินทางผ่านต้นไม้ใหญ่หรือภูเขาหลวงเป็นต้น จะได้พบเครื่องสักการบูชาของมหาชนประเภทที่มีปรากฏเป็นสักขีพยานให้เห็นอยู่ในที่นั้น ๆ ซึ่งสื่อแสดงว่า ความนับถือสิ่งอันไม่เป็นสาระแก่นสารนั้น ถึงแม้จะได้มีศาสนาต่าง ๆ เกิดขึ้นมาแก้ไขเปลี่ยนแปลง มีบัณฑิตนักปราชญ์ช่วยกันแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เป็นสาระแก่นสารแล้วก็ตาม ก็ยังเหลือเป็นมรดกตกทอดมาได้จนถึงปัจจุบันทุกวันนี้ นับเป็นความจริงที่จะปฏิเสธไม่ได้ประการหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาก็ดี พระสาวกของพระองค์ก็ดี หาได้ทำลายสิ่งที่ไม่เป็นสาระเหล่านั้นให้หมดไปจากโลกไม่ เพราะเหตุไร เพราะมันเป็นสมบัติของโลกประการหนึ่ง

ประการที่ ๔. สมัยที่ท่านอัคคิตัตตะฤๅษีตั้งสำนักสอนสาธุศิษย์และมหาชนอยู่โดยท่านองนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ที่ท่านอนาถปิณฑิกมหาเศรษฐีสร้างถวาย

วันหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง สมเด็จพระพุทธองค์ทรงส่งพระพุทธานุชาตตรวจดูหมู่สัตว์โลกตามพุทธประเพณี ได้ทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของท่านอัคคิตัตตะฤๅษี พร้อมทั้งสาธุศิษย์เหล่านั้น จึงได้ทรงมีพระพุทธานุญาตให้พระมหาโมคคัลลานเถระ ล่วงหน้าไปทำการทรมานเสียก่อน ส่วนพระพุทธานุชาตเสด็จไปเทศน์โปรดที่หลัง ฝ่ายท่านพระมหาโมคคัลลานะผู้เลอเลิศประเสริฐด้วยฤทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์ รับพระ

พุทธบัญญัติแล้วได้ส่งหน้าไปยังสำนักอัครคิทัตตฤาษี และได้ทำการทรมานพญานาคราชชื่ออหิฉัตตะ ซึ่งเป็นที่เคารพยำเกรงของพวกฤาษีเหล่านั้น ให้หายพยศร้ายหมดฤทธิ์เสียก่อน อันเป็นกุศโลบายที่จูงคนผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใสด้วยกุศโลบายอันแยบคายที่เรียกว่า “บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น” หลังจากที่พญานาคราชได้หายพยศหมดฤทธิ์แล้ว บรรดาฤาษีทั้งหลายอันมีท่านอัครคิทัตตฤาษีเป็นประธาน ก็กลับใจมีความเลื่อมใสในพระมหาเถระเจ้าขึ้นเองโดยไม่ต้องทรมานให้เจ็บช้ำน้ำใจแต่อย่างใด ต่างก็พากันชมเชยสรรเสริญแล้วเข้าไปยืนห้อมล้อมพระมหาเถระซึ่งนั่งอยู่บนกองทราย

ขณะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาก็เสด็จมาถึงพอดี ฝ่ายพระเถระครั้นได้เห็นพระบรมศาสดาเสด็จมาดังนั้น ก็รีบลุกมาทำการรับเสด็จ กราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธองค์ แสดงตนให้พวกฤาษีทั้งหลายทราบ ว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเป็นพระบรมครูของเรา เราเป็นเพียงสาวกของพระองค์” ทำให้พวกฤาษีเหล่านั้น เจริญศรัทธาปสาทะในสมเด็จพระพุทธองค์ยิ่งขึ้นว่า “แค่อานุภาพของพระสาวกยังเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ถึงเพียงนี้แล้ว ส่วนอานุภาพของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้จักเป็นที่น่าอัศจรรย์สักเพียงไรหนอ” ฉะนั้นแล้ว ก็พากันเกิดศรัทธาเลื่อมใส ประนมมือสรรเสริญชมเชยเป็นเสียงเดียวกัน โดยที่สมเด็จพระพุทธองค์ไม่ต้องทรงลงทุนลงแรงให้เสียเวลาแต่ประการใด

การที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงมีพระพุทธานุญาตให้พระมหาโมคคัลลานเถระไปทรมานพวกฤาษีทั้งหลาย ให้หายทิฏฐิมานะปลุกศรัทธาให้เกิดในเบื้องต้นก่อน ไม่ทรงเสด็จไปทรมานด้วยพระองค์เองก็ดี การที่พระมหาโมคคัลลานเถระรับพระพุทธานุญาตไปทำการทรมานพวกฤาษีทั้งหลาย แล้วมิได้ทรมานพวกฤาษีโดยตรงแต่ไปทรมานพญานาคราช

อันเป็นที่เคารพยำเกรงของพวกฤๅษีทั้งหลายก็ดี ล้วนแต่เป็นเนตติแบบอย่างอันประเสริฐของผู้เป็นใหญ่ และครูอาจารย์ผู้มีหน้าที่ฝึกสอนทั้งหลาย กล่าวคือ ผู้เป็นใหญ่ย่อมมีวิจารณ์ญาณหยั่งทราบทั่ว กิจการสิ่งใดขนาดไหนเป็นวิสัยของใคร แล้วก็มอบให้เป็นภาระหน้าที่ของบุคคลนั้นทำตามสมควรแก่วิสัย ไม่ใช่ว่าผู้ใหญ่จะต้องไปแย่งการงานของผู้น้อยมาทำเสียเอง อันเป็นการลงทุนลงแรงมากกว่าเหตุ หรือเป็นการปิดทางผู้น้อยที่สามารถ ไม่ใช่มีโอกาสดำเนินการแสดงความรู้ความสามารถของตน สมดังพระพุทธองค์ซึ่งทรงเป็นบรมครูตัวอย่าง คงทรงพิจารณาเห็นเหตุตั้งว่านี้แม้ว่าพระองค์จะทรงมีความสามารถในการทรมานคนเหนือพระมหาโมคคัลลานะเป็นอันมาก แต่ก็มิได้เสด็จไปทรมานด้วยพระองค์เอง ทรงประทานโอกาสให้พระมหาโมคคัลลานะได้แสดงความรู้ความสามารถให้ปรากฏเป็นประจักษ์แก่มหาชน

ส่วนพระมหาโมคคัลลานะนั้นเล่า เมื่อได้รับพระพุทธบัญชาแล้วก็แสดงความรู้ความสามารถกำจัดทิวฐิมานะของพวกฤๅษีให้หมดไป กลับได้ศรัทธาปสาทะขึ้นในพระพุทธศาสนาอันเป็นส่วนเบื้องต้นอย่างแสนฉลาด และไม่ให้ระคายเคืองถึงสมเด็จพระบรมศาสดาที่จะต้องทรงทำภาระกิจอันหยาบและเสียเวลาไปอย่างไม่สมควรกัน กล่าวคือ เมื่อท่านจะทรมานพวกฤๅษีให้หายทิวฐิมานะนั้น ได้ใช้กุศโลบายอันแยบคาย ทำให้พวกฤๅษีทั้งหลายแยกย้ายกันเสียก่อนเพื่อไม่ให้รวมกำลังกันต่อต้าน โดยบันดาลให้ฝนตกไล่พวกฤๅษีซึ่งประชุมกันอยู่กลางแจ้ง ให้แยกย้ายไปอยู่แต่ลำพังในบรรณศาลาของตน ๆ ท่านพระเถระจึงถือโอกาสนั้นเข้าเจรจากับท่านอัคคิทัตตะฤๅษีผู้เป็นหัวหน้าเพียงสองต่อสอง ครั้นแล้วก็หาอุบายที่จะไม่ข่มขืนฝืนใจของอัคคิทัตตะฤๅษีผู้มีมานะกล้าให้ชอกช้ำจำใจ ได้ถาพนำไปหาพญานาคราชผู้เป็นที่เคารพและยำเกรงของพวกฤๅษีทั้งหลาย

อันเป็นอุบายที่แยบคายอย่างยิ่ง ครั้นได้โอกาสจึงลงมือทรมานพญานาคราชาให้หายพยศหมดอิทธิฤทธิ์สิ้นอำนาจ ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เทศนา ทำให้พญานาคราชากลับใจเลื่อมใสได้ ยอมเอาตนทำเป็นชนดล้อมกองทรายและแผ่พังพานเป็นพาดานทางก้นบึ้งชาไว้ พระเถระไม่ได้ข่มขู่ฝืนใจพวกฤๅษีทั้งหลายให้ชอกช้ำแม้ด้วยประการใด ๆ แต่ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เทศนาที่พระเถระได้กระทำกับพญานาคราชานั้น ได้ดลบันดาลจิตใจของพวกฤๅษีทั้งหลายให้หายทิฎฐิมานะ และเกิดศรัทธาเลื่อมใสขึ้นเอง สมกับคำสุภาษิตพังเพยว่า “บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น” ดังนี้ อันเป็นวิธีการที่สุขุมละเอียดและเยือกเย็น ควรที่ผู้มีอำนาจ และนักสอนศาสนาทั้งหลายจะยึดถือไว้เป็นแบบอย่าง

การใช้อำนาจบังคับคนให้ฝืนใจเชื่อและปฏิบัติตามโดยพลการนั้น นอกจากเป็นการกระทบกระเทือนใจให้เสียกำลังใจ ก่อความร้อนใจให้แค้นแล้ว ผู้ฝืนใจเชื่อนั้นก็ไมยอมทำตามด้วยบริสุทธิ์ใจด้วยกำลังศรัทธาเลื่อมใส ในที่สุดก็ทำได้สำเร็จผลสมดังความปรารถนาไม่ กลับเป็นเวรเป็นภัยต่อกันเสียอีก ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นเป็นสักขีพยานอยู่เป็นอันมาก เข้าในทำนองคำพังเพยว่า “ทำคุณบูชาโทษ” และการที่จะบังคับบัญชาหรือสั่งสอนคนอื่นให้ประพฤติปฏิบัติสิ่งใดนั้น ตนจักต้องมีความรู้ความสามารถ อาจที่จะแสดงผลสิ่งนั้นให้เห็นเป็นส่วนประจักษ์ได้ด้วย จึงจักเป็นเครื่องจูงใจให้เลื่อมใสเชื่อถ้อยยอมปฏิบัติตามด้วยศรัทธาโดยไม่ต้องใช้อำนาจพลการข่มขืนฝืนใจแต่อย่างไร เหมือนดังท่านพระมหาโมคคัลลานเถระได้ปฏิบัติมาเป็นตัวอย่างแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๕. สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงทราบด้วยพระพุทธานุญาตว่า พวกฤๅษีเหล่านั้นมีความเลื่อมใส มีอินทรีย์ทั้ง ๕ แยกกล้า ควรแก่จะได้รับพระธรรมเทศนาแล้ว จึงเสด็จขึ้นประทับนั่งเหนือกองทราย

แล้วทรงมีพระพุทธดำรัสตรัสถามท่านอัคคิตัตตะฤๅชื่อว่า “อัคคิตัตตะ เมื่อท่านให้โอวาทสั่งสอนสาธุศิษย์และญาติโยมผู้อุปัฏฐากทั้งหลายนั้น ท่านได้สั่งสอนว่าอย่างไร”

ท่านอัคคิตัตตะกราบทูลอย่างตรงไปตรงมาว่า “ข้าพระพุทธเจ้าได้สั่งสอนว่า ท่านทั้งหลายจงยึดถือเอาภูเขา ป่าไม้ สวน และต้นไม้ไว้เป็นที่พึ่งของตนเถิด เพราะว่าบุคคลผู้ยึดถือเอาสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นที่พึ่งแล้ว จักรอดพ้นจากสรรพทุกข์ทั้งปวง”

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อได้ทรงสดับดังนั้น ทรงแนะนำอัคคิตัตตะฤๅและสาธุศิษย์ในทางที่ถูกต้องว่า “อัคคิตัตตะ บุคคลที่ยึดถือเอาสิ่งเหล่านี้เป็นที่พึ่งแล้ว หารอดพ้นจากสรรพทุกข์ทั้งปวงได้ไม่ ส่วนบุคคลที่ยึดถือเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง จึงจะสามารถรอดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏอย่างสิ้นเชิง” ดังนี้ แล้วจึงได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรด ซึ่งมีใจความสำคัญว่า

มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากแล เมื่อเกิดความสะดุ้งหวาดกลัวต่อภัยอันตรายต่าง ๆ แล้ว ย่อมพากัน ยึดเอาภูเขาทั้งหลายบ้าง ป่าไม้ทั้งหลายบ้าง สวนทั้งหลายบ้าง และต้นไม้ใหญ่อันเป็นเจดีย์ทั้งหลายบ้าง ไว้เป็นที่พึ่งของตน แต่ที่พึ่งอย่างนั้น ไม่ใช่ที่พึ่ง อันเกษมปลอดภัย ไม่ใช่ที่พึ่งอันอุดมประเสริฐ บุคคลอาศัยที่พึ่งอย่างนั้นแล้ว ย่อมไม่สามารถจะรอดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ส่วนบุคคลใด ยึดถือเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง และได้เห็นแจ้ง

อริยสัจ ๔ ด้วยมรรคปัญญา คือ ทุภข์ ๑ สมุทัย
อันเป็นเหตุเกิดทุภข์ ๑ นิโรธ อันเป็นที่ดับ
ทุภข์ ๑ อริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นทางให้ถึง
พระนิพพานซึ่งเป็นที่ดับทุภข์ ๑ ที่พึงของบุคคล
นั้นอย่างนี้แล จึงเป็นที่พึงอันเกษมปลอดภัย
เป็นที่พึงอันอุดมประเสริฐ บุคคลอาศัยที่พึง
อย่างนี้แล้ว ย่อมสามารถจะรอดพ้นจากทุภข์
ทั้งปวงเสียได้อย่างแน่นอน

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา หมู่ฤๅษีทั้ง ๑๐ พัน อันมีท่าน
อัคคิทัตตฤๅษีเป็นประธาน ก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณ
ทั้ง ๔ แล้วได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วยกันหมดสิ้น เป็นอันว่า
ได้เป็นผู้วิมุตหลุดพ้นจากทุกข์ในวัฏสงสารโดยประการทั้งปวง คือเมื่อสิ้น
สังขารร่างกายแล้ว ก็ระดับชั้นรัชนีพพาน ไม่มีกิเลสอันเป็นเชื้อเหลืออยู่
ที่จะต้องมาเกิดแก่เจ็บตายในวัฏสงสารต่อไปอีก ด้วยประการฉะนี้แล

ประการที่ ๖. ในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถานี้ มีอรรถาธิบาย
ดังต่อไปนี้

คนทั้งหลายเป็นอันมากในสมัยพุทธกาลนั้น เมื่อยังไม่ได้ฟัง
พระโอวาทของสมเด็จพระบรมศาสดา ก็มีลักษณะอาการเหมือน ๆ กับ
คนสมัยนี้ที่ยังไม่รู้คำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา หรือที่รู้แล้วแต่
ยังไม่ได้ปฏิบัติให้เข้าถึงรสของพระธรรม คือเมื่อมีภัยอันตรายต่าง ๆ เกิดขึ้น
คุกคามทำให้เกิดความสะดุ้งหวาดกลัว หรือเกิดมีความปรารถนาอยากได้
ลาภต่าง ๆ เช่น อยากได้บุตรธิดา อยากได้ทรัพย์สินเงินทอง ก็พากัน
เข้าไปยึดถือเอาภูเขาใหญ่ ภูเขาหลวงบ้าง ป่าดงใหญ่บ้าง สวนอุทยาน

เรื่อง พรหมณฺ์ชื้ออคคิทตตะ

อันมีชื่อเสียงบ้าง หรือต้นไม้ใหญ่อันน่าเคารพเชื่อถือบ้าง ด้วยสำคัญว่า
สิ่งเหล่านั้นจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยคุ้มครองรักษาตน ให้รอดพ้นภัย
อันตรายต่าง ๆ บางทีก็พากันจัดเครื่องสักการบูชาไปบนบานศาลกล่าว
วิงวอนร้องขอลาภต่าง ๆ ด้วยสำคัญว่า สิ่งเหล่านั้นจักสามารถบันดาล
ให้เกิดความสำเร็จสมดังความปรารถนา การที่เชื่อถือและเข้าใจเช่นนี้
อย่าว่าแต่คนสามัญธรรมดาเลย แม้แต่คนชั้นครูชั้นอาจารย์ เหมือน
อย่างท่านอคคิทตตะซึ่งเป็นปราชญ์ชั้นปุโรหิตาจารย์ประจำราชสำนัก
ออกบวชเป็นฤๅษีมีสาธุศิษย์เคารพเชื่อถือจำนวนหมื่น ก็ยังมีความ
สำคัญเข้าใจเช่นนั้น และได้ให้โอวาทสั่งสอนบรรดาสาธุศิษย์ตลอดญาติ
โยมผู้อุปฐากทั้งหลายโดยทำนองนั้น ดังที่วิสัยนามมาแล้วในเบื้องต้น

อาศัยข้อเท็จจริงดังกล่าวมานี้ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรง
แสดงพระธรรมเทศนาโปรดหมู่ฤๅษีทั้งหลายจึงได้ตรัสพระพุทฺธนิพนธคาถา
ที่ ๑ โดยทรงคล้อยตามข้อเท็จจริงนั้นในเบื้องต้นก่อน ซึ่งมีความว่า

**มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากแล เมื่อเกิดความ
สะดุ้งหวาดกลัวต่อภัยอันตรายต่าง ๆ แล้ว ย่อม
พากันยึดเอาภูเขทั้งหลายบ้าง ป่าไม้ทั้งหลาย
บ้าง สวนทั้งหลายบ้าง และต้นไม้ใหญ่อันเป็น
เจดีย์ทั้งหลายบ้าง ไว้เป็นที่พึ่งของตน**

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมเทศนาคล้อยตาม
ข้อเท็จจริงตามที่คนทั้งหลายเป็นอันมากพากันประพฤติปฏิบัติอยู่อย่าง
นี้แล้ว เมื่อพระพุทฺธองค์จะทรงปฏิเสธที่พึ่งเช่นนั้น เพื่อทรงชี้ให้หมู่ฤๅษี
ได้เข้าใจตามความเป็นจริง จึงได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาด้วยพระพุทฺธ-
นิพนธคาถาที่ ๒ ซึ่งมีความว่า

**แต่ที่ฟังอย่างนั้น ไม่ใช่ที่ฟังอันเกษมปลอดภัย
ไม่ใช่ที่ฟังอันอุดมประเสริฐ บุคคลอาศัยที่ฟัง
อย่างนั้นแล้ว ย่อมไม่สามารถจะรอดพ้นจาก
ทุกข์ทั้งปวงได้**

อธิบายว่า การยึดถือเอาภูเขาเป็นต้น เป็นที่ฟังนั้น แม้ว่าหากจะทำให้คนที่ซัดสาดหวาดกลัวเกิดความหลงเชื่อขึ้นแล้วได้รับความอุ่นอกอุ่นใจได้บ้างเป็นครั้งคราว หรือ อาจจะบันดาลให้สำเร็จความปรารถนาได้บ้างเพราะความเชื่อถือเป็นเหตุก็จริง แต่ที่ฟังเช่นนั้นหาเป็นที่ฟังอันเกษมปลอดภัยได้จริง หรือเป็นการจีรังถาวรไม่ และไม่เป็นที่ฟังอันอุดมประเสริฐ เพราะภูเขาเป็นต้นเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณอันเป็นสาระแก่นสารคนจะเคารพบูชาหรือไม่เคารพบูชา สิ่งเหล่านั้นก็หาว่ารู้ที่จะอนุโมทนาหรือปฏิบัติแต่ประการใดไม่ แต่ที่เป็นเหตุให้อุ่นใจหรือให้สำเร็จความปรารถนาได้บ้างเป็นบางครั้งบางคราวนั้น ก็เพราะแรงแห่งความเชื่อหรือแรงแห่งความปรารถนาของบุคคลต่างหาก แม้ถึงอย่างนั้นก็ตาม ที่ฟังเช่นนั้นหาเป็นเครื่องช่วยกำจัดภัยได้จริงไม่ หรือหาเป็นเครื่องบันดาลให้สำเร็จความปรารถนาได้เสมอไปไม่ เพราะที่ฟังเช่นนั้นช่วยสร้างคนให้เป็นตนของตนไม่ได้ มีหน้าซ้ำทำให้คนหลงมกยสำคัญผิดไปในทางที่ปราศจากเหตุผล และบุคคลอาศัยที่ฟังเช่นนั้นแล้ว ย่อมไม่สามารถที่จะรอดพ้นจากทุกข์ในวัฏสงสาร มีชาติทุกข์ ชรามรณทุกข์ เป็นต้นได้ ดังนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นที่ฟังอันไม่เกษมปลอดภัย ไม่ใช่ที่ฟังอันอุดมประเสริฐ

อนึ่ง อย่าว่าแต่ภูเขาหรือป่าไม้เป็นต้น ซึ่งไม่มีจิตวิญญาณเหล่านั้นไม่เป็นที่ฟังกำจัดภัยได้จริงเลย แม้แต่บุคคลหรือเทวดาซึ่งมีชีวิตจิตใจแท้ ๆ แต่ยังมีกิเลสตัณหาอันเป็นเหตุให้สะดุ้งหวาดกลัวและให้เกิดโลกโศรฆหลงอยู่ ก็หาเป็นที่ฟังกำจัดภัยอันตรายได้จริงเสมอไปไม่ หรือ

บันดาลีให้สำเร็จความปรารถนาอย่างจริงจังไม่ ข้อนี้สมดังที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสสอนภิกษุทั้งหลายไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร สุตตันตปิฎก ซึ่งมีความสำคัญตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว เมื่อครั้งสงครามระหว่างเทวดากับอสูร เกิดรบพุ่งกันนั้น ท้าวสักกเทวราชผู้เป็นจอมแห่งเทวดาได้แนะนำแก่เทวดาชาวดาวดึงส์ทั้งหลายเข้าสู่สนามรบว่า ‘ถ้าความสะดุ้งหวาดกลัว หรือความขนพองสยองเกล้า จะพึงบังเกิดขึ้นแก่ท่านทั้งหลายในสงครามแล้ว ขณะนั้น ท่านทั้งหลายพึงแลดูชายธงของเรานั้นเถิด เพราะเมื่อท่านทั้งหลายแลดูชายธงของเราแล้ว ความสะดุ้งหวาดกลัว หรือความขนพองสยองเกล้าจักเหือดหายไปทันที’ ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ท้าวสักกเทวราชแนะนำเทวดาทั้งหลายให้แลดูชายธงของตนนั้น จักเป็นเหตุให้ความสะดุ้งหวาดกลัว หรือความขนพองสยองเกล้าเหือดหายไปได้เป็นบางครั้งบางคราวเท่านั้น หากทำให้เหือดหายเสมอไปไม่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่าท้าวสักกเทวราชนั้น ยังมีราคะ โทสะ โมหะอยู่ ยังเป็นผู้สะดุ้งหวาดกลัวอยู่ ยังเป็นผู้หลบหนีต่อภัยอันตรายอยู่” ดังนี้

ตามพระพุทธโอวาทนี้ แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ก็ตาม เทวดาอินทร์พรหมก็ตาม ที่ยังมีกิเลสตัณหาอันเป็นเหตุให้สะดุ้งหวาดกลัวอยู่ เป็นเหตุให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลงอยู่นั้น ถึงชาวโลกจะยกย่องเทอดทูนว่า เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์เดชสักปานใดก็ตาม ก็จะไม่หลงเชื่อ ยึดถือเอามาเป็นที่พักอันเกษมปลอดภัย เป็นที่พักอันอุดมประเสริฐอย่างจริงแท้แน่นอนหาได้ไม่ เพราะเป็นที่พึ่งช่วยกำจัดภัยไม่ได้จริงเสมอไป ดังที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงชี้แจงเหตุผลมาแล้ว ซึ่งเปรียบเหมือนคนที่ตกอยู่ในหล่มด้วยกัน ย่อมไม่สามารถที่จะช่วยเหลือกันให้ขึ้นพ้นจากหล่มได้เสมอไป ฉะนั้น

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงที่ฟังอันไม่เกษมปลอดภัย อันไม่อุดมประเสริฐที่ท่านอัคคิทัตตฤๅษีถือเป็นหลักปฏิบัติ และสอนสาธุศิษย์ทั้งหลายมาดั่งนั้นแล้ว ครั้นจะทรงชี้บอกที่ฟังอันเกษมปลอดภัย และอุดมประเสริฐแก่คณะฤๅษีทั้งหลายต่อไป จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนา ด้วยพระพุทธนิพนธคาถาทั้งหลาย ซึ่งมีใจความสำคัญว่า

**บุคคลใดได้ยึดถือเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม และ
พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง และได้เห็นแจ้งอริยสัจ ๔ ด้วย
มรรคปัญญา คือ ทุกข์ ๑ สมุทัยอันเป็นเหตุให้
เกิดทุกข์ ๑ นิโรธอันเป็นที่ดับทุกข์ ๑ อริยมรรค
มีองค์ ๘ อันเป็นทางให้ถึงพระนิพพานซึ่งเป็นที่
ดับทุกข์ ๑ ที่พึ่งของบุคคลนั้นอย่างนี้แล จึง
เป็นที่พึ่งอันเกษมปลอดภัย เป็นที่พึ่งอันอุดม
ประเสริฐ บุคคลได้อาศัยที่พึ่งอย่างนี้แล้ว ย่อม
สามารถจะรอดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเสียได้อย่าง
แน่นอน**

อธิบายว่า การยึดถือเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งนั้น มิได้หมายเอาการนำเอาพระพุทธรูป หรือพระธรรมที่เป็นตัวอักษร หรือรูปพระสงฆ์องค์ใดองค์หนึ่งมาถือไว้ในตน เช่น นำพระพุทธรูปมาคล้องไว้ที่คอ เป็นต้น แต่หมายถึงการน้อมเอาคุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม และคุณพระอริยสงฆ์เข้ามาไว้เป็นเครื่องเตือนใจ โดยทำให้พระคุณนั้น ๆ เข้ามาสถิตอยู่ในจิตใจ เพื่อให้ใจตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้วจะได้มีกำลังกล้าหาญ สามารถที่จะต่อต้านกับภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ หรือให้มีพลังงานพอที่จะบันดาลสิ่งทีประสงคืให้สำเร็จได้ อีกประการหนึ่ง เพื่อให้พระคุณนั้น ๆ สำเร็จเป็นบาทฐานให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งแทงตลอด

สังฆกรรมอันเป็นความจริงโดยปรมาตม์ เพื่อกำจัดกิเลสตัณหาอันเป็นเหตุให้เกิดความสะดุ้งหวาดกลัวซึ่งแทรกซึมอยู่ในชั้นธสันดานให้สิ้นสูญไป เป็นทางที่จะให้วิมุตหลุดพ้นจากทุกขีในสังสารวัฏโดยประการทั้งปวง

การยึดเอาคุณพระพุทธรเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งนั้น ได้แก่การปฏิบัติธรรมซึ่งเรียกว่า การเจริญกรรมฐาน การปฏิบัติธรรม หรือการเจริญกรรมฐานนั้น มีอยู่ ๒ ชั้น ชั้นที่ ๑ ได้แก่การเจริญสมถกรรมฐาน ชั้นที่ ๒ ได้แก่การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน มีวิธีการปฏิบัติ โดยย่อดังจะได้วิสันนาเป็นลำดับไป

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงแสดงการปฏิบัติธรรมโดยสมถวิธีแก่พวกฤาษีทั้งหลาย ได้ตรัสพระพุทธรนิพนธคาถาที่ ๓ บาทที่ ๑ ว่า “โย จ พุทธญจ ธมฺมญจ สัมมญจ สรณํ คโต” ความว่า “บุคคลใด ยึดถือพระพุทธรเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง” ดังนี้ และเมื่อจะทรงแสดงการปฏิบัติธรรมโดยวิปัสสนาวิธี ได้ตรัสพระคาถาที่ ๓ บาทที่ ๒ ต่อไปอีกว่า “จตุตตาริ อริยสจฺจจา นิ สมนฺมปฺปญฺญา ยปสฺสตี” ความว่า “และได้เห็นแจ้งอริยสัจ ๔ ด้วยมรรคปัญญา” ซึ่งจะได้ อรรถาธิบายให้กระจ่างต่อไป ดังนี้

คำว่า **การปฏิบัติธรรมโดยสมถวิธี** ในที่นี้ ได้แก่การเจริญสมถกรรมฐาน โดยยึดเอาคุณพระพุทธรเจ้า คุณพระธรรม คุณพระอริยสงฆ์ อย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นอารมณ์จนให้จิตได้บรรลู่ถึงขั้นอุปจารสมาธิ มีใช้หมายถึงการสวดพระพุทธรคุณ พระธรรมคุณ หรือพระสังฆคุณ ด้วยวาจา หรือการระลึกถึงชั่วคราวหนึ่งยามหนึ่งเพียงเท่านั้น ต้องลงมือบริการภพภวนา คือระลึกถึงพระคุณนั้นเนื่อง ๆ ไปจนกว่าจิตจะเป็นอุปจารสมาธิ ซึ่งอาจจะนานถึง ๗ วัน หรือ ๗ เดือน หรือ ๗ ปี ก็ได้

ย่อมเป็นไปตามสมควรแก่อุปนิสัยของบุคคลผู้ปฏิบัตินั้น ๆ ที่ได้มีทุน คือ บุญกุศลมาต่าง ๆ กันแต่กาลก่อน หรือมีการปฏิบัติยิ่งหย่อนกว่ากันใน ปัจจุบัน

วิธีเจริญพระพุทธคุณหรือการเจริญสมถกรรมฐาน ยึดเอาพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ที่เรียกว่า **พุทธานุสสติกรรมฐาน** นั้น เบื้องต้น ผู้ปฏิบัติเมื่อตัดกังวลต่าง ๆ หมดแล้ว พึงเลือกหาสถานที่อันสมควร คือต้องปลีกตนออกจากหมู่ไปหลบทำอยู่ในที่อันสงบ ได้แก่สถานที่ไม่มีผู้คนพลุกพล่าน และไม่มีเสียงอื้ออึงมารบกวน ครั้นแล้วพึงนั่งขัดสมาธิ หรือนั่งตามทีถนัด หวนระลึกถึงศีลอันบริสุทธ์ของตนให้เป็นสิลวิสุทธิ อันเป็นวิสุทธิข้อที่ ๑ แล้วพึงระลึกถึงพระพุทธคุณตามที่ท่านผู้กล่าวไว้สำหรับ ให้ระลึก ซึ่งมีเป็นบรรทัดฐานอยู่ ๙ ประการ ว่า **“อิติปิ โส ภควา อรหํ, สมมาสมพุทฺโธ, วิชชาจรณสมฺปนฺโน, สุคโต, โลกวิทู, อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ, สตถา เทวมนุสฺสานํ, พุทฺโธ, ภควา.”** ดังนี้อยู่เรื่อยไป นี้เป็นคำบาลี ย่อมเหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติที่รู้ภาษาบาลี ส่วนผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลี พึงระลึกถึงพระพุทธคุณด้วยคำไทย เท่าที่ตนจะพึงระลึกได้ มีตัวอย่างให้ไว้ดังนี้

“อิติปิ โส ภควา พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ที่มีพระคุณนามว่า **“อรหํ”** เพราะเป็นผู้ทรงพ้นไกลจากกิเลส ๑,๕๐๐ ตัณหา ๑๐๘ และเป็นผู้ควรแก่การบูชาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ที่มีพระคุณนามว่า **“สมมาสมพุทฺโธ”** นั้น เพราะทรงเป็นผู้ตรัสรู้ริยสัจ ๔ ด้วยพระองค์เองโดยถูกต้อง ไม่มีครูอาจารย์แนะนำสั่งสอน ที่มีพระคุณนามว่า **“วิชชาจรณสมฺปนฺโน”** นั้นเพราะทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิชา ๓ หรือ วิชา ๘ และจรณะ ๑๕ ที่มีพระคุณนามว่า **“สุคโต”** นั้น เพราะทรงเป็นผู้เสด็จ

มาตี คือการทรงบำเพ็ญพระบารมีมาตั้งแต่ต้นจนได้สำเร็จเป็นพระ
พุทธเจ้านั้น ได้ดำเนินมาด้วยดี ไม่มีอุปสรรคใด ๆ ขัดขวางให้ขาด
สะบั้นลงระหว่างกลางคัน ที่มีพระคุณนามว่า “**โลกวิทู**” นั้น เพราะทรง
เป็นผู้รู้แจ้งโลกทั้ง ๓ คือ สัตวโลก โลกาสโลก และสังขารโลก โดยถูก
ถ่วงตามความเป็นจริง ทั้งส่วนสมมุติสังและปรมาตถสัง ที่มีพระคุณ
นามว่า “**อนุตตโร บุริสทมฺมสารถิ**” นั้น เพราะทรงสามารถฝึกสอน
เวไนยนิกรสัตว์ให้ตรัสรู้ตามได้อย่างไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน ที่มีพระคุณ
นามว่า “**สตถา เทวมนุสฺสานิ**” นั้น เพราะทรงเป็นครูสอนให้สำเร็จได้
ทั้งมนุษย์ ทั้งเทวดา และพรหมทั้งหลาย ที่มีพระคุณนามว่า “**พทุโธ**”
นั้น เพราะทรงเป็นผู้ตรัสรู้ริยสัง ๔ โดยถูกต้องแล้ว ทรงสามารถสั่งสอน
ให้สรรพสัตว์ทั้งหลายตรัสรู้ตามด้วย ที่มีพระคุณนามว่า “**ภควา**” นั้น เพราะ
เป็นผู้ทรงทำลายล้างผลาญมารทั้ง ๕ เสียได้ คือ กิเลสมาร ชนธมาร
อภิสังขารมาร เทวปุตตมาร และมัจจุมาร หรือเป็นผู้ทรงจำแนกแยกแยะ
ธรรมะโดยละเอียดพิสดารมีประการต่าง ๆ อย่างน่าอัศจรรย์” ดังนี้ เป็นต้น

เมื่อผู้ปฏิบัติเพียรระลึกรู้ถึงพระพุทธานุคุณอยู่โดยทำนองนี้นาน ๆ
หลายครั้งหลายหน หลายวัน หลายเดือน หรือหลายปี กิเลสคือราคะ
โทสะ โมหะ ก็จะไม่เข้าพัวพันกลุ่มรุ่มย่ำยัดได้ เมื่อนั้นจิตก็จะตรงดิ่งอยู่
ในพระพุทธานุคุณเท่านั้น เพราะราคะ โทสะ โมหะ เข้าพัวพันจิตไม่ได้
วิตก กับ **วิจารณ์** อันเป็นองค์ฌานเบื้องต้นก็จะมีกำลังกล้าปรากฏชัด
วิตกทำหน้าที่ยักจิตขึ้นให้ติดอยู่กับอารมณ์กรรมฐาน คือ พระพุทธานุคุณ
วิจารณ์ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์กรรมฐานนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติมีวิตก มีการ
วิจารณ์พระพุทธานุคุณอยู่อย่างนี้ **ปิติ** คือความดีใจ อันเป็นองค์ฌานที่ ๓
ย่อมจะเกิดมีกำลังกล้า ทำหน้าที่ให้จิตใจเอิบอิมชุ่มชื้น เมื่อจิตใจมีความ
เอิบอิม ความร่าเริงกระวนกระวายทางกาย และทางจิตย่อมสงบลง

ด้วยกำลังแห่ง **ปัสสัทธิ**อันมีปิติเป็นเหตุ เมื่อมีความกระวนกระวายสงบ
 ระวังบลงแล้ว **ความสุขกายสุขใจ**อันเป็นองค์ฌานที่ ๔ ย่อมเกิดมีกำลัง
 แรงขึ้น เมื่อผู้ปฏิบัติมีความสุขกายสุขใจแล้ว จิตซึ่งได้พระพุทธานุ
 เป็นอารมณ์นั้นย่อมเป็นสมาธิ คือตั้งมั่นอยู่ในพุทธานุอันอย่างเดีย
 วนั้นเป็นองค์ฌานที่ ๕ เป็นอันว่าองค์ฌานทั้ง ๕ ซึ่งได้แก่วิตก วิจารณ์
 ปิติ สุข และเอกัคคตา คือสมาธิได้เกิดขึ้นในขณะเดียวกันตามลำดับ
 ฉะนั้น ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ผู้เจริญพุทธานุสสติ ชื่อว่าได้สำเร็จ**อุปจารฌาน**
 และได้ชื่อว่ายึดเอาพระพุทธานุเป็นที่พึ่งได้แล้วนั้นเทียว

การเจริญพุทธานุสสตินี้สูงก็ให้สำเร็จเพียงขั้นอุปจารฌาน
 เท่านั้น ไม่ถึงขั้นอัปนาสมาธิ เพราะพระพุทธานุเป็นสภาวะปรมาตถ์
 มีความละเอียดลึกซึ้งมาก และต้องใช้จิตโน้มนึกไปหลายอย่างหลาย
 ประการตามลักษณะของพระพุทธานุ นั้น ๆ จิตจึงไม่สามารถตั้งมั่นถึงขั้น
 อัปนาสมาธิ แต่ถึงอย่างไรก็ดี แม้เพียงขั้นอุปจารฌานเท่านั้น นิเวศ
 กิเลสทั้งหลายก็สงบระงับลงด้วยอำนาจขององค์ฌานทั้ง ๕ แล้ว คือ วิตก
 ทำหน้าที่ข่มถีนมิทถนิวรรณ์ วิจารณ์ทำหน้าที่ข่มวิจิกิจฉานนิวรรณ์ ปิติตำหน้าที่
 ข่มอุทถัจจุกุกุจนิวรรณ์ สุขทำหน้าที่ข่มพยาปาทนิวรรณ์ เอกัคคตาทำหน้าที่
 ข่มกามฉันทนิวรรณ์ ด้วยเหตุนี้ บุคคลผู้ปฏิบัติที่ยึดเอาพระพุทธานุ
 เป็นที่พึ่งด้วยข้อปฏิบัติอย่างนี้ จึงเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในพระพุทธานุ
 เป็นอย่างมากกว่าสามัญธรรมตา เป็นผู้มีความเชื่อถืออย่างหนักหน่วง
 เป็นผู้มึสติและปัญญาอันไพบุลย์กว้างขวาง เป็นผู้ได้ประสบบุญอย่าง
 ประเสริฐ เป็นผู้มากอยู่ด้วยปิติปราโมทย์ เป็นผู้กำจัดเสียได้ซึ่งทุกขภัย
 และความสะดุ้งหวาดกลัวทั้งหลาย และย่อมได้ความรู้สึกขึ้นว่าตนอยู่ร่วม
 กับพระพุทธานุทุกทิพาราตริกกาล แม้เมื่อถึงคราวประสบกับสิ่งที่จะพึง
 ประพตีสว่างเกิน ก็ไม่กล้าประพตีสว่างเกินได้ คือไม่กล้าประพตีสว่าง

ด้วยกาย วาจา ใจ เพราะหิริโอตตปปะ คือความกระดากละอาย ความเกรงกลัวต่อบาปย่อมผูกเกิดขึ้นในดวงจิต เป็นเสมือนอยู่ต่อหน้า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้นเทียว ผู้ปฏิบัติกรรมฐานนี้หากจะ ยังมีได้บรรลุมรรคผลนิพพานในชาตินี้ ก็จะเป็นผู้หวังได้ซึ่งสุคติภพใน ชาติหน้า

ส่วนวิธีการเจริญธรรมานุสสตินั้น กิจเบื้องต้นก็ปฏิบัติเหมือน การเจริญพุทธานุสสติ ครั้นเตรียมการเบื้องต้นเสร็จแล้ว ฟังน้อมนึก ระลึกถึงคุณพระธรรมตามที่ท่านผูกไว้ให้เป็นบทสำหรับระลึก ซึ่งเป็น บรรทัดฐานอยู่ ๖ ประการว่า “**สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม, สนฺทิกฺขุจโก, อกาลโก, เอหิปสฺสิโก, โอปนยโก, ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ.**” ดั่งนี้อยู่เนื่อง ๆ นี้เป็นคำบาลีสำหรับผู้ที่รู้ภาษาบาลี ส่วนผู้ไม่รู้ภาษาบาลี ฟังระลึกถึงพระธรรมคุณในภาษาไทย ตามที่ตนจะฟังระลึกได้ มีตัวอย่าง ให้ไว้ดังนี้

“**สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม**” พระธรรม ๑๐ ประการ คือ พระปริยัติธรรม ๑ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ อันพระผู้มีพระภาค ทรงแสดงไว้อย่างครบถ้วนบริสุทธิบริบูรณ์ดีแล้ว คือไม่เกิน และไม่ขาด ตกบกพร่อง พระธรรม คือ โลกุตระธรรม ๙ ซึ่งได้แก่มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ “**สนฺทิกฺขุจโก**” เป็นสิ่งอันผู้ปฏิบัติจะพึงรู้พึงเห็นเป็นประจักษ์ ด้วยตนเอง พระธรรม คือมรรค ๔ “**อกาลโก**” เป็นสิ่งที่ให้ผลในทันทีใด ไม่มีกาลอื่นคั่นในระหว่าง คืออริยผลเกิดขึ้นต่ออริยมรรคที่เดียว พระธรรม คือโลกุตระธรรม ๙ ประการ “**เอหิปสฺสิโก**” เป็นสิ่งที่ (ผู้บรรลุ) อวดอ้าง ได้เพราะเป็นของมีจริง กล่าวเชิญคนอื่นมาพิสูจน์ดูได้ด้วยตนเอง พระธรรม คือโลกุตระธรรม ๙ ประการ “**โอปนยโก**” เป็นสิ่งที่จะพึงยึดหน่วง คือ

น้อมเข้ามาไว้ในใจได้ และเมื่อปรากฏขึ้นในใจเพียงครั้งเดียว ก็สามารถปิดประตูอบายภูมิทั้ง ๔ คือผู้ใดบรรลุแล้วไม่ไปเกิดในอบายภูมิตลอดกาลนิรันดร์ พระธรรม ๙ หรือ ๑๐ ประการนั้น “**ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ**” กัลยาณปุถุชนผู้ศึกษา และพระอริยเจ้าทั้งหลาย จะพึงรู้พึงเสวยรสด้วยตนเองโดยเฉพาะ คนอื่นซึ่งไม่รู้และไม่ได้ปฏิบัติด้วยตนเอง ย่อมไม่มีส่วนรู้ ส่วนเสวยรสด้วย ดังนี้ เป็นต้น

เมื่อผู้ปฏิบัติระลึกนึกถึงพระธรรมคุณอยู่อย่างนี้เนือง ๆ นานวัน นานเวลาเข้า ราคะ โทสะ โมหะ ก็จะเข้าพัวพันกลุ่มมุ่มย่ายี่จิดไม่ได้ จิตย่อมตรงตั้งอยู่ในพระธรรมคุณ แต่นั้น องค์แห่งอุปจารมานทั้ง ๕ มี วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา ก็จะเกิดมีกำลังขึ้นโดยลำดับในขณะเดียวกันนั้น เหมือนอย่างที่แสดงมาแล้วในพุทธานุสสตินั้นเกี่ยว และธัมมานุสสตินี้ก็ให้สำเร็จเพียงขั้น อุปจารมาน เช่นเดียวกันไม่ถึงขั้น อปัณาสมาธิ บุคคลผู้เจริญธัมมานุสสติกรรมฐานนี้ ย่อมมีความเคารพยำเกรงในพระพุทธรูปเจ้ามากกว่าสามัญธรรมดาว่า “ไม่ใช่เราจะตามนึกเห็นพระพุทธรูปเจ้า ผู้ทรงแสดงธรรม ผู้ทรงประกอบด้วยพระคุณอย่างนี้ ในปางอดีตที่ล่วงไปนานแล้วโน้น ความจริงในปัจจุบันเดี๋ยวนี้ ก็ได้ปราศจากพระพุทธรูปเจ้า” ทั้งนี้ก็เพราะได้เห็นคุณของพระธรรมโดยประจักษ์นั่นเอง และย่อมเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในพระธรรมมากขึ้น มีศรัทธาแก่กล้า มีสติปัญญาไพบูลย์กว้างขวาง เป็นผู้มากอยู่ด้วยปีติปราโมทย์ เป็นผู้กำจัดทุกข์ภัย และความสะดุ้งหวาดกลัวเสียได้ ย่อมได้ความรู้ลึกว่า ตนอยู่ร่วมกับพระธรรมทุกทิพารাত্রีกาล แม้เมื่อถึงคราวประจวบกับสิ่งที่ยั่วเย้าเร้าให้ประพฤติล่วงละเมิด ก็จะมีหิริและโอตตปเปมุตเกิดขึ้นมาในดวงจิต

โดยทันที เกิดกันมีให้ประพาศชั่วด้วยกาย วาจา ใจ ได้โดยง่าย อนึ่ง ผู้เจริญธัมมานุสสตินี้ ถ้าไม่ได้บรรลุมรรคผลนิพพานในชาติปัจจุบัน ก็จะต้องไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ โดยไม่ต้องสงสัยนั้นเทียว

ส่วนวิธีเจริญสังฆานุสสตินั้น กิจเบื้องต้นก็มีวิธีปฏิบัติเหมือนการเจริญพุทธานุสสติทุกประการ เมื่อผู้ปฏิบัติเตรียมการเบื้องต้นเสร็จแล้ว ฟังน้อมนึกระลึกถึงคุณของพระอริยสงฆ์ ตามที่ท่านผูกไว้ให้ระลึก ๔ ประการ ซึ่งมีเป็นบรรทัดฐานอยู่ว่า “**สุปฏิปนุโน ภควโต สาวกัสໂມ, อชุปฏิปนุโน ภควโต สาวกัสໂມ, ฃายปฏิปนุโน ภควโต สาวกัสໂມ, สามိจิปฏิปนุโน ภควโต สาวกัสໂມ, ยทิกံ จตตาริ ปุริสยคคานิ อฏฐ ปุริสປຸคຸລາ ເສ ກຸວາໂຕ ສາວກສໂໂມ, ອາຫຸເນຍໂຍ, ປາຫຸເນຍໂຍ, ທກຸໂຮຍໂຍ, ອຸນຸສິຣຸໂຍ, ອນຸຕຸຕຣ໌ ປຸຸຸນຸຸເຸເຸເຸຕຸ໌ ລອກສຸສ.**” ดังนี้ อยู่เนื่อง ๆ นี้สำหรับผู้รู้ภาษาบาลี ส่วนผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลีนั้น ฟังระลึกถึงพระสังฆคุณด้วยคำไทย ตามที่ตนจะฟังระลึกได้ มีตัวอย่างให้ไว้ดังนี้

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า อันได้แก่พระอริยบุคคล ๔ คู่ หรือ ๘ จำพวกนั้น “**สุปฏิปนุโน**” ท่านเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว เพราะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา “**อชุปฏิปนุโน**” เป็นผู้ปฏิบัติตรงตามทางสู่พระนิพพาน ไม่ปฏิบัติอ้อมค้อมเพื่อโลกามิส ไม่มีมารยาสาโดยอันทำให้คดโกง “**ฃายปฏิปนุโน**” เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อพระนิพพาน อันเป็นธรรมไม่ตาย ไม่ได้ปฏิบัติเพื่อมีภพชาติต่อไปอีก “**สามิจิปฏิปนุโน**” เป็นผู้ปฏิบัติชอบ สมควรแก่การเคารพบูชาของมหาชนทั้งหลายอย่างแท้จริง “**อาหุเนยໂຍ**” เป็นผู้ควรแก่อาหิสนุชาที่บุคคลนำมาบูชาแต่ที่ไกล เพราะเป็นเหตุให้เกิดผลมาก “**ປາຫຸເນຍໂຍ**” เป็นแขกอันประเสริฐด้วยคุณธรรม ควรแก่การต้อนรับด้วยปัจจัยสี่ “**ທກຸໂຮຍໂຍ**” เป็นผู้ควรแก่

ทักษิณาทาน คือทานที่คนบริจาคเพื่อภพสมบัติและโภคสมบัติ เพราะเป็นเหตุให้ผลสำเร็จสมความปรารถนา “อณฺชลิกรณียะ” เป็นผู้ควรแก่การประนมมือกราบไหว้ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะท่านประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา อัมบริสุทธิ “อนุตฺตรํ ปุณฺณกเขตต์ตํ โลกสฺส” ท่านเป็นเนืองนาคบุญอันยอดเยี่ยมของชาวโลก เพราะทำบุญแต่น้อย ก็ให้ได้ผลมาก เปรียบเหมือนนาข้าวที่มีดินดี และปราศจากหญ้าที่ทำให้เมล็ดพืชผลตกหนา มีคุณภาพและปริมาณมาก ดังนี้ เป็นต้น

เมื่อผู้ปฏิบัติระลึกถึงพระสังฆคุณด้วยอาการอย่างนี้อยู่เนือง ๆ นานวันนานเวลาเข้า องค์แห่งอุปัชฌาย์ทั้ง ๕ ก็จะเกิดขึ้น มีกำลังกล้าสามารถระงับดับนิวรณ์กิเลสให้สงบไป โดยนัยดังที่แสดงมาแล้วในพุทธา-นุสสติทุกประการ ผู้ที่เจริญสังฆานุสสตินี้ ย่อมมีความเคารพยำเกรงในพระสงฆ์กว่าธรรมดามาก มีศรัทธาแก่กล้า มีสติปัญญาไพบุลย์กว้างขวาง เป็นผู้มากอยู่ด้วยปีติปราโมทย์ เป็นผู้กำจัดทุกข์ภัยและความสะดุ้งหวาดกลัวเสียได้ ย่อมได้ความรู้สึกว่า ตนอยู่ร่วมกับพระอรหันต์ทุกทิพารাত্রีกาล แม้แต่สรีระร่างกายของผู้เจริญสังฆานุสสตินี้ ก็สมควรแก่การเคารพบูชา เป็นเสมือนโรงอุโบสถซึ่งมีพระสงฆ์กำลังประชุมเต็มอยู่ ฉะนั้น แม้เมื่อคราวที่ได้ประสบเข้ากับสิ่งที่ยั่วเย้าเข้าให้ประทุพติผิด หิริ-โอตตปะปะก็จะผุดเกิดขึ้นมาในดวงจิต ห้ามกันมิให้ประทุพติผิดลงไปได้ เป็นเสมือนได้เห็นพระอรหันต์อยู่เฉพาะหน้า ฉะนั้น อนึ่ง ผู้เจริญสังฆานุสสตินี้ ถ้าไม่ได้บรรลุมรรคผลนิพพานในชาติปัจจุบัน ก็จะต้องมีสุคติภูมิสวรรค์เป็นที่หวังได้ในชาติเบื้องหน้าโดยแท้แล

บุคคลผู้เจริญ พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ กรรมฐานอยู่เนือง ๆ จนจิตเป็นอุปัชฌาย์ด้วยวิธีปฏิบัติดังวิสัยนามานี้ นับว่าได้

ก้าวถึงขั้น **จิตตวิสุทธิ** คือ ความหมจดจดแห่งสมาธิ เป็นวิสุทธิข้อที่ ๒ ในวิสุทธิ ๗ และเชื่อว่าเป็นผู้ยึดเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง ตามที่สมเด็จพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในพระพุทธานิพนธคาถา ข้างตนว่า “**โย จ พุทธญจ ธมฺมญจ สัมมญจ สรณํ คโต** - บุคคลใด ได้ยึดเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง” ดังนี้ นั้นแล การที่บุคคลสวดพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ที่เรียกว่า สวดมนต์ เป็นบางครั้งบางคราวนั้นก็ดี การที่บุคคลระลึกนึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณเป็นบางครั้งบางคราว หรือเวลา ศัตรูจะมาถึงจึงจะระลึกนึกถึงสักครั้งหนึ่งก็ดี ยังไม่เชื่อว่าเป็นการยึดเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งได้ เพราะการกระทำเพียงเท่านั้น ไม่สามารถจะเข้าถึงพระคุณของพระรัตนตรัย ต้องลงมือปฏิบัติ ให้สำเร็จเป็นกรรมฐานจริง ๆ ดังวิไลชานามาแล้ว

ก็แล การยึดถือเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง ด้วยสมถวิธิดังแสดงมานี้ แม้ว่าจะเป็นการถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ โดยถูกต้องแล้วก็ดี แต่เพราะการถึงด้วยสมถวิธินี้ ยังเป็น โลภียธรรม ยังเห็นพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ไม่แจ่มชัด จึงยัง อาจมีทางที่จะเสื่อมคลายกลับไปยึดเอาสิ่งอื่น หรือบุคคลอื่นจากพระรัตนตรัย มาเป็นที่พึ่ง หรือมาเคารพนับถือมากกว่าได้อยู่ กล่าวคือ อาจจะไปนับถือ วัตถุ หรือบุคคล อันศักดิ์สิทธิ์ยิ่งกว่าพระรัตนตรัย หรือยังมีโอกาสที่จะเปลี่ยนใจไปเข้ารีตนับถือศาสนาอื่น ๆ นอกจากพระพุทธศาสนาก็ได้ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรง แสดงธรรม นำให้พวกฤาษีทั้งหลายเข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยสมถวิธินั้นเป็นขั้นต้นแล้ว จึงได้ทรงแสดงให้เข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยวิปัสสนาวิธิต่อไป อีกว่า “**จตุตตาริ อริยสัจจานิ สมฺมปฺปญฺญา ย ปสฺสตี** - และได้เห็น

อริยสัจ ๔ ด้วยมรรคปัญญา” ดังนี้ ครั้นแล้วจึงได้ทรงแสดงจาระไนประเภทของอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อิก ดังจะได้ อรรถาธิบายให้กระจ่างต่อไป

การปฏิบัติธรรมขั้นสมถกรรมฐานนั้น ยังไม่สามารถจะให้ ผู้ปฏิบัติรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ ได้ เพียงแต่เป็นพื้นฐานให้รู้แจ้งต่อไปเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมเมื่อเจริญสมถกรรมฐาน ได้อุปจารสมาธิ หรืออัปปนาสมาธิอันเป็นพื้นฐานของมรรคปัญญาแล้ว ต้องเจริญวิปัสสนากรรมฐานต่อไปอีก หรือถ้าไม่เจริญสมถกรรมฐานมาก่อน จะเจริญวิปัสสนากรรมฐานเลยก็ได้ การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น ต้องได้สภาวะธรรมอันเป็นปรมาตม์มาเป็นอารมณ์ คือวิปัสสนาภูมิอันได้แก่ ชั้นที่ ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และปฏิจ-สมุขปาท ๑๒ เป็นต้น ในที่นี้จะยกเอาชั้นที่ ๕ มาประกอบการอธิบาย ถึงวิธีการเจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยสังเขป สืบต่อจากการเจริญสมถ-กรรมฐานอันมีพระพุทธรูปเป็นอารมณ์ ดังที่ได้วิสัชนามาแล้วต่อไป

ชั้นที่ ๕ นั้น ได้แก่ รูปชั้นที่ เวทนาชั้นที่ สัญญาชั้นที่ สังขารชั้นที่ และวิญญาณชั้นที่ และชั้นที่ ๕ นี้ ย่อลงเป็น ๒ ได้แก่รูปชั้นที่ จัดเป็น **รูปธรรม** คือสภาวะธรรมที่เป็นรูป ๑ เวทนาชั้นที่ สัญญาชั้นที่ สังขารชั้นที่ และวิญญาณชั้นที่ ๔ ชั้นที่นี้รวมกันจัดเป็น **นามธรรม** คือสภาวะธรรมที่เป็นนาม ไม่มีรูปร่างวรรณะสัณฐานปรากฏ โดยนัยนี้ จะเห็นว่า คำว่าชั้นที่ ๕ กับคำว่า รูปนาม นั้นหมายเอาสภาวะธรรมที่เป็นปรมาตม์อย่างเดียวกัน ต่างแต่อันหนึ่งย่อเข้าเป็นจำนวนน้อย อิกอันหนึ่งแยกออก

เป็นจำนวนมากนั้น อันผู้ปฏิบัติจะพึงสำเหนียกไว้เป็นหัวใจสำคัญ ข้อสำคัญ อีกประการหนึ่งนั่นคือ ชั้นที่ ๕ หรือรูปนามที่จะนำมาเป็นอารมณ์ของ วิปัสสนากรรมฐานนั้น ต้องจำกัดเอาเฉพาะชั้นที่ ๕ หรือรูปนามที่เป็น ปัจจุบัน คือที่ปรากฏขึ้นเฉพาะหน้าเท่านั้น ที่เป็นอดีต คือล่วงไปแล้ว หรือที่เป็นอนาคต คือยังไม่มาปรากฏขึ้นนั้น ใช้เป็นอารมณ์ของ วิปัสสนาไม่ได้ เพราะสิ่งที่เป็นอดีตและอนาคตนั้น ไม่ใช่วิสัยของ วิปัสสนาปัญญา ไม่สามารถจะพิจารณาเห็นได้ ตามธรรมดา ชั้นที่ ๕ นั้นย่อมปรากฏในทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เสมอ คือ ขณะที่จิตรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ แต่ละทวาร ชั้นที่ ๕ จะปรากฏเป็น ธรรมนิยามพร้อมกันทั้ง ๕ ชั้นทุก ๆ ทวารทีเดียว

ยกตัวอย่าง ขณะที่จิตเห็นรูปทางตา **จักขุปสาทรูป**อันเป็นเหตุ ส่องให้เห็นรูปารมณฺ์ กับ **รูปารมณฺ์**ที่ผ่านมากกระทบกับจักขุประสาทนั้น สองรูปนี้ เป็นรูปชั้นที่ **จิต**ผู้เห็นรูปารมณฺ์นั้น เป็นวิญญานชั้นที่ **การเสวย รูปารมณฺ์**ว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ชั้นนั้น เป็นเวทนาชั้นที่ **ความจำสึ**สัณวรณะ เป็นต้นของรูปารมณฺ์นั้น เป็นสัญญาชั้นที่ **ความดีใจ**ในรูปารมณฺ์อันน่ารัก หรือ **ความเสียใจ**ในรูปารมณฺ์อันน่าชังนั้น เป็นสังขารชั้นที่ จะเห็นว่าการเห็นรูปครั้งหนึ่ง ๆ นั้น ชั้นที่ ๕ จะปรากฏเกิดขึ้นพร้อมกันทุก ๆ ครั้ง ไม่มีขาดไม่มีเกินเลย แม้ในการได้ยินเสียงทางหู ได้ดมกลิ่นทางจมูก ได้ ลิ้มรสทางลิ้น ได้รู้สัมผัส คือ เย็นร้อนอ่อนแข็งทางกาย และได้รู้ ธรรมารมณฺ์ทางใจ ชั้นที่ ๕ ก็ปรากฏเกิดขึ้นในทวารนั้น ๆ ครบทั้ง ๕ ชั้น โดยทำนองเดียวกันนี้ การใช้สติคุมใจให้กำหนดรู้ชั้นที่ ๕ ที่ปรากฏเกิดขึ้น ในทวารทั้ง ๖ นั้น ให้ทันกับจังหวะที่มันเกิดขึ้นพอดี คือไม่ก่อนไม่หลัง

เช่นนี้ ชื่อว่าจิตได้ชั้น ๕ เป็นอารมณ์ปัจจุบัน หรือได้ชั้น ๕ ปัจจุบัน เป็นอารมณ์ ผู้จะเจริญวิปัสสนากรรมฐานพึงสำเหนียกให้รู้ชั้น ๕ ปัจจุบัน ให้เป็นที่เข้าใจเสียก่อนเป็นประการเบื้องต้น ดังวิสัยนามานี้

เมื่อได้แสดงให้เห็นผู้ปฏิบัติรู้จักชั้น ๕ ปัจจุบันอันเป็นอารมณ์ของ วิปัสสนากรรมฐานมาพอสมควรแล้ว บัดนี้จะได้แสดงถึง **ภาวนาวีธี** คือ วิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยสังเขปต่อไป

ผู้ปฏิบัติที่ได้เจริญสมถกรรมฐานซึ่งเรียกว่า พุทธานุสสติ ฌัมมานุสสติ หรือสังขานุสสติ มาดีแล้วนั้น ก่อนจะมีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน พึงเจริญพุทธานุสสติ หรือฌัมมานุสสติ หรือสังขานุสสติ อย่างใดอย่างหนึ่งจนให้จิตสำเร็จเป็นอุچارสมาธิเสียก่อน เพื่อให้สำเร็จเป็นจิตตวิสุทธิ อันเป็นฐานของวิปัสสนา เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว พึงใช้สติบังคับจิตให้กำหนดอารมณ์ทั้ง ๖ คือ รูปารมณ์ สัททวารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ และธัมมารมณ์ ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์ ที่ผ่านเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นธรรมดานิยมอยู่แล้วนั้นทุก ๆ ทวาร สุดแต่อารมณ์นั้น ๆ จะผ่านมาทางทวารไหน ก็ให้ใช้สติบังคับจิตกำหนดจับอารมณ์ทางทวารนั้น ให้ทันปัจจุบันทุกครั้งและทุกอารมณ์ไป ดังอธิบายมาแล้ว เช่นตัวอย่าง เมื่อรูปารมณ์ผ่านทางตา ก็กำหนดว่า **เห็นหนอ** ๑ เมื่อสัททวารมณ์ผ่านทางหู กำหนดว่า **ได้ยินหนอ** ๑ เมื่อคันธารมณ์ผ่านทางจมูก กำหนดว่า **ได้กลิ่นหนอ** ๑ เมื่อรสารมณ์ผ่านทางลิ้น กำหนดว่า **รู้รสหนอ** ๑ เมื่อโผฏฐัพพารมณ์ผ่านทางกาย กำหนดว่า **เย็นหนอ** ๑ หรือ **ร้อนหนอ** ๑ หรือ **อ่อนหนอ** ๑ หรือ **แข็งหนอ** ๑ เป็นต้น กำหนดรู้ไปตามสภาพ

เรื่อง พรหมณฺสี้อคคิทัตตะ

ของความรู้สึกทางกาย ซึ่งมีประการต่าง ๆ มากหลาย เมื่อธัมมมารมณฺ์ ผ่านทางใจ กำหนดว่า **รู้หนอ ๆ** หรือเมื่อก้าวเท้าขวาไป กำหนดว่า **ขวาย่างหนอ** เมื่อก้าวเท้าซ้ายไปกำหนดว่า **ซ้ายย่างหนอ** หรือเมื่อนั่งสมาธิอยู่ ขณะหายใจเข้า ท้องจะพองออก ให้กำหนดว่า **พองหนอ** ขณะหายใจออก ท้องจะยุบแฟบลง ให้กำหนดว่า **ยุบหนอ** รูปที่เดินไป กิติ รูปที่พองยุบกิติ เป็นธรรมารมณฺ์ทั้งนั้น ข้อสำคัญ คือให้ผู้ปฏิบัติอย่าประมาทมัวเมาไปในกิจการอย่างอื่น ในขณะที่ปฏิบัติธรรม จงเพียรพยายามใช้สติควบคุมใจให้ตามกำหนดรู้อารมณ์ทั้ง ๖ ที่ทวารทั้ง ๖ อยู่ อย่างนี้ให้ติดต่อกันไป

แต่ในทางปฏิบัติ คงใช้กำหนดในเวลาเดินจงกรมกับเวลานั่งสมาธิ เป็นหลักใหญ่ คือ เดินจงกรมกำหนดการเดิน ประมาณ ๑ ชั่วโมง นั่งสมาธิ กำหนดลมหายใจเข้าออก พองหนอยุบหนอ ประมาณ ๑ ชั่วโมง สลับกัน และติดต่อกันไป เว้นแต่เวลาหลับนอน และรับประทานอาหาร หรือพักผ่อนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนการกำหนดอย่างอื่น ใช้กำหนดเฉพาะเวลาอารมณ์นั้น ๆ จรแทรกเข้ามารบกวน เช่น เวลาที่นั่งกำหนดลมหายใจอยู่ ถ้าได้ยินเสียงแทรกเข้ามา ก็ให้หยุดกำหนดพองหนอยุบหนอไว้ก่อน ให้ตามกำหนดว่า ได้ยินหนอ ๆ แล้วจึงกลับมากำหนดลมหายใจพองหนอยุบหนออีกต่อไป ในเวลาเดิน กำหนดการก้าวเท้าอยู่ ถ้ามีอารมณ์อื่นมารบกวน ก็ให้พักตามไปกำหนดอารมณ์นั้น ๆ แล้วจึงกลับมากำหนดเดินอีก โดยทำนองนี้ตลอดไป คือว่า การเดินและการนั่ง กำหนดนั้น เป็นหลักปฏิบัติอันมีความสำคัญกว่าอย่างอื่น และต้องทำอย่างเอาจริงเอาจังในสองประการนี้ เว้นแต่เวลาหลับนอน และกำหนด

ให้ทันกับจังหวะของอารมณ์นั้น ๆ ที่ปรากฏ ณ ทวารนั้น ๆ ให้ได้อารมณ์
ปัจจุบันเสมอ

เมื่อผู้ปฏิบัติใช้สติคุมจิตให้ตามกำหนด จับอารมณ์ปัจจุบันอยู่
ด้วยอาการอย่างนี้ ครั้นจิตมีสมาธิดีขึ้น ก็จะมีขั้น ๕ ปัจจุบันที่ปรากฏ
อยู่โดยธรรมนิยามดังอธิบายมาแล้ว เรียกว่าได้เห็นรูปเห็นนามหรือเห็น
ขั้น ๕ ปัจจุบัน การเห็นนี้ไม่ใช่เห็นด้วยตาเนื้อ แต่เห็นด้วยตาญาณ
การที่ผู้ปฏิบัติมาได้เห็นขั้น ๕ ปัจจุบัน หรือเห็นรูปเห็นนามด้วยญาณนี้
ชื่อว่าได้บรรลุถึง **นามรูปปริจเฉทญาณ** อันเป็นญาณที่ ๑ ในญาณ ๑๖
เป็นญาณที่ได้เห็นรูปธรรมนามธรรม ซึ่งไม่เคยเห็นมาในกาลก่อน เมื่อ
ผู้ปฏิบัติได้บรรลุญาณนี้แล้ว ก็จะมีคนทั้งหลายเป็นสักแต่ขั้น ๕
หรือรูปนามเท่านั้น ไม่เห็นเป็นสัตว์บุคคลตามที่เคยเข้าใจมาแต่ก่อน
ที่โลกเรียกขานกันว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา นั้นเป็นเพียงแต่การ
สมมุติ หาได้เป็นจริงอย่างที่สมมุตินั้นไม่ ความจริงก็มีแต่ขั้น ๕ หรือ
รูปนาม ตามที่เห็นประจักษ์อยู่เท่านั้น ความเห็นเช่นนี้ เรียกว่า **ทวิภูติ-
วิสุทธิ** ในวิสุทธิ ๗ ข้อนี้ เป็นความเห็นที่บริสุทธิ์หมดจด คือเห็นถูกต้อง
ตามความจริงนับเป็น **วิปัสสนาสัมมาทวิสุทธิ** ประการต้น

เมื่อผู้ปฏิบัติได้เห็นความจริงของชีวิต คือ รูปนามอย่างนี้
แล้ว ครั้นปฏิบัติคือพยายามกำหนดรู้รูปนามต่อไป สมาธิค่อยแก่กล้าขึ้น
ก็จะรู้ว่าชีวิตของคนเรา คือรูปนามนี้ ไม่ใช่มีพระเจ้าคือใคร ๆ เป็นผู้
สร้างสรรค์ขึ้นเลย แต่ก็มีได้เกิดขึ้นมาเองโดยลำพัง หากเกิดมาแต่เหตุ
ปัจจัยของเขาเอง กล่าวคือ รูปหรือรูปขั้นนั้น เกิดมาแต่วิชชา ตัณหา
อุปาทาน กรรมอันเป็นเหตุอดีต และมีอาหารเป็นเหตุปัจจุบันที่อุปถัมภ์

เลี้ยงไว้ ส่วนนาม คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ ๓ ขันธน์
เกิดมาแต่เหตุอดีต คือ อริชชา ตัณหา อุปาทาน กรรมเช่นเดียวกัน
และมีผัสสะเป็นเหตุปัจจุบัน ที่ทำให้เกิดอยู่ตลอดไป ส่วนนาม คือ
วิญญาณขันธน์นั้น เกิดมาแต่เหตุอดีต ๔ อย่างนั้นเหมือนกัน ต่างแต่นาม
นามรูปเป็นเหตุปัจจุบันที่ทำให้เกิดอยู่ตลอดไป

นอกจากนี้ย่อมจะรู้ชัดแจ้งขึ้นว่า รูปนามนี้ ย่อมมาอาศัยซึ่งกัน
และกันเป็นไป คือนามต้องอาศัยรูป รูปต้องอาศัยนาม จึงดำรงอยู่ หรือ
ปรากฏเป็นไปได้ ถ้าแยกกันแล้วก็ดำรงอยู่ หรือปรากฏเป็นไปไม่ได้ ตัวอย่าง
ที่เห็นได้ง่าย เช่น รูปที่ก้าวเท้าไปนั้น อาศัยนามคือจิต เป็นผู้สั่ง เท้าจึง
ก้าวไป ในกรณีเช่นนี้ เรียกว่านามเป็นเหตุให้เกิดรูป และเมื่อก้าวเท้าไป
จิตย่อมเกิดรู้ขึ้นว่าได้ก้าวเท้าไป ในกรณีเช่นนี้ รูปเป็นเหตุให้เกิดนาม คือ
รูปที่ก้าวเท้าไปนั้นเป็นเหตุให้เกิดนามคือจิตที่รู้การก้าวนั้น ถ้าเท้าไม่ก้าว
ไปเสียก่อนจิตรู้ก็ไม่เกิดขึ้น เปรียบเหมือนเรือกับคนในเรือ ต่างอาศัยกัน
คือคนอาศัยเรือนั่งไป เรืออาศัยคนพายไป ถ้าขาดเรือหรือคนแต่อย่างใด
อย่างหนึ่งก็ไม่มีอาการปรากฏเป็นไปได้

อนึ่ง ผู้ปฏิบัติย่อมจะรู้ชัดว่า ที่รูปนามต่างเป็นเหตุผลแก่กัน
และกันอย่างนี้นั้น แม้ในอดีตที่ล่วงมาแล้ว รูปนามก็เป็นเหตุผลแก่กัน
และกันอย่างนี้ และจะเป็นอย่างนี้ตลอดไปแม้ในกาลอนาคตข้างหน้า
แล้วก็จะสิ้นความสงสัยว่า เดียวนี้เราเป็นอะไร เคยเป็นอะไรมาแล้ว และ
จะเป็นอะไรอีกต่อไปในอนาคต หรือเรามาจากไหน และจะไปเกิดที่ไหน
ต่อไปอีก ความสงสัยเหล่านี้ย่อมจะหมดสิ้นไป เพราะได้รู้เห็นปัจจัยของ
นามรูปแจ้งชัดแล้วความรู้เห็นเช่นนั้น เรียกว่า **กังขาวิตรณวิสุทฺธิ** เป็น

วิสุทธิข้อที่ ๔ ในวิสุทธิ ๗ แปลว่า ความบริสุทธิ์แห่งความสิ้นสงสัย และนับว่าผู้ปฏิบัติได้เข้าถึง **ปัจจัยปริคคญาณ** อันเป็นญาณที่ ๒ ท่าน อรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า ผู้ปฏิบัติที่ได้มาถึงขั้นปัจจัยปริคคญาณนี้แล้ว ชื่อว่าเป็น จุฬโสตาบันบุคคล คือเข้าในขั้นจะได้สำเร็จเป็นพระโสตาบันแล้ว

เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดรู้เหตุปัจจัยของขั้นที่ ๕ หรือรูปนาม จนสิ้น ความสงสัยอย่างนี้แล้ว พยายามกำหนดพิจารณา รูปนามนั้นต่อไป สมาธิ ก็ค่อยแก่กล้าขึ้นโดยลำดับ แล้วก็จะเกิดญาณ รู้ว่าขั้นที่ ๕ หรือรูปนามนี้ ตกอยู่ใน**สามัญลักษณะ** คือเป็นลักษณะที่มีอยู่ในสรรพสัตว์โดยทั่วถึงกัน เสมอเหมือนกัน ได้แก่ **อนิจจัง** ความไม่เที่ยง **ทุกขัง** ความเป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ **อนัตตา** ความไม่มีตัวตน การเห็นพระไตรลักษณ์นี้เป็นการ เห็นด้วยญาณโดยประจักษ์ตามที่จริง ไม่ใช่เป็นการนึกคิดเอาเอง ขั้นที่ทั้ง ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละขั้นล้วนเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาดูด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อผู้ปฏิบัติรู้แจ้งถึงความจริงของ ขั้นที่ ๕ หรือรูปนาม ดังนี้ ชื่อว่าได้เข้าถึง **สัมมสนญาณ** อันเป็นญาณ ที่ ๓ คือญาณพิจารณาเห็นพระไตรลักษณ์ของขั้นที่ ๕ หรือ รูปนาม

เมื่อผู้ปฏิบัติเจริญวิปัสสนา คือกำหนดพิจารณา รูปนามต่อไป สมาธิก็ค่อยแก่กล้าขึ้นโดยลำดับ ครั้นแล้ว ในขณะที่รูปนามเกิดขึ้น ก็จะเห็นลักษณะที่บังเกิดขึ้นชัด ในขณะที่รูปนามแตกสลาย ก็จะเห็น ลักษณะที่ดับไปชัด เห็นรูปนามเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาชัดเจนขึ้นอีก ตอนนี้ชื่อว่าได้เข้าถึง **อุท্থัพพญาณอย่างอ่อน** ในขณะที่ผู้ปฏิบัติเข้าถึง อุท্থัพพญาณอย่างอ่อนนี้ **วิปัสสนูปกิเลส** คือกิเลสของวิปัสสนาจะ เกิดขึ้น ทำให้ผู้ปฏิบัติหลงผิดว่าตนได้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว ถ้าไม่มี

อาจารย์แนะนำ หรือรู้ปริยัติธรรมมาไม่ดี ก็อาจจะหลงผิดทำให้เสียผลไปจริง ๆ ได้

วิปัสสนูปกิเลส นั้นมี ๑๐ อย่าง คือ

๑. **โภกาส** ได้แก่ แสงสว่าง ซึ่งทำให้เห็นความสว่างเหมือนกลางวันซึ่งไม่เคยได้เห็นมาเลย

๒. **ญาณ** ได้แก่ ความรู้ ทำให้เกิดความรู้ดีขึ้นอย่างที่ไม่เคยได้รู้มา

๓. **ปีติ** ได้แก่ ความอิ่มใจ ทำให้รู้สึกเอิบอิ่มเปรมปรีดีอย่างที่ไม่เคยประสบมา

๔. **ปัสสัทธิ** ได้แก่ ความสงบ ทำให้เกิดความสงบกายสงบใจอย่างที่ไม่เคยเกิดมา

๕. **สุข** ได้แก่ ทำให้เกิดความสุขใจอย่างที่ไม่เคยได้พบมา

๖. **อิโมกขะ** ได้แก่ คือความเชื่อ ทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อย่างแรงกล้า จนพุ่งซ่านไป

๗. **ปีคคาหะ** ได้แก่ ความเพียร ทำให้เกิดความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติจนเกินพอดี

๘. **อุปฏฐานะ** ได้แก่ สติ ทำให้สติตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่ผ่านมาแล้ว จนทำให้หลงติดอยู่

๙. **อุเบกขา** ได้แก่ ความเฉยอยู่ในการปฏิบัติ นึกว่าได้บรรลุมรรคผลแล้ว

๑๐. **นิกัณฑิ** ได้แก่ ความใคร่ ทำให้หลงรักใคร่พอใจติดอยู่ในวิปัสสนูปกิเลส ๙ ประการ ข้างต้นนั้น

เมื่อกิเลสเช่นนี้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติ ย่อมทำให้วิปัสสนาเศร้าหมอง คือมัวหลงเพลินในวิปัสสนานูปกิเลสนั้น เพราะแต่ละอย่างล้วนเป็นสิ่ง ประณีตที่ยังมิเคยได้ประสบมาในชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้ เลยทำให้ไม่มีสติ กำหนดรูปนามอันเป็นหลักของการปฏิบัติวิปัสสนาต่อไป มัวหลงชื่นชม อยู่ว่าตนได้บรรลุมรรคผลแล้ว แต่เมื่อผู้ปฏิบัติได้รับการแนะนำจาก พระอาจารย์ก็ดี หรือเกิดรู้สำนึกได้ด้วยตนเองก็ดี ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น ๆ เป็นกิเลส หาใช่มรรคผลแต่อย่างใดไม่ การมัวหลงผิดไปเช่นนั้นไม่ใช่ทาง มรรคผลนิพพาน จึงต้องปล่อยวางอุปกิเลส นั้น ๆ เสีย ตั้งสติกำหนด พิจารณารูปนามต่อไป การรู้เห็นแจ่มชัด ว่าการปฏิบัติอย่างนั้นผิด การ ปฏิบัติอย่างนี้ถูก เช่นว่านี้ เรียกว่า **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** เป็น วิสุทธิต่อที่ ๕ ในวิสุทธิต่อที่ ๗

ผู้ปฏิบัติที่ปล่อยวางอุปกิเลส แล้วเริ่มกำหนดพิจารณารูปนาม ต่อไป จนเห็นความเกิดและความดับของรูปนามชัดเจนขึ้น ชื่อว่าได้เข้าถึง **อุท্থัพพยญาณอย่างแก่** อุท্থัพพยญาณนี้นับเป็นญาณที่ ๔ เมื่อผู้ปฏิบัติ ได้ดำเนินการปฏิบัติมาถึงอุท্থัพพยญาณอย่างแก่เช่นนี้แล้ว เพียรพยายาม เจริญวิปัสสนาต่อไป คือมุ่งหน้ากำหนดพิจารณาชั้น ๕ หรือรูปนามนั้นแล ญาณก็จะเจริญแก่กล้าขึ้นโดยลำดับ เห็นชั้น ๕ แดกดับไปโดยถ่ายเดียว เหมือนเม็ดฝนใด ๆ ที่ตกลงกระทบพื้นน้ำแล้วก็แตกกระจายหายไป ฉะนั้น ตอนนี้เรียกว่าได้เข้าถึง **ภังคญาณ** นับเป็นญาณที่ ๕ ต่อไปก็จะเห็น ชั้น ๕ นั้นปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่อยู่ในอำนาจของใคร ๆ มีแต่แตกสลายไปโดยฝ่ายเดียว จึงเป็นสิ่งที่

น่ากลัวอย่างยิ่ง ตอนนี่เรียกว่า ได้เข้าถึง **ภยตฺปุฏฺฐฐานญาณ** นับเป็นญาณที่ ๖ ต่อไปก็จะเป็นชั้นที่ ๕ นั้น เป็นสิ่งที่มีแต่ทุกขโทษโดยถ่ายเดียว ไม่มีที่พึง ไม่มีที่หลบหลีก ไม่มีส่วนใดที่น่าปรารถนาเลย ชั้นที่ ๕ เป็นเหมือนผีเหมือนโรค ผู้ปฏิบัติที่อาศัยชั้นที่ ๕ อยู่จะรู้สึกเหมือนอยู่ในป่าช้าอันเต็มไปด้วยสัตว์ร้าย ซึ่งล้วนแล้วแต่น่ากลัวอย่างยิ่ง ตอนนี่เรียกว่า ได้เข้าถึง **อาทินวญาณ** นับเป็นญาณที่ ๗ ต่อไปก็จะเป็นชั้นที่ ๕ เป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่ายเต็มทน เพราะมีแต่ความแตกสลายไป ไม่น่าอภิรมย์ยินดีเลย หากแต่ยินดีพิจารณาความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของชั้นที่ ๕ เหมือนพญาหงส์ทอง ไม่ยินดีในบ่อน้ำอันสกปรกใกล้บ้านของคนจัณฑาลแต่ยินดีในสระसानอันสะอาดตาตาไปด้วยดอกไม้บานาพันธ์ที่เชิงภูเขาจิตตภูฏ จะนั้น ตอนนี่เรียกว่าได้เข้าถึง **นิพพิทาญาณ** นับเป็นญาณที่ ๘ ต่อไปก็อยากหนีไปให้พ้นชั้นที่ ๕ อันน่าเบื่อหน่ายเต็มทนนั้นเสีย เหมือนปลาถูกติดอยู่ในอวน หรือไก่ป่าถูกขังอยู่ในกรงอยากพ้นจะนั้น ตอนนี่เรียกว่าได้เข้าถึง **มฺฤจฺจิตฺกมฺยตาญาณ** นับเป็นญาณที่ ๙ ต่อไปผู้ปฏิบัติก็จะชะงักเขม่นในการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อหาทางหนีออกจากชั้นที่ ๕ โดยทวนไปพิจารณาชั้นที่ ๕ โดยพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ขึ้นมาโดยลำดับ แล้วก็จะเห็นพระไตรลักษณ์ของชั้นที่ ๕ แจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้ปฏิบัติพร้อมที่จะหนีไปเสียให้พ้นจากชั้นที่ ๕ ตอนนี่เรียกว่า ได้เข้าถึง **ปฏิสังขญาณ** นับเป็นญาณที่ ๑๐ ต่อไปเมื่อผู้ปฏิบัติเห็นชั้นที่ ๕ แจ่มชัดตามความเป็นจริงจนเบื่อหน่ายชั้นที่ ๕ และปรารถนาจะหนีไปเสียให้พ้น แต่แล้วก็ยังหนีไปโดยทางไหนไม่ได้ จึงเกิด

ความรู้สึกเฉยเมยในชั้น ๕ ไม่นิยมยินดีร้าย ไม่หวาดกลัว ไม่เบื่อหน่าย
 ทั้งนี้ เพราะเห็นชั้น ๕ เป็นของว่างเปล่า ไม่มีตัวตน ไม่เห็นว่า ตัวตน
 ของตนอยู่ในชั้น ๕ ชั้น ๕ มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา จึง
 วางเฉยในชั้น ๕ จิตของผู้ปฏิบัติจะนิ่งเฉยไม่ฟุ้งซ่านกระวนกระวาย ตอนนี
 เรียกว่า ได้เข้าถึง **สังขารุปกชาญาณ** นับเป็นญาณที่ ๑๑ ต่อไปผู้ปฏิบัติ
 ก็จะพิจารณาชั้น ๕ โดยเห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อนุโลมตาม
 ญาณทั้ง ๘ คือตั้งแต่อุทกัพพญาณอย่างแ่ก่มาจนถึงสังขารุปกชาญาณนี้
 เหมือนพระมหากษัตริย์ ทรงพิจารณาอนุโลมตามวินิจฉัยของตุลาการ ๘
 นายที่วินิจฉัยมาก่อนแล้ว ฉะนั้น ตอนนีเรียกว่า ได้เข้าถึง **อนุโลมญาณ**
 นับเป็นญาณที่ ๑๒

วิปัสสนาญาณทั้ง ๘ คือตั้งแต่ อุทกัพพญาณอย่างแ่ก่ มาจนถึง
 อนุโลมญาณนี้ เรียกว่า **ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ** เป็นวิสุทธิ ข้อที่ ๖
 ในวิสุทธิ ๗ คือความบริสุทธิ์หมดจดแห่งข้อปฏิบัติอันจะนำไปสู่มรรคผล
 นิพพาน

อนุโลมญาณนี้นั้นเป็นญาณเริ่มแรกที่จะเข้าสู่มรรค ผล และ
 เป็นญาณสุดท้ายที่ได้ชั้น ๕ เป็นอารมณ์ คือเป็นความรู้เห็นของจิต
 ดวงแรกในมรรควิถิจิต ๗ ดวง มรรควิถิจิตนั้น มีเป็นธรรมเนียมดังนี้คือ
 ขณะที่ผู้ปฏิบัติพิจารณาชั้น ๕ ด้วยสังขารุปกชาญาณอันแ่ก่กล้าได้ที่
 และมีอินทรีย์ ๕ เกิดขึ้นสมดุลงม่าเสมอกันแล้วนั้น มหากุศลจิตญาณ
 ลัมปะยุต ๔ ดวง ดวงใดดวงหนึ่ง จะเกิดขึ้นพิจารณาอารมณ์ คือชั้น ๕
 นั้น ขณะจิตที่ ๑ เรียกว่า **ปริกรรม** ที่ ๒ เรียกว่า **อุปจาระ** ที่ ๓ เรียกว่า

อนุโลม ที่ ๔ เรียกว่า **โคตรภู** ครั้นแล้ว **มรรคจิต** ก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ นับเป็นขณะจิตที่ ๕ แล้ว **ผลจิต** ก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ นับเป็นขณะจิตที่ ๖ ที่ ๗ แล้วก็ตกภวังค์ไป ขณะจิต ๗ ขณะ คือ บริกรรม อุปจาระ อนุโลม โคตรภู มรรค ผล ผล เรียกว่า จิตขั้นสู่มรรควิถี มี ๗ ดวง เป็น ธรรมเนียมเช่นนี้ ครั้นแล้วภวังคจิตก็เกิดขึ้นต่อไป ต่อจากภวังคจิต **กามาวจร- กุสลจิตญาณสัมปยุต** ก็เกิดขึ้นพิจารณามรรค ผล นิพพานที่ได้ผ่านมาแล้ว และพิจารณากิเลสที่ละได้แล้ว และที่ยังเหลืออยู่

ในที่นี้พึงทราบลำดับญาณในมรรควิถีดังนี้ ขณะที่จิตเป็นบริกรรม อุปจาระ อนุโลม อันเป็นเบื้องต้นของมรรควิถีนั้น ญาณที่เกิดร่วมใน ขณะบริกรรม อุปจาระ และอนุโลม ๓ ขณะนี้ รวมเรียกว่า **อนุโลมญาณ** นับเป็นญาณที่ ๑๒ ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว ขณะที่จิตเป็นโคตรภูนั้น จิต ปล่อยวางขั้น ๕ ได้นิพพานอารมณ์เป็นครั้งแรก ญาณที่เกิดร่วมกับ โคตรภูจิตนี้ เรียกว่า **โคตรภูญาณ** นับเป็นญาณที่ ๑๓ ขณะที่จิตเป็น โคตรภูนั้น เป็นเวลาที่เริ่มดับวับลงไป เพราะได้นิพพาน คือความดับ เป็นอารมณ์ จิตจึงดับวับไป ต่อจากนั้น มรรคจิตก็เกิดรับนิพพานที่ โคตรภูจิตรับแล้วนั้นเป็นอารมณ์ต่อไปชั่วขณะจิตหนึ่ง ญาณที่เกิดร่วมกับมรรคจิตนั้นเรียกว่า **มรรคญาณ** นับเป็นญาณที่ ๑๔ แล้วผลจิตก็ เกิดขึ้น รับนิพพานเป็นอารมณ์ต่อจากมรรคจิตอีก ๒ ขณะ ญาณที่เกิดร่วมกับผลจิตนั้นเรียกว่า **ผลญาณ** นับเป็นญาณที่ ๑๕ ครั้นแล้ว ผลจิตก็ดับ ภวังคจิตเกิดสืบต่อ แล้วกามาวจรกุสลจิตญาณสัมปยุต ก็ เกิดขึ้นพิจารณามรรคผลเป็นต้น ญาณที่เกิดร่วมกับกามาวจรกุสลจิต-

ญาณสัมปยุตนั้น เรียกว่า **ปัจจเวกขณะญาณ** อันเป็นญาณที่ ๑๖ มรรคญาณนั้นได้ชื่อว่า **ญาณทัสสนวิสุทธิ** อันเป็นวิสุทธิข้อสุดท้ายในวิสุทธิ ๗ ด้วยประการฉะนี้

ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นได้ชื่อว่า ผู้ปฏิบัติธรรมกรรมฐานได้บรรลุอุปริยมรรคอุปริยผล ได้เห็นแจ้งพระนิพพาน ชั้นโสดาปัตติมรรคโสดาปัตติผลแล้ว จะเห็นได้ว่าผู้ปฏิบัติมาจนได้บรรลุถึงนิพพานนั้นต้องผ่านญาณ ๑๖ ญาณ หรือ วิสุทธิ ๗ อย่างมาโดยลำดับ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระพุทธองค์ จึงตรัสว่าวิสุทธิ ๗ ประการ คือ **สีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ** และ **ญาณทัสสนวิสุทธิ** ส่งผู้ปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน ดุจรถ ๗ ผลัด ฉะนั้น ดังนี้

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมกรรมฐานได้บรรลุอุปริยมรรคอุปริยผลเบื้องสูงขึ้นไป ก็ปฏิบัติโดยทำนองเดียวกันนี้ ต่างแต่เริ่มต้นปฏิบัติไปตั้งแต่อุทกยัพพญาณเท่านั้น เพราะพระโสดาบันบุคคลนั้น ได้รู้แจ้งชั้น ๕ พร้อมทั้งเหตุปัจจัย และเห็นชั้น ๕ เป็นพระไตรลักษณ์มาโดยชอบอย่างไม่แปรผันแล้ว จึงไม่ต้องพิจารณามารูปปริจเฉทญาณ ปัจจยปริคคหญาณ และ สัมมสนญาณ อันเป็นญาณเบื้องต้นของวิปัสสนาญาณซ้ำอีก การที่ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลเบื้องสูงขึ้นไป ต้องกลับมาเจริญวิปัสสนา เพื่อให้ผ่านญาณไปตามลำดับเหมือนกับการปฏิบัติครั้งแรกอีกก็จริง แต่ลักษณะ และคุณภาพของญาณนั้น ๆ มีความละเอียดประณีต และสามารถกำจัดกิเลสได้ดีและมากขึ้นไปกว่ากันโดยลำดับของแต่ละชั้น เช่น มีสติสัมปชัญญะ

เรื่อง พราหมณ์สี่อัครคิทัตตะ

ปรากฏชัด และสุขุมลึกซึ้งซึ้งกว่ากัน โดยเฉพาะญาณใน ๔ มรรค คือ โสตาปัตติมรรคญาณ สกทาคามิมรรคญาณ อนาคามิมรรคญาณ และ อรหัตมรรคญาณนั้น มีกำลังประหามันกิเลสได้มากกว่ากัน คือ โสตาปัตติมรรคละกิเลสชนิดที่เป็นเหตุให้ไปเกิดในอบายภูมิได้สิ้นเชิง หมายความว่า พระโสดาบันบุคคลย่อมไม่ไปบังเกิดในอบายอีกต่อไป สกทาคามิมรรคที่ ๒ ละกิเลสอย่างหยาบ โดยเฉพาะที่แสดงออกมาทางกาย วาจา ได้สิ้นเชิง อนาคามิมรรคที่ ๓ ละกิเลสชนิดเบาบางได้สิ้นเชิง อรหัตมรรคที่ ๔ ชั้นสูงสุด ละกิเลสอย่างละเอียด ซึ่งแทรกซึมอยู่ในจิตสันดานได้โดยสิ้นเชิง หมายความว่า พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้วิมุตหลุดพ้นจากกิเลสทุกประเภททุกชนิด เป็นผู้สิ้นธุตสันดานบริสุทธิ์หมดจดอย่างสมบูรณ์ ดังนั้นท่านจึงไม่มีกิเลสอันเป็นเชื้อให้ต้องเกิดแก่เจ็บตายในภพทั้งหลายอีก เมื่อดับขันธทั้ง ๕ อันเป็นวิบากขันธครั้งสุดท้ายแล้ว ก็ปรินิพพาน ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารต่อไป

ตามที่ได้วิสันนามาในการปฏิบัติธรรมซึ่งเรียกว่า การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นวิธีการเข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยวิปัสสนาวิธีนี้ แสดงให้เห็นถึงการได้เห็นแจ้งอริยสัจ ๔ ไปในตัว กล่าวคือ เมื่อผู้ปฏิบัติได้บรรลุอริยมรรคแล้วนั้น มรรคจิตย่อมได้นิพพานเป็นอารมณ์ นิพพานนั้นก็ ได้แก่ นิโรธสัจ นั่นเอง ดังนั้น ผู้ได้บรรลุมรรคญาณจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้เห็นแจ้งนิโรธสัจด้วยมรรคญาณ หรือมรรคปัญญา อธิบายว่า ปัญญาเจตสิกที่เกิดร่วมกับมรรคจิตนั้น เป็นตัวสัมมาทิฏฐิ เป็นองค์ของอริยมรรคที่ ๑ และในขณะที่มรรคจิตเดียวกันนั้น มีวิตกเจตสิกอันเป็น

สัมมาสังกัปปะ เป็นองค์อริยมรรคที่ ๒ และสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ
 สัมมาอาชีวะเจตสิกอันเป็นองค์มรรคที่ ๓ - ๔ - ๕ มีวิริยะ สติ และ
 เอกัคคตาเจตสิก อันเป็นตัวสัมมาวิริยะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ องค์
 อริยมรรคที่ ๖ - ๗ - ๘ เกิดร่วมกัน ประกอบพร้อมกัน โดยมีนิพพาน
 เป็นอารมณ์อย่างเดียวกัน องค์อริยมรรค ๘ ประการนี้ เป็น **มรรคสัง**
 ดังนั้น ผู้ได้บรรลุมรรคญาณนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้เห็นแจ้งมรรคสัง ชั้นที่ ๕
 อันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐานที่ผู้ปฏิบัติพิจารณาที่ตั้งแต่ต้นจนถึง
 อนุโลมญาณเป็นที่สุดนั้นเป็นตัว **ทุกขสัง** ผู้บรรลุมรรคญาณนั้น จึงได้
 ชื่อว่าเป็นผู้เห็นแจ้งทุกขสัง ตัณหาอันเป็นเหตุให้เกิดชั้นที่ ๕ นั้นเป็น
สมุทยสัง ผู้บรรลุมรรคญาณจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้เห็นแจ้งสมุทยสัง เป็นอันว่า
 ผู้ปฏิบัติธรรมกรรมฐานจนได้บรรลุถึงมรรคญาณแล้ว ชื่อว่าได้เห็นแจ้ง
 อริยสัง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ด้วยมรรคญาณ หรือมรรคปัญญา
 ด้วยประการฉะนี้

ด้วยเหตุดังวิสัยชานามานี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัส
 พระพุทธนิพนธคาถาว่า

บุคคลโดยยึดเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม และ
 พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง และได้เห็นแจ้งอริยสัง ๔
 ด้วยมรรคปัญญา คือ ทุกข์ ๑ สมุทัยอันเป็นเหตุ
 ให้เกิดทุกข์ ๑ นิโรธอันเป็นที่ดับทุกข์ ๑ อริยมรรค
 มีองค์ ๘ ซึ่งเป็นเหตุให้ถึงพระนิพพานอันเป็น
 ที่ดับทุกข์ ๑

สรุปความว่า ผู้ยึดถือเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยการปฏิบัติสมถกรรมฐานให้เห็นพระคุณของพระรัตนตรัย แล้วปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้เห็นแจ้งอริยสัจ ๔ ด้วยมรรคปัญญา ชื่อว่า ได้เห็นพระธรรมโดยประจักษ์แจ้งด้วยตนเอง เมื่อเห็นพระธรรมแล้วในขณะเดียวกันนั้น ชื่อว่า ได้เห็นพระพุทธเจ้า และพระอริยสงฆ์ด้วย เพราะพระรัตนทั้ง ๓ นี้ โดยสภาพเป็นอันเดียวกัน ต่างแต่วัตถุ คือชื่อสมมุติที่นำมาเรียกขานว่า พุทโธ ธัมโม สังโฆ เท่านั้น ผู้ปฏิบัติที่ได้เข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ นั้น ย่อมมีศรัทธาความเชื่อเป็นอจลศรัทธา คือเป็นความเชื่อที่แน่นอนถาวร ไม่กลับกลอก ใคร ๆ จะมาชักจูง แนะนำ ล่อหลอกให้เปลี่ยนจิตใจเป็นอย่างอื่นอีกไม่ได้ ไม่เปลี่ยนใจไปนับถือสิ่งอื่นใดยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เพราะได้เห็นแจ้งโดยประจักษ์ว่าในโลกทั้ง ๓ นี้ ไม่มีสิ่งอื่นใดประเสริฐเลิศไปกว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ผู้ปฏิบัติย่อมประกาศได้อย่างโจ่งแจ้งเปิดเผย และด้วยน้ำใจบริสุทธิ์ว่า “นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ พุทฺโธ เม สรณํ วรํ - พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งของข้าพเจ้าอย่างประเสริฐสูงสุด ที่พึ่งอย่างอื่นประเสริฐกว่านี้ ย่อมไม่มีอีกแล้ว” ที่ผู้ปฏิบัติธรรมจนรู้แจ้งอริยสัจกล้าประกาศอย่างโจ่งแจ้งด้วยใจบริสุทธิ์ได้เช่นนี้ ก็เพราะว่าที่พึ่ง คือพระรัตนตรัยที่ได้ประสบการณืมาแล้วด้วยมรรคปัญญานั้น เป็นที่พึ่งอันเกษมปลอดภัย ผู้อาศัยที่พึ่งอย่างนี้แล้วย่อมวิมุตหลุดพ้นจากสังสารทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง

เพราะฉะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงสรรเสริญและแสดงซึ่งผลานิสงส์แห่งที่ฟังนั้น จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธ์คาถาในที่สุดว่า

**ที่ฟังของบุคคลผู้ถึงพระรัตนตรัยและได้เห็นแจ้ง
อริยสัจอย่างนี้นั้นแล จัดเป็นที่ฟังอันเกษม
ปลอดภัย เป็นที่ฟังอันอุดมประเสริฐ บุคคลอาศัย
ที่ฟังเช่นนี้แล้ว ย่อมสามารถจะรอดพ้นจากทุกข์
ทั้งปวงเสียได้อย่างแน่นอน ดังนี้**

เมื่อสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย ได้ทราบถึงที่ฟังอันประเสริฐและเกษมปลอดภัยโดยนัยที่ได้วิสาขามานี้แล้ว จึงพากันพยายามสร้างที่ฟังอันประเสริฐนี้ให้เกิดมีในตนด้วยวิธีปฏิบัติดังวิสาขามาแล้วด้วยความไม่ประมาทเถิด อย่าได้สำคัญผิดคิดไปแสวงหาที่ฟังอย่างอื่นอันไม่ประเสริฐอันไม่ปลอดภัยได้จริง เช่น ไปหลงยึดเอาต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น เหมือนอย่างเหล่าฤาษีทั้งหลายในนิทานเรื่องนี้ หรืออย่ามัวไปขอร้องวิงวอน หรือบนบานศาลกล่าวจากสิ่งหรือบุคคลอื่น ๆ ที่โลกอ้างว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งไปกว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เลย ที่ฟังอื่น ๆ เหล่านั้นไม่ใช่ที่ฟังอันประเสริฐจริง ไม่เป็นที่ฟังอันเกษมปลอดภัยได้จริง เพราะสิ่งเหล่านั้น หรือบุคคลอื่นนอกจากพระรัตนตรัยนั้น ไม่มีคุณอันประเสริฐวิเศษศักดิ์สิทธิ์พอจะเป็นที่ฟังให้เสียดลอดปลอดภัยได้จริง โดยที่ตนเองก็ยังไม่เกษมปลอดภัย และยังมีความสะดุ้งหวาดกลัว ยังเกลือกกลัวอยู่ด้วยกิเลสตัณหาอยู่ ดังที่สมเด็จพระพุทธองค์ตรัสประทานพระพุทธโอวาทไว้แล้ว

เรื่อง พราหมณ์ชื่ออัคคิทัตตะ

อย่าว่าแต่สิ่งอื่น ๆ หรือบุคคลอื่น ๆ ซึ่งมีคุณธรรมอันต่ำกว่า พระรัตนตรัยเลย แม้รูปพระพุทธรูป พระธรรม รูปพระสงฆ์อันเป็นรูปของสิ่งมีพระคุณอันประเสริฐแท้ ๆ แต่บุคคลผู้เอามานับถือนั้นไม่ได้เข้าถึงพระคุณของท่านด้วยการปฏิบัติตามอย่างแท้จริง เป็นแต่นำรูปมาบูชา นับถือหรือเอาติดไปกับตัว โดยหลงว่าวัตถุนั้น ๆ เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เพียงแต่มุ่งร้องขอวิงวอนให้ท่านมาช่วยคุ้มครองรักษาโดยฝ่ายเดียวเช่นนี้ รูปพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์เหล่านั้น ก็หาสำเร็จเป็นที่พึ่งอันประเสริฐให้ความเกษมปลอดภัย หรือบันดาลให้สำเร็จดังความปรารถนาเสมอไปไม่ได้เลย นอกจากจะเป็นไปไม่ได้สมดังความวิงวอนปรารถนาเสมอไปแล้ว ยังเป็นการล่อลวงให้เดินทางผิดให้เสียเวลา แล้วก็หาที่พึ่งอันประเสริฐ ปลอดภัยไม่ได้จนตลอดชีวิต ที่พึ่งเทียมนั้นจะเป็นประโยชน์บ้างก็เพียงแต่เป็นเครื่องล่อลวงให้หลงเชื่อ หลงเกิดความอุ่นอกอุ่นใจ ได้ความสุขเทียมเป็นการชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น แต่หาปลอดภัยและให้ผลจริงจังไม่ดังที่เคยได้ยินได้ฟัง และารู้ได้เห็นอยู่เสมอ ๆ ว่าผู้ร้ายใจอำมหิตประพฤติผิดศีลธรรมถูกยิงตายถูกฆ่าตายทั้ง ๆ ที่มีพระพุทธรูป หรือรูปหลวงพ่อบุคคลศักดิ์สิทธิ์ผูกติดคอกอยู่เป็นพวง ๆ หรือคนทั้งหลายเป็นอันมากที่ยากจนไร้ทรัพย์อับปัญญาทั้ง ๆ ที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ติดอยู่กับตัว หรืออยู่กับบ้านเรือนมิได้ขาด ต้องประพฤติปฏิบัติให้เข้าถึงพระคุณของท่านด้วยพระพุทธรูปอันเป็นเครื่องแทนท่านจึงจัดเป็นที่พึ่งปลอดภัย และบันดาลให้สำเร็จผลสมดังความปรารถนา

เพราะฉะนั้น สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจึงไม่ควรประมาท
หลงไหลเมามัวอยู่แต่ในสิ่งอันไม่เป็นสาระแก่นสาร จงพยายามแสวงหา
ที่พึ่งอันเป็นสาระแก่นสารให้แก่ตนโดยชอบโดยถูกต้องทาง เหมือนอย่างพวก
ฤๅษีทั้งหลายอันมีอัคคีทัตตฤๅษีเป็นประธาน พวกนั้นเลิกละจากสิ่งที่ไม่เป็น
สาระ กลับใจมายึดถือเอาสิ่งที่เป็นสาระตามพระพุทโธวาทของสมเด็จพระ
พระบรมศาสดา กล่าวคือ ได้พากันยึดถือพระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่ง
อันเกษมปลอดภัยไว้เป็นที่พึ่งแก่ตนจนตลอดชีวิต ซึ่งมีนัยพิสดารดังที่ได้
รับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

